LU 84

LÅNGTIDS UTREDNINGEN

HUVUDRAPPORT

Ur KB:s samlingar
Digitaliserad år 2013
KUNGL. BIBLIOTEKET
National Library of Sweden

SOU 1984:4

LU 84

LÅNGTIDS UTREDNINGEN

HUVUDRAPPORT

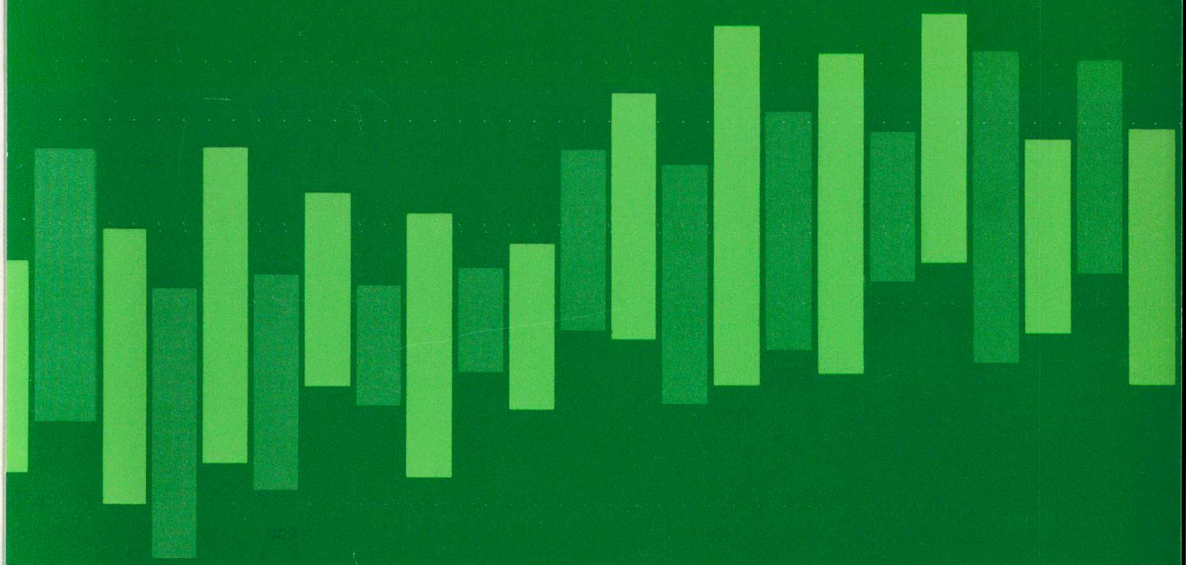

SOU 1984:4

103

Statens offentliga utredningar
1984:4
Finansdepartementet

Långtidsutredningen LU 84 Huvudrapport

Utarbetad inom finansdepartementet
Stockholm 1984

Omslag Håkan Lindström
ISBN 91-38-08133-4
ISSN 0375-250X

Förord

1984 års långtidsutredning har utarbetats inom finansdepartementet. Arbetet har utförts vid departementets långsiktsenhet och finanspolitiska enhet under ledning av departementsråden Svante Öberg och Björn Jonsson.

Utredningsrådet har löpande följt arbetet och bidragit med många konstruktiva synpunkter. Rådets ledamöter bär dock inget ansvar för de bedömningar som redovisas i långtidsutredningen.

Till utredningen har också varit knuten en rådgivande grupp bestående av professor Börje Kragh vid riksbanken, överdirektör Lars Lindberger vid konjunkturinstitutet och direktör Krister Wickman vid Allmänna pensionsfonden. De har löpande följt och diskuterat arbetet. Långtidsutredningen har haft ett stort utbyte av den erfarenhet som tillförts utredningen genom denna grupp.

Vidare har särskilda seminarier hållits kring den internationella framtidsbilden, industrins utveckling och pris- och lönebildningen. Många värdefulla synpunkter har framkommit vid dessa seminarier.

Ett omfattande underlag till grund för utredningen har utarbetats vid olika myndigheter, utredningsinstitut och organisationer. Huvuddelen av detta material redovisas som bilagor till utredningens huvudrapport. Ansvaret för detta material vilar på de personer och institutioner som har utfört arbetet.

Jag vill med detta förord rikta ett varmt tack till alla som i nämnda sammanhang och på andra sätt har bidragit till långtidsutredningens färdigställande.

Stockholm i mars 1984

Michael Sohlman
Planeringschef

Innehåll

I Inledning, syfte och metod

1 Inledning 23

2 Syfte och metod 25
2.1 Tidigare långtidsutredningar 25
2.2 Tidigare långtidsutredningar och utfallet 27
2.3 Långtidsutredningens ställning i den statliga planeringen . . 31
2.4 Politiska utgångspunkter 33
2.5 Analysens uppläggning 36
2.6 Långtidsutredningens ekonometriska modeller 39
2.6.1 EMMA-modellen 40
2.6.2 LAMM-modellen 41
2.6.3 AMMA-modellen 41
2.7 Statistikunderlag och särskilda projekt 42

II Bakgrund

3 *Huvudtendenser och problem t o m 1983* 47
3.1 Allmänt om problemen 47
3.2 Arbetsmarknad 50
3.2.1 Sysselsättning och arbetslöshet 50
3.2.2 Arbetsmarknadens dynamiska struktur 54
3.3 Inflation och konkurrenskraft 56
3.4 Utrikesbetalningarna 60
3.5 Tillväxt och strukturförändring 64
3.5.1 Långsiktig tillväxt 64
3.5.2 Strukturförändringar 65
3.6 Principiella aspekter på budgetunderskott och skatter . . . 68
3.7 Finansiella obalanser 73
3.7.1 Finansiell utveckling 1970–1983 73
3.7.2 Inflationsrensat sparande 80

4 *Internationell bakgrund* 83
4.1 Den internationella utvecklingen på 1970-talet och början av 1980-talet 83
4.1.1 Allmän översikt 83
4.1.2 Industriländerna 85
4.1.3 Övriga länder 93
4.1.4 Globala spänningar 95
4.2 Utvecklingen fram till 1990 97
4.2.1 Villkor för tillväxt 97
4.2.2 Ett gynnsamt scenario 100
4.2.3 Stagnationsscenario 102
4.2.4 Långtidsutredningens kalkylantaganden 103

5 *Produktionskapacitet* 107
5.1 Befolkning 107
5.2 Arbetskraft 110
5.2.1 Arbetskraftsutbudets bestämningsfaktorer 110
5.2.2 Utbudskalkylen i sammandrag 111
5.2.3 Arbetskraftstal och förvärvshinder 112
5.2.4 Sysselsättning och arbetslöshet 116
5.2.5 Arbetstider och frånvaro 118
5.3 Produktivitet och total produktionskapacitet 120
5.3.1 Produktivitetens bestämningsgrunder 120
5.3.2 Förutsatt produktivitetsutveckling 121
5.3.3 Total produktionskapacitet 122

III Strukturell utveckling

6 *Alternativa utvecklingsvägar 1980–1990* 125
6.1 Allmänna utgångspunkter 125
6.1.1 Ekonomisk-politiska mål 125
6.1.2 Problem på medellång sikt 126
6.1.3 Krav på en balanserad finansiell utveckling 128
6.1.4 Läsanvisningar 133
6.2 Real utveckling 133
6.2.1 Gemensamma förutsättningar 133
6.2.2 Reala alternativ 134
6.2.3 Produktionskapacitet 135
6.2.4 Försörjnings- och bytesbalans 138
6.3 Finansiell utveckling 144
6.4 Känslighetsanalyser 156
6.4.1 Inledning 156
6.4.2 Internationell marknadstillväxt 156
6.4.3 Bytesbalansmålets formulering 158
6.4.4 Utlandsupplåningens kostnader 159
6.4.5 Arbetskraft och produktivitet 160

7 *Utvecklingen inom olika områden* 163
7.1 Sysselsättning 163
7.1.1 Beräkningsmetod 163
7.1.2 Sysselsättningsutvecklingen inom de olika näringsgrenarna 166
7.2 Priser och löner 168
7.2.1 Relativpriser och reallöner 168
7.2.2 Prisekvationer på sektornivå 170
7.2.3 Prisutveckling på sektornivå 171
7.3 Hushållssektorn och privat konsumtion 174
7.3.1 Inkomster och utgifter 174
7.3.2 Hushållens sparande 176
7.3.3 Skatter och transfereringar – några alternativa beräkningar 178
7.3.4 Konsumtionsutrymmets fördelning 182
7.3.5 Fördelning av privat konsumtion på varugrupper . . 184
7.4 Företagssektorn 186
7.4.1 Företagens finansiella utveckling 186
7.4.2 Bostadssektorns finansiella sparande 189
7.4.3 Industrins investeringar, lönsamhet och finansiering . 190
7.5 Offentlig sektor 196
7.5.1 Reala kalkyler 197
7.5.2 Finansiella kalkyler 202
7.6 Investeringar 211
7.6.1 Inledning 211
7.6.2 Bestämningsfaktorer 212
7.6.3 Investeringarnas storlek och utveckling 215
7.6.4 Investeringarnas struktur 218
7.6.5 Investeringar för vissa ändamål 220
7.6.6 Lagerinvesteringar 222
7.7 Utrikeshandel och bytesbalans 223
7.7.1 Export av varor 224
7.7.2 Import av varor 229
7.7.3 Export och import av tjänster 231
7.7.4 Transfereringar 233
7.7.5 Bytesbalansen i sammandrag 235
7.8 Utvecklingen på kreditmarknaden 235
7.8.1 Den historiska utvecklingen 236
7.8.2 Analysmetoden 240
7.8.3 Budgetunderskottets finansiering 1990 243
7.8.4 Finansieringsbilden 1990 246
7.9 Välfärd, inkomst- och förmögenhetsfördelning 249
7.9.1 Välfärd 250
7.9.2 Ekonomisk utveckling och välfärd 251
7.9.3 Arbetslivet 252
7.9.4 Inkomst- och förmögenhetsfördelningen 1975–1981 . 255
7.9.5 Budgetunderskottets fördelningseffekter 261
7.10 Regional utveckling 264
7.10.1 Inledning 264

7.10.2 Jämförelse med länsplaneringen på nationell nivå . . 265
7.10.3 Den regionala balansen 267
7.10.4 Industrins regionala strukturomvandling 271
7.10.5 Byggnadsindustrins regionala problem 273
7.10.6 Tjänstesektorn 275
7.10.7 Arbetsmarknadskonsekvenser 277
7.10.8 Avslutande kommentarer 278
7.11 Arbetstidsförkortning 279
7.11.1 Inledning 279
7.11.2 Arbetstidsdebatten 280
7.11.3 Produktivitets- och sysselsättningseffekter vid arbetstidsförkortningar 281
7.11.4 Förutsättningar och uppläggning av beräkningarna . 283
7.11.5 Resultat och kommentar 284
7.12 Utvecklingen under 1990-talet 288
7.12.1 Inledning 288
7.12.2 Den internationella utvecklingen 290
7.12.3 Resurstillväxten i den svenska ekonomin under 1990-talet 291
7.12.4 Två scenarion för svensk ekonomi under 1990-talet . 294
7.12.5 Avslutning 299

8 *Näringsgrenarna* 301
8.1 Strukturförändringar 301
8.1.1 Produktion och sysselsättning 301
8.1.2 Samband mellan sektorer 302
8.2 Jordbruk och fiske 304
8.2.1 Egentligt jordbruk 304
8.2.2 Trädgårdsodling 307
8.2.3 Fiske 308
8.2.4 Sammanfattning av kalkylerna 308
8.3 Skogsbruk 309
8.3.1 Virkesutbud och virkesförbrukning 310
8.3.2 Sammanfattning av kalkylerna 314
8.4 Industri 314
8.4.1 Utgångspunkter för bedömningen 314
8.4.2 Modellalternativen 316
8.4.3 De stora industriföretagen 318
8.4.4 Branschbedömningar 319
8.5 Energi 332
8.5.1 Bakgrund 332
8.5.2 Energianvändningen 332
8.5.3 Energitillförseln 334
8.5.4 Energi i LU-modellen 334
8.5.5 Energiförbrukningen under 1980-talet 335
8.5.6 Investeringar och produktivitet 336
8.6 Byggnadsverksamhet och bostäder 337
8.6.1 Byggnadsverksamhet 338
8.6.2 Byggnadsverksamhet utanför bostadssektorn . . . 339

8.6.3 Bostäder 340
8.6.4 Sysselsättning och produktivitet 344
8.6.5 Sammanfattning av kalkylerna 346
8.7 Varuhandel 347
8.7.1 Produktion, kapacitet och lönsamhet 347
8.7.2 Sysselsättning och produktivitet 348
8.7.3 Investeringar 350
8.7.4 Sammanfattning av kalkylerna 350
8.8 Samfärdsel 351
8.8.1 Person- och godstransporter 352
8.8.2 Post- och telekommunikationer 353
8.8.3 Sammanfattning av kalkylerna 354
8.9 Privata tjänster 355
8.9.1 Produktionsstrukturen 356
8.9.2 Utvecklingen i skilda branscher 357
8.9.3 Sammanfattning av kalkylerna 360

IV Utvecklingen de närmaste åren

9 *Obalanser och problem i förhållande till målen på längre sikt* 363
9.1 Konjunkturutvecklingen under 1970-talet och början av 1980-talet 363
9.2 Anpassningsproblem de närmaste åren 366
9.3 Utformning av analysen 367

10 *Referensalternativ för åren 1983–1987* 371
10.1 Internationell bakgrund 371
10.2 Priser och löner 374
10.3 Hushållssektorn och privat konsumtion 378
10.4 Offentlig sektor 379
10.5 Företagssektorn och näringslivets investeringar 384
10.6 Utrikeshandel 387
10.7 Produktion och sysselsättning 391
10.8 Kreditmarknaden 396
10.9 Avslutning 398

11 *En väg mot balans* 401
11.1 Dynamisk strategi på medellång sikt 401
11.2 Pris- och lönebildning 406
11.3 Finans- och penningpolitiken 413
11.4 Real utveckling 417
11.5 Finansiell utveckling 420
11.6 Slutsatser 429

V Sammanfattning och slutsatser

12 *Sammanfattning och slutsatser* 4331
12.1 Inledning 4331
12.2 Resursutrymme och resursanvändning 4334
12.3 Andra aspekter på utvecklingen 4442
12.4 Finansiell utveckling 4444
12.5 De närmaste åren 4553

Appendix 1 *Tekniska aspekter på bedömningen av industrins lönsamhet och finansiering* 4661
Appendix 2 *Sammanfattning i tabellform* 4665
Appendix 3 *Bilageförteckning* 5007

Tabeller

2.1 Försörjningsbalansens utveckling 1980–1985. Kalkyler i LU 80 och utfall 1980–1983 29
2.2 Produktion, sysselsättning och produktivitet 1980–1985 enligt LU 80 samt utfall 1980–1983 31

3.1 Produktion 1960–1980 48
3.2 Förändring i finansiellt sparande mellan genomsnittet för 1970–1974 och 1982 50
3.3 Förädlingsvärde och antal arbetade timmar 1960–1980 . . 66
3.4 Strukturomvandlingens betydelse för produktionstillväxten i näringslivet 1963–1981 67
3.5 Sparande och investeringar 1970–1983 73
3.6 Sparbalans i nominella och inflationsrensade termer 1970–1983 82

4.1 Bruttonationalprodukten i OECD-området 1963–1983 . . 84
4.2 Produktion, utrikeshandel och bytesförhållande i olika ländergrupper 1963–1983. 85
4.3 Utländsk inlåning och utlåning i banksystemet fördelat på ländergrupper 1973 och 1982 96
4.4 Långtidsutredningens kalkylförutsättningar för den internationella utvecklingen fram till 1990 104

5.1 Medelfolkmängden per åldersklass 1970–2000 108
5.2 Arbetskraftsresursernas utveckling 1970–2000 med fördelning på förklarande komponenter 112
5.3 Relativa AK-tal 1970–2000 114
5.4 Arbetskraft, arbetslöshet och sysselsättning 1970–2000 . . 117
5.5 Förändring av hel- och deltidsarbete 1970–2000 119
5.6 Total produktionskapacitet 1970–1990 123

6.1 Konsumtionens utveckling 1980–1990 135
6.2 Produktivitetens utveckling inom olika näringsgrenar 1970–1990 136
6.3 Produktionens utveckling inom olika näringsgrenar 1970–1990 137
6.4 Försörjningsbalans 1970–1990 138
6.5 Resursernas fördelning 1970–1990 141

6.6 Sparande i privat och offentlig sektor 1970–1990 . . . 146
6.7 Den privata sektorns sparande 1970–1990. 147
6.8 Hushållens inkomster och utgifter 1970–1990. 147
6.9 Några nyckeldata för hushållens skatter och transfereringar 1990 148
6.10 Den offentliga utgiftstillväxten 1970–1990 i 1980 års priser 151
6.11 Skatterna som procentuell andel av BNP 1970–1990 . . 152
6.12 Förklaringsfaktorer till förstärkningen av den offentliga sektorns sparande 1983–1990 152
6.13 Den offentliga sektorns sparande 1970–1990 154
6.14 Finansiering av budgetunderskottet 1983 och 1990 . . . 155
6.15 Nyckeltal för den ekonomiska utvecklingen 1980–1990 vid känslighetsanalys av bättre internationell utveckling och ändrat bytesbalansmål 157
6.16 Privat konsumtion, import, export, sysselsättning och förädlingsvärde 1980–1990 vid känslighetsanalys av bättre internationell utveckling och ändrat bytesbalansmål 158
6.17 Nyckeltal för den ekonomiska utvecklingen 1980–1990 vid känslighetsanalys av arbetskraftsutbud och produktivitet . 161

7.1 Antal sysselsatta i olika näringsgrenar 1970–1990 . . . 166
7.2 Näringslivets priser och löner 1970–1990 171
7.3 Prisutveckling för försörjningsbalansens komponenter 1970–1990 172
7.4 Inhemska produktionspriser 1970–1990 173
7.5 Hushållens inkomster och utgifter 1970–1990. 174
7.6 Överföringar från offentlig sektor i alternativ 1A 1970–1990 175
7.7 Hushållens sparkvot 1970–1990 178
7.8 Bidrag till hushållens reala konsumtionsökning 179
7.9 Hushållens direkta skatter 1983 och 1990 180
7.10 Finansiering av skatteomläggning med lägre transfereringar 181
7.11 Transfereringar och skattekrav i alternativ 2 1983 och 1990 182
7.12 Reallöneutrymmet efter skatt 1983–1990 183
7.13 Privat konsumtion per capita på varugruppsnivå 1970–1990 185
7.14 De finansiella företagens inkomster och utgifter 1970–1990 187
7.15 Icke-finansiella företags inkomster och utgifter 1970–1990. 189
7.16 Bostadssektorns inkomster och utgifter 1970–1990 . . . 190
7.17 Beräkning av kalkylmässig räntabilitet på materiellt kapital i industrin i alternativ 1 1970–1990 193
7.18 Den offentliga konsumtionen inom olika ändamål 1970–1990 199
7.19 Den offentliga sektorns inkomster och utgifter i kalkylalternativen 1970–1990 203
7.20 Statens inkomster och utgifter 1970–1990 204
7.21 Socialförsäkringssektorns inkomster och utgifter 1970–1990 209
7.22 AP-fondens utveckling 1970–1990 209
7.23 Kommunernas inkomster och utgifter 1970–1990 . . . 210
7.24 Investeringar i olika sektorer som andel av BNP 1970–1990 214
7.25 Bruttoinvesteringar inom olika näringsgrenar 1970–1990 . 215
7.26 Maskininvesteringarnas andel av totala investeringar 1963,

1970, 1980 och 1990 220
7.27 Totala energiinvesteringar 1984–1989 221
7.28 Beräknade investeringar i miljövård 1980–1990 222
7.29 Volym- och prisutveckling på marknaden för svensk export av varor samt exportpriser 1970–1990 227
7.30 Varuexportens förklaringsfaktorer 1970–1990 228
7.31 Export och varor 1970–1990 229
7.32 Import av varor 1970–1990 231
7.33 Export och import av tjänster 1970–1990 233
7.34 Bytesbalans 1970–1990 234
7.35 Beräkning av statens upplåning i riksbanken 1990 . . . 244
7.36 Finansering av statens budgetunderskott 1980, 1983 och 1990 245
7.37 Statspapper som andel av totala finansiella tillgångar för olika sektorer (alt 1A) 246
7.38 Finansiell placeringskapacitet för olika sektorer 1982 och 1990 (alt 1A) 247
7.39 Placeringen av statsskulden 1980, 1983 och 1990 . . . 248
7.40 Fördelningen av företagens finansiella tillgångar 1980, 1983 och 1990 248
7.41 Fördelningen av hushållens finansiella tillgångar 1980, 1983 och 1990 249
7.42 Faktorinkomst och disponibel inkomst per hushåll i olika decilgrupper 257
7.43 Disponibel inkomst per konsumtionsenhet i olika decilgrupper 1981 och real förändring sedan 1975 257
7.44 Disponibel inkomst per konsumtionsenhet för olika hushållstyper 1981 258
7.45 Andel av förmögenhetssumman i olika decilgrupper 1978 och 1981 260
7.46 Begränsningar i det framtida konsumtionsutrymmet som en följd av ett bestående offentligt sparandeunderskott på 40 miljarder kr 263
7.47 Antal sysselsatta inom olika näringsgrenar 1970–1990 . . 266
7.48 Antal sysselsatta inom olika landsdelar 1970–1990 . . . 270
7.49 Sysselsättning och befolkning i stödområdet och riket 1970–1990 271
7.50 Regional strukturomvandling av sysselsättningen inom industrin 1980–1990 272
7.51 Antal sysselsatta i byggnadsverksamhet i H-regioner 1970–1990 274
7.52 Byggnadsarbetare, andel av folkmängd och yrkesverksamma samt arbetslöshet 274
7.53 Antal sysselsatta i privata tjänster i H-regioner 1970–1990. 275
7.54 Antal sysselsatta i förvaltning, försvar, utbildning och vård i H-regioner 1970–1990. 276
7.55 Antal sysselsatta män och kvinnor i olika landsdelar 1970–1990 277
7.56 Produktivitetsförändringar vid reducering av arbetstiden med en procent 284

7.57 Produktivitetsutvecklingen 1980–1990 285
7.58 Försörjningsbalans 1970–1990 286
7.59 Antal sysselsatta i olika näringsgrenar 1990 287
7.60 Sysselsättning 1970–2000 292
7.61 Näringslivets produktivitet 1963–1981 293
7.62 Produktivitet inom olika sektorer 1963–2000 293
7.63 Försörjningsbalans 1970–2000 295
7.64 Import 1970–2000 295
7.65 Bruttoinvesteringar 1970–2000 296
7.66 Export 1970–2000 297
7.67 Bruttoproduktionens utveckling 1970–2000 298
7.68 Sysselsättningen inom olika sektorer 1970–2000 298

8.1 Sektorernas andelar av näringslivets förädlingsvärde och antal arbetade timmar 1970, 1980 och 1990 302
8.2 Produktionsvärde för egentligt jordbruk 306
8.3 Sammanfattning av kalkylerna för jordbruket 309
8.4 Försörjningsbalans för rundvirke och flis 1980–1990 . . 313
8.5 Sammanfattning av kalkylerna för skogsbruket 314
8.6 Sammanfattning av kalkylerna för industrin 316
8.7 De största exporterande industriföretagen 1965, 1978 och 1981 318
8.8 Bruttoproduktion inom olika industribranscher 1970–1990, alternativ 1 och 2 327
8.9 Förädlingsvärde inom olika industribranscher 1970–1990, alternativ 1 och 2 328
8.10 Antal arbetstimmar inom olika industribranscher 1970–1990, alternativ 1 och 2 328
8.11 Produktiviteten inom olika industribranscher 1970–1990, alternativ 1 och 2 329
8.12 Bruttoinvesteringar inom olika industribranscher 1970–1990, alternativ 1 och 2 329
8.13 Export från olika industribranscher 1970–1990, alternativ 1 och 2 330
8.14 Export i procent av bruttoproduktionen i sektorn inom olika industribranscher 1970–1990, alternativ 1 och 2 330
8.15 Import av varor och tjänster inom olika industribranscher 1970–1990, alternativ 1 och 2 331
8.16 Import i procent av inhemsk efterfrågan på sektorns produkter inom olika industribranscher 1970–1990, alternativ 1 och 2 331
8.17 Slutlig energianvändning inom landet 1973–1990 . . . 335
8.18 Specifik energiförbrukning i näringslivet 1970–1990 . . . 336
8.19 Sammanfattning av kalkylerna för el-, gas-, värme- och vattenverk 337
8.20 Byggnadsinvesteringar och byggnadsreparationer 1970–1990 338
8.21 Investeringar och byggnadsreparationer avseende bostäder 1970–1990 344
8.22 Sammanfattning av kalkylerna för sektorerna bostadsförvaltning och byggnadsverksamhet 346

8.23 Sysselsättning per delbransch inom varuhandeln 1970–1982 349
8.24 Sammanfattning av kalkylerna för varuhandeln 351
8.25 Sammanfattning av kalkylerna för samfärdselsektorn . . 354
8.26 Sysselsättning i sektorn privata tjänster 355
8.27 Sammanfattning av kalkylerna för privata tjänster . . . 360

10.1 Nyckeldata för den internationella utvecklingen 1983–1987 374
10.2 Prisutveckling för vissa komponenter i försörjningsbalansen 1970–1987 i referensalternativet 378
10.3 Hushållens inkomster och utgifter 1983–1987 i referensalternativet 379
10.4 Den offentliga sektorns finansiella utveckling 1983–1987 i referensalternativet 380
10.5 Statens inkomster och utgifter 1983–1987 i referensalternativet 381
10.6 Socialförsäkringens inkomster och utgifter 1983–1987 i referensalternativet 382
10.7 Kommunernas inkomster och utgifter 1983–1987 i referensalternativet 383
10.8 Icke-finansiella företags inkomster och utgifter 1983–1987 i referensalternativet 385
10.9 Finansiella företags inkomster och utgifter 1983–1987 i referensalternativet 385
10.10 Näringslivets investeringar 1983–1987 i referensalternativet 386
10.11 Exportens förklaringsfaktorer 1983–1987 i referensalternativet 389
10.12 Importens förklaringsfaktorer 1983–1987 i referensalternativet 390
10.13 Bytesbalans 1984–1987 i referensalternativet 391
10.14 Försörjningsbalans 1983–1987 i referensalternativet . . . 392
10.15 Produktion per sektor 1983–1987 i näringslivet i referensalternativet 393
10.16 Sysselsättning i timmar per sektor 1983–1987 i referensalternativet 394
10.17 Sysselsättningsförändringar i antal personer per sektor 1983–1987 i referensalternativet 395
10.18 Finansiellt sparande 1983 och 1987 i referensalternativet . 396
10.19 Finansieringen av det statliga budgetunderskottet 1983–1987 i referensalternativet 398

11.1 Relativpriser 1985–1987 i balansalternativet 403
11.2 Priser och löner 1984–1987 407
11.3 Prisutveckling m m i industrin 1980–1990 412
11.4 Försörjningsbalans 1983–1987 i balansalternativet . . . 418
11.5 Bytesbalans 1983–1987 i referens- och balansalternativen . 418
11.6 Sysselsättning per sektor 1983–1987 i referens- och balansalternativen 419
11.7 Finansiellt sparande 1983–1987 i referens- och balansalternativen 420
11.8 Statens inkomster och utgifter 1983–1987 i balansalternativet 422
11.9 Förklaringsfaktorer till förbättringen av statens budgetsaldo

1983–1987 i balansalternativet 423
11.10 Socialförsäkringssektorns inkomster och utgifter 1983–1987 i balansalternativet 424
11.11 Kommunernas inkomster och utgifter 1983–1987 i balansalternativet 425
11.12 Hushållens inkomster och utgifter 1983–1987 i balansalternativet 426
11.13 Icke-finansiella företags inkomster och utgifter 1983–1987 i balansalternativet 427
11.14 Finansiella företags inkomster och utgifter 1983–1987 i balansalternativet 428
11.15 Finansieringen av statens budgetunderskott 1983–1987 i balansalternativet. 428

12.1 Försörjningsbalans 1970–1990 436
12.2 Produktion och sysselsättning 1970–1990 438
12.3 Bytesbalans 1980–1990 440
12.4 Priser och löner 1970–1990 440
12.5 Finansiellt sparande 1970–1990 445
12.6 Offentlig sektor 1983 och 1990 446
12.7 Realinkomst efter skatt 1983–1990 451
12.8 Svensk ekonomi 1983–1987 454

Appendix 2 Sammanfattning i tabellform

1 Sektorindelning och sektordefinitioner i LU-modellerna . 465
2 Privata konsumtionens varugruppsindelning på huvudgrupps- och delgruppsnivå i EMMA-modellen 466
3 Bruttonationalproduktens utveckling i OECD-området 1970–1980 samt antagna förändringar 1980–1990 . . . 467
4 Prisernas utveckling inom olika näringsgrenar 1970–1990, alternativ 1 och 2 468
5 Försörjningsbalansens utveckling 1970–1990, alternativ 1 och 2 469
6 Resursernas fördelning 1970–1990, alternativ 1 och 2 . . 470
7 Konsumtion och investering inom privat och offentlig sektor 1970–1990, alternativ 1 och 2 471
8 Privat konsumtion inom olika näringsgrenar 1970–1990, alternativ 1 och 2 471
9 Privat konsumtion totalt och per capita på varugruppsnivå 1970–1990, alternativ 1 och 2 472
10 Bruttoinvesteringar inom olika näringsgrenar 1970–1990, alternativ 1 och 2 472
11 Bruttoinvesteringarnas fördelning 1970–1990, alternativ 1 och 2 473
12 Bruttoinvesteringarnas andel av BNP 1970–1990, alternativ 1 och 2 473

13 Byggnadsinvesteringar inom olika näringsgrenar 1970–1990, alternativ 1 och 2 474
14 Maskininvesteringar m m inom olika näringsgrenar 1970–1990, alternativ 1 och 2 475
15 Export från olika näringsgrenar 1970–1990, alternativ 1 och 2 476
16 Import av varor och tjänster fördelad efter produktionssektor 1970–1990, alternativ 1 och 2 476
17 Bytesbalans 1970–1990, alternativ 1 och 2 477
18 Förädlingsvärde inom olika näringsgrenar 1970–1990, alternativ 1 och 2 478
19 Näringsgrenarnas andel av den totala produktionen 1970–1990, alternativ 1 och 2 478
20 Antal arbetstimmar inom olika näringsgrenar 1970–1990, alternativ 1 och 2 479
21 Antal sysselsatta inom olika näringsgrenar 1970–1990, alternativ 1 och 2 479
22 Produktiviteten inom olika näringsgrenar 1970–1990, alternativ 1 och 2 480
23 Bruttosparande, bruttoinvesteringar samt finansiellt sparande 1970–1990 481
24 Statens inkomster och utgifter 1970–1990 482
25 Socialförsäkringssektorns inkomster och utgifter 1970–1990 483
26 Kommunernas inkomster och utgifter 1970–1990 . . . 484
27 Icke-finansiella företags inkomster och utgifter 1970–1990 . 485
28 Finansiella företags inkomster och utgifter 1970–1990 . . 486
29 Hushållens inkomster och utgifter 1970–1990. 487
30 Utlandssektorns inkomster och utgifter 1970–1990 . . . 488
31 Inkomstbildning och finansiellt sparande 1980 489
32 Inkomstbildning och finansiellt sparande 1983 490
33 Inkomstbildning och finansiellt sparande 1990, alternativ 1A 491
34 Inkomstbildning och finansiellt sparande 1990, alternativ 1B 492
35 Inkomstbildning och finansiellt sparande 1990, alternativ 2A 493
36 Inkomstbildning och finansiellt sparande 1990, alternativ 2B 494
37 Inkomstbildning och finansiellt sparande 1990, alterntaiv 2C 495
38 Finanseringsmatris 1982 och 1990 496
39 Finansiella flöden som andel av total kreditgivning 1990, samt finansiella ställningsvärden 1990 som andel av finansiella tillgångar exkl aktier 496
40 Prisutveckling för vissa komponenter i försörjningsbalansen 1970–1987, referens- och balansalternativ 497
41 Försörjningsbalansens utveckling 1970–1987, referensalternativ 497
42 Försörjningsbalansens utveckling 1970–1987, balansalternativ 498
43 Bruttoinvesteringar inom olika näringsgrenar 1970–1987, referensalternativ 498
44 Bruttoinvesteringar inom olika näringsgrenar 1970–1987, balansalternativ 499
45 Bruttoinvesteringarnas andel av BNP 1970–1987, referensalternativ 499

46 Bruttoinvesteringarnas andel av BNP, 1970–1987, balansalternativ 500
47 Export och import av varor och tjänster 1970–1987, referensalternativ 500
48 Export och import av varor och tjänster 1970–1987, balansalternativ 501
49 Bytesbalans 1983–1987, referensalternativ 501
50 Bytesbalans 1983–1987, balansalternativ 502
51 Förädlingsvärde inom olika näringsgrenar 1970–1987, referensalternativ 502
52 Förädlingsvärde inom olika näringsgrenar, 1970–1987, balansalternativ 502
53 Sysselsättning i timmar 1970–1987, referensalternativ . . 503
54 Sysselsättning i timmar 1970–1987, balansalternativ . . . 503
55 Antal sysselsatta personer 1970–1987, referensalternativ . 504
56 Antal sysselsatta personer 1970–1987, balansalternativ . . 504
57 Produktiviteten inom olika näringsgrenar 1970–1987, referensalternativ 504
58 Produktiviteten inom olika näringsgrenar 1970–1987, balansalternativ 505
59 Finansiellt sparande 1983–1987, balans- och referensalternativet 505

Diagram

2.1 Faktisk bruttonationalprodukt samt prognoser i LU 70, LU 75, LU 78, LU 80 och LU 82 28
2.2 Bruttonationalprodukt i LU:s tre tidsperspektiv 38

3.1 Inflation och arbetslöshet 1960–1983 49
3.2 Befolknings- och sysselsättningsutvecklingen samt förändringen av antalet arbetstimmar resp arbetstimmar per invånare 1963–1982 51
3.3 Sysselsättningen fördelad på näringsgrupper 1963–1983 . 52
3.4 Antal arbetslösa och i arbetsmarknadspolitiska åtgärder, i procent av arbetskraften 1964–1983 53
3.5 Flyttningar över länsgräns samt brist på yrkesarbetare 1961–1982 54
3.6 Producentpris och lönekostnad per timme inom industrin 1970–1983 57
3.7 Sveriges relativa arbetskostnad per enhet i gemensam resp nationell valuta samt relativa exportpris för bearbetade varor 1970–1983 58
3.8 Konsumentpriset i OECD och Sverige 1970–1983 . . . 60
3.9 Bytesförhållandet med utlandet 1970–1983 61
3.10 Transfereringsnetto och bytesbalans 1974–1983 63
3.11 Finansiellt sparande i offentlig och privat sektor samt bytesbalans, procent av BNP, 1970–1983 74
3.12 Avkastning på materiellt och eget kapital samt långfristig obligationsränta 1970–1983 75
3.13 Finansiellt sparande i offentlig och privat sektor, procent av BNP, 1970–1983 76
3.14 Finansiell utveckling hos icke-finansiella företag, 1970–1983 77
3.15 Totala offentliga utgifter, inkomster och skatter som andel av BNP, 1970–1983 78

4.1 Internationella priser 1961–1983 86
4.2 Bruttoinvesteringar i OECD-området 1961–1983 . . . 87
4.3 Arbetsproduktivitet i OECD-länderna 1950–1981 . . . 88
4.4 Sysselsättning, totalt och i olika näringsgrenar i OECD-länderna 1973–1983 90
4.5 Inflation och arbetslöshet i industriländerna 1967–1983 . 92

4.6 Real och nominell eurodollarränta 1970–1982 94
4.7 Arbetsproduktivitet och ekonomisk utvecklingsnivå i några industriländer 1960, 1973 och 1979 101

5.1 Relativa AK-tal fördelade på heltid, lång och kort deltid 1970–2000 113
5.2 Antal arbetslösa 1974–1983 117
5.3 Relativa AK-tal i åldrarna 16–19 år, 1963–1983 118

6.1 Bestämning av bruttovinstandel i industrin 1990 130
6.2 Produktivitet i total privat tjänsteproduktion 1970–1990 . 137
6.3 Resursförändring och resursanvändning 1970–1990 . . . 143
6.4 De totala offentliga utgifterna och skatterna som andel av BNP, 1970–1990 150
6.5 Statsskulden och dess placering 1970–1990 155

7.1 Hel- och deltidssysselsatta. Män och kvinnor i olika näringsgrensgrupper 1970, 1980 och 1990 165
7.2 Sysselsättningens fördelning på olika näringsgrensgrupper 1970, 1980 och 1990 167
7.3 Sparkvotens utveckling 1963–1983. Hushållens reala-, finansiella-, och inflationsrensade sparande 177
7.4 Real räntabilitet i industrin 1970–1990. Alternativ 1A . . 192
7.5 Finanskvot och soliditet i industrin 1970–1990 195
7.6 Statens inkomster och utgifter 1970–1990 207
7.7 Investeringskvot för hela ekonomin 1970–1990 212
7.8 Produktion, investeringar och kapitalstock i industrin 1960–1990 213
7.9 Kapitalkvot och investeringskvot i industrin 1960–1990. Alternativ 1 217
7.10 Investeringar i maskiner och byggnader samt i forskning och utveckling i industrin 1970–1982 217
7.11 Sysselsatta inom industrin i Sverige och i svenskägda industriföretag i utlandet 1965–1981 218
7.12 Investeringarnas fördelning 1963, 1970, 1980 och 1990 . . 219
7.13 Lagerförändring 1970–1990 223
7.14 Penningmängdens utveckling 1966–1983 237
7.15 Real ränta på långa statsobligationer i Sverige, Västtyskland och USA, 1967–1983 238
7.16 Låntagarnas andel på den inhemska kreditmarknaden 1970–1982 239
7.17 Real likviditetskvot 1965–1983 samt prognos för 1990, som andel av BNP (alt 1A) 241
7.18 Privata finansiella bruttotillgångar 1970–1983 samt prognos för 1990, som andel av BNP 242
7.19 Sparande i offentlig sektor som andel av BNP 1970–1983 . 262
7.20 Bruttosparande totalt, samt i offentlig sektor som andel av BNP, 1970–1983 263
7.21 Sysselsättningsutveckling i Stockholms, Norrbottens och Kop-

parbergs län samt i riket 1963–1990 267
7.22 Sysselsättningsutveckling i storstadslän och skogslän 1963–1990 269

8.1 Faktisk och härledd sysselsättning 1970–1982. 303
8.2 Utveckling av antalet brukningsenheter i olika storleksgrupper samt deras andel av den totalt brukade arealen 306
8.3 Bruttoavverkning och virkespriser 1969/70–1983/84 . . . 311
8.4 Import och export av rundvirke och flis 1960–1983 . . . 312
8.5 Byggnadsproduktion 1970–1990. 339
8.6 Byggnadsproduktion av bostäder 1970–1990 341
8.7 Detaljhandelns försäljning 1963–1990 347

9.1 Industriproduktion i Sverige och OECD 1970–1983. . . 365

10.1 Timlönen 1970–1987 377
10.2 Arbetstid per sysselsatt med fördelning på komponenter 1971–1987 396

11.1 Korta marknadsräntor internationellt och i Sverige 1980–1987 i balansalternativet 416
11.2 Statens budgetsaldo och den offentliga sektorns finansiella sparande 1980–1990, i balans- och referensalternativen. . 421
11.3 Icke-finansiella företags bruttosparande, bruttoinvesteringar, finansiella sparande samt nettoköp av statspapper som andel av BNP, 1980–1987 429

12.1 Resursförändring och resursanvändning 1970–1990 . . . 436
12.2 De totala offentliga utgifterna och skatterna som andel av BNP, 1970–1990 449
12.3 Statsskulden som andel av BNP 1970–1990 450
12.4 Hushållens sparkvot 1970–1990 451
12.5 Avkastningen på materiellt kapital och obligationsränta 1970–1990 452
12.6 Bruttonationalprodukt 1970–1990 i balans- och referensalternativen 456
12.7 Statens budgetsaldo och den offentliga sektorns finansiella sparande 1980–1990, i balans och referensalternativen . . 457

Del I Inledning, syfte och metod

1 Inledning

Långtidsutredningen behandlar denna gång i första hand tiden fram till 1990. Redan inledningsvis måste framhållas att utredningen inte skall betraktas som en prognos över utvecklingen under resten av 1980-talet. Syftet med utredningen är i stället att med utgångspunkt från vissa ekonomisk-politiska mål beskriva vilka krav som ställs på den ekonomiska politiken och ekonomins funktionssätt för att målen skall uppnås.

Att göra prognoser för utvecklingen på medellång sikt (ca 5 år) har blivit allt svårare och mindre meningsfullt. Framtiden är allt för beroende av svårförutsedda förändringar av skilda slag som de kraftiga oljeprishöjningarna i mitten och slutet av 1970-talet och politikomläggningar i de dominerande industriländerna. Den svenska ekonomins utveckling kommer också att vara beroende av den svenska ekonomiska politikens utformning och av sådana förändringar i de inhemska ekonomiska sambanden som är omöjliga att förutse enbart mot bakgrund av den historiska utvecklingen. Utredningen har inte funnit det meningsfullt att göra prognoser över den ekonomiska politiken under resten av 1980-talet. Inte heller när det gäller förändringar i de ekonomiska sambanden görs några prognoser.

I stället har utredningen valt att utarbeta olika alternativ för den ekonomiska utvecklingen. Dessa alternativ har alla det gemensamt att de ekonomisk-politiska målen uppnås 1990. Alternativen skiljer sig emellertid åt bl a när det gäller vilka krav som ställs på dels den ekonomiska politiken, dels ekonomins funktionssätt. Långtidsutredningen kan därmed karakteriseras som en kravanalys snarare än en prognos.

En svår fråga i detta sammanhang har varit att avgöra om de krav som framkommer i utredningens analys är möjliga att uppfylla eller om de måste betraktas som helt orimliga. I princip går det alltid att finna en väg till balans. Problemet är emellertid att denna väg kan förutsätta förändringar i den ekonomiska politiken och i ekonomins funktionssätt vilka av olika skäl inte kan uppnås.

De krav som framkommer i utredningen har främst att göra med pris- och lönebildningen och förstärkningar av statsbudgeten. Utredningen har bedömt de krav som ställs vara svåra att uppnå men inte orimliga. Denna bedömning får ses mot bakgrund av att tiden fram till 1990 är en relativt lång period. Det bör vara möjligt att under en så pass lång period uppnå de mål som formulerats för den ekonomiska politiken.

Avsikten med denna uppläggning är att långtidsutredningen skall kunna vara ett underlag för en diskussion av (1) vilka allmänna krav på den

ekonomiska politiken och på ekonomins funktionssätt som följer av att de ekonomisk-politiska målen skall uppnås 1990, (2) vilka valmöjligheter som finns inom denna ram när det gäller hur tillgängliga resurser utnyttjas och (3) vilken ekonomisk-politisk strategi som bör väljas de närmaste åren för att målen skall kunna uppnås.

Utredningen är disponerad i fem delar. Del I omfattar kapitel 1 och 2 och beskriver utredningens syfte och metoder. Del II omfattar kapitel 3–5 och beskriver dels den historiska bakgrunden och de centrala problemen i utgångsläget, dels den internationella bakgrunden och produktionskapacitetens utveckling fram till 1990. Del III omfattar kapitlen 6–8 och behandlar den strukturella utvecklingen. Huvudvikten läggs vid att beskriva tidsperspektivet 1980–1990. Det ingår emellertid även kalkyler avseende utvecklingen 1990–2000. Del IV består av kapitlen 9–11 och beskriver förloppet 1983–1987 i relation till den strukturella utvecklingen. Utredningen avslutas i del V, kapitel 12, med en sammanfattning och utredningens rekommendationer. I appendix redovisas beräkningsresultaten i tabellform.

2 Syfte och metod

2.1 Tidigare långtidsutredningar

Den första långtidsutredningen utfördes redan 1948 i anslutning till arbetet med Marshall-planen för återuppbyggnaden av Västeuropa efter andra världskriget. Utredningen utfördes av en särskilt tillsatt kommitté. Den omvälvande utvecklingen under slutet av 1940-talet föranledde regeringen att redan 1950 tillkalla en ny långtidsutredning. Dess arbete avsåg perioden fram till 1955. Sedan dess har långtidsutredningar utförts vart femte år (1955, 1960, 1965, 1970, 1975 och 1980) och avsett den närmast framförliggande femårsperioden. Detta tidsperspektiv kallas enligt internationell praxis ett medelfristigt perspektiv. Utredningarna har emellertid behållit namnet långtidsutredningar.

Redan i 1960 års långtidsutredning redovisades en utblick som gick längre fram än den närmaste femårsperioden. Sådana långsiktiga prognoser har sedan dess blivit ett stående inslag i långtidsutredningarna. Tidshorisonten har varierats mellan 10 och 25 år.

Sedan 1965 års långtidsutredning utförs utredningarna inom finansdepartementet. Motivet härför är att det har ansetts vara väsentligt att inom departementet ha en kontinuerlig bevakning och uppföljning av utvecklingen på längre sikt.

Detta behov av en regelbunden analys av de långsiktiga frågorna har också medfört att avstämningar av långtidsutredningarna har börjat göras 2 à 3 år efter det att utredningen har lagts fram. Det skedde första gången 1968 då man gjorde en avstämning av utvecklingen 1965–1970. Vid detta tillfälle förlängdes inte perspektivet utöver den ursprungliga femårsperioden. Det var emellertid fallet 1973 och 1978 då tidsperspektiven utvidgades till 1977 resp 1983. Vid avstämningen 1982 av utvecklingen 1980–1985 förlängdes inte heller tidsperspektivet.

En återblick på långtidsutredningarna sedan 1970 visar att de analyserade problemen i stor utsträckning har varit likartade, nämligen att återställa balansen i de utrikes betalningarna, att uppnå en bättre balans i utvecklingen av den offentliga sektorn osv. Ett citat från 1970 års långtidsutredning rörande den offentliga konsumtionens tillväxt är belysande:

"Enligt våra bedömningar måste detta innebära inte endast ett reformstopp utan även en revidering av tidigare fattade beslut och en omprövning av automatiken. Lösningen av detta problem kompliceras i hög grad av svårigheterna att påverka kommunernas utgiftsutveckling."[1]

[1] *Svensk ekonomi 1971–1975,* sid 43. SOU 1970:71.

I 1970 års långtidsutredning (LU 70) inriktades sålunda analysen på hur balansen i utrikesbetalningarna skulle kunna återställas. I en grundkalkyl förutsattes att balans skulle uppnås 1975. För att det skulle vara möjligt måste både den privata och den offentliga konsumtionens ökningstakt begränsas. I stället måste exporten öka snabbare än exportmarknaderna och investeringarna i industrin öka för att exportkapaciteten skall höjas. I fyra alternativa kalkyler förutsattes att balans skulle uppnås 1973, vilket kunde åstadkommas genom att ytterligare dämpa privat och offentlig konsumtion eller genom att uppskjuta den redan beslutade arbetstidsförkortningen.

I 1973 års långtidsutredning (LU 73) gjordes en avstämning av LU 70:s kalkyler för perioden 1970–1975 och en framskrivning till 1977. Inga alternativ utarbetades.

Även i 1975 års långtidsutredning (LU 75) konstaterades att både den privata och den offentliga konsumtionens tillväxt behövde begränsas för att ge utrymme för den export och de investeringar som krävdes för att uppnå balans i utrikesbetalningarna. Därutöver inriktades analysen på att belysa avvägningen mellan dels privat och offentlig konsumtion, dels konsumtion och fritid. Fyra alternativ utarbetades innebärande snabbare resp långsammare tillväxt i privat konsumtion kombinerat med oförändrad arbetstid resp arbetstidsförkortning.

1978 års långtidsutredning (LU 78) fick en mer självständig ställning än de tidigare avstämningarna. I ett huvudalternativ beskrevs den möjliga produktionstillväxten 1977–1983 och vilken tillväxt och allokering som krävdes för att uppnå fullt kapacitetsutnyttjande 1983 och extern balans 1985. Även i LU 78 var slutsatsen att exporten måste öka särskilt kraftigt vilket i sin tur krävde sänkta relativpriser på svensk export. I två andra alternativ analyserades vad som skulle bli följden om den kraftiga exporttillväxten i huvudalternativet inte kunde uppnås. I det ena alternativet uppnåddes extern balans genom dämpad inhemsk efterfrågan och ökad arbetslöshet och i det andra uppnåddes full sysselsättning genom ökad inhemsk efterfrågan och kraftiga underskott i bytesbalansen.

I 1980 års långtidsutredning (LU 80) var huvudproblemet också den svaga konkurrenskraften och underskotten i bytesbalansen. Två alternativ utarbetades. I det ena dämpades underskottet genom sänkta relativpriser, reducerat underskott i statsbudgeten, stor återhållsamhet i privat och offentlig konsumtion, ökad realkapitalbildning etc. I det andra skrevs trenderna från 1970-talet fram till 1985 vilket medförde ökande underskott i statsbudget och bytesbalans, långsam tillväxt, snabb inflation, ökad arbetslöshet etc.

Även i 1982 års långtidsutredning (LU 82) redovisades ett alternativ som innebar en utveckling mot full sysselsättning och extern balans och två sidoalternativ där dessa mål inte uppnåddes.

Av denna återblick kan man konstatera att i alla de sex senaste långtidsutredningarna har åtminstone ett alternativ utarbetats vilket innebär att de övergripande målen för den ekonomiska politiken uppnås. Analysen har varit inriktad på att klarlägga vilka krav som måste uppfyllas för att det skall vara möjligt.

Den grundläggande metoden i långtidsutredningar från tidigare decennier – att utifrån en uppskattning av resurstillväxten diskutera allokeringen

mellan olika användningsområden – har tillämpats i alla sex utredningarna trots att balansbristerna i utgångsläget har blivit allt större och trots att de krav som har ställts för att uppnå balans har blivit allt svårare att uppfylla.

När det gäller förutsättningen att resurserna i slutåret skall vara fullt utnyttjade – vilket även innebär full sysselsättning – skiljer sig de svenska långtidsutredningarna från motsvarande utredningar i flera andra länder. I exempelvis Danmark och Finland räknar man även i de mest optimistiska alternativen med en betydande arbetslöshet också på längre sikt. Troligen beror det på att problemen i detta avseende är så mycket större i dessa länder.

Slutligen kan man konstatera att i de tre tidigare långtidsutredningarna konstruerades alternativen för att ge underlag för en allokeringsdiskussion rörande takten i återställandet av bytesbalansen, avvägningen mellan ökad konsumtion och förkortad arbetstid och avvägningen mellan privat och offentlig konsumtion. I de tre senare har i stället ett huvudalternativ konstruerats vilket leder till balans och ett eller flera sidoalternativ vilka visar vilka balansbrister som uppstår om inte kraven enligt huvudalternativet uppfylls.

2.2 Tidigare långtidsutredningar och utfallet

I en diskussion av långtidsutredningarnas historik fokuseras ofta intresset på deras träffsäkerhet. Det är lätt att i efterhand visa hur olika utredningar, ibland ganska grovt, missat att förutsäga den kommande ekonomiska utvecklingen. Härvid synes man utgå ifrån att långtidsutredningarnas kalkyler avser rena prognoser över den sannolika utvecklingen.

Som framgått av föregående avsnitt har dock utredningarna i första hand inriktats på att lyfta fram olika problem och söka framkomliga vägar för att lösa dessa. De presenterade kalkylerna har i regel visat vilka krav man ställer på den ekonomiska politiken för att vissa mål skall kunna uppnås.

Alla utredningar har givetvis strävat efter att på olika punkter presentera bästa möjliga förutsägelser om den framförliggande utvecklingen. Detta gäller framför allt de förutsättningar som bildar underlag för kalkylerna. Hit hör t ex den internationella ekonomiska utvecklingen, arbetskraftsutbudet och arbetsproduktivitetens förändringar.

Avvikelserna mellan kalkylerna och utfallet beror *antingen* på att man misslyckats med att på ett korrekt sätt fastställa dessa förutsättningar (oftast på grund av avvikande konjunkturer) *eller* att den ekonomiska politiken fått annan inriktning än vad som förutsatts i kalkylerna. Beträffande det sistnämnda kan sägas att det inte har varit utredningarnas uppgift eller strävan att göra prognoser över ekonomisk-politiska ställningstaganden. Detta understryks också av långtidsutredningarnas ställning som tjänstemannaprodukt; först sedan remissinstanserna har hörts brukar regeringen presentera sin syn på de kommande årens utveckling och politik.

Något försök att renodla vad som missats i förutsättningar och i vilken mån avvikelserna kan tillskrivas annorlunda resursallokering skall inte göras här. De båda aspekterna är oftast invävda i varandra på ett komplicerat sätt.

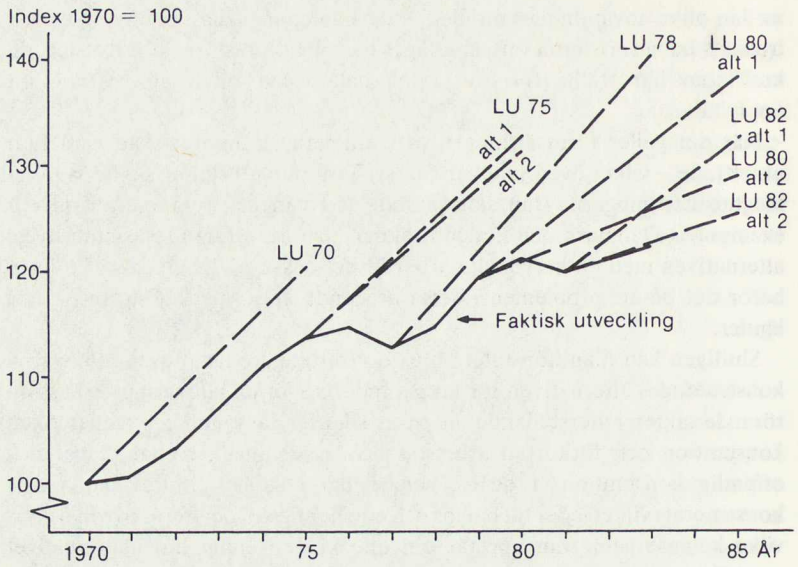

Diagram 2.1 Faktisk bruttonationalprodukt samt prognoser i LU 70, LU 75, LU 78, LU 80 och LU 82. Källor: Långtidsutredningarna 1970–1982 och statistiska centralbyrån.

Konstaterandet att långtidsutredningarnas kalkyler inte är att betrakta som prognoser är emellertid inte avsett att förringa betydelsen av de stora avvikelserna mellan kalkyler och utfall. Söker man förklaringar till detta kan det hävdas att den ekonomiska utvecklingen under 1970-talet har varit synnerligen svårbedömbar och bjudit på många oväntade inslag. Som en karakteristik av detta decennium rubricerades i LU 80 ett av de inledande kapitlen "1970-talet – de felslagna förväntningarnas årtionde". Som illustration på detta visas i diagram 2.1 de olika långtidsutredningarnas kalkyler för den ekonomiska tillväxten (BNP:s utveckling) och det faktiska utfallet sedan 1970.

Av diagrammet framgår att samtliga utredningar överskattade den kommande BNP-utvecklingen. I kalkylerna förutsågs inte avsaktningen under 1971 och 1972 samt den djupa konjunktursvackan 1975 och 1976. Inte heller LU 80 förutsåg den avsevärt långsammare tillväxt som präglat utvecklingen i början av innevarande decennium. Vid en genomgång av tidigare långtidsutredningar mot bakgrund av det faktiska utfallet konstaterade professor Ragnar Bentzel att dessa betydande prognosfel till stor del var en följd av de kraftiga trendbrott som skett i den svenska ekonomins utveckling under det senaste decenniet. De tidigare långtidsutredningarnas kalkyler för den totala produktionstillväxten överensstämde däremot bättre med utfallet.[1]

Den följande genomgången begränsas till några kommentarer kring kalkylerna i LU 80 i relation till den faktiska utvecklingen 1980–1983.

I LU 80 presenterades två alternativ för utvecklingen 1980–1985. I alternativ 1 angavs på vilka punkter det måste ske trendbrott i den ekonomiska utvecklingen för att ekonomin skulle kunna nå balans. Efter en lång period av stagnation skulle industriproduktionen behöva öka med ca 5 % per år och industriinvesteringarna med ca 6 % per år. Industrin måste

[1] *Svensk ekonomi i ett 30-årsperspektiv*, Rapport till 1981 års energikommitté, Ds I 1983:12.

vinna marknadsandelar hemma och utomlands. Sysselsättningen i industrin måste under den närmaste femårsperioden öka med ca 60 000 personer. Privat konsumtion angavs få öka med endast 0,5 % per år 1980–1985. Också tillväxten i statlig och kommunal konsumtion skulle begränsas kraftigt. Utredningen konstaterade vidare att den industriella utveckling som krävs för att nå balans inte kan komma till stånd med mindre än att olika relativpriser i ekonomin ändras. Behovet av relativprisnedgång i exportindustrin uppskattades av utredningen till 6 % 1980–1985. För lönerna krävdes en ännu större förskjutning eftersom vinsterna måste öka. Det var nämligen enligt utredningen av central betydelse att industrins lönsamhet i förhållande till andra sektorer förbättrades. En stabil investeringstillväxt i industrin angavs kräva, förutom lönsamhetshöjning, att avkastningen på olika former av icke produktiva placeringar minskar. Ett sätt att åstadkomma detta angavs vara att minska de ränteuppdrivande underskotten i budgeten och bytesbalansen.

I alternativ 2 beskrevs en utvecklingsväg för svensk ekonomi där de centrala trögheterna på ekonomins utbudssida kvarstod och där den inhemska konsumtionen fortsatte att expandera enligt ungefär samma mönster som förut. Konsekvenserna härav sades bli en utveckling som i långa stycken påminde om den under 1970-talets senare hälft. I detta fall skulle de rådande obalanserna förvärras och på grund av ett stagnerande näringsliv den fulla sysselsättningen inte kunna upprätthållas.

I tabell 2.1 anges de alternativa kalkylerna för försörjningsbalansens olika poster. De i LU 80 angivna förändringstalen för perioden 1980–1985 kan där jämföras med utfallet 1980–1983.

Tabell 2.1 Försörjningsbalansens utveckling 1980–1985. Kalkyler i LU 80 och utfall 1980–1983
Årlig procentuell förändring, 1980 års priser

	1980–1985 enl LU 80		Utfall 1980–1983
	Alt 1	Alt 2	
Privat konsumtion	0,5	1,6	– 0,5
Offentlig konsumtion	0,4	2,6	1,3
Statlig konsumtion	–0,8	–0,3	– 1,7
Kommunal konsumtion	1,0	3,8	2,6
Summa konsumtion	0,5	1,9	0,2
Privata bruttoinvesteringar	4,7	0,5	– 3,4
Industriinvesteringar	6,5	–5,0	–11,0
Offentliga bruttoinvesteringar	0,0	1,8	– 1,9
Bostadsinvesteringar	2,7	0,6	– 4,5
Summa bruttoinvesteringar	3,5	0,7	– 3,4
Export av varor och tjänster	7,3	2,6	5,4
Import av varor och tjänster	3,5	4,1	– 0,7
BNP	2,5	1,1	0,6

Källor: 1980 års långtidsutredning och statistiska centralbyrån.

Ser man först på de reala resursernas fördelning kan man konstatera att den totala konsumtionsvolymen som genomsnitt för de tre första åren har ökat ännu långsammare än enligt utredningens alternativ 1. Endast den kommunala konsumtionen översteg den i alternativ 1 medgivna ökningstakten.

Däremot har den erforderliga investeringsuppgången helt uteblivit och i stället förbytts i relativt kraftiga minskningar. I särskilt hög grad gäller detta de för tillväxten strategiska industriinvesteringarna.

Industrins utveckling avvek under de första åren av 1980-talet högst väsentligt från de krav som ställdes av LU 80. Sålunda sjönk industriproduktionen 1980–1983 med i medeltal 0,7 % per år. Bakom detta genomsnittstal döljer sig två utvecklingsfaser; minskande produktion 1981 och 1982 samt en inte oväsentlig återhämtning 1983. Även om produktionen således vänt uppåt, tar det avsevärd tid innan en motsvarande uppgång kan noteras i industrisysselsättning och investeringar. Det står därför redan nu helt klart att den av LU 80 angivna industriexpansionen inte hinner realiseras fram till 1985. Detsamma gäller BNP:s tillväxt.

Trots den svaga utvecklingen av industriproduktionen har den totala exporten hävdat sig väl. Den genomsnittliga ökningen 1980–1983 uppgick till drygt 5 % årligen. Till stor del var detta en effekt av devalveringarna 1981 och 1982, av vilka speciellt den sistnämnda ledde till en kraftig förbättring av Sveriges konkurrenskraft gentemot utlandet.

Den svaga ekonomiska aktiviteten inom landet och de ändrade kostnadsrelationerna medförde att importen sjönk något 1980–1983. Detta har också bidragit till en förbättring av Sveriges utrikesbalans. Utvecklingen av Sveriges bytesbalans framgår av nedanstående sammanställning.

Bytesbalans

	Faktisk utveckling				LU 80	
	1980	1981	1982	1983	1985	
					Alt 1	Alt 2
Miljarder kr	-18,8	-13,8	-22,5	-6,1	-16,2	-59,0
Andel av BNP (%)	- 3,6	- 2,4	- 3,6	-0,9	- 2,0	- 6,5

Den finansiella utvecklingen har präglats av en fortsatt försämring av den offentliga sektorns finansiella sparande. Budgetunderskottet har ökat från 54 miljarder kr 1980 till 87 miljarder kr 1983. En viss förbättring av räntabiliteten i företagssektorn har emellertid skett.

Sammanfattningsvis har de tre första åren av kalkylperioden 1980–1985 karakteriserats av en svagare tillväxt än vad som t o m angavs i det pessimistiska alternativet 2 i LU 80. Detta ledde dock inte till en motsvarande nedgång i sysselsättningsvolymen. I stället försvagades produktivitetstillväxten. Kalkylerna för 1980–1985 och det faktiska utfallet 1980–1983 för produktion, sysselsättning och produktivitet sammanfattas i tabell 2.2.

En avstämning av LU 80 publicerades i mars 1982.[1] Denna har också

[1] *Tillväxt eller stagnation*, SOU 1982:14.

Tabell 2.2 Produktion, sysselsättning och produktivitet 1980–1985 enligt LU 80 samt utfall 1980–1983
Årlig procentuell volymförändring

	Produktion	Syssel-sättning i timmar	Produktivitet
Industri			
1980–1985, alt 1	5,1	0,5	4,6
alt 2	1,1	–1,9	3,1
1980–1983, utfall	–0,7	–2,8	2,2
Övriga privata näringsgrenar			
1980–1985, alt 1	2,1	–0,9	3,0
alt 2	0,6	–2,1	2,7
1980–1983, utfall	0,5	–0,7	1,2
Offentlig sektor			
1980–1985, alt 1	0,6	0,9	–0,3
alt 2	3,0	3,3	–0,3
1980–1983, utfall	1,8	1,7	0,1
Hela ekonomin			
1980–1985, alt 1	2,6	0,0	2,7
alt 2	1,2	–0,5	1,8
1980–1983, utfall	0,8	–0,1	0,9

Källor: 1980 års långtidsutredning och statistiska centralbyrån.

remissbehandlats. En sammanfattning av remissyttrandena lämnades i budgetpropositionen 1983.[1]

2.3 Långtidsutredningens ställning i den statliga planeringen

Den svenska ekonomin kännetecknas av en relativt långtgående decentralisering av planering och beslutsfattande. Företagen fattar själva beslut om priser, produktionsinriktning och investeringar, givetvis inom de ramar som ges av lagar och förordningar. Förhållandena på arbetsmarknaden regleras till stor del av frivilliga överenskommelser mellan arbetsmarknadens parter, hushållen beslutar själva om hur de disponibla inkomsterna fördelas på konsumtion och sparande och om konsumtionens fördelning på varor och tjänster. Kommuner och landsting har en betydande självständighet gentemot staten. De har egen beskattningsrätt och har att själva fatta beslut om verksamhetens volym och inriktning.

Några övergripande planer av det slag som förekommer i de östeuropeiska länderna med detaljerade och kvantifierade produktionsmål inom olika delar av ekonomin finns således inte i Sverige. Däremot förekommer naturligtvis i viss utsträckning en statlig planering.

Den övergripande ekonomiska planeringen består av dels regelbundna analyser av den ekonomiska utvecklingen, dels ställningstaganden från regeringen till denna utveckling och eventuella beslut om ekonomisk-politiska åtgärder.

[1] Prop 1982/83:100, bilaga 1.5.

De regelbundna analyserna består av nationalbudgetar och långtidsutredningar. Nationalbudgetarna, som innehåller en sammanfattande prognosbild för landets ekonomi det närmast framförliggande året, utarbetas av finansdepartementet i samarbete med konjunkturinstitutet och publiceras i januari i anslutning till budgetpropositionen och i april vid överlämnandet av kompletteringspropositionen. Därutöver utarbetar konjunkturinstitutet en egen prognos av jämförlig räckvidd under hösten.

Långtidsutredningar och avstämningar av sådana beskriver utvecklingen på medellång sikt (ca 5 år) och redovisas vart annat/vart tredje år. De utarbetas inom finansdepartementet med bistånd från ett större antal myndigheter och institutioner. Under senare år har även ekonomiska analyser på 2 à 3 års sikt utförts varje år i samband med kompletteringspropositionen. Därutöver följer naturligtvis finansdepartementet, konjunkturinstitutet, riksbanken och andra myndigheter löpande den ekonomiska utvecklingen.

Regeringen redovisar vanligen sin syn på den närmaste tidens ekonomiska utveckling tre gånger om året. Det sker i anslutning till budgetpropositionen, kompletteringspropositionen och riksdagens öppnande på hösten. Samtidigt föreslår man eventuella ekonomisk-politiska åtgärder.

Långtidsutredningarna utförs av tjänstemän och är till sin karaktär expertutredningar. De innehåller inte några för regeringen bindande uttalanden eller uppfattningar. Avsikten är emellertid att långtidsutredningen skall analysera problem som är relevanta för utformningen av den ekonomiska politiken.

När långtidsutredningen har publicerats sker en omfattande remissbehandling av utredningen och ges tillfälle till en offentlig diskussion av resultaten. Därefter brukar regeringen i en proposition till riksdagen ge sin syn på den långsiktiga utvecklingen och i görligaste mån ta ställning till aktuella avvägningsfrågor. Tidsplanen för 1984 års långtidsutredning är baserad på att regeringen om den så önskar skall kunna lägga en proposition i riksdagen hösten 1984.

Vid sidan av långtidsutredningarna finns det i vårt land en lång rad andra utrednings- och planeringsformer som beskriver utvecklingen på medellång och lång sikt.

Varje år i samband med att regeringen i april lägger fram ett reviderat budgetförslag för det kommande budgetåret redovisas även en *långtidsbudget* för de fyra följande budgetåren. I långtidsbudgeten kartläggs de statsfinansiella konsekvenserna av redan fattade beslut och gjorda åtaganden. I primärkommuner och landstingskommuner görs årliga *kommunala långtidsplaner* för de närmaste fyra åren.

Inom *kommittéväsendet* sker en betydande planeringsverksamhet avseende utvecklingen på längre sikt. Ofta gäller det då utvecklingen inom särskilda samhällssektorer. Några aktuella exempel är *bostadskommittén* vilken skall ge underlag för ett nytt ställningstagande till bostadspolitiken, *1983 års livsmedelskommitté* vilken har samma uppgift på jordbrukspolitikens område och *oljelagringskommittén* vilken mot bakgrund av förväntad framtida oljeförbrukning söker bedöma behovet av oljelagring.

Under senare år har flera myndigheter utökat sin verksamhet rörande prognoser och analyser på längre sikt. *Industriverket* genomför exempelvis

regelbundna studier av förhållanden som är väsentliga för industrins framtid och av enskilda branschers långsiktiga utveckling. *Socialstyrelsen* analyserar inom ramen för projektet Hälso- och sjukvård inför 90-talet (HS 90) den framtida utvecklingen på sjukvårdsområdet. De yrkesprognoser som utarbetas av statistiska centralbyråns prognosinstitut bildar underlag för *utbildningsdepartementets* planering av utbildningssystemets dimensionering. *Transportrådet* har nyligen redovisat långsiktiga prognoser för person- och godstransporternas utveckling.

I samband med de dramatiska förändringarna under 1970-talet i förutsättningarna för energipolitiken har en omfattande utrednings- och planeringsverksamhet på *energiområdet* vuxit fram. I denna deltar bl a det nyinrättade energiverket, 1981 års energiutredning och delegationen för energiforskning. På regionalpolitikens område finns också en omfattande och institutionaliserad planeringsverksamhet i form av den återkommande *länsplaneringen*.

Vidare kan nämnas den framtidsinriktade grupp som arbetar vid *statsrådsberedningen* med politikens utformning på längre sikt och *sekretariatet för framtidsstudier* vilket vanligen har ett långt tidsperspektiv i sina studier.

Det finns betydande beröringspunkter mellan långtidsutredningen och nämnda övriga planerings- och utredningsformer. Långtidsutredningens uppgift är att analysera den makroekonomiska utvecklingen på medellång sikt. Därmed erbjuder den ett centralt och sammanhållet informationsmaterial om den samhällsekonomiska utvecklingen vilket kan användas i andra utredningar som utgångspunkt för analyser och överväganden. Däremot har långtidsutredningen inte någon överordnad roll i förhållande till övriga planeringsformer och utredningar. Långtidsutredningens karaktär av kravanalys gör den dessutom i vissa sammanhang mindre lämpad som startpunkt för annan planering.

Vidare finns det en betydande grad av ömsesidighet i informationsutbytet mellan långtidsutredningen och andra planerings- och utredningsformer. Underlag till långtidsutredningen har hämtats från flera av de nämnda myndigheterna och utredningarna.

2.4 Politiska utgångspunkter

Långtidsutredningen har att utgå från de av statsmakterna uttalade målen för den ekonomiska politiken. Utredningen har valt att undersöka hur dessa mål skall kunna förverkligas till 1990. Valet av slutår betingas av tre faktorer. För det första arbetar långtidsutredningen med ett medelfristigt tidsperspektiv vilket innebär att prognosperioden bör vara ungefär 5 år. För det andra är det med hänsyn till obalanserna i utgångsläget en fördel om tidsperspektivet är relativt långt. Det blir då lättare att förutsätta att de ekonomisk-politiska målen är uppfyllda i slutåret. För det tredje täcks därigenom hela 1980-talet in av långtidsutredningens analys. Valet av 1990 som slutår hindrar emellertid inte att vissa av målen för den ekonomiska politiken kan uppnås redan dessförinnan.

De viktigaste målen för den ekonomiska politiken har av regeringen i en

rad finansplaner angetts vara full sysselsättning, stabilt penningvärde, hög ekonomisk tillväxt, jämn fördelning av levnadsstandarden, regional balans och balans i utrikesbetalningarna.[1] Den fulla sysselsättningen har vidare framhållits som den ekonomiska politikens viktigaste mål. Riksdagen har också anslutit sig till dessa mål. Dessa mål är naturligt nog relativt allmänt formulerade. I långtidsutredningen måste emellertid vissa av målen preciseras. I detta avsnitt redovisas hur målen behandlas i långtidsutredningens analyser och hur de kvantifieras. Självfallet är utredningens preciseringar av målen i viss mån godtyckliga och kan diskuteras. Preciseringarna har inte kunnat baseras på några uttalanden från regering eller riksdag.

Målet avseende den *fulla sysselsättningen* får således uppfattas som primärt. Traditionellt har detta mål varit liktydigt med låg öppen arbetslöshet. Under 1970-talet har full sysselsättning också kommit att innefatta en strävan att öka sysselsättningen genom att öka deltagandet i arbetslivet. Vidare har målet differentierats. Exempelvis uppställs ibland delmål avseende ungdomars, kvinnors och andra gruppers sysselsättning, den regionala fördelningen av sysselsättningen etc. Ett problem i sammanhanget är hur personer som sysselsätts genom arbetsmarknadspolitiska insatser, vissa förtidspensionerade etc skall betraktas vid preciseringen av full sysselsättning.

I denna långtidsutredning har full sysselsättning 1990 preciserats som 2 % arbetslöshet. Detta låga värde har bedömts vara förenligt med fullt kapacitetsutnyttjande i ekonomin. Implicit i denna kvantifiering ligger emellertid att arbetsmarknadsläget skall vara gott 1990 och att behovet av arbetsmarknadspolitiska insatser skall vara begränsat.

Stabilt penningvärde har inte angetts med ett exakt tal för inflationstakten. Med hänsyn till att den internationella inflationen väntas bli låg under resten av 1980-talet – en genomsnittlig ökningstakt för konsumentpriserna med 5 % per år förutsätts – och med hänsyn till att en fortsatt relativprissänkning tycks vara nödvändig för att balans skall nås i den svenska ekonomin hamnar inflationstakten i långtidsutredningens olika alternativ runt 4%-nivån. Det innebär en kraftig dämpning av inflationstakten från de senaste åren.

I detta sammanhang bör påpekas att långtidsutredningen förutsätter att den svenska kronans kurs gentemot ett genomsnitt av utländska valutor är oförändrad under resten av 1980-talet. Det innebär att det inte är själva nivån på den inhemska inflationen som är väsentlig för utredningens kalkyler utan relationen mellan den internationella inflationen och den inhemska mätt i gemensam valuta. I princip är det möjligt att genom appreciering av den svenska kronan uppnå en lägre inhemsk inflation vid samma relativprissänkning i gemensam valuta. Några sådana förutsättningar har emellertid inte gjorts. Vidare bör påpekas att den internationella inflationen kan bli både högre och lägre än vad långtidsutredningen har förutsatt. Även sådana variationer påverkar vid fasta växelkurser slutsatsen rörande den inhemska inflationen.

Någon precisering av målet *hög ekonomisk tillväxt* görs inte i långtidsutredningen. Den möjliga tillväxten fram till 1990 är i hög grad bestämd av den tillgängliga arbetskraften och produktivitetstillväxten. Strukturomvandling, investeringar, teknisk utveckling etc kan bara i mindre grad påverka tillväxten i detta tidsperspektiv. På längre sikt är däremot valmöjligheterna i

[1] Se t ex *Reviderad finansplan*, bilaga 1 i prop 1982/83:150.

detta avseende större. I kalkylerna för perioden 1990–2000 analyseras denna fråga. För perioden fram till 1990 förutsätts däremot att den målsatta tillväxten motsvarar den tillväxt som uppnås vid full sysselsättning 1990.

Jämn fördelning av levnadsstandarden och *regional balans* preciseras inte heller. I stället har utredningen valt att analysera fördelningsfrågorna och de regionala balansproblemen i två särskilda avsnitt. Dessa baseras i sin tur på två projekt vilka långtidsutredningen har initierat och vilka redovisas i särskilda bilagor.

Balans i utrikesbetalningarna har preciserats som att bytesbalansen skall ha ett överskott i storleksordningen 1 % av BNP 1990. Det innebär att utlandsskulden både nominellt och realt sett minskar 1990. En närmare diskussion av bakgrunden till och innebörden av denna precisering redovisas i kapitel 6.

Utöver de i finansplanen angivna målen införs i långtidsutredningen två förutsättningar som har bedömts som centrala för att uppnå en ekonomi i balanserad tillväxt. Det gäller en rimlig grad av *balans i statsbudgeten* och en *god lönsamhet i näringslivet.* Balansmålet för statsbudgeten preciseras mot bakgrund av privat sparande och nödvändiga investeringar. Den närmare innebörden av denna precisering redovisas också i kapitel 6. Här skall bara nämnas att den resulterar i att statsbudgeten bör förstärkas med 8 % av BNP. Lönsamheten i näringslivet anges med utgångspunkt från att avkastningen på materiellt kapital före skatt bör överstiga avkastningen på finansiella placeringar (statsobligationer) med 2 %. Även detta diskuteras mer ingående i kapitel 6.

Den övergripande diskussionen i långtidsutredningen kommer därmed att utgå från följande fem kvantifierade mål och restriktioner för den ekonomiska politiken: full sysselsättning, stabilt penningvärde, balans i utrikesbetalningarna, balans i statsbudgeten och god lönsamhet i näringslivet.

I formell mening är det egentligen bara tre av dessa mål som utgör restriktioner i långtidsutredningens modeller i den meningen att de har kvantifierats före beräkningarna. Det gäller full sysselsättning, balans i utrikesbetalningarna och god lönsamhet i näringslivet. Graden av balans i statsbudgeten och inflationstakten är däremot ett resultat av beräkningarna. Det budgetunderskott och den prisökningstakt som räknas fram kan närmast betraktas som krav som måste uppfyllas för att de övriga målen skall uppnås.

Det skulle ha varit möjligt att i stället ange ett mål för statsbudgeten och beräkna vilken bytesbalans som är förenlig med detta mål. Utredningen har emellertid valt att inte göra så, se vidare kapitel 6. På motsvarande sätt skulle det ha varit möjligt att ange ett mål för inflationen och beräkna vilken förändring av valutakursen som då måste uppnås. Utredningen har emellertid, som redan nämnts, utgått från att den svenska kronans kurs är fast gentemot ett genomsnitt av utländska valutor och inte sett det som sin uppgift att exempelvis föra en diskussion om appreciering som medel för att uppnå en önskad inflationstakt.

Naturligtvis kan det finnas konflikter mellan de mål långtidsutredningen utgår från. En sådan konflikt kan exempelvis på kort sikt råda mellan full sysselsättning och stabilt penningvärde. Å andra sidan tyder det senaste

decenniets utveckling i industriländerna på att det på längre sikt snarare råder det omvända förhållandet, nämligen att de länder som har lyckats hålla en lägre inflation också har klarat sysselsättningsproblemen bättre. I utredningens analyser lyfts ett antal möjliga målkonflikter fram. En väsentlig förutsättning för utredningen är emellertid att det inte är omöjligt att till 1990 samtidigt uppnå alla de mål som anges ovan. Däremot kan det naturligtvis vara förenat med stora svårigheter att uppfylla målen.

Inom den ram som kraven på att uppnå balans i ekonomin 1990 ställer menar utredningen att det finns vissa möjligheter att prioritera mellan privat och offentlig konsumtion, mellan konsumtion och fritid och mellan budgetförstärkningar genom ökade skatteintäkter resp minskade transfereringsutgifter. Därför utarbetas olika alternativ rörande inriktningen i sådana avseenden utan att utredningen tar ställning till alternativen. Avsikten är i stället att beskriva de fördelar och problem som är förknippade med de olika alternativen. Förhoppningen är att utredningen därigenom skall kunna utgöra ett underlag för en diskussion rörande avvägningen i sådana avseenden.

2.5 Analysens uppläggning

Långtidsutredningarna bygger på en kombination av två utredningsformer. Dels utförs på uppdrag av långtidsutredningen ett antal sektorstudier vid olika myndigheter och institutioner. De avser både enskilda branscher som jordbruk, skogsbruk, industri, energiproduktion etc och andra frågor som världshandelns utveckling, inkomst- och förmögenhetsfördelningen etc. Dels genomförs på basis av dessa sektorstudier sammanhållna beräkningar vid finansdepartementet med utnyttjande av långtidsutredningens ekonometriska modeller. De senare garanterar en viss grad av konsistens mellan resultaten för olika sektorer i ekonomin.

Långtidsutredningen arbetar denna gång med tre tidsperspektiv. *Huvudperspektivet* avser 1980–1990. Slutåret 1990 har, som redan nämnts, valts dels för att det ligger tillräckligt långt fram i tiden för att det skall vara möjligt att förutsätta att de ekonomisk-politiska målen skall ha uppnåtts, dels för att täcka in hela 1980-talet. Utgångsåret 1980 har valts dels för att det var en konjunkturtopp i termer av bruttonationalprodukten, dels för att huvudperspektivet skall bli tillräckligt långt för att man skall kunna tala om en strukturell utveckling.

Genom att kapacitetsutnyttjandet 1980 var relativt högt och att 1990 förutsätts vara ett motsvarande år så störs inte de tal som beskriver utvecklingen 1980–1990 av skillnader i konjunkturläge mellan start- och slutår. Uppgifter om förändringstakter m m 1980–1990 avser således den strukturella utvecklingen mellan två högkonjunkturår. I detta perspektiv utnyttjas den ekonometriska modellen EMMA. För de finansiella kalkylerna utnyttjas dock modellen AMMA, se avsnitt 2.6.

I förhållande till tidigare långtidsutredningar, vilka vanligen har behandlat femårsperioder, har således tidsperspektivet framåt sträckts ut något. Genom att välja ett basår några år bakåt i tiden blir analysperioden väsentligt längre än i tidigare utredningar.

I perspektivet 1980–1990 förutsätts att de ekonomisk-politiska mål som angavs i avsnitt 2.4 är uppfyllda 1990. Det ställer vissa krav på den ekonomiska politiken och på ekonomins funktionssätt. Inom denna ram antas det finnas prioriteringsmöjligheter. Det ger underlag för att konstruera några olika alternativ för utvecklingen på medellång sikt. Vi har valt att utföra detaljerade beräkningar för två reala alternativ:

Alternativ 1 med inriktning på privat konsumtion och på näringslivet. I detta alternativ ökar, vilket framgår i avsnitt 6, även investeringar och export relativt snabbt.

Alternativ 2 med inriktning på offentlig konsumtion och den offentliga sektorn.

I avsnitt 7.11 redovisas dessutom beräkningar för ett alternativ med en arbetstidsförkortning. I detta alternativ förutsätts den lagstadgade veckoarbetstiden förkortas från 40 tim till 37,5 tim. Vissa känslighetsanalyser rörande den reala utvecklingen redovisas i avsnitt 6.4.

I perspektivet 1980–1990 utarbetas också ett antal finansiella alternativ med anknytning till de två reala alternativen. Syftet med de finansiella alternativen är att beskriva vilken utveckling av den statliga budgeten som är förenlig med en balanserad ekonomi 1990. Såväl konsumtions- och transfereringsutgifter som skatter och avgifter varieras mellan de finansiella alternativen.

Det andra tidsperspektivet är 1983–1987. Avsikten med denna uppdelning i två tidsperspektiv är att renodla den strukturella utvecklingen och konjunkturförloppet. Denna uppdelning görs för att undvika att den utveckling som beskrivs av utredningen blir en oklar blandning av strukturell utveckling och konjunkturåterhämtning. Sådana problem har man haft i exempelvis 1973 och 1978 års långtidsutredningar.

De kalkyler som redovisas för 1983–1987 skall ses mot bakgrund av kalkylerna 1980–1990. Avsikten är att åtminstone ett alternativ 1983–1987 skall vara sådant att produktion, sysselsättning m m närmar sig den långsiktiga utvecklingen 1980–1990. I perspektivet 1983–1987 används den ekonometriska modellen AMMA. Sambanden mellan de olika tidsperspektiven illustreras i diagram 2.2.

Även i perspektivet 1983–1987 utarbetas således alternativa utvecklingsvägar. Avsikten är att i ett alternativ beskriva utvecklingen de närmaste åren under förutsättning att pris- och lönebildningen följer tidigare mönster och att budgetpolitiken är passiv i den meningen att hänsyn enbart tas till redan fattade beslut och gjorda åtaganden. Detta görs med hjälp av en ekonometrisk modell där export, import, priser, löner, konsumtion, produktion, sysselsättning etc bestäms med historiskt skattade samband. Det visar sig då att ekonomin inte går mot balans 1990. Mot denna utveckling ställs därför ett annat förlopp som gradvis närmar sig balansläget 1990. Genom att jämföra de båda förloppen framkommer vissa krav på förändringar i ekonomins funktionssätt som måste uppfyllas för att de ekonomisk-politiska målen skall nås. I första hand avser dessa förändringar pris- och lönebildningen. Det finns emellertid många andra faktorer som är av betydelse i detta sammanhang. Exempelvis måste finanspolitiken ges en inriktning som underlättar återgången till samhällsekonomisk balans.

Det tredje tidsperspektivet är 1990–2000. Analysen i detta långa perspektiv

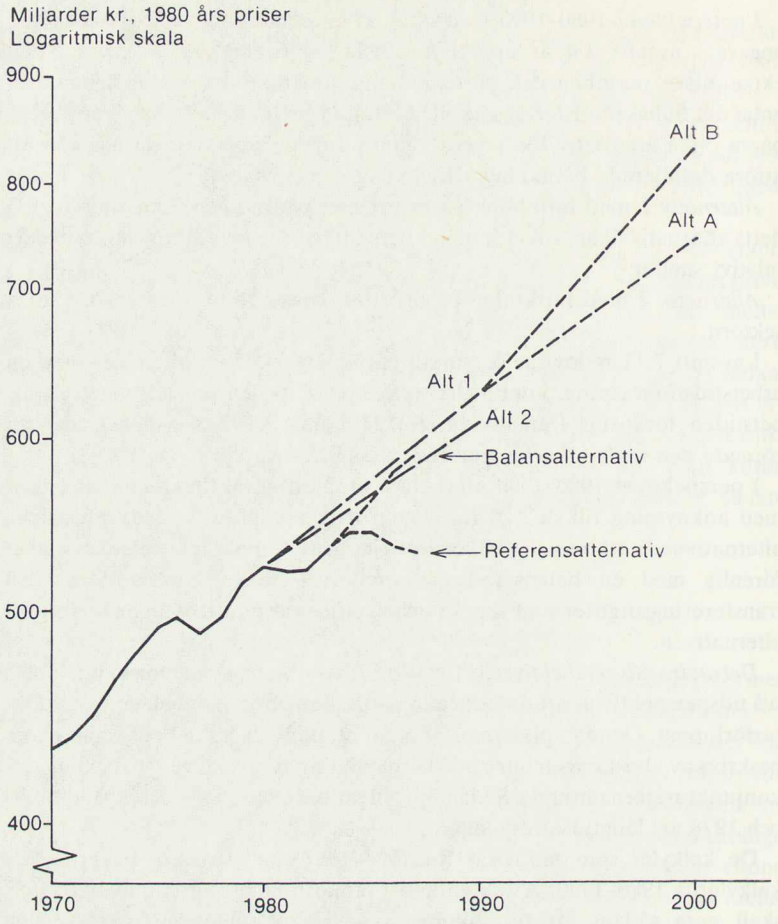

Diagram 2.2 Bruttonationalprodukt i LU:s tre tidsperspektiv. Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

inriktas på andra frågor än i det medelfristiga perspektivet till 1990. I den långsiktiga analysen spelar frågor om sparkvot, investeringskvot och teknisk utveckling en större roll. Analysen för 1990-talet utförs med den ekonometriska modellen LAMM.

Denna uppläggning av analysen med en uppdelning i strukturell utveckling och konjunkturförlopp är en nyhet för denna långtidsutredning. Den innebär en höjning av ambitionsnivån och betingas av att frågorna om hur man skall uppnå det balanserade slutmålet har bedömts vara mycket väsentliga. Därmed kom också strategin för att nå balans och förloppet de närmaste åren att få en mer framträdande plats i denna långtidsutredning.

Långtidsutredningen har denna gång vidare försökt att systematiskt föra in utbudssidan i kalkylerna. Det har gjorts på tre olika områden. För det första gäller det utrikeshandeln. Genom att kostnader och vinster har införts i export- och importfunktionerna så är näringslivets produktion för leveranser både till export- och hemmamarknaderna beroende inte bara av efterfrågeförhållanden utan också av utbudsförhållanden. En förbättrad lönsamhet kan i sig öka exporten och produktionen för hemmamarknaden. Därutöver

påverkar utbudssidan exporten via rena kvantitetsrestriktioner i flera sektorer.

Det andra området där utbudssidan explicit har införts i kalkylerna är investeringsområdet. I de investeringsfunktioner som används i förloppsanalysen 1983–1987 ingår den relativa avkastningen mellan reala investeringar och finansiella placeringar som en förklaringsfaktor. Detta är särskilt väsentligt pga att realräntan troligen kommer att vara hög de närmaste åren. Det krävs därför en särskilt hög lönsamhet på reala investeringar de närmaste åren för att uppnå den på längre sikt nödvändiga kraftiga höjningen av investeringsnivån.

Det tredje området där utbudsförhållanden explicit har införts i analysen är när det gäller den offentliga sektorns inkomster och utgifter. I de finansiella kalkylerna redovisas och diskuteras de effekter i form av skatternas omfattning och andel av BNP som är förenliga med olika alternativ för de offentliga utgifterna. Skatterna kan förutsättas ha en inverkan på arbetsutbud, lönebildning, ekonomins anpassningsförmåga etc. De samband som råder på detta område är emellertid inte särskilt väl belagda. När det gäller lönebildningen görs ett försök att införa utbudsfaktorer i form av olika skattevariabler och brist på yrkesarbetare. När det däremot gäller arbetskraftsutbudet har det inte varit möjligt att i denna långtidsutredning explicit ta hänsyn till hur förhållanden som realinkomster och marginalskatter påverkar arbetskraftsutbudet. I stället har prognoserna för arbetsutbudet baserats på demografiska förhållanden och en analys och framskrivning av den historiska utvecklingen.

2.6 Långtidsutredningens ekonometriska modeller

Den ekonomiska analys på medellång och lång sikt som traditionellt utförs av långtidsutredningarna har inför LU 84 utvidgats och innefattar även en bedömning av förloppet de närmaste åren. Således presenteras även beräkningar för perioden 1983–1987 förutom analysen av utvecklingen under 1980- och 1990-talen. Analysen av den reala och finansiella utvecklingen har också i LU 84 blivit mer integrerad än tidigare.

I beräkningsarbetet har en modellfamilj med tre medlemmar använts: EMMA (ekonometrisk modell för medelfristig analys), AMMA (aggregerad version av EMMA) och LAMM (långsiktig aggregerad makromodell). De beskrivs närmare i bilaga 17 till LU 84. Nedan ges en kortfattad beskrivning av modellerna.

Modellerna är uppbyggda kring samma databas som består av sektorvisa försörjningsbalanser. De beskriver leveranser av varor och tjänster inom produktionssystemet till slutlig användning. Härigenom möjliggörs bl a analyser av sambandet mellan å ena sidan efterfrågan – i form av privat och offentlig konsumtion, investeringar, lagerförändringar och export – och å andra sidan produktionen och importen i olika produktionssektorer.

Modellerna har använts för att analysera utvecklingen under olika perioder och inom skilda delar av ekonomin. EMMA-modellen har använts för att analysera den reala tillväxten och den strukturella förändringen under perioden 1980–1990.

Analysen av den finansiella utvecklingen under 1980-talet har utförts med hjälp av AMMA-systemet inom vilket det finansiella blocket ryms. AMMA-modellen har också använts för att beräkna utvecklingen 1983–1987.

De mer långsiktiga tillväxtproblemen har studerats närmare med hjälp av LAMM-modellen. De problem som tas upp i ett längre perspektiv är bl a hur investeringar och teknisk utveckling påverkar förutsättningarna för fortsatt tillväxt.

2.6.1 EMMA-modellen

Som framgår av namnet används EMMA för att beskriva tillväxten på medellång sikt, dvs under en period på 5–10 år. Modellen omfattar 24 produktionssektorer och är statisk, dvs lösningen för ett visst år beror ej av resultaten för tidigare år. EMMA löses normalt för prognosåret, så att full sysselsättning och en viss förutbestämd grad av balans i utrikeshandeln uppnås. Det sker genom att inhemsk konsumtion och nettoexport, dvs export minus import, anpassas. Antingen privat eller offentlig konsumtion kan användas för att styra lösningen mot ansatta mål.

Den totala produktionskapaciteten i ekonomin bestäms i huvudsak genom förutsättningar om det förväntade utbudet av arbetskraft (mätt i timmar) samt produktivitetsutvecklingen inom de olika sektorerna. Dessa införs exogent i modellen. Fördelningen av produktionen på olika sektorer bestäms av efterfrågan på olika typer av varor och tjänster.

Inför LU 84 har prisekvationer estimerats för de varuproducerande sektorerna av två forskare vid Institutet för internationell ekonomi och nationalekonomiska institutionen vid Uppsala universitet, se bilaga 16 till LU 84. De har införts i modellberäkningarna. Priset på inhemskt producerade varor beror på sektorns timlön, pris på insatsvaror och utvecklingen av internationella priser.

Den totala privata konsumtionen bestäms exogent eller via balanskrav men fördelas på varugrupper med hjälp av konsumtionsfunktioner som har estimerats vid Göteborgs universitet. Konsumtionens varufördelning beror bl a på de endogent beräknade priserna. Även den offentliga konsumtionen bestäms antingen exogent eller via balanskrav. Investeringar införs exogent.

Ekvationer för export och import har estimerats av konjunkturinstitutet för varuproducerande sektorer, se bilaga 14 till LU 84, och av riksbanken för tjänstesektorer, se bilaga 15 till LU 84. Exporten i de varuproducerande sektorerna är i allmänhet beroende av världsmarknadsvolym, svenska relativa priser och en vinstvariabel. Importen för de varuproducerande sektorerna beror allmänt på inhemsk efterfrågan, svenska relativa priser och en vinstvariabel.

Ekvationerna för tjänsteexport och -import har estimerats med mer pragmatiskt ansatta samband beroende bl a på svårigheter att definiera och separera priser och volymer för tjänstetransaktioner. Estimerade samband har varit svåra att formulera i EMMA-systemets termer, varför beräkningar för tjänstehandeln i huvudsak utförts vid sidan av modellen och sedan införts exogent.

Då EMMA löses för att nå en förutbestämd balans på arbetsmarknaden och i utrikeshandeln anpassas nettoexporten via det estimerade relativprisberoendet. De svenska relativpriserna gentemot omvärldens ändras successivt tills önskad differens mellan export och import erhålls. Prisanpassningen åstadkoms genom att den allmänna lönenivån ändras.

2.6.2 LAMM-modellen

LAMM används för att beskriva ekonomins förändring på lång sikt, dvs under en 10–20 års period. Modellen arbetar på en mer aggregerad nivå än EMMA och kan karakteriseras som en dynamisk jämviktsmodell.

I grova drag kan LAMM:s funktionssätt beskrivas på följande sätt. Via given teknisk utveckling, sysselsättning och sparkvot bestäms konsumtionsutrymmet. Utrikeshandeln bestäms via sektorvisa export- och importfunktioner. Exporten ges av världsmarknadens tillväxt och utvecklingen av inhemska priser relativt omvärlden. Importen bestäms av inhemsk produktion och den svenska relativa prisutvecklingen. Balans i utrikeshandeln skapas genom en anpassning av löneutvecklingen och därmed den inhemska pris- och kostnadsutvecklingen. Den strukturella förändringen drivs i LAMM fram genom att varje sektor allokerar sina primära produktionsfaktorer, arbete och kapital, och sitt utbud av varor så att vinsterna maximeras. Produktionsstrukturerna på sektornivå beskrivs med hjälp av Cobb-Douglasfunktioner.

2.6.3 AMMA-modellen

Både LAMM och EMMA används främst för att analysera struktureila problem. De används i första hand för att analysera olika alternativ som präglas av balans i ekonomin. Med de stora obalanser som i dag råder finns det emellertid behov av att studera hur dessa påverkar våra tillväxtmöjligheter både på kortare sikt och i ett något längre perspektiv. Därför har den aggregerade femsektormodellen AMMA utvecklats så att den löses för varje år under den period man avser att studera.

De 24 LU-sektorerna har i AMMA aggregerats till fem sektorer; jord- och skogsbruk, industri, el-, gas-, värme- och vattenverk, byggnadsverksamhet samt privata tjänster. På samma sätt som i EMMA utgår modellen från input-output-beskrivning av produktionssambanden i näringslivet. AMMA innehåller därutöver finansiella beräkningsblock för hushållen, staten, kommunerna, socialförsäkringssektorn, finansiella samt icke finansiella företag. Flera av modellens delar innehåller dynamiska samband, dvs resultatet för ett år beror av föregående års lösningar.

Priser och volymer bestäms samtidigt, vilket gör det möjligt att direkt koppla exempelvis produktivitets-, löne- och vinstutveckling till inhemsk inflation och beräkna effekten på import och export. Den simultana bestämningen av volym och priser gör det också möjligt att sammanlänka de reala och finansiella kalkylerna. Timlönen kan antingen ansättas exogent eller bestämmas endogent.

I hushållsblocket bestäms bl a hushållens inkomster. Dessa beror framför allt på timlöner, sysselsättning och transfereringar. Vid givna skatteregler

och endogent beräknad sparkvot bestäms sedan hushållens totala konsumtionsutgifter. Då priset på privat konsumtion beräknas av prismodellen blir också konsumtionsvolymen bestämd.

De finansiella kalkylerna för den offentliga sektorn samverkar förutom via hushållen och den privata konsumtionen med den övriga modellen framför allt genom att priserna påverkas av indirekta skatter och subventioner. Ytterligare en länk från den finansiella till den reala modellen utgörs av räntabilitetsutvecklingen i företagssektorn som inverkar på industrins investeringar.

Nedan följer en kortfattad beskrivning av de viktigaste estimerade ekvationerna.

Exporten av priskonkurrerande varor är beroende av världsmarknadsvolym, svenska relativa priser för beräkningsåret och de två föregående åren, kapacitetsutnyttjande, vinstnivån föregående år och en trendkomponent.

Importen av varor exkl oljeprodukter beror av inhemsk efterfrågan, svenska relativa priser för beräkningsåret och föregående år, kapacitetsutnyttjande, vinstnivån föregående år och en trendkomponent. Importen av oljeprodukter har estimerats som en funktion av inhemsk efterfrågan, relativa priser och en trendkomponent.

Industrins timlöneutveckling har estimerats som en funktion av kapacitetsutnyttjande (uttryckt som föregående års grad av brist på yrkesarbetare), förändring av industrins producentpris, arbetsgivaravgifter, direkta skatter samt en trendfaktor.

Ökningstakten av industrins producentpris har estimerats som en funktion av förändring i lönekostnad per timme, världsmarknadspris samt en trendfaktor.

Ekvationer för sysselsättningen uttryckt i timmar har estimerats både för industri och privata tjänster som tillsammans sysselsätter merparten av näringslivets arbetskraft. Antalet arbetstimmar för beräkningsåret beror av trendkomponenter och föregående års produktionsnivå. Denna konstruktion får till följd att en produktionsökning bara delvis medför en sysselsättningsökning. En del av produktionsökningen medför en ökad produktivitet. Dessutom ökar sysselsättningen med en viss eftersläpning i förhållande till produktionen.

Hushållens nettosparande bestäms av den disponibla inkomsten men anpassningen sker med viss eftersläpning.

Industriinvesteringarna beror i huvudsak av förväntad produktionsökning och befintlig kapitalstock. Till dessa bestämningsfaktorer har fogats räntabilitetsvariabler som antas påverka företagens val mellan materiella och finansiella investeringar. En hög avkastning på finansiella placeringar minskar således företagens benägenhet att investera i fast kapital.

2.7 Statistikunderlag och särskilda projekt

Den statistiska basen för långtidsutredningens analyser utgörs främst av SCB:s nationalräkenskaper och dess historiska statistikserier över utvecklingen i skilda delar av ekonomin. En omräkning av statistikserierna till 1980 års priser har gjorts inför LU 84. Nationalräkenskaperna täcker perioden

1970–1982 och har publicerats i Statistiska meddelanden N 1983:2.5 med appendix. Värdena för 1983 bygger på den preliminära nationalbudget för 1984 (PNB 84) som har utarbetats inom finansdepartementet och konjunkturinstitutet. För den finansiella analysen har förutom nationalräkenskaperna använts SCB:s finansräkenskaper.

I de sektoriella försörjningsbalanser som upprättats för 1970–1982 och som anpassats till långtidsutredningens ekonometriska modell föreligger vissa differenser gentemot centralbyråns nationalräkenskapsdata såsom de publiceras i Statistiska meddelanden. Så har exempelvis ofördelade banktjänster delats upp på modellens olika sektorer. Vidare har skillnaden mellan BNP beräknad från produktions- resp användningssidan (restposten) utfördelats över de delar i insatsstrukturen som ej kunnat direktbestämmas i statistiken.

Som underlag för denna långtidsutrednings bedömningar föreligger dessutom ett omfattande material som utarbetats av olika myndigheter, utredningsinstitut, organisationer och enskilda forskare. Dessa utredningar har initierats och i förekommande fall också finansierats av LU 84. Huvuddelen av dessa projekt publiceras som bilagor till denna LU (SOU 1984:5–7). I vissa fall har publiceringen skett i andra former. En förteckning av dessa studier ges i slutet av detta avsnitt. Ansvaret för detta material liksom för bedömningarna däri vilar på de personer eller institutioner som anges i materialet.

De särskilda projekten behandlar många ämnesområden i samhällsekonomin. Vägledande för valet av projekt har varit att genom mera djupgående studier än vad som har kunnat utföras med LU:s egna utredningsresurser belysa olika för analysen intressanta aspekter i den ekonomiska utvecklingen.

En grupp av projekt kan karakteriseras som sektorstudier. Avsikten med dessa har varit att allsidigt belysa olika sektorspecifika problem och ge underlag för LU:s bedömning av produktivitetens och investeringarnas framtida utveckling. Sådana sektorstudier har utarbetats för jordbruk, trädgårdsodling, fiske, skogsbruk, industri, energi, bostäder och byggnadsverksamhet, varuhandel och privata tjänster samt samfärdsel. Industristudien har dock inte publicerats utan föreligger som en underlagspromemoria från statens industriverk.

Ett viktigt beräkningsunderlag utgörs också av befolkningsprognosen och beräkningarna av arbetskraftsresursernas utveckling. Även en rad andra förhållanden har specialstuderats.

En rad projekt anknyter till långtidsutredningens modellsystem. I bilaga 17 dokumenteras de i LU-arbetet ingående modellerna EMMA, AMMA och LAMM. Vidare har ekonometriska undersökningar gjorts beträffande hushållssparandet, sambanden mellan näringslivets lönsamhet, investeringar och finansiering, export och import av olika typer av varor och tjänster, prisbildningen på sektornivå och produktionsfunktioner på sektornivå.

Nedan ges en förteckning av de projekt som redovisas som bilagor till LU 84 och i andra sammanhang. I vissa fall har respektive institution själv publicerat underlag till bilagorna i särskilda rapporter.

Bilagor till 1984 års långtidsutredning

Nr	Namn	Författare
	Bilagedel 1 Sektorstudier, SOU 1984:5	
1	Skogsbruket	Skogsstyrelsen med bidrag från Sveriges Lantbruksuniversitet, Stiftelsen Skogsarbeten och virkesråden
2	Energiinvesteringarna under 1980-talet	Industridepartementet
3	Bostäder och byggnadsverksamhet	Svenska Byggnads-entreprenörföreningen, bostadsstyrelsen, statens industriverk
4	Varuhandel och privata tjänster	Handelns utrednings-institut
5	Samfärdsel	Kommunikationsdepartementet
	Bilagedel 2 Särskilda studier, SOU 1984:6	
6	De handelspolitiska för-utsättningarna för svensk export under 1980-talet	Kommerskollegium
7	Sveriges tjänstehandel med utlandet under 1970-talet	Riksbanken
8	De utlandsetablerade företagen och den svenska ekonomin	Industriens Utredningsinstitut
9	Regional analys	Expertgruppen för forskning om regional utveckling
10	Inkomst- och förmögen-hetsfördelning	Statistiska central-byrån
11	Budgetunderskott och sam-hällsekonomi	J Myhrman
	Bilagedel 3 Långtidsutredningarnas modellsystem och ekonometriska studier, SOU 1984:7	
12	Hushållssparandet	Konjunkturinstitutet
13	Näringslivets lönsamhet, investeringar och finan-siering	Statens industriverk
14	Export och import av varor	Konjunkturinstitutet
15	Tjänstehandelns och trans-fereringarnas inkomst- och priskänslighet	Riksbanken
16	Prisbildning på sektornivå	A Forslund och Y Lindh
17	Långtidsutredningens modellsystem	Finansdepartementet

Projekt som redovisas i andra sammanhang

Namn	Författare
Sveriges framtida befolkning (IPF 1983:2)	Statistiska centralbyrån
Arbetskraftsresurserna 1982–2000 (IPF 1984:1)	Statistiska centralbyrån
Jordbruk, trädgårdsodling och fiske (Ds Jo 1983:13)	Jordbruksdepartementet
Investeringar i miljövård 1980–1990 (Ds Jo 1984:4)	Statens naturvårdsverk
Utvecklingen av produktion och produktivitet i svensk ekonomi 1963–1981 (Ds A 1983:17)	Y Åberg

Del II Bakgrund

3 Huvudtendenser och problem t o m 1983

3.1 Allmänt om problemen

Utvecklingen i industriländerna kännetecknades under perioden från andra världskriget t o m 1973 av en historiskt sett *snabb ekonomisk tillväxt med måttliga konjunkturvariationer*. Exempelvis ökade BNP i OECD-området med mellan 4 och 6 % varje år 1960–1973. Redan under senare delen av denna period fanns emellertid tecken på begynnande obalanser i industriländernas ekonomier. Stigande valutareserver till följd av stora underskott i Förenta Staternas bytesbalans och vidgade internationella lånemöjligheter gjorde det möjligt att driva en sannolikt alltför expansiv ekonomisk politik i enskilda länder. Inflationen tilltog successivt och det tidigare systemet med fasta växelkurser bröt samman. Lönsamheten i företagssektorn sjönk fortlöpande och anpassningsförmågan för arbete och kapital försämrades.

Den andra hälften av 1970-talet och i än högre grad början av 1980-talet har däremot karakteriserats av *stagnerande tillväxt, ökande arbetslöshet* och *hög inflationstakt*. Svårigheterna har utlösts av de kraftiga oljeprishöjningarna 1973–1974 och 1979–1980 och det efterfrågebortfall de medförde. De tidigare nämnda tendenserna har emellertid bidragit till att problemen har blivit så svårartade och till att anpassningen till de nya förhållandena har fördröjts. Resultatet har blivit en uppbromsad tillväxt av industriproduktionen, en kraftig nedgång i investeringsaktiviteten och en samtidig ökning av inflation och arbetslöshet.

Den reala nedgången har i början av 1980-talet förstärkts av en kontraktiv finanspolitik och en penningpolitisk åtstramning i flertalet länder. Via det internationella beroendet har denna politik fortplantat sig och förstärkt nedgången i världsekonomin. Tendenser till protektionism och svåra skuldproblem i vissa länder har ytterligare fördjupat nedgången. Arbetslösheten har stigit till närmare 10 % i genomsnitt för hela OECD-området. Samtidigt har inflationen pressats ner mycket kraftigt. I dominerande länder som Förenta staterna, Japan och Förbundsrepubliken Tyskland var inflationen 1983 nere i årstakter på 2–4 %.

Även den svenska ekonomin har under senare hälften av 1970-talet och början av 1980-talet utvecklats ogynnsamt. Produktionen har vuxit långsammare än tidigare i alla sektorer. Särskilt svag har utvecklingen varit i industrin där produktionen 1982 var ca 10 % lägre än toppåret 1974.

Den ofördelaktiga utvecklingen i industrin beror naturligtvis i stor utsträckning på den svaga internationella tillväxten. Det räcker emellertid

inte som förklaring eftersom industriproduktionen har utvecklats betydligt sämre i Sverige än i flertalet andra industriländer. Den svenska industrin har tappat marknadsandelar både på export- och hemmamarknaderna.

Olika faktorer har bidragit till denna utveckling. Den svenska exporten är i hög grad inriktad mot investeringsvaror och investeringarna på våra huvudmarknader har minskat särskilt kraftigt till följd av det låga kapacitetsutnyttjandet och den låga tillväxten. Sveriges industri är också mycket energiintensiv och har därför drabbats hårt av energiprishöjningarna. Relativprisökningen på svensk export 1974–1975 medförde förluster av marknadsandelar som sedan har varit svåra att återta. De kraftiga lönekostnadsökningarna 1975 och 1976 i kombination med den långvariga lågkonjunkturen pressade lönsamheten i industrin mycket hårt. Till detta kommer strukturproblemen i vissa branscher och utbudsrestriktioner, bl a brist på råvara till skogsindustrin.

Av tabell 3.1 framgår att produktionsutvecklingen 1960–1974 har varit någorlunda balanserad. Olika delar av ekonomin har vuxit i ungefär samma takt. Utvecklingen 1974–1980 har däremot varit klart obalanserad. Den offentliga sektorn har fortsatt att växa i snabb takt medan industriproduktionen har minskat och övrig varuproduktion och produktionen i den privata tjänstesektorn har ökat betydligt långsammare än tidigare. Utvecklingen i början av 1980-talet är än mer obalanserad.

När det gäller inflation och arbetslöshet kan man konstatera att den s k Phillipskurvan har förskjutits allt längre ut sedan 1960-talet, se diagram 3.1. I diagrammet visas Phillipskurvor för tre tidsperioder: 1960–1970, 1971–1979 och 1980–1983 (kurvorna har bestämts med ekonometriska metoder). Förskjutningen av Phillipskurvan innebär att en viss arbetslöshet motsvaras av en allt högre inflation. Mot t ex 2 % arbetslöshet svarar under 1960-talet 3 % inflation, under 1970-talet 9 % inflation och i början av 1980-talet 13 % inflation.

Den ekonomiska politikens huvuduppgift är att samtidigt försöka åstadkomma en låg arbetslöshet och en låg inflation, dvs att förskjuta Phillipskurvan inåt. Någon sådan förskjutning kan inte noteras t o m 1983. Utvecklingen under början av 1980-talet har inneburit en rörelse längs kurvan mot en lägre inflation och en högre arbetslöshet. Det är samma tendens som i OECD-området även om inflationsdämpningen har gått längre och arbetslösheten är högre där.

Tabell 3.1 Produktion 1960–1980
Årlig procentuell volymförändring

	1960–1974	1974–1980
Industri	5,5	–0,7
Övrig varuproduktion	3,0	1,5
Privata tjänster	3,7	1,6
Offentliga tjänster	5,0	3,6
Totalt	4,3	1,5

Källa: Statistiska centralbyrån.

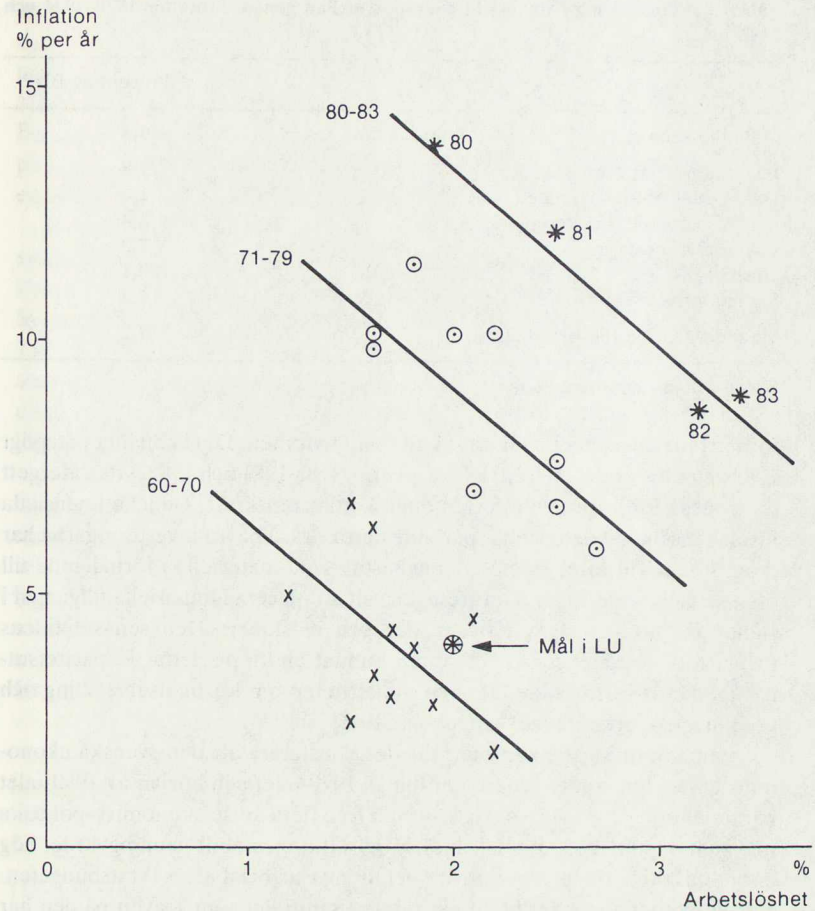

Diagram 3.1 Inflation och arbetslöshet 1960–1983. Källa: Finansdepartementet.

De mål som sätts upp i långtidsutredningen (2 % arbetslöshet och ca 4 % inflation) innebär att Phillipskurvan måste förskjutas tillbaka till läget under 1960-talet. Detta underlättas i viss mån av att den internationella inflationen förväntas bli lägre under resten av 1980-talet än under de senste tio åren men kräver ändå en radikal förändring av pris- och lönebildningen.

Den svenska ekonomin befinner sig också i finansiell obalans. Mellan början av 1970-talet och 1982 har den offentliga sektorns finansiella sparande försämrats med drygt 10 % av BNP. I dagens prisnivå motsvarar det ca 80 miljarder kr. Till allt väsentligt beror denna försämring på statens ökade budgetunderskott. Försämringen av den offentliga sektorns sparande har sin motsvarighet i dels ett ökat sparande i den privata sektorn, dels ett underskott i bytesbalansen, se tabell 3.2. Bytesbalansens försämring svarar därvid för ungefär 1/3 av försämringen i den offentliga sektorns finansiella sparande.

Bakom det ökade privata sparandet ligger en förbättrad lönsamhet i företagen, vilken återspeglas i det ökade bruttosparandet i icke finansiella företag och det ökade finansiella sparandet i finansiella företag. Den

Tabell 3.2 Förändring i finansiellt sparande mellan genomsnittet för 1970–1974 och 1982

	Procent av BNP
Offentlig sektor	**–10,4**
Icke finansiella företag	3,8
Därav ökat bruttosparande	1,4
minskade investeringar	2,4
Finansiella företag	2,3
Hushåll	0,1
Summa privat sektor	**6,2**
Utlandet (försämrad bytesbalans)	**4,2**

Källa: Finansdepartementet.

förbättrade lönsamheten är ett relativt sent fenomen. Det är än mer påtagligt 1983 och till stor del en följd av devalveringarna 1981 och 1982, vilka återgett de svenska företagen en internationell konkurrenskraft. De icke finansiella företagens ökade finansiella sparande beror också på att investeringarna har dragits ner. Till följd av en dålig avkastning på materiella i förhållande till finansiella investeringar har företagen valt att placera i finansiella tillgångar i stället för att investera i byggnader och maskiner. Den senaste tidens förbättrade lönsamhet har inte ännu kunnat ändra på detta. Kapacitetsutnyttjandet är fortfarande lågt och osäkerheten om kostnadsutveckling och konkurrenskraft på något längre sikt stor.

Sammanfattningsvis kan man således konstatera att den svenska ekonomins utveckling under senare hälften av 1970-talet och början av 1980-talet har inneburit att vi avlägsnat oss alltmer från flera av de ekonomisk-politiska mål som nämndes i kapitel 2: Full sysselsättning, stabilt penningvärde, hög ekonomisk tillväxt, balans i utrikesbetalningarna och balans i statsbudgeten. Vår industriella bas har blivit allt mindre samtidigt som kraven på den har vuxit när det gäller att åstadkomma intäkter för att betala importen. Det produktiva sparandet och investeringarna har minskat drastiskt.

En återhämtning har emellertid inletts den senaste tiden. Produktion och lönsamhet har ökat och den tidigare nedgången i sysselsättningen har brutits. Inflationen har varit låg med hänsyn till vad som kunde förväntas efter den kraftiga devalveringen i oktober 1982. Bytesbalansen har förbättrats och underskottet i statsbudgeten stabiliserats i nominella termer. Den viktiga frågan för den närmaste tiden är under vilka förutsättningar denna återhämtning kan bli stabil och långvarig.

3.2 Arbetsmarknad

3.2.1 Sysselsättning och arbetslöshet

Under åren 1970–1980 ökade antalet personer som tillhörde arbetskraften med 400 000 personer – från 3,9 till 4,3 miljoner. Den dominerande förklaringen till denna utveckling är att förvärvsintensiteten ökade, medan endast en mindre del är en följd av att antalet personer i de yrkesaktiva åldrarna steg. Antalet sysselsatta ökade under decenniet i stort sett parallellt

med arbetskraften och uppgick år 1980 till drygt 4,2 miljoner personer. Antalet personer i arbete ökade däremot betydligt långsammare under perioden och låg under andra hälften av 1970-talet, till skillnad från arbetskraftsdeltagandet och sysselsättningen, på en relativt konstant nivå.[1] Det ökade gapet mellan antalet sysselsatta och antal personer i arbete beror på att en allt större andel av de sysselsatta varit frånvarande. Detta är främst en följd av ökade ledighetsförmåner.

Kvinnorna svarade för nettoökningen av både arbetskraftsdeltagandet och sysselsättningen. Mellan åren 1970 och 1980 steg den kvinnliga förvärvsfrekvensen från 53 till 65 % medan männens förvärvsfrekvens minskade något. Sysselsättningsökningen har varit särskilt kraftig för kvinnor med barn under 7 år. Samhället har på olika sätt stött denna utveckling. Exempel på åtgärder som direkt bidragit till sysselsättningsökningen är särbeskattningsreformen, olika åtgärder för att undanröja förvärvshinder och ökade möjligheter till ledighet och flexiblare arbetstider.

Samtidigt som kvinnornas förvärvsfrekvens steg ökade andelen deltidsarbetande från ca 16 % till ca 25 %. De deltidsarbetandes ökande andel av den samlade arbetskraften har tillsammans med de under 1970-talet genomförda arbetstidsreformerna (se vidare avsnitt 5.2.2) resulterat i att den genomsnittliga medelarbetstiden per sysselsatt har fortsatt att minska. Reduceringen av arbetstiderna har medfört att antalet arbetade timmar i ekonomin som helhet minskat trots ökningen av antalet personer som tillhör arbetskraften. Utvecklingen illustreras i diagram 3.2.

[1] *Arbetsmarknadspolitik under omprövning*, kommande betänkande från delegationen för arbetsmarknadspolitisk forskning (EFA) 1984.

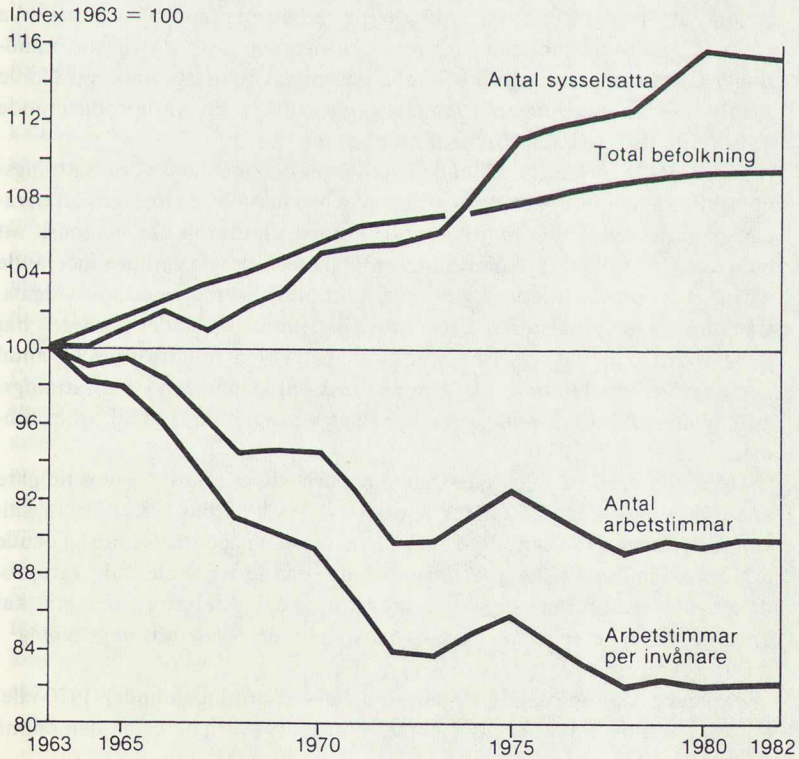

Diagram 3.2 Befolknings- och sysselsättningsutvecklingen samt förändringen av antalet arbetstimmar resp arbetstimmar per invånare 1963–1982. Källa: Statistiska centralbyrån.

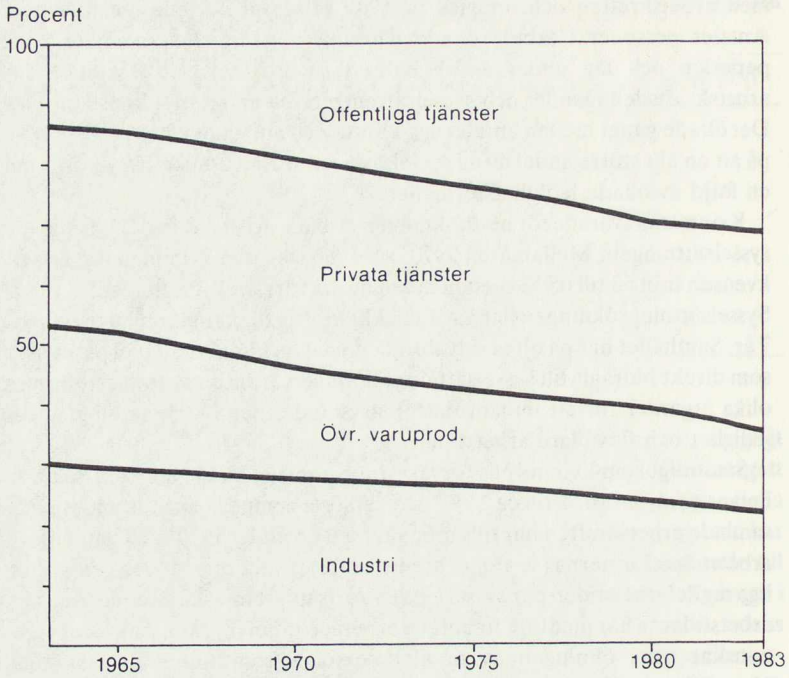

Diagram 3.3 Sysselsättningen fördelad på näringsgrupper 1963–1983. Källa: Statistiska centralbyrån.

Parallellt med att arbetskraftsutbudets sammansättning förändrades, både genom att nya kategorier inträdde på arbetsmarknaden och att nya arbetstidsmönster etablerades, genomgick ekonomin stora strukturförändringar. Andelen sysselsatta i offentlig och privat tjänsteproduktion ökade snabbt medan nedgången i antalet sysselsatta i de varuproducerande sektorerna fortsatte som framgår av diagram 3.3.

En väsentlig förklaring till både kvinnornas och männens sysselsättningsutveckling ligger i förändringen av de olika produktionssektorernas efterfrågan på arbetskraft. Förändringarna i sektorstrukturerna har inneburit att männens traditionella sysselsättningsmöjligheter, dvs i de varuproducerande näringarna, minskat medan kvinnornas traditionella arbetsmarknad vidgats. På grund av att arbetstiderna successivt har förkortats under perioden har nedgången i männens sysselsättningsmöjligheter blivit mindre uttryckt i antal personer än i antal timmar. Av samma orsak har kvinnornas sysselsättningsmöjligheter uttryckt i antal personer ökat kraftigare än i antal arbetstimmar.

De första åren på 1980-talet har inneburit ett trendbrott i den tidigare sysselsättningsökningen. Under perioden 1980–1983 har sysselsättningsnivån varit i stort sett oförändrad eller t o m minskat något trots kraftigt ökade arbetsmarknadspolitiska insatser under de senaste två åren. I de varuproducerande sektorerna, särskilt i industrin, har sysselsättningen minskat kraftigt vilket emellertid har uppvägts av en sysselsättningsökning i tjänstesektorerna.

Parallellt med en ökning av den totala sysselsättningen under 1970-talet har ett växande antal personer kommit att möta svårigheter på den öppna

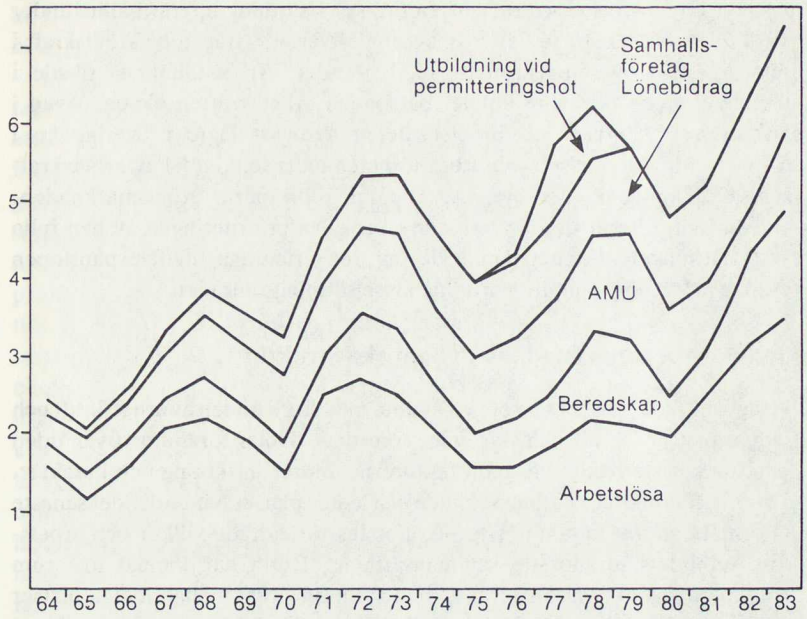

Diagram 3.4 Antal arbetslösa och i arbetsmarknadspolitiska åtgärder, i procent av arbetskraften 1964–1983. Källor: Arbetsmarknadsstyrelsen och statistiska centralbyrån.

arbetsmarknaden. Oavsett vilket mått som används på antalet personer som står till arbetsmarknadens förfogande utan att finna en stadig sysselsättning kan en trendmässig ökning av antalet arbetslösa konstateras. Arbetslöshetstiderna har i genomsnitt blivit längre och de arbetstillfällen som erbjuds har blivit färre (jfr diagram 3.4). De första åren på 1980-talet har problemen förvärrats och arbetslösheten har ökat från 2 % 1980 till ca 3 1/2 % 1983.

Trots en likhet i utvecklingsmönstret för samtliga grupper av arbetstagare kvarstår stora skillnader mellan olika kategorier av arbetstagare. Problemen är särskilt stora för äldre män i varuproducerande sektorer i regioner med ett odifferentierat näringsliv. Ungdomar, som dominerar bland de nyinträdande på arbetsmarknaden, drabbas väsentligt oftare av arbetslöshet. I gengäld avser denna dock kortare tider. Vid sidan av denna utveckling har bristen på yrkesarbetare samt vakanstiderna inom företagen trendmässigt sjunkit (jfr diagram 3.5).

De arbetsmarknadspolitiska insatserna har ökat under de senste åren. Detta illustreras i diagram 3.4. Inriktningen av arbetsmarknadspolitiken har sedan mitten av 1970-talet i allt högre grad syftat till att dels påverka arbetskraftsutbudets egenskaper, bl a genom utbildning för att underlätta anställningar på den öppna arbetsmarknaden, dels skapa eller vidmakthålla en efterfrågan som är anpassad till utbudet. I det senare fallet har politiken ytterst syftat till att söka påverka det enskilda företagets beteende på ett sådant sätt att efterfrågan på särskilda grupper av arbetskraft stimulerats. Strävandena att bevara och att öka arbetstillfällena inom företagen har också förstärkts genom insatser vid sidan om den reguljära arbetsmarknadspolitiken genom bl a ett omfattande industri-, företags- och regionalpolitiskt stöd.

I ett internationellt perspektiv har sysselsättningen i Sverige legat på en

mycket hög nivå. I stort sett har en full sysselsättning upprätthållits under 1970-talet. Under större delen av decenniet var efterfrågan på arbetskraft i tämligen god överensstämmelse med utbudet. Arbetstillfällena ökade i ungefär samma takt som antalet personer i arbetskraften ökade. Även i början av 1980-talet var arbetslösheten avsevärt lägre i Sverige än i OECD-området, oavsett om arbetslösheten mäts som andel av arbetskraften, befolkningen eller sysselsatta på den ordinarie arbetsmarknaden. Bakom detta ligger den i Sverige mycket höga prioriteringen av den fulla sysselsättningen. En betydande del av den offentliga utgiftsexpansionen avspeglar de höga ambitionerna på sysselsättningsområdet.

3.2.2 Arbetsmarknadens dynamiska struktur

Arbetsmarknaden kan ses som ett system med stora flöden av arbetskraft och lediga platser. Såväl hela systemet som dess flöden förändras över tiden allteftersom de bakomliggande faktorerna ändrar inriktning och karaktär. Bruttoströmmarna av arbetssökande och lediga platser har under det senaste decenniet ändrat karaktär efter ekonomins förändrade villkor och arbetskraftsutbudets förändrade sammansättning. Detta har kunnat äga rum genom en relativt väl fungerande matchningsprocess mellan lediga platser och arbetssökande. Det finns emellertid ett antal faktorer som verkar i riktning mot en försvagning av matchningsprocessen mellan arbetssökande och lediga platser sedan 1960-talet.

Den geografiska rörligheten – mätt som t ex antalet flyttningar över församlingsgräns i förhållande till befolkning – tycks ha haft ungefär samma omfattning under hela 1900-talet. I någon utsträckning har den påverkats av aktivitetsnivån i ekonomin. I slutet av 1960-talet var rörligheten sålunda något högre än under andra perioder vilket visas i diagram 3.5. Sedan slutet

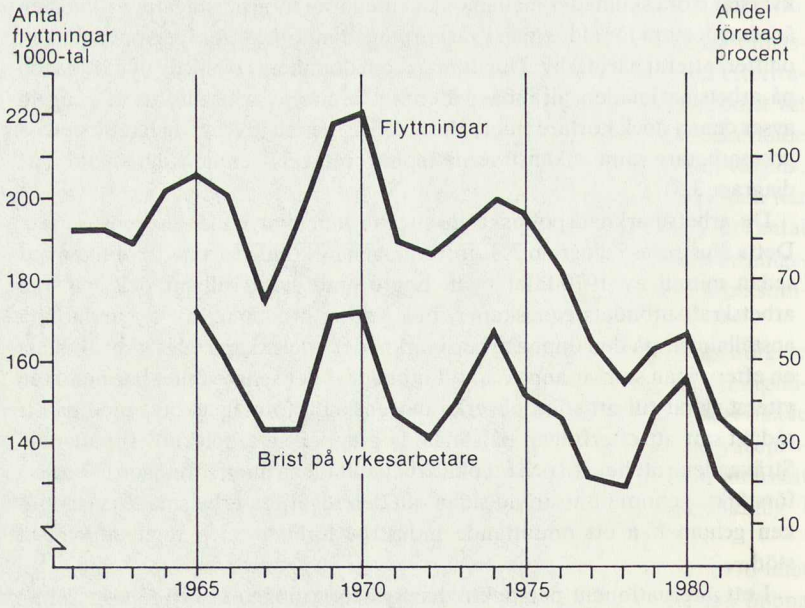

Diagram 3.5 Flyttningar över länsgräns samt brist på yrkesarbetare 1961–1982. Källa: Arbetsmarknadsstyrelsen.

av 1960-talet har flyttningar över länsgränser sjunkit mindre än flyttningar över kommungränser.

Samtidigt finns det faktorer som torde begränsa den geografiska rörligheten. En är att båda makarna numera vanligen förvärvsarbetar. Svårigheter att samtidigt finna två arbeten på en ny ort torde bidra till en lägre rörlighet. En annan faktor är att det har kommit att ställas större krav på samhället att gripa in vid regionala sysselsättningsproblem och att samhällets insatser i sådana situationer också har ökat avsevärt vilket emellertid även beror på att problemen har ökat i omfattning. Nettoeffekten på flyttningarna av ökade problem och ökade insatser är svårbestämd. Möjligen har även attityderna till flyttningen ändrats. Ytterligare en faktor som torde ha minskat benägenheten att flytta både geografiskt och mellan arbeten är att de ekonomiska incitamenten för flyttningar har minskat. Löneskillnaderna har utjämnats och marginalskatterna höjts vilket minskar det ekonomiska utbytet av arbetsbyten för individen. En individs flyttning från arbetslöshet till arbete på annan ort medför emellertid stora vinster för samhällsekonomin och den offentliga sektorn. En ökad geografisk rörlighet torde också vara nödvändig om de sysselsättningskalkyler som presenteras i långtidsutredningen skall kunna förverkligas (se vidare avsnitt 7.10). Attitydundersökningar visar att arbetstagarnas vilja att acceptera flyttningar som medför bättre och säkrare ekonomiska villkor på den nya orten inte försvagats påtagligt sedan början av 1970-talet.[1]

Att den geografiska rörligheten trendmässigt ändå inte har minskat tyder på att de uppräknade faktorerna inte har haft så stor betydelse för det totala antalet flyttningar eller att det finns andra faktorer som har verkat i motsatt riktning. En väsentlig orsak torde vara att tillgången till arbetstillfällen ändå har varit god under 1970-talet som helhet.

När det däremot gäller antal arbetsgivarbyten i procent av antalet sysselsatta tycks det finnas en tendens mot minskad rörlighet. Även i detta fall är aktivitetsnivån i ekonomin väsentlig för rörligheten. Nedgången i den externa rörligheten har i viss mån uppvägts av en ökad intern rörlighet.

Den lägre aktivitetsnivån under senare år kan vidare ha bidragit till en långsiktigare bindning av arbetskraften till en och samma arbetsgivare. Färre slutar numera sina anställningar och den öppna arbetsmarknaden har alltmer kommit att omfatta dem som nyinträder på arbetsmarknaden och dem som slås ut vid driftsinskränkningar och företagsnedläggningar. Detta har bidragit till en tendens till en ökad sortering av arbetstagarna efter deras konkurrensförmåga och till en minskning av flödena av lediga platser. Anpassningskravet har i allt högre grad fallit på de grupper som har de sämsta förutsättningarna att klara omställningar.

Rörligheten på arbetsmarknaden har också motverkats av att en allt större andel av arbetskraften successivt kommit att bli en fast produktionskostnad. Anställningsbesluten har i allt högre grad kommit att jämställas med investeringsbeslut. Rekryterings-, introduktions- och framför allt utbildningskostnaderna för företagen har ökat. Många företag har, särskilt i högkonjunkturer, svårt att få sin efterfrågan på yrkesutbildad arbetskraft tillgodosedd varför det också legat i företagens intresse att genom olika förmåner behålla de redan anställda arbetstagarna. Denna tendens får särskilt stora effekter för de nytillträdande på arbetsmarknaden.

[1] *Arbetsmarknadspolitik under omprövning*, EFA 1984.

Det är också möjligt att vakansernas art ändrats på ett sådant sätt så att arbetsgivarna med tiden kommit att ställa högre krav på de arbetssökande i fråga om kunskaper, färdigheter etc. Att strukturella obalanser på arbetsmarknaden numera i mindre grad än förr leder till arbetsrörlighet kan alltså delvis bero på att tillfällena till rörlighet minskat också i den meningen att en mindre del av vakanserna är tillgängliga för den enskilde potentielle flyttaren eller arbetsbytaren.[1]

En faktor som har bidragit till att underlätta rörligheten på arbetsmarknaden är samhällets ökade insatser inom arbetsmarknadspolitiken såsom arbetsförmedling, arbetsmarknadsutbildning, nyrekryteringsstöd, flyttningsbidrag etc.

Även om det således är svårt att dra några säkra slutsatser om hur rörligheten på arbetsmarknaden har förändrats på längre sikt kan ändå fastslås att en geografisk och yrkesmässig rörlighet är väsentlig för den nödvändiga omstruktureringen i ekonomin. Delvis torde en ökad rörlighet komma till stånd vid en allmän höjning av aktivitetsnivån i ekonomin. Samhället har därutöver viktiga uppgifter att genom effektiv arbetsförmedling, yrkesutbildning och på andra sätt underlätta denna omställning. Olika former av stöd till expanderande delsektorer av ekonomin och den beslutade sänkningen av marginalskatterna till 50 % för huvuddelen av inkomsttagarna kan också underlätta omstruktureringen.

3.3 Inflation och konkurrenskraft

Tillväxten i den svenska ekonomin blev, som framgått tidigare, avsevärt sämre under senare delen av 1970-talet och början av 1980-talet. Industriproduktionen stagnerade och 1982 låg den på en lägre nivå än 1974. Orsakerna till denna utveckling har tidigare nämnts. En viktig orsak är de svenska företagens konkurrenskraft och prissättning relativt utländska företag. I detta avsnitt behandlas den svenska pris- och löneutvecklingen i förhållande till den internationella.

Efter att i två decennier visat låga och stabila ökningstakter började priserna på de internationella råvarumarknaderna att röra sig snabbt uppåt 1971 och 1972. Prisstegringarna inleddes med att priset på livsmedel ökade kraftigt. Detta var en följd av att Sovjetunionen och Folkrepubliken Kina efter dåliga skördar till stor del köpte upp det överskott av vete som tidigare funnits som en prisutjämnande faktor på spannmålsmarknaden. Priser på metaller och övriga råvaror började också stiga. Slutligen under hösten 1973 började oljepriserna öka dramatiskt. Under loppet av ett år fyrdubblades det nominella priset på oljeprodukter. Den kraftiga internationella konjunkturuppgången som föregick oljeprisboomen kom under 1974 och 1975 att förbytas i den djupaste nedgången i aktivitetsnivån dittills under efterkrigstiden.

Den strama inhemska efterfrågepolitik som fördes 1970 och 1971 avskärmade i stor utsträckning Sverige från de begynnande internationella inflationsimpulserna. I samband med att oljepriserna steg började emellertid även inflationen inom landet att ta fart och industrins producentpris steg under perioden 1972–1974 med totalt 40 %. Samtidigt steg även produktio-

[1] *Arbetsmarknadspolitik under omprövning*, EFA 1984.

nen vilket gjorde att en lönekostnadsstegring med 17 % 1974 kunde kombineras med en god vinstuppgång.

Den kraftiga recessionen internationellt möttes i Sverige med en expansiv politik där den inhemska efterfrågan stimulerades för att upprätthålla en god sysselsättning. Omfattande skatteomläggningar gjordes också för att få låga avtal och därmed undvika fortsatta höga prisökningar. Den snabba vinstuppgången bidrog emellertid till ett relativt högt tvåårsavtal 1975 och 1976. Kombinerat med den höga efterfrågan i ekonomin kom även en snabb löneglidning till stånd. Lönekostnaden för företagen drevs uppåt ytterligare då skatteomläggningen bl a innebar en höjning av arbetsgivaravgifterna. Sammantaget steg lönekostnaden i industrin med drygt 40 % under avtalsperioden 1974–1976. (Se diagram 3.6.)

De stora kostnadsökningarna medförde att den inhemska inflationen hölls kvar på en hög nivå under en period då de internationella priserna steg måttligt. Förutsättningarna för den konkurrensutsatta sektorn försämrades ytterligare genom att den svenska kronan var knuten till D-marken inom ramen för den s k valutaormen vilket medförde att vår valuta skrevs upp i förhållande till de flesta andra valutor.

Den sammanlagda effekten av höga löneavtal, löneglidning, skattehöjning och dyrare krona blev mycket allvarlig för konkurrenskraften i svenskt näringsliv. Den s k överbryggningspolitiken lyckades hålla produktion och sysselsättning uppe under 1975 och 1976 men förutsättningarna för en fortsatt industriell expansion i ett längre perspektiv försämrades kraftigt. Mellan 1974 och 1975 steg våra relativa priser med ca 10 % och kom att fortsätta vara lika höga fram till 1977. Trots relativprishöjningen tvingades vinstmargina-

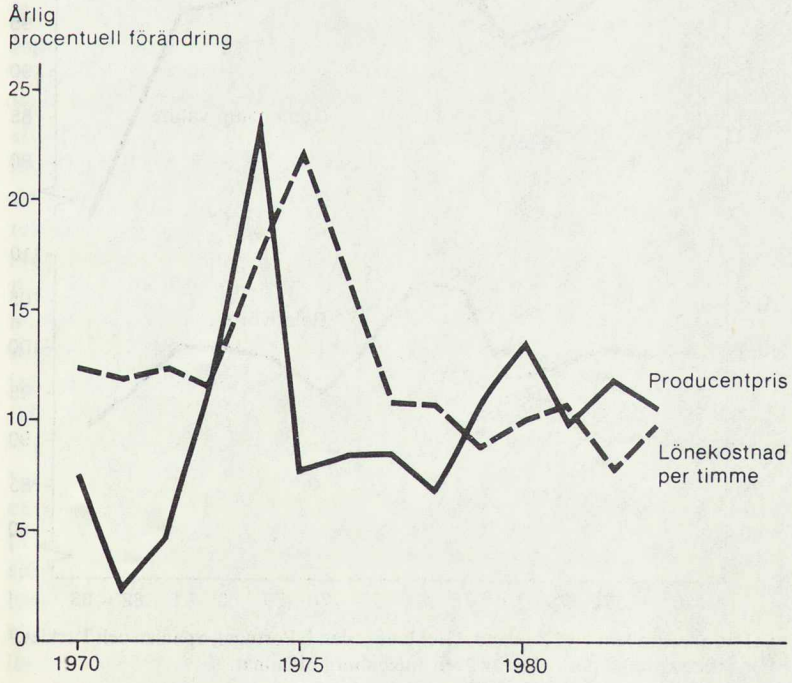

Diagram 3.6 Producentpris och lönekostnad per timme inom industrin 1970–1983

Källor: Konjunkturinstitutet och statistiska centralbyrån.

lerna i industrin ner till en historiskt mycket låg nivå. Marknadsandelarna för svensk export sjönk kraftigt under perioden 1974–1976. Samtidigt förlorade svensk industri andelar på den inhemska marknaden.

Denna utveckling möttes med tre devalveringar av den svenska kronan 1976 och 1977 varvid Sverige lämnade valutasamarbetet med Förbundsrepubliken Tyskland m fl länder. Effekterna av devalveringarna på relativpriserna kom snabbt och vid 1977 års utgång var relativpriserna nere på en historisk låg nivå. Nedskrivningarna av den svenska kronan kombinerat med en något snabbare produktivitetsuppgång i Sverige gjorde att det relativa kostnadsläget förbättrades 1977 och 1978. Arbetskraftskostnaden per producerad enhet i gemensam valuta i Sverige relativt OECD föll således under dessa år. (Se diagram 3.7.)

De positiva effekterna av återställda relativa priser gav ett visst återtagande av förlorade marknadsandelar mellan 1977 och 1978. Denna gynnsamma

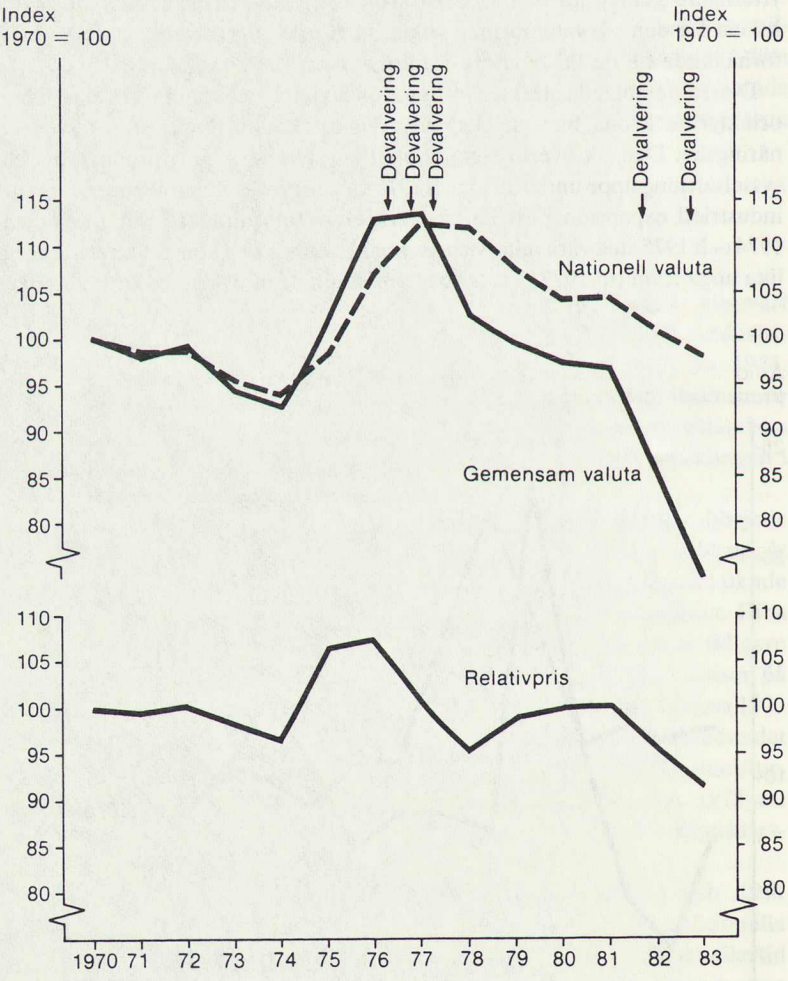

Diagram 3.7 Sveriges relativa arbetskostnad per enhet i gemensam resp nationell valuta samt relativa exportpris för bearbetade varor 1970–1983. Sverige jämfört med OECD-området.[1]

Källa: statistiska centralbyrån, enheten för industristatistik.

[1] Utom Australien, Nya Zeeland, Grekland, Island, Portugal, Spanien och Turkiet. För arbetskostnad per enhet är även Luxenburg utlämnat.

utveckling bröts dock i samband med att våra relativa exportpriser åter började höjas. Vår internationella konkurrenskraft började därmed åter att försämras och marknadsandelen för exempelvis bearbetade varor sjönk mellan 1978 och 1981 med totalt 11 %. Flera faktorer förklarar denna försämring. Visserligen ökade våra nominella löner från 1976 i takt med genomsnittet för OECD men det gap i kostnadsläget mellan Sverige och omvärlden som uppstod under åren efter oljekrisen på grund av för höga löneökningar kombinerat med en sämre inhemsk produktivitetsutveckling kvarstod. Även efter devalveringarna 1976–1977 förblev kostnadsläget ansträngt.

Vidare började företagen att från ett bottenläge 1977 höja sina vinstandelar vilket i kombination med kostnaderna i övrigt förde med sig att de svenska priserna i utrikeshandeln ökade snabbare än våra konkurrenters. Att företagen inte drev en mer expansiv prispolitik torde kunna förklaras av den låga vinstnivån i utgångsläget. Dessutom skapade försämrade och framför allt osäkrare förutsättningar för svenska företag ett behov av stärkt soliditet.

Produktionen i flera av de viktigare industriländerna började återhämta sig snabbt efter den djupa nedgången 1975. Men till skillnad från utvecklingen på 1950- och 1960-talen kom resterande del av 1970-talet att präglas av en hög och framför allt ryckig inflationstakt. I samband med att priset på olja åter började stiga 1979 började flera västländer en åtstramningspolitik i syfte att skapa prisstabilitet med stigande arbetslöshet som följd. Konjunkturnedgången efter 1979 blev den djupaste och längsta i efterkrigstid. Till priset av en hög arbetslöshet och stagnerad tillväxt har inflationen dock bringats ned till historiskt sett låga ökningstal i flera av de stora OECD-länderna. Inflationen var under 1983 nere i en årstakt på ca 5 % för hela OECD-området och ännu lägre i stora länder som Förenta Staterna, Japan, Förbundsrepubliken Tyskland och Storbritannien.

Det försämrade läget för svensk industri ledde till en devalvering med 10 % hösten 1981. Liksom devalveringarna 1976–1977 syftade den till att i efterhand anpassa kronan till uppkomna kostnadsgap gentemot våra konkurrenter. Den var emellertid otillräcklig, givet utvecklingen i övrigt, för att tillåta företagen att återställa en rimlig vinstnivå utan att höja sina relativpriser. Devalveringen hösten 1982 syftade inte bara till att bibehålla svensk industris förmåga till priskonkurrens utan även till att förbättra den. För att den förbättring som kommit till stånd för svenskt näringsliv efter nedskrivningarna 1981 och 1982 skall bli bestående krävs det att våra priser stiger långsammare än tidigare. Som framgår av diagram 3.8 måste inflationen i Sverige dämpas avsevärt för att komma i paritet med eller under inflationen i OECD-området.

En viktig tendens i den relativa kostnadsutvecklingen under 1970-talet är värd att poängtera med tanke på de framtida förutsättningarna för svensk ekonomi. Efter den kraftiga höjningen av löneläget och sänkningen av produktiviteten för inhemsk industri jämfört med övriga OECD-länder sjönk den inhemska arbetskostnaden per enhet mätt i nationell valuta endast långsamt jämfört med omvärlden. En anpassning av det relativa lönekostnadsläget skedde således endast till en del genom en mer återhållen löneutveckling eller snabbare produktivitetsökning relativt våra konkurren-

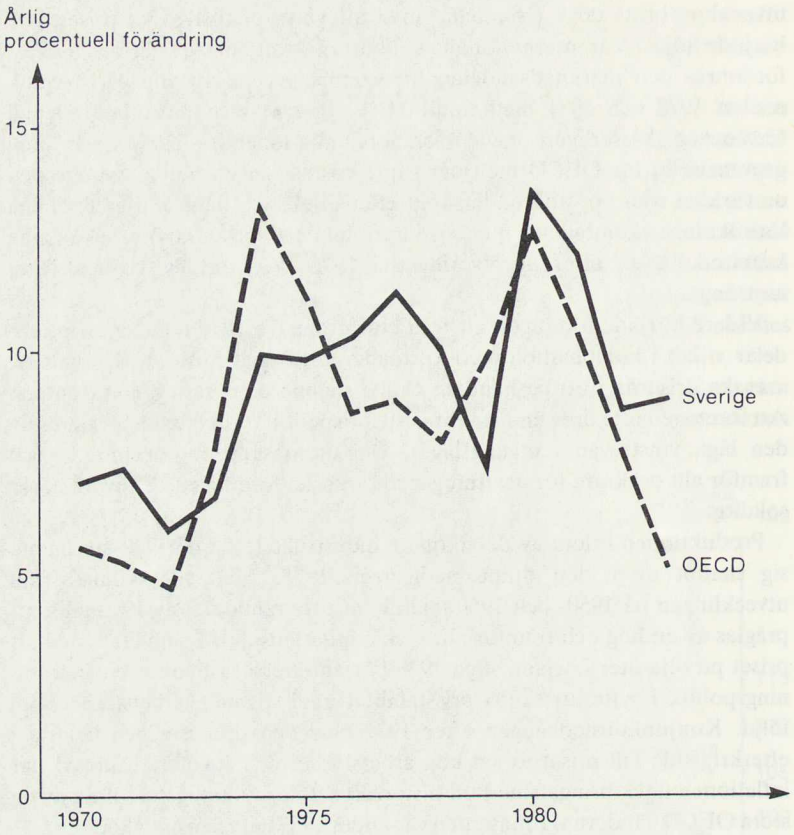

Diagram 3.8 Konsumentpriset i OECD och Sverige 1970–1983

Källor: Statistiska centralbyrån och utrikeshandelsstatistik från OECD.

ter. Anpassningen åstadkoms i stället i stor utsträckning med sänkningar av växelkursen. Detta illustreras väl av diagram 3.7 där arbetskostnaden per producerad enhet relativt övriga OECD anges dels i nationell valuta, dels i gemensam valuta.

3.4 Utrikesbetalningarna

Alltsedan 1974 har bytesbalansen varje år uppvisat underskott. Totalt uppgår underskotten t o m 1983 till drygt 92 miljarder kronor. De största underskotten uppstod 1980 och 1982, då de motsvarade 3,6 % av BNP.

De oupphörliga underskotten och den fallande trenden i saldoutvecklingen under 1970-talet innebär att det utöver det cykliska förloppet utvecklats en negativ strukturell komponent i den svenska bytesbalansen. Enskilda år påverkas bytesbalanssaldot av vilken konjunkturfas den svenska ekonomin befinner sig i jämfört med utlandet. Om saldot är positivt eller negativt beror då främst på det relativa efterfrågeläget och relativpriserna i Sverige jämfört med utlandet. Också vinstnivån och andra utbudspåverkande faktorer har vanligen ett inflytande på bytesbalansen. När bytesbalansen visar underskott över hela konjunkturcykler är det emellertid befogat att tala om strukturella underskott.

Det strukturella underskottet i den svenska bytesbalansen har varit föremål för inträngande behandling i alla långtidsutredningar sedan 1970. En förbättring och på sikt återställd jämvikt i bytesbalansen har i samtliga utredningar angivits som ett viktigt mål och en restriktion på utvecklingen under respektive prognosperiod. Exporten måste öka och importen hållas tillbaka. Förutom att täcka kostnaderna för importen måste exportintäkterna räcka till för att betala ett allt snabbare växande nettoutflöde av räntor och andra transfereringar till utlandet.

Av det ackumulerade underskottet i bytesbalansen 1974–1983 har utrikeshandeln med varor givit upphov till ca 31 miljarder kronor medan tjänstehandeln resulterat i ett samlat överskott om ca 13 miljarder. Underskottet i bytesbalansen för varor och tjänster sammantaget beror inte på att importvolymen ökat snabbare än exporten i fasta priser; i själva verket ökade importvolymen blott hälften så snabbt som exporten under perioden. Däremot utvecklades importpriserna i genomsnitt mer oförmånligt än exportpriserna, dvs bytesförhållandet (terms of trade) försvagades såsom framgår av diagram 3.9. I genomsnitt föll bytesförhållandet ca 2 % per år 1973–1983.

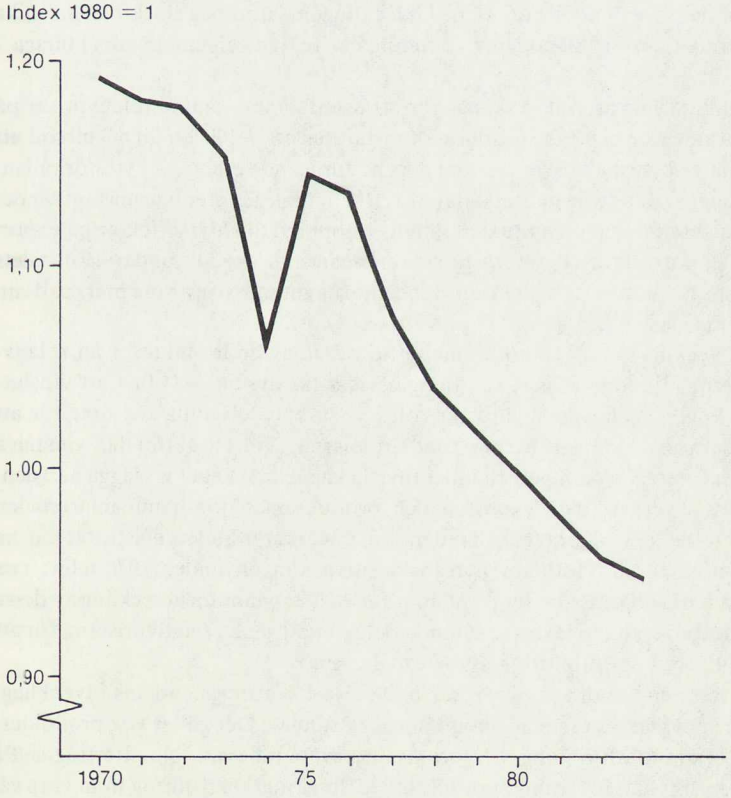

Anm. Totalt exportpris genom totalt importpris

Diagram 3.9 Bytesförhållandet med utlandet 1970–1983.
Källa: Statistiska centralbyrån.

Oljeprisökningarna spelade naturligtvis stor roll för nedgången i bytesförhållandet. Som följd av fördyringen begränsades emellertid oljeanvändningen inom landet, och räknat i fasta (1980 års) priser minskade oljans andel av importen från 24 % 1973 till 17 % 1983. Analogt har exporten av t ex skogsindustriprodukter mött en gynnsam prisutveckling på världsmarknaden, men volymmässigt svarar den nu för en mindre andel av exporten.

Den viktigaste orsaken till bytesförhållandets nedgång är emellertid att det har krävts fortlöpande sänkningar av de relativa priserna i den konkurrensutsatta sektorn för att begränsa förlusten av svenska företags marknadsandelar på exportmarknaderna såväl som på hemmamarknaden. På exportsidan kan en del av den svagare tillväxten av den svenska försäljningen förklaras med en ofördelaktig varu- och ländersammansättning jämfört med marknadstillväxten. Detta har ytterligare förstärkt behovet av ökad konkurrensförmåga hos svenska producenter. Svårigheterna att begränsa de inhemska kostnadsökningarna har lett till att utrymme för prissänkningarna måst skapas genom återkommande devalveringar av kronan.

Också utrikeshandeln med tjänster påverkas till vissa delar av den relativa prisutvecklingen i Sverige jämfört med utlandet. Bytesförhållandet vad avser tjänster försämrades i genomsnitt något mer än för varorna under den här särskilt studerade perioden 1973–1983. I gengäld var volymutvecklingen mer gynnsam, varför tjänstehandeln ändå kunde bidra med växande överskott i löpande priser under perioden. Utvecklingen skiljer sig dock mellan olika typer av tjänster; en noggrann genomgång av tjänstehandeln görs i bilaga 7 till LU.

Oavsett hur utrymme skapas för att åstadkomma sänkta relativpriser på svenska varor och tjänster måste konstateras att det är en "dyr" metod att förbättra bytesbalansen. Genom dess neddragande effekt på bytesförhållandet naggas den reala nationalinkomsten i kanten.[1] Erfarenhetsmässigt tar det också viss tid innan en prissänkning ger upphov till volymeffekter på export och import. Trots de stora prissänkningar som skedde under 1970-talets senare del kunde de svenska producenterna inte försvara sina marknadsandelar.

Utvecklingen påverkades emellertid också av andra faktorer än relativpriserna. Ekonometriska skattningar visar (se avsnitt 7.7) bl a att vinstutvecklingen spelar en signifikant roll i vissa betydelsefulla sektorer för att förklara utvecklingen av marknadsandelarna. Vid en alltför låg vinstnivå väljer företagen antingen att inte utnyttja kapaciteten eller att lägga ned den. Detta påverkar både exporten och produktionen för hemmamarknaden negativt. Också andra förhållanden som påverkar utbudets elasticitet kan ha spelat in för att förklara bytesbalansutvecklingen under 1970-talet, t ex bristen på skogsråvara. Omvänt minskar en mer gynnsam utveckling av dessa utbudspåverkande faktorer sålunda behovet att sänka relativpriserna för att få till stånd en förbättring av bytesbalansen.

Ytterligare andra faktorer har betydelse för utrikeshandelns utveckling, men är svårare att fånga i ekonometriska studier. Det gäller t ex produkternas kvalitet, utformning och förmåga att svara mot vad som efterfrågas. På längre sikt kan forskning, produktutveckling, marknadsföring m m vara väl så viktiga som relativpriser för att förstärka konkurrenskraften. En ökad konkurrenskraft i sådana avseenden är också en i viss mening "billigare"

[1] För att täcka en given kvantitet importerade varor och tjänster måste då en större del av resurserna avsättas för export i stället för inhemsk användning.

metod än relativprissänkningar att förbättra bytesbalansen. Akuta problem av det slag som inträffade under senare delen av 1970-talet och i början av 1980-talet fordrar emellertid även mer snabbverkande insatser.

Mätt i kronor svarade transfereringarna för en dominerande och växande del av det bytesbalansunderskott som ackumulerades under tioårsperioden fram till 1983. Sammanlagt var nettoutflödet för transfereringsbetalningar närmare 75 miljarder kronor. Därav svarade avkastning på kapital (huvudsakligen räntor) för närmare 40 miljarder kronor. Ökningen var synnerligen snabb under perioden; från 1 miljard kronor 1973 till 15 miljarder kronor tio år senare.

Sveriges nettoställning mot utlandet kan vid slutet av 1983 beräknas ha uppgått till en skuld om ca 160 miljarder kronor,[1] varav staten svarade för ca

[1] Enligt finansräkenskapernas definitioner och värdering, exkl aktier, andelar och insatser.

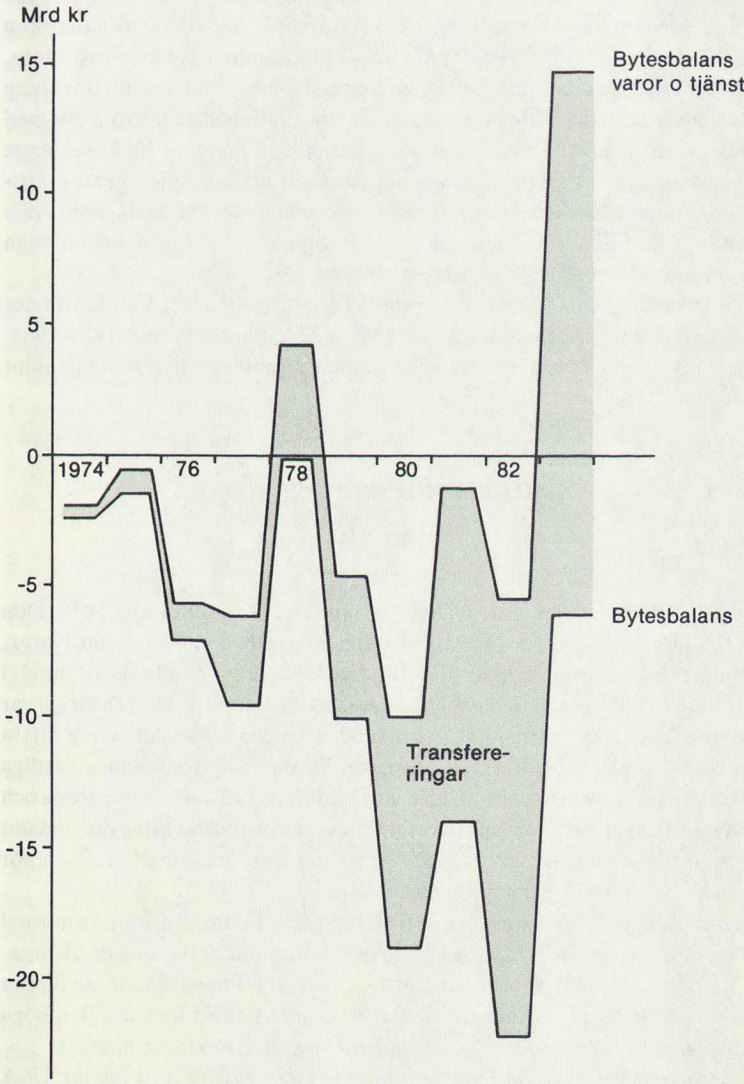

Diagram 3.10 Transfereringsnetto och bytesbalans 1974–1983.
Källa: Statistiska centralbyrån.

95 miljarder kronor. I slutet av 1973 hade Sverige nettotillgångar i utlandet om uppskattningsvis 15 miljarder kronor. Av nettoställningens försvagning på ca 175 miljarder kronor under tioårsperioden kan 92 miljarder hänföras till den upplåning som erfordrades för att finansiera bytesbalansunderskotten under perioden. Därutöver steg skuldstocken, i svenska kronor räknat, med ca 83 miljarder kronor i samband med de svenska devalveringarna och övriga valutaförändringar. I förhållande till den ursprungligen erhållna lånevalutan har därigenom den effektiva räntesatsen på t ex den statliga utlandsupplåningen som genomsnitt kommit att överstiga 15 % i början av 1980-talet (se prop. 1982/83:150, bilaga 1.3 sid 82). Så länge bytesbalansen visat underskott har nettoupplåningen måst fortsätta, varigenom räntenettot ytterligare försämrats.

Det höga internationella ränteläget i början av 1980-talet har ytterligare bidragit till räntenettots snabba försämring. Det har påverkat inte bara kostnaden för nyupplåningen utan också räntebördan på de skulder som löper med rörlig ränta. Eftersom det också förekommer lån med fast ränta, påverkas räntenettot först med en viss eftersläpning i samma utsträckning som räntesatsen förändrats. Även om de internationella räntorna går ned framöver, fortsätter därmed de senaste årens upplåning att ha kostsamma konsekvenser. För t ex den statliga upplåningen beräknas den genomsnittliga nominella räntesatsen falla endast obetydligt de närmaste åren, och realräntan för utlandsupplåningen blir, till följd av att priserna väntas stiga långsammare, över 10 % vid mitten av 1980-talet.

Bland övriga transfereringar dominerar u-landsbiståndet. Valutautflödet för detta ändamål uppgick sammanlagt till ca 32 miljarder kronor 1974–1983. Transfereringarnas totala betydelse för det samlade bytesbalanssaldot illustreras i diagram 3.10.

3.5 Tillväxt och strukturförändringar

3.5.1 Långsiktig tillväxt

Den industriella omvandlingen i Sverige anses ha börjat omkring 1870. Den utveckling som då inleddes var till stor del baserad på export av järnvaror, timmer och trävaror. Under de följande 100 åren ökade BNP med i genomsnitt 2–3 % per år. Tillgängliga data tyder på att tillväxten i Sverige var snabbare än i många andra jämförbara länder. Under 1960-talet och de första åren av 1970-talet var tillväxten i Sverige, liksom i de flesta andra västliga industriländer, mycket snabb. Den årliga ökningen av BNP i Västeuropa och Nordamerika var drygt 4 % per år. Därefter har emellertid tillväxten avtagit betydligt. I Sverige har nedgången varit avsevärt mer markerad än för genomsnittet av de västliga industriländerna.

Avmattningen i tillväxten har aktualiserat frågan om vad som är normal tillväxt och vad som förklarar nedgången i tillväxt under de senaste 10 åren. Är det 1970-talet som är normalt och 1950- och 1960-talet som är avvikelser från det normala tillväxtmönstret, eller tvärtom? För att förklara den höga tillväxten under 1950- och 1960-talen brukar en rad faktorer nämnas.

Efter andra världskriget fanns en *skillnad i teknologisk nivå* mellan USA

och övriga västliga industriländer. Dessa kunde därför till ringa kostnad ta efter amerikansk teknologi. I de flesta länder fanns en väsentlig *reserv av arbetskraft i jordbruket* som genom rationaliseringar kunde överföras till verksamhet med högre produktivitet, främst inom industrin. *Liberaliseringarna av kapitalrörelserna och av handeln* genom bildandet av EG och EFTA och genom generella tullsänkningar stimulerade världshandeln. *Fasta växelkurser och en fast dollar* skapade ekonomisk stabilitet och säkerhet om den framtida utvecklingen. *Priserna på råvaror* i allmänhet *och olja* i synnerhet *var stabila.*

Dessa tillväxtbefrämjande faktorer är välkända och har behandlats utförligt i ett stort antal utredningar, bl a i 1980 års långtidsutredning. Förutom avsaknaden av dessa tillväxtfaktorer under senare delen av 1970-talet brukar också framhållas att flera faktorer som påverkar den ekonomiska tillväxten negativt ökat i omfattning under 1970-talet. Till dessa hör bl a en försämrad effektivitet i många västliga ekonomier, vilket dock är svårt att belägga empiriskt. Ökade satsningar på energibesparing och miljövård, som i sig kan vara samhällsekonomiskt motiverade, anses också ha bidragit till lägre produktionstillväxt. OECD-länderna har dessutom mött ökad konkurrens på export- och hemmamarknaden från nyligen industrialiserade länder. I Sverige tillkommer problem orsakade av den i mitten av 1970-talet försämrade konkurrenskraften gentemot andra industriländer.

För Sverige framstår tillväxten under 1950- och 1960-talet som snabb. Den är emellertid inte unik i ett historiskt perspektiv. Exempel på andra perioder med snabb tillväxt är 1920-talet och 1940-talets senare hälft. Sverige hade emellertid då fördelar av att inte ha deltagit i världskrigen.

Sammanfattningsvis tyder således mycket på att 1960-talets tillväxt på drygt 4 % per år knappast kommer att uppnås under överskådlig tid. En långsiktigt betydligt lägre tillväxt är mer sannolik, vilket också långtidsutredningens kalkyler för 1980-talet (se kapitel 6–8) och perspektivanalyserna till år 2000 (se avsnitt 7.12) tyder på.

3.5.2 Strukturförändringar

För ekonomin som helhet påverkas produktionstillväxten inte bara av den totala resursinsatsen utan även av resursernas omfördelning mellan sektorer, den s k strukturomvandlingen. Denna kan mätas dels genom förskjutningar i produktionen mellan sektorer, dels genom förskjutningar i sysselsättningen. Den strukturomvandling som registreras påverkas givetvis av den sektorindelning som används.

Under perioden 1960–1965 var tillväxten i varu- och kraftproduktion, samt i privat och offentlig tjänsteproduktion ungefär lika snabb, vilket visas i tabell 3.3. Därefter har det skett en kraftig förskjutning från varuproduktion mot tjänsteproduktion. Denna utveckling var särskilt märkbar under senare hälften av 1970-talet och har fortsatt under de första åren av 1980-talet. När det gäller sysselsättningen, mätt i antalet timmar, är förskjutningen från varuproduktion till offentlig tjänsteproduktion än mer markerad.

Statistiskt medför en ökning av den offentliga sektorn en negativ effekt på den totala produktionstillväxten eftersom ingen produktivitetsökning antas förekomma i denna sektor. Detta säger emellertid mer om BNP-måttets

Tabell 3.3 Förädlingsvärde (till faktorpris) och antal arbetade timmar 1960–1980
Årlig procentuell förändring

	1980	1960–1965	1965–1970	1970–1975	1975–1980	1960–1980
Förädlingsvärde	Milj kr 1980 års priser					
Varu- och kraftproduktion	173 183	6,0	3,7	2,2	0,0	3,0
Privat tjänsteproduktion	184 550	4,2	3,0	3,4	1,7	3,1
Offentlig tjänsteproduktion	113 997	5,3	6,1	3,8	3,4	4,6
Totalt	471 730	5,1	3,9	3,0	1,5	3,4
Sysselsättning	Milj timmar					
Varu- och kraftproduktion	2 316,91	–0,8	–2,9	–2,6	–2,6	–2,2
Privat tjänsteproduktion	2 072,10	0,5	0,3	–0,6	–0,7	–0,1
Offentlig tjänsteproduktion	1 583,81	3,9	6,4	3,7	3,4	4,3
Totalt	5 972,82	0,2	–0,5	–0,7	–0,5	–0,4

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

begränsning än om individernas värdering av offentlig konsumtion.

I ett längre perspektiv har strukturomvandlingen i industrin stadigt minskat sedan 1930-talet fram till 1970-talet då förskjutningarna mellan olika branscher varit tämligen konstanta.[1] Strukturomvandlingen i industrin under 1950- och 1960-talen var således inte ovanligt hög, trots att denna period kännetecknades av en historiskt sett hög tillväxt av industriproduktionen.

En internationell jämförelse av produktionens och sysselsättningens strukturförändringar i industrin i Förbundsrepubliken Tyskland, Nederländerna, Sverige och Storbritannien 1960–1980 visar att det inte skett någon signifikant förändring av strukturomvandlingen i dessa länder.[2] Produktionens strukturförändring har i allmänhet varit betydligt större än sysselsättningens. Under senare hälften av 1970-talet ökade produktionens strukturförändring i förhållande till sysselsättningens. Detta gäller samtliga länder men särskilt Sverige, vilket skulle kunna tyda på en ökad tröghet i sysselsättningens anpassning till produktionsförändringar.

När det gäller strukturomvandlingen i hela ekonomin har däremot i de flesta västliga industriländer förändringen i sysselsättningsstrukturen varit betydligt större än i produktionsstrukturen.[3] I Sverige var förändringen av produktionsstrukturen 1960–1979 något mindre än genomsnittet för Nordamerika och Västeuropa medan det omvända gäller för sysselsättningen. Under perioden 1973–1979 minskade sysselsättningsstrukturens förändring relativt produktionsstrukturens mer i Sverige än i övriga utvecklade länder.

För svensk industri har under perioden 1950–1974 20–25 % av produktionstillväxten beräknats bero på strukturomvandlingen, dvs överflyttning av produktionsresurser mellan industribranscher.[4] I huvudsak berodde detta på en omfördelning från branscher med långsam till branscher med snabb

[1] Josefsson, M & Örtengren, J. *Priser och omvandling i svensk industri,* i Industriell Utveckling i Sverige. IUI. Stockholm 1980.

[2]. Fries, H. *Structural Change and Industry Performance in Four Western European Countries,* i Policy Making in a Disorderly World Economy. IUI. Stockholm 1983.

[3] Economic Commission for Europe. *Structural Changes and Analysis of Labour Productivity in the ECE Market Economies and Some Implications for Future Economic Growth,* EC.AD. (XIX) R.2.

[4] Ericsson, G, Jakobsson, U & Jansson, L. *Produktionsfunktioner och strukturomvandlingsanalys,* i IUIs långtidsbedömning 1976, bilagor. IUI. Stockholm 1977.

teknisk utveckling. Övriga faktorer som påverkade produktionen, dvs utnyttjat kapital och arbetskraft, hade en negativ effekt genom omfördelning mellan sektorer.

För LU 84 har en analys genomförts av strukturomvandlingens betydelse i hela näringslivet.[1] Med utgångspunkt från produktionsfunktionsskattningar för nio sektorer och ett antagande om oförändrade resursandelar erhölls en beräknad produktionstillväxt. Skillnaden mellan den faktiska och den hypotetiska produktionsökningen kan tolkas som en effekt av strukturomvandlingen. Under perioden 1963–1981 förklaras ca 8 % av produktionstillväxten av strukturförändringar, vilket framgår av tabell 3.4. Under perioden 1974–1981 skedde emellertid en väsentlig nedgång av omfördelningseffekten. Omfördelningseffekten kan, liksom för industrin, hänföras till den s k teknikfaktorn. Omfördelningen av övriga faktorer har snarast lett till att produktionen i näringslivet som helhet minskat.

Strukturomvandlingen är således en inte obetydlig förklaringsfaktor till produktionstillväxten. Strukturomvandlingens betydelse tycks vidare vara större inom industrin än inom näringslivet totalt.

Under 1970-talet har dock strukturomvandlingen planat ut, åtminstone inom industrin, och dess effekt på tillväxten har avtagit. Under senare delen av 1950-talet och större delen av 1960-talet stimulerades strukturomvandlingen av den förda ekonomiska politiken med en stark inriktning på rörlighet på arbetsmarknaden, en aktiv stabiliseringspolitik inom ramen för en långsiktigt sett stram finanspolitik samt stark tillväxt i offentlig sektor och i bostadsbyggande. En avgörande förutsättning för tillväxten och strukturomvandlingen var också den av löntgarorganisationerna förda lönepolitiken som bidrag till att hålla kostnadsutvecklingen inom de samhällsekonomiska ramarna.

Under 1970-talet försämrades, som tidigare nämnts, tillväxtförutsättningarna. Samtidigt dämpades strukturförändringarna bl a av det massiva statliga

[1] Åberg, Y. *Utvecklingen av produktion och produktivitet i svensk ekonomi 1963–1981,* Ds A 1983:17.

Tabell 3.4 Strukturomvandlingens betydelse för produktionstillväxten i näringslivet 1963–1981

		1963–1973	1974–1981	1963–1981
Produktionsvolym	F	3,4	0,7	2,3
	H	3,1	0,6	2,1
	D	0,3	0,1	0,2
Bidrag från:				
Teknikfaktor	F	3,3	1,4	2,5
	H	2,7	1,2	2,1
	D	0,6	0,2	0,4
Övriga faktorer	D	0,1	–0,7	–0,2
	H	0,4	–0,6	0,0
	D	–0,3	–0,1	–0,2

Anm: F = faktisk förändring; H = hypotetisk förändring; D = F–H = omflyttningseffekt.

Källa: Y Åberg, *Utvecklingen av produktion och produktivitet i svensk ekonomi 1963–1981,* Ds A 1983:17

stödet till främst varvs-, stål-, skogs- och gruvindustrin. En viktig uppgift för den ekonomiska politiken under 1980-talet blir därför att återställa förutsättningarna för en flexibel anpassning av strukturen i näringslivet och därmed även positivt förändra förutsättningarna för den ekonomiska tillväxten.

3.6 Principiella aspekter på budgetunderskott och skatter

Budgetunderskott

Enligt traditionell ekonomisk teori beror effekterna av förändringar i statens budgetunderskott på en rad omständigheter – i första hand på graden av resursutnyttjande, finansieringsformerna samt läckaget till utlandet ("öppen" resp "sluten" ekonomi).[1] Här bortses från teorin om skuldneutralitet, enligt vilken en ökning av budgetunderskottet leder till att den privata sektorn ökar sitt sparande i motsvarande mån, varigenom finanspolitiska åtgärder blir helt ineffektiva. Invändningar mot den teorin kan resas på såväl teoretiska som empiriska grunder.

I en situation med betydande *underutnyttjande* av resurserna kan ökade offentliga utgifter som finansieras genom "sedelpressarna", dvs genom upplåning i banksystemet i kombination med en ökning av penningmängden, i huvudsak antas leda till ökad produktion och stigande inkomster i ekonomin. Prisnivån påverkas endast i begränsad utsträckning. Långt innan gränsen för full kapacitet nåtts kan det dock uppkomma ett tryck uppåt på priserna bl a till följd av olika flaskhalsar i produktionen.

I en sluten ekonomi ökar produktionen och inkomsterna i ekonomin till dess den privata sektorns sparande är så stort att det uppväger försämringen i den offentliga sektorns sparande. Det innebär att produktionsökningen blir större ju mindre sparbenägenheten är. Eftersom den privata sektorns sparbenägenhet är olika för olika poster på budgetens inkomst- och utgiftssida följer också att effekten på ekonomin av en viss förändring av budgetsaldot blir olika beroende på vilka inkomst- och utgiftsförändringar som ligger bakom förändringen av budgetsaldot.[2]

I den mån finansieringen inte sker genom en penningmängdsökande upplåning i banksystemet utan genom upplåning hos allmänheten i form av obligationer blir den totala effekten på ekonomin mer svårbestämd. Enligt traditionell ekonomisk teori tenderar räntenivån då att drivas upp, vilket har negativa effekter på den privata sektorns investeringar och möjligen också på dess konsumtion. I extremfallet blir undanträngningen av den privata sektorn så stor att aktivitetsnivån i ekonomin förblir oförändrad. En finanspolitisk expansion är då helt ineffektiv när penningutbudet hålls konstant. Normalt räknar man dock med att ekonomin kan expandera även vid oförändrat penningutbud. Det möjliggörs av att penningefterfrågan minskar när obligationsräntan stiger. Expansionen blir dock mindre än den skulle ha blivit om finansieringen skett i mer likvida former. Eftersom investeringarna trängs undan kan dessutom den långsiktiga ekonomiska tillväxten hämnas.

[1] För en noggrannare analys av dessa problem, se bilaga 11 till utredningen samt Public Sector Deficits, Problems and Policy Implications, OECD 1983.

[2] Jfr Bent Hansen (1955), Finanspolitikens ekonomiska teori.

Den traditionella ekonomiska teorins slutsats om effekten på investeringarna av en obligationsfinansierad offentlig utgiftsexpansion är inte invändningsfri. Enligt den s k portföljvalsteorin[1] kan man inte på teoretiska grunder avgöra om en sådan utgiftsexpansion har övervägande positiva eller negativa effekter på investeringarna.

För att ett ökat budgetunderskott skall kunna finansieras genom obligationsupplåning måste visserligen avkastningsrelationerna förskjutas till förmån för statsobligationer. En sådan förskjutning kan emellertid tänkas delvis uppkomma genom att avkastningskravet på aktier och fastigheter minskar i stället för att obligationsräntan stiger. Därigenom drivs priserna på sådana tillgångar upp, vilket ökar den totala privata förmögenheten och främjar investeringarna (crowding-in). Sannolikheten för en sådan effekt ökar ju bättre substitut för pengar obligationerna är.

Det förefaller emellertid osannolikt att avkastningskravet på riskkapital kan sänkas så mycket att det uppväger de negativa effekter på företagens investeringar som ett mycket högt ränteläge innebär. En hög ränta verkar uppdrivande på företagens totala kapitalkostnad och motverkar därigenom den eventuella nedgången i företagens kostnader för riskkapital. Den hämmar också investeringarna genom att alternativavkastningen på de medel som är disponibla bl a för investeringar stiger. Den renodlade finansieringseffekten på näringslivets investeringar av en obligationsfinansierad utgiftsexpansion torde således vara negativ.

Investeringarna påverkas emellertid inte bara av de effekter som uppkommer på grund av finansieringen av budgetunderskottet. Om en expansiv finanspolitik får till följd att den ekonomiska aktiviteten stiger får det positiva effekter på investeringarna. Om produktionsresurserna i utgångsläget är underutnyttjade kan därför den totala nettoeffekten på investeringarna av en obligationsfinansierad utgiftsexpansion bli positiv.

Bilden blir väsentligt annorlunda om ekonomin i utgångsläget befinner sig nära *fullt kapacitetsutnyttjande*. Budgetunderskottet måste då avvägas med hänsyn till det sparande som man vid samhällsekonomisk balans kan räkna med framkommer i den privata sektorn. Ett budgetunderskott som överstiger detta sparande måste definitionsmässigt leda till undanträngning av den privata sektorn. Vid ett penningmängdsfinansierat underskott sker det huvudsakligen genom inflation som pressar tillbaka den privata konsumtionen. Ett obligationsfinansierat underskott tenderar istället att genom höga räntor tränga undan de privata investeringarna. Om finansieringseffekten på investeringarna skulle vara positiv (crowding-in), så leder även ett obligationsfinansierat underskott i en situation med fullt kapacitetsutnyttjande till utträngning genom inflation.

Diskussionen har hittills i princip rört en sluten ekonomi utan utrikeshandel. Situationen blir annorlunda för en *öppen* ekonomi med *fasta* växelkurser. Om kapitalrörelserna är helt fria kan räntan i princip inte avvika från den i omvärlden. Någon utträngning av den privata sektorn genom ränteuppdrivning kan därför inte äga rum. Eftersom inflationen bestäms av omvärldens inflation kan inte heller den privata konsumtionen trängas undan genom att prisnivån stiger. En expansiv finanspolitik kommer ändå inte att helt slå igenom på den inhemska aktivitetsnivån. För det första kommer en del av den expansiva effekten att "spilla över" till utlandet genom att

[1] Se Tobin; A general Equilibrium Approach to Monetary Theory, Journal of Money, Credit and Banking (Feb 1969) och Werin; Perspektiv på budgetunderskottet (Ds Fi 1983:29).

ökningen av Sveriges relativa efterfrågeläge leder till en försvagning av bytesbalansen. För det andra kan näringslivets vinstmarginaler pressas ned genom att lönerna stiger samtidigt som priserna är givna från utlandet så länge valutakursen upprätthålls. Den fallande räntabiliteten kan då leda till en undanträngning av näringslivets investeringar trots att ränteläget ej höjts.

Även om Sverige tillämpar en valutapolitik med fasta växelkurser så är emellertid i praktiken varken räntor eller priser helt bestämda från utlandet. Sverige kan bl a genom valutaregleringen föra en begränsat självständig räntepolitik. Hur budgetunderskottet finansieras har därför betydelse bl a för räntenivån och därmed för effekten på näringslivets investeringar. Skulle det på grund av en expansiv politik eller av andra skäl finnas förväntningar om en framtida devalvering kan man tvingas till att hålla en gentemot omvärlden relativt hög ränta. Ett stort budgetunderskott kombineras då med en stram penningpolitik som tränger undan investeringarna. Det uppkommer ändå inte något valutautflöde som tenderar att motverka den strama penningpolitiken och sänka räntenivån.

Om ett ökande budgetunderskott i stället finansieras genom likviditetsskapande upplåning i banksystemet stiger den ekonomiska aktiviteten samtidigt som ränteläget hålls nere. Den expansiva politiken kan emellertid lätt resultera i ett betydande valutautflöde via såväl bytes- som kapitalbalansen. Försvagningen av bytesbalansen beror då inte bara på att Sveriges relativa efterfrågetryck ökar utan också på att relativpriserna tenderar att stiga. Om inflationstrycket under en längre period är starkare än i omvärlden kan trycket på valutan bli för starkt och framtvinga en devalvering. Även i situationer där inflationstrycket inte är större än i omvärlden kan tendenser till valutautflöde tänkas uppkomma på grund av budgetunderskott. Det beror då på att den privata sektorn strävar efter att bibehålla en oförändrad andel utlandstillgångar i sina portföljer.

I en öppen ekonomi med fasta växelkurser föreligger således inte någon fullständig valfrihet när det gäller finansieringen av budgetunderskottet. Det är t ex inte möjligt att utan hänsyn till återverkningarna på kapitalrörelser och växelkurs välja att finansiera ett snabbt växande budgetunderskott genom ökad likviditet i syfte att öka den ekonomiska aktiviteten och samtidigt undgå den investeringshämmande effekten via räntehöjningar. För den öppna svenska ekonomin föreligger här ett betydande problem vid ett snabbt växande budgetunderskott och en stor statsskuld.

När det gäller utträngningen av den privata sektorns investeringar kan det finnas anledning att ytterligare något kommentera vinstlägets och räntepolitikens betydelse. Som tidigare nämnts kan stora löneökningar vid fasta växelkurser leda till att näringslivets vinstmarginaler pressas, varigenom investeringarna hämmas. Om å andra sidan vinstläget förbättras – t ex i samband med en devalvering – så får man den motsatta effekten. Samtidigt ökar i varje fall initialt den privata sektorns finansiella sparande eftersom det tar tid innan investeringarna ökar. Det innebär att budgetunderskottet kan finansieras utan ränteuppdrivande effekter. I längden kan emellertid en lågräntepolitik i syfte att främja investeringarna leda till att lönekostnaderna stiger och att vinstandelen i ekonomin anpassas till ett för lågt avkastningskrav. Relationen mellan avkastningen på investeringar och finansiella

placeringar har då inte förbättrats. Den kommer tvärtom att försämras i det fall att den låga räntan ger upphov till utgående kapitalrörelser. Som skydd för växelkursen kan då en räntehöjning ändå tvingas fram.

Särskilt vid stora strukturella budgetunderskott kan också inflationsförväntningarna spela en viktig roll. Enligt teorin om rationella förväntningar kan ett ökat budgetunderskott nämligen leda till en höjning av inflationstakten på ett mer direkt sätt. Enligt denna teori anpassar de ekonomiska agenterna helt enkelt sina inflationsförväntningar uppåt vid växande budgetunderskott (i varje fall om penningmängden får öka snabbt). Genom att inflationsförväntningarna enligt teorin i sin tur har stor betydelse för den faktiska prisstegringstakten kan ett ökat budgetunderskott således direkt driva upp prisstegringstakten även vid outnyttjad kapacitet och utan att aktiviteten i ekonomin först behöver öka.

Sammanfattningsvis kan det slås fast att det inte finns något entydigt samband mellan ett budgetunderskott å ena sidan, tillväxt och inflation å den andra. Effekterna beror bl. a. på kapacitetsutnyttjandet i ekonomin, på finansieringssättet och på underskottets storlek och permanens. Klart är emellertid att vid stora strukturella budgetunderskott skapas stora obalanser i ekonomin. Budgetunderskottet tenderar att tränga undan aktivitet i den privata sektorn och leda till underskott i bytesbalansen. Penningpolitiken ställs inför betydande problem. En relativt lätt penningpolitik leder till likvidisering av ekonomin, kapitalutflöde, bytesbalansunderskott och devalveringstryck. En stram penningpolitik tenderar att driva upp räntan till en sådan höjd att den ekonomiska tillväxten och realkapitalbildningen i ekonomin hämmas. Är underskottet tillräckligt stort torde man inte heller vid en stram penningpolitik kunna undvika att bytesbalansen försvagas. Samtidigt ökar budgetunderskottet genom större ränteutgifter och genom att den lägre ekonomiska tillväxten begränsar statens inkomstökning.

Skatter

Även en offentlig utgiftsexpansion som finansieras genom skattehöjningar så att inga budgetunderskott uppstår kan påverka den allmänna ekonomiska utvecklingen. Den kraftiga expansionen av de offentliga utgifterna under 1970-talet, med åtföljande höjning av skattetrycket, har aktualiserat diskussionen om effekten av den offentliga sektorns storlek på tillväxten i ekonomin.

En jämförande studie mellan olika OECD-länder som nyligen utförts av OECD-sekretariatet ger inget belägg för att det föreligger något enkelt entydigt samband mellan en stor eller växande offentlig sektor och viktiga variabler som ekonomisk tillväxt, inflation och sysselsättning. Som påpekas i studien kan sådana effekter ändå finnas men vara svåra att fånga upp i den typ av studie som OECD genomfört.

Genom att den privata sektorn beskattas och resurser förs över till den offentliga sektorn kan den långsiktiga ekonomiska tillväxten påverkas på olika sätt. I den mån resurserna i ökad utsträckning går till konsumtion i stället för investeringar eller om resurserna slussas till krisdrabbade näringar genom subventioner, s k mjuka lån och statliga garantier av olika slag kan sparkvoten i ekonomin minska och tillväxten påverkas negativt. I den

utsträckning ett offentligt sparande bidrar till en ökad kapitalbildning kan emellertid tillväxten främjas. Användningen av den offentliga sektorns inkomster är således central för effekterna på tillväxten.

Ett högt skattetryck kan också tänkas negativt påverka effektiviteten i ekonomin på flera sätt. Det gäller faktorer som har att göra med valet mellan arbete och fritid och mellan konsumtion och sparande. Det gäller emellertid också hur effektivt givna produktionsresurser i form av arbetskraft och kapital används.

De studier som genomförts avseende skatternas effekter på arbetskraftsutbudet ger inte något entydigt svar men generellt tycks resultaten indikera ganska små effekter.[1] Detta skulle tyda på att inkomsteffekten (högre skatter medför lägre inkomster efter skatt och ökar därmed behovet av arbete) och substitutionseffekten (vid högre skattebelastning blir fritid relativt billigare) något så när uppväger varandra. Flera invändningar kan emellertid göras beträffande de empiriska studier som genomförts. Dels är de ofta gjorda för länder och perioder med betydligt lägre marginella skatter och bidragseffekter än vad t ex Sverige uppvisade i början av 1980-talet, dels tar de inte hänsyn till att statens ökade utgifter ofta innebär en inkomstökning för hushållen som kan neutralisera inkomsteffekten av ökade skatter. Det är också mycket svårt att fånga de eventuellt negativa effekter som ökade skatter har, då dessa ofta kan äga rum med betydande grad av tidseftersläpning. Det tar ofta lång tid innan individerna ges möjlighet att anpassa sitt arbetsutbud och då sker det dessutom ofta som ett resultat av kollektiva avtalsförhandlingar snarare än som anpassning av den individuella arbetstiden.

Även om det empiriskt är svårt att få belägg för i vilken utsträckning dagens skatter påverkar arbetskraftsutbudet kan man förmoda att en ökning av skatterna från dagens nivåer får kraftigare effekter än tidigare. Det är här inte bara en fråga om avvägningen mellan arbete och fritid. Det kan också bli mer lönsamt med självarbete, byteshandel och försök att legalt såväl som illegalt undgå beskattning. Höga skatter kan dessutom negativt påverka rörligheten på arbetsmarknaden, yrkesmässigt såväl som regionalt, och intresset för lång och kostsam utbildning.

När det gäller skatternas effekter på sparandet är det framförallt kombinationen av ett nominalistiskt skattesystem med avdragsmöjligheter för ränteutgifter, höga marginaleffekter och en hög inflation som under det senaste decenniet har uppmuntrat till upplåning och konsumtion och gjort sparande relativt olönsamt. De begränsningar av marginalskatter och avdragsmöjligheter som genomförs 1982–1985 bör därför ha en positiv effekt på hushållens finansiella sparande. Skattesystemet kan också ha haft negativa effekter på kapitalets allokering. Hushållens sparande kan ha styrts från produktiva till improduktiva investeringar. Samtidigt kan bolagsbeskattningens betydande inlåsningseffekter ha medfört att vinstmedel plöjts ner i företag med dåliga framtidsutsikter istället för att slussas över till företag med räntabla investeringsprojekt men dåliga finansiella resurser.

Beskattningen kan också påverka kostnadsläget och näringslivets konkurrenskraft. Tillgängliga studier tyder exempelvis på att höjningar av arbetsgivaravgifter bara delvis avräknas från löneökningar.[2] Avgiftshöjningar kan mot den bakgrunden visa sig svårförenliga med ekonomisk-politiska

[1] Se t ex Franzén, T.: Skattens effekter på arbetsviljan, SOU 1977:91 bilaga 2 och Löfgren K-G m fl: Utbudet av arbetskraft – Ekonomisk teori och empiri, Umeå universitet 1980.

[2] Holmlund, B.: Payroll Taxes and Wage Inflation The Swedish Experiences, Industriens Utredningsinstitut 1982.

mål som låg inflation och förbättring av bytesbalansen genom expansion av den konkurrensutsatta sektorn.

Utredningen har i den fortsatta analysen utgått ifrån att kraftiga skattehöjningar från nuvarande nivå sannolikt är oförenliga med en återgång till samhällsekonomisk balans. Hur detta påverkat utformningen av de finansiella kalkylerna för 1990 redovisas i kapitel 6.

3.7 Finansiella obalanser

3.7.1 Finansiell utveckling 1970–1983

Den finansiella utvecklingen kan analyseras bl a med hjälp av s k sparbalanser för ekonomins olika sektorer (staten, kommunerna, socialförsäkringssektorn, hushållen, de finansiella och de icke-finansiella företagen samt utlandet).

En sektors *bruttosparande* är vad som återstår när löpande konsumtionsutgifter dragits från den totala disponibla inkomsten (inkl kapitalförslitning). Bruttosparandet kan användas till bruttoinvestering eller till utlåning till andra sektorer.

Det *finansiella sparandet* i en sektor är skillnaden mellan bruttosparande och bruttoinvestering (inkl lagerinvestering). Sparbalanser för det finansiella sparandet visar således vilka sektorer som har finansiella överskott som de kan låna ut till andra sektorer resp vilka sektorer som har underskott och måste tillföras kapital från andra sektorer (netto).

För en ekonomi i yttre balans är summan av alla inhemska sektorers finansiella sparande noll. För en ekonomi med underskott i bytesbalansen är summan av det finansiella sparandet i de inhemska sektorerna negativt och lika med bytesbalansunderskottet, varvid landet måste tillföras kapital genom upplåning utomlands.

Det totala bruttosparandet i ekonomin har minskat kraftigt sedan början av 1970-talet (tabell 3.5). Sparandeminskningen motsvaras till en del av minskade bruttoinvesteringar. Även det totala finansiella sparandet i ekonomin har emellertid minskat, vilket kommit till uttryck som ett betydande underskott i bytesbalansen.

Tabell 3.5 Sparande och investeringar 1970–1983
Procent av BNP, löpande priser

	1970–1974	1975–1979	1980–1983	1983
Bruttosparande	23,9	19,7	15,9	15,9
Bruttoinvesteringar (inkl lager)	23,2	21,2	18,6	16,8
Bytesbalans	0,7	–1,5	–2,7	–0,9
Nettosparande	14,0	8,9	4,2	4,0
Nettoinvesteringar	13,4	10,4	6,8	4,9

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

Om man drar bort kapitalförslitningen från bruttosparandet resp bruttoinvesteringarna i tabell 3.5 framkommer det totala *nettosparandet* och de totala nettoinvesteringarna. De uppskattningar som kan göras av nettoinvesteringarna i ekonomin är relativt osäkra eftersom det är svårt att göra en korrekt beräkning av kapitalförslitningen. Det råder dock inget tvivel om att kapitalbildningen i ekonomin, dvs de totala nettoinvesteringarna i maskiner, byggnader och lager, minskat mycket kraftigt sedan första hälften av 1970-talet.[1]

Utvecklingen av den privata och offentliga sektorns finansiella sparande från 1970 och framåt framgår av diagram 3.11. Efter en stram ekonomisk politik i början av 1970-talet var överskottet i bytesbalansen betydande under 1972 och 1973. Den offentliga sektorns finansiella sparande låg på en relativt hög nivå samtidigt som det finansiella sparandet i den privata sektorn ökade. När den internationella konjunkturen försvagades och den ekonomiska politiken i omvärlden stramades åt i samband med den första oljekrisen 1974, framstod det därför som möjligt att genom en expansiv politik, den s k överbryggningspolitiken, undvika att den internationella konjunkturavmattningen fick alltför negativa effekter på den ekonomiska aktiviteten och på sysselsättningen. Finanspolitiken gavs en expansiv inriktning medan penningpolitiken var omväxlande lätt och åtstramande (jfr avsnitt 7.8). Genom den internationella lågkonjunkturen, kraftigt stigande kostnader 1974–1976,

[1] Här bortses från investeringar i produktutveckling, marknadsföring etc som inte räknas som investeringar i nationalräkenskaperna, se vidare kap 7.6 om investeringar. Även om dessa inkluderas i investeringsbegreppet så förändras emellertid inte slutsatsen att kapitalbildningen i ekonomin har minskat kraftigt.

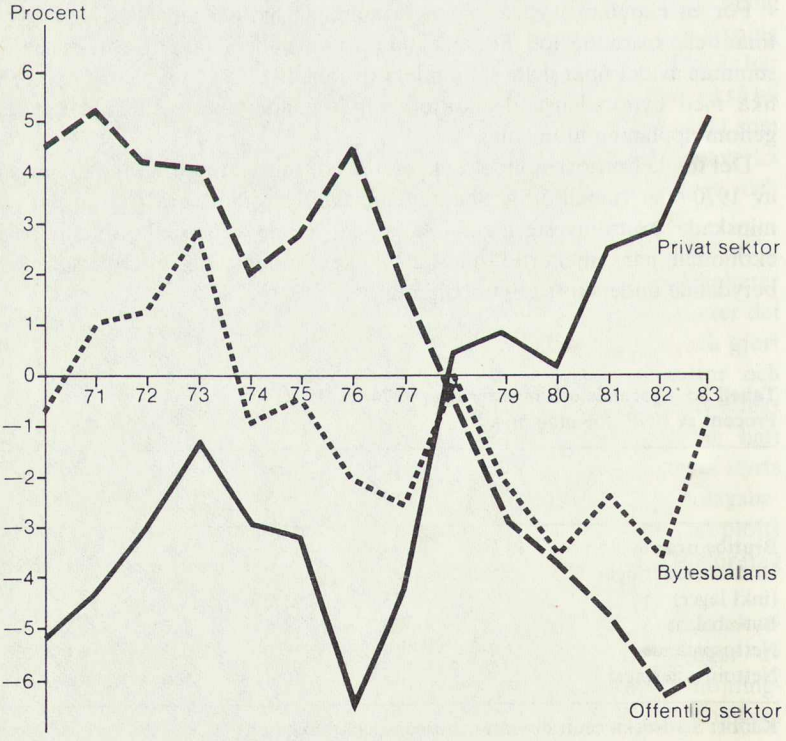

Diagram 3.11 Finansiellt sparande i offentlig och privat sektor samt bytesbalans, procent av BNP, 1970–1983.
Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

stigande valutakurs till följd av den dåvarande anknytningen till D-marken i den s k valutaormen och den lageruppbyggnad som var ett led i överbryggningspolitiken försämrades de icke-finansiella företagens finansiella sparande mycket kraftigt från ett underskott på drygt 2% av BNP 1973 till ett underskott på drygt 7% av BNP 1976. Minskningen av sparandet i företagssektorn motsvarades i huvudsak av en försämring av bytesbalansen, medan sparandet i den offentliga sektorn låg kvar på ungefär oförändrad nivå. Denna nedgång i sparandet i företagssektorn visade sig komma att undergräva expansionsmöjligheterna de följande åren.

Den kalkylmässiga räntabiliteten på materiellt kapital i industrin[1] minskade från 13% i genomsnitt under första hälften av 1970-talet till 7% 1977 samtidigt som obligationsräntan steg från 7% till 10% (diagram 3.12). Räntabiliteten på eget kapital minskade från 23% till 12%. Företagens bokföringsmässiga soliditet – som försämrats kraftigt redan under 1960-talet – minskade mellan 1970 och 1977 från ca 34% till ca 26%. Minskningen i den

[1] Se avsnitt 7.4 för redovisning av hur den kalkylmässiga materiella räntabiliteten beräknats.

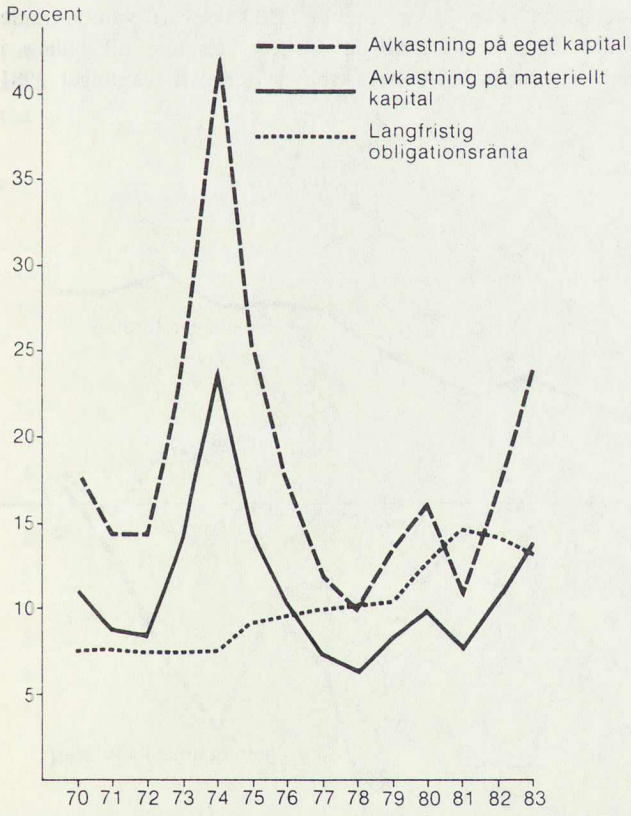

Anm. Avkastning på materiellt kapital mäts som den **genomsnittliga** förräntningen på befintligt materiellt kapital medan obligationsräntan avser en **marginell** placering.

Diagram 3.12 Avkastning på materiellt och eget kapital samt långfristig obligationsränta 1970–1983.
Källor: Statens industriverk och finansdepartementet.

kalkylmässiga soliditeten var mindre, men ändå betydande. Genom soliditetsförsämringen ökade företagens finansiella risk. Den vikande soliditeten och den svaga räntabiliteten i industriell verksamhet i förhållande till avkastningen på finansiella placeringar medförde att företagen i ökad utsträckning kom att inrikta sig på finansiell konsolidering i stället för industriell expansion.

Mot bakgrund av företagens bristande konkurrenskraft och svaga finansiella ställning samt det växande underskottet i bytesbalansen devalverades den svenska kronan tre gånger under 1976–1977 med sammanlagt ca 20%. Sverige lämnade den s k valutaormen och övergick till att styra växelkursen gentemot en sammanvägd korg av valutor.

Devalveringarna i kombination med låga löneavtal, sjunkande reala oljepriser och en svag inhemsk efterfrågan ledde till en kraftig förbättring av bytesbalansen under 1978. En betydande lageravveckling och en minskning av investeringarna i byggnader och anläggningar bidrog till denna utveckling. Förbättringen blev emellertid endast temporär. Den expansiva finans- och penningpolitiken under 1978 och 1979 ledde tillsammans med en omsvängning i lagercykeln och den andra oljeprischocken 1979–1980 till att bytesbalansunderskottet åter växte snabbt. Ett avsevärt valutautflöde uppstod. För att skapa förutsättningar för en återgång till balans i utrikeshandeln devalverades den svenska kronan ytterligare två gånger, 1981 resp 1982.

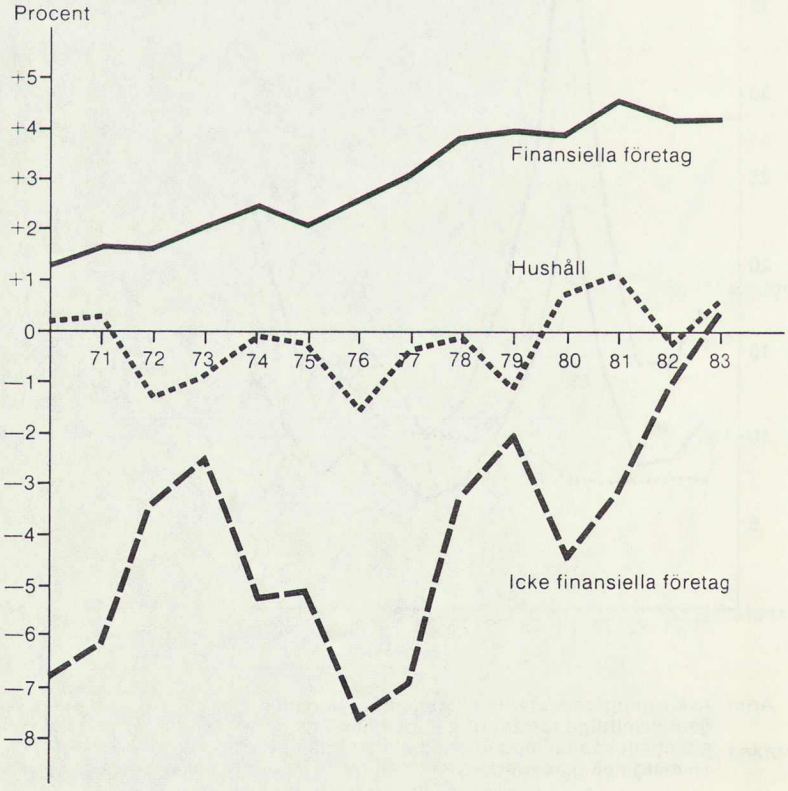

Diagram 3.13 Finansiellt sparande i offentlig och privat sektor, procent av BNP, 1970–1983. Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

Till skillnad från utvecklingen under mitten av 1970-talet, motsvarades försämringen av bytesbalansen efter 1978 inte av något minskat sparande i den privata sektorn. Tvärtom har sektorns finansiella sparande svängt om från ett betydande underskott vid mitten av 1970-talet till ett mycket stort överskott i början av 1980-talet. Denna utveckling beror till en del på den ökning som skett i de finansiella företagens sparande och på en viss ökning av det finansiella sparandet i hushållssektorn. Huvuddelen av ökningen kan dock hänföras till de icke-finansiella företagen (diagram 3.13).

Genom devalveringarna 1981 och 1982 har företagens konkurrenskraft stärkts och vinsterna återgått till en mer normal nivå. Därigenom har företagens bruttosparande stigit till ungefär samma nivå som under första hälften av 1970-talet. Ökningen av bruttosparandet sammanhänger också med ett förbättrat räntenetto och med växande subventions- och transfereringsinkomster från den offentliga sektorn (diagram 3.14). Genom att såväl de fasta investeringarna i byggnader och anläggningar som lagerinvesteringarna ligger på en lägre nivå än tidigare har återhämtningen i bruttosparandet lett till en kraftig ökning av sektorns finansiella sparande. Soliditeten i industrin har därigenom upphört att minska. Samtidigt har räntabiliteten på materiellt kapital i industrin ökat från ca 7 % 1977 till ca 10 % i början av 1980-talet och uppskattningsvis ca 14 % under 1983. Fram till 1983 har avkastningen på finansiella placeringar legat högre än avkastningen på materiellt kapital. Marknadsräntorna steg mellan 1977 och början av

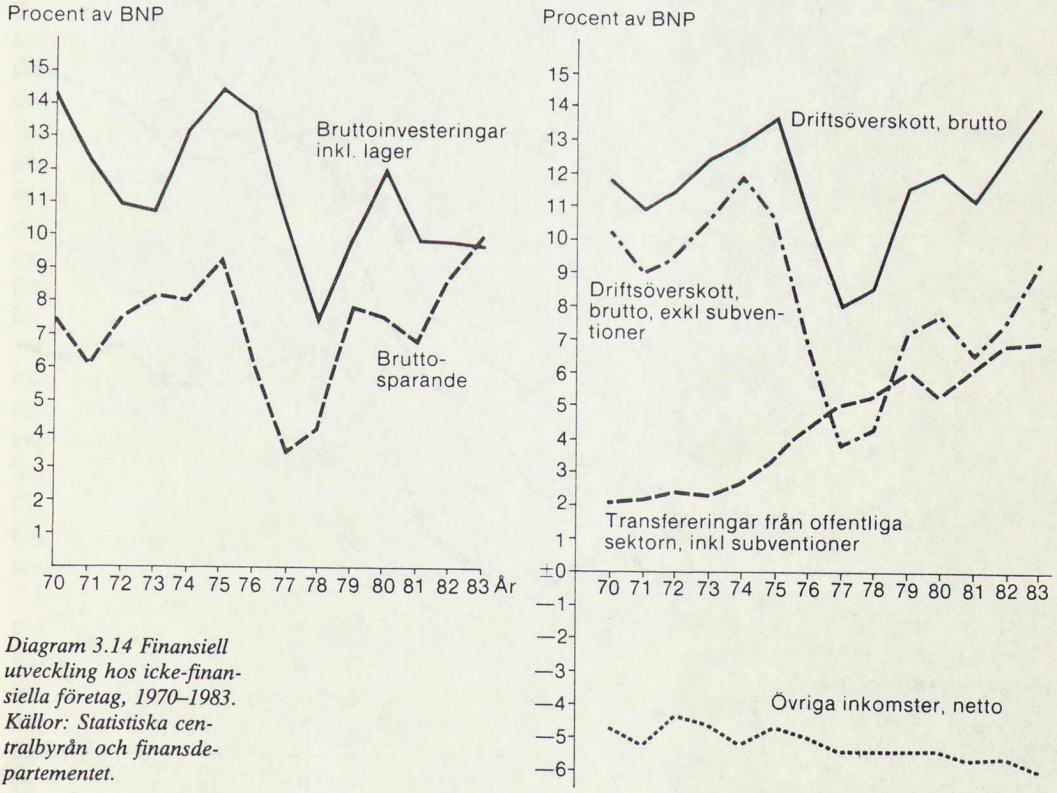

Diagram 3.14 Finansiell utveckling hos icke-finansiella företag, 1970–1983. Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

1980-talet från ca 10 % till 13–14 %. Under slutet av 1983 och början av 1984 har ränteläget åter sjunkit något.

Medan den privata sektorns finansiella situation förbättrats påtagligt jämfört med läget vid mitten av 1970-talet har den offentliga sektorns finanser försämrats alltmer och utvecklats till det dominerande finansiella problemet. Mellan 1970 och 1983 ökade de totala offentliga utgifterna med i genomsnitt 5,5 % per år i fasta priser (BNP-deflatorn) samtidigt som BNP endast ökade med drygt 1,5 % per år. Den snabba utgiftsexpansionen sammanhängde till en del med att ränteutgifterna ökade snabbt. Även om man räknar bort ränteutgifterna ökade emellertid de offentliga utgifterna väsentligt snabbare än såväl den faktiska som den potentiellt möjliga ekonomiska tillväxten. Ökningen uppgick till knappt 5 % per år. Ökningstakten för konsumtion och investeringar uppgick till 3 % per år och för transfereringar exkl räntor till 8 % per år. Den snabba offentliga utgiftsexpansionen i kombination med den svaga ekonomiska tillväxten resulterade i ett kraftigt nivålyft i de offentliga utgifternas andel av BNP från 44 % 1970 till 68 % 1983 (diagram 3.15).

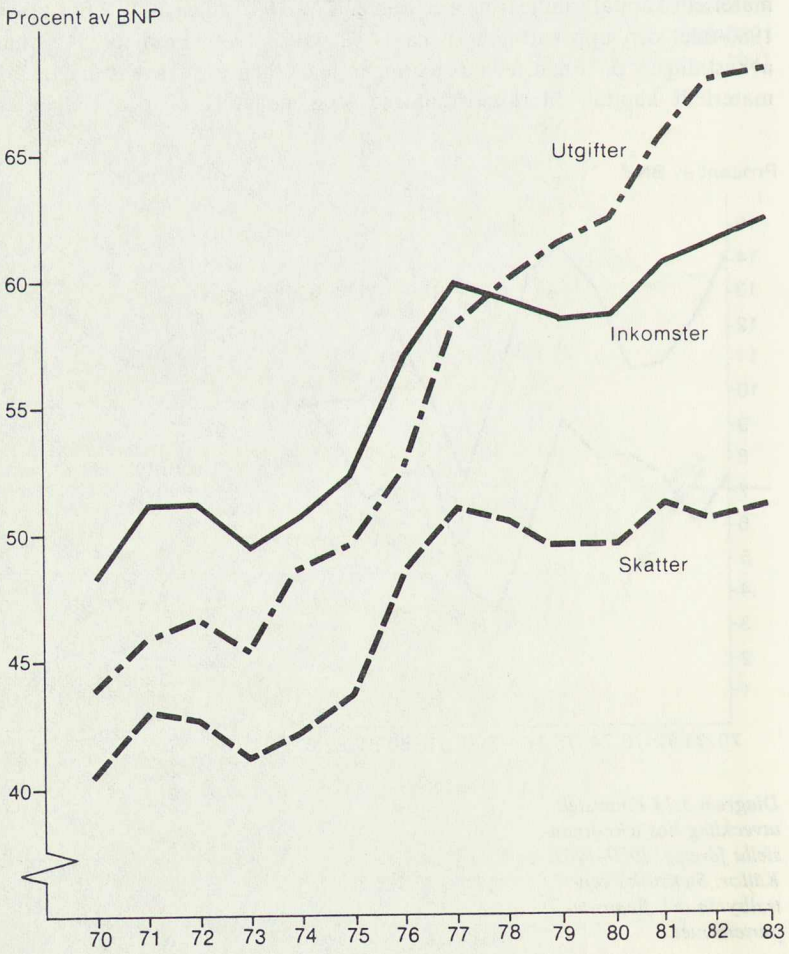

Diagram 3.15 Totala offentliga utgifter, inkomster och skatter som andel av BNP, 1970–1983. Källa: Finansdepartementet.

De offentliga utgifterna, som ökat relativt långsamt under åtstramningen i början av 1970-talet, ökade kraftigt under överbryggningspolitikens år vid mitten av 1970-talet. Fram till 1977 uppvägdes detta av en kraftig ökning av den offentliga sektorns inkomster. Inkomstökningen var en följd av den höga reallöne- och konsumtionstillväxten under denna period samt av höjda skattesatser. Efter 1977 har de offentliga inkomsterna stagnerat. Skattesatserna har i genomsnitt hållits på ungefär oförändrad nivå samtidigt som skattebaserna utvecklats mycket långsamt till följd av den svaga ekonomiska tillväxten. De offentliga utgifterna fortsatte emellertid att öka snabbt fram till 1980. En viss dämpning av den offentliga utgiftsexpansionen skedde under början av 1980-talet, men genom att den ekonomiska tillväxten var mycket svag fortsatte de offentliga utgifternas andel av BNP att öka. Ett mycket stort underskott har därigenom uppkommit i den offentliga sektorns finansiella sparande.

Det växande offentliga sparandeunderskottet har resulterat i en mycket kraftig ökning av den utestående statsskulden i förhållande till BNP. Statsskulden har ökat från 21 % av BNP 1970 till 65 % av BNP 1983. Den del därav som är placerad hos hushåll och företag har ökat från 2 % av BNP 1970 till 18 % av BNP 1983. Den helt dominerande delen av statsskulden har dock fram till början av 1980-talet placerats i banker och kapitalmarknadsinstitut.

Den expansiva finanspolitiken sedan mitten av 1970-talet har under större delen av perioden kombinerats med en relativt lätt penningpolitik. Penningmängden har ökat i snabbare takt än i omvärlden. Realräntan har trots det stora budgetunderskottet inte drivits upp till samma höga nivå som i en del andra länder. Enligt den ekonomiska teorin borde budgetunderskottet således ha haft en i huvudsak expansiv effekt på den svenska ekonomin. Budgetunderskottet har med detta synsätt "fyllt ut" den annars alltför låga efterfrågan och har därigenom bidragit till att hålla uppe aktiviteten såväl i ekonomin totalt som i den privata sektorn. Orsaken till den dåliga ekonomiska utvecklingen skulle då framförallt vara att näringslivet samtidigt har drabbats av en svag internationell utveckling, bristande konkurrenskraft (som inte till någon del beror på budgetunderskottet) och strukturproblem.

Det kan emellertid ifrågasättas om den kontinuerliga finanspolitiska expansion som vi bevittnat under en följd av år långsiktigt har haft någon större expansiv effekt på den reala aktiviteten i ekonomin. Även om en expansiv utformning av finanspolitiken under ett enskilt år säkerligen har haft positiva effekter på den ekonomiska aktiviteten under tiden närmast därefter, kan den huvudsakliga långsiktiga effekten av den finanspolitiska expansionen ändå ha blivit att aktivitet i den privata sektorn har trängts undan.

Enligt utredningens mening är det troligt att den expansiva ekonomiska politiken medverkat till att hålla uppe pris- och lönestegringarna trots att konkurrenskraften i utgångsläget varit otillräcklig. Så länge växelkursen upprätthållits har inflationen inneburit en undanträngning av såväl näringslivets produktion som dess investeringar. Sedan 1975 har inflationen varje år utom ett varit högre än i omvärlden. Den svenska kronan har devalverats vid ett flertal tillfällen. Därigenom har näringslivet återfått sin konkurrenskraft

sin konkurrenskraft och vinstläget återställts till en rimlig nivå. Devalveringarna har emellertid samtidigt inneburit reallönesänkningar som trängt undan den privata sektorns konsumtion.

3.7.2 Inflationsrensat sparande

Metodfrågor

I detta avsnitt redovisas utvecklingen av det *inflationsrensade finansiella sparandet* i olika sektorer. Eftersom det är första gången en sådan redovisning lämnas i långtidsutredningarna inleds den med en diskussion av begreppet inflationsrensat finansiellt sparande och vad det visar.

I nationalräkenskapssystemet hålls alla förmögenhetsförändringar som beror på en förändrad marknadsvärdering av tillgångar och skulder utanför begreppet löpande inkomst. I konsekvens därmed kommer statistiken att visa hur sparandet bidrar till den nominella förmögenhetsutvecklingen i olika sektorer. Den totala förändringen i den nominella förmögenheten framkommer om man till nationalräkenskapernas uppgifter om sparandet lägger förändringar i den nominella marknadsvärderingen av tillgångar och skulder.

I en inflationsekonomi utgör de nominella räntebetalningar som enligt nationalräkenskaperna klassificeras som löpande inkomst i stor utsträckning endast en ersättning för den urholkning av det finansiella kapitalet som inflationen medför. Vill man studera hur sparandet vid inflation bidrar till den reala förmögenhetsutvecklingen kan det vara illustrativt att korrigera sparandet för inflationens urholkning av det finansiella kapitalet. Det sker genom att de finansiella nettoförmögenheterna för varje sektor multipliceras med den genomsnittliga inflationstakten för året. Denna korrigeringspost dras sedan från (vid nettoförmögenhet) resp adderas till (vid nettoskuld) det finansiella sparandet i sektorn. Det sparande som därvid erhålls kallas här *inflationsrensat finansiellt sparande.*

Detta mått tar således hänsyn till hur den reala förmögenhetsställningen påverkas av den allmänna prisutvecklingen. Däremot tas inte någon hänsyn till de förändringar som nämndes inledningsvis och som uppkommer när marknadsvärdet på tillgångar och skulder förändras på ett sätt som avviker från den allmänna prisutvecklingen.

Vilket sparandemått som har störst relevans från analyssynpunkt beror på vilket problem man vill studera. Fokuseras intresset på olika sektorers förmögenhetsutveckling, den framtida räntebördan till följd av stats- och utlandsupplåningen eller budgetunderskottets betydelse för den reala konsumtionens fördelning mellan generationer är det lämpligt att framför allt studera utvecklingen av det inflationsrensade finansiella sparandet. Vill man i stället studera utvecklingen på kreditmarknaden är det nominella underskottet mest relevant.

När det gäller budgetunderskottets effekter på den allmänna ekonomiska utvecklingen är det mera tveksamt vilket mått som har störst relevans. En viktig fråga är därvid hur förmögenhetseffekter påverkar företagens och hushållens agerande. Det kan förmodas att återverkningarna i det korta perspektivet blir mindre påtagliga och omedelbara än de som utgår från

ordinärt löpande inkomster. Om företag och hushåll blir alltmera medvetna om den faktiska prisutvecklingen och anpassar sin verklighetsbild därefter, förefaller det dock troligt att av inflationen föranledda reala förmögenhetseffekter i tilltagande grad uppfattas som likvärdiga med löpande inkomstkomponenter. Ett realt betraktelsesätt kan då underlätta analysen av exempelvis hushållssparandets långsiktiga utveckling. Det kan i så fall också ge en bättre uppfattning om budgetunderskottets expansiva effekter på ekonomin. Om man förutsätter att hushåll och företag har en fullständig kännedom om prisutvecklingen och anpassar sitt beteende därefter har den del av statsskuldsräntorna som motsvaras av inflationen inte någon direkt expansiv effekt på den reala aktiviteten i ekonomin.

När det gäller budgetunderskottets effekter på inflationen finns det dock en påtaglig risk med det reala synsättet. En hög inflationstakt kan tänkas bero bl a på tidigare stora inflationsrensade underskott. Det aktuella underskottet kan samtidigt vara litet i inflationsrensade men stort i nominella termer. Även om underskottet därmed inte har några ytterligare expansiva effekter på den reala aktiviteten i ekonomin kan det ändå underhålla den rådande inflationstakten. Denna kan också via förväntningsbilden direkt påverkas av det nominella underskottet.

Det kan också finnas en risk att man vid ett realt betraktelsesätt underskattar svårigheterna att komma ur en situation med hög inflation och ett underskott som är stort i nominella, men litet i inflationsrensade termer. För det första är det tänkbart att man även vid små inflationsrensade underskott initialt kan tvingas tillgripa en betydande finanspolitisk åtstramning för att få ned prisstegringstakten. För det andra kan underskottet öka kraftigt i inflationsrensade termer under inbromsningsfasen på grund av att räntorna inte anpassas nedåt lika snabbt som prisstegringstakten.

Utveckling 1970–1983

Det inflationsrensade finansiella sparandet ger en något annorlunda bild av utvecklingen 1970–1983. Den konsoliderade offentliga sektorns finansiella sparandeförsämring blir trots det nästan lika dramatisk om man studerar den inflationsrensade utvecklingen. Detta förklaras av att socialförsäkringssektorn har betydande finansiella tillgångar och att sektorns nominella sparöverskott i allt högre grad enbart varit ersättning för inflationen. Även den reala försämringen av statsbudgeten har varit mycket kraftig sedan mitten av 1970-talet.

Såsom framgår av tabell 3.6 har försämringen av det inflationsrensade offentliga sparandet gått hand i hand med en ökning av sparandet såväl i den privata sektorn som i utlandet. Uppgången i sparandet i den privata sektorn är koncentrerad till de icke-finansiella företagen. Samtidigt som investeringarna fallit har den "reala" lönsamheten såsom den framkommer i en sådan här kalkyl ökat snabbare än den nominella. Detta sammanhänger med den avsevärda inflationsvinst som företagen med sin betydande finansiella skuld gör i tider av snabba prisstegringar.

De finansiella företagen uppvisar en betydligt stabilare utveckling med ett fortlöpande positivt inflationsrensat sparande, dock betydligt mindre än det nominella. Orsaken är givetvis att den största delen av det nominella

Tabell 3.6 Sparbalans i nominella och inflationsrensade termer 1970–1983
Procentuell andel av BNP

	Sparbalans i nominella termer			Sparbalans i inflationsrensade termer		
	1970–1974	1975–1979	1980–1983	1970–1974	1975–1979	1980–1983
Bytesbalans	0,7	– 1,5	– 2,7	0,3	– 1,5	– 2,2
Offentlig sektor	4,0	1,1	– 5,2	2,5	– 1,0	– 6,0
Därav						
Stat	0,6	– 2,4	– 8,3	0,3	– 2,2	– 6,0
Socialförsäkring	4,4	3,9	3,0	2,4	1,0	– 0,3
Kommuner	– 0,9	– 0,3	0,0	– 0,3	0,2	0,3
Privat sektor	– 3,4	– 2,6	2,6	– 2,1	– 0,5	3,8
Därav						
Icke-finansiella företag	– 4,8	– 5,0	– 2,1	– 0,4	– 0,1	3,1
Finansiella företag	1,8	3,1	4,2	0,6	1,5	1,2
Hushåll	– 0,4	– 0,7	0,5	– 2,3	– 1,9	– 0,5

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

sparöverskottet enbart är inflationsersättning för sektorns betydande finansiella nettoförmögenhet.

Även när det gäller hushållen kännetecknas utvecklingen av det inflationsrensade sparandet i relativt hög grad av stabilitet även om en viss ökning ägt rum de senaste åren. Genomgående har det inflationsrensade sparandet varit negativt. Hushållens finansiella nettoförmögenhet har som en följd därav successivt urholkats. Hushållens nominella finansiella sparande har således inte varit tillräckligt för att bevara de finansiella tillgångarnas realvärde.

Trots uppgången i den privata sektorns, huvudsakligen företagssektorns, inflationsrensade sparande har den kraftiga försämringen i den offentliga sektorns sparande inte kunnat ske utan ett betydande underskott i bytesbalansen. Det innebär att utlandet svarat för ett sparande som ställts till Sveriges förfogande.

Sammanfattningsvis skulle kunna sägas att, trots viss omfördelning av det finansiella sparandet mellan sektorerna, blir huvuddragen i den finansiella utvecklingen under det senaste decenniet desamma oavsett om man anlägger ett nominellt eller realt betraktelsesätt.

4 Internationell bakgrund

Den svenska ekonomins beroende av den internationella utvecklingen härrör först och främst från vår omfattande utrikeshandel med varor och tjänster. Tillgången till utländska marknader – både för export och import – har varit en avgörande förutsättning för den svenska ekonomins industrialisering och tillväxt. Det internationella beroendet är emellertid omfattande även på andra sätt. Svenska företag utnyttjar sedan länge möjligheterna att låna i utländska banker och på internationella kapitalmarknader. Sedan 1974 har Sverige varje år haft underskott i bytesbalansen och sålunda haft en nettoupplåning från utlandet. Dessa kapitalflöden över gränserna fördjupar det internationella beroendet och betyder bl a att utvecklingen på den svenska kreditmarknaden i hög grad blir avhängig kredit- och ränteförhållandena i andra länder.

I långtidsutredningen fyller den internationella analysen tre syften:
- att ge underlag för beräkningar om utrikeshandelns utveckling
- att förutsäga impulser utifrån som påverkar den svenska ekonomin
- att tjäna som jämförelsenorm vid värdering av den inhemska utvecklingen.

4.1 Den internationella utvecklingen på 1970-talet och början av 1980-talet

4.1.1 Allmän översikt

Den ekonomiska utvecklingen i världen under 1970-talet kom att få ett dramatiskt förlopp genom de abrupta prisstegringarna på olja, de snabba förändringarna på valutaområdet och de stora förändringarna i bytesförhållandet (terms of trade) mellan skilda delar av världen.

Dessa händelser var en viktig förklaring till att den ekonomiska tillväxten blev avsevärt långsammare än under 1950- och 1960-talen. Men till denna förändring bidrog även en långsiktig utveckling av såväl ekonomiska som andra faktorer, vilket sammantaget lett till nya reaktionsmönster och förändrad förmåga till anpassning vid kriser i världsekonomin. Bland de ekonomiska faktorerna kan nämnas t ex den tilltagande inflationen, den snabba expansionen av den internationella likviditeten och den ökade betydelse som tjänsteproduktionen fått i industriländerna.

I den internationella analysen i LU tillämpas en indelning baserad på ländernas ekonomiska struktur och utvecklingsnivå. Med *industriländer* avses länderna i OECD-området, vilka baseras på marknadsekonomiska förhållanden. I övrigt definieras *statshandelsländer* som planekonomier med reglerad utrikeshandel, *Opec-länder* som medlemmar av organisationen för petroleumexporterande länder och nyindustrialiserade länder (*NIC-länder*) som Sydkorea, Hongkong, Taiwan, Singapore, Brasilien och Mexiko. *Övriga utvecklingsländer* utgör en restgrupp som består av länder på något olika utvecklingsnivå.

Utvecklingen av produktion, utrikeshandel och priser från mitten av 1960-talet till de första åren på 1980-talet sammanfattas i tabellerna 4.1 och 4.2 samt i diagram 4.1. Fram till 1973 ökade produktionen snabbt, och en fortgående internationell specialisering gav upphov till ännu högre tillväxttakt i handeln mellan de olika länderna. Utvecklingen skedde i stort sett efter ett stabilt mönster och rubbades inte på något avgörande sätt av förhållandena i enskilda ländergrupper. Till följd av denna stabilitet i utvecklingen förändrades även priserna i en jämn och mestadels låg takt. Förskjutningarna i bytesförhållandet mellan olika delar av världen blev därmed också begränsade. Under de tio år som gått sedan 1973 har utvecklingen däremot avvikit från detta stabila mönster. Prisstegringstakten har mer än fördubblats samtidigt som produktionstillväxten mer än halverats. Detta trendbrott i produktionen har varit olika starkt i skilda ländergrupper, men i samtliga fall har det blivit fråga om lägre tillväxttakter. Bytesförhållandet har utvecklats oförmånligt och reducerat köpkraften från exportintäkterna för alla ländergrupper utom de oljeproducerande länderna. Världshandelns tillväxt har

Tabell 4.1 Bruttonationalprodukten i OECD-området 1963–1983
Årlig procentuell förändring

	Volym		Pris	
	1963–1973	1973–1983	1963–1973	1973–1983
Förenta staterna	4,0	1,9	4,1	7,4
Japan	9,6	3,5	5,0	5,5
Förbundsrepubliken Tyskland	4,5	1,7	4,4	4,4
Frankrike	5,5	2,2	4,9	10,8
Storbritannien	3,2	0,9	5,7	13,9
Italien	4,9	1,7	5,3	17,4
Kanada	5,7	2,3	4,4	9,7
Belgien	5,0	1,6	4,7	7,2
Danmark	4,4	1,7	7,4	9,6
Finland	5,1	2,7	7,3	11,3
Nederländerna	5,4	1,4	6,7	6,3
Norge	4,3	3,5	5,8	9,7
Schweiz	4,0	0,4	5,6	4,4
Sverige	*3,8*	*1,5*	*5,5*	*10,3*
Österrike	5,1	2,1	4,7	5,8
OECD Europa	4,7	1,8	5,3	11,6
OECD	**5,0**	**2,1**	**4,7**	**9,2**

Källa: OECD.

Tabell 4.2 Produktion, utrikeshandel och bytesförhållande i olika ländergrupper 1963–1983
Årlig procentuell förändring

	1963–1973	1973–1983
Produktion (BNP resp NMP)		
Industriländer	5,0	2,1
Opec-länder	8,3[b]	2,2
NIC-länder	7,9	4,0
Övriga utvecklingsländer	4,5	3,7
Statshandelsländer	6,7[a]	3,6
Totalt	5,9	2,5
Export		
Industriländer	9,4	3,7
Opec-länder	9,6	-6,2
NIC-länder	9,1	10,7
Övriga utvecklingsländer	4,9	4,0
Statshandelsländer	8,9[a]	4,9
Totalt	8,8	3,0
Bytesförhållande		
Industriländer	0,1	-1,8
Opec-länder	1,7	14,6
NIC-länder	0,8	-5,2
Övriga utvecklingsländer	0,8	-2,7
Statshandelsländer	. .	0,4[c]

[a] 1960–1973.
[b] 1968–1973.
[c] 1970–1983.
Källor: UN World Economic Survey, UN Economic Survey of Europe, UN Economic Bulletin for Europe, Unctad Trade and Development Report, IMF International Financial Statistics, IMF Annual Report, Gatt International Trade.

bromsats upp ännu mer än produktionens ökning; endast de nyindustrialiserade utvecklingsländerna har lyckats öka sin export mer 1973–1983 än under den tidigare tioårsperioden.

4.1.2 Industriländerna

Att trendbrottet i industriländernas tillväxt inträffade just 1973/74 ledde till att man sökte förklara det med oljekrisen och en serie olyckliga tillfälligheter. Senare analyser har visat att man måste söka också andra faktorer. En sådan analys av 1970-talets utveckling gjordes i 1980 års långtidsutredning. I detta avsnitt ges en sammanfattning av utgångspunkterna för bedömningarna i LU 84.

Det efterfrågebortfall som uppstod i samband med oljekrisen drog ned kapacitetsutnyttjandet och ledde till att totalproduktionen sjönk för första gången sedan depressionen på 1930-talet (undantagandes vissa krigsår). När sedan tillväxten åter kom igång andra halvåret 1975 blev den inte bara lägre än den tidigare trenden utan ändrade också karaktär. Investeringarnas andel av BNP föll tillbaka, särskilt när det gäller industriinvesteringarna.

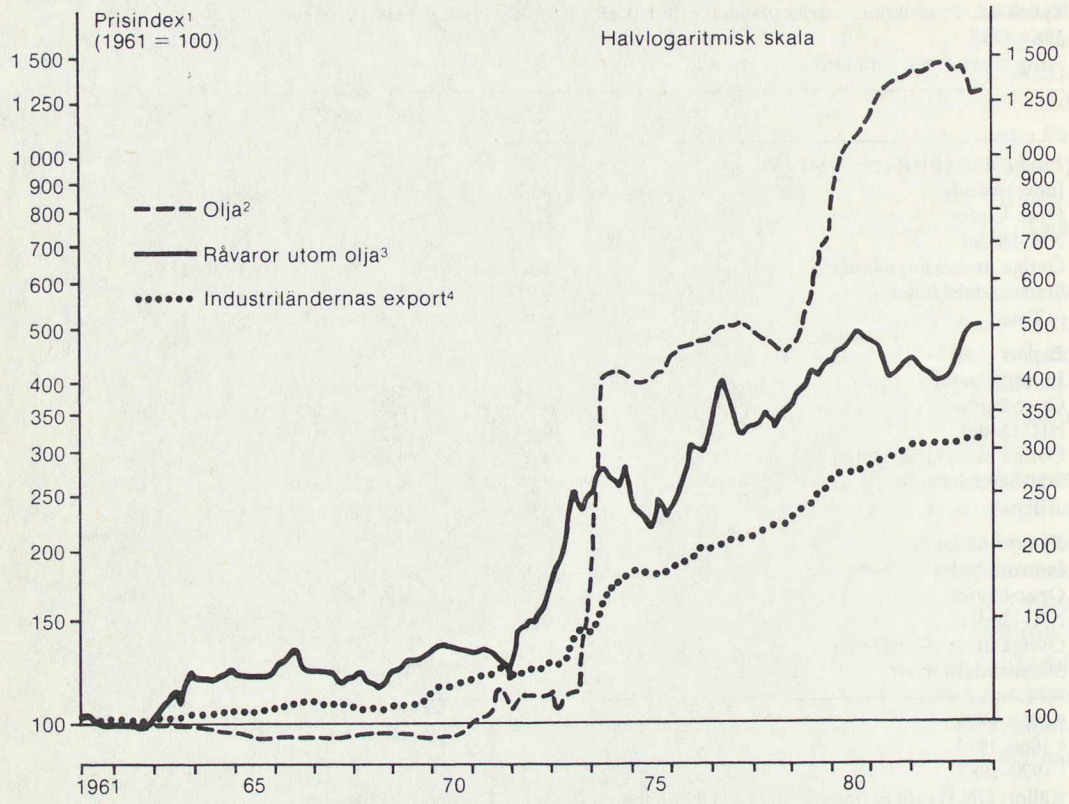

1 Priserna är uttryckta i US dollar 1961—1970 och i SDR 1971—1983.
2 Prisindex för olja och oljeprodukter enligt HWWA i Hamburg, 1980—1983 endast råolja
3 "Economists" index.
4 Enhetsvärdeindex för industriländernas export enligt IMF.

Diagram 4.1 Internationella priser 1961–1983.

(Investeringsutvecklingen illustreras i diagram 4.2.) Lägre investeringsnivå betyder en långsammare påfyllning av kapitalstocken med nya anläggningar som baseras på modern teknik. Fallet i produktivitetstillväxten i samband med oljekrisen kom därmed att påverkas av mera långsiktigt verkande förhållanden utöver den kortsiktiga (cykliska) effekten av det låga kapacitetsutnyttjandet.

Det är många faktorer som ligger bakom nedgången i kapitalbildningen. En grundläggande orsak är den fallande lönsamhetstrenden i industrin, som reducerat riskersättningen vid nya satsningar. Sedan slutet av 1960-talet, dvs redan före den första oljekrisen, hade också inflationstakten stigit och ökat osäkerheten om den framtida avkastningen på investerade medel. Till detta bidrog även de rörliga växelkurserna, som gav upphov till mycket större förändringar än vad som allmänt väntades när det tidigare systemet med fasta växelkurser övergavs i början av 1970-talet. Oljekrisen 1973–1974 förorsakade i sig en betydande osäkerhet, men det därpå följande kraftiga

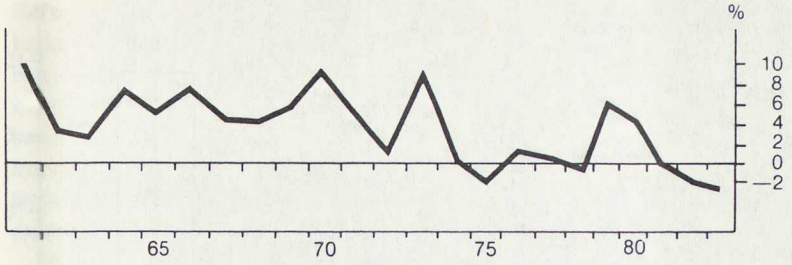

Anm. Ovägt genomsnitt av privata bruttoinvesteringar exkl bostäder i 11 OECD-länder (Finland, Frankrike, Förbundsrep. Tyskland, Förenta staterna, Italien, Japan, Kanada, Nederländerna, Norge, Storbritannien och Sverige. Exkl petroleum- och gasutvinning i Norge och Storbritannien.)

Diagram 4.2 Bruttoinvesteringar i OECD-området 1961–1983. Källor: 1961–1978: A Lindbeck, The recent slowdown of productivity growth, The Economic Journal, March 1983. 1979–1983: OECD National Accounts och Economic Outlook 34.

konjunkturbakslaget hade kanske ännu större inverkan på investeringsklimatet. Det innebar nämligen att utsikterna till en fortsatt allmän ekonomisk tillväxt kom att omges med större tvivel än tidigare. Inflationen fortsatte på en hög nivå som en följd av att tillväxten i reallönerna inte anpassades till den lägre produktivitetstillväxten och till effekterna på den reala nationalinkomstens utveckling av det försvagade bytesförhållandet i utrikeshandeln. Inflationen berodde delvis också på förändringar i företagens prissättningsbeteende, men detta medförde inte att den genomsnittliga lönsamheten kunde återställas till tidigare nivåer.

Under 1950- och 1960-talen kunde betydande effekter på produktivitetstillväxten härledas till omallokeringar av produktionsresurser från näringsgrenar och branscher med genomsnittligt låg produktivitet till andra delar av ekonomin där de kunde generera en större produktion. Överföringen av arbetskraft från jordbruket till industrin är ett klassiskt exempel härpå. Ju längre detta pågick, desto mindre blev produktivitetsskillnaderna mellan näringsgrenarna och desto färre personer kom att stå till buds för en fortsatt sådan omallokering. Produktivitetsvinsterna till följd av strukturomvandlingen avtog sålunda. Den förändring som den ekonomiska strukturen i industriländerna undergått genom tjänstesektorns expansion minskar ytterligare underlaget för snabb produktivitetstillväxt genom överföringsvinster. Dessutom har en ökande del av kapitalbildningen i industrin avsatts för ändamål som inte direkt påverkar de gängse produktivitetsmåtten (miljövård etc), varigenom den uppmätta produktivitetseffekten av varje investeringsenhet minskat. Lindbeck uppskattar att omallokeringseffekterna tillsammans med den lägre tillväxten av kapitalintensiteten kan förklara 1/2–2/3 av nedgången i produktivitetsökningstakten efter 1973.[1] Produktivitetsutvecklingen i olika delar av OECD-området redovisas i diagram 4.3.

Förklaringarna till den avtagande ekonomiska tillväxten efter 1973 får emellertid sökas även på andra håll. Under 1970-talet kom i ökad utsträckning att betonas en ökad stelhet i utbudet av produktionsfaktorerna. Arbetskraftens rörlighet minskade, delvis som en följd av det låga kapacitetsutnyttjandet, och försvagade ytterligare tillväxtförutsättningarna.

[1] A Lindbeck, *The recent slowdown of productivity growth,* The Economic Journal, March 1983.

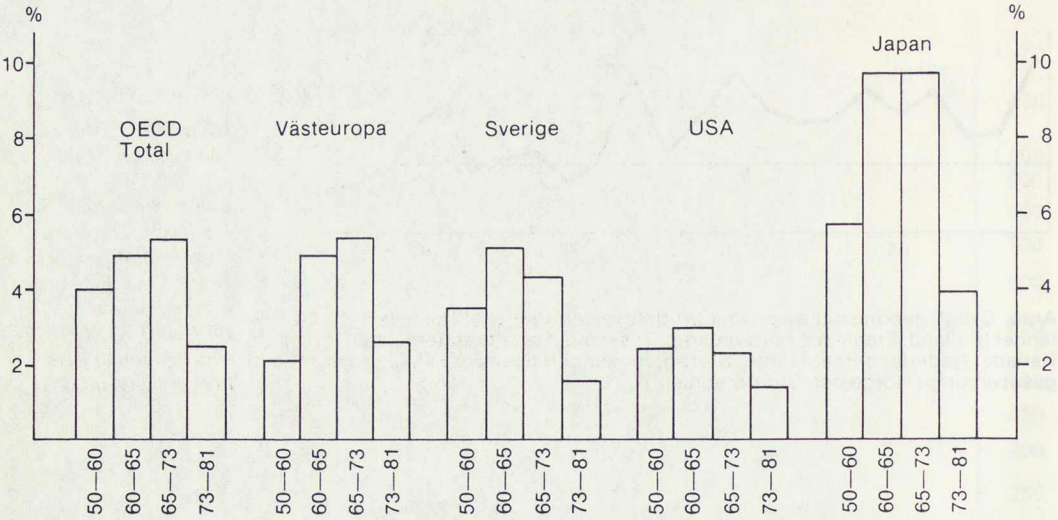

Anm. BNP per arbetad timme, ovägt genomsnitt av 12 länder i OECD Total och 9 länder i Västeuropa.

Diagram 4.3 Arbetsproduktivitet i OECD-länderna 1950–1981. Källor: A Maddison: Phases of Capitalist Development, Oxford 1982. –: Long Run Dynamics of Productivity Growth, I Banca Nazionale del Lavoro, mars 1979. Kompletterande beräkningar baserade på OECD-material.

Nya former av arbetsmarknadslagstiftning påverkade beteendet hos såväl arbetstagare som företag. Vidare blev lönestrukturen, som en följd av närmare följsamhet i löneutvecklingen mellan olika delar av arbetsmarknaden, svårare att anpassa till behovet av strukturomvandling etc. Även kapitalets anpassning till förändrade marknadsförhållanden påverkades negativt av olika offentliga ingripanden med selektiva stöd till krisdrabbade branscher och företag. Skärpta föreskrifter på miljöskyddsområdet påverkade – och kommer fortsatt att påverka – kapitalkostnaderna och resursallokeringen. Det kan vidare inte uteslutas att den tilltagande inflationen hämmat strukturanpassningen genom att dölja utvecklingen av enskilda relativpriser bakom snabba allmänna prisstegringar. Fluktuerande prisstegringstakt ökar dessutom osäkerheten om den kommande prisutvecklingen.

Den snabba uppgången i oljepriserna (som spritt sig även till andra energislag) har givit upphov till omvälvande effekter på relativpriserna för olika varor. Under perioden mellan de båda oljekriserna skedde relativt måttliga minskningar av energiintensiteten i industriländerna, innebärande att förbrukningen av energi och av varor som kräver mycket energi för sin framställning var relativt oelastisk med avseende på energipriset. Efter den andra oljekrisen har energiintensiteten emellertid minskat mycket mer. Eftersom samtidigt kapitalbildningen varit låg, har produktionsapparaten i industrin inte fullt ut anpassats till de nya förutsättningarna. Ett betydande behov av att höja kapitalbildningsnivån finns sålunda ackumulerat om strukturomvandlingen av industrin inte skall ske enbart genom en krympning av de obsoleta delarna.

Den deflationistiska ekonomiska politik som allmänt började föras i samband med den andra oljekrisen 1979–1980 ledde till ett produktionsbort-

fall som p g a recessionens längd var större än vid den abrupta men kortvariga lågkonjunkturen vid 1970-talets mitt. Det låga kapacitetsutnyttjande som blivit följden har starkt bidragit till att vinstandelen inom industrin fortfarande är långt under nivån i början av 1970-talet. Trots detta låga kapacitetsutnyttjande i industriländerna sammantagna har länderna inte helt kunnat undanröja underskottet i bytesbalansen efter den andra oljekrisen, även om underskottet numera är koncentrerat till ett fåtal industriländer och många andra redovisar överskott.

Den hittills tecknade bilden är inte lika typisk för alla industriländer. Det finns få undantag från den allmänna uppbromsningen av tillväxten i industriproduktionen efter 1973, men tillväxten bromsades upp i olika utsträckning. Med bibehållande av en hög grad av generalisering kan problemen med låg tillväxt sägas vara mest utpräglade i de europeiska länderna inom OECD. I så gott som samtliga europeiska länder har industrisysselsättningen minskat efter 1973. Även den japanska industrisysselsättningen minskade i samband med en omfattande omstrukturering av produktionen efter oljeprisökningarna. I Förenta staterna kunde däremot industrisysselsättningen efter ett kortare avbrott fortsätta att öka även efter den första oljekrisen trots att produktionen också där började växa långsammare än tidigare.

Sysselsättningen i tjänstesektorerna påverkades inte i samma utsträckning av den första oljekrisen utan fortsatte att öka i jämn takt. Den totala sysselsättningen kunde därigenom upprätthållas i de flesta länderna. Det var dock främst utanför Europa som sysselsättningen ökade mera påtagligt. Också i de mera expansiva delarna framkallade emellertid den utdragna recessionen efter den andra oljekrisen ett brott i denna sysselsättningsutveckling. För OECD-området totalt har sysselsättningen stagnerat efter 1980, och i Europa har den fram till 1983 fallit ungefär 5 %. Under tioårsperioden 1973–1983 föll sysselsättningen i Europa med sammanlagt 3 miljoner personer medan den steg med 15 miljoner i Förenta staterna. I diagram 4.4 visas utvecklingen för olika länder av den totala sysselsättningen och sysselsättningen inom några näringsgrenar. Tillväxten av tjänstesektorerna och den svaga eller vikande industrisysselsättningen har lett till att mer än varannan sysselsatt nu är verksam i tjänstenäringar i Europa och Japan; i Förenta staterna gäller detta för två sysselsatta av tre. I Japan sker ungefär sju åttondedelar av tjänsteproduktionen i privat regi och i Förenta staterna tre fjärdedelar. För de västeuropeiska staterna är andelen privata tjänster något mindre, eller ungefär två tredjedelar.

Arbetskraftsutbudet har sedan slutet av 1960-talet ökat i förhållandevis konstant takt som en återspegling av den relativt jämna befolkningstillväxten och det stadigt stigande kvinnliga arbetskraftsdeltagandet. Det har dock även i detta avseende varit fråga om betydande skillnader mellan olika OECD-länder, och i Nordamerika ökade arbetskraftsutbudet ungefär dubbelt så snabbt som i övriga delar i genomsnitt. Trots att det var möjligt att öka sysselsättningen mycket mer än i Europa, steg därför arbetslösheten i Nordamerika. Mätt i antal personer hade arbetslösheten för OECD-området sammantaget mer än tredubblats från 1973 till 1983 då den uppgick till närmare 33 miljoner personer eller ca 9 % av arbetskraften. I Västeuropa var arbetslösheten 10,5 % 1983.

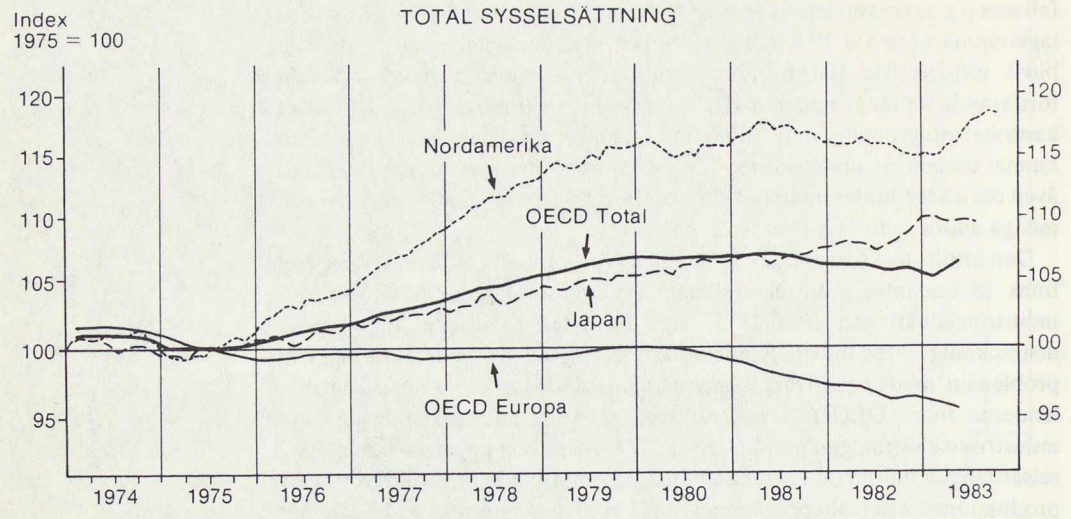

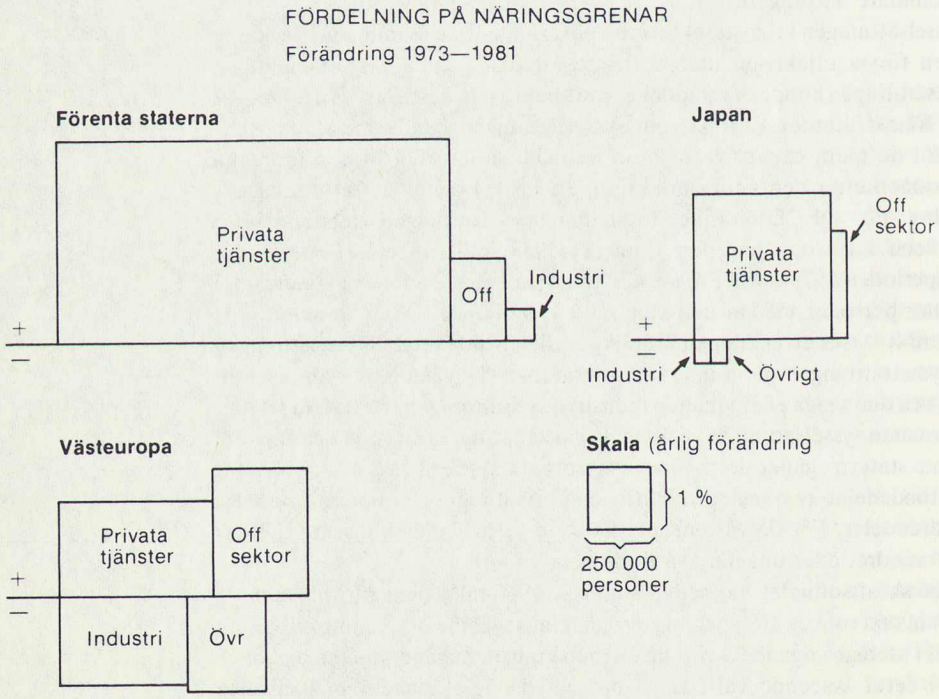

Diagram 4.4 Sysselsättning, totalt och i olika näringsgrenar i OECD-länderna 1973–1983. Källa: OECD.

De europeiska länderna har som framgått ovan i större utsträckning än Förenta staterna och Japan satsat på offentlig framför privat tjänsteproduktion. Detta återspeglas i att den offentliga konsumtionen steg mer än den privata i de västeuropeiska länderna. Ökningen har varit snabbare i löpande än i fasta priser. I flertalet länder har de offentliga inkomsterna inte ökat i samma takt som konsumtionen. Genom att därtill de offentliga transfereringsutgifterna stigit ännu snabbare har den offentliga sektorns samlade sparande försämrats markant.

De stora budgetunderskotten innebär likväl övervägande en åtstramande finanspolitisk inriktning i OECD-länderna. För det första är underskotten nämligen i ökad utsträckning en följd av det låga aktivitetsläget, som inneburit låga skatteinkomster och höga utgifter för sociala ändamål, t ex arbetslöshetsunderstöd. Det strukturella budgetsaldot har däremot som genomsnitt mestadels förstärkts alltsedan mitten av 1970-talet. (I Förenta staterna har dock en omsvängning i expansiv riktning skett från 1981.) För det andra har en växande del av de offentliga utgifterna gått till räntebetalningar, vilka först under 1982 och 1983 inneburit full kompensation för inflationen till innehavarna av statspapper. Även när realräntan sålunda blivit positiv har räntebetalningarna dock haft begränsat expansiva verkningar.

Den i huvudsak kontraktiva finanspolitiken har dessutom kompletterats med en stram penningpolitik med höga räntor i syfte att hålla tillbaka budgetunderskottens likviditetserande effekter. Denna utveckling har de senaste åren varit mest utpräglad i Förenta staterna, och fått till följd att även utländskt finansiellt kapital sökt sig till placeringar i amerikanska dollar. Den åtföljande dollarapprecieringen har varit vida större än vad som motiveras av utvecklingen av amerikanska företags internationella konkurrenskraft. Övriga länder har med vissa undantag sökt begränsa fallet i den egna växelkursen visavi dollarn genom att anpassa sig till den amerikanska räntenivån.

Även sedan den åtstramande politiken lett till att inflationstakten blivit lägre, har särskilt de långa räntorna legat kvar på en hög nivå och inneburit starka ökningar av realräntorna, såsom dessa beräknas med rådande prisstegringstakt som deflator. Med reservation för att denna inflationstakt inte motsvarar förväntningarna om framtida inflation innebär de höga realräntorna skärpta krav på avkastningsnivån hos kommande nyinvesteringar. Räntabilitetskravet skärps ytterligare av de riskpremier som erfordras för att täcka den ökade osäkerheten till följd av de mer föränderliga förhållandena på valutamarknaderna. Bland de mera slående exemplen på sådan föränderlighet sedan det fasta växelkurssystemet övergavs kan nämnas den amerikanska dollarns utveckling, som från 1970 till 1979 innebar en mer än 20-procentig effektiv depreciering, varefter dollarkursen åter stigit snabbt och också i effektiva termer kommit att överstiga nivån vid 1970-talets början.

Åtstramningen inom industriländerna har förstärkts via det internationella beroendet mellan länderna. En dämpning av efterfrågan i ett land har medfört ökande underskott i bytesbalans och statsbudget i andra länder, vilket i sin tur föranlett en mer restriktiv politik i dessa länder. Världsekonomin har därmed kommit in i en nedåtgående spiral av sänkt kapacitets-

utnyttjande och ökande underskott. Många små öppna ekonomier har drabbats hårt av detta. De har svårt att genom nationella insatser frigöra sig från den ekonomiska utvecklingen och politikutformningen i de tongivande länderna. Tendenserna till protektionism har ökat och ytterligare försvårat återhämtningen.

Den prioritet som givits inflationsbekämpningen i den ekonomiska politiken i de flesta industriländerna är ett uttryck för uppfattningen att hög inflation inte är långsiktigt förenlig med en resursallokering som kan möjliggöra en större tillväxt. Som framgår av diagram 4.5 har utvecklingen under 1970-talet just inneburit att både arbetslöshet och inflationstakt stigit. En viss förbättring kunde förmärkas under åren mellan oljekriserna, men efter den andra oljekrisen har framgångarna i kampen mot inflationen hittills skett till priset av en ytterligare stigande arbetslöshet. Omvänt uppfattas utrymmet att öka efterfrågan som begränsat av hänsyn till risken för åter uppblossande inflation.

Till den del arbetslösheten beror på en ofördelaktig relation mellan löne- och kapitalkostnader (s k klassisk arbetslöshet) har en expansion av efterfrågan inte någon effekt på arbetslösheten utan leder bara via flaskhalsar o dyl till ökad inflation – som i sin tur ytterligare förvärrar arbetslösheten. På motsvarande sätt kan arbetslösheten till den del den är en följd av otillräcklig efterfrågan (s k keynesiansk arbetslöshet) inte nedbringas med hjälp av åtgärder som inriktas på att påverka de relativa faktorpriserna. Det är emellertid svårt att fastställa i vilken mån den rådande arbetslösheten faktiskt är en följd av felaktiga faktorpriser eller av en otillräcklig efterfrågan. Troligen är det fråga om en självförstärkande kombination av de båda orsakerna. Tyngdpunkten kan dessutom ha

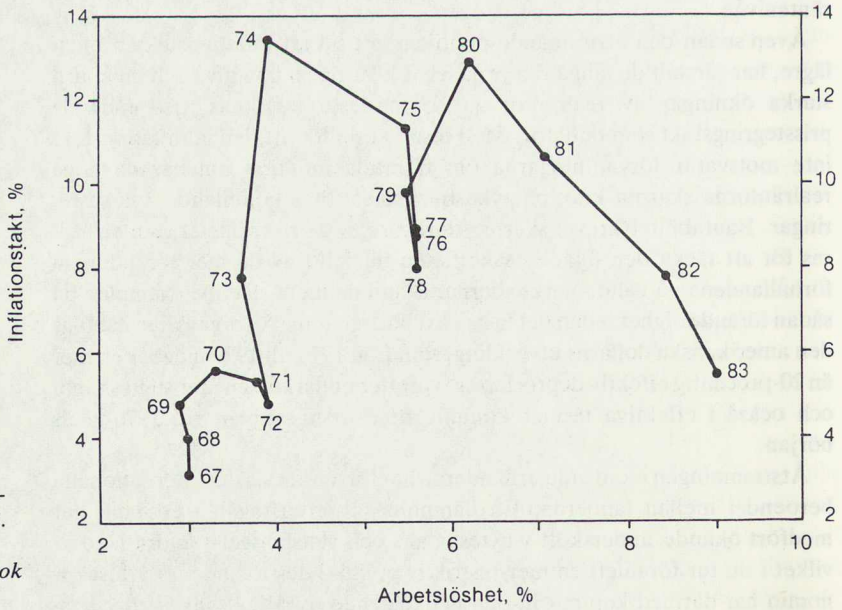

Diagram 4.5 Inflation och arbetslöshet i industriländerna 1967–1983. Källa: Internationella regleringsbanken, årsbok 1982/83.

förändrats över tiden; så t ex kan det inte uteslutas att den svaga investeringsutvecklingen, som till stor del är en följd av den långsammare efterfrågetillväxten, lett till att de relativa faktorpriserna fått en ökad betydelse som orsak till arbetslösheten.

Vilkendera av orsakerna till den höga arbetslösheten som än dominerar, ställs det stora krav på att den förda politiken görs trovärdig så att inflationsförväntningarna dämpas. Hur lång tid en sådan uttröttningspolitik tar är mycket osäkert och beror inte bara på ekonomiska faktorer utan också på hur det komplicerade samspelet mellan utbud och efterfrågan ser ut i olika länder. Där inverkar även sociala och politiska faktorer. Uppenbarligen har normerna förändrats kraftigt under 1970-talet; den rådande arbetslösheten vore politiskt helt otänkbar för tio år sedan. I Förenta staterna har en uppgång inletts när detta skrivs, men den har hittills givit begränsade utslag på utbyggnaden av kapitalstocken, varför det ännu är osäkert hur varaktig förbättringen kan bli.

4.1.3 Övriga länder

Som grupp betraktad ökade *utvecklingsländerna* sin produktion snabbare än industriländerna under varje år på 1970-talet. De kunde också upprätthålla tillväxten mycket bättre efter den första oljekrisen när industriländernas produktion föll. Avsaktningen i industriländerna begränsade marknadstillväxten för utvecklingsländernas export, men undantagandes bränsle steg exporten från dessa länder snabbare än världshandeln totalt. Allra snabbast steg exporten av bearbetade varor. Många av särskilt de fattigaste utvecklingsländerna är likväl fortfarande starkt beroende av att exportera råvaror. Handeln mellan olika utvecklingsländer har vuxit i snabbare takt än den mellan i- och u-världen.

Trots exporttillväxten var det dominerande problemet i många av de oljeimporterande utvecklingsländerna under 1970-talet likväl bytesbalansunderskotten. Bytesförhållandet försämrades nämligen för dessa länder med hela 40 % 1970–1982 till följd av en ofördelaktig realprisutveckling på råvaruexporten och svårigheter att reducera den dyrare oljeimporten. År 1982 uppgick det samlade underskottet i samtliga utvecklingsländers bytesbalanser till ca 120 miljarder dollar – en tiodubbling i löpande priser sedan 1970. Finansieringen i form av erhållet u-landsbistånd och utländska direktinvesteringar inom länderna ökade visserligen, men inte alls lika snabbt, varför en stigande andel måst finansieras med upplåning på de internationella kreditmarknaderna. Skuldstocken för utvecklingsländerna sammantagna beräknas till ca 425 miljarder dollar 1980. När upplåningsbehovet tilltog efter den andra oljekrisen i början av 1980-talet och räntevillkoren samtidigt försämrades, blev externbalanssituationen – i frånvaron av tillväxt i industriländerna – akut för många utvecklingsländer. Skuldstocken ökade på två år (1980–1982) med ca 30 % till ca 550 miljarder dollar och skuldtjänstkvoten med ca 50 % till över 20 % av exporten. Deflaterad med utvecklingsländernas exportpris hade den reala eurodollarräntan stigit till 20 % 1981 som framgår av diagram 4.6. Receptet mot dessa ohållbara förhållanden blev att reducera den inhemska efterfrågan eller att på annat sätt begränsa importen. Tillväxten avbröts därmed abrupt 1981 och

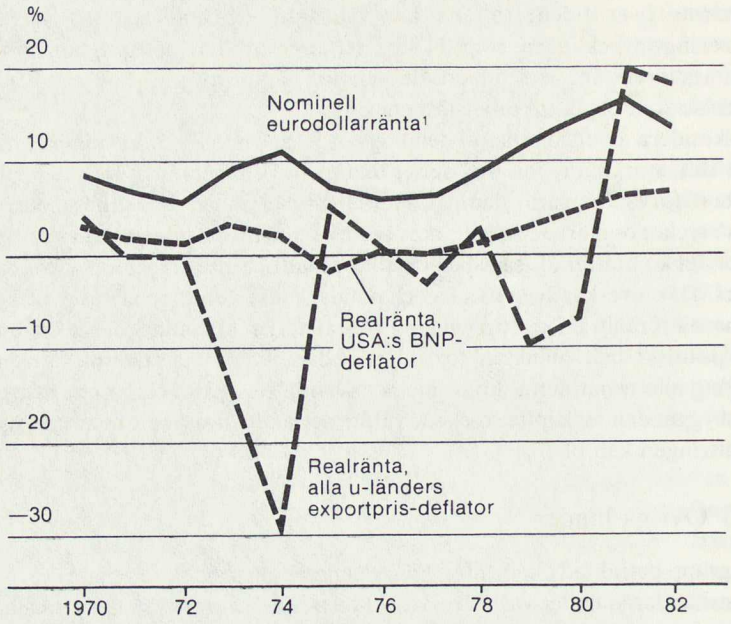

Diagram 4.6 Real och nominell eurodollarränta 1970–1982. Källor: Världsbanken och IMF.

har sedan dess i utvecklingsländerna som helhet varit lägre än i industriländerna.

Externbalansen har haft olika stor betydelse som begränsning av tillväxten i skilda kategorier av utvecklingsländer. Värst utsatta är de fattigaste utvecklingsländerna i den meningen att deras underskott i bytesbalansen kommit att uppgå till ca 50 % av exporten mot ca 20 % i genomsnitt för alla utvecklingsländer. Även de oljeexporterande länderna sammantagna har drabbats av underskott, redan två år efter ett rekordöverskott på mer än 100 miljarder dollar 1980. Huvudorsaken till det raset är att exportvolymen föll med en tredjedel samtidigt som priserna också sjönk. Intäktsbortfallet var störst i de lågabsorberande länderna med liten folkmängd och begränsad potential att efterfråga varor från andra länder. De lågabsorberande oljeländerna har emellertid stora reserver att möta underskotten med. Efter en snabb importtillväxt i de oljeproducerande länderna under 1970-talet har en uppbromsning skett den senaste tiden, främst i de tidigare högabsorberande länderna där importvolymen t o m fallit efter 1981.

Begränsningar av importtillväxten har också skett i *statshandelsländerna* i Östeuropa. Liksom de oljeimporterande utvecklingsländerna drabbades även de östeuropeiska statshandelsländerna av exportsvårigheter till de långsamt växande industriländerna i väst och av ökade räntebördor på utlandsupplåningen. Läget blev akut i ett par länder (Polen och Rumänien), men även övriga östländer fick känna av försämrade upplåningsmöjligheter från banksystemet i väst. Statshandelsländerna ökade sin produktion något snabbare än de västliga industriländerna under 1970-talet, men liksom i väst

var investeringsaktiviteten svag och hämmade produktivitetstillväxten. Utvecklingen av Sovjetunionens bytesbalans visavi västländerna är nära förknippad med landets export av olja.

De länder som bäst klarade sig ur 1970-talets påfrestningar var de utvecklingsländer som hunnit längst i uppbyggnaden av en produktions- och exportkapacitet för bearbetade varor. Begreppet *nya industriländer (NIC)* kan avgränsas på olika sätt i och med att det är fråga om en kontinuerlig utvecklingsprocess. Även med den relativt snäva klassificering som tillämpas här (Sydkorea, Hongkong, Taiwan, Singapore, Brasilien och Mexiko) finns det en bestämd skillnad mellan länderna inom NIC-gruppen, nämligen vad avser externbalansen som restriktion. Brasilien och Mexiko har länge haft en hög inflation och i frånvaron av (tillräckligt stora) deprecieringar successivt förlorat i konkurrenskraft och fått vidkännas en snabb ökning av importen. I de asiatiska länderna, däremot, har växelkursen genomsnittligt sett legat på en fördelaktigare nivå, industristrukturen på det hela taget varit mer diversifierad och varuexporten kompletterats med produktion av tjänster för internationellt bruk, t ex bank- och försäkringsverksamhet. De asiatiska NIC-länderna har därför haft väsentligt mindre svårigheter att finansiera sina bytesbalansunderskott. År 1980 svarade NIC-länderna för omkring 5 % av de "gamla" industriländerna förbrukning av bearbetade varor. Handelspolitiska ingrepp med syfte att begränsa denna andel har kommit till ökad användning.

4.1.4 Globala spänningar

Redan denna snabba genomgång av 1970-talets kännetecken i skilda delar av världen avslöjar två problem och potentiella riskfaktorer av global art för framtiden: skuldsättningen i vissa länder och protektionismen.

De oljeimporterande utvecklingsländernas upplåningsbehov under 1970-talet var i hög grad en följd av deras svårigheter att snabbt anpassa sig till de nya relativprisförhållandena. Oljeberoendet förblev sålunda högt, och investeringarna inom resp land – undantagandes NIC-länderna – var otillräckliga för att öka exportkapaciteten i tillräcklig omfattning. Finansieringen av bytesbalansunderskotten kan därmed i alltför hög grad sägas ha inneburit lånefinansierad konsumtion. Liksom i industriländerna drabbades många av de gjorda investeringarna av otillräcklig lönsamhet i samband med den internationella recessionen.

Lånemedel för bytesbalansfinansieringen har det för det mesta funnits gott om i de internationella bankerna: Utlåningen från banker som omfattas av Internationella regleringsbankens (BIS) statistik – i huvudsak banker i industriländerna samt vissa amerikanska s k offshore-banker – till andra länder ökade med 24 % per år 1973–1982. Som framgår av tabell 4.3 gick mer än hälften av dessa bankers låneexpansion under denna period till oljeimporterande utvecklingsländer, vilkas skuldstock därmed blev mer och mer kortfristig och ställde ökade krav på likviditet för att räntor och amorteringar skulle kunna betalas. När så både bytesbalansunderskotten och räntorna steg kraftigt i början av 1980-talet ökade likviditetskraven ytterligare. I tre länder – Mexiko, Brasilien och Argentina – steg räntebetalningarna netto till ca 50 % av exportintäkterna, och de många

Tabell 4.3 Utländsk inlåning och utlåning i banksystemet[a] fördelat på ländergrupper 1973 och 1982
Miljarder dollar vid utgången av åren resp årlig procentuell förändring

	1973	1982	1973–1982 % per år
Opec-länder			
inlåning	16,0	135,2	26,7
utlåning	6,5	78,6	31,9
netto	9,5	56,6	21,9
Icke oljeproducerande utvecklingsländer			
inlåning	27,5	101,0	15,6
utlåning	32,0	246,9	25,5
netto	–4,5	–145,9	47,2
Industriländer			
inlåning	27,0	49,3	6,9
utlåning	23,0	112,0	19,2
netto	4,0	– 62,7	. .
Österuropa			
inlåning	4,5	16,4	15,5
utlåning	9,5	53,3	21,1
netto	–5,0	– 36,9	24,9

[a] Banker som omfattas av rapporteringen till Internationella regleringsbanken, BIS, dvs i huvudsak banker i industriländerna samt vissa amerikanska offshore-banker.
Källa: Bank for International Settlements Annual Report 1982/83.

banker som hade lånat ut pengar dit blev mycket restriktiva med fortsatt utlåning. De tre länderna svarade 1982 för mer än hälften av bankernas totala nettoutlåning till oljeimporterande utvecklingsländer. De akuta kriserna har hittills lösts genom omförhandlingar av lånevillkoren hos bankerna samt överbryggningskrediter från olika centralbanker och Internationella Valutafonden, IMF. Även andra länder har omförhandlat sina lånevillkor så att krediternas löptid förlängts.

Den snabba kreditexpansionen under 1970-talet har medfört att bankernas egna kapital kommit att utgöra en allt mindre del av samtliga åtaganden så att deras sårbarhet vid betalningsinställelser hos kunderna ökat. Systemet med omfattande lån mellan bankerna bidrar vidare till att sårbarheten spritts till stora delar av banksystemet även om endast ett mindre antal banker drabbas direkt. Fallissemang hos någon enskild bank kan medföra att också långsiktigt bärkraftiga projekt och solventa låntagare drabbas. För att förtroendet för bankernas bestånd inte skall äventyras, fordras grundläggande förändringar i låntagarländerna så att deras upplåningsbehov nedbringas och kreditvärdigheten ökas. I praktiken är detta inte möjligt utan att importen från omvärlden berörs under den rätt avsevärda tid det kan ta att förstärka exportkapaciteten. Ofta ställer IMF åtgärder med sådan verkan som villkor för att ett medlemsland skall få fondens stöd för en finansiell rekonstruktion. En högre tillväxt i industriländerna skulle bredda exportmöjligheterna och därmed i viss mån mildra situationen för de skuldsatta utvecklingsländerna och statshandelsländerna.

De tendenser till ökad protektionism som gjort sig gällande under senare år bryter den handelspolitiska liberalisering som kännetecknat större delen av efterkrigstiden och som bidragit till en stark tillväxt och effektiv resursanvändning. Fortfarande återstår att genomföra några steg i liberaliserande riktning, bl a ytterligare tullsänkningar inom ramen för det allmänna tull- och handelsavtalet (Gatt) och utvidgningen av den gemensamma marknaden (EG). De beräkningar och överväganden som kommerskollegium gjort inför LU 84[1] tyder ändå på att nettoeffekten av förändringarna på det handelspolitiska området blir att världshandelns tillväxt begränsas.

Tendenserna till förstärkt protektionism har starkt samband med arbetslöshetens tillväxt i industriländerna. Liksom arbetslösheten är de ett symtom på de grundläggande balansproblem som lett till en låg produktionstillväxt. Tendenserna har sålunda accentuerats efter den andra oljekrisen. Även bland utvecklingsländerna har åtgärder vidtagits som begränsar den internationella konkurrensen i utbytet av varor och tjänster.

Det är främst på det icke-tariffära området som begränsningarna inträtt. De är ofta starkt selektiva (riktade mot enskilda produktgrupper) och deras verkningar svåra att genomskåda. De syftar inte bara till att begränsa importen utan också till att stimulera exporten genom olika subventioner eller annat stöd. De importbegränsande åtgärderna har hittills haft en tyngdpunkt i handeln med teko-produkter, stål, bilar och elektronikvaror för hushållen. Även vissa delar av handeln med jordbruksprodukter har berörts. Alla åtgärder har inte varit ensidiga utan ibland skett t ex genom "frivilliga" överenskommelser. Åtgärderna har lett till minskad handel mellan industriländerna och begränsat deras import från utvecklingsländerna och statshandelsländerna. Även för vissa tjänster har åtgärder beslutats som begränsar den fria konkurrensen, t ex den s k Unctad-koden för fördelning av linjetransporter i tredje världen.

Det är en delikat politisk uppgift att få till stånd konkreta åtgärder som återställer det fria utbytet av varor och tjänster som de flesta företrädare för nationella intressen bekänner sig till inom Gatt och andra internationella sammankomster på detta område. De arrangemang som etableras i ett kritiskt läge kan visa sig svåra att upphäva och sålunda få mycket långsiktiga protektionistiska effekter. En vitaliserad världshandel förutsätter större stimulanser än de förhållandevis blygsamma återstående tullreduktionerna inom ramen för den s k Tokyo-rundan.

4.2 Utvecklingen fram till 1990

4.2.1 Villkor för tillväxt

Tillgången på arbetskraft kan generellt sett inte bedömas bli någon restriktion för tillväxten i industriländerna under resten av 1980-talet. Befolkningstillväxten förutses visserligen sakta av något, men befolkningen i de förvärvsaktiva åldrarna beräknas stiga snabbare än tidigare. Detta gäller särskilt Europa. Med en relativ arbetslöshet på över 10 % i utgångsläget finns också outnyttjade resurser i en utsträckning som med bred marginal måste anses tillräcklig för den produktionsökning som kan bli aktuell. Eventuella

[1] Se *De handelspolitiska förutsättningarna för svensk export under 1980-talet,* bilaga 6 till LU 84.

restriktioner kan möjligen vara arbetskraftens anpassning till efterfrågan vad avser utbildning, lokalisering, rörlighet etc.

Utvecklingsländerna har i de flesta fall en långt större arbetskraftspotential. Undersysselsättningen i utvecklingsländerna har hittills motverkats något av emigration till industriländerna men långt ifrån föranlett någon brist på arbetskraft i utvandrarländerna. Utbildningen är allmänt sett ett större problem än i industriländerna. En grupp länder som tidigare däremot saknat tillräckliga egna arbetskraftsresurser är de oljeexporterande länderna under den period då deras inkomstutveckling medgivit en snabb uppbyggnad av infrastrukturen och produktionskapaciteten inom landet.

Råvarutillgången är avsevärt mer osäker. Liksom under 1970-talet är oljan av central betydelse härvidlag. Den kommande tillväxten i industriländerna kan förväntas ha en mer industriintensiv inriktning än de senaste åren då energiförbrukningen fallit i relation till BNP. Med hänsyn till prioriteringen av energisparande i förbrukarländerna och till storleken av den f n outnyttjade utvinningskapaciteten i producentländerna kommer den rent fysiska tillgången på olja med all sannolikhet att vara tillräcklig under prognosperioden. Osäkerheten i denna bedömning måste emellertid särskilt understrykas; det politiska läget i Mellersta östern, som fortfarande svarar för en betydande del av industriländernas oljeförsörjning, är eller kan snabbt bli utomordentligt labilt. För övriga råvaror är det främst osäkert hur stor den tillgängliga produktionskapaciteten i utvinningen är efter flera år i början av 1980-talet med synnerligen låga världsmarknadspriser.

Den tekniska utvecklingen beräknas ha givit ett något mindre bidrag till tillväxten under senare år. Det finns dock inte något som tyder på att forsknings- och utvecklingsverksamheten avtagit. Tvärtom torde utvecklingen på flera vitala områden ha accelererat, t ex inom elektroniksektorn. För att kunna utnyttja resultaten av denna verksamhet i produktionen erfordras i många fall en förnyelse av kapitalstocken. Det är sannolikt att det finns en outnyttjad pool av kunnande och ny teknik som kan omsättas till praktisk produktion och ge snabba produktivitetsvinster när kapitalbildningen förstärks.

Nyckeln till ekonomisk tillväxt i ett medelfristigt perspektiv ligger främst i möjligheterna att öka investeringarna, såväl i industriländerna som i utvecklingsländerna. Kapitalstocken i industrin behöver både förnyas och utvidgas för att medge en balanserad tillväxt. Ökade investeringar förutsätter en minskad osäkerhet om den framtida efterfrågan och om lönsamheten. Investeringsbehoven ställer stora krav på sparandenivån i världen och på en effektiv allokering av sparanderesurserna.

En allmän förutsättning i detta sammanhang är att relativpriserna utvecklas så, att de bättre än under senare år avspeglar resursförbrukning och knapphetsförhållanden. Detta förutsätter en stabilisering av inflationstakten för att minska osäkerheten om hur bestående inträffade relativprisförskjutningar är. Dessa blir också lättare att observera om inflationstakten är låg.

Hur investeringsbetingelserna i industriländerna utvecklas beror i hög grad vidare på den ekonomiska politik som kommer att föras i de tongivande länderna. I ett medelfristigt perspektiv är detta högst ovisst. Den övervägande åtstramande politiken sedan 1980 understryker den vikt som hittills

under 1980-talet fästs vid inflationsbekämpningen. En återhämtad tillväxt förutsätter att denna politik antingen lyckas i att kontrollera inflationen eller mjukas upp något dessförinnan för att hindra att alltför mycket av produktionskapaciteten slås ut. Det förefaller troligt att realräntenivån kommer att förbli hög under ett antal år innan den offentliga sektorns sparande förbättrats. Under sådana förhållanden kan endast mycket räntabla investeringar komma till utförande. För att inte den totala investeringsvolymen skall bli alltför låg måste lönsamheten generellt förbättras eller realräntan falla. En utbyggnad av produktionskapaciteten är nödvändig för att möta en långsiktigt snabbare efterfrågeexpansion. Vidare behöver strukturomvandlingen i industriländerna fortsätta för att minska oljeberoendet och förbättra anpassningen till nya konsumtionsmönster och ny teknologi. En samordning av den ekonomiska politiken mellan industriländerna kan underlätta denna process genom att göra utvecklingen på valutamarknaderna stabilare och därmed minska osäkerheten vid investeringsbesluten.

Utvecklingsländernas dominerande problem får generellt sett sägas vara undersysselsättningen av befolkningen. Men det ställs också där krav på kapitalbildningen. Den goda tillgången på arbetskraft gör den potentiella avkastningen på investeringssatsningar hög, i vart fall om stora försämringar i bytesförhållandet i utrikeshandeln kan undvikas. I en industrialiseringsprocess i utvecklingsländerna kan energiförbrukningen komma att förbli hög, vilket ytterligare understryker behovet av en effektiv kapitalallokering. För kapitalbildningen gäller det att mobilisera inhemskt sparande, men de flesta länder kommer att vara fortsatt beroende av resursöverföringar från industriländerna. En svårighet är att dessa själva måste öka sina investeringar och därför har begränsade reala sparanderesurser att bidra med. Sett från industriländernas synpunkt är investeringsbehoven även i utvecklingsländerna ytterligare ett skäl att söka upprätthålla ett högt sparande. Kan detta komma också utvecklingsländerna till godo, ökar nämligen dessas möjligheter att importera från industriländerna, vilket i sin tur minskar trycket inom industriländerna på att införa begränsningar i importen. Utvecklingsländerna är som nämnts särskilt utsatta för protektionistiska åtgärder och har således ett starkt intresse att värna om frihandeln.

För de oljeexporterande länderna kommer förhållandena under 1980-talet – i frånvaron av nya starka oljeprisökningar – att innebära en övergång till långsammare tillväxt. Det finns skäl som talar för att även en förhållandevis kraftig efterfrågeökning i industriländerna kommer att mötas med en försiktigare prissättningspolitik med en lugnare oljeprisutveckling som följd. Vidare har staterna inom Gulf Cooperation Council, som i huvudsak består av lågabsorberande oljeländer i arabvärlden, långt framskridna planer på att bilda en tullunion med en yttre tullmur på 20 % 1988. Sannolikt kommer de oljeexporterande länderna under 1980-talet att svara för mindre reala sparandeöverskott än tidigare.

I de s k nya industriländerna har utvecklingen nu gått så långt att tillväxten väl kan upprätthållas också utan en expansion i de traditionella industriländerna. Inom de asiatiska delarna finns tydliga tecken på ett ökat samarbete och utbyte mellan länderna. De latinamerikanska NIC-länderna måste under ett antal år framöver genomgå en finansiell sanering, varefter tillväxtförut-

sättningarna åter måste bedömas som goda; dessa är dock relativt starkt beroende av utvecklingen i de traditionella industriländerna. Att de protektionistiska tendenserna avklingar är vidare ett vitalt intresse för dessa NIC-länder.

Bedömningarna av tillväxtförutsättningarna för statshandelsländerna går starkt isär. De offentliggjorda planerna för den medelfristiga utvecklingen innebär att det vore möjligt att nära nog upprätthålla 1970-talets tillväxttakter i produktionen. Det hittillsvarande utfallet tyder på betydande svårigheter att förverkliga planerna. Särskilt har detta drabbat utrikeshandeln med västländerna. Förutom vissa östeuropeiska länders finansiella problem visavi banker i väst finns fundamentala strukturproblem som sannolikt huvudsakligen kommer att lösas genom interna anpassningar och innebära ett begränsat handelsutbyte med väst. För Sovjetunionen blir oljeprisutvecklingen liksom möjligheterna att frigöra de omfattande produktivitetsreserverna avgörande för det framtida handelsutbytet med väst.

4.2.2 Ett gynnsamt scenario

Det finns en oändlig mängd kombinationer av de tillväxtförutsättningar som berörts här. Dynamiken i världsekonomin gör att flera olika sådana kombinationer på förhand kan te sig lika sannolika. *En* sådan kombination som möjliggör en förnyad tillväxt under återstoden av decenniet skisseras här. I nästföljande avsnitt illustreras en utveckling med svagare tillväxt, varefter långtidsutredningens kalkylantaganden preciseras i avsnitt 4.2.4.

Med utgångspunkt från att arbetskraftsreserverna i industriländerna kommer att vara stora under resten av 1980-talet (och förutsatt att förekommande stelheter på arbetsmarknaden kan mjukas upp) sätts gränsen för den möjliga produktionstillväxten av hur snabb produktivitetsökning som kan påräknas. Detta beror i sin tur i hög grad på hur framgångsrik den ekonomiska politiken är i att stimulera kapitalbildningen genom att skapa förväntningar om en hög efterfrågan och en god lönsamhet. En sådan politik underlättas i hög grad av om inflationsförväntningarna kan brytas.

I detta scenario kan den inledda amerikanska konjunkturuppgången tänkas fortsätta så att den högre tillväxten genererar större skatteinkomster och underlättar nedskärningar av statliga utgifter, varigenom det strukturella budgetunderskottet minskar. Därmed undanröjs en orsak till de bestående inflationsförväntningarna så som dessa framträder i form av höga långa realräntor. Räntorna kan då sänkas och dollarkursen falla så att trycket lättar på de europeiska ländernas monetära åtstramning. Realräntan bör inte falla hur mycket som helst utan hållas på en nivå som garanterar en effektiv kapitalallokering och ett högt sparande. Vilken realräntenivå som ger detta resultat kan vara svårt att bedöma i förväg; detta skiljer sig historiskt mellan olika länder. En riktpunkt kan vara att realräntan på lång sikt skall vara lika hög som tillväxttakten i produktionen (den s k gyllene regeln). Innan tillväxt i långsiktigt balanserade former etablerats kan realräntan dock behöva vara högre.

Som framgår av diagram 4.7 finns det ett nära samband mellan produktivitetstillväxt och ekonomisk utvecklingsnivå som innebär att produktiviteten växer långsammare ju högre utvecklingsnivå ett land har.

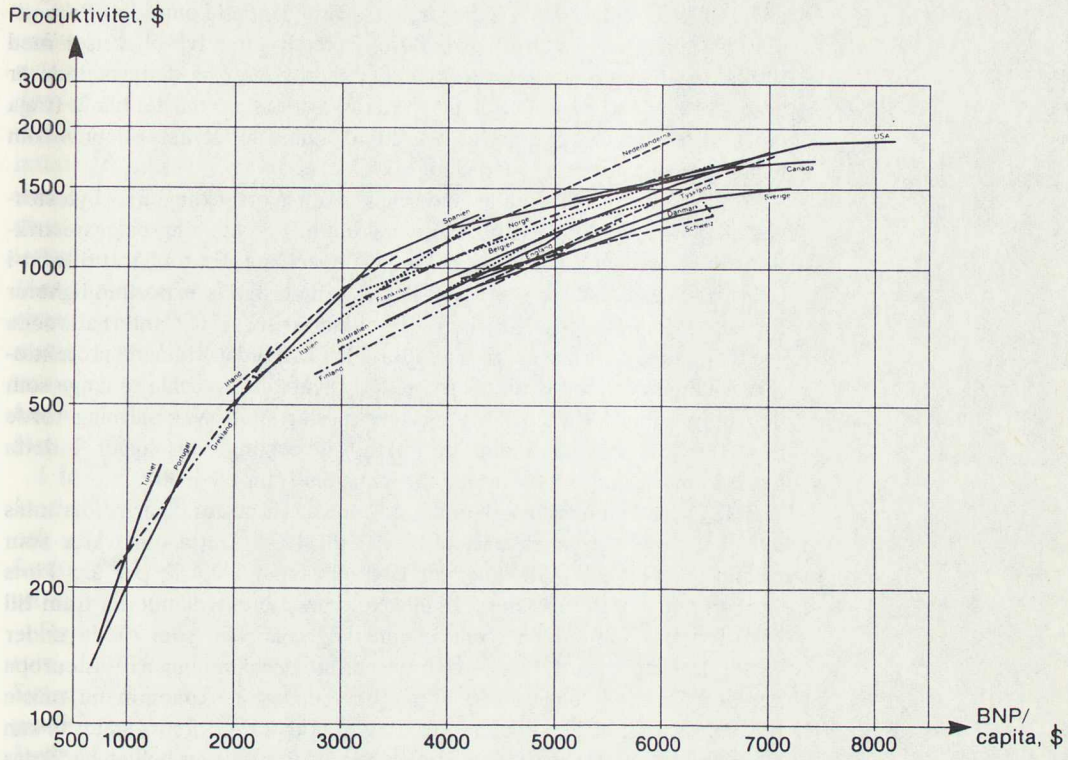

Anm. Växelkurserna beräknade enligt en modell för köpkraftsparitet mellan länderna.

Diagram 4.7 Arbetsproduktivitet och ekonomisk utvecklingsnivå i några industriländer 1960, 1973 och 1979. Källa: ECE.

Detta kan bero på avtagande avkastning, ökande servicesektor etc. När överföringsvinsterna mellan jordbruk och industri uttömts, försvinner också en källa till ökad produktivitet i ekonomin. En slutsats som kan dras härav är att det även i det gynnsamma scenariet blir fråga om en lägre tillväxttakt i produktiviteten framöver än den som rådde på 1960-talet.

Investeringsaktiviteten gynnas av om stabila förhållanden på råvarumarknaderna och valutamarknaderna kan upprätthållas. Skulle nämligen stora prisökningar eller växelkursförändringar ske abrupt, är det troligt att anpassningen skulle störas markant och leda till nya konjunkturbakslag liksom lägre tillväxt på sikt. Mycket talar för att den pågående konjunkturförstärkningen i industriländerna kan få ett relativt lugnt förlopp, och dramatiska ökningar av råvarupriserna är i det perspektivet mindre troliga. På sikt finns det knappast anledning att den långsiktiga trenden med ungefär oförändrade realpriser på råvaror exkl olja skulle brytas.

Energiefterfrågan torde stiga något vid förnyad industriell aktivitet i industriländerna. Även om beroendet av importerad råolja från Opec-länderna minskat de senaste åren, kan behov på marginalen i hög grad behöva tillgodoses från dessa länder. Å andra sidan kan kapacitetsreserven i deras råoljeutvinning beräknas medge nära nog en fördubbling av den

nuvarande produktionen – under fredliga förhållanden i området. Prissättningspolitiken har därtill blivit mindre aggressiv efter två oljekriser med starka negativa globala återverkningar. Prisprognoser på detta område är notoriskt svåra att göra. I ett lugnt scenario, av det slag som det här är fråga om, kan man likväl räkna med en begränsad ökning av det reala oljepriset om någon procent per år på medellång sikt.

För de råvaruproducerande länderna kan alltså utvecklingen av bytesförhållandet bli någorlunda stabil. Detta mildrar något betalningsbalansrestriktionen och medger en mer hävdad importutveckling. En förstärkt tillväxt i industriländerna bidrar ytterligare härtill genom ökade exportmöjligheter för utvecklingsländerna. Risken för akuta kriser i det internationella kreditsystemet minskar likaså. Å andra sidan kan redan vidtagna protektionistiska åtgärder i industriländerna visa sig svåra att avveckla så länge som den höga arbetslösheten i utgångsläget består. Full sysselsättning torde nämligen inte ens med den produktionsutveckling som ligger i detta gynnsamma scenario vara möjlig att återställa fram till 1990.

BNP i industriländerna kan under de angivna förutsättningarna förväntas öka med 3 % per år räknat från 1983 till 1990. Detta motsvarar som genomsnitt för hela 1980-talet en BNP-tillväxt om 2,4 % per år. Trots återhämtningen av tillväxten, är tillväxttakten i industriländerna fram till 1990 i detta gynnsamma scenario inte högre än den som rådde under 1970-talet i genomsnitt. Det beror främst på att återhämtningen i Västeuropa kan förväntas gå långsamt samt att den japanska ekonomin nu måste bedömas vara inne i en annan tillväxtfas än tidigare. I Förenta staterna kan BNP dock stiga något snabbare, men för 1980-talet som helhet beräknas tillväxten ändå inte heller där bli högre än föregående decennium. Också i andra länderområden kan förutses lägre tillväxttakt till följd av de olika anpassningsproblem som beskrivits tidigare. Återhämtningen från den svaga tillväxten i början av 1980-talet kan dock medföra att världshandeln med bearbetade varor i detta scenario inte blir nämnvärt ytterligare begränsad av protektionistiska störningar; den kan i så fall öka med ca 5 % per år i volym som genomsnitt för resten av 1980-talet, eller knappt 2 procentenheter långsammare än den genomsnittliga ökningstakten under 1970-talet. Prisstegringstakten kan dämpas kraftigt jämfört med 1970-talets dramatiska förhållanden, och för världshandeln med bearbetade varor beräknas det därmed kunna bli möjligt att reducera prisökningarna från 9 % per år till 5 % per år fram till 1990. Oljepriset kan i genomsnitt för perioden 1983–1990 antas stiga med 1 % per år realt, dvs med 6 % per år i nominella termer. Realräntan år 1990 kan i detta scenario förutsättas uppgå till 3 %, motsvararande den reala tillväxten i industriländerna.

4.2.3 Stagnationsscenario

Det gynnsamma scenariet förutsätter en lugn och försiktig utveckling som på många sätt kontrasterar mot 1970-talets turbulenta förhållanden i världsekonomin. Strukturanpassningen går i det gynnsamma scenariet inte så fort att tidigare långsiktiga tillväxttakter helt kan återställas, men den förutsätts i alla fall ske avsevärt snabbare än under de senaste åren.

Situationen i utgångsläget är emellertid i fundamentala avseenden så osäker att utvecklingen kan ta andra – och mindre gynnsamma – banor. En möjlighet som inte kan uteslutas är att anpassningsförmågan i industriländerna ännu inte återställts så, att en förstärkt tillväxt kan ske utan att inflationen skjuter fart på nytt. Om det visar sig att framgångarna i inflationsbekämpningen endast blir kortvariga, kommer sannolikt någon investeringsexpansion aldrig till stånd. I vetskap om detta kan regeringarna i de tongivande länderna väntas vara särskilt vaksamma mot uppblossande inflation och i ett tidigt skede möta den med förnyad monetär åtstramning, även om orsaken till inflationen i hög grad beror på andra delar av den ekonomiska politiken. Så t ex kan det statliga budgetunderskottet i Förenta staterna komma att tillväxa så, att det allmänt befaras leda till ökad inflation, vare sig underskottet på sikt skall slutas genom ökade skattesatser eller finansieras genom upplåning. Detta kan knappast undgå att få realt åtstramande effekter.

I frånvaron av ett gynnsamt investeringsklimat kan flaskhalsar uppstå återkommande, eftersom en hel del av kapitalstocken kan komma att slås ut och anpassningsförmågan vid förändringar i efterfrågan och relativpriser fortlöpande försämras. Möjligen kan den genomsnittliga inflationstakten vid ett sådant stop-go-förlopp bli relativt låg.

Den låga tillväxten i industriländerna leder till en sämre utveckling i så gott som alla de avseenden som är kritiska under resten av 1980-talet. Sysselsättningsmöjligheterna försämras kraftigt med risk för omvälvande politiska och sociala konsekvenser. Trycket att vidta protektionistiska åtgärder tilltar till förfång för utvecklingsländernas avsättningsmöjligheter. Svag efterfrågan i industriländerna minskar vidare råvaruexportörernas möjligheter att få ut oförändrade realpriser. En ofördelaktig utveckling av bytesförhållandet för utvecklingsländerna och en fortsatt hög realräntenivå förvärrar betalningsbalansproblemen ytterligare, och risken för finansiell kollaps hos skuldsatta länder ökar.

En utveckling med dessa kännetecken kan leda till att tillväxten i flera länderområden uteblir helt i genomsnitt för resten av 1980-talet. Det kan inte uteslutas att utvecklingen i detta scenario i själva verket kan bli ännu sämre och leda till successivt krympande produktion under överskådlig tid.

4.2.4 Långtidsutredningens kalkylantaganden

De scenarier som skisserats i de två föregående avsnitten är självfallet inte en uttömmande beskrivning av samtliga tänkbara utvecklingsvägar. De representerar knappast heller några absoluta extremalternativ, men det är svårt att tillskriva det ena större sannolikhet än det andra. I de senaste långtidsutredningarna har – så långt detta ännu kan bedömas – den internationella tillväxten under respektive prognosperiod genomgående överskattats (liksom inflationen underskattats). Av detta kan inte dras slutsatsen att risken för felbedömning är av samma slag i denna långtidsutredning, men försiktigheten bjuder att lägga som bas för de vidare kalkylerna en internationell tillväxttakt som ligger mellan de två skisserade scenarierna. Dessa kalkylförutsättningar är av mera illustrerande slag och representerar

inte något utarbetat scenario med högre sannolikhet än de andra. I avsnitt 6.4 redovisas en känslighetsanalys av effekterna av förändrade internationella antaganden.

Den mer detaljerade kvantifiering som görs för enskilda länder och ländergrupper tjänar som förklaringsvariabler i långtidsutredningens exportfunktioner. En sammanställning av dessa antaganden visas i tabell 4.4, och ytterligare förutsättningar redovisas i avsnitt 7.7 angående utrikeshandelsberäkningarna.

Utgångspunkten för kalkylantagandena har varit år 1983. Övriga delar av långtidsutredningens strukturella analys redovisas främst för perioden 1980–1990, varför även de internationella antagandena här räknats om för denna period. För 14 industriländer har gjorts förutsättningar om den reala förändringen i BNP och vissa komponenter därav. BNP-tillväxten i OECD-området beräknas i genomsnitt uppgå till 2 % per år 1983–1990. Tillväxten i Europa antas bli lägre än detta genomsnitt. Investeringarna

Tabell 4.4 Långtidsutredningens kalkylförutsättningar för den internationella utvecklingen fram till 1990
Årlig procentuell förändring

	1980–1990		1983–1990	
	Volym	Pris	Volym	Pris
PRODUKTION[a]				
Industriländer	*1,7*	*5,8*	*2,0*	*5,0*
Förenta Staterna	1,9	5,1	2,2	4,5
Japan	3,0	2,7	3,0	3,0
Förbundsrepubliken Tyskland	1,4	3,6	1,9	3,5
Frankrike	1,5	7,9	1,8	6,5
Storbritannien	0,9	7,7	1,0	7,5
Italien	0,9	12,0	1,6	10,0
Kanada	1,6	6,1	2,0	5,0
Belgien	1,3	6,9	1,9	7,0
Danmark	1,5	6,9	1,5	6,0
Finland	1,8	6,5	1,6	5,0
Nederländerna	1,0	4,1	1,6	4,0
Norge	1,5	7,6	1,8	6,0
Schweiz	0,8	4,0	1,0	3,0
Österrike	1,3	4,5	1,8	4,0
Opec-länder	*1,4*		*2,5*	
NIC-länder	*3,2*		*4,5*	
Övriga utvecklingsländer	*3,4*		*3,5*	
Statshandelsländer	*2,2*		*2,0*	
Hela världen	**2,0**		**2,3**	
ÖVRIGT				
Världshandel med bearbetade varor	2,2	4,3[b]	2,8	4,0[b]
Oljepris, realt		0,0		0,0
Lång ränta, realt i slutåret				3,0

[a] BNP eller motsvarande.
[b] Mätt i SDR.

förutsätts växa något snabbare än den privata konsumtionen.

Inflationen under perioden 1983–1990 förutsätts bli 5 % per år. Utvecklingen i konsumentprisindex och BNP-deflatorn förutsätts sammanfalla, och prisutvecklingen för bearbetade varor i internationell handel beräknas till ca 4 % per år, mätt i SDR. Jämfört med utvecklingen under 1970-talet innebär detta, som framgått ovan, mer än en halvering av prisstegringstakten. De hittills vunna framgångarna i inflationsbekämpningen förutsätts sålunda bli bestående, särskilt vid den förhållandevis måttliga produktionstillväxt som här antas.

Realpriset på olja antas vara oförändrat 1990 jämfört med 1983. Under de första åren på 1980-talet har realpriset på olja först stigit och sedan fallit, varför realpriset för hela 1980-talet likaså beräknas bli oförändrat. Växelkurserna antas förändras så, att köpkraftsparitet i stort sett bibehålls mellan alla länder efter de antaganden som gjorts om nationella inflationstakter. Beträffande den amerikanska dollarn förutsätts dock en genomsnittlig depreciering mot SDR om 2 % per år, räknat från genomsnittsnivån 1983, med tanke på den appreciering som skett de senaste åren utan täckning i en lägre inhemsk pris- och kostnadsutveckling. Antagandet om oförändrat realt oljepris innebär i så fall en ökning av det nominella priset i dollar från 1983 med drygt 6 % per år till ca 44 dollar per fat år 1990. Värdet av den svenska valutakorgen förutsätts ligga fast under perioden. Antagandena om olika växelkursutvecklingar är av mera teknisk natur och skall inte tolkas som renodlade prognoser.

Realräntan för långa placeringar på internationella kapitalmarknader antas kunna ligga på 3 % 1990, och den nominella räntan således på 8 %. Realräntan är här högre än BNP-tillväxttakten i industriländerna mot bakgrund av att denna produktions- och inkomsttillväxttakt troligen är otillräcklig för att helt undanröja de finansiella obalanser som kännetecknar utgångsläget 1983, t ex det stora och växande federala budgetunderskottet i Förenta staterna. En hög realränta krävs då för att upprätthålla ett högt sparande.

Kalkylförutsättningarna innebär bl a att BNP i industriländerna växer en procentenhet per år långsammare än i det gynnsamma scenariot som beskrevs i avsnitt 4.2.2 ovan. Eftersom inte heller detta scenario antas möjliggöra full sysselsättning 1990, leder den här förutsatta produktionstillväxten till en större arbetslöshet än det gynnsamma scenariet. Förutsatt att inga åtgärder som riktas mot att begränsa arbetskraftsutbudet eller den genomsnittliga arbetstiden e dyl sätts in, måste arbetslösheten befaras stiga ytterligare efter 1983, särskilt i flertalet av de västeuropeiska staterna. Beräkningar för EG-länderna tyder på att BNP där behöver stiga med 3,2 % per år för att medge en ökad sysselsättning[1].

För fyra ländergrupper utanför OECD-området har gjorts antaganden om dels BNP, dels total import. I Opec-länderna och NIC-länderna förutsätts därvid en ekonomisk tillväxt fram till 1990 som något överstiger ökningstakten under tioårsperioden fram till 1983, medan de oljeimporterande utvecklingsländerna inte fullt når denna nivå. För statshandelsländerna förutsätts en klart lägre tillväxt än tidigare. Importelasticiteten under 1980-talet har för de olika länderområdena antagits avvika från 1970-talet i proportion till skillnaderna i bytesförhållandets utveckling

[1] M Albert, *Un pari pour l'Europe*, Paris 1983.

5 Produktionskapacitet

5.1 Befolkning

Den framtida arbetskraften är beroende av befolkningsutvecklingen. Med relativt stor säkerhet kan befolkningsprognoser fastställas på medellång sikt. På längre sikt är säkerheten i prognosen mer begränsad eftersom den bygger på antaganden om i första hand nettoinvandring och födelsetal. Invandringen påverkar direkt arbetskraftens storlek medan födelsetalen ger utslag först på lång sikt. Indirekt påverkar även födelsetalen arbetskraftsutbudet på kort sikt genom småbarnsföräldrarnas frånvaro från arbete.

Den naturliga folkökningen, dvs antalet födslar som överstiger antalet döda, har under en längre period varit svag. Sedan slutet av 1960-talet har fruktsamheten legat betydligt under den nivå som krävs för reproduktion. Fruktsamheten under ett år kan sägas uttrycka det genomsnittliga antalet födda barn per kvinna i åldern 15–49 år. Ett summerat fruktsamhetstal kan något förenklat tolkas som antal födda barn per kvinna. Ses fruktsamheten ur detta perspektiv framgår att ingen generation kvinnor som fötts efter sekelskiftet har fött det antal barn som krävs för full reproduktion. Att denna utveckling hitintills inte motsvarats av en folkminskning beror på den fördröjningseffekt som karakteriserar den demografiska utvecklingen, den omfattande invandringen och nedgången i dödlighetstalen. Befolkningens åldersstruktur har till följd av utvecklingen av födelse- och dödstalen under en längre tid förskjutits mot en allt större andel äldre och en allt mindre andel barn och ungdomar.

Den befolkningsprognos som används i LU 84 har utarbetats av prognosinstitutet vid statistiska centralbyrån.[1] I tabell 5.1 sammanfattas befolkningsutvecklingen 1970–1982 och den del av prognosen som avser perioden 1982–2000.

Folkmängden ökade under 1970-talet med i genomsnitt ca 27 000 personer per år medan den årliga befolkningsökningen under 1980-talet endast beräknas uppgå till 3 000 personer. Av särskilt intresse från arbetsmarknadssynpunkt är att åldersgruppen 16–19 år ökar fram till mitten av decenniet. Under 1990-talets första hälft förväntas befolkningen uppgå till 8,35 miljoner och därefter sakta minska fram till år 2000. Under prognosperioden beräknas befolkningens ålderssammansättning förskjutas ytterligare genom att andelen barn och ungdomar upp till 15 år fortsätter att minska, den yrkesaktiva befolkningen växer och antalet personer över 80 år ökar kraftigt.

Migration: Med några få undantag har Sverige sedan andra världskriget

[1] *Sveriges framtida befolkning. Prognos för åren 1983–2025,* Information i prognosfrågor 1983:2.

Tabell 5.1 Medelfolkmängden per åldersklass 1970–2000
1 000-tal personer och procent

Ålder	1970	1980	1982	1985	1990	2000	Förändring under perioderna		
							1970–1980	1980–1990	1990–2000
0– 6	823	707	677	659	664	680	–116	– 43	16
7–15	960	1 045	1 016	959	876	886	85	–169	– 10
16–19	447	445	479	477	449	376	– 2	4	– 73
20–24	662	556	547	579	599	502	–106	43	– 97
25–34	1 096	1 251	1 203	1 142	1 150	1 190	155	–101	40
35–44	922	1 078	1 167	1 258	1 230	1 136	156	152	– 94
45–54	1 050	896	882	895	1 048	1 196	–154	152	148
55–59	510	509	475	445	414	561	– 1	– 95	147
60–64	476	470	491	484	423	423	– 6	– 47	–
65–74	702	824	825	822	827	707	122	3	–120
75–	397	530	560	608	662	695	133	132	33
Totalt	8 045	8 311	8 322	8 328	8 342	8 332	266	31	– 10
Procentuell fördelning									
0–15	22,1	21,1	20,3	19,4	18,5	18,6			
16–64	64,2	62,6	63,0	63,4	63,7	64,6			
65–	13,7	16,3	16,7	17,2	17,8	16,8			

Källa: Statistiska centralbyrån.

haft ett årligt invandringsöverskott. Flyktinginvandringen under andra världskriget övergick under slutet av 1940-talet och början av 1950-talet till en invandring av arbetskraft. Variationerna mellan enskilda år har varit stora, men i genomsnitt för perioden 1950–1980 har nettoinvandringen uppgått till närmare 9 000 per år. Under 1960-talets andra hälft var arbetskraftsinvandringen som störst och motsvarade ett årligt invandringsöverskott på ca 28 000 individer. Invandringen från de nordiska länderna och då främst Finland har dominerat men även invandringen till Sverige från länder som Jugoslavien och Turkiet har varit stor. Parallellt med en ökad invandring har även utvandringen ökat. Av dem som utvandrar är merparten tidigare invandrare. Den genomsnittliga vistelsetiden i Sverige har också sjunkit. Endast en tredjedel av de som återutvandrade 1981 hade vistats i Sverige i mer än två år. Bland dem som återutvandrade till de nordiska länderna var denna andel avsevärt högre.

Sedan invandringen till Sverige reglerades i slutet av 1960-talet har den också förändrats. Arbetskraftsinvandringen från länder utanför Norden har praktiskt taget upphört. Huvuddelen av den utomnordiska invandringen består numera av nära anhöriga till tidigare invandrare samt flyktingar. Detta invandringsmönster beräknas bestå under prognosperioden. Vidare antas att en balans i befolkningsutbytet mellan Sverige och de övriga nordiska länderna uppnås redan i början av prognosperioden. Dessa antaganden medför att invandringen jämfört med 1981 och 1982 förväntas öka under 1980-talet medan utvandringen minskar. Sammantaget beräknas nettoinvandringen successivt öka från drygt 2 000 personer 1983 till 7 500 år 1988 för

att därefter stabiliseras kring denna nivå fram till år 2000. De antaganden som gjorts om in- och utvandringen är naturligt nog mycket osäkra. Statistiska centralbyrån har också utarbetat ett alternativ som saknar in- och utvandring. I detta alternativ börjar befolkningen minska redan år 1983. Befolkningsminskningen leder, enligt detta antagande, till att år 1990 resp år 2000 är befolkningen 50 000 resp 150 000 färre än i huvudalternativet.

Fruktsamhet: Antalet födda har successivt minskat och fruktsamheten har fortsatt att sjunka. Fruksamheten var särskilt låg 1983 och uppgick till endast 1,6 barn per kvinna. Den nedgångsperiod som inleddes i mitten av 1960-talet är inte unik för Sverige. Nästan samtliga länder i Västeuropa har haft en likartad utveckling. Med något enstaka undantag ligger fruktsamheten långt under den nivå som krävs för full reproduktion, dvs 2,1 barn per kvinna. Danmark och Västtyskland som uppvisar de lägsta födelsetalen hade år 1982 en fruktsamhet på endast 1,4 barn per kvinna. Orsakerna till den mycket låga fruktsamheten är svåra att klarlägga. De undersökningar som genomförts ger inte heller någon samlad förklaring till denna utveckling.

Den summerade fruktsamheten varierar mellan olika år. I prognosen antas den gradvis sjunka – från ett genomsnitt på 1,8 under 1970-talet till 1,7 i slutet av 1980-talet. Detta antagande innebär att 15 % av kvinnorna förblir barnlösa, att 20 % föder ett barn, att 45 % föder två barn och att 20 % föder fler än två barn. Antagandet bygger på den nuvarande fruktsamhetsutvecklingen för olika generationer. Den hittillsvarande utvecklingen tyder på en ökning av andelen barnlösa kvinnor. Andelen kvinnor som föder ett andra barn är förhållandevis stabilt medan antalet som föder ett tredje barn fortsätter att sjunka. En statistisk sammanställning över hur stor andel män som är barnlösa eller som har ett resp flera barn saknas f n.

Vid sidan av huvudprognosen har statistiska centralbyrån utarbetat två prognosalternativ. I det första alternativet antas fruktsamheten motsvara full reproduktion, dvs 2,1 barn per kvinna, och i det andra alternativet har fruktsamheten beräknats till 1,4 barn per kvinna. Det senare antagandet motsvarar den lägsta observerade fruktsamheten i Västeuropa. I det låga fruktsamhetsalternativet minskar befolkningen under både 1980- och 1990-talet. Antal personer är åren 1990 och 2000 ca 80 000 resp 250 000 färre än i huvudalternativet. Ett prognosalternativ med ett antagande om full reproduktion visar, till skillnad från huvudprognosen, att befolkningen fortsätter att öka även under 1990-talet. I detta alternativ finns ca 115 000 resp 335 000 fler individer än i huvudalternativet år 1990 resp år 2000.

Dödlighet: Den långsiktiga nedgången i dödligheten under detta sekel har med några få undantag fortsatt under 1970-talet och senare år. Antalet döda i åldrarna under 50 år är nu, om vi bortser från spädbarnen, så lågt att en ytterligare reduktion spelar en mycket liten roll för prognosen. Medellivslängden som 1981 var 73 år för män och 79 år för kvinnor beräknas öka obetydligt under prognosperioden.

5.2 Arbetskraft

5.2.1 Arbetskraftsutbudets bestämningsfaktorer

Antaganden om utvecklingen av de totala arbetskraftsresurserna är av central betydelse för de resultat som presenteras i LU-alternativen. Dessa utgör tillsammans med produktivitetsantagandena ramen för produktionskapacitetens utveckling. Bestämningsfaktorerna bakom de relativa arbetskraftstalen och arbetskraftsutbudets sammansättning är mångfacetterade. En individ kan ägna sin tid dels till marknadsproduktion och dels till olika former av icke-marknadsaktiviteter, såsom barnomsorg, hushållsarbete, fritidsaktiviteter, utbildning m m. Vilken kombination individen ytterst väljer vid en given tidpunkt beror på preferenser i avseende på bl a inkomster som är förknippade med arbetsutbudet, övriga inkomster, produktivitet i icke-marknadsaktiviteter, övriga familjemedlemmars situation och arbetstider, attityder till förvärvsarbete, arbetsmarknadens regelsystem, förvärvshinder etc. Arbetskraftsutbudet är också, särskilt på kort sikt, nära förknippat med tillgången på arbetstillfällen. Samhället kan vidare genom olika former av sysselsättningspolitiska åtgärder stimulera utbudet av arbetskraft. En samlad kunskap om hur dessa faktorer påverkar arbetskraftsutbudet och hur de samvarierar saknas idag varför dessa faktorer inte till fullo kunnat beaktas i arbetskraftskalkylerna. Vid utformningen av den arbetskraftskalkyl som ligger till grund för långtidsutredningen har bl a de forskningsresultat som framkommer i EFA:s tredje betänkande[1] beaktats. I rapporten konstateras bl a att män i åldersgruppen 25–54 år har ett stabilt mönster av att tillhöra arbetskraften och att kvinnorna efter hand alltmer kommit att överta detta beteende. När det gäller arbetstidsutbudet pekar tillgänglig forskning på att männens ändrade arbetstider främst är en följd av kollektiva beslut medan kvinnorna i större utsträckning påverkas av individuella beslut. Antal barn samt ekonomiska incitament är vidare viktiga förklaringar till den arbetstid kvinnorna väljer. Forskningsresultaten pekar också på att kvinnornas ökade reallöner efter skatt inte endast lett till ökad förvärvsfrekvens utan också till längre arbetstider samt att reallönesänkningar för män under senare år kan ha lett till att kvinnorna ökat sitt arbetsutbud.

De tidsserieanalyser som ligger till grund för beräkningarna av arbetskraftsresurserna har utarbetats av prognosinstitutet vid statistiska centralbyrån.[2] Beräkningarna baseras på antaganden om arbetskraftsutbudet för olika delgrupper av den yrkesaktiva befolkningen. Dessa antaganden bygger på tidsserieanalyser av andelen yrkesverksamma, arbetstidsstatus, frånvaro m m för resp delgrupp under en följd av år.

En väsentlig förutsättning för hållbarheten i prognosen är att de generella yttre betingelserna för arbetskraftens utveckling under prognosperioden överensstämmer med de som rått under den period som bildar bas för beräkningen. Detsamma gäller för arbetskraftens beteende. Nya beteendemönster resp attityder under några år för vissa delgrupper kan ge ett förhållandevis stort genomslag för prognosperioden bl a beroende på vilken basperiod som används i metodkalkylerna. Detta illustreras av att det är en viss skillnad mellan resultaten av arbetskraftskalkylerna för 1990 som utförts

[1] *Arbetmarknadspolitik under omprövning,* EFA 1984.

[2] Arbetskraftskalkylerna publiceras i serien Information i prognosfrågor, under titeln *Sveriges arbetskraft 1990 och 2000. IPF 1984:1.*

för LU 80 och för LU 84. I LU 84 beräknas arbetskraftsresurserna under 1980-talet öka med knappt en procentenhet medan kalkylen i LU 80 pekade på en minskning med några procentenheter. Statistiska centralbyråns arbetskraftskalkyl omfattar närmare två decennier. Generellt gäller att ju längre tidsperiod en prognos avser ju svårare är det också att med utgångspunkt från tidsserieanalyser bedöma den framtida utvecklingen. Som tidigare diskuterats förändras arbetskraftsutbudets bestämningsfaktorer över tiden och svårigheterna att bedöma dessa faktorer är därmed betydande. I likhet med arbetskraftsprognosen inför LU 78 har därför statistiska centralbyrån valt att till arbetskraftsprognosen också utarbeta känslighetsanalyser. Dessa känslighetsanalyser är inte endast avsedda att beakta osäkerheten i de bestämningsfaktorer som diskuterades i inledningsavsnittet, utan även att ta hänsyn till olika former av restriktioner som direkt påverkar arbetskraftsutbudet. En sådan restriktion är samspelet mellan utbud av och efterfrågan på arbetskraft såsom den bl a kommer till uttryck i ett stort antal delarbetsmarknader – t ex geografiska och yrkesmässiga delarbetsmarknader. Vid en och samma tidpunkt kan vissa delarbetsmarknader präglas av utbudsöverskott, vissa av efterfrågeöverskott medan andra åter visar en balans mellan utbud och efterfrågan på arbetskraft. Anpassningsprocessen mellan olika delarbetsmarknader kan av en rad faktorer vara ofullkomlig och långsam vilket både direkt och indirekt påverkar arbetskraftsutbudet. Dessutom förekommer olika former av förvärvshinder både vad gäller förvärvsfrekvens och veckoarbetstid. Eftersom dessa faktorer inte explicit kunnat medtagas i statistiska centralbyråns tidsserieanalyser har långtidsutredningen genom att välja ett arbetskraftsutbud som ligger något lägre 1990 än statistiska centralbyråns utbudskalkyl implicit försökt att beakta dessa faktorer.

En annan analytisk implikation är att eventuella effekter av efterfrågan på arbetskraft inte kunnat beaktas till fullo vid bestämningen av arbetskraftsutbudet. I LU-modellerna är arbetskraftsutbudet exogent bestämt vilket innebär att sambanden mellan såväl nivån på utbudet och efterfrågan som utbudets sammansättning och efterfrågans struktur inte beaktas. De förändringar som skulle kunna påverka arbetskraftsutbudet genom LU-alternativens utformning har således inte beaktats vid utformningen av förutsättningarna för de båda alternativen.

5.2.2 Utbudskalkylen i sammandrag

I tabell 5.2 redovisas arbetskraftsresursernas utveckling under 1970-talet samt en prognos för perioden 1982-2000. Mätt i antal personer ökade sysselsättningen under 1970-talet med ca 400 000 personer medan motsvarande ökningar för 1980- och 1990-talen beräknas uppgå till 270 000 resp 190 000 personer. Den ökade sysselsättningen under 1970-talet kan nästan helt tillskrivas en ökad kvinnlig förvärvsfrekvens medan utvecklingen under 1980-talet beror på befolkningsutvecklingen och en fortsatt ökning av kvinnornas förvärvsfrekvens. Under seklets sista decennium hänförs befolkningsminskningen främst till åldersgrupperna 16–74 år vilket medför att arbetskraftsutbudet dämpas. Sysselsättningen beräknas emellertid fortsätta att öka genom att förvärvsfrekvensen ökar.

Tabell 5.2 Arbetskraftsresursernas utveckling 1970–2000 med fördelning på förklarande komponenter
Total förändring under 10-årsperioderna i procent av det totala antalet arbetstimmar

	1970–1980	1980–1990	1990–2000
Totalt antal arbetstimmar	–6,0	0,8	1,5
Förklarande komponenter			
Befolkning	1,6	3,2	2,1
Relativa AK-tal	6,5	2,7	2,0
därav män	–1,1	–0,5	0,1
kvinnor	7,6	3,2	1,9
16–24, båda könen	1,8	–0,3	–0,1
25–64 män	–0,6	–0,2	0,1
25–64, kvinnor	6,8	3,2	1,9
65–74, båda könen	–1,4	–	–
Arbetslöshet, totalt	–0,5	–	–
därav män	–0,3	–	–
därav kvinnor	–0,2	–	–
Frånvaro (exkl semester)	–2,0	–1,9	–0,5
Semesterfrånvaro	–2,1	–	–
Medelarbetstid per vecka	–7,5	–2,9	–1,8
därav män	–5,6	–2,1	–1,6
därav kvinnor	–1,9	–0,9	–0,2
Diskrepans	–1,9	–0,3	0,3

Anm. Diskrepansen mellan statistikkällorna beror på skillnader i definitioner och mätteknik i arbetskraftsundersökningarna och nationalräkenskaperna.
Källa: Statistiska centralbyrån.

Utbudet av arbetstimmar som sjunkit under både 1960- och 1970-talen beräknas öka under såväl 1980- som 1990-talen. Merparten av denna förändring förklaras av att medelarbetstiden per sysselsatt minskar i betydligt långsammare takt än under tidigare decennier. Den lagstadgade arbetstiden om 40-timmars arbetsvecka, de nu gällande arbetstidsavtalen, arbetstidslagarna för särskilda grupper på arbetsmarknaden samt semesterlagen förutsätts i de båda prognosalternativen vara oförändrade. Andelen deltidsarbetande antas för varje åldersgrupp förändras enligt tidigare observerad utveckling. I avsnitt 7.11 diskuteras effekterna av en generell arbetstidsförkortning.

5.2.3 Arbetskraftstal och förvärvshinder

Männens relativa AK-tal[1] har under 1960- och 1970-talen legat på en hög men något sjunkande nivå. Kvinnornas AK-tal har däremot ökat snabbt under 1970-talet. Förändringarna i arbetskraftstalen varierar mellan olika åldersgrupper. Den historiska utvecklingen av AK-talen samt en prognos för 1990 och 2000 sammanfattas i tabell 5.3. I diagram 5.1 redovisas både AK-tal och arbetstidsstatus för den period som redovisas i tabell 5.3. Det bör påpekas att inte samtliga åldersgrupper redovisas i diagrammet och att prognoserna har

[1] Det relativa AK-talet för en viss grupp definieras som den procentuella andelen av befolkningen i gruppen som befinner sig i arbetskraften, dvs antingen är sysselsatta eller arbetslösa.

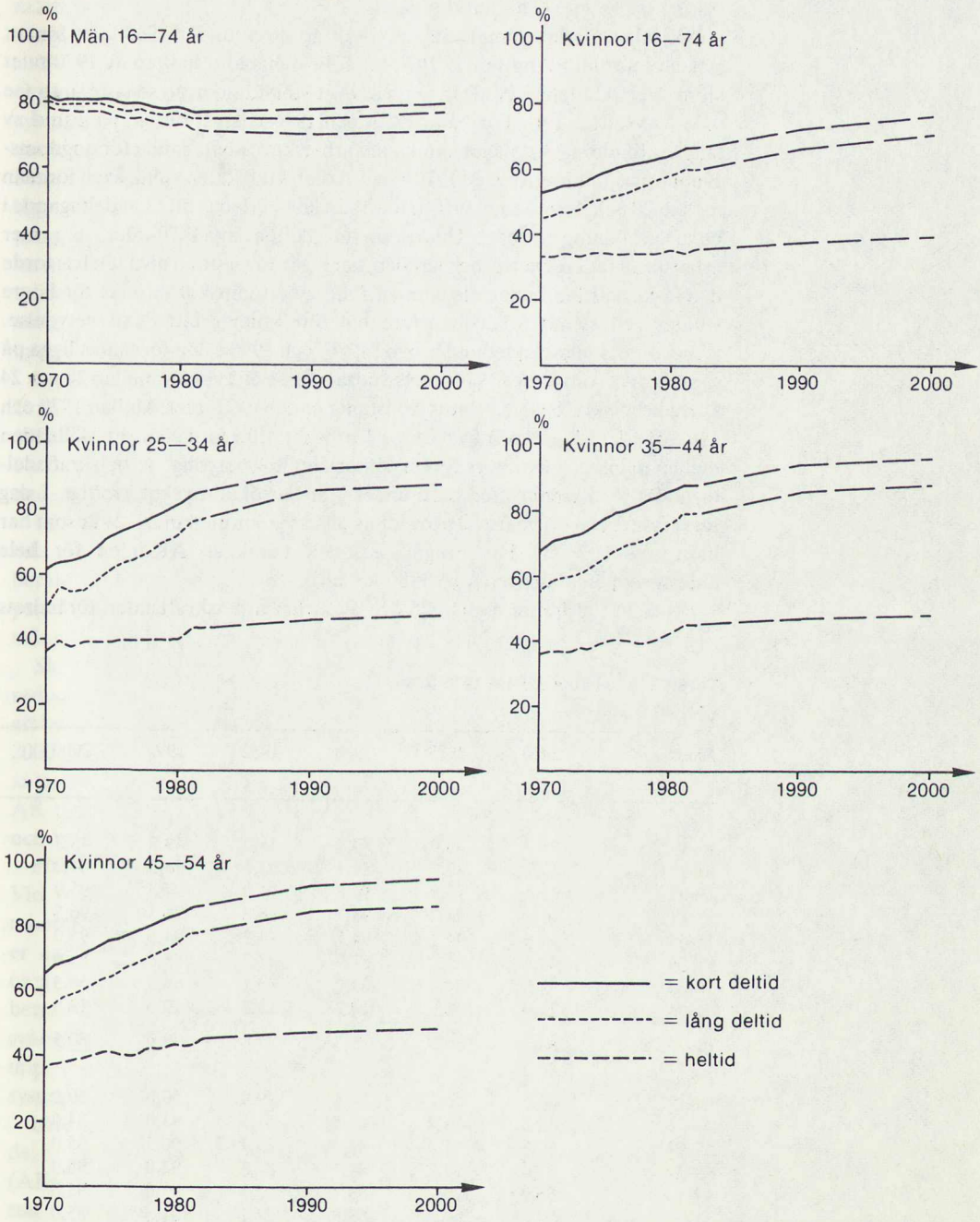

Anm: I diagrammet är hel-, lång- och korttidsarbetskraften summerade så att de motsvarar AK-talen för resp grupp.

Diagram 5.1 Relativa AK-tal fördelade på heltid, lång och kort deltid 1970–2000.
Källa: Statistiska centralbyrån.

utförts på en mer detaljerad nivå.

AK-talen för ungdomar mellan 16–19 år sjönk under 1960-talet för att sedan öka fram till mitten av 1970-talet. Fr o m andra hälften av 1970-talet sjönk åter AK-talen. Nedgången har varit störst under de senaste åren (se vidare avsnitt 5.2.4). För både 1980- och 1990-talen förutses, på grund av längre utbildning, ett något sjunkande arbetskraftsdeltagande för ungdomsgrupperna i jämförelse med 1970-talet. Arbetskraftstalen sjönk även för män mellan 20 och 24 år under 1960-talet vilket kan härledas till ökat deltagande i olika utbildningsformer. Under första hälften av 1970-talet steg åter arbetskraftstalen kraftigt och har därefter legat på en stabil nivå. Delvis torde denna förändring kunna ses som en följd av ett minskat intresse för högre studier och av att arbetslivserfarenhet före studier fått ökad betydelse. Arbetskraftsdeltagandet under både 1980- och 1990-talen förväntas ligga på samma nivå som under 1970-talets andra hälft. För kvinnor mellan 20 och 24 år låg arbetskraftstalen relativt konstanta under 1960-talet. Mellan 1970 och 1982 ökade AK-talen från 65 till 82 procent vilket innebär att skillnaden mellan mäns och kvinnors förvärvsintensitet är obetydlig. Arbetskraftsdeltagandet för kvinnor med barn under 7 år har ökat mycket kraftigt. I dag förvärvsarbetar närmare 80 procent av alla kvinnor mellan 20–24 år som har barn under 7 år. För prognosperioden beräknas AK-talen för hela åldersgruppen stabiliseras på 1980 års nivå.

För män i åldrarna mellan 25 och 54 år har arbetskraftstalen förändrats

Tabell 5.3 Relativa AK-tal 1970–2000
Procent

Ålder	1970	1975	1980	1982	1990	2000
Män						
16–19	53,7	59,0	53,9	48,0	49,5	48,5
20–24	76,7	82,7	84,1	83,8	83,5	84,0
25–34	93,5	94,9	94,8	94,0	94,5	95,0
35–44	96,4	96,7	96,7	96,3	96,5	96,5
45–54	94,8	94,1	94,7	94,2	94,5	95,0
55–59	90,8	89,7	87,7	87,2	85,0	85,0
60–64	79,5	74,0	69,0	68,4	68,5	68,5
65–74	28,9	19,9	14,2	13,2	13,5	13,5
16–74	80,7	80,0	78,2	77,0	78,0	80,5
Kvinnor						
16–19	51,6	56,2	54,8	49,0	50,0	50,0
20–24	65,2	73,7	81,5	81,5	83,0	84,0
25–34	60,7	71,3	81,3	84,7	90,5	95,0
35–44	67,4	77,3	84,7	87,3	92,0	96,0
45–54	65,0	75,2	83,1	85,5	91,0	95,0
55–59	52,8	60,8	68,8	72,1	81,5	85,0
60–64	35,8	38,3	41,0	46,2	53,0	58,0
65–74	8,7	6,1	3,7	4,1	4,0	4,0
16–74	52,9	59,2	64,5	66,3	71,5	77,0
Båda könen	66,7	69,6	71,4	71,7	75,0	78,5

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

måttligt, endast med någon procent sedan 1963, då arbetskraftsundersökningarna påbörjades. Denna trend beräknas bestå fram t o m år 2000.

Kvinnornas arbetskraftstal har däremot ökat kraftigt. Bakom denna ökning finns en rad faktorer som samspelat, bl a ökningen av den offentliga sysselsättningen, möjlighet till deltidsarbete, strukturförändringar på arbetsmarknaden, utbyggd barnomsorg, förändrade attityder i könsrollsfrågor, särbeskattningsreformen m m. Även för kvinnor i åldersgrupperna 25–54 år ligger den största ökningen av AK-talen för kvinnor med barn under 7 år. För prognosperioden beräknas kvinnornas AK-tal i dessa åldersgrupper fortsätta att öka, men i en långsammare takt än under 1970-talet, för att 1990 och 2000 i princip motsvara männens AK-tal. Om AK-talen skulle fortsätta att öka enligt 1970-talets trender så skulle de passera männens AK-tal 1986–1987 och uppgå till 100 procent omkring 1990.

Arbetskraftstalen för män mellan 55–64 år har sjunkit relativt kraftigt. Denna utveckling har varit särskilt skönjbar under andra hälften av 1970-talet. En del av förklaringen därtill ligger i en ökad förtidspensionering. I arbetskraftskalkylerna har antagits att denna trend bryts och att AK-talen under prognosperioden kommer att ligga kring 1982-års nivå.

För kvinnorna i samma åldrar har arbetskraftstalen ökat, dock ej i samma takt som för kvinnor i de närmast yngre åldrarna. AK-talen för kvinnorna beräknas öka särskilt kraftigt under både 1980- och 1990-talen. I åldersgruppen 55–59 år väntas kvinnornas förvärvsfrekvens ligga betydligt under männens i slutet av 1990-talet.

Skillnaden mellan männens och kvinnornas AK-tal antas 1990 ha reducerats till ca 7 procentenheter och endast kvinnor över 60 år beräknas ha ett betydligt lägre arbetskraftsdeltagande än männen i samma åldersgrupp år 2000. Förändringarna av de kvinnliga AK-talen har beräknats utifrån ett antagande om att skillnader i AK-talen mellan könen i princip utjämnas så att AK-talen, förutom åldersgrupperna över 60 år, ligger på samma nivå för män och kvinnor.

Förekomsten av förvärvshinder av olika slag är svåra att bedöma på sikt. Vid framskrivningen av AK-talen har inga restriktioner i avseende på arbetskraftens förvärvshinder eller regionala skillnader i sysselsättningsnivåer explicit beaktats. Däremot kan den dämpning av den trendmässiga ökningstakten av kvinnornas AK-tal som antas under prognosperioden betraktas som ett hänsynstagande till såväl regionala skillnader i AK-tal som svårigheter att ytterligare öka förvärvsfrekvensen i orter där AK-talen redan uppnått höga nivåer. De regionala variationerna i förvärvsfrekvens och sysselsättning diskuteras vidare i avsnitt 7.10.

Undersökningar som genomförts av bl a sysselsättningsutredningen[1] och de attitydundersökningar som redovisas i arbetskraftsundersökningarna (AKU) visar emellertid att många människor som vill ha ett förvärvsarbete står, genom olika former av förvärvshinder, utanför arbetskraften. Enligt AKU-undersökningarna hade år 1982 drygt 80 000 personer av dem som ej tillhörde arbetskraften önskemål om förvärvsarbete. En tredjedel av dem uppgav att de p g a barntillsyn, sjukdom eller studier varit förhindrade att arbeta. De som ej varit förhindrade att arbeta menade att brist på lämpligt arbete på orten samt begränsade möjligheter att få ett arbete var orsaken till att de stod utanför arbetsmarknaden. Bristande hälsa, yrkeserfarenhet och

[1] *Kvinnors arbete och förvärvshinder. En undersökning i Borås och Sundbyberg,* SOU 1978:28.

utbildning utgör vidare förvärvshinder för stora grupper.

Svårigheter att ordna barnomsorg har länge varit en orsak till att kvinnor inte förvärvsarbetar. Under prognosperioden beräknas barnomsorgen förbättras varför prognosen om småbarnsföräldrarnas arbetskraftsdeltagande kan anses vara förenlig med den förväntade utbyggnaden av barntillsynen (se vidare avsnitt 7.5.2). Mot en trendmässig ökning av de kvinnliga AK-talen talar den idag redan höga kvinnliga sysselsättningsnivån, som kan innebära att behoven av en förbättrad samhällsservice inom ett flertal områden kan tänkas öka snabbare än andelen förvärvsarbetande kvinnor. Enligt detta synsätt skulle ett ökat arbetskraftsdeltagande förutsätta att förvärvshindren minskar. Detta skulle i sin tur kräva ökade insatser på sysselsättningspolitikens olika områden.

Arbetstiderna kan också vara ett förvärvshinder. Många av dem som idag står utanför arbetsmarknaden kan av särskilda skäl inte ha förvärvsarbete med skiftgång, oregelbundna arbetstider eller full arbetsvecka, medan utbudet av lediga platser till stor del består av arbetstillfällen som kräver heltid eller oregelbunden arbetstidsförläggning.

5.2.4 Sysselsättning och arbetslöshet

Antalet sysselsatta i ekonomin utgörs definitionsmässigt av skillnaden mellan antalet personer i arbetskraften och antalet arbetslösa. LU:s prognoser är uppbyggda kring ett antagande om fullt kapacitetsutnyttjande i ekonomin vilket också innebär att befolkningens vilja och förmåga till arbete tas tillvara. Arbetslösheten har därför förutsatts vara låg med hänsyn tagen till arbetsmarknadens förmåga att sammankoppla lediga platser med de arbetssökande. I LU 84 görs ett antagande om att full sysselsättning motsvarar en arbetslöshetsnivå på 2 procent år 1990. De låga arbetslöshetstalen innebär ett antagande om att endast en s k friktionsarbetslöshet förekommer. Den relativa arbetslösheten har i ett historiskt perspektiv varierat mellan olika grupper på arbetsmarknaden och i skilda delar av landet. Denna relativa fördelning på åldersgrupper återfinns också för kalkylperioden. En sammanfattning av arbetskraftsutbud, arbetslöshet och sysselsättning för åren 1970–1982 samt bedömningen för kalkylperioden redovisas i tabell 5.4.

Under de två senaste decennierna har såväl den absoluta som den relativa arbetslösheten trendmässigt ökat. Som framgår av diagram 5.2 återspeglas denna utveckling även under högkonjunkturår. Särskilt under de senaste åren har arbetslöshetstalen stigit trots omfattande insatser av arbetsmarknadspolitiska stödåtgärder. De direkta utgifterna för arbetsmarknadspolitiska åtgärder som administreras av arbetsmarknadsverket ökade mellan budgetåren 1975/76 och 1982/83 från ca 5 till ca 12 miljarder kronor i löpande priser. Till dessa åtgärder skall även medräknas ett omfattande industri- och företagsstöd.

Även om nivån på den relativa arbetslösheten ökat för samtliga åldersgrupper är det speciellt ungdomar och äldre arbetskraft som genom bl a strukturella förändringar i ekonomin fått en allt svårare arbetsmarknadssituation. Antalet ungdomar i åldersgruppen 16–19 år har ökat under senare år vilket i kombination med gruppens vikande arbetsmarknad krävt

Tabell 5.4 Arbetskraft, arbetslöshet och sysselsättning 1970–2000
Tusental personer och procent

	1970	1980	1982	1990	2000
Antal personer i arbetskraften	3 911	4 306	4 353	4 585	4 785
därav: män	2 365	2 359	2 339	2 400	2 450
kvinnor	1 546	1 947	2 014	2 185	2 335
Arbetslöshet i procent	1,5	2,0	3,1	2,0	2,0
därav: män	1,3	1,7	3,0	1,7	1,7
kvinnor	1,8	2,3	3,4	2,3	2,3
Antal sysselsatta enl. AKU	3 853	4 221	4 216	4 495	4 685
därav: män	2 335	2 319	2 270	2 360	2 405
kvinnor	1 518	1 902	1 946	2 135	2 280
Antal sysselsatta (exkl värnpliktiga) enl NR	3 864	4 196	4 190	4 470	4 660

Anm: Antalet sysselsatta enligt arbetskraftsundersökningarna (AKU) skiljer sig något från antalet sysselsatta enligt nationalräkenskaperna (NR). Det är det senare sysselsättningsbegreppet, omräknat till arbetstimmar, som tillämpas i LU:s modellberäkningar.

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

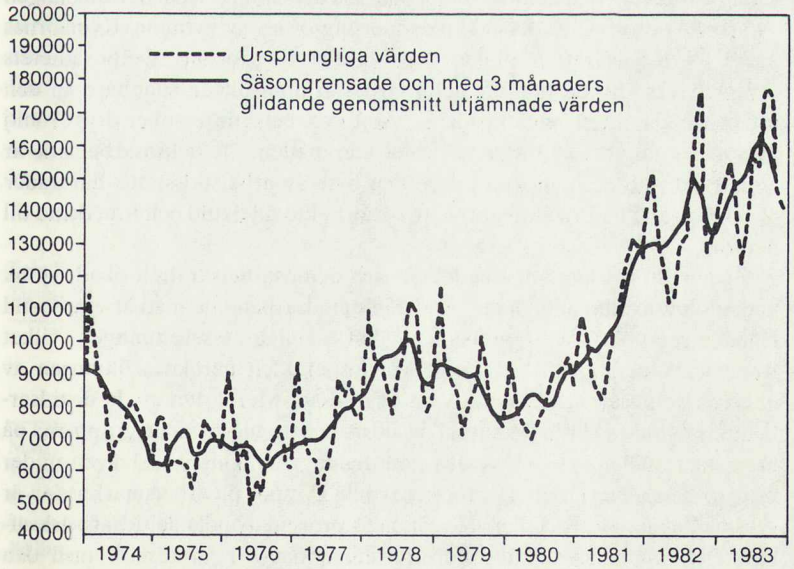

Diagram 5.2 Antal arbetslösa 1974–1983. Källor: Statistiska centralbyrån och arbetsmarknadsstyrelsen.

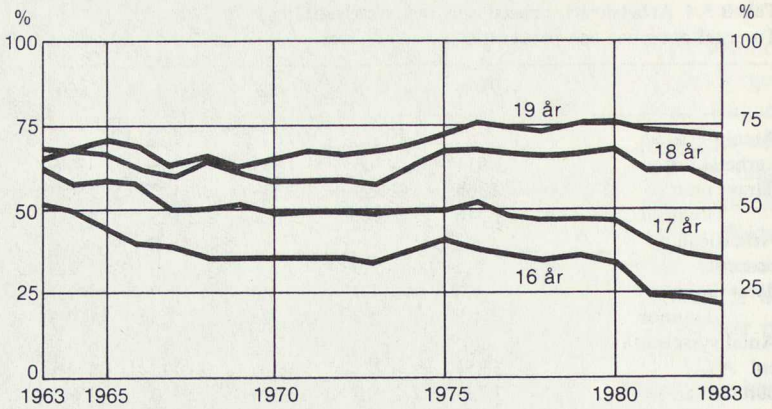

Diagram 5.3 Relativa AK-tal i åldrarna 16–19 år 1963–1983. Källa: Arbetskraftsundersökningarna (AKU), årsmedeltal. Uppgifterna för 1983 är skattade utifrån utvecklingen under årets första åtta månader.

stora anpassningsåtgärder från både ungdomarna själva och samhället. Trots speciellt riktade arbets- och utbildningsinsatser har arbetslösheten legat på en för svenska förhållanden hög nivå.

AK-talen för ungdomar har sjunkit trendmässigt de senaste två decennierna. Som framgår av diagram 5.3 har hela nedgången fallit på 16- och 17-åringar. Gymnasieskolans utbyggnad samt arbetsmarknadens allt högre krav på yrkesutbildad arbetskraft har successivt förlängt utbildningstiderna. Numera fortsätter hela 85 procent i varje årskull i gymnasieskolan. Många skolungdomar kombinerar utbildning med någon form av deltidsarbete varför de i statistiken registreras som både i förvärvsarbete och i utbildning.

5.2.5 Arbetstider och frånvaro

Kännetecknande för 1970-talets arbetsmarknad är kvinnornas stigande förvärvsfrekvens och deltidsarbetets snabba utveckling. Hela nettoökningen av arbetskraften på ca 400 000 personer utgjordes av kvinnor. Kvinnornas andel av arbetskraften ökade från 40 till 45 procent. Deltidsarbetets utveckling medförde bl a att deltidsarbetskraften ökade snabbare än den totala arbetskraften och att ca 25 procent av arbetskraften eller drygt 1 milj personer kom att tillhöra deltidsarbetsmarknaden. De deltidsarbetande är emellertid inte en homogen grupp och byte av arbetstidsstatus har under perioden gått i båda riktningarna, dvs från heltid till deltid och från deltid till heltid.

Medan antalet kvinnor i både hel- och deltidsarbetskraften ökade sjönk antalet heltidsarbetande män. Andelen deltidsarbetande män är emellertid låg och motsvarar ca 7 procent av den manliga sysselsättningen, vilket framgår av diagram 5.1. Under prognosperioden beräknas ökningen av andelen deltidsarbetande män vara begränsad. Merparten av de deltidsarbetande männen tillhör dessutom de äldsta och de yngsta åldersgrupperna på arbetsmarknaden. Denna relativa fördelning beräknas bestå även under prognosperioden. Drygt 45 procent av alla kvinnor på arbetsmarknaden är sysselsatta på deltid och dessa utgör ca 85 procent av hela deltidsarbetskraften. Den kvinnliga deltidsarbetskraften är också i jämförelse med den

manliga jämnare fördelad mellan olika åldersgrupper, även om kvinnor med barn under 7 år i större utsträckning än övriga kvinnor arbetar deltid.

Förvärvsfrekvensen har under 1970-talet stigit särskilt starkt i de yrkesgrupper där andelen deltidsarbetande av de yrkesverksamma var högre än genomsnittet redan 1970.[1] Huruvida de expanderande sektorerna genom den ökade efterfrågan på arbetskraft styrt deltidsarbetets utveckling eller anpassats till ett utbud av deltidsarbetare är emellertid oklart. Förändringen i deltidsarbetskraften kan därutöver delvis härledas till en ökad förvärvsfrekvens bland studerande och personer med någon form av deltidspension.

Under både 1980 och 1990-talen antas en fortsatt men dämpad ökning av deltidsarbetet. I diagram 5.1 och tabell 5.5 illustreras denna utveckling. Den korta deltiden beräknas under prognosperioden för både män och kvinnor utvecklas i en betydligt svagare takt än under tidigare år, samt främst omfatta de yngsta och de äldsta åldersgrupperna på arbetsmarknaden. Detta antagande baseras på den överenskommelse om att begränsa den korta deltiden, som träffats av parterna på arbetsmarknaden. Kvinnorna beräknas även under prognosperioden svara för ökningen av den långa deltiden. Denna utveckling antas bli relativt jämnt fördelad mellan olika åldersgrupper. För män och kvinnor innebär detta att medelarbetstiden fortsätter att sjunka men i betydligt lugnare takt än under 1970-talet. Den genomsnittliga veckoarbetstiden exkl semester för både män och kvinnor sammantaget som 1980 var ca 36 timmar beräknas sjunka till ca 35 timmar 1990 och till drygt 34 timmar år 2000.

Deltidsarbetets förändring under 1970-talet har tillsammans med en generell arbetstidsförkortning, en förlängning av semestern till 5 veckor, nya regelsystem för arbetstider för vissa grupper på arbetsmarknaden, ändrade arbetstidsavtal för vissa yrkeskategorier, vidgade rättigheter för ledighet och ökad frånvaro medfört att medelarbetstiden per sysselsatt sjunkit betydligt. Från 1970 till 1980 minskade den genomsnittliga veckoarbetstiden för män med 3,5 timmar och för kvinnor med drygt 1,5 timme.

För att beräkna det totala arbetskraftsutbudet i timmar per år måste förutom de faktorer som behandlas ovan såsom befolkning, relativa AK-tal, arbetslöshet och medelarbetstid per vecka även hänsyn tas till olika former av frånvaro. I frånvaron, såsom den definieras här, ingår all frånvaro exkl semester som varar minst en vecka. Den kortare frånvaron medtages inte utan påverkar den faktiskt arbetade tiden. Semesterfrånvaron beaktas i beräkningen av antalet arbetade veckor per år.

[1] *Deltidsarbetet i Sverige. Deltidsökningens orsaker. Deltidsanställdas levnadsförhållanden.* Marianne Pettersson 1981.

Tabell 5.5 Förändring av hel- och deltidsarbete 1970–2000
Tusental personer

	1970–1980			1980–1990			1990–2000		
	Heltid	Deltid	Summa	Heltid	Deltid	Summa	Heltid	Deltid	Summa
Män	–81	81	0	0	40	40	10	35	45
Kvinnor	64	341	405	90	140	230	50	95	145
Summa	**–17**	**422**	**405**	**90**	**180**	**270**	**60**	**130**	**190**

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

Under 1970-talet ökade den relativa frånvaron trendmässigt för i stort sett samtliga åldersgrupper. Sjukfrånvaron steg tämligen långsamt medan värnpliktsfrånvaron i stort sett var oförändrad. Den största ökningen föll på s k övrig frånvaro där uppgången var mest uttalad för kvinnor med barn under 7 år. Den betalda föräldraledigheten utvidgades 1978 till nio månader vilket också medförde att denna frånvaro under en övergångsperiod ökade kraftigt för kvinnorna medan männens frånvaro inte påverkades nämnvärt av reformen.

För prognosperioden antas en fortsatt trendmässig ökning av både sjukfrånvaron och annan frånvaro medan värnpliktsfrånvaron antas bli oförändrad. Sammantaget för prognosperioden beräknas frånvaron exkl semester och helgdagar stiga från i genomsnitt 4,6 veckor per år 1980 till 5,4 veckor 1990 och 5,8 år 2000.

Årsarbetstiden per sysselsatt beräknas till följd av bl a ändrad frånvaro, befolkningsutveckling och en fortsatt ökning av antalet deltidssysselsatta sjunka med ca 5 % mellan 1980 och 1990 och ytterligare ca 2,5 % till år 2000.

Den prognostiserade lägre nedgången i årsarbetstiden per sysselsatt under 1990-talet i jämförelse med 1980-talet är en följd av en mindre ökning av antalet deltidsarbetande och en fortsatt dämpning av ökningstakten i frånvaron.

5.3 Produktivitet och total produktionskapacitet

5.3.1 Produktivitetens bestämningsgrunder

Enligt arbetskraftskalkylen förutses den totala sysselsättningsvolymen i Sverige, mätt i antal arbetstimmar, vara praktiskt taget oförändrad under perioden 1980–1990. Möjligheterna att öka landets totalproduktion blir då helt avhängiga av hur snabbt produktionen per arbetstimme, dvs produktiviteten, kommer att öka.

För produktivitetsutvecklingen är förändringar i realkapitalinsatsen och den tekniska utvecklingen i vid mening av avgörande betydelse. Utnyttjandet av ny teknik i produktionsprocesserna kräver i regel nyinvesteringar. Investeringsutvecklingen utgör således en betydelsefull förklaringsfaktor till produktivitetens förändringar. En annan sådan faktor är hur väl den existerande kapitalstocken används. Ytterligare förklaringsfaktorer är arbetskraftens ålders- och utbildningsstruktur samt andra förhållanden på arbetsmarknaden. Utbildningsnivån är i många fall en förutsättning för att nya och tekniskt mer komplicerade produktionsprocesser skall kunna införas.

För produktivitetstillväxten i ekonomin som helhet är även förskjutningar i produktionsstrukturen av stor betydelse. Sålunda har den totala produktivitetstillväxten sedan länge dragits ner genom att en allt större andel av den totala efterfrågan har riktat sig mot tjänstesektorerna, vilka jämfört med de varuproducerande sektorerna som regel har en låg produktivitetsstegringstakt. Tjänstesektorns andel av den totala arbetsvolymen ökade exempelvis från ca 52 % 1970 till ca 61 % 1980. Med den skillnad i produktivitetsut-

veckling mellan de varuproducerande och tjänsteproducerande sektorerna och med den fortsatta ökning av tjänstesektorns andel som långtidsutredningen räknar med för 1980-talet medför detta att den totala produktivitetsökningen dämpas med 0,2 % per år.

Av beräkningstekniska skäl tillgodoräknas inte den offentliga sektorn någon produktivitetsstegring i nationalräkenskaperna. En stigande offentlig sysselsättningsandel får därför effekten av en avsaktande produktivitetsstegring för ekonomin som helhet. Det bidrar till att långtidsutredningens alternativ 2 med inriktning på offentlig konsumtion uppvisar en lägre total produktivitetstillväxt än alternativ 1.

Det är svårt att kvantifiera sådana statistiskt svårbedömbara faktorer som teknisk utveckling och beräkna deras effekter på produktivitetstillväxten. En studie på detta område har på uppdrag av bl a långtidsutredningen nyligen utförts av Yngve Åberg.[1] I denna har produktionsutvecklingen delats upp i bidragen dels från kapital och arbetskraft, dels från övriga produktionspåverkande faktorer, i studien benämnd totalproduktivitet (vanligen kallad teknikfaktor). Detta produktivitetsmått har i sin tur uppdelats så att bl a kapacitetsutnyttjandet utgör en särskild faktor vid sidan av den tekniska utvecklingen. Ett försök har därmed gjorts att särskilja de konjunkturella inslagen i produktivitetsutvecklingen från de mera långsiktiga.

Dessutom har den tekniska utvecklingen delats upp i investeringsbunden och övrig teknisk utveckling. Den tekniska utvecklingen tänkes nämligen påverka produktionen på två olika sätt. Till en del antas verkningarna ske via nyinvesteringar. I detta fall är den tekniska utvecklingen investeringsbunden, innebärande att varje ny kapitalårgång är mera tekniskt avancerad än närmast föregående årgång. Dessutom tänkes verkningarna komma till stånd genom olika slag av organisatoriska förbättringar, i vilket fall de redan existerande kapitalårgångarna över tiden ökar i effektivitet.

Av Åbergs studie framgår att produktivitetstillväxten har varit avsevärt lägre under 1974–1981 än under 1963–1973. Nedgången synes ha varit mest utpräglad i konkurrensutsatta sektorer som industri och minst i skyddade sektorer som privata tjänster.

Till en del kan den långsammare produktivitetsökningen efter 1973 tillskrivas bidraget från minskade investeringar och minskad investeringsbunden teknisk utveckling. Den främsta anledningen till den minskade produktivitetstillväxten är emellertid enligt studien att söka i den icke investeringsbundna delen i teknikfaktorn. Troligen har även den låga aktivitetsnivån haft en avsevärd inverkan på den registrerade produktiviteten. Vid en relativt snabb tillväxt under resten av 1980-talet borde man därför kunna förvänta sig relativt höga produktivitetsökningstal, särskilt i industrin.

5.3.2 Förutsatt produktivitetsutveckling

För att kunna bestämma den framtida produktionskapaciteten genomförs i långtidsutredningen ett antal sektorstudier avseende olika delar av näringslivet, se avsnitt 2.7. En av de främsta uppgifterna för sektorstudierna är att ge underlag för bedömningar av den framtida investerings- och produktivitetsutvecklingen. Dessa bedömningar redovisas sektor för sektor i kapitel 8. Här

[1] Yngve Åberg, *Utvecklingen av produktion och produktivitet i svensk ekonomi 1963–1981*, Ds A 1983:17.

nedan följer en översiktlig beskrivning av den i långtidsutredningen förutsatta produktivitetsutvecklingen.

Som närmare utvecklas i kapitel 6 utgår de båda alternativa kalkylerna i denna långtidsutredning från förutsättningen att den svenska ekonomin befinner sig i balans 1990. Detta innebär bl a att det råder fullt kapacitetsutnyttjande och full sysselsättning samt balans i utrikesbetalningarna. En sådan utveckling erfordrar att den svenska industrin får en bestående och avsevärt starkare tillväxt än under de senare åren. För att uppnå detta bör industriinvesteringarna öka och strukturomvandlingen underlättas.

Den ökande kapitalbildningen och högre aktivitetsnivån bör i sin tur leda till höjd produktivitetstillväxt. De bedömningar om den framtida produktivitetsutvecklingen som i LU 84 gjorts för de olika industribranscherna har i första hand utgått från dessa samband. Vidare har tidigare års utveckling och för branscherna specifika förhållanden beaktats. För dessa bedömningar redogörs närmare i avsnitt 8.4. För industrin sammantaget innebär gjorda bedömningar att produktivitetstillväxten förutsatts bli 3,4–3,8 % årligen 1980–1990, beroende på alternativvalet. Under 1970-talet steg industrins produktivitet med 3,3 % per år.

I de övriga varuproducerande sektorerna beräknas däremot produktiviteten öka långsammare under 1980-talet än under 1970-talet. Inom skogsbruk och byggnadsverksamhet är detta delvis en följd av en ändrad inriktning av produktionen och av de mycket låga produktivitetsstegringarna under de första åren av innevarande decennium.

Också i de privata tjänsteproducerande sektorerna beräknas produktivitetstillväxten bli långsammare under 1970-talet än tidigare. Även på detta område påverkas produktivitetstalen av utvecklingen 1980–1983. Under denna period minskade produktiviteten i samfärdsel, bostadsförvaltning och privata tjänster, medan den inom varuhandel ökade endast obetydligt. Även vid en relativt hygglig produktivitetstillväxt under resten av 1980-talet blir därför genomsnittsökningen 1970–1980 relativt låg.

Enligt dessa bedömningar förutsätts produktiviteten i näringslivet som helhet öka något långsammare under 1980-talet än under 1970-talet. Detta är en följd av den relativt svaga investeringsutveckling som förutses i flera sektorer utanför industrin. Vidare har också den trendmässiga nedgången i produktivitetstillväxten beaktats.

5.3.3 Total produktionskapacitet

I tabell 5.6 sammanställs kalkylerna över arbetsvolymens och produktivitetens utveckling till en beräkning av den totala produktionskapaciteten. Som mått på arbetsvolymen används i tabellen sysselsättningen i timmar. Villkoret för att detta mått skall kunna användas för att beräkna produktionskapaciteten är att det råder full sysselsättning, dvs att det inte föreligger outnyttjat arbetskraftsutbud. I stort sett var så också fallet både 1970 och 1980 och samma förhållande förutsätts i denna långtidsutredning gälla 1990. Enligt arbetskraftsundersökningarna uppgick nämligen arbetslösheten 1970 till 1,5 % och 1980 till 2 % av den totala arbetsstyrkan. För 1990 har arbetslösheten förutsatts till 2 %. Variationerna mellan dessa år är tämligen små och nivåerna inte högre än vad som kan betraktas som normal

Tabell 5.6 Total produktionskapacitet 1970–1990
Årlig procentuell förändring

	1970–1980	1980–1990
Sysselsättning i timmar	–0,6	0,1
Produktion per timme	2,9	1,6 – 1,9
Totalproduktion (förädlingsvärde till faktorpris)	2,2	1,7 – 2,0
BNP till mottagarpris	2,0	1,6 – 1,9

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

friktionsarbetslöshet. Den realiserade resp förutsedda produktionstillväxten i tabell 5.6 kan därför sägas sammanfalla med produktionskapacitetens ökning.

Som tidigare framgått har produktivitetens framtida utveckling bedömts separat i alla i kalkylen ingående näringslivssektorer. Det har också framgått att produktivitetstillväxten bedömts variera något mellan de båda alternativen. En sammanvägning till total produktivitetsökning är dessutom beroende på sektorsammansättningen, vilken i sin tur åter varierar mellan alternativen. Något entydigt mått på produktionskapacitetens framtida utveckling kan således inte ges förrän sektorsammansättningen är känd.

En viss redovisning lämnas dock redan här för att ge en bakgrund till den svenska ekonomins tillväxtmöjligheter under 1980-talet. Som visats har BNP-ökningen 1980–1990 beräknats till 1,6 à 1,9 % per år. Under 1970-talet ökade BNP med i genomsnitt 2,0 % per år. Ser man till produktionsfaktorernas bidrag till produktionsökningen finner man emellertid större skillnader. En bättre sysselsättnings- och en sämre produktivitetsutveckling under 1980-talet tar dock i stort sett ut varandra och ger ungefär samma BNP-tillväxt under 1980-talet som under 1970-talet.

Del III Strukturell utveckling

6 Alternativa utvecklingsvägar 1980–1990

6.1 Allmänna utgångspunkter

6.1.1 Ekonomisk-politiska mål

Långtidsutredningen utgår, som redan nämnts, från att de övergripande ekonomisk-politiska målen skall vara uppfyllda 1990. Mot denna bakgrund är det utredningens uppgift att söka precisera vilka krav som ställs på den ekonomiska politiken och ekonomins funktionssätt för att målen skall nås. Utredningen skall vidare försöka beskriva de problem och möjligheter som framtiden innefattar och vilka allokeringsmöjligheter som finns. De mål och restriktioner som skall vara uppfyllda är följande:

- full sysselsättning (2 % arbetslöshet 1990)
- stabilt penningvärde (inflationstakter runt 4 %-nivån under resten av 1980-talet)
- balans i utrikesbetalningarna (bytesbalansens saldo = 10 miljarder kr 1990)
- balans i statsbudgeten (budgetunderskottet minskas till 40–50 miljarder kr 1990)
- god lönsamhet i näringslivet (avkastningen på materiellt kapital före skatt i industrin skall överstiga avkastningen på statsobligationer med 2 %).

Utredningens preciseringar av målen anges inom parentes. Preciseringarna är naturligtvis i viss mån godtyckliga och kan diskuteras. De har inte kunnat baseras på några uttalanden från regering eller riksdag. Utredningen måste emellertid arbeta med kvantifierade förutsättningar varför dessa anges här. En mer utförlig diskussion av målen och deras behandling redovisas i avsnitten 2.4 och 6.1.3.

Inom den ram som ges av att dessa mål och restriktioner skall vara uppfyllda 1990 utarbetar långtidsutredningen ett antal alternativ för utvecklingen 1980–1990. I och med att målen och restriktionerna är uppfyllda 1990 kan ekonomin då sägas befinna sig i ett långsiktigt balanserat läge. Alla alternativ är därmed balanserade. De skiljer sig emellertid åt när det gäller vilka och hur stora problem som är förknippade med att nå balans 1990.

Med avseende på alternativens konstruktion ansluter sig 1984 års långtidsutredning mer till utredningarna i början av 1970-talet än till de senare utredningarna. LU 70 och LU 75 arbetade också med flera balanse-

rade alternativ medan LU 78, LU 80 och LU 82 bara hade ett balanserat alternativ och ett antal obalanserade. I tidsperspektivet 1983–1987 utarbetas emellertid även i 1984 års långtidsutredning ett alternativ som leder mot balans och ett som inte gör det, se vidare kapitel 9–11.

Det kan i detta sammanhang påpekas att långsiktig balans är ett relativt begrepp. Vissa av de förutsättningar som utredningen gör för 1990 kan inte betraktas som förenliga med balans på mycket lång sikt. Det gäller exempelvis den internationella situationen där mycket stor arbetslöshet antas råda även 1990. Det gäller även vissa inhemska förhållanden som att energiinvesteringarna beräknas ligga på en lägre nivå 1990 än de kan förväntas göra exempelvis år 2000. Sådana förhållanden kommenteras ytterligare i samband med kalkylerna för 1990–2000.

6.1.2 Problem på medellång sikt

Långtidsutredningens *reala kalkyler,* vilka redovisas i avsnitt 6.2, avser att bestämma hur stort det reala resursutrymmet är på medellång sikt, hur stora delar av detta utrymme som måste avsättas för investeringar och nettoexport och hur resterande utrymme för konsumtion kan fördelas på privat resp offentlig konsumtion.

Utredningens beräkningar tyder, vilket redan visats i avsnitt 5.3, på att det finns ett relativt stort resursutrymme fram till 1990. Delvis beror det på att ekonomin för närvarande befinner sig i en konjunktursvacka med outnyttjad kapacitet. Möjligheterna att ta i anspråk detta resursutrymme begränsas emellertid av finansiella restriktioner och av hur pris- och lönebildningen fungerar. En genomgång av hur dessa begränsningar påverkar olika delar av efterfrågan ger följande bild:

- Den privata konsumtionens ökningstakt begränsas bl a av vilken reallöneutveckling som är möjlig att uppnå. Å ena sidan tyder uppskattningar av produktivitetsutvecklingen till 1990 på att det skulle kunna finnas ett inte obetydligt utrymme för reallöneökningar. Å andra sidan tyder de historiska sambanden såsom de kommer till uttryck i Phillipskurvan, se diagram 3.1, på att en snabb real efterfrågeökning (och en därav förorsakad dämpning av arbetslösheten) på kort sikt bara har uppstått i kombination med en ökning av inflationstakten. Enligt långtidsutredningens kalkyler är det nödvändigt med en dämpad inflationstakt de närmaste åren vilket kan sätta gränser för hur snabbt reallönerna och den privata konsumtionen kan växa. Svårigheterna att uppnå en snabb ökning av den reala efterfrågan utan ökad inflation gäller även andra delar av efterfrågan än den privata konsumtionen. Vidare medför den offentliga sektorns besvärliga finansiella läge att något större bidrag till den privata konsumtionens ökning knappast kan komma från den offentliga sektorns transfereringar. I stället torde man få räkna med att behovet av att stärka den offentliga sektorns finanser kommer att medföra minskade nettotransfereringar till hushållen, dvs minskade transfereringar och/eller ökade skatter och avgifter.
- Den offentliga konsumtionens tillväxt begränsas främst av den offentliga sektorns ansträngda finanser. I den statliga budgeteringen tillämpas sedan några år en mycket stram linje när det gäller myndigheternas

administrations- och personalkostnader. Ett krav finns på att myndigheterna genom rationaliseringar skall kunna minska sina anslagsbehov med 2 % per år i reala termer. Det medför att den statliga konsumtionen minskar år för år. Kommunernas planer tyder på att den tidigare kraftiga expansionstakten i den kommunala konsumtionen nu har dämpats väsentligt. Med nuvarande finansiella läge och inriktning av utgiftspolitiken torde därmed varken staten eller kommunerna nämnvärt öka sina konsumtionsutgifter de närmaste åren.

- Investeringarna hålls f n nere av ett lågt kapacitetsutnyttjande. De senaste 1 à 2 årens ökning av orderingång, leveranser och produktion kan emellertid leda till en viss ökning av investeringarna i delar av näringslivet under 1984. För att uppnå de betydande höjningar av investeringsnivåerna i näringslivet – särskilt i industrin – som krävs för att balans i ekonomin skall uppnås 1990 måste produktionen expandera kraftigt under resten av 1980-talet och lönsamheten vid reala investeringar vara god. Sannolikt kräver det höga vinstandelar i industrin de närmaste åren, vilket i sin tur förutsätter att lönerna trots det goda vinstläget ökar betydligt långsammare än under 1970-talet. I takt med att realräntan faller mot slutet av 1980-talet lättar emellertid kraven på lönsamheten något.
- Exporten ökar f n i relativt snabb takt till följd av devalveringarna 1981 och 1982 och av den internationella konjunkturuppgången. Devalveringarna dämpar också importens ökningstakt. Utrikeshandeln bidrar därmed f n positivt till efterfrågans och produktionens reala utveckling. Ser man emellertid till utvecklingen på längre sikt kommer den internationella situationen att vara avgörande för exportens utveckling. Vid den måttliga internationella tillväxt som ligger till grund för långtidsutredningens beräkningar torde det krävas fortsatta relativprissänkningar för svensk export för att utrikeshandeln även fortsättningsvis skall bidra till efterfrågans och produktionens reala ökning och för att balans i utrikeshandeln skall bibehållas. Sådana relativprissänkningar ställer ytterligare krav på pris- och lönebildningen.

Sammanfattningsvis kan man således konstatera att det kommer att krävas en relativt snabb ökning av den reala efterfrågan och produktionen under resten av 1980-talet för att balans skall uppnås 1990. Särskilt gäller det för att ett fullt utnyttjande av produktionskapaciteten och full sysselsättning skall realiseras. I denna långtidsutredning står vi således inför problemet att det finns ett realt resursutrymme men att det med hänsyn till finansiella restriktioner och till pris- och lönebildningen är svårt att utnyttja detta resursutrymme fullt ut. I långtidsutredningarna fram till mitten av 1970-talet var problemet det omvända, nämligen att resursanspråken var större än resursutrymmet.

Trots dessa problem torde det inte vara omöjligt att uppnå full sysselsättning 1990. Huvudsyftet med långtidsutredningen är i själva verket att visa hur det skall bli möjligt. De lösningar som redovisas har att göra med en förändrad pris- och lönebildning och förstärkningar av statsbudgeten. Dessa frågor behandlas i kapitlen 9–11 rörande utvecklingen 1983–1987.

Det bör också framhållas att utvecklingen i flera avseenden kan bli mer

gynnsam än vad utredningen förutsätter. En bättre internationell utveckling än vad utredningen räknar med underlättar möjligheterna att uppnå balans i ekonomin. Den konkurrensförbättring som har följt av devalveringarna 1981 och 1982 kan visa ge mer positiva effekter än vad som framgår av utredningens utrikeshandelsanalys. Resursutrymmet kan bli ännu större än vad som förutsätts i den mån arbetsutbudet eller produktivitetsökningen har underskattats.

Långtidsutredningens *finansiella kalkyler* avser att beskriva vilken finansiell utveckling som kan vara förenlig med att de ekonomisk-politiska målen skall vara uppfyllda 1990. En väsentlig uppgift är därvid att söka precisera vilket underskott i statsbudgeten som kan vara förenligt med en ekonomi i långsiktig balans. Vidare redovisas olika alternativ för hur denna budgetförstärkning skall uppnås. I avsnitt 6.1.3 diskuteras de krav som kan ställas på den finansiella utvecklingen i en balanserad ekonomi och i avsnitt 6.3 redovisas de finansiella kalkylerna.

6.1.3 Krav på en balanserad finansiell utveckling

I inledningen till kapitel 6 angavs fem mål för den ekonomiska politiken vilka skall vara uppfyllda 1990 i långtidsutredningens kalkyler. Tre av målen avser den finansiella utvecklingen, nämligen målen rörande bytesbalansen, statsbudgeten och näringslivets lönsamhet. I detta avsnitt utvecklas tankarna bakom hur målen har preciserats.

Balans i utrikesbetalningarna

Bytesbalansmålet har satts till ett överskott på 10 miljarder kr 1990 motsvarande ca 1 % av BNP. Det innebär att det år 1990 sker en ganska betydande real amortering av utlandsskulden. Detta mål är naturligtvis inte självklart. Det kan från både normativa och teoretiska utgångspunkter diskuteras om och i så fall hur snabbt utlandsskulden behöver avvecklas. Om konsumtion idag värderas väsentligt högre än konsumtion i framtiden skulle rent av ett betydande bytesbalansunderskott 1990 kunna accepteras. Det innebär dock att dagens generation höjer sin standard på framtida generationers bekostnad. Utredningen har inte funnit det rimligt att förutsätta en sådan övervältring av dagens anpassningsbörda på kommande generationer.

Ett annat skäl för underskott i bytesbalansen skulle kunna vara att räntabiliteten på investeringar i ett balansläge är så mycket större i Sverige än i omvärlden att det därför är motiverat att låna utomlands för att finansiera investeringarna. Det finns dock knappast något som talar för att det skulle vara fallet. Snarare skulle argument kunna resas som stöd för att avkastningen på investeringar i utvecklingsländer borde vara större än i industriländer och att Sverige därför borde vara ett kapitalexporterande land med överskott i bytesbalansen.

Det finns också enligt utredningens mening några mer näraliggande skäl varför Sverige bör eftersträva ett överskott i bytesbalansen. För det första har det visat sig att realräntekostnaderna för utlandslånen blivit mycket stora. För det andra innebär en stor utlandsskuld att den ekonomisk-politiska

handlingsfriheten begränsas. För det tredje finns det en risk att den snabbt växande statsskulden via effekterna på likviditeten i den privata sektorn kan resultera i en tendens till privat kapitalutflöde, som kan behöva uppvägas av ett bytesbalansöverskott. För det fjärde utgör ett bytesbalansöverskott en viktig ingrediens i en långsiktig politik som syftar till att få ned inflationen. Det påverkar positivt förväntningarna om den ekonomiska utvecklingen och skapar på sikt utrymme för en revalveringspolitik i syfte att avskärma Sverige från internationella inflationsimpulser. För det femte blir det genom ett bytesbalansöverskott möjligt att finansiera den uppbyggnad av valutareserven och en del av den handelskreditgivning som är ett nödvändigt komplement till en växande utrikeshandel utan att varken staten eller den privata sektorn behöver uppträda som låntagare på de internationella kapitalmarknaderna.

God lönsamhet i näringslivet

Analysen av sparandeutvecklingen i den privata sektorn tar sin utgångspunkt i den investeringsvolym som bedöms vara nödvändig för att uppnå samhällsekonomisk balans. För att de nödvändiga investeringarna skall komma till stånd måste företagen ha en tillräckligt god räntabilitets- och soliditetsutveckling. Utredningen har räknat med att avkastningen på materiellt kapital före skatt måste vara ca 2 procentenheter högre än avkastningen på finansiellt kapital.

Det är naturligtvis svårt att exakt ange vilken skillnad det bör vara mellan avkastningen på materiellt och finansiellt kapital för att en viss investeringsnivå skall uppnås. Lönsamhetskraven kan variera mellan branscher och företag. Investeringarna styrs av många andra faktorer än enbart räntabilitet på materiellt kapital, exempelvis kapacitetsutnyttjande och produktionsförväntningar. De mått på lönsamhet som utredningen använder avser dessutom genomsnittlig räntabilitet medan det i praktiken är lönsamheten på marginella utökningar av realkapitalet som ställs mot finansiella placeringar. Vidare inverkar skatteregler m m på de avkastningsrelationer som styr investeringarna.

Å andra sidan har många studier visat att lönsamheten har en positiv effekt på investeringsutvecklingen och på företagens framtidssatsningar i form av forskning och produktutveckling. Det är också från allmänna teoretiska och praktiskt ekonomiska utgångspunkter rimligt att räkna med att en expansiv utveckling i den producerande delen av ekonomin förutsätter att det är mer lönsamt att investera i materiellt kapital än att placera tillgängliga medel i finansiella tillgångar.

Att utredningen stannat för en skillnad på 2 % före skatt har sin grund i tre omständigheter. För det första stämmer det relativt väl överens med den differens mellan avkastningen på materiellt och finansiellt kapital som rådde under början av 1970-talet, då investeringsutvecklingen var god. För det andra tyder den tidigare nämnda studien av investeringsutvecklingen i industrin på att avkastningen på materiellt kapital bör överstiga avkastningen på finansiellt kapital med några procentenheter.[1] Studiens karaktär är emellertid sådan att några säkra slutsatser rörande skillnadens storlek inte kan dras. För det tredje tycks en skillnad på 2 % mellan avkastningen på

[1] Statens industriverk, *Näringslivets lönsamhet, investering och finansiering*, bilaga 13 till LU 84. SOU 1984:7

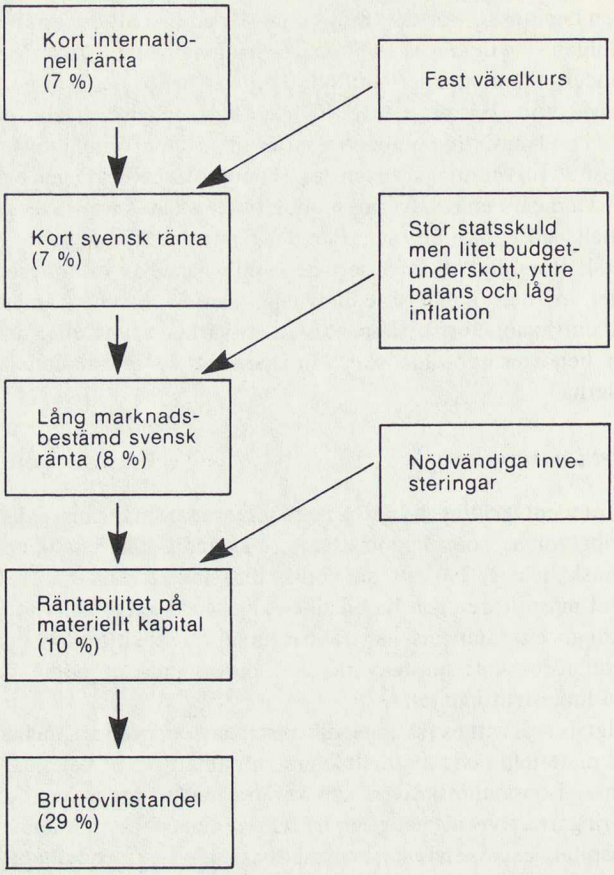

Diagram 6.1 Bestämning av bruttovinstandel i industrin 1990.

materiellt kapital före skatt och finansiella placeringar vara förenligt med en rimlig riskpremie vid industriella investeringsprojekt även när hänsyn tas till det svenska skattesystemet, se appendix 1.

Som tidigare påpekats är avkastningen på finansiellt kapital i en öppen ekonomi som den svenska med fasta växelkurser i mycket stor utsträckning bestämd från utlandet. Av kapitel 4 framgår att utredningen räknat med att det internationella ränteläget gradvis skall sjunka mot 7 à 8 %. Det svenska ränteläget har 1990 bedömts kunna ligga på ungefär samma nivå som i omvärlden. Avkastningen på materiellt kapital före skatt skulle således behöva uppgå till ca 10 %. Enligt utredningens beräkningar motsvarar det en vinstandel i industrin 1990 på knappt 30 % (driftsöverskott brutto/förädlingsvärde till faktorpris). Det är ungefär samma vinstnivå som 1983. Den principiella gången vid bestämningen av den nödvändiga vinstandelen 1990 illustreras i diagram 6.1.

Statens budgetsaldo

Det finns flera olika möjligheter att precisera hur stort statens budgetunderskott bör vara i ett läge när ekonomin befinner sig i långsiktig balans. En

möjlighet är att utgå från ett mål för bytesbalansen och prognoser rörande investeringar och sparande i resten av ekonomin och härleda ett statligt budgetsaldo som är förenligt med detta mål och dessa prognoser. En annan möjlighet är att inrikta sig på räntebördan och precisera vilket budgetsaldo som är förenligt med att statens räntebörda inte ökar alls eller inte ökar mer än BNP.[1] En tredje möjlighet är att utifrån normativa utgångspunkter fastställa att statens finansiella förmögenhet bör utvecklas på ett visst sätt t ex att statens nettoförmögenhet bör öka.[2] En fjärde möjlighet är att utgå från budgetunderskottets finansiering och försöka precisera vilket underskott som är möjligt att finansiera utan att det leder till inflation, valutautflöde, minskade investeringar etc. En femte möjlighet är att starta med att ange vilken stock av statsobligationer som är möjlig att ha placerad i resten av den svenska ekonomin utan att det leder till valutautflöde och att därur härleda ett budgetsaldo. Samtliga dessa varianter har tillämpats i skilda sammanhang när budgetunderskottets betydelse för samhällsekonomin har diskuterats.

De olika metoderna att fastställa vilket budgetunderskott som är förenligt med långsiktig ekonomisk balans är inte oberoende av varandra. Exempelvis hänger räntebördans utveckling nära samman med förändringen i statens finansiella nettoförmögenhet. Metoderna är heller inte likvärdiga i meningen att det är betydelselöst vilken av dem som tillämpas. Exempelvis torde metoderna kunna resultera i stora skillnader vad gäller bytesbalansen.

Långtidsutredningen har valt att bestämma budgetunderskottet med den första metoden, dvs med utgångspunkt från en målsatt bytesbalans och beräkningar av sparande och investeringar i resten av ekonomin. Enligt utredningens mening är det den mest lämpliga metoden i en medelfristig analys. Dessutom illustreras i viss utsträckning vad det erhållna budgetunderskottet innebär ur de andra synvinklarna. Som framgår senare beräknas budgetunderskottet behöva minska till 40–50 miljarder kr 1990. Vid ett sådant budgetsaldo bör ränteutgifternas och statsskuldens utveckling, budgetunderskottets finansiering och stocken av statsobligationer enligt utredningens uppfattning inte vara något oöverstigligt problem. Däremot är vägen till detta balansläge mer problemfylld.

Den metod att bestämma budgetsaldot som har valts innebär att den förbättring som krävs i statens finanser sammanhänger med vilken investerings- och sparandeutveckling som kan förväntas i den privata sektorn, kommunerna och socialförsäkringen. Ju större sparandet i resten av ekonomin är desto mindre behöver statsbudgeten förstärkas vid ett givet bytesbalansmål.

Långtidsutredningens finansiella kalkyler utgår således från bytesbalansmålet. Som framgått ovan har det angivits till ett överskott på 10 miljarder kr 1990. Investeringarna i de icke-finansiella företagen bestäms med utgångspunkt från de produktionsnivåer som måste uppnås 1990 vid full sysselsättning. Räntabilitetens bestämning har diskuterats ovan. Sedan räntabiliteten och investeringarna bestämts är det finansiella sparandet i sektorn icke-finansiella företag också i princip entydigt bestämt. Tillsammans med mer renodlade prognoser för hushållens och de finansiella företagens sparande kan därefter ett krav på den offentliga sektorns finansiella sparande residualbestämmas. Slutligen kan ett budgetsaldokrav härledas genom antaganden om hur statens utlåning samt kommunernas och AP-fondens

[1] Jfr *Skuldfällan. Ekonomiska rådets rapport 1983–84,* Studieförbundet Näringsliv och Samhälle 1983.

[2] Se t ex G Myrdal, *PM angående verkningarna på den ekonomiska konjunkturutvecklingen i Sverige av olika åtgärder inom den offentliga hushållningens område,* Bihang till riksdagens protokoll 1933, 1. saml. Bilaga III; och G Myrdal, *Finanspolitikens ekonomiska verkningar,* SOU 1934:1.

finansiella sparande skall utvecklas. Utredningen har valt att utgå från att kommunernas finansiella sparande skall vara något negativt. En viss del av investeringarna bör normalt kunna lånefinansieras. Dessutom har kommunerna i utgångsläget en inte obetydlig överlikviditet. AP-fonden har antagits ha ett finansiellt sparande som är tillräckligt för att fondens realvärde skall bibehållas.

Det är emellertid inte enbart budgetsaldot som är av betydelse när det gäller den offentliga sektorns ekonomi. En alltför snabb tillväxt av de offentliga utgifterna och en kraftig höjning av skattetrycket kan på olika sätt ha negativa effekter på den ekonomiska utvecklingen. Ekonomins anpassningsförmåga kan hämmas, inflationsbekämpningen försvåras och reallöneutrymmet begränsas. Visserligen är kunskaperna om dessa effekter relativt små. Utredningen har emellertid ändå funnit det rimligt att utgå från att en återgång till samhällsekonomisk balans förutsätter en väsentligt långsammare offentlig utgiftstillväxt än under 1970-talet. De alternativ för den finansiella utvecklingen fram till 1990 som presenteras i det följande innebär därför ett klart trendbrott vad gäller utvecklingen av de totala offentliga utgifternas andel av bruttonationalprodukten.

Det ohållbara i en utveckling där de skattefinansierade offentliga utgifterna fortsätter att öka som under 1970-talet kan illustreras genom följande enkla räkneexempel. Antag att de offentliga utgifterna mellan 1983 och 1990 ökar ungefär i samma takt som under 1970-talet eller med 6 % per år i volym. Om den ekonomiska tillväxten trots det skulle bli så god som 2,5 % per år skulle den offentliga utgiftsandelen fortsätta att växa från 68 % 1983 till 86 % 1990. Bara för att undvika en fortsatt försämring av den offentliga sektorns sparande i förhållande till BNP skulle då skattekvoten behöva höjas med 18 procentenheter. I 1983 års prisnivå motsvarar det ca 125 miljarder kr vilket kan jämföras med de totala momsintäkterna på knappt 50 miljarder kr och hushållens inkomstskatter på ca 140 miljarder kr.

Penningpolitiken antas bli utformad så att den valda valutakursen upprätthålls. Det innebär i princip att penningutbudet anpassas till den penningefterfrågan som uppkommer vid den givna produktionsutvecklingen i kombination med en prisutveckling som gör valutakursen långsiktigt hållbar.

Som tidigare påpekats torde det i praktiken vara möjligt för Sverige att ha ett ränteläge som något avviker från omvärldens. Det skulle således vara tänkbart att i ett balansläge tillåta ett något större budgetunderskott och kompensera det genom en åtstramning av penningpolitiken. Genom att ränteläget då skulle drivas upp skulle det finansiella sparandet i den privata sektorn kunna ökas och den yttre balansen ändå upprätthållas. En sådan politik skulle dock kunna få mycket negativa effekter på investeringarna. Med den analysmetod som utredningen valt skulle det komma till uttryck i ett orealistiskt högt räntabilitetskrav på materiellt kapital för att de nödvändiga investeringarna skall komma till stånd. Mot denna bakgrund har utredningen utgått från att den yttre balansen i ett balansläge i huvudsak måste åstadkommas genom en anpassning av finanspolitiken och inte genom en stram penningpolitik.

6.1.4 Läsanvisningar

Långtidsutredningen arbetar denna gång, som redan har nämnts i avsnitt 2.5, med tre tidsperspektiv. Huvudperspektivet avser 1980–1990. Utgångsåret har valts dels för att det var en konjunkturtopp i termer av bruttonationalprodukten, dels för att tidsperspektivet skall bli så långt att man kan beskriva en strukturell utveckling. Slutåret har valts dels för att det ligger tillräckligt långt fram i tiden för att det skall vara möjligt att förutsätta att de ekonomisk-politiska målen skall ha uppnåtts, dels för att täcka in hela 1980-talet.

Emellertid har många förutsättningar tagit sin utgångspunkt 1983. Det gäller t ex den internationella utvecklingen och de flesta finansiella förhållanden. Vidare har de reala alternativen konstruerats med utgångspunkt från konsumtionsutvecklingen 1983–1990. Det finns också ett allmänt intresse av att ha ett relativt sent basår vid beskrivning av framtiden. Av dessa skäl redovisas i kapitel 6 både utvecklingen 1980–1990 och 1983–1990. Perioden 1980–1990 belyser därvid vanligen bättre den strukturella utvecklingen.

6.2 Real utveckling

6.2.1 Gemensamma förutsättningar

I detta avsnitt presenteras två alternativa scenarier över den reala utvecklingen i Sveriges ekonomi 1980–1990. De illustrerar två möjliga inriktningar av den ekonomiska politiken avseende resursernas allokering på medellång sikt. Varje alternativ har sina fördelar och är förknippat med sina problem. Långtidsutredningen förordar inte något av dem som en bättre fördelning av resurserna.

Som framgått i avsnitt 4.3 utgår de båda alternativen från gemensamma förutsättningar om den internationella ekonomiska utvecklingen fram till 1990. Till grund för kalkylerna har lagts en utvecklingsbild som ligger mitt emellan ett gynnsamt scenario och ett stagnationsscenario. De för kalkylerna viktigaste förutsättningarna är att BNP-tillväxten i OECD-området antagits vara 2 % per år 1983–1990 och att den internationella inflationen förutsatts vara 5 % per år.

Denna långtidsutredning är således relativt försiktig i bedömningen av den internationella utvecklingen till skillnad från tidigare utredningar i vilka den internationella tillväxten vanligen har överskattats. Vidare förutsätter utredningen att den handelspolitiska utvecklingen – vilken tidigare genom handelsliberaliseringen bidragit till en snabbare tillväxt av världshandeln – under 1980-talet snarast kommer att dämpa handelstillväxten. Skulle produktionsökningarna i omvärlden bli större än vad utredningen har förutsatt så lättar de inhemska problemen och ökar utrymmet för konsumtion vilket framgår av känslighetsanalyserna i avsnitt 6.4.

Det bör vidare framhållas att den tillväxt som förutsätts för OECD-området (2 % per år 1983–1990) är väsentligt sämre från sysselsättningssynpunkt än den tillväxt som beräknas för Sverige (2–2,5 % per år 1983–1990).

För OECD-området innebär denna tillväxt sannolikt ökande arbetslöshet medan den för Sverige skulle kunna ge full sysselsättning 1990.

En annan för alternativen gemensam förutsättning avser våra arbetskraftsresursers framtida utveckling. Denna har behandlats i avsnitt 5.2. Utifrån den senaste befolkningsprognosen och framskrivningen av AK-talen för olika köns- och åldersgrupper har antalet i arbetskraften ingående personer beräknats. Arbetslösheten har kalkylmässigt satts till 2 % 1990. Under dessa förutsättningar beräknas den totala sysselsättningen öka med sammanlagt 270 000 personer 1980–1990, vilket motsvarar en årlig ökningstakt på 0,6 %. Räknat i antal arbetade timmar blir ökningen i arbetsvolymen mindre, 0,1 % per år. Diskrepansen beror på förutsättningar om frånvarons och medelarbetstidens förändringar. Enligt dessa kalkyler beräknas således den totala arbetsvolymen i timmar vara praktiskt taget oförändrad mellan 1980–1990. Eftersom den totala arbetsvolymen minskade 1980–1983 med 0,1 % per år, innebär detta att den under resten av 1980-talet förutses öka med knappt 0,2 % årligen.

Jämfört med 1970-talet ger det en mer förmånlig sysselsättningsutveckling. Under 1970-talet minskade sysselsättningen i timmar med i genomsnitt 0,6 % per år. Arbetstidsförkortningen i början av 1970-talet, en femte semestervecka och utökad rätt till barnledighet m m bidrog till denna minskning. Några motsvarande reformer har inte inlagts i kalkylerna för 1980-talet (se dock det alternativ med arbetstidsförkortning som redovisas i avsnitt 7.11).

6.2.2 Reala alternativ

En utgångspunkt för utredningen har varit att de reala kalkylerna 1980–1990 skall belysa de avvägningsfrågor som kan bli aktuella när det gäller hur en framtida standardökning kan tas ut. Utredningen har valt att i första hand belysa avvägningen mellan privat och offentlig konsumtion. Denna avvägning sker inom ramen av den tillgängliga produktionskapaciteten och med hänsyn till att vissa resurser måste avsättas för ökad nettoexport och ökade investeringar. Långtidsutredningen arbetar, som redan nämnts, i detta syfte med två reala alternativ:

- Alternativ 1 innebär en inriktning på privat konsumtion och på näringslivet
- Alternativ 2 innebär en inriktning på offentlig konsumtion och på den offentliga sektorn.

Dessutom belyses i avsnitt 7.11 ett alternativ som innehåller en arbetstidsförkortning och görs i avsnitt 6.4 vissa känslighetsanalyser.

Alla alternativen är konstruerade så att nödvändiga resurser avsätts för kapitalbildning, dvs för bruttoinvesteringar, lagerinvesteringar och nettoexport. När det gäller bruttoinvesteringar innebär det att dessa måste stå i ett rimligt förhållande till produktionsnivån 1990. Vidare ställer investeringsutvecklingen krav på den finansiella utvecklingen bl a när det gäller lönsamhet i företagssektorn. Lagerförändringen 1990 är naturligtvis svår att bedöma. Vi har förutsatt att lageruppbyggnaden 1990 har ungefär samma omfattning som 1980 i relation till produktionsnivån.

Tabell 6.1 Konsumtionens utveckling 1980–1990
Årlig procentuell volymförändring

	1983–1990		1980–1990	
	Alt 1	Alt 2	Alt 1	Alt 2
Privat konsumtion	1,5	0,6	0,9	0,3
Offentlig konsumtion	0,5	1,5	0,7	1,4
– stat	–1,0	0,0	–1,2	–0,5
– kommuner	1,1	2,1	1,5	2,2
Total konsumtion	1,1	1,0	0,8	0,7

När det gäller nettoexporten blir resurskraven relativt stora p g a dels obalansen i utrikeshandeln i utgångsläget, dels det förhållandet att full sysselsättning i Sverige skall uppnås i en omvärld med betydande arbetslöshet. För att den nödvändiga nettoexporten skall komma till stånd krävs i sin tur att relativpriserna anpassas så att balans uppnås.

I de två alternativen fördelas det totala konsumtionsutrymmet på privat och offentlig konsumtion i enlighet med tabell 6.1. Av tabellen framgår att den privata konsumtionen ökar ungefär en procentenhet snabbare 1983–1990 än den offentliga i alternativ 1 medan det omvända gäller i alternativ 2. Det är således inga drastiska skillnader mellan alternativen. De är ändå väsentliga med tanke på att tidsperioden är 7 år.

Tidigare framhölls att det kan finnas gränser för hur snabbt reallönerna och den reala konsumtionen kan växa med hänsyn till att inflationen tenderar att drivas upp av en snabb efterfrågetillväxt. Samtidigt kan det emellertid hävdas att reallöneutrymmet inte heller får vara för litet. Det kan nämligen resultera i hårdnande motsättningar mellan olika delar av arbetsmarknaden vilket också kan driva upp de nominella löneökningarna och därmed inflationen. Alternativen 1 och 2 bör därför kunna ange det intervall för långsiktig reallöneutveckling som kan vara förenligt med en låg inflation. Några säkra slutsatser i dessa avseenden kan emellertid inte dras.

Den snabbare ökningen av privat konsumtion i alternativ 1 är mer importkrävande och ställer därmed större krav på exporten som skall betala denna import. Industriproduktionen måste i det fallet öka snabbare än i alternativ 2 och det krävs också en något större sänkning av våra relativpriser för att exporten skall kunna avsättas.

I dagsläget är kapacitetsutnyttjandet relativt lågt. Det är alltså möjligt att i viss utsträckning öka produktionen utan att utöka produktionskapaciteten. På längre sikt måste emellertid investeringarna öka. De olika produktionsstrukturerna i alternativ 1 och 2 leder till olika investeringsbehov. Genom skillnaderna i produktions- och investeringsutveckling kommer också produktiviteten att variera mellan alternativen.

6.2.3 Produktionskapacitet

Produktivitetens bestämningsgrunder har tidigare diskuterats i avsnitt 5.3. Det visades där att det råder ett klart samband mellan produktionen,

Tabell 6.2 Produktivitetens utveckling inom olika näringsgrenar 1970–1990
Årlig procentuell förändring

	1970–1980	1980–1990		1980–1983	1983–1990	
		Alt 1	Alt 2		Alt 1	Alt 2
Jordbruk och fiske	5,6	4,7	4,6	8,2	3,2	3,1
Skogsbruk	2,7	1,6	1,5	1,1	1,8	1,7
Industri	3,3	3,8	3,4	2,2	4,4	3,9
El-, gas-, värme- och vattenverk	5,6	3,6	3,4	5,1	2,9	2,6
Byggnadsverksamhet	3,8	1,5	1,3	0,5	2,0	1,7
Summa varu- och kraftproduktion	3,8	3,5	3,2	2,7	3,8	3,4
Varuhandel	2,6	2,6	2,4	0,4	3,6	3,3
Samfärdsel	4,8	1,9	1,8	–1,1	3,2	3,0
Bostadsförvaltning	1,2	0,3	0,2	–0,9	0,9	0,7
Privata tjänster	3,7	1,0	0,8	–1,2	2,0	1,6
Summa privat tjänsteproduktion	3,2	1,5	1,4	–0,3	2,3	2,1
Summa näringsliv	3,6	2,5	2,3	1,2	3,1	2,7
Offentliga tjänster	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0
Totalt	**2,9**	**1,9**	**1,6**	**0,9**	**2,3**	**2,0**

Anm. Sektorindelningen 1983 bygger på preliminära uppskattningar.
Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

investeringarna och produktivitetens förändringstakter. För att höja produktionsvolymen krävs nyinvesteringar. Dessa påverkar produktiviteten dels genom höjd kapitalinsats per arbetstimme, dels genom att nyare teknik kan införas. Det finns dessutom tecken på att en högre produktionsnivå också på annat sätt tenderar att höja produktiviteten. Detta kan t ex ske genom att man under en period med högre aktivitet satsar mer på vardagsrationaliseringar och organisatoriska förbättringar.

Med hänsyn till att produktionskraven på olika näringssektorer blir större i alternativ 1 än i alternativ 2 har också produktivitetsbedömningarna varierats därefter. Dessa sammanfattas i tabell 6.2. Sammanvägningen till totala produktivitetstillväxter, 1,9 % per år i alternativ 1 och 1,6 % per år i alternativ 2, har gjorts med de mellan alternativen varierande produktionsstrukturerna.

Som framgår av tabell 6.2 har produktivitetstillväxten inom industrin beräknats bli obetydligt högre under 1980-talet än under 1970-talet. I andra privata produktionssektorer tyder bedömningarna däremot på svagare produktivitetsökningar. Särskilt markant är nedgången i de privata tjänsteproducerande sektorerna (med undantag för varuhandeln). Detta sammanhänger till stor del med att produktivitetstillväxten i dessa sektorer stagnerade helt under de första åren av 1980-talet, se diagram 6.2. Under perioden 1983–1990 har produktiviteten i total privat tjänsteproduktion förutsatts växa med 2,3 % per år i alternativ 1 och 2,1 % i alternativ 2.

Den produktionsutveckling som resulterar av de två olika efterfrågebilderna sammanfattas i tabell 6.3. Variationsvidden mellan de alternativa

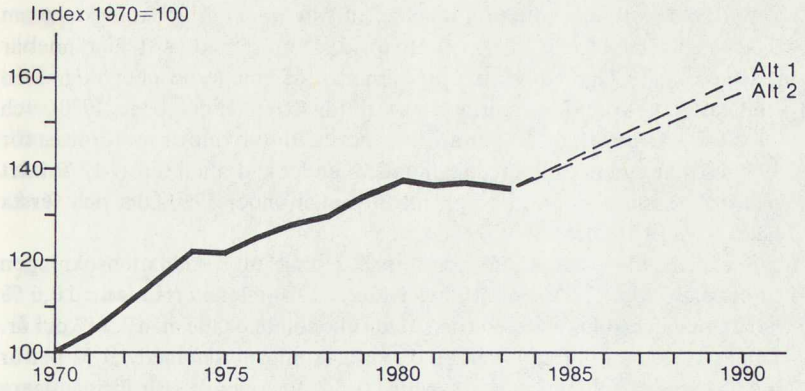

Diagram 6.2. Produktivitet i total privat tjänsteproduktion 1970–1990
Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

Tabell 6.3 Produktionens utveckling inom olika näringsgrenar 1970–1990
Förädlingsvärde till faktorpris, 1980 års priser

	Miljarder kr 1980	Årlig procentuell förändring					
		1970–1980	1980–1990		1980–1983	1983–1990	
			Alt 1	Alt 2		Alt 1	Alt 2
Jordbruk och fiske	9,4	1,2	1,4	1,1	4,2	0,3	–0,2
Skogsbruk	6,8	–2,3	2,2	1,9	3,6	1,6	1,2
Industri	107,9	1,0	2,8	2,1	–0,7	4,3	3,3
El-, gas-, värme- och vattenverk	12,8	6,1	4,8	4,5	6,9	3,9	3,4
Byggnadsverksamhet	36,3	0,8	1,1	0,6	–0,6	1,9	1,1
Summa varu- och kraftproduktion	173,2	1,1	2,5	1,9	0,4	3,5	2,6
Varuhandel	50,6	1,9	1,9	1,4	–1,0	3,1	2,4
Samfärdsel	32,6	4,6	2,5	2,1	0,6	3,2	2,7
Bostadsförvaltning	41,1	1,9	0,8	0,5	1,2	0,7	0,2
Privata tjänster	60,3	2,7	2,8	2,2	1,4	3,4	2,5
Summa privat tjänsteproduktion	184,6	2,6	2,1	1,6	0,6	2,7	2,0
Summa näringsliv	357,8	1,8	2,3	1,8	0,5	3,1	2,3
Offentliga tjänster	114,0	3,6	0,9	1,6	1,8	0,5	1,6
Totalt	471,8	2,2	2,0	1,7	0,8	2,5	2,1

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

tillväxttalen är störst inom industrin samt inom den privata och offentliga tjänsteproduktionen. Det sistnämnda är en naturlig följd av alternativens konstruktion. I fråga om industriproduktionen samverkar flera faktorer: varierande produktivitetsutveckling, annorlunda efterfrågan beroende på förskjutningar mellan privat och offentlig konsumtion samt befintligt sysselsättningsutrymme. Samma faktorer påverkar också andra näringsgrenar, även om effekterna i regel är mindre.

För landets totalproduktion innebär kalkylerna en årlig ökningstakt om 2,0 % i alternativ 1 och 1,7 % i alternativ 2. Jämfört med 1970-talet innebär detta en något lägre tillväxttakt. Skillnaden är emellertid obetydlig. Den rimligaste beskrivningen torde vara att tillväxten under både 1970- och 1980-talen är ungefär 2 % per år. Den produktionsökning som förutses för 1980-talet är emellertid betydligt högre än under andra hälften av 1970-talet men når å andra sidan inte upp till tillväxten under 1960-talet och första hälften av 1970-talet.

Ser man till produktionsfaktorernas bidrag till produktionsökningen finner man vidare att sysselsättningen under 1970-talet *minskade* med 0,6 % per år medan produktiviteten i den totala ekonomin ökade med 2,9 % per år. Under 1980-talet däremot beräknas sysselsättningen *öka* med 0,1 % per år medan produktiviteten bara ökar med 1,6–1,9 % per år. En förmånligare sysselsättningsutveckling motvägs således av en lägre produktivitetsökning.

6.2.4 Försörjnings- och bytesbalans

En försörjningsbalans ger en sammanfattande redovisning av ett lands reala resurser och deras användning. I tabell 6.4 har de i försörjningsbalansen ingående posterna grupperats efter tillgång och användning. Tillförseln av varor och tjänster bestäms av den inhemska produktionen och av den totala

Tabell 6.4 Försörjningsbalans 1970–1990
1980 års priser

	Miljarder kr 1980	Årlig procentuell förändring					
		1970–1980	1980–1990		1980–1983	1983–1990	
			Alt 1	Alt 2		Alt 1	Alt 2
BNP till mottagarpris	525,1	2,0	1,9	1,6	0,6	2,4	2,0
Import av varor och tjänster	166,5	2,4	1,1	0,9	–0,7	1,9	1,7
Summa tillgång	691,6	2,1	1,7	1,4	0,3	2,3	1,9
Privat konsumtion	270,0	1,6	0,9	0,3	–0,5	1,5	0,6
Offentlig konsumtion	153,2	3,2	0,7	1,4	1,3	0,5	1,5
Summa konsumtion	423,2	2,1	0,8	0,7	0,2	1,1	1,0
Bostadsinvesteringar	24,5	–1,5	–1,1	–2,8	–4,2	0,2	–2,2
Privata investeringar	63,9	2,1	1,8	1,3	–3,6	4,2	3,5
Offentliga investeringar	17,6	–1,2	–0,6	0,1	–1,9	–0,1	0,9
Summa investeringar	106,0	0,6	0,8	0,3	–3,4	2,7	1,9
Lagerförändring	5,9	.	.	.	.	.	.
Export av varor och tjänster	156,5	3,8	4,2	3,8	5,4	3,7	3,2
Summa användning	691,6	2,1	1,7	1,4	0,3	2,3	1,9

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

importvolymen. Därefter visas hur dessa resurser används.

Av den tillgängliga produktionsökningen måste en del avsättas för kapitalbildning, dvs för nettoexport, bruttoinvesteringar och lagerförändring. Den del av produktionsökningen som måste avsättas för nettoexport bestäms av dels underskottet i bytesbalansen i utgångsläget, dels kraven på att öka kapacitetsutnyttjandet i förhållande till utlandet. Detta ställer vissa krav på relativprissänkningar.

Nettoexport

I båda alternativen har de svenska priserna beräknats behöva öka ca 1 % långsammare per år 1983–1990 än den genomsnittliga prisutvecklingen i omvärlden. I alternativ 1 krävs dock en något större relativprissänkning än i alternativ 2. Det medger i båda alternativen enligt utredningens beräkningar att det uppsatta bytesbalansmålet nås.

När det gäller att bedöma rimligheten i den förutsatta relativprissänkningen så bör hänsyn tas till ett antal olika förhållanden:

- För det första har de inledande åren på 1980-talet genom devalveringarna 1981 och 1982 inneburit en relativprissänkning på i storleksordningen 10 %. Ytterligare relativprissänkningar kan därmed bli svåra att uppnå – i synnerhet som de måste nås genom en långsammare pris- och löneökningstakt än i omvärlden och inte genom ytterligare devalveringar. Det senare skulle göra det omöjligt att uppnå de låga inflationstakter som eftersträvas och sannolikt även flera av de övriga målen för den ekonomiska politiken. Relativprissänkningarna måste dessutom uppnås i ett läge där arbetslösheten i Sverige minskar medan den i omvärlden troligen fortsätter att öka.
- För det andra innefattar den genomsnittliga prisutvecklingen i omvärlden en lägre inflation för vissa länder och en högre inflation för andra länder. I det genomsnitt för konsumentprisernas stegringstakt på 5 % per år 1983–1990 som förutsätts räknar utredningen exempelvis med 3,5 % inflation i Förbundsrepubliken Tyskland och prisstegringstakter över 5 % för vissa andra OECD-länder. Den förutsatta svenska inflationen ligger därmed mellan den som förutsätts för Förbundsrepubliken Tyskland och genomsnittet för omvärlden. En kärnfråga i detta sammanhang är om den svenska ekonomin fungerar så att vi kan komma ner i så låga inflationstakter. I avsnitt 3.3 framgick att inflationstakten i Sverige under första delen av 1970-talet var lägre än i OECD-området, se diagram 3.6 och 3.7, medan den under perioden 1976–1983 bara ett år varit lägre i Sverige. Det tyder på att det inte är omöjligt att uppnå inflationstakter under genomsnittet för omvärlden.
- För det tredje är den måttliga tillväxt som förutsätts för omvärlden inte tillräcklig för att reducera den mycket höga arbetslösheten i dagsläget. Tvärtom torde arbetslösheten vara ännu större 1990. I en sådan omvärld skall Sverige uppnå full sysselsättning. För att denna skall uppnås med bibehållen extern balans är det nödvändigt att prisutvecklingen i Sverige är långsammare än i omvärlden. Skulle tillväxten i omvärlden bli snabbare än utredningen har förutsatt så lättar kraven på relativprissänkning. Å andra sidan skärps kraven om tillväxten i omvärlden blir sämre än förutsatt.

Mot denna bakgrund har utredningen ansett det rimligt att förutsätta en fortsatt relativprissänkning med ca 1 % per år 1983–1990. Denna relativprissänkning torde bli svår men inte omöjlig att uppnå, men framför allt är den med givna internationella förutsättningar nödvändig för att uppnå balans 1990. Relativprissänkningen medför att en betydande del av BNP-ökningen måste avsättas för nettoexport. Som framgår av avsnitt 7.7 är relativprissänkningar en resurskrävande väg att åstadkomma balans i utrikeshandeln. På kort sikt kan det vara den enda väg som står till buds. Ju längre tidsperspektivet sträcks ut desto större betydelse får emellertid andra faktorer som forskning, produktutveckling och marknadsföring. Väsentligt ökade insatser på sådana områden kan således minska kraven på relativprissänkningar.

Den nödvändiga relativprissänkningen innebär också att konsumentpriserna måste stiga långsammare i Sverige än i andra länder. För perioden 1983–1990 beräknas konsumentpriserna öka med ca 4 % per år. Inflationstakten behöver således dämpas kraftigt i förhållande till tidigare perioder. Möjligheterna att uppnå detta underlättas av att inflationstakten i omvärlden beräknas bli betydligt lägre under resten av 1980-talet än tidigare.

Inom ramen för den nödvändiga ökningen av nettoexporten beräknas exporten öka med ca 4 % per år och importen med ca 1 % per år 1980–1990. Den exportökning som krävs är något större i alternativ 1 än i alternativ 2, 4,2 % per år resp 3,8 % per år. Det beror på att den snabbare ökningen av privat konsumtion i alternativ 1 drar med sig ökad import vilken måste täckas med ökade exportintäkter.

Exportökningen under 1980-talet är i stort sett densamma som den som uppnåddes under 1970-talet. Härvid kan noteras att världshandeln utvecklades betydligt snabbare under 1970-talet än vad som förutses för 1980-talet, ca 5 % resp 2 à 3 % per år. Å andra sidan steg relativpriserna på svensk export med ca 1 % per år under 1970-talet vilket dämpade exporttillväxten medan de förutsätts falla under 1980-talet med 1 à 2 % per år.

Importökningen är betydligt långsammare under 1980-talet än under 1970-talet, ca 1 % per år resp 2,4 % per år. Den långsammare importutvecklingen beror huvudsakligen dels på att efterfrågeutvecklingen förutses bli svagare under 1980-talet, dels på att importen stiger i pris i förhållande till svenska produkter.

Det förhållandet att importen ökar långsammare än produktionen, se tabell 6.4, medför att importens andel av BNP beräknas sjunka från 31,7 % 1980 till knappt 30 % 1990. Importandelen 1990 blir ungefär densamma i båda alternativen 1990 trots en snabbare privat konsumtionsökning i alternativ 1. Det beror främst på att den högre efterfrågan i detta fall motverkas av en något större relativprissänkning på svenska produkter.

Investeringar

Investeringarnas ökningstakt bestäms i stor utsträckning av produktionsutveckling och lönsamhet. Särskilt gäller det för industriinvesteringar och delar av tjänstesektorns investeringar. För energiinvesteringar, bostadsinvesteringar och offentliga investeringar är bestämningsfaktorerna av annat slag.

Tabell 6.5 Resursernas fördelning 1970–1990
Procent av BNP, 1980 års priser

	1970	1980	1983	1990	
				Alt 1	Alt 2
Total konsumtion	79,1	80,6	79,5	72,7	73,9
Totala investeringar	23,1	20,2	17,9	18,2	17,7
Lagerförändring	3,1	1,1	– 1,2	1,1	1,1
Nettoexport	–5,3	–1,9	3,8	8,0	7,3
BNP	100	100	100	100	100

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

I utredningens kalkyler har förutsatts att näringslivet skall uppnå investeringsnivåer och kapitalstockar som är förenliga med de produktionsnivåer som gäller 1990. För att detta skall vara möjligt krävs en kraftig höjning av kapacitetsutnyttjandet och en god lönsamhet i näringslivet. Det senare innebär att vinstnivåerna 1990 beräknas behöva ligga på dagens vinstnivåer och väsentligt över de nivåer som registrerades under senare hälften av 1970-talet. Detta ställer i sin tur krav på pris- och lönebildningen.

I båda alternativen krävs en väsentlig ökning av investeringsnivån mellan 1983 och 1990. De totala investeringarna beräknas behöva öka med 2 à 3 % per år och industrins investeringar med 9 à 10 % per år. För industrins del innebär det att investeringarna åter kommer upp i nivå med vad som gällde i mitten av 1970-talet. Kapitalintensiteten, dvs kapitalstockens andel av produktionen, kommer trots detta att falla väsentligt under resten av 1980-talet vilket beror på att den nya produktionen är mindre kapitalkrävande, att immateriella investeringar har fått en ökande betydelse etc, se vidare avsnitt 7.6.

Investeringskvoten, dvs investeringarnas andel av BNP, kommer att vara lägre 1990 än 1980, se tabell 6.5. Denna nedgång beror främst på att bostadsinvesteringarna och de offentliga investeringarna minskar som andel av BNP.

När de resurskrav som följer av dessa förutsättningar rörande kapitalbildningen (dvs nettoexport och investeringar inkl lagerförändring) har avräknats från de totala resurserna återstår ett konsumtionsutrymme. Det är detta konsumtionsutrymme som i långtidsutredningens alternativ 1 och 2 har fördelats på privat och offentlig konsumtion. I praktiken påverkas både det totala resursutrymmet och resurskraven för kapitalbildning av hur konsumtionsutrymmet fördelas. För att uppnå en konsistent bild bestäms därför alla dessa faktorer simultant (på samma gång) i långtidsutredningens modellsystem.

Konsumtion, alternativ 1

Den *privata konsumtionens* ökningstakt 1983–1990 har i alternativ 1 beräknats till 1,5 % per år inom ramen för en total konsumtionsökning på drygt 1 % per år och med hänsyn till den förutsatta ökningen av offentlig

konsumtion i detta alternativ, se nedan.

För att en sådan tillväxt av den privata konsumtionen 1983–1990 skall uppnås måste reallönerna öka minst lika mycket. Den offentliga sektorns finansiella läge medför att något nämnvärt bidrag till den privata konsumtionens ökning inte torde kunna komma från den offentliga sektorns nettotransfereringar till hushållen. En reallöneökning på i storleksordningen 2 % per år i genomsnitt 1983–1990 ställer mycket bestämda krav på pris- och lönebildningen. Den generella inflationstakten på både pris- och lönesidan måste vara så låg att konkurrenskraften stärks och produktion och produktivitet ökar tillräckligt mycket för att ge utrymme för reallöneökningar. Dessutom måste inom denna ram priserna öka väsentligt långsammare än lönerna.

Den *offentliga konsumtionen* förutsätts i alternativ 1 öka med 0,5 % per år 1983–1990. Den offentliga konsumtionens ökningstakt har fördelats på −1% per år för staten och +1 % per år för kommunerna. För statens del motsvarar konsumtionsminskningen de förutsättningar som ligger i långtidsbudgeten (den kalkyl som varje år görs över statsfinansiella konsekvenser på 5 års sikt av redan fattade beslut och gjorda åtaganden). För kommunernas del är ökningstakten väsentligt lägre än under 1970-talet men i linje med nuvarande underliggande volymökning (dvs volymökning exkl huvudmannaskapsförändringar och beredskapsarbeten).[1] Kommunernas egna planer tyder också på en väsentlig dämpning av tillväxttakten.

Konsumtion, alternativ 2

I alternativ 2 med inriktning på offentlig konsumtion krävs en något mindre relativprissänkning och något mindre investeringar i näringslivet. Samtidigt blir den totala resursramen i termer av BNP i 1980 års priser (dock inte i termer av antalet arbetade timmar) mindre i detta alternativ till följd av dels att en större andel av produktionen sker i offentlig sektor där produktiviteten såsom den mäts i dessa sammanhang är lägre än i näringslivet, dels att produktiviteten i näringslivet i detta alternativ är lägre till följd av lägre produktionsnivå och lägre investeringar. Sammantaget innebär den lägre totala resursramen och de dämpade kraven på kapitalbildning att utrymmet för konsumtionsökning totalt sett är något mindre i alternativ 2.

Inom ramen för en total konsumtionstillväxt på 1 % per år 1983–1990 har i alternativ 2 förutsatts att den *offentliga konsumtionen* växer med 1,5 % per år 1983–1990. För den statliga konsumtionens del har förutsatts nolltillväxt medan för den kommunala konsumtionen har förutsatts en ökning med 2 % per år 1983–1990. I förhållande till alternativ 1 ligger den offentliga konsumtionens ökningstakt således 1 % per år högre i alternativ 2. Det gäller både statlig och kommunal konsumtion. Samma skillnad har schablonmässigt förutsatts när det gäller statens och kommunernas investeringar.

Den snabbare tillväxten av offentlig konsumtion i alternativ 2 ligger över nuvarande planer. Med hänsyn till att även alternativ 2 innebär en relativt snabb ökning av produktionen i näringslivet och av skatteunderlagen är det dock inga orealistiskt höga ökningstal. I förhållande till den offentliga konsumtionens tillväxttakt under 1970-talet innebär emellertid både alternativ 1 och 2 väsentligt lägre ökningstakter.

[1] *Preliminär nationalbudget 1984,* prop. 1983/84:100, bilaga 1.1, sid 162.

Utrymmet för ökning av den *privata konsumtionen* blir 0,6 % per år 1983–1990 i alternativ 2. Det är en lägre tillväxt än under 1970-talet men ändå högre än de senaste åren.

Resursanvändning

Den totala konsumtionsvolymen ökar ungefär lika snabbt i de båda alternativen sett över hela 1980-talet, eller med mellan 0,5 och 1 % per år. Denna ökning skiljer sig markant från den under 1970-talet, 2,1 % per år. För den privata konsumtionens del är ökningen 0,9 % per år i alternativ 1 och 0,3 % per år i alternativ 2 att jämföra med 1,6 % per år för 1970-talet. Dämpningen av den offentliga konsumtionens ökningstakt är ännu starkare: från 3,2 % per år under 1970-talet till 0,7 resp 1,4 % per år under 1980-talet.

I diagram 6.3 illustreras resurstillväxten och resursanvändningen under 1970- och 1980-talen. Staplarnas höjd anger den totala BNP-ökningen och de olika fälten resursanvändningen.

Under perioden 1970–1980 användes hela 88 % av den totala produktionsökningen till höjd konsumtion. Nettoexporten tog i anspråk 14 % medan investeringarna minskade i volym motsvarande 2 % av BNP-ökningen.

Under perioden 1980-1990 behöver en väsentligt större del av resursökningen avsättas för kapitalbildning. Huvuddelen av den ökade kapitalbildningen går åt för att genom en ökad nettoexport förstärka bytesbalansen. Det kan vidare nämnas att eftersom våra exportpriser förutsatts stiga långsammare än importpriserna så ökar också den andel av exporten som krävs för att

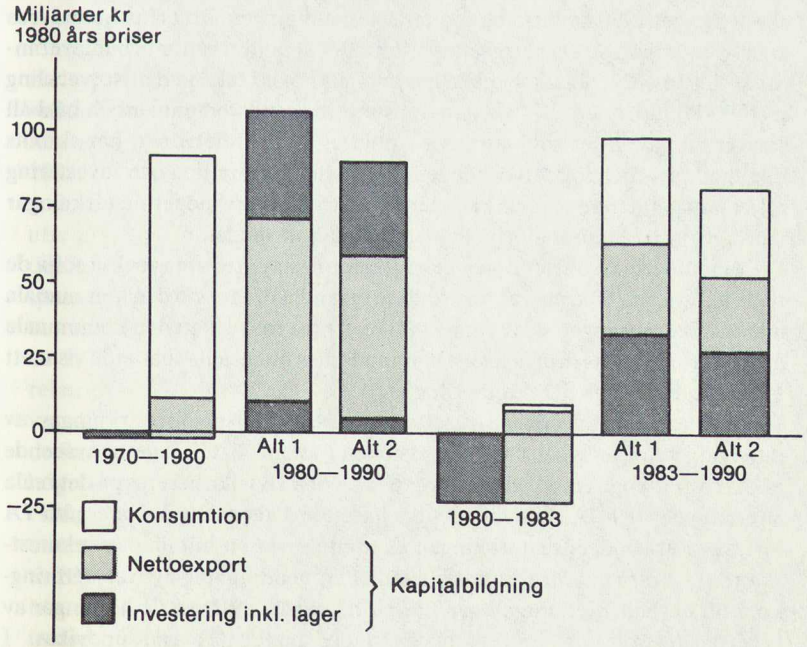

Diagram 6.3 Resursförändring och resursanvändning 1970–1990. Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

betala en given importvolym. Av de angivna ökningarna av nettoexporten 1980–1990 (61 miljarder kr i alternativ 1 och 55 miljarder kr i alternativ 2 i 1980 års priser) hänförs mer än hälften till det försämrade bytesförhållandet. Under 1970-talet var effekten av det oförmånliga bytesförhållandet t o m större än hela nettoexportökningen med effekten att den reala bytesbalansen försämrades.

Ungefär hälften av ökningen av nettoexporten har emellertid redan ägt rum 1980–1983 vilket medför att ca 1/3 av resursökningen 1983–1990 behöver avsättas för nettoexport. Investeringarna, vilka minskade 1980–1983, behöver under resten av 1980-talet öka i samma omfattning som nettoexporten, dvs med ca 1/3 av BNP-ökningen. Lagerinvesteringarna svarar för en väsentlig del av detta resursanspråk. Därmed kvarstår för konsumtionsökning under resten av 1980-talet ca 1/3 av BNP-ökningen.

6.3 Finansiell utveckling

De finansiella kalkylerna tar sin utgångspunkt i de alternativ för den reala utvecklingen som redovisats i avsnitt 6.2 och de krav som enligt avsnitt 6.1.3 måste ställas på den finansiella utvecklingen om en återgång till samhällsekonomisk balans skall vara möjlig. Kalkylerna har i övrigt grundats på följande allmänna förutsättningar.

För staten och socialförsäkringssektorn avser kalkylerna i princip enbart konsekvenserna av redan fattade beslut och gjorda åtaganden (s k långtidsbudgetteknik). Följande modifieringar har dock gjorts: (1) inkomstskatteskalan efter 1985 har för att undvika en successiv ökning av skatteuttag (skatt/sammanräknad inkomst) och marginalskatter förutsatts sänkas så att skatteuttaget 1990 är detsamma som 1985 (sänkningen förutsätts finansieras genom en höjning av arbetsgivaravgifterna), (2) punktskatter och inleveranser av vinstmedel från riksbanken har antagits höjas i takt med prisutveckling resp BNP i löpande pris, (3) vissa transfereringar till kommuner och hushåll som är nominellt fastställda, t ex barnbidrag och studiebidrag, har skrivits upp med pris- och löneutvecklingen, (4) statlig konsumtion och investering följer antagandena i de reala kalkylerna och (5) krav på budgetförstärkningar har lagts in på inkomst- och/eller utgiftssidan, se nedan.

Kommunernas konsumtions- och investeringsutgifter antas också följa de reala kalkylerna. Därutöver förutsätts att grundavdraget vid den kommunala inkomstbeskattningen skrivs upp i takt med priserna och att den kommunala utdebiteringen höjs så mycket att kommunernas finansiella sparande visar ett underskott 1990 på 3 à 4 miljarder kr.

De finansiella kalkylerna resulterar i vissa krav på förstärkningar av statsbudgeten i enlighet med diskussionen i avsnitt 6.1.3. I detta avseende räknar utredningen med olika alternativ: 1A och 1B vilka baseras på det reala alternativet 1 och 2A, 2B och 2C vilka baseras på alternativ 2. I *alternativ 1A* förutsätts att budgetförstärkningen genomförs via en höjning av inkomstskatten. I *alternativ 1B* förutsätts i stället en neddragning av transfereringarna till hushåll. Neddragningen har gjorts så stor att även de höjningar av arbetsgivaravgifterna som nämndes under punkt (1) kan undvikas. I

alternativ 2A sker budgetförstärkningen liksom i alternativ 1A genom en höjning av inkomstskatten och i *alternativ 2B* genom en neddragning av transfereringarna till hushållen. Slutligen studeras i *alternativ 2C* vilka skattehöjningar som krävs om transfereringsutgifterna till hushållen ökar snabbare än vad som förutsätts i alternativ 2A.

Den finansiella utvecklingen är i många avseenden likartad i de fem alternativen. Det beror på att samtliga alternativ i princip utformas så att kraven på en balanserad finansiell utveckling skall vara uppfyllda. Alternativen skiljer sig samtidigt markant från utvecklingen under 1970-talet. Inflationen minskar dramatiskt. Den yttre balansen återställs. Sparandet och kapitalbildningen i ekonomin ökar. Statens budgetunderskott minskar och näringslivets lönsamhet är god.

Bytesbalansunderskottet uppgick under 1980–1982 till i genomsnitt 3 % av BNP. Under 1983 minskade underskottet till 1 % av BNP. Det strukturella underskottet är emellertid större beroende på lagerinvesteringarna, som beräknas slå om från en lageravveckling motsvarande 1 % av BNP till en lageruppbyggnad av ungefär samma storlek. Bruttoinvesteringarna exkl lager har däremot inte bedömts behöva öka nämnvärt i förhållande till BNP mellan 1983 och 1990. Det förklaras bl a av att behovet av bostads- och energiinvesteringar är begränsat under resten av 1980-talet.

Om det förutsatta överskottet i bytesbalansen på 1 % av BNP skall uppnås 1990 krävs en sparandeökning i ekonomin. Det finansiella sparandet i förhållande till BNP behöver öka med ca 2 procentenheter. Enligt utredningens kalkyler kommer det finansiella sparandet i den privata sektorn att försvagas bl a till följd av att lageravvecklingen 1983 slår om till lageruppbyggnad (tabell 6.6). I förhållande till BNP minskar sparandet med 3 à 4 procentenheter. Det innebär att den offentliga sektorns sparande måste öka med drygt 5 procentenheter.

Kravet på sparandeförbättring i den offentliga sektorn är ungefär lika stort i inflationsrensade som i nominella termer. Förbättringen av bytesbalansen mellan 1983 och 1990 blir dock väsentligt mindre när hänsyn tas till inflationens effekt på utlandsskulden. Det beror dels på att inflationen minskar, dels på att utlandsskulden i förhållande till BNP är mindre 1990 än 1983.

Sett i ett längre perspektiv innebär den sparandebalans som enligt utredningens kalkyler framkommer 1990 i viss utsträckning en återgång till den situation som rådde under första hälften av 1970-talet. Det finansiella sparandet ökar i den offentliga sektorn och minskar i den privata. Det finns emellertid också vissa väsentliga skillnader. Jämfört med situationen i början av 1970-talet beräknas det finansiella sparandet i den privata sektorn bli relativt stort. Därigenom kan den offentliga sektorns finansiella sparande vara i motsvarande mån mindre. Som framgår bedöms såväl hushållens som de finansiella och icke-finansiella företagens sparande komma att ligga på en högre nivå än tidigare. En annan viktig skillnad är att bytesbalansöverskottet i inflationsrensade termer är större. Därigenom sker en real amortering av utlandsskulden. Nettoskuldsättningen till utlandet uppgår 1990 till ca 13 % av BNP. Om det bytesbalansöverskott som förutsatts för 1990 blir bestående bör det således vara möjligt att avveckla landets nettoskuld till utlandet under 1990-talet.

Tabell 6.6 Sparande i privat och offentlig sektor 1970–1990
Procentuell andel av BNP

	1970–1974	1975–1979	1980–1983	1980	1983	1990	
						Alt 1A	Alt 2A
Nominellt finansiellt sparande							
Bytesbalans	0,7	– 1,5	– 2,7	– 3,6	– 0,9	0,9	0,8
Privat sektor	– 3,4	– 2,6	2,6	0,2	5,0	1,7	1,3
därav bruttosparande	14,2	14,2	17,0	17,2	17,9	17,9	16,6
bruttoinvesteringar exkl lager	16,5	16,2	15,1	16,1	14,2	15,2	14,3
lager	1,1	0,6	– 0,6	0,9	– 1,2	1,0	1,0
Offentlig sektor	4,0	1,1	– 5,2	– 3,7	– 5,9	– 0,8	– 0,4
Inflationsrensat finansiellt sparande							
Bytesbalans	0,3	– 1,5	– 2,2	– 2,6	1,0	1,5	1,5
Privat sektor	– 2,1	– 0,5	3,8	2,6	5,7	1,2	0,7
Offentlig sektor	2,5	– 1,0	– 6,0	– 5,2	– 4,5	0,3	0,8

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

Försvagningen av den privata sektorns finansiella sparande mellan 1983 och 1990 kan hänföras till sektorn icke-finansiella företag (tabell 6.7). Sektorns finansiella sparande minskar som andel av BNP med inemot 4 procentenheter. Det förklaras framför allt av ökade investeringar i byggnader, maskiner och lager. Bruttosparandet ligger kvar på ungefär samma nivå som 1983.

Jämfört med situationen i början av 1970-talet är det finansiella sparandet något större. Det gäller även om man rensar för företagens bostadsinvesteringar. I inflationsrensade termer är företagens finansiella sparande däremot något mindre 1990 än i början av 1970-talet. Skillnaden är dock liten och motsvaras dessutom av att bruttoinvesteringarna är i ungefär motsvarande grad större.

Räntabiliteten på materiellt kapital i industrin är i alternativ 1 A ca 2 procentenheter högre än räntabiliteten på finansiellt kapital. Det innebär att räntabiliteten uppgår till 10 % nominellt och 6 % realt. I alternativ 2 A är räntabiliteten något lägre i såväl nominella som reala termer. Soliditeten stiger kraftigt i båda alternativen och når i stort sett upp till samma nivå som i början av 1970-talet. Den finansiella utvecklingen i företagssektorn torde mot denna bakgrund inte utgöra något hinder för den investeringsutveckling som enligt de reala kalkylerna måste komma till stånd i resp alternativ.

Det finansiella sparandet i sektorn finansiella företag minskar som en andel av BNP. Det beror till stor del på att det nominella ränteläget faller, varigenom sektorns finansiella förmögenhet får en lägre nominell förräntning. Dessutom har den tidigare snabba fonduppbyggnaden inom ramen för olika typer av avtalsenliga kollektiva försäkringar antagits upphöra. I inflationsrensade termer är sektorns sparande ungefär oförändrat mellan

Tabell 6.7 Den privata sektorns sparande 1970–1990
Procentuell andel av BNP

	1970–1974	1975–1979	1980–1983	1980	1983	1990	
						Alt 1A	Alt 2A
Nominellt finansiellt sparande							
Privat sektor	-3,4	-2,6	2,6	0,2	5,0	1,7	1,3
Icke-finansiella företag	-4,8	-5,0	-2,1	-4,5	0,3	-3,2	-3,4
därav bruttosparande	7,5	6,2	8,3	7,6	10,1	10,2	9,4
bruttoinvesteringar exkl lager	11,2	10,6	11,0	11,1	11,0	12,4	11,8
lager	1,1	0,6	-0,6	0,9	-1,2	1,0	1,0
Finansiella företag	1,8	3,1	4,2	3,9	4,1	3,5	3,3
Hushåll	-0,4	-0,7	0,5	0,7	0,5	1,4	1,5
Icke-finansiella företag exkl bostäder	-3,4	-4,6	-0,9	-3,6	1,9	-1,7	-2,2
Inflationsrensat finansiellt sparande							
Privat sektor	-2,1	-0,5	3,8	2,6	5,7	1,2	0,7
Icke-finansiella företag	-0,4	-0,1	3,1	2,2	4,3	-1,6	-1,6
Finansiella företag	0,6	1,5	1,2	1,0	1,5	1,8	1,4
Hushåll	-2,3	-1,9	-0,5	-0,6	-0,1	1,0	1,0

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

1983 och 1990. Jämfört med situationen i början av 1970-talet är det en relativt hög nivå som förklaras av att realräntan antas vara hög samtidigt som sektorns finansiella nettoförmögenhet i förhållande till BNP ökat.

Den goda ekonomiska tillväxten möjliggör reala lönekostnadsökningar (inkl arbetsgivaravgifter) under perioden 1983–1990 på drygt 2,5 % per år (tabell 6.8). Samtidigt är utrymmet för privat konsumtionsökning begränsat till 1,5 % per år i alternativ 1 och 0,5 % per år i alternativ 2. Även om

Tabell 6.8 Hushållens inkomster och utgifter 1970–1990
Årlig procentuell förändring, 1980 års priser

	1970–1980	1980–1983	1983–1990				
			Alt 1A	Alt 1B	Alt 2A	Alt 2B	Alt 2C
Lönekostnader	2,7	-2,6	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7
Utbetald lön	0,9	-3,0	2,3	2,7	2,3	2,3	2,2
Överföringar från offentlig sektor	7,1	1,0	1,0	-0,7	1,0	-1,2	3,2
Direkta skatter	2,8	-1,4	2,7	2,1	4,6	2,9	6,2
Disponibel inkomst	1,7	-1,8	1,8	1,8	0,8	0,8	0,8
Konsumtion	1,6	-0,5	1,5	1,5	0,6	0,6	0,6

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

hushållens transfereringsinkomster till skillnad från under 1970-talet utvecklas långsamt innebär det att skattetrycket måste skärpas i förhållande till gällande regler i fyra av de fem alternativen.

I alla alternativ utom alternativ 1 B begränsas den utbetalda lönesumman av den arbetsgivaravgiftshöjning som lagts in i kalkylen. För att uppnå samhällsekonomisk balans vid den antagna sparkvoten krävs i alternativ 1 A dessutom 1990 höjningar av hushållens direkta skatter i förhållande till förutsatta regler med 5 miljarder kr (1983 års priser). I detta belopp ingår inte den redan beslutade kommunalskattehöjningen för 1984 (tabell 6.9).

I alternativ 1 B har detta finansieringsbehov på knappt 5 miljarder kr i stället tagits ut genom nedskärning av de offentliga transfereringsutgifterna till hushållen. Några arbetsgivaravgiftshöjningar har inte heller lagts in i kalkylen efter 1984. Därigenom uppkommer ett ytterligare finansieringsbehov på ca 7 miljarder kr. Även detta har tagits ut på motsvarande sätt. Den offentliga sektorns transfereringar till hushållen behöver således skäras ned med ca 12 miljarder kr, netto. Huvuddelen av transfereringarna är beskattningsbara. Nedskärningsbehovet, brutto, uppgår till ca 17 miljarder kr i reala termer. Ökningen av den totala direktskattekvoten (skatt/sammanräknad inkomst) begränsas därigenom till 0,7 procentenheter i alternativ 1B jämfört med 1,7 procentenheter i alternativ 1A.

Om man till hushållens direkta skatter lägger också de kollektiva avgifterna och ställer detta belopp i relation till de totala löneinkomsterna framkommer ett mått på hur den totala skattebelastningen på faktorinkomsten lön utvecklas. Denna totala skattekvot för skattebasen löner ökar i

Tabell 6.9 Några nyckeldata för hushållens skatter och transfereringar 1990

	1 A	1 B	2 A	2 B	2 C
Miljarder kr, 1983 års priser					
1 Förändring av direkta skatter i förhållande till förutsatta regler[a]	+ 5	0	+ 28	+ 14	+ 44
därav kommunalskattehöjning	0	0	+ 10	+ 14	+ 5
2 Förändring av offentliga transfereringar i förhållande till grundkalkyl för 1990					
– netto	0	– 12	0	– 15	+ 17
– brutto	0	– 17	0	– 21	+ 24
Procentenheter					
3 Förändring av total direktskattekvot 1983–1990 (skatt/sammanräknad inkomst)	+ 1,7	+ 0,7[b]	+ 6,6	+ 3,6	+ 9,7

[a] Förutsatta regler definieras i avsnitt 6.3.1. Den kommunala utdebiteringen har förutsatts ligga på 1984 års nivå och den statliga direktskattekvoten på 1985 års nivå.

[b] Den totala direktskattekvoten stiger något bl a på grund av den beslutade kommunalskattehöjningen för 1984 och att den kommunalt beskattningsbara inkomsten stiger snabbare än den sammanräknade inkomsten.

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

alternativ 1A med ca 2 procentenheter. Genom att arbetsgivaravgifterna i alternativ 1B inte höjs kommer den istället att vara ungefär oförändrad (jfr tabell 7.10).

I de finansiella alternativ som är knutna till alternativ 2 i den reala kalkylen blir kravet på skattehöjningar och/eller utgiftsnedskärningar väsentligt större. Trots att överföringarna från offentlig sektor är lika återhållsamma som i alternativ 1 A framkommer i alternativ 2 A ett skattekrav i förhållande till gällande regler 1990 på 28 miljarder kr. Därav faller 10 miljarder kr på kommunalskatten och 18 miljarder kr på den statliga inkomstskatten. Det innebär att hushållens direkta skatter måste öka väsentligt snabbare än skatteunderlaget. Den totala direktskattekvoten beräknas behöva öka med ca 7 procentenheter. Marginalskattesatserna stiger därigenom kraftigt.

I alternativ 2 B hålls den statliga inkomstskattekvoten på samma nivå som 1985. I stället får de offentliga transfereringsutgifterna skäras ned med ca 21 miljarder kr 1990. Då har emellertid den kommunala inkomstskatten fått höjas så att den totala direktskattekvoten ändå stiger med knappt 4 procentenheter mellan 1983 och 1990.

I alternativ 2 C slutligen får de totala överföringarna från offentlig sektor öka 2,2 % per år snabbare än enligt alternativ 2 A. Det innebär att de 1990 ligger ca 24 miljarder kr högre än 1983. För att samhällsekonomisk balans skall kunna uppnås måste då den totala direktskattekvoten stiga med inemot 10 procentenheter. Skattekravet i förhållande till förutsatta regler uppgår till ca 44 miljarder kr, varav ca 5 miljarder kr kan hänföras till kommunalskatten och drygt 38 miljarder kr till den statliga inkomstskatten. De antagna förändringarna av skatter och transfereringar i förhållande till förutsatta regler resp grundkalkyl sammanfattas för samtliga alternativ i tabell 6.9.

Som redovisas i tabell 7.12 innebär de fem alternativen stora skillnader vad gäller reallöneutrymmet efter skatt för de heltidsarbetande. Utrymmet uppgår i alternativ 1 A till 1,8 % per år och i alternativ 2 A till 0,7 % per år. Genom nedskärningar av transfereringsutgifterna i kombination med skattesänkningar kan utrymmet i alternativ 1 B höjas till 2,4 % per år och i alternativ 2 B till 1,3 % per år. I alternativ 2 C slutligen resulterar skattehöjningarna i att det knappast föreligger något som helst utrymme för reallöneökningar.

Hushållens sparande som pressats ned kraftigt genom den svaga disponibelinkomstutvecklingen i början av 1980-talet beräknas åter öka. Sparkvoten stiger från 1 % 1983 till 3 % i alternativ 1 A och 1 B och ca 2,5 % i alternativ 2 A, 2 B och 2 C. Skillnaden förklaras av att inkomstökningen är långsammare i alternativ 2 än 1. Därigenom kommer en större del av inkomstökningen i det alternativet att uppfattas som permanent, vilket drar ned sparkvoten. Hushållens reala sparande i form av investeringar i bl a småhus fortsätter att minska. Minskningen är särskilt kraftig i alternativ 2. Genom att såväl den totala som den reala sparkvoten är större i alternativ 1 än 2 kommer det finansiella sparandet att bli ungefär lika stort i båda alternativen. Jämfört med 1970-talet väntas det finansiella sparandet öka relativt kraftigt. Det sammanhänger bl a med minskad upplåning till följd av lägre småhusbyggande, avdragsbegränsningen och de höga realräntorna.

Den offentliga sektorns finansiella utveckling präglas i samtliga alternativ av en kraftig inbromsning i den offentliga utgiftsexpansionen och av ett

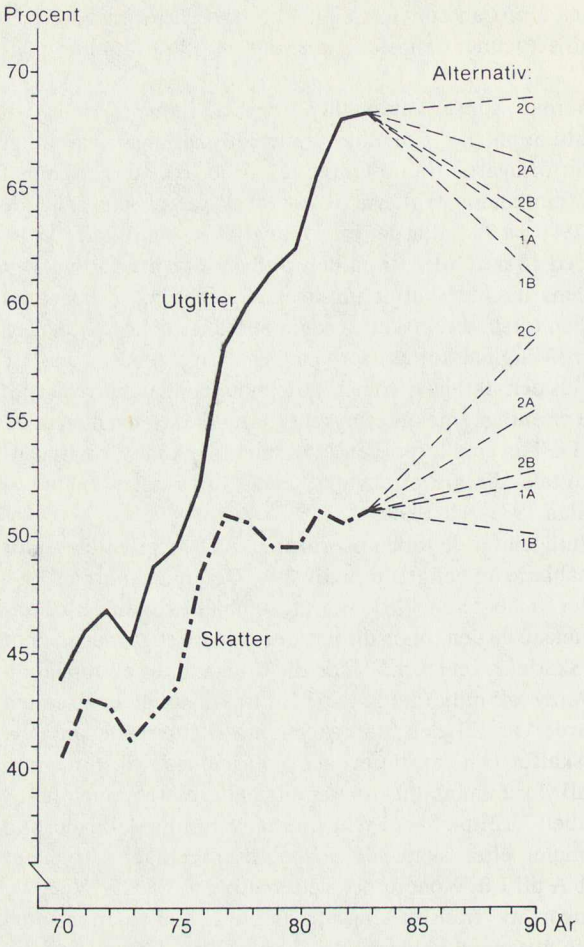

Diagram 6.4 De totala offentliga utgifterna och skatterna (inkl avgifter) som andel av BNP, 1970–1990. Källa: Finansdepartementet.

minskat sparandeunderskott. Utvecklingen för den totala offentliga utgiftsandelen och skattekvoten redovisas i diagram 6.4. Av skillnaden mellan alternativen förklaras ca 3 procentenheter av att den offentliga konsumtionen och investeringarna utgör en större andel av BNP i alternativ 2 än i alternativ 1.

Den förutsatta ökningstakten för de offentliga utgifterna innebär ett mycket kraftigt trendbrott jämfört med den historiska utvecklingen. De totala offentliga utgifterna, som ökat med i genomsnitt ca 5 % per år under perioden 1970–1983 förutsätts öka med endast 1 à 2 % per år.

Trendbrottet är kraftigast för transfereringsutgifterna. Efter en ökning på ca 8 % per år under 1970-talet är de totala transfereringarna exkl räntor ungefär oförändrade under perioden 1983–1990. Företagssubventionerna dras ned kraftigt, kostnaderna för arbetslösheten minskar och tillväxten i pensionsutbetalningarna avtar. Även ökningstakten för den offentliga konsumtionen och investeringarna avtar. När utgifterna fastprisberäknas

Tabell 6.10 Den offentliga utgiftstillväxten 1970–1990 i 1980 års priser
Procentuell årlig ökning

	1970–1980	1980–1983	1983–1990				
			Alt 1A	Alt 1B	Alt 2A	Alt 2B	Alt 2C
Totala offentliga utgifter	5,6	3,6	1,3	0,9	1,6	1,0	2,2
Konsumtion och investeringar	3,7	0,4	2,0	2,0	2,9	2,9	2,9
Transfereringar exkl räntor	8,0	3,9	0,2	– 1,1	0,0	– 1,6	1,7
därav pensioner	8,0	3,2	1,9	0,0	1,8	– 0,6	4,1
arbetsmarknadsstöd	17,8	17,3	– 11,4	– 12,9	– 11,4	– 13,4	– 9,2
övrigt till hushåll	5,4	– 0,8	0,8	– 0,6	0,7	– 1,2	2,6
Övrigt	11,4	8,2	– 1,9	– 1,9	– 2,5	– 2,5	– 2,5
Räntor	10,3	23,6	1,9	2,3	1,1	1,5	0,8

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

med BNP-deflatorn som i tabell 6.10 blir ökningstakten dock fortfarande relativt hög. I alternativ 2 kommer expansionen av den offentliga sektorns konsumtion och investeringar att för sin finansiering ställa krav på en ökande andel av de totala resurserna i ekonomin.

Ränteutgifterna ökar genom att statsskulden växer i snabb takt speciellt i början av perioden samtidigt som realräntorna är höga. Det fallande ränteläget mot slutet av perioden innebär att ränteutgifterna i slutåret dras ned. Genom att räntorna på statens obligationslån är bundna under lång tid kommer ändå staten att 1990 betala en ränta på statsskulden som i genomsnitt uppgår till ca 8,5 %.

Trots den mycket återhållsamma offentliga utgiftsutvecklingen och den goda ekonomiska tillväxten måste skatterna höjas i fyra av de fem alternativen. Kommunalskatten är efter 1984 oförändrad i alternativ 1 A och 1 B, men måste under perioden 1984–1990 höjas med sammanlagt 2.40 kr i alternativ 2 A, 3.50 kr i alternativ 2 B och 1.30 kr i alternativ 2 C. Avvikelserna i kommunal utdebitering mellan alternativ 2 A å den ena sidan och alternativ 2 B resp 2 C å den andra sidan illustrerar hur förändringar i statens och socialförsäkringssektorns transfereringsutgifter påverkar den kommunala ekonomin. Som tidigare nämnts i samband med redovisningen av hushållens ekonomi bestäms den statliga direkta skatten så att hushållens disponibelinkomster står i överensstämmelse med det tillgängliga konsumtionsutrymmet. Det statliga inkomstskatteuttaget varierar kraftigt mellan alternativen. Skatternas utveckling i förhållande till BNP framgår av tabell 6.11.

Förbättringen av den offentliga sektorns finansiella sparande mellan 1983 och 1990 är ungefär lika stor i samtliga alternativ. Förbättringen har dock förutsatts komma till stånd på olika sätt i de fem alternativen. Hur förbättringen sker i termer av de totala offentliga utgifternas och skatternas andel av BNP har redovisats i diagram 6.4. I tabell 6.12 redovisas vilka faktorer som bidrar till sparandeförbättringen.

De totala offentliga utgifterna exkl räntor ökar i samtliga alternativ. Även realränteutgifterna ökar. Det beror dels på att den realränta som den

Tabell 6.11 Skatterna som procentuell andel av BNP 1970–1990

	1970	1980	1983	1990				
				Alt 1A	Alt 1B	Alt 2A	Alt 2B	Alt 2C
Direkta skatter	20,3	21,7	21,9	22,4	21,6	25,4	22,9	28,2
därav statliga	10,2	7,2	6,9	7,6	7,0	9,3	6,8	12,0
kommunala	10,1	14,5	15,0	14,8	14,6	16,2	16,1	16,2
Indirekta skatter	12,6	13,6	15,5	14,5	14,5	14,2	14,2	14,2
Socialförsäkringsavgifter	7,6	14,2	13,7	15,3	13,9	15,6	15,6	15,7
Totalt	40,5	49,5	51,0	52,2	50,1	55,2	52,6	58,1

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

Tabell 6.12 Förklaringsfaktorer till förstärkningen av den offentliga sektorns sparande 1983–1990
Miljarder kr 1983 års priser

		1983	Förändring 1983–1990				
			Alt 1A	Alt 1B	Alt 2A	Alt 2B	Alt 2C
1	Inkomster exkl räntor	396	+ 82	+ 65	+ 96	+ 75	+ 119
	därav förändring av skatteunderlag[a]		+ 60	+ 55	+ 50	+ 43	+ 57
	uppräkning av punkt- och energiskatter		+ 10	+ 10	+ 10	+ 10	+ 10
	skatteförändringar i förhållande till förutsatta regler[b]		+ 5	− 7	+ 28	+ 14	+ 44
	inkomster exkl skatter		+ 7	+ 7	+ 8	+ 8	+ 8
2	Utgifter exkl räntor	421	+ 37	+ 21	+ 50	+ 30	+ 74
3	Realränteutgifter, netto	6	+ 10	+ 10	+ 8	+ 8	+ 8
4	Inflationsrensat finansiellt sparande (4 = 1–2–3)	− 31	+ 34	+ 33	+ 38	+ 38	+ 38

[a] Häri ingår också den förändring som sammanhänger med skillnaden mellan förutsatta regler enligt avsnitt 6.3.1 och 1983 års skattesystem (dock ej uppräkningen av punktskatter).
[b] Definieras i avsnitt 6.3.1.
Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

offentliga sektorn får betala på sin nettoskuld är väsentligt högre 1990 än 1983, dels på att den offentliga sektorns nettoskuld ökar kraftigt. Den höga realräntenivån på den befintliga skulden sammanhänger i sin tur dels med den höga realränta som antagits gälla vid nyplaceringar, dels med de räntebindningstider som gäller för utelöpande obligationslån.

I alternativ 1 A stiger de totala utgifterna inkl realränteutgifterna med 47 miljarder kr (1983 års priser). Om den nödvändiga förbättringen av den offentliga sektorns finansiella sparande skall komma till stånd kräver det en inkomstförstärkning med ca 82 miljarder kr. Inkomsterna beräknas öka kraftigt främst till följd av den ekonomiska tillväxten.

Även de offentliga transfereringsutgifternas utveckling spelar roll för skatteunderlaget. Som tidigare nämnts är dessa utgifter dock i stort sett oförändrade mellan 1983 och 1990. Genom tillväxten i skatteunderlaget ökar skatteinkomsterna med 60 miljarder kr mellan 1983 och 1990. Räknar man även in de uppräkningar av punktskatter och energiskatter i takt med inflationen som förutsatts i dessa kalkyler uppgår den automatiska skatte-

ökningen till 70 miljarder kr. Inkomsterna exkl skatter beräknas öka med 7 miljarder kr, varför det återstår ett skattehöjningsbehov på 5 miljarder kr.

I alternativ 1 B har de offentliga transfereringsutgifterna dragits ned med 17 miljarder kr i förhållande till alternativ 1 A. Därigenom begränsas skatteunderlagets tillväxt så att skatteinkomsterna minskar med 5 miljarder kr. Det uppkommer ändå ett utrymme för skattesänkningar på 12 miljarder kr i förhållande till alternativ 1 A. Det är tillräckligt för att undvika en arbetsgivaravgiftshöjning efter 1984 och samtidigt hålla den statliga inkomstskattekvoten på samma nivå som 1985.

De totala offentliga utgifterna inkl räntor ökar i alternativ 2 A med 58 miljarder kr jämfört med 47 miljarder kr i alternativ 1 A. Behovet av inkomstförstärkning är 14 miljarder kr större än i alternativ 1 A, samtidigt som den automatiska ökningen av skatteinkomsterna är 10 miljarder kr mindre. Behovet av skattehöjningar är 28 miljarder kr jämfört med 5 miljarder kr i alternativ 1 A.

I alternativ 2 B har de offentliga transfereringsutgifterna dragits ned med 21 miljarder kr jämfört med alternativ 2 A. Därigenom minskar skatteinkomsterna med 7 miljarder kr. genom att skatteunderlaget växer långsammare. Skattehöjningarna kan ändå begränsas till 14 miljarder kr jämfört med 28 miljarder kr i alternativ 2 A.

Den snabba offentliga utgiftsexpansionen i alternativ 2 C resulterar i att inkomsterna måste förstärkas med 119 miljarder kr jämfört med 96 miljarder kr i alternativ 2 A. Av skillnaden på 23 miljarder kr täcks 7 miljarder kr av att skatteunderlaget växer snabbare till följd av att transfereringsutgifterna ökar. Behovet av skattehöjningar ökar ändå från 28 miljarder kr i alternativ 2 A till 44 miljarder kr i alternativ 2 C.

Vid utgången av 1983 hade den offentliga sektorn en negativ finansiell förmögenhet på ca 120 miljarder kr, vilket motsvarar ca 17 % av BNP. Trots förstärkningen av den offentliga sektorns finansiella sparande kommer i samtliga alternativ den offentliga sektorns finansiella nettoställning att 1990 ha försämrats till 26 à 27 % av BNP.

Förstärkningen av den offentliga sektorns finansiella sparande faller till större delen på staten. Statens budgetunderskott förbättras från 87 miljarder kr[1] 1983 till 46 miljarder kr i alternativ 1 A och 40 miljarder kr i alternativ 2 A. Underskottets andel av BNP minskar därigenom från 12,5 % till ca 4 % i båda alternativen. Det inflationsrensade sparandet är 1990 positivt och av ungefär samma storlek som i början av 1970-talet. Det sker således 1990 en real amortering av statsskulden.

Genom anpassning av kommunalskatten hålls kommunernas finansiella sparande kring ett underskott på 3 à 4 miljarder kr. Även för kommunerna ligger det inflationsrensade finansiella sparandet på ungefär samma nivå som i början av 1970-talet.

Socialförsäkringssektorns finansiella sparande minskar som en andel av BNP mellan 1983 och 1990. Det beror på att det nominella ränteläget faller. Det inflationsrensade sparandet ligger kring noll såväl 1983 som 1990. Trots att ATP-avgiften inte höjs efter 1984 är avgifts- och ränteinkomsterna således enligt LU:s kalkyler tillräckliga för att dels finansiera pensionsutbetalningarna, dels bibehålla AP-fondens realvärde. AP-fondens realränteinkomster

[1] Enligt uppskattning i den preliminära nationalbudgeten. Utfallet blev bättre, ca 83 miljarder kr.

Tabell 6.13 Den offentliga sektorns sparande 1970–1990
Procentuell andel av BNP

	1970–1974	1975–1979	1980–1983	1980	1983	1990	
						Alt 1A	Alt 2A
Nominellt finansiellt sparande							
Offentlig sektor	4,0	1,1	– 5,2	– 3,7	– 5,9	– 0,8	– 0,4
Stat	0,6	– 2,4	– 8,3	– 7,0	– 8,4	– 2,1	– 1,6
Socialförsäkring	4,4	3,9	3,0	3,2	2,6	1,6	1,6
Kommun	– 0,9	– 0,3	0,0	0,0	– 0,1	– 0,3	– 0,4
Inflationsrensat finansiellt sparande							
Offentlig sektor	2,5	– 1,0	– 6,0	– 5,2	– 4,5	0,3	0,8
Stat	0,3	– 2,2	– 6,0	– 4,8	– 4,4	0,2	0,9
Socialförsäkring	2,4	1,0	– 0,3	– 0,9	0,1	0,3	0,1
Kommun	– 0,3	0,2	0,3	0,5	– 0,2	– 0,2	– 0,2

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

motsvarar 1990 i alternativ 1 A 30 % av pensionsutbetalningarna. Kalkylerna över socialförsäkringssektorns inkomster och utgifter visar vidare att såväl sjuk- som arbetslöshetsförsäkringen vid oförändrat avgiftsuttag och oförändrade statsbidrag i förhållande till utgifterna går med överskott. Detta överskott gottskrivs statsbudgeten. I alternativ 2 C erfordras dock en höjning av sjukförsäkringsavgiften med 0,4 procentenheter.

Sett i ett längre perspektiv är sparandet i socialförsäkringssektorn relativt lågt 1990. Sektorn svarar för hela minskningen av den offentliga sektorns inflationsrensade sparande mellan början av 1970-talet och 1990.

Även om statens budgetunderskott förbättras mellan 1983 och 1990 kommer den utestående statsskulden att fortsätta att växa i snabb takt. Statsskuldens andel av BNP, som ökat kraftigt sedan mitten av 1970-talet, når en toppnivå omkring 1987 och börjar därefter att sjunka något (diagram 6.5). Spegelbilden av denna utveckling är att den privata sektorns finansiella portföljer 1990 måste innehålla ett väsentligt större inslag av statspapper än 1983. Om penningmängden, såsom vi traditionellt mäter den i termer av bankinlåning, skall begränsas till vad som är förenligt med en inflation i storleksordningen 4 % kan en mycket liten del av dessa statspapper placeras i banksektorn. Kraven på övriga privata sektorer att öka sina statspappersinnehav blir då betydande. För hushållssektorn gäller detta under hela perioden medan den statliga upplåningen i företagssektorn är relativt begränsad mot slutet av perioden.

Om de privata sektorerna skall vara beredda att öka andelen statspapper i sina portföljer på det sätt som förutsätts kan det tendera att driva upp realräntan. Pressen uppåt på realräntan begränsas dock av att det löpande finansieringsbehovet minskar väsentligt mot slutet av 1980-talet samtidigt som statsskuldens andel av BNP minskar något. I balansläget 1990 är vidare den yttre balansen återställd, inflationen är lägre än i omvärlden och de offentliga finanserna har sanerats. I en sådan situation är det enligt utredningens mening rimligt att trots den stora statsskulden räkna med att

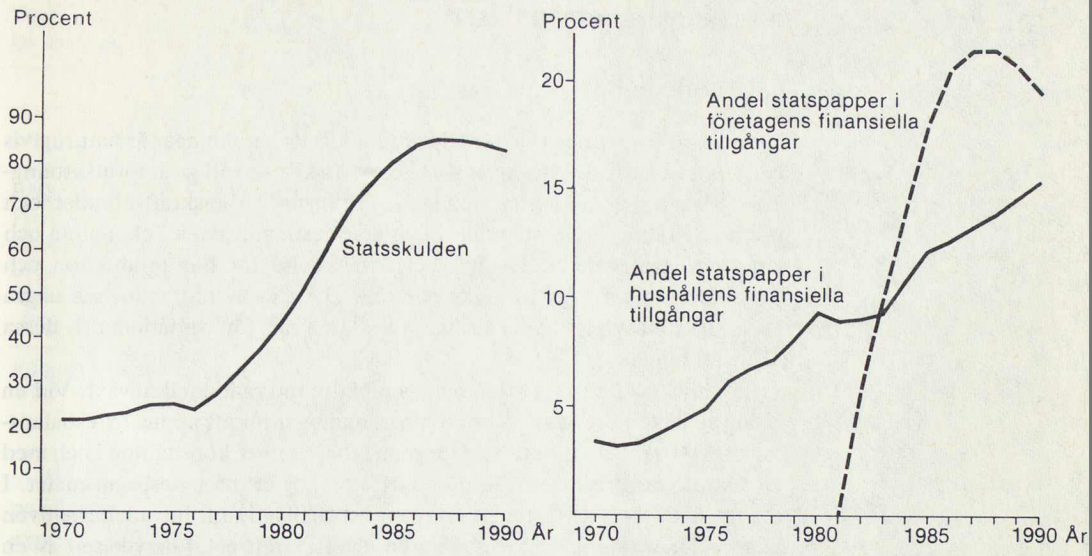

Diagram 6.5 Statsskulden och dess placering 1970–1990. Statsskulden som procentuell andel av BNP (vänstra diagrammet) Statsskuldens placering (högra diagrammet) Källa: Finansdepartementet.

det allmänna ränteläget ligger på ungefär samma nivå som i omvärlden. Det bör också observeras att realräntan till följd av kopplingen till den internationella räntenivån i kombination med den låga inflationen har antagits uppgå till 3 à 4 %. Det får anses vara en hög nivå i en situation där den samhällsekonomiska balansen i huvudsak har återställts. Finansieringen av budgetunderskottet 1990 redovisas i grova drag i tabell 6.14. En närmare analys av finansieringsproblemen återfinns i avsnitt 7.8.3.

Tabell 6.14 Finansiering av budgetunderskottet 1983 och 1990

	Absoluta tal, miljarder kr.			Procentuell andel av BNP		
	1983	1990		1983	1990	
		Alt 1A	Alt 2A		Alt 1A	Alt 2A
Budgetunderskott	87	46	40	12,5	4,1	3,6
Finansiering:						
Banksektorn	0	9	9	0,0	0,8	0,8
Kapitalmarknads-instituten	22	17	16	3,2	1,5	1,4
Övriga inhemska sektorer	40	20	15	5,7	1,8	1,3
Utlandet	25	0	0	3,6	0,0	0,0
Statsskuld	488	926	895	70,0	83,5	79,8
Placering:						
Banksektorn	140	201	201	20,1	18,1	17,9
Kapitalmarknads-instituten	109	245	240	15,6	22,1	21,4
Övriga inhemska sektorer	113	354	328	16,2	31,9	29,3
Utlandet	126	126	126	18,1	11,4	11,2

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

6.4 Känslighetsanalyser

6.4.1 Inledning

De resultat som erhålls vid långtidsutredningens beräkningar är naturligtvis beroende av de förutsättningar som görs. Särskilt väsentliga är förutsättningarna rörande den internationella utvecklingen, arbetskraftsutbudet och produktiviteten. De bestämmer i hög grad resurstillväxten i ekonomin och konsumtionsutrymmet. De har också betydelse för hur produktion och sysselsättning fördelas på olika sektorer. I detta avsnitt redovisas några kalkyler som visar hur känsliga resultaten är för variationer i dessa förutsättningar.

I avsnitt 6.4.2 belyses effekten av en bättre internationell tillväxt. Vid en sådan ställs mindre krav på relativprissänkningar för att uppnå bytesbalansmålet. Det ger i sin tur ett ökat utrymme för inhemsk konsumtion i och med att lika mycket resurser inte måste avsättas för att nå bytesbalansmålet. I avsnitt 6.4.3 belyses betydelsen av en i förhållande till huvudalternativen mindre förstärkning av bytesbalansen och i avsnitt 6.4.4 betydelsen av en högre internationell räntenivå.

I avsnitt 6.4.5 redovisas känslighetskalkyler avseende andra förutsättningar rörande arbetskraftsutbud och produktivitet. Vid högre arbetskraftsutbud och högre produktivitet blir också produktionskapaciteten större. Det ger ett större konsumtionsutrymme men ökar samtidigt kraven på relativprissänkningar för att uppnå bytesbalansmålet. Motsatsen gäller naturligtvis vid lägre arbetskraftsutbud och lägre produktivitet. I avsnittet belyses också vilken omfördelning i sysselsättning som följer av motverkande variationer i produktiviteten i olika sektorer.

Känslighetsanalyserna är partiella och tar inte hänsyn till alla tänkbara konsekvenser av de förutsatta variationerna. De avser vidare bara den reala utvecklingen, inte finansiella förhållanden. Utgångspunkten för känslighetskalkylerna är alternativ 1. Utvecklingen av offentlig förbrukning har inte varierats i detta avsnitt och är därför densamma som i alternativ 1.

6.4.2 Internationell marknadstillväxt

Den internationella utvecklingen är av mycket stor betydelse för den svenska ekonomins utveckling. En bättre eller sämre utveckling internationellt än vad som antagits i långtidsutredningen förändrar påtagligt betingelserna för den inhemska ekonomiska utvecklingen. För att belysa detta har en känslighetsanalys gjorts varvid en högre världsmarknadstillväxt förutsatts än i huvudalternativet. Effekterna av en långsammare världsmarknadstillväxt är i huvudsak symmetriska.

Som framgick av kapitel 4 förutsätts BNP-tillväxten i OECD-området uppgå till i genomsnitt 2 % per år 1983–1990 och för världen som helhet till 2,3 % per år i huvudalternativen 1 och 2. Tillväxten av de svenska exportmarknaderna bedömdes därmed bli ca 2,5 % per år räknat för hela 1980-talet i genomsnitt. I känslighetsanalysen studeras effekterna av om BNP-tillväxten i omvärlden blir 1 procentenhet högre 1983–1990. Utslaget på hela 1980-talet motsvarar det 0,7 % per år.

Tabell 6.15 Nyckeltal för den ekonomiska utvecklingen 1980–1990 vid känslighetsanalys av bättre internationell utveckling och ändrat bytesbalansmål

	Milj kr 1980	Årlig procentuell förändring 1980–1990			
		Alt 1	Fall 1	Fall 2	Fall 3
BNP	525 069	1,9	2,2	1,9	1,9
Privat konsumtion	270 045	0,9	0,9	1,5	1,1
Export	156 514	4,2	5,6	4,2	4,1
Import	166 537	1,1	1,6	2,0	1,3
Sysselsättning (milj tim)	5 974,28	0,1	0,4	0,1	0,1

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

Vid oförändrade effekter jämfört med huvudalternativet av den handelspolitiska utvecklingen beräknas detta medge en tillväxt av de svenska exportmarknaderna med 3,7 % per år 1980–1990. Vid beräkningen av denna tillväxt har beaktats att marknaden för exporten från vissa sektorer främst bestäms av produktionsmöjligheterna inom landet snarare än av förhållanden i omvärlden. I dessa sektorer antas därför inte någon förändring av de potentiella avsättningsmöjligheterna för svensk export jämfört med alternativ 1.

Vid oförändrad relativprisutveckling (fall 1) skulle den snabbare marknadstillväxten som framgår av tabell 6.15 kunna leda till att den svenska exporten ökar med 5,6 % per år 1980–1990 i stället för 4,2 % i alternativ 1. Överskottet i bytesbalansen för varor och tjänster skulle öka från 33,3 miljarder kr 1990 till 71,6 miljarder kr. En sådan exporttillväxt skulle förutsätta att den totala sysselsättningen kunde öka från 6 023 milj tim 1990 till 6 236 milj tim – ökningstakten per år 1980–1990 skulle bli 0,4 % i stället för 0,1 %.

Eftersom full sysselsättning råder i alternativ 1 och 2 räcker arbetskraften alltså, om arbetskraftsutbudet betraktas som givet, inte till för en så snabb tillväxt av exporten till 1990. Ett så stort överskott i bytesbalansen skulle för övrigt också vara ett orimligt mål.

Den förbättrade internationella utvecklingen ger underlag (fall 2) för att hålla högre svenska relativpriser än i alternativ 1 och ändå nå samma exportvolym 1990. De större exportintäkterna medger en ökad privat konsumtion och en ökad import. Om relativpriserna antas vara oförändrade 1983–1990 kan den privata konsumtionen öka med 1,5 % per år 1980–1990 i stället för 0,9 % i alternativ 1. Importen ökar då med 2,0 % per år 1980–1990 jämfört med 1,6 % i alternativ 1. Vid dessa beräkningar antas att exportens och importens relativpriselasticiteter på marginalen uppgår till –1,7 resp –1,0.

Effekterna på produktionsstrukturen av en bättre internationell utveckling framgår av tabell 6.16. Under förutsättning av oförändrad målformulering vad avser sysselsättning och bytesbalans innebär en bättre internationell utveckling en förskjutning av produktion och sysselsättning från industrin till övrig varu- och kraftproduktion och till tjänstesektorn.

Tabell 6.16 Privat konsumtion, import, export, sysselsättning och förädlingsvärde 1980–1990 vid känslighetsanalys av bättre internationell utveckling och ändrat bytesbalansmål

	Milj kr 1980	Årlig procentuell förändring 1980–1990			
		Alt 1	Fall 1	Fall 2	Fall 3
Privat konsumtion					
Industrin	146 650	0,4	0,4	1,2	0,6
Övrig varu- och kraftproduktion	18 732	3,3	3,3	4,0	3,5
Tjänstesektorn	104 663	1,1	1,0	1,5	1,2
Totalt	270 045	0,9	0,9	1,5	1,1
Import					
Industrin	138 312	0,9	1,3	1,8	1,0
Övrig varu- och kraftproduktion	5 952	0,6	0,6	1,5	0,8
Tjänstesektorn	22 273	2,7	3,3	3,6	2,8
Totalt	166 537	1,1	1,6	2,0	1,3
Export					
Industrin	129 776	4,2	5,7	4,1	4,0
Övrig varu- och kraftproduktion	2 016	5,7	5,7	5,3	5,7
Tjänstesektorn	24 722	4,3	5,0	4,4	4,2
Totalt	156 514	4,2	5,6	4,2	4,1
Sysselsättning (milj tim)					
Industrin	1 472,62	–1,0	–0,1	–1,3	–1,1
Övrig varu- och kraftproduktion	844,54	–0,9	–0,8	–0,7	–0,8
Tjänstesektorn	2 073,32	0,5	0,9	0,7	0,6
Offentlig sektor	1 583,80	0,9	0,9	0,9	0,9
Totalt	5 974,28	0,1	0,4	0,1	0,1
Förädlingsvärde					
Industrin	107 937	2,8	3,7	2,4	2,7
Övrig varu- och kraftproduktion	65 276	2,1	2,2	2,2	2,1
Tjänstesektorn	184 629	2,1	2,4	2,2	2,1
Offentlig sektor	113 997	0,9	0,9	0,9	0,9
Totalt	471 838	2,5	2,4	2,0	2,0

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

6.4.3 Bytesbalansmålets formulering

Bytesbalansmålet har i långtidsutredningen formulerats så att bytesbalanssaldot 1990 skall uppgå till 10 miljarder kr (se avsnitt 6.2.3) i de båda huvudalternativen 1 och 2. För att belysa effekterna av en alternativ målformulering har en känslighetsanalys gjorts (fall 3) där bytesbalanssaldot

satts att vara noll 1990. Övriga mål bibehålls oförändrade i känslighetsanalysen jämfört med alternativ 1.

Effekten av det ändrade målet för bytesbalansen är analog med en högre internationell marknadstillväxt. Externbalanskravet är mildare jämfört med alternativ 1, vilket ger utrymme för ökad inhemsk efterfrågan. Privat konsumtion och import kan öka mer än i alternativ 1 och exporten öka något mindre (se tabell 6.15 som förutsätter lika stora relativprissänkningar fram till 1990 som i alternativ 1). Detta medför en viss förskjutning av produktion och sysselsättning från industrin till övrig varu- och kraftproduktion och till tjänstesektorn (se tabell 6.16).

Hela skillnaden i bytesbalanssaldo i slutåret kan dock inte disponeras för inhemsk resursförbrukning. Under förutsättning att utvecklingen mot lägre bytesbalanssaldo fördelar sig över samtliga år fram till 1990 ökar upplåningsbehovet i utlandet kraftigt. Det ackumulerade bytesbalanssaldot skulle nämligen minska från –6,3 miljarder kr i alternativ 1 och 2 till –36,3 miljarder kr, dvs en ökning av underskottet i bytesbalansen med 30 miljarder kr. Räntenettot skulle försämras med 2,6 miljarder kr 1990 jämfört med alternativ 1 och 2.

6.4.4 Utlandsupplåningens kostnader

En av förutsättningarna för beräkningen av räntebetalningarnas utveckling i transfereringsbalansen mot utlandet är i huvudalternativen att den långa realräntan på internationella kapitalmarknader 1990 antagits ligga på 3 %. I den internationella analysen argumenterades för att detta under normala omständigheter vore att betrakta som en relativt hög realränta vid den förutsatta ganska måttliga tillväxten av produktionen. Valet av realräntenivå motiverades främst med de krav som ställs på en effektiv kapitalbildning och ett högt sparande under en längre period framöver. Jämfört med utgångsläget 1983 innebär den gjorda bedömningen likväl en betydande nedgång i realräntenivån.

Den process mot avvecklande av de finansiella obalanserna i utgångsläget och nedtrappning av inflationsförväntningarna som antas i långtidsutredningens kalkylförutsättningar kan emellertid visa sig gå betydligt långsammare. En hög realränta i nivå med de ca 6 % som kännetecknat de ledande kapitalmarknaderna år 1983 kan då inte uteslutas. För att illustrera i vilken grad detta påverkar långtidsutredningens kalkyler har gjorts en alternativ simulering (fall 4) med den räntemodell som använts i huvudalternativen för att beräkna utlandsupplåning och räntebetalningar. Därvid har antagits att de nominella räntesatserna i stället för att successivt falla efter 1985 ligger kvar på ungefär oförändrad nivå. Om inflationstakten inte påverkas av en utveckling som leder till ett sådant förlopp för räntan, blir realräntan i slutåret dubbelt så hög, eller ca 6 %. Räntenettot kan beräknas bli nära 4 miljarder kronor sämre till följd av detta i jämförelse med huvudantagandena.

Effekterna av en ökad räntebörda är analoga med dem som beskrivs i de övriga känslighetsanalyserna – om än de går i motsatt riktning. För att inte göra avkall på bytesbalansmålet måste exporten öka och importen hållas tillbaka, vilket ställer krav på en återhållen inhemsk efterfrågetillväxt och

större relativprissänkningar än eljest för att bibehålla den fulla sysselsättningen. Storleken av dessa effekter är emellertid begränsad och påverkar t ex den privata konsumtionens ökningstakt under 1980-talet med mindre än en tiondels procentenhet per år.

Slutsatsen av denna partiella analys blir därför att även radikalt ändrade förutsättningar för utlandsupplåningens kostnader har näst intill obefintliga effekter på den makroekonomiska utvecklingen. En realränta som består på en hög nivå så länge torde dock ha andra effekter som är mycket mer långtgående men som inte beaktats här. Dels torde det bli omöjligt att upprätthålla den internationella produktionstillväxt som förutsatts, dels kommer sannolikt kapitalbildningen inom landet att hämmas av de höga avkastningskrav på produktiva investeringar som en hög realränta på finansiella marknader för med sig, åtminstone på sikt.

6.4.5 Arbetskraft och produktivitet

Två väsentliga faktorer för utvecklingen i huvudalternativen är arbetskraftsutbudet och produktiviteten. Tillsammans bestämmer dessa faktorer den totala produktionskapaciteten i landet. Alternativ 1 och 2 bygger på ett gemensamt antagande om arbetskraftsutbudets utveckling under 1980-talet. Utbudet i timmar har bedömts öka med ca 1 % 1980–1990. Den förutsedda ökningen baseras på flera underliggande antaganden bl a om förvärvsgradernas utveckling för män och kvinnor och medelarbetstiden.[1] För att ta hänsyn till osäkerheten i bedömningen har känslighetsanalyser gjorts där utbudet 1990 minskats respektive ökats med 1 procent. Det lägre antagandet ger således ett, jämfört med 1980, ungefär oförändrat utbud.

Produktivitetens utveckling påverkas av ett stort antal faktorer, som införande av ny teknik, kapacitetsutnyttjande, utbildning och organisationsförändringar. På aggregerad nivå, t ex för en bransch eller för näringslivet totalt, påverkas den även av strukturförändringar. Bedömningen av produktivitetens utveckling är därför förenad med betydande osäkerhet. För aggregat av branscher är dock antagandena säkrare än för enskilda branscher beroende på att under- respektive överskattningar för olika branscher i viss utsträckning kan förutsättas ta ut varandra.

Produktiviteten i näringslivet har varierats mellan alternativ 1 och 2 beroende på olika utveckling av produktion, investeringar och lönsamhet. Under perioden 1980–1990 har produktiviteten bedömts öka med 2,5 procent per år i alternativ 1 medan ökningstakten i alternativ 2 är 0,2 procentenheter lägre. För att belysa hur en förändring av produktiviteten påverkar kalkylerna har i samtliga sektorer den årliga produktivitetsökningen 1980–1990 höjts respektive sänkts med 0,3 procentenheter. Utgångspunkten har varit alternativ 1, vilket således ger en produktivitetsökning i näringslivet på 2,8 respektive 2,2 procent per år.

Inom tjänstesektorn kommer den fortgående datoriseringen under 1980-talet att vara en betydelsefull bestämningsfaktor för produktivitetens utveckling. Potentialen för en snabbare produktivitetsökning bör, åtminstone inom vissa delar av tjänstesektorn, vara större än inom de redan relativt automatiserade varuproducerande sektorerna. I känslighetsanalysen har därför studerats hur en totalt oförändrad produktivitet i näringslivet men

[1] Arbetkraftsutbudets bestämningsfaktorer behandlas utförligt i avsnitt 5.2.1.

med ändrad fördelning mellan branscher slår på resultaten.

Inom ramen för en oförändrad produktivitet i näringslivet som helhet har den årliga produktivitetsutvecklingen för samtliga sektorer i industrin sänkts med 0,4 procentenheter medan den höjts för de tjänsteproducerande sektorerna med 0,3 procentenheter. I vissa sektorer där produktiviteten bestäms på ett delvis annorlunda sätt än för näringslivet som helhet har den antagna utvecklingen i alternativ 1 behållits. Detta gäller jordbruk och fiske, skogsbruk, el-, gas-, värme- och vattenverk, byggnadsverksamhet samt bostadsförvaltning.

För att klargöra den största möjliga effekten på kalkylerna av de ändrade förutsättningarna har antagandet om ett högre arbetskraftsutbud kombinerats med antagandet om en snabbare produktivitetsökning medan antagandet om ett lägre arbetskraftsutbud kombinerats med antagandet om en långsammare ökning av produktiviteten. I känslighetsanalysen med en förändrad fördelning av produktivitetsökningen mellan branscher har arbetskraftsutbudet behållits oförändrat jämfört med alternativ 1. I samtliga fall förutsätts att full sysselsättning och samma bytesbalansmål uppnås 1990.

I den utsträckning de förändrade antagandena om arbetskraftsutbud och produktivitet påverkar produktion, lönsamhet m m får de följdverkningar på bl a investeringar, vilka i sin tur påverkar produktionen osv. I känslighetsanalyserna har dessa samband förenklats och det som studeras är endast den initiala effekten medan följdverkningarna bortses ifrån. De resultat som presenteras underskattar således något de totala effekterna av de ändrade antagandena.

Resultaten av känslighetsanalysen sammanfattas i tabell 6.17. Kombinationen av högre arbetskraftsutbud och högre produktivitetstillväxt (fall 5) skapar en högre produktionstillväxt i näringslivet. Vid en given offentlig konsumtion medger detta ett ökat utrymme för privat konsumtion. Därmed ökar även importen jämfört med alternativ 1. För att kravet på förstärkning av bytesbalansen skall upprätthållas måste därför exporten öka snabbare än i alternativ 1, vilket ställer krav på större relativprissänkningar. I fallet med högre arbetskraftsutbud och högre produktivitet blir BNP:s årliga ökningstakt 0,3 procentenheter högre än i alternativ 1.

Kombinationen av lägre arbetskraftsutbud och lägre produktivitetsökning (fall 6) ger i stort sett omvända effekter jämfört med föregående fall, vilket

Tabell 6.17 Nyckeltal för den ekonomiska utvecklingen 1980–1990 vid känslighetsanalys av arbetskraftsutbud och produktivitet

	Milj kr 1980	Årlig procentuell förändring 1980–1990			
		Alt 1	Fall 5	Fall 6	Fall 7
BNP	525 069	1,9	2,2	1,5	1,9
Privat konsumtion	270 045	0,9	1,4	0,4	0,9
Export	156 514	4,2	4,6	3,9	4,3
Import	166 537	1,1	1,3	1,0	1,1

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

framgår av tabell 6.17. Tillväxten i ekonomin, mätt med BNP, blir 1,5 procent per år 1980–1990.

Fall 7 med oförändrat arbetskraftsutbud och oförändrad total produktivitet, men förändrad produktivitetsfördelning mellan branscher, ger en total tillväxt som i stort är densamma som i alternativ 1. Produktionens fördelning mellan industrin och tjänstesektorn är också oförändrad. Detta beror dock till stor del på förenklande antaganden i känslighetsanalysen. Effekten på produktionspriser och därmed på produktionen av produktivitetens ändrade fördelning mellan industrin och tjänstesektorn har nämligen inte tagits med.

Sysselsättningens fördelning mellan sektorer påverkas dock till följd av den ändrade produktiviteten. Jämfört med alternativ 1 ökar industrins andel av sysselsättningen, mätt i antal timmar, med 1 procentenhet medan tjänstesektorns andel visar motsvarande minskning. I antal sysselsatta motsvarar detta en omfördelning från tjänstesektorn till industrin av ca 40 000 personer. I fall 7 skulle därmed antalet sysselsatta i industrin komma att öka något under 1980-talet.

Sammanfattningsvis är antagandena om arbetskraftsutbudet och arbetsproduktiviteten av vital betydelse för kalkylresultaten. I de två första fallen visar känslighetsanalysen att effekten på BNP, privat konsumtion och utrikeshandel av ändrade förutsättningar är av samma storleksordning som skillnaden mellan alternativ 1 och 2. Fallet med ändrad fördelning av produktiviteten mellan sektorer visar att sysselsättningens fördelning påverkas i relativt hög grad.

7 Utvecklingen inom olika områden

7.1 Sysselsättning

Det senaste decenniets sysselsättningsutveckling inom olika näringsgrenar är en spegling av de omfattande strukturförändringar som ägt rum i ekonomin (jfr avsnitt 3.2 och 3.5). Medan antalet sysselsatta inom de varu- och kraftproducerande sektorerna minskade med ca 240 000 personer ökade sysselsättningen i de tjänsteproducerande sektorerna med ca 565 000. Nettoökningen av antalet sysselsatta i tjänstesektorerna motsvarades både av de nytillträdande på arbetsmarknaden och av de avgående inom de varuproducerande sektorerna. Bruttoströmmarna på arbetsmarknaden har emellertid gått i båda riktningarna. Omfattningen av strukturomvandlingen såsom den framkommer genom sysselsättningsutvecklingen dämpas något vid en analys av utvecklingen av antalet arbetade timmar per sektor. Vid sidan av sysselsättningens sektoriella anpassning har även en regional anpassning till ändrade produktionsförhållande ägt rum.

De sysselsättningskalkyler som här redovisas är avstämda utifrån tre åtskilda beräkningsresultat för år 1990; dels det prognoserade arbetskraftsutbudets sammansättning, dels de sektoriella efterfrågekrav som genereras av långtidsutredningens modellberäkningar och dels trendanalyser av näringsgrenssektorernas sysselsättningsstrukturer med avseende på könsfördelning, medelarbetstid etc. Resultatet av denna avstämning utgör också underlag för den regionala analys som redovisas i avsnitt 7.10. Det bör framhållas att differensen i avseende på sysselsättning och förvärvsfrekvens mellan länsplaneringen, som den regionala analysen grundar sig på och den bild som presenteras i långtidsutredningen är relativt stor.

7.1.1 Beräkningsmetod

Den kalkylerade sysselsättningsutvecklingen bestäms av efterfrågan på arbetskraft uttryckt i antal timmar i resp LU-sektor. Kalkylerna för alternativ 1 och alternativ 2 visar olika utvecklingstakter för såväl produktion som produktivitet i de olika sektorerna, vilket också påverkar efterfrågan på arbetskraft. Eftersom den totala efterfrågan av antalet arbetstimmar i LU-modellen inte påverkas av de båda alternativens inriktning genererar de båda alternativen samma totala efterfrågan av antal arbetade timmar i ekonomin som helhet. Efterfrågeutvecklingen på sektornivå skiljer sig däremot åt mellan alternativen. Beräkningen från antalet arbetstimmar till

sysselsatta personer per LU-sektor genomförs av statistiska centralbyrån. Dessa beräkningar sker i två etapper. Arbetskraftsutbudets sammansättning prognoseras genom tidsserieanalyser av arbetskraftsundersökningarna och motsvarar den kalkyl som redovisas i avsnitt 5.2. Efterfrågan på antal personer i resp LU-sektor beräknas utifrån modellresultaten avseende arbetade timmar och detaljerade studier på sektornivå av medelarbetstider m m. Dessa uppgifter beräknas separat för män och kvinnor.

Den ökade kvinnliga sysselsättningen under 1970-talet har medverkat till att kvinnornas andel av sysselsättningen inom flertalet sektorer ökat och att sysselsättningen ökat betydligt snabbare än timutvecklingen. År 1980 svarade kvinnorna för 80 % av den kommunala sysselsättningen medan andelen sysselsatta män och kvinnor låg på samma nivå inom varuhandeln, de privata tjänsterna och den statliga sektorn. Även inom industrinäringarna och samfärdselsektorn har andelen kvinnor ökat och uppgick år 1980 till ca 25 %. Kvinnorna har en betydligt lägre meddelarbetstid än männen och år 1980 uppgick den endast till ca 70 % av männens genomsnittsarbetstider. I sektorer med en hög kvinnlig sysselsättning är därmed också den genomsnittliga årsarbetstiden lägre än i manligt dominerade näringsgrenar. Detta medför att en förändring av timvolymen ger en mindre effekt på sysselsättningen i de manligt dominerade sektorerna än de i kvinnligt dominerade. Att skillnaden i medelarbetstiden är så stor är främst en följd av att deltidsarbetskraften kunnat sysselsättas i de traditionellt kvinnliga yrkesområdena men också av att frånvaron bland kvinnor med minderåriga barn är högre än genomsnittet för alla sysselsatta.

Medelarbetstiden varierar även mellan de enskilda sektorerna beroende på bl a arbetstidsavtal, övertid och säsongsvariationer i produktionen. I vissa sektorer där den s k korta deltiden (1–19 timmar/vecka) är vanlig påverkas också medelarbetstiden betydligt. För prognosperioden antas en fortsatt förskjutning av fördelningen på män och kvinnor inom de sektorer som under senare år uppvisat ett signifikant trendbrott i utvecklingen. Som tidigare diskuterats har andelen sysselsatta kvinnor ökat inom flera sektorer. Endast inom textil- och beklädnadsindustri samt socialvården kan signifikanta minskningar av andelen kvinnor observeras. Vidare antas att den förändring av veckoarbetstiden och frånvaron som framkommer i arbetskraftskalkylerna får samma genomslag för varje LU-sektor. Ovanstående antaganden om förändringar från efterfrågesidan ger vid en summering över alla sektorer för alternativ 1 en mycket god överensstämmelse med utbudkalkylens fördelning på sysselsatta män och kvinnor. I alternativ 2 där efterfrågan på arbetskraft blir svagare i de traditionellt manliga sektorerna visar samma beräkningsteknik att männen i större utsträckning än hitintills måste finna sysselsättning inom den offentliga sektorn eller att kvinnornas sysselsättning inom industrin inte kommer att öka i samma takt som under 1970-talet. Resultatet av dessa kalkyler redovisas i tabell 7.1. I diagram 7.1 illustreras den manliga och den kvinnliga sysselsättningen fördelad på hel- och deltidssysselsatta inom olika näringssektorer.

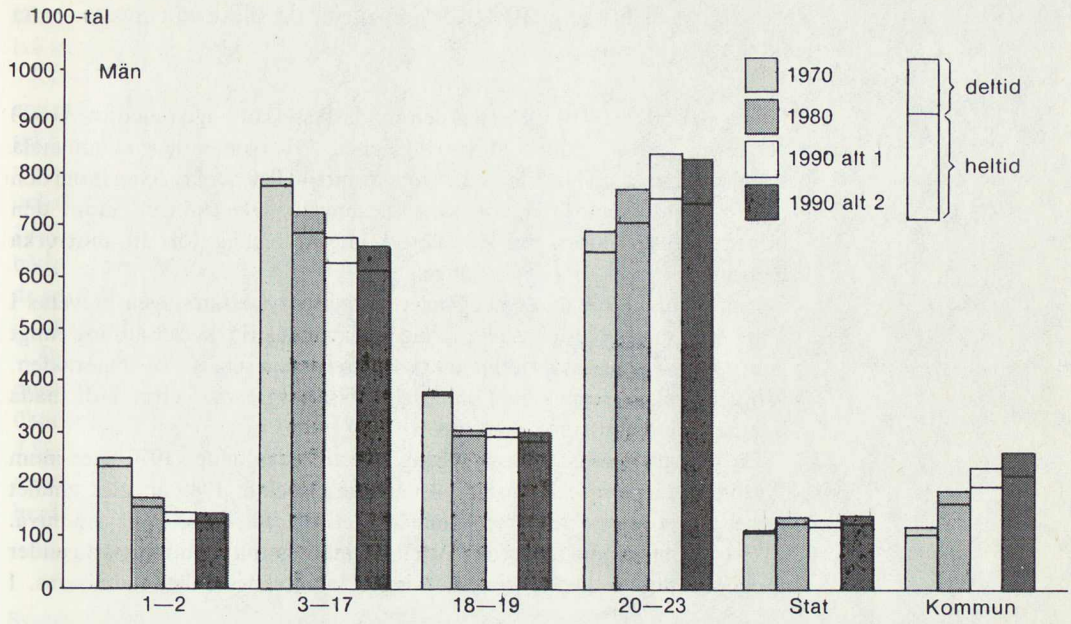

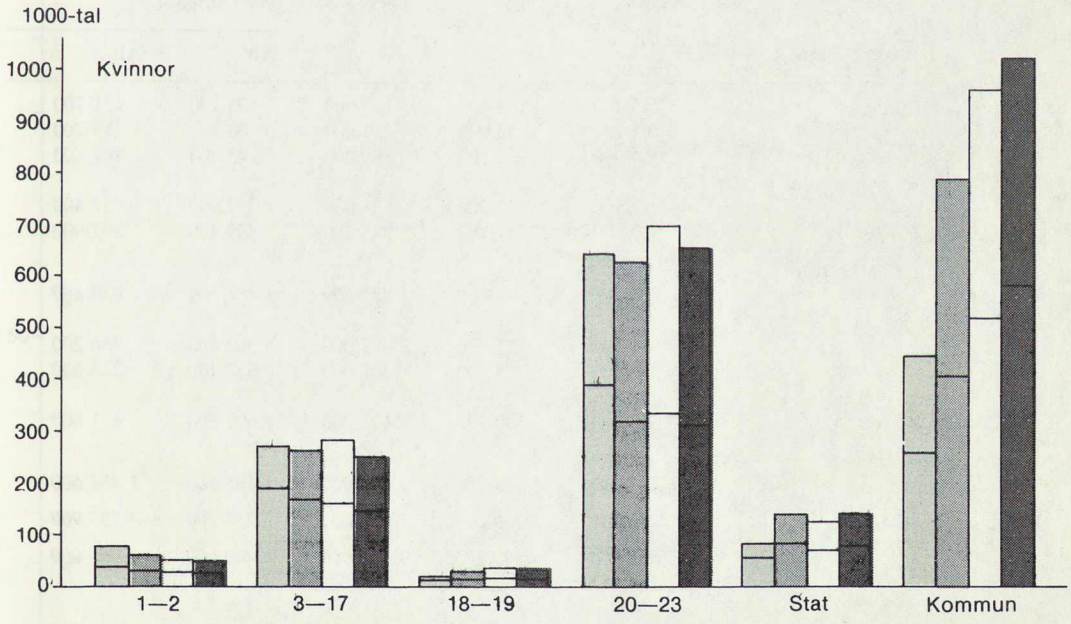

1—2 Jord- och skogsbruk
3—17 Industri
18—19 Kraftverk och byggnadsverksamhet
20—23 Privata tjänster

Diagram 7.1 Hel- och deltidssysselsatta. Män och kvinnor i olika näringsgrensgrupper 1970, 1980 och 1990.
Källa: Statistiska centralbyrån.

7.1.2 Sysselsättningsutvecklingen inom de olika näringsgrenarna

Under perioden 1970–1980 steg den totala sysselsättningen med ca 35 000 personer per år. Som redovisas i tabell 7.1 ökade den kommunala sysselsättningen snabbt eller med i genomsnitt 40 000 per år. Även inom den privata tjänstesektorn ökade sysselsättningen. Utvecklingen inom den privata tjänstesektorn var emellertid inte tillräcklig för att motverka nedgången i industrisysselsättningen.

I alternativ 1 beräknas nedgången i industrisysselsättningen halveras i jämförelse med 1970-talets utveckling medan industrins sysselsättning enligt alternativ 2 reduceras i samma takt som under den senaste 10-årsperioden. Möjligheten att uppnå den industrisysselsättning som antas i de båda alternativen diskuteras i avsnitt 8.4.

En fortsatt sysselsättningsnedgång registrerades under 1970-talet inom jordbruks-, fiskeri- och skogsbruksnäringarna och år 1980 uppgick antalet sysselsatta i dessa sektorer sammantaget till 70 % av 1970 års nivå. Tillbakagången inom jordbruks- och fiskerinäringarna väntas fortsätta under prognosperioden medan sysselsättningen inom skogsbruket stabiliseras. I

Tabell 7.1 Antal sysselsatta i olika näringsgrenar 1970–1990

	1970	1980	1983	1990 prognos	
				Alt 1	Alt 2
Jordbruk och fiske	245 400	177 400	160 000	135 100	131 700
Skogsbruk	82 200	53 900	54 000	60 800	59 700
Industri	1 054 900	981 100	890 000	945 300	907 800
El-, gas-, värme- och vattenverk	27 900	32 500	33 000	37 900	37 400
Byggnadsverksamhet	369 600	301 700	285 000	302 400	292 900
Summa varu- och kraftproduktion	*1 780 000*	*1 546 600*	*1 422 000*	*1 481 500*	*1 429 500*
Varuhandel	506 100	521 900	497 000	502 800	486 200
Samfärdsel	262 100	298 500	305 000	333 100	323 600
Privata tjänster (inkl bostadsförvaltning)	559 400	569 700	625 000	699 900	671 800
Summa privat tjänsteproduktion	*1 327 600*	*1 390 100*	*1 427 000*	*1 535 800*	*1 481 600*
Offentlig sektor	*756 200*	*1 259 100*	*1 324 000*	*1 451 700*	*1 557 900*
Totalt	*3 863 800*	*4 195 800*	*4 173 000*	*4 469 000*	*4 469 000*
därav:					
Näringslivet	3 107 600	2 936 700	2 849 000	3 017 300	2 911 100
Staten	195 900	278 400	276 000	253 200	275 000
Kommunerna	560 300	980 700	1 048 000	1 198 500	1 282 900

Anm: Offentliga sektorn omfattar endast offentliga myndigheter. Offentligt ägda bolag och affärsverk ingår i näringslivet.
Källa: Statistiska centralbyrån.

tabell 7.1 sammanfattas sysselsättningsutvecklingen under 1970-talet och de två prognosalternativen för perioden 1980–1990.

I industriländerna har under det senaste decenniet skett en förskjutning av sysselsättningen från de varuproducerande till de tjänsteproducerande sektorerna. Såväl tjänstesektorns andel som den offentliga sektorns storlek varierar emellertid mellan olika länder. I Sverige svarade 1965 den privata och den offentliga tjänstesektorn sammantagna för 48 % av sysselsättningen, 1970 för 53 %, 1975 för 58 % och 1980 för 63 %. En fortsatt förskjutning av både sysselsättningen och antalet arbetade timmar till de tjänsteproducerande sektorerna förväntas även för prognosperioden. Som illustreras i diagram 7.2 beräknas dock förändringstakten bli svagare än under 1970-talet.

Den offentliga sektorns andel av den totala sysselsättningen ökade markant mellan 1970–1980, från 20 till 30 %. I den kommunala sektorn ökade sysselsättningen med ca 400 000 personer eller i genomsnitt med ca 7 % per år. Även den statliga sysselsättningsökningen var kraftig och motsvarade drygt 8 000 personer per år i genomsnitt. För prognosperioden beräknas den offentliga sektorns ökningstakt avta. Den offentliga sektorns

Diagram 7.2 Sysselsättningens fördelning på olika näringsgrensgrupper 1970, 1980 och 1990. Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

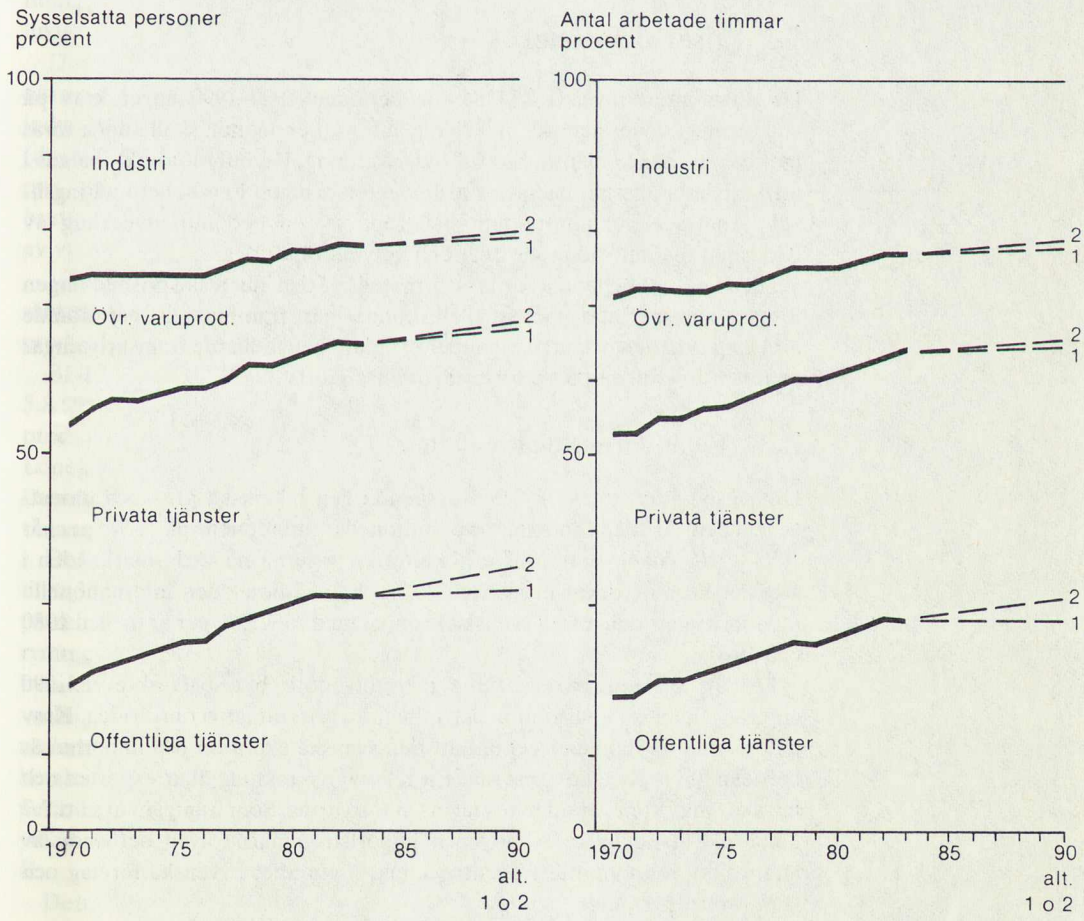

sysselsättning beräknas i alternativ 1 uppgå till 32 % och i alternativ 2 till 35 % av samtliga sysselsatta.

Ca 34 % av de sysselsatta var 1970 anställda inom de privata tjänstesektorerna. Medan sysselsättningen under 1970-talet ökade i dessa sektorer med 60 000 personer sjönk deras andel av den totala sysselsättningen till 33 %. Trots den svaga ekonomiska aktivitet som präglat utvecklingen under de senaste åren har emellertid sysselsättningen inom dessa sektorer fortsatt att öka kraftigt. Under prognosperioden beräknas antalet sysselsatta i de privata tjänsteproducerande sektorerna fortsätta att öka och den sammantagna andelen beräknas 1990 enligt alternativ 1 uppgå till 1970 års nivå och enligt alternativ 2 till 1980 års nivå. De sysselsatta inom tjänsteproduktionen beräknas därmed vara relativt jämnt fördelade på privat och offentlig produktion 1990. Sysselsättningsökningen inom de tjänsteproducerande privata sektorerna beräknas för prognosperioden i första hand äga rum i delsektorn privata tjänster men även till viss del inom samfärdsel medan varuhandelns sysselsättning beräknas minska i båda alternativen. Fördelningen av sysselsättningen inom de offentliga verksamhetsområdena diskuteras i avsnitt 7.5.

7.2 Priser och löner

De olika alternativen i LU 84 för perioden 1980–1990 anger krav på anpassning i den inhemska utvecklingen för att ekonomin skall kunna föras mot balans. Med balans avses full sysselsättning, låg inflationstakt, balans i utrikesbetalningarna, balans i statsbudgeten och god lönsamhet i näringslivet. Analysen genomförs mot bakgrund av en bedömd utveckling av världsmarknaden vad avser pris- och volymförändringar.

I detta avsnitt behandlas de krav som ställs på den inhemska prisbildningen för att de uppsatta målen skall kunna nås framför allt beträffande arbetsmarknaden och utrikeshandeln. Vidare behandlas de framskrivningar av prisutvecklingen på sektornivå som har gjorts.

7.2.1 Relativpriser och reallöner

Utgångspunkten för kalkylerna avseende den inhemska pris- och löneutvecklingen är den antagna internationella inflationen på 5 % per år 1983–1990, vilket motsvarar en ökning av priserna på världsmarknaden i svenska kronor (devalveringarna 1981 och 1982 höjer den internationella inflationen när den mäts i svenska kronor) med ca 7,5 % per år mellan 1980 och 1990.

För att nå full sysselsättning och tillgodose bytesbalanskravet 1990 anpassas inhemsk konsumtion och inhemska priser relativt omvärlden. Krav på priserna uppkommer genom att den svenska exporten och importen är beroende bl a av relativpriserna. En relativprissänkning ökar exporten och minskar importen varvid bytesbalansen förbättras. Som framgår i avsnitt 7.7 om utrikeshandeln är export- och importströmmarna även beroende av andra faktorer som efterfrågeutveckling, lönsamhet i svenska företag och kapacitetsutnyttjande.

Prisutvecklingen för inhemska producenter på hemma- och världsmarknaden antas vara densamma för perioden 1980–1990. Samma antagande görs för de utländska konkurrenterna. De förutsätts hålla samma pris, i det egna landets valuta, såväl på världsmarknaden som på den svenska marknaden. Visserligen förekommer kortsiktigt avvikelser mellan exempelvis export- och hemmamarknadspriser för likartade produkter på grund av olika konkurrensförhållanden. I ett längre perspektiv är det emellertid svårare att ange skäl för att en diskriminering i prissättningen mellan olika marknader skall bestå vid ett relativt fritt internationellt handelsutbyte.

Den antagna internationella inflationen och de inhemska målsättningarna om full sysselsättning och balans i utrikesbetalningarna resulterar således i ett krav på de svenska relativa priserna. Därmed är även den totala inhemska inflationen given. Eftersom relativpriserna bestäms av de sektorer som konkurrerar på världs- och hemmamarknaderna så är det huvudsakligen via den konkurrensutsatta sektorn som omvärldens priser överförs till den svenska ekonomin. Det är emellertid inte alla delsektorer som antas kunna använda priserna som konkurrensvapen. För trä, massa och papper samt petroleumprodukter antas priserna bestämmas på världsmarknaden och svenska producenter agerar som s k pristagare. I dessa branscher slår den internationella prisutvecklingen direkt igenom på den inhemska prisutvecklingen.

Den snabba investeringsuppgången i industrin med en ökningstakt på närmare 10 % per år 1983–1990 ställer krav på en hög bruttovinstandel i industrin. Med bruttovinstandel avses kvoten mellan driftsöverskott brutto (dvs innan kapitalförslitning är frånräknad) och förädlingsvärde till faktorpris. Även utvecklingen i den privata tjänstesektorn bedöms kräva höga bruttovinstandelar. För en redovisning av gjorda antaganden och en analys av vinstutvecklingen hänvisas till de finansiella avsnitten.

Med inhemsk inflation given via internationell prisökning och relativprissänkning blir utrymmet för nominella löneökningar bestämt av antagen produktivitetsutveckling och förändring i vinstandelen.

BNP-deflatorn beräknas i långtidsutredningens alternativ 1 öka med 5,8 % per år 1980–1990. Löneandelen minskar med 0,4 % per år och produktiviteten ökar med 1,8 % per år i genomsnitt för hela ekonomin. Lönekostnaden per timme ökar således med (5,8 + 1,8 – 0,4) 7,2 % per år. Den totala lönekostnaden ökar med 7,3 % per år eftersom antalet arbetade timmar ökar med 0,1 % per år.

Deflateras lönesumman med KPI-utvecklingen som i alternativ 1 uppgår till 6,3 % per år (att den är något högre än BNP-deflatorns utveckling beror på relativprissänkningen gentemot utlandet) blir det reala konsumtionsutrymmet 0,9 % per år för perioden 1980–1990. Denna enkla metod att beräkna det reala konsumtionsutrymmet ger ej automatiskt konsumtionsutvecklingen, eftersom den faktiska konsumtionen inte beror enbart på den reala löneutvecklingen utan även på förändringar i framför allt pensionsutbetalningar, skatter och transfereringar samt ändringar i sparkvoten. För perioden 1980–1990 kompenserar emellertid dessa förändringar varandra, vilket medför att även den privata konsumtionens ökningstakt är 0,9 % per år.

Detta illustrerar problemen när det gäller pris- och lönebildningen i

långtidsutredningen. För att uppnå det uppställda bytesbalansmålet måste relativpriserna gentemot utlandet sänkas under 1980-talet. En stor del av den nödvändiga sänkningen har emellertid redan inträffat 1980–1983. För att uppnå den investeringsnivå som krävs 1990 behöver vinstandelen vara hög. Den höjning som bedömts vara förenlig med investeringsuppgången har också uppnåtts 1980–1983. För att den privata konsumtionen skall öka och därigenom skapa även en inhemsk marknad för företagen måste reallönerna öka under 1980-talet. Eftersom reallönerna har minskat relativt kraftigt 1980–1983 blir ökningen 1983–1990 ungefär 1 procentenhet snabbare per år än för hela 1980-talet.

7.2.2 Prisekvationer på sektornivå

För den strukturella analysen i långtidsutredningen är efterfrågeutvecklingen och produktionsutvecklingen per delbransch avgörande. I EMMA-modellen, med vilken den strukturella utvecklingen analyseras, har estimerade prisekvationer införts för flertalet varuproducerande sektorer.[1] Därmed bestäms volymer och priser samtidigt i modellen. De prisekvationer, som grundar sig på den empiriska studien, beror generellt på timlönekostnader, priser på insatsvaror och importpriser. Priset på insatsvaror beräknas för varje sektor i modellen som det sammanvägda produktionspriset i övriga sektorer, varvid insatsvaruandelarna utgör vikter. Timlönekostnaden antas stiga lika mycket i alla sektorer. För tjänstesektorerna bestäms priserna i princip så att kostnadsökningar vältras framåt på priserna. För skogsbruk, trä-, massa-, pappers- och petroleumindustri följer priset på inhemskt producerade varor världsmarknadspriserna.

De krav som målen för den ekonomiska politiken ställer på fördelning mellan vinster och löner överensstämmer inte generellt med vad de estimerade prisekvationerna implicerar för näringslivets sektorer. Prisekvationerna tyder på att om en inhemsk inflationstakt på ca 4 % per år under resten av 1980-talet skall uppnås så skulle löneökningstakten behöva dämpas mycket kraftigt. Detta beror på att världsmarknadspriserna i prisekvationerna har ett kraftigt genomslag på de inhemska priserna varför lönekostnaderna måste öka mycket långsamt om en relativprissänkning skall uppnås. Därför har de skattade dissaggregerade sambanden mellan priser och löner endast använts för att beräkna den relativa prisspridningen mellan sektorerna, medan löneutvecklingen i långtidsutredningens övriga beräkningar bestämts så att den överensstämmer med det krav på fördelning mellan vinster och löner som framkommer ur de finansiella kalkylerna.

En utveckling som för den svenska ekonomin tillbaka mot full sysselsättning, balans i utrikeshandeln etc innebär en mer återhållsam löneökning relativt omvärlden under 1980-talet än under 1970-talet. Den förutsätter även att svenska företag blir mer benägna att expandera genom den möjlighet till priskonkurrens som en fördelaktig inhemsk kostnadsutveckling ger.

Den aggregerade pris- och lönebilden framkommer således enligt de principer som angavs ovan och prisekvationerna används för att beskriva utvecklingen av de relativa priserna mellan sektorerna. Tre komponenter i

[1] Se A Forslund och Y Lindh, *Prisbildning på sektornivå,* bilaga 16 till LU 84, SOU 1984:7.

försörjningsbalansen, privat konsumtion, export och import, påverkas direkt i beräkningsmodellen av den relativprisspridning som prisekvationerna ger upphov till. Därmed blir tillväxten på sektornivå direkt avhängig av prisbildningen på dissaggregerad nivå.

7.2.3 Prisutveckling på sektornivå

I tabell 7.2 anges förändringen av de olika kostnadskomponenterna i det aggregerade produktionspriset för det privata näringslivet. Vidare anges exportpriset, dess förändring relativt världsmarknaden och det aggregerade världsmarknadspriset. Prisökningen på näringslivets produktion motsvaras av summan av ökningstakterna för lönekostnad per timme, produktivitet med negativt tecken, vinstandel samt pris på insatsvaror, marginaler, indirekta skatter och subventioner. Av tabellen framgår att relativpriset på total svensk export av varor och tjänster ökade med ca 1 % per år under 1970-talet. För 1980-talet förutsätts en sänkning med ca 1,5 % per år.

Under 1970-talet sjönk vinstandelen för hela näringslivet något, vilket dämpade produktionspriserna. Å andra sidan ökade de till följd av höjda indirekta skatter. För 1980-talet förutses en motsatt utveckling. Indirekta skatter m m bidrar till en obetydlig ökning av produktionspriset, medan utrymme måste skapas för en ökad vinstandel. Lönekostnaderna beräknas behöva öka betydligt långsammare under 1980-talet än under 1970-talet.

Det lägre kravet på sänkt relativpris i alternativ 2 leder till att de inhemska prisökningarna överlag blir ca 0,3 % lägre per år jämfört med alternativ 1. Den lägre produktionstillväxten i alternativ 2 antas vidare medföra att produktiviteten för delsektorerna stiger långsammare. Dessutom har den

Tabell 7.2 Näringslivets priser och löner 1970–1990
Årlig procentuell förändring

	1970–1980	1980–1990		1980–1983	1983–1990	
		Alt 1	Alt 2		Alt 1	Alt 2
Världsmarknadspris	8,8	7,4	7,4	13,6	4,8	4,8
Relativpris	1,2	–1,6	–1,3	–2,3	–1,2	–0,9
Exportpris	10,0	5,7	6,0	11,0	3,5	3,9
Produktionspris	9,7	5,7	6,0	9,4	4,1	4,6
Bidrag till produktionspriset						
Lönekostnad per timme	10,7	7,4	7,5	8,9	6,8	6,9
Produktivitet	–2,5	–2,5	–2,3	–1,2	–3,0	–2,8
Vinstandel	–0,3	0,8	0,8	2,3	0,2	0,2
Insatskostnader, marginaler, indirekta skatter och subventioner	1,9	0,1	0,1	–0,7	0,3	0,4

Anm. *Världsmarknadspris* per sektor är mätt i svenska kronor och sammanvägt med andelar av svensk export i utgångsåret. *Produktionspris* för 1980-talet avser mottagarpris på bruttoproduktion och inkluderar således bl a indirekta skatter. *Vinstandel* avser kvoten mellan driftsöverskott och förädlingsvärde till faktorpris i näringslivet.

mer tjänsteintensiva och lågproduktiva sammansättningen av verksamheten i alternativ 2 en sänkande effekt på den totala arbetsproduktiviteten. Den lägre produktivitetstillväxten i alternativ 2 sänker det nominella lönekostnadsutrymmet med 0,2 % per år medan den högre inflationen höjer det med 0,3 % per år. Lönekostnaden per timme stiger således i alternativ 2 0,1 % snabbare än i alternativ 1.

I tabell 7.3 anges prisutvecklingen för försörjningsbalansens delposter för 1970- och 1980-talen. Som tidigare berörts ökar priserna ca 0,3 % snabbare per år i alternativ 2 än i alternativ 1 mellan 1980 och 1990 på grund av det lägre kravet på relativprissänkning.

Som framgår av tabellen är inflationen under hela 1980-talet i genomsnitt ca 6 % per år enligt långtidsutredningens beräkningar. Importprisstegringarna är betydligt större vilket som tidigare nämnts till största delen är en följd av devalveringarna 1981 och 1982. Även den offentliga konsumtionens prisökning ligger över genomsnittet beroende på löneandelens storlek och på att någon produktivitetsökning definitionsmässigt inte tillgodoräknas den offentliga sektorn. Priset på offentlig konsumtion ökar dock långsammare än BNP-deflatorn under perioden 1980–1983 på grund av den relativt låga lönekostnadsstegringen under denna period. Det medför att prisökningen på den offentliga konsumtionen blir lägre i relation till den genomsnittliga inflationen under 1980-talet än under 1970-talet.

Priserna på privat konsumtion ökar med 6,3 % per år 1980–1990 i alternativ 1. Med hänsyn till att de första åren på 1980-talet har uppvisat en högre inflationstakt blir prisökningen mellan 4,5 % och 5 % per år 1983–1990. Därvid kan noteras att konsumentprisernas ökningstakt i dominerande industriländer som Förenta staterna, Japan och Förbundsrepubliken Tyskland under 1983 uppgick till mellan 2 och 4 %.

I tabell 7.4 anges de svenska produktionsprisernas utveckling per LU-sektor under 1970- och 1980-talen. I de tre första kolumnerna anges de genomsnittliga årliga procentuella förändringarna. I de tre sista kolumnerna anges prisförändringarna per LU-bransch relativt medelvärdet av förändringstalen för näringslivet.

Tabell 7.3 Prisutveckling för försörjningsbalansens komponenter 1970–1990

	Miljarder kr löpande priser 1980	Årlig procentuell förändring					
		1970–1980	1980–1990		1980–1983	1983–1990	
			Alt 1	Alt 2		Alt 1	Alt 2
Privat konsumtion	270,0	9,6	6,2	6,5	10,7	4,3	4,8
Statlig konsumtion	47,6	10,9	6,4	6,7	8,2	5,6	6,0
Kommunal konsumtion	105,5	12,0	7,0	7,3	8,8	6,3	6,7
Bruttoinvesteringar	106,0	9,3	6,0	6,3	9,4	4,5	4,9
Lagerförändring	5,9	9,8	5,9	5,8	6,7	5,6	5,3
Export	156,5	10,0	5,7	6,0	11,0	3,5	3,9
Import	166,5	11,9	7,4	7,4	13,1	5,0	5,0
BNP (till marknadspris)	525,1	9,6	5,8	6,2	9,2	4,3	4,9

Tabell 7.4. Inhemska produktionspriser 1970–1990
Procentuell förändring

LU-sektor	Genomsnittliga årliga ökningstakter			Genomsnittliga relativa förändringar per år		
	1970–1980	1980–1990		1970–1980	1980–1990	
		Alt 1	Alt 2		Alt 1	Alt 2
1	8,3	4,5	5,0	–1,3	–1,1	–0,9
2	11,2	6,3	6,3	1,4	0,6	0,3
3	8,0	5,3	5,8	–1,5	–0,4	–0,2
4	6,6	4,2	4,6	–2,8	–1,4	–1,3
5	9,2	4,9	5,2	–0,5	–0,8	–0,8
6	8,4	4,7	5,0	–1,2	–1,0	–0,9
7	9,0	4,0	4,4	–0,6	–1,6	–1,5
8	10,7	6,4	6,5	0,9	0,7	0,5
9	11,3	4,5	4,9	1,5	–1,1	–1,0
10	9,9	6,9	7,0	0,2	–1,1	0,9
11	10,7	4,5	4,8	0,9	–1,1	–1,1
12	20,3	7,3	7,3	9,7	1,5	1,2
13	10,7	5,8	5,8	0,9	0,1	–0,2
14	8,9	4,5	4,7	–0,7	–1,1	–1,2
15	9,2	5,7	6,0	–0,5	0	0
16	11,0	6,2	6,3	1,2	0,5	0,3
17	7,8	3,8	4,0	–1,7	–1,8	–1,9
18	11,2	5,0	5,4	1,4	–0,7	–0,6
19	10,4	5,5	5,9	0,6	–0,2	–0,1
20	10,3	5,8	6,3	0,5	0,1	0,3
21	7,9	6,3	6,7	–1,6	0,6	0,7
22	9,1	5,7	6,1	–0,6	0	0,1
23	10,6	6,1	6,6	0,8	1,1	0,6
24	–	–	–	–	–	–
Näringslivet	9,7	5,7	6,0	0	0	0

För perioden 1980–1990 följer svenska produktionspriser världsmarknadens priser i sektorerna skogsbruk, trä-, massa- och pappersindustri, petroleum- och kolindustri samt jord- och stenindustri. För tjänstesektorerna har samband mellan priser och löner specificerats så att produktionspriset för den aggregerade tjänstesektorn blir kostnadsbestämt. För övriga sektorer bestäms priserna enligt estimerade samband mellan priser, löner och internationella priser i enlighet med vad som tidigare sagts.

Den relativa prisutvecklingen mellan sektorerna är likartad i alternativ 1 och alternativ 2. Fördelningen av prisökningarna för 1970-talet jämfört med 1980-talet avviker mest markant för petroleum- och kolindustrin, där oljeprisboomen under 1970-talet gjorde att sektorns pris steg mer än två gånger så snabbt som näringslivets aggregerade pris. Prisspridningen var för flertalet branscher större under 1970-talet än den prognostiserade för 1980-talet, vilket delvis förklaras av den bedömda lugnare prisutvecklingen på oljeprodukter. Även den antagna likartade löneutvecklingen mellan sektorerna bidrar till att ge en dämpad spridningsbild.

7.3 Hushållssektorn och privat konsumtion

7.3.1 Inkomster och utgifter

Hushållens inkomster kan delas upp i faktorinkomster och transfereringar. Faktorinkomsterna domineras av löner. Därutöver ingår driftöverskott som till ungefär hälften består av egenföretagares inkomster. Återstoden utgörs dels av tillskrivna inkomster av egna hem, dels av en restpost i nationalräkenskapernas beräkningar av hushållsinkomsterna.

Bruttolönernas utveckling bestäms av produktions-, produktivitets- och vinstutvecklingen i näringslivet. Med den relativt goda tillväxt i ekonomin som förutsätts under perioden 1983–1990 kan bruttolönerna växa nästan lika snabbt som under 1970-talet samtidigt som vinstmarginalerna bibehålls på en hög nivå (tabell 7.5).

Övriga hushållsinkomster består av dels ränteinkomster, försäkringsutfall och liknande, dels direkta inkomstöverföringar från offentlig sektor. Kalkylerna för alternativen 1 A och 2 A har när det gäller de offentliga inkomstöverföringarna gjorts på följande sätt. De lagstadgade pensionerna bygger på prognoser från riksförsäkringsverket som tar hänsyn till dels demografiska och andra faktorer som påverkar antalet pensionärer, dels förändringar av pensionernas reala värde per pensionär. Sjukförsäkringsför-

Tabell 7.5 Hushållens inkomster och utgifter 1970–1990

	Miljarder kr, löpande pris				Årlig procentuell volymförändring[a]			
	1980	1983	1990		1970–1980	1980–1983	1983–1990	
			Alt 1A	Alt 2A			Alt 1A	Alt 2A
Inkomster								
Faktorinkomster	393,9	497,2	801,5	822,4	2,2	–2,4	2,6	2,5
därav lön[b]	337,3	423,2	685,2	705,2	2,7	–2,6	2,7	2,7
Transfereringsinkomster från offentlig sektor	98,2	137,4	198,1	203,6	7,2	1,0	1,0	0,9
Övriga inkomster	35,7	49,9	63,5	62,5	3,6	2,0	–0,6	–1,3
Totalt	527,9	684,5	1 063,1	1 088,5	3,0	–1,5	2,1	2,0
Utgifter								
Direkta skatter och socialförsäkringsavgifter	182,2	235,4	396,0	439,7	4,8	–1,6	3,3	4,3
Övriga transfereringsutgifter	61,5	83,9	112,3	113,2	4,9	0,2	0,0	–0,4
Konsumtion	270,1	360,9	538,2	522,3	1,6	–0,5	1,5	0,6
Totalt	513,8	680,2	1 046,5	1 075,2	3,0	–0,8	2,0	1,9
Disponibel inkomst	284,2	365,1	554,8	535,7	1,7	–1,8	1,8	0,8
Nettosparkvot, %	5,0	1,2	3,0	2,5				

[a] Deflaterat med implicitprisindex för privat konsumtion.
[b] Inkl kollektiva avgifter.
Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

månernas utveckling bestäms bl a av löneutvecklingen. Överföringar som direkt sammanhänger med läget på arbetsmarknaden har skrivits fram realt med antalet arbetslösa personer. För övriga transfereringar till hushållen har antagits realt oförändrade belopp totalt sett eller per capita. Långtidsutredningens kalkyler förutsätter således att vissa nya utgiftsbeslut fattas, t ex vad gäller barnbidrag, studiebidrag och statliga bostadsbidrag. Kalkylerna skiljer sig därmed vad gäller statliga transfereringar på vissa punkter från den metodik som tillämpas i långtidsbudgeten (jfr avsnitt 7.5.2).

Sammantaget innebär kalkylerna en väsentlig uppbromsning av de offentliga inkomstöverföringarna till hushållen jämfört med 1970-talet. Från en real ökning med ca 7 % per år medger kalkylerna endast en mycket svag ökning från 1983 års nivå under resten av 1980-talet.

I tabell 7.6 särredovisas vissa komponenter i överföringarna från offentlig sektor till hushållen. Det framgår att pensionsinkomsternas tillväxt dämpas kraftigt jämfört med 1970-talet. Bakom denna skillnad ligger två faktorer. Den första är att antalet pensionärer inte ökar lika snabbt som tidigare bl a som en följd av en dämpad ökning av förtidspensioneringen och av att pensionsåldern inte sänks som under 1970-talet. Den andra faktorn är att pensionerna per pensionär ökar väsentligt långsammare än tidigare, vilket beror på att pensionstillskott och kommunala bostadstillägg avtrappas och att den genomsnittliga ATP-pensionen inte stiger lika snabbt längre eftersom allt fler personer har full pension från ATP. Den genomsnittliga ATP-pensionen växer realt med endast 2,8 % per år mellan 1983 och 1990.

Utfallet från socialförsäkringen i övrigt domineras av dels sjuk- och föräldrapenning, dels olika bidrag förknippade med läget på arbetsmarknaden. Den reala neddragningen sammanhänger med att arbetsmarknadsläget förbättras.

Övriga transfereringsinkomster från offentlig sektor har skrivits fram med realt oförändrade belopp från 1983. Den sjunkande nivån beror bl a på att antalet barn i åldern 0–16 år minskar.

Tabell 7.6 Överföringar från offentlig sektor i alternativ 1A 1970–1990

	Miljarder kr, löpande pris 1983	Årlig procentuell volymförändring		
		1970–1980	1980–1983	1983–1990
Lagstadgade pensioner	77,5	8,9	2,2	2,0
därav folkpension[a]	43,6	5,3	–1,1	–0,8
ATP	32,5	20,3	8,0	5,7
Övrigt socialförsäkringsutfall	29,0	9,2	–0,2	–0,7
Övriga överföringar från offentlig sektor	30,4	3,0	–0,3	–0,4
Summa	136,9	7,3	1,1	1,0

[a] Inkl pensionstillskott och bostadstillägg.
Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

Utvecklingen av skatter och socialförsäkringsavgifter redovisas i avsnitt 7.3.3. Posten övriga transfereringsutgifter i tabell 7.5 består bl a av arbetsgivaravgifter till privata pensionsförsäkringar, skadeförsäkringspremier, kommunala avgifter och ränteutgifter. Sammantaget innebär de framskrivningar som gjorts en oförändrad real nivå på dessa utgifter bl a på grund av sjunkande låneräntor.

Hushållens reala disponibla inkomster ökar med 1,8 % per år i alternativ 1A och med 0,8 % per år i alternativ 2A. Med en stigande sparkvot (jfr avsnitt 7.3.2) erhålls en tillväxt av den privata konsumtionsvolymen med 1,5 % resp 0,6 % per år i de båda alternativen.

7.3.2 Hushållens sparande

Hushållens sparande kan delas upp i en finansiell och en real del. Det finansiella sparandet består av bankinlåning, placeringar i aktier och obligationer m m. I det reala sparandet ingår hushållens investeringar, i huvudsak i små- och fritidshus.

Hushållens sparkvot, dvs nettosparandet i förhållande till den disponibla inkomsten, var lägre under 1970-talet än under 1960-talet. Denna långsiktiga förändring av sparandet förklaras sannolikt främst av att ATP-systemet till stor del har ersatt det privata pensionssparandet. Därigenom har behovet av att spara för pensionsåldern minskat väsentligt. Som framgår av diagram 7.3 upphörde den trendmässiga nedgången i hushållens sparkvot i slutet av 1960-talet. Troligen hade hushållssparandet då anpassats till de nya förutsättningar som ATP-systemet medförde och den successiva utbyggnaden av pensionssystemet har därefter inte haft någon ytterligare neddragande effekt på sparandet.

Av diagram 7.3 framgår vidare att den reala sparkvoten varit stabil runt 5 % under större delen av 1970-talet medan det finansiella sparandet varit negativt under större delen av perioden. Den höga reala sparkvoten förklaras bl a av att småhusinvesteringar varit gynnsamma från skattemässig synpunkt och inneburit låga boendekostnader på längre sikt. Genom att de reala investeringarna i småhus varit lånefinansierade har det finansiella sparandet påverkats negativt. De kortsiktiga parallella variationerna i den totala och finansiella sparkvoten förklaras i huvudsak av förändringar i disponibelinkomsten, kreditmarknadsläget etc.

Under början av 1980-talet har hushållens sparkvot sjunkit mycket kraftigt från ca 4 % till ca 1 %. Denna utveckling torde främst bero på den minskning av hushållens reala disponibla inkomster med 2 % per år som skett mellan 1980 och 1983. Under början av 1980-talet har det också skett en förskjutning i sparandets inriktning. Den reala sparkvoten har minskat och den finansiella ökat. Det beror sannolikt bl a på att den reala avkastningen på småhusinvesteringar minskat till följd av stigande realräntor och inkomstskattereformen samtidigt som avkastningen på finansiellt sparande ökat. Hushållens svaga inkomstutveckling har sannolikt också bidragit till nedgången i småhusinvesteringarna.

Som framgår av diagram 7.3 låg den inflationsrensade sparkvoten kring noll i början av 1970-talet samtidigt som den nominella sparkvoten uppgick till 4 %. Hushållen behövde således upprätthålla ett betydande nominellt

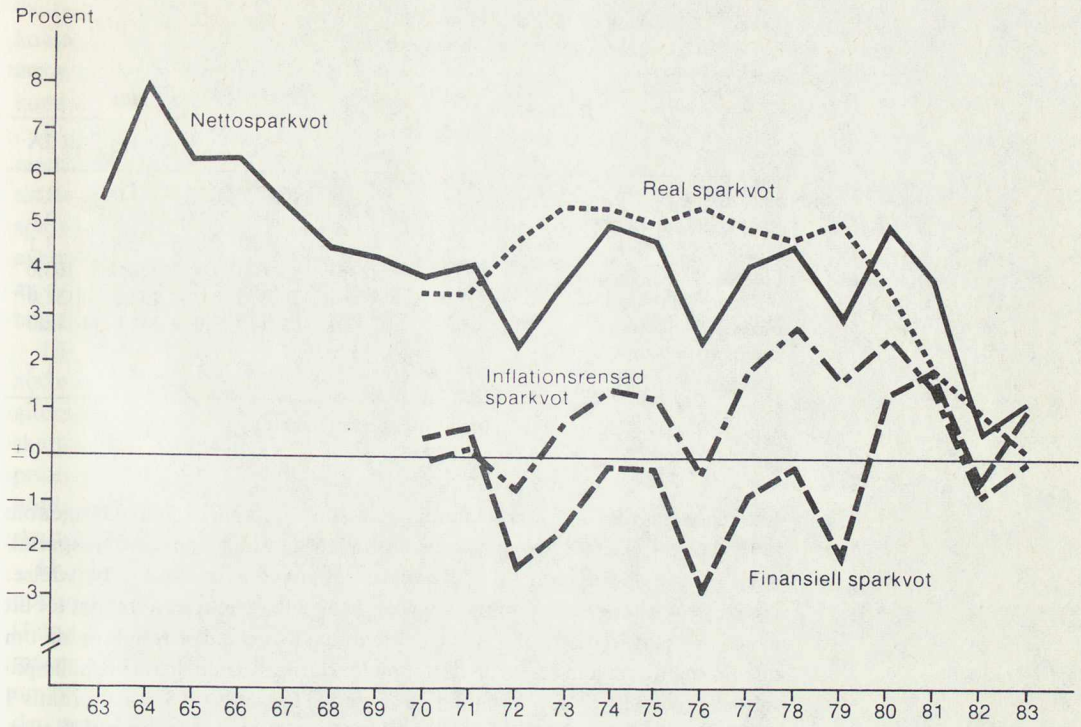

Diagram 7.3 Sparkvotens utveckling 1963–1983. Hushållens reala-, finansiella- och inflationsrensade sparande. Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

sparande för att hålla sin förmögenhet oförändrad i reala termer. Under 1970-talet anpassade hushållen sina tillgångar och skulder så att deras inflationsförluster begränsades. Trots att den nominella sparkvoten var ungefär oförändrad mellan 1970 och 1981 steg därigenom den inflationsrensade sparkvoten trendmässigt. Under 1982 och 1983 minskade såväl den nominella som den inflationsrensade sparkvoten. Den inflationsrensade sparkvoten kom därigenom att ligga kring noll såväl 1970 som 1983 samtidigt som den nominella sparkvoten minskade från 4 % till 1 %.

Hushållens sparande kan i princip ses som en strävan att hålla en jämn konsumtionsnivå över tiden. Sparandets omfattning bestäms av en rad faktorer. Av dessa är hushållens inkomstutveckling den viktigaste. Även faktorer som ökad arbetslöshet, stora obalanser i ekonomin etc kan spela roll för hushållens sparbenägenhet. Genom att osäkerheten om den framtida inkomstutvecklingen ökar kan hushållens buffertsparande komma att öka. Inflationen påverkar sannolikt sparkvoten positivt trots att realräntan efter skatt tenderar att bli negativ vid hög inflation. Detta beror främst på att hushållen strävar efter att bibehålla de finansiella tillgångarnas realvärde, den s k realbalanseffekten. I ett mer kortsiktigt perspektiv påverkas hushållssparandet också av tillgången på krediter.

Under perioden fram till 1990 kommer hushållens reala disponibla inkomster att stiga, vilket talar för en uppgång i sparandet. I samma riktning verkar inkomstskattereformen och de höga realräntor som förutsätts råda under perioden. Å andra sidan kan den kraftiga sänkningen av prisstegringstakten verka dämpande på sparandet i nominella termer. Det minskade

Tabell 7.7 Hushållens sparkvot 1970–1990
Procentuell andel av disponibelinkomsten

	1970	1980	1983	1990	
				Alt 1A	Alt 2A
Nettosparkvot	3,9	5,0	1,2	3,0	2,5
Real sparkvot	3,5	3,7	0,2	0,2	–0,6
Finansiell sparkvot	0,4	1,3	1,0	2,8	3,1
Finansiella tillgångar	143,0	132,0	159,0	166,0	166,0
därav exkl aktier	126,0	120,0	126,0	132,0	132,0
Finansiella skulder	79,0	101,0	109,0	114,0	112,0
Inflationsrensad sparkvot	–0,1	2,6	–0,1	2,2	1,5

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

småhusbyggandet kan också tendera att dra ned sparkvoten. Därigenom bortfaller ett väsentligt sparmål för hushållen samtidigt som "tvångssparandet" genom amortering av villalån så småningom minskar i betydelse. Utredningen har vid en sammanvägning av de olika effekterna stannat för att något dra ned sparkvoten i förhållande till vad som skulle framkomma om disponibelinkomsten utgjorde den enda förklaringsvariabeln till hushållssparandets utveckling. Den nominella sparkvoten har satts till 3 % i alternativ 1 och 2,5 % i alternativ 2. Jämfört med 1983 innebär det en kraftig ökning. Skillnaden mellan alternativen förklaras av den lägre inkomsttillväxten i alternativ 2.

Hushållens reala sparkvot väntas fortsätta att vara låg på grund av nedgången i småhusinvesteringarna (se avsnitt 8.6). I alternativ 2 kommer det reala sparandet t o m att minska, vilket innebär att kapitalförslitningen enligt utredningens schablonmässiga kalkyler är större än investeringarna (se tabell 7.7). Ett lågt realt sparande medför att hushållens skuldökning begränsas. Samtidigt kommer det finansiella sparandet att stimuleras av att avkastningen på sådant sparande ligger på en historiskt sett relativt hög nivå. Den finansiella sparkvoten har därför antagits fortsätta att stiga. Det kommer till uttryck i att hushållens tillgångar ökar och att deras skulder ökar mycket långsammare än tidigare i förhållande till de disponibla inkomsterna.

Den inflationsrensade sparkvoten stiger mellan 1983 och 1990 från omkring 0 % till drygt 2 % i alternativ 1A och ca 1,5 % i alternativ 2A. Det är en lägre sparkvot än 1980. Det inflationsrensade sparandet beräknas å andra sidan vara större än i början av 1970-talet då hushållens inflationsförluster var betydande.

7.3.3 Skatter och transfereringar – några alternativa beräkningar

Som redovisats i avsnitt 7.3.1 växer hushållens faktorinkomster (löner inkl kollektiva avgifter och företagarinkomster) realt med ca 2,5 % per år under perioden 1983–1990. Det konsumtionsutrymme som är förenligt med de

övergripande balansmålen växer långsammare. Även om transfereringsinkomsterna ökar relativt svagt måste därför skatter och avgifter växa snabbare än inkomsterna. Detta är särskilt markant i alternativ 2 som endast tillåter en konsumtionsökning på 0,6 % per år.

Av tabell 7.8 framgår, att konsumtionsutgifterna i alternativ 1A får öka med 39 miljarder kr i 1983 års priser mellan 1983 och 1990. Samtidigt ökar de totala inkomsterna före skatt med 106 miljarder kr. Även om ökningen av sparkvoten innebär att sparandet ökar med 8 miljarder kr måste skatter och avgifter öka med nära 60 miljarder kr och således ta i anspråk mer än hälften av den totala inkomstökningen. I alternativ 2A stiger skatte- och avgiftsuttaget till drygt 80 % av den totala inkomstökningen.

Till stor del uppkommer den nödvändiga ökningen av skattebeloppen automatiskt genom att löner och inkomster ökar. Detta gäller särskilt alternativ 1A, där höjda skatte- och avgiftssatser utöver det förutsatta skattesystemet (se nedan) bara behöver bidra med 5 miljarder kr i 1983 års priser för att uppnå det nödvändiga skatteuttaget. I alternativ 2A svarar höjda statliga och kommunala skattesatser för 28 miljarder kr i ökade skatter.

Hur stor andel av den nödvändiga skatte- och avgiftsökningen som uppkommer utan speciella åtgärder vad gäller skatte- och avgiftssatser beror i hög grad på skattereglernas utformning. I ett inkomstskattesystem med hög marginalskatt och nominellt oförändrade inkomstgränser ger hög inflation upphov till en stor automatisk skatteökning (s k fiscal drag) eftersom såväl den nominella som den reala inkomstökningen marginalbeskattas. Även vid en inflationsjusterad skatteskala kan stigande realinkomster leda till stigande statlig skattekvot och höjda marginalskatter. Utformningen av avdragsreglerna har också stor betydelse för skattekvotens förändring.

Det skattesystem till vilket skattehöjningskraven i långtidsutredningen relateras innebär bl a att den statliga skattekvoten (skatt/sammanräknad

Tabell 7.8 Bidrag till hushållens reala konsumtionsökning

	Förändring 1983–1990, miljarder kr, 1983 års priser	
	Alt 1A	Alt 2A
Inkomster		
Lön (inkl kollektiva avgifter)	+ 86,4	+ 86,1
Övriga inkomster	+ 19,8	+ 15,5
Totalt	+ 106,2	+ 101,6
Utgifter		
Skatter och avgifter	+ 59,1	+ 82,1
Övrigt	− 0,4	− 2,1
Konsumtion	+ 39,4	+ 15,3
Totalt	+ 98,1	+ 95,3
Nettosparande	+ 8,1	+ 6,3

Källa: Finansdepartementet.

inkomst[1]) har antagits vara oförändrad efter 1985 samt att den kommunala utdebiteringen ligger kvar på 1984 års nivå.

Prognoser för avdragens utveckling 1984 och 1985 har inhämtats från riksrevisionsverket. För perioden efter 1985 har underskottsavdragen skrivits fram med hushållens ränteutgifter. Det kommunala grundavdraget samt pensionärernas extra avdrag antas efter 1985 öka i takt med priserna. Resultaten av skatteberäkningarna i alternativ 1A och 2A sammanfattas i tabell 7.9. I alternativ 1A stiger skattekvoten enligt förutsatta regler med 0,8 procentenheter från 1983 års nivå. Den kommunala skattekvoten stiger med drygt 1 procentenhet. Det sker automatiskt genom att den kommunalt beskattningsbara inkomsten växer snabbare än den sammanräknade inkomsten på grund av att avdragen ökar långsammare. Den statliga skattekvoten minskar till följd av skattereformen med 1 procentenhet till 1985 och hålls därefter oförändrad. Ökningen av posten övrigt i tabellen avspeglar bl a ett antagande om minskat gap mellan slutskatt och inbetald skatt jämfört med 1983. För att uppnå samhällsekonomisk balans måste emellertid den statliga inkomstskatten höjas i förhållande till förutsatta regler med ca 1 procentenhet. Inklusive skattekravet kommer därigenom den statliga direktskattekvoten att vara oförändrad och den totala direktskattekvoten att öka med nära 2 procentenheter.

I alternativ 2A är utrymmet för privat konsumtion betydligt lägre än i alternativ 1A. Eftersom realinkomsten före skatt inte skiljer sig nämnvärt måste skattekvoten höjas kraftigt i detta alternativ. Den nödvändiga skattehöjningen jämfört med förutsatta regler har beräknats till ca 6 % av den sammanräknade inkomsten. Av denna skattehöjning svarar kommunerna för 2 procentenheter genom att utdebiteringen höjs mellan 1984 och 1990 med 2,40 kr. Den statliga skattehöjningen uppgår till nära 4 procentenheter av sammanräknad inkomst.

De finansiella kalkylvariationer som genomförts (alternativen 1 B, 2 B och 2 C) syftar bl a till att belysa skattehöjningskravets storlek under olika förutsättningar. Som framgår av tabell 7.9 uppgår skattekravet i alternativ

Tabell 7.9 Hushållens direkta skatter 1983 och 1990
Skatter i procent av sammanräknad inkomst resp i miljarder kr

	1983	1990	
		Alt 1A	Alt 2A
Skatter enligt förutsatta regler i procent	32,0	32,8	32,8
varav statlig skatt	8,1	7,1	7,1
kommunal skatt	23,8	25,0	25,0
övrigt	0,1	0,7	0,7
Skattekrav i procent	–	0,9	5,8
varav kommunalskattehöjning	–	0,0	2,1
statligt skattekrav	–	0,9	3,7
Totala direkta skatter i procent	32,0	33,7	38,6
Skattekrav i miljarder kr (1983 års priser)	–	4,5	28,2
varav statligt skattekrav	–	4,5	18,3

Källa: Finansdepartementet.

[1] Sammanräknad inkomst är ett taxeringstekniskt inkomstbegrepp som avser summan av deklarerade inkomster efter avdrag i de olika förvärvskällorna men före underskottsavdrag. I LU:s beräkningar skrivs den sammanräknade inkomsten fram med summan av utbetald lön, företagarinkomster, pensioner, beskattade förmåner och räntor.

1 A till ca 5 miljarder kr i 1983 års priser. Skatteomläggningarna för att uppnå en oförändrad statlig skattekvot har finansierats med en höjning av arbetsgivaravgifterna med totalt 4 procentenheter, se vidare avsnitt 6.3. Avgiften förutsätts helt vältras bakåt och belasta den utbetalda lönen. Utan denna finansiering skulle skattekravet i alternativ 1 A uppgå till drygt 12 miljarder kr i 1983 års priser.

I alternativ 1 B har beräknats hur stor nedskärning av transfereringarna till hushållen jämfört med grundkalkylen, som är nödvändig för att en höjning av arbetsgivaravgifterna skall kunna undvikas samtidigt som den statliga inkomstskattekvoten bibehålls på 1985 års nivå till 1990. Samtliga transfereringar från stat och socialförsäkring till hushållen har därvid skurits ned likformigt fr o m 1985, medan överföringar från övriga sektorer (inkl kommunerna) lämnats oförändrade. Den bas från vilken nedskärningarna genomförts uppgår 1990 till ca 135 miljarder kr i 1983 års priser.

För att helt eliminera det statliga skattehöjningskravet på 12 miljarder kr krävs en nedskärning av transfereringarna med nära 17 miljarder kr i 1983 års priser. Skälet till att den nödvändiga nedskärningen blir större än skattesänkningen är att transfereringarna till stor del är skattepliktiga. Jämfört med framskrivningen enligt grundkalkylen måste transfereringarna således minskas med nära 13 % i fasta priser 1990 för att finansiera skatteförändringarna i alternativ 1 B, se tabell 7.10. Därmed blir den reala nivån på överföringarna t o m lägre än 1983.

Alternativ 1 B innebär att den totala skattebelastningen på löneinkomster hålls nere. Inkomstskattens och arbetsgivaravgifternas andel av bruttolönen (lön inkl avgifter) är oförändrad jämfört med 1983.

I alternativ 2 A uppgår skattehöjningskravet till 28 miljarder kr i 1983 års priser. Därav svarar den kommunala utdebiteringshöjningen utöver 1984 års nivå för nära 10 miljarder kr. I alternativ 2 B beräknas hur stor minskning av transfereringarna till hushållen som fordras för att reducera det statliga skattehöjningskravet till noll, dvs bibehålla den statliga skattekvoten på 1985 års nivå. Förutsättningarna är, liksom tidigare, att hushållens totala transfereringsinkomster från stat och socialförsäkring påverkas likformigt samt att den kommunala sektorns finanser kompenseras för bortfallet av

Tabell 7.10 Finansiering av skatteomläggning med lägre transfereringar

	1983	1990	
		Alt 1A	Alt 1B
Skattekvot, procent av sammanräknad inkomst	32,0	33,7	32,7
Statlig skattekvot	8,1	8,0	7,1
Arbetsgivaravgifter,[a] procent av utbetald lön	44,6	48,6	44,6
Total skatt på löneinkomster, procent av lön inkl avgifter	53,7	55,7	54,0
Transfereringar,[b] miljarder kr, 1983 års priser	124,2	134,1	117,2

[a] Arbetsgivaravgifter omfattar även avtalade avgifter.
[b] Från stat och socialförsäkring till hushåll.
Källa: Finansdepartementet.

Tabell 7.11 Transfereringar och skattekrav i alternativ 2 1983 och 1990

	1983	1990		
		Alt 2A	Alt 2B	Alt 2C
Skattekvot, procent av sammanräknad inkomst	32,0	38,6	35,6	41,7
Statlig skattehöjning, miljarder kr, 1983 års priser	–	18,3	0,3	38,3
Kommunal skattehöjning, miljarder kr, 1983 års priser	–	9,9	13,8	5,4
Transfereringar[a]	124,2	133,8	113,2	157,5
Kommunal utdebitering, kr	30,15	32,70	33,79	31,56

[a] Från stat och socialförsäkring till hushåll.
Källa: Finansdepartementet.

skatteunderlag genom ökad utdebitering. Hushållens transfereringsinkomster beräknas behöva minska med 21 miljarder i 1983 års priser för att den statliga skatten skall kunna reduceras med 18 miljarder kr. Den totala skattesänkningen blir emellertid väsentligt mindre, ca 14 miljarder kr. En minskning av transfereringsinkomsterna påverkar skatteunderlaget för kommunerna. Detta kompenseras i kalkylen genom högre utdebitering. Höjningen uppgår 1990 till drygt en krona jämfört med alternativ 2 A. Den kommunala skattehöjningen uppgår därmed till nära 14 miljarder kr i 1983 års priser, dvs 4 miljarder kr mer än i alternativ 2 A, se tabell 7.11.

Trots ambitionen att hålla nere skattetrycket genom minskade bidrag till hushållen innebär således även alternativ 2 B en höjning av skattekvoten från 1983. Huvudorsaken är den kommunala utdebiteringen som höjs med sammanlagt 3,49 kr från 1984.

Alternativ 2 C visar en beräkning där hushållens transfereringsinkomster höjs med ca 3 % av BNP eller med 24 miljarder kr i 1983 års priser jämfört med alternativ 2 A. Den högre skattebasen ger utrymme för en kommunal skattesänkning med nära en krona eftersom de kommunala utgifterna hålls oförändrade. Denna skattelindring tillsammans med de ökade transfereringsinkomsterna måste emellertid kompenseras av statliga skattehöjningar för att reducera hushållens köpkraft. Den totala skattekvoten stiger därför kraftigt trots den lägre kommunala utdebiteringen jämfört med alternativ 2 A. Det statliga skattehöjningskravet uppgår till drygt 38 miljarder kr i 1983 års priser vilket t o m är något mer än vad statsskatten ger vid oförändrad statsskattekvot. Denna måste således fördubblas för att den nödvändiga skattehöjningen skall åstadkommas.

7.3.4 Konsumtionsutrymmets fördelning

Den gynnsamma produktivitetsutvecklingen möjliggör en jämförelsevis snabb ökning av företagens lönekostnadsutrymme under kalkylperioden. Löneutrymmet reduceras heller inte av något behov att höja vinstandelen. Realt ökar lönekostnaderna per timme mellan 1983 och 1990 med 2,6 resp 2,5 % per år i de båda alternativen, dvs i ungefär samma takt som BNP.

I alternativ 1 A medför höjningarna av arbetsgivaravgifterna under perioden, att den utbetalda timlönen i genomsnitt växer med drygt 2 % per år realt. En viss höjning av skatteuttaget reducerar ytterligare realinkomstutvecklingen för de heltidsarbetande, se tabell 7.12.

Som jämförelse redovisas även pensionärernas realinkomstutveckling i tabellen. I alternativ 1 A ökar även den reala pensionsinkomsten efter skatt relativt snabbt. Alternativ 1 B syftar till att öka reallöneutrymmet genom att finansiera skatteomläggningarna med minskade transfereringsutgifter i stället för med arbetsgivaravgifter. Reallönen efter skatt ökar då med 2,4 % realt per år under perioden.

Utbytet av löneinkomsterna är betydligt svagare i alternativ 2. I alternativ 2 A ökar den reala lönen efter skatt med 0,7 % per år. De omfattande besparingarna i alternativ 2 B möjliggör en oförändrad statlig inkomstskattekvot. Höjda kommunalskatter förtar delvis effekten av de statliga skattesänkningarna men medger en reallöneökning efter skatt på 1,3 % per år. Pensionärernas reala inkomster efter skatt minskar i stället med 0,6 % om året. Transfereringarna i alternativ 2 C, slutligen, resulterar i sådana skattehöjningar att reallönen efter skatt stagnerar under perioden.

De transfereringar som varierats i de olika alternativen utgörs endast till ca 2/3 av pensioner och påverkar därför även löntagarhushållen genom barnbidrag, bostadsbidrag, sjukpenning m m. De beräkningar som redovisats ovan avser i första hand löntagarhushåll med relativt begränsade sådana transfereringsinkomster.

Tabell 7.12 Reallöneutrymmet efter skatt 1983–1990
Årlig procentuell förändring

	1983–1990				
	Alt 1A	Alt 1B	Alt 2A	Alt 2B	Alt 2C
Lönekostnad per timme (inkl kollektiva avgifter)[a]	7,0	7,0	7,4	7,4	7,4
Timlön	6,5	7,0	7,0	7,0	6,9
Pris på privat konsumtion	4,3	4,3	4,8	4,8	4,8
Reallön före skatt per timme	2,1	2,6	2,1	2,1	2,1
Reallön efter skatt per timme	1,8	2,4	0,7	1,3	0,1
Genomsnittlig real pensionsinkomst efter skatt[b]	1,6	0,4	0,6	–0,6	1,8

[a] Skillnaden mellan den genomsnittliga lönekostnadstillväxt som redovisas här, och lönekostnadsökningen i industrin beror av förskjutningar mellan sektorer med olika nivå på lönekostnaden per timme.
[b] Totala pensionsinkomsten efter skatt dividerat med antal ålders- och förtidspensionärer.
Anm: I beräkningarna har makromarginalskatten på pensioner antagits uppgå till 35 % och på löner till 49 %. Den beräknade medelskatten har därefter korrigerats för den förändring av skattekvoten som antagits i de olika alternativen.
Källa: Finansdepartementet.

7.3.5 Fördelning av privat konsumtion på varugrupper

Utvecklingen av den totala privata konsumtionen under 1970-talet karaktäriseras av ett kraftigt brott i tillväxttrenden från 1976. Mellan 1970 och 1976 steg konsumtionsvolymen per capita med i genomsnitt 2,3 % per år medan den sjönk med 0,3 % per år under perioden 1976–1980, se tabell 7.13. I tabellen anges utvecklingen av konsumtionen på varugruppsnivå under 1970-talet och långtidsutredningens kalkyler för tillväxten under 1980-talet. De procentuella förändringstalen avser konsumtion per capita. Sveriges totalbefolkning ökade 1970–1980 med i genomsnitt 0,3 % per år. För 1980-talet förutses däremot praktiskt taget ingen förändring i totalbefolkningen. De angivna förändringstalen per capita för 1980–1990 är därför i stort identiska med totalkonsumtionens förändring.

Även tillväxtens fördelning mellan varugrupper kom att förändras drastiskt under 1970-talets senare hälft. Detta torde främst vara en följd av den snabba energiprisökningen och det ökade priset på bostadstjänster. Hushållens konsumtion av energi och boende har emellertid endast långsamt anpassats nedåt. Den registrerade volymtillväxten av bostadstjänster var för perioden 1970–1976 2,5 % i genomsnitt per år och sjönk endast med 0,5 procentenheter återstoden av perioden. För energikonsumtionen var motsvarande värden 1,4 % resp 0,4 procentenheter per år. De snabba prishöjningarna och den långsamma anpassningen i volymökningarna fick till följd att hushållens boendekostnad ökade ca 2 procentenheter snabbare per år än de totala konsumtionsutgifterna för perioden 1976–1980. Utgiftsandelen för energikonsumtion steg ännu kraftigare och ökade med så mycket som 6 % per år mellan 1976 och 1980.

De båda utgiftsslagen bostadstjänster och energi är tunga poster i hushållens budget. De ökade kostnaderna för boende och energiförbrukning medförde därför att konsumtionen av övriga varugrupper föll desto snabbare. Ett undantag utgör konsumtionen av livsmedel vars årliga tillväxttakt sjönk med endast 0,4 procentenheter mellan första och andra hälften av 1970-talet. Förändringstakten i konsumtionen av transporter föll däremot med drygt 9 procentenheter under perioden 1976–1980 jämfört med 1970-talets första sex år. Även ökningstakten för hushållens inköp av fritidsvaror föll mycket snabbt under 1970-talets senare del.

För prognosperioden fördelas den privata konsumtionen på de 11 varugrupper som redovisas i tabell 7.13 med hjälp av ett system av efterfrågefunktioner. Den ursprungliga versionen har redovisats i bilaga 6 till LU 80 (DsE 1981:5). Detta utgiftssystem ingår som en del i EMMA-modellen. Under det pågående arbetet med LU 84 har funktionerna estimerats på nytt. Vidare har hushållens energianvändning brutits ut och bildar nu en separat varugrupp.

I korthet sker fördelningen av hushållens konsumtionsutgifter på följande sätt. Först fördelas utgifter på olika varugrupper enligt ett relativt trögrörligt mönster. Det kan tolkas som att hushållen först tillgodoser sina primära behov efter en speciell prioritetsskala. Sedan fördelas det kvarvarande utrymmet som en funktion av främst den relativa prisutvecklingen mellan varugrupperna. Hushållens konsumtion av olika varugrupper fördelas därefter i modellen på producerande LU-sektor med hjälp av en matris. Här

Tabell 7.13 Privat konsumtion per capita på varugruppsnivå 1970–1990
1980 års priser

	Miljarder kr 1980	Årlig procentuell förändring av konsumtion per capita				
		1970–1976	1976–1980	1970–1980	1980–1990	
					Alt 1	Alt 2
Livsmedel	48,7	1,0	0,6	0,8	1,1	0,5
Drycker och tobak	17,7	1,8	–2,9	–0,1	0,2	0,0
Beklädnadsartiklar	20,1	4,0	–1,3	1,9	1,8	1,1
Kulturella varor och tjänster	12,8	4,3	–0,9	2,2	0,7	–0,3
Hygien och sjukvård	7,8	1,6	–0,1	0,9	0,2	0,5
Bostadstjänster	51,6	2,5	2,0	2,3	1,6	1,3
Transporter	17,8	5,3	–4,0	1,5	1,1	–0,1
Fritidsartiklar	13,7	9,2	0,2	5,5	1,7	0,7
Möbler och heminredningsartiklar	18,4	3,1	–1,1	1,4	0,5	–0,3
Övriga varor och tjänster	28,9	–0,6	–2,0	–1,1	–1,3	–2,5
Energi	32,5	1,4	1,0	1,3	0,6	0,1
Total privat konsumtion	270,0	2,3	–0,3	1,2	0,8	0,2

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

redovisas bara fördelningen på varugrupper.

Det är självfallet svårt att med ett enkelt modellsystem fånga in alla faktorer som påverkar hushållens konsumtionsmönster. Exempelvis beaktas inte förändringar i hushållens sammansättning explicit i beräkningarna. Det är även svårt att i en ekonometrisk analys på historiska data på ett tillfredsställande sätt belysa alla eftersläpande effekter av de snabba kast som skett i både realinkomster och relativa priser. Därför har de i utgiftssystemet beräknade prognoserna även kompletterats med fristående bedömningar som fått påverka de slutliga modellkalkylerna. I de fall sådana bedömningar har gjorts redovisas de nedan. De korrigeringar som har gjorts har i huvudsak påverkat förändringstalen för övriga varor och tjänster.

Hushållens inköp av livsmedel fortsatte att öka under senare delen av 1970-talet trots att den totala konsumtionsvolymen minskade. Sänkningen av reallönen mellan 1980 och 1982 har emellertid medfört att konsumtionen av livsmedel sjunkit med ca 3 % totalt under denna period. Den registrerade nedgången torde delvis vara ett resultat av en substitution från högförädlade livsmedel (typ färdiglagad mat) mot varor med högre råvaruinnehåll. Med ledning av sektorstudien för jordbruket[1] bedöms livsmedelskonsumtionen öka under 1980-talet med 0,5–1,1 % per år. Denna ökningstakt ligger något över vad det linjära utgiftssystemet skulle ge.

Varugruppen beklädnadsartiklar beräknas fortsätta att öka sin andel av den privata konsumtionen under 1980-talet framför allt som en följd av att dess priser stiger relativt långsamt.

Nybyggnationen av bostäder bedöms vara måttlig under 1980-talet och

[1] Jordbruk, trädgårdsodling och fiske, Ds Jo 1983:13.

motiverar inte den ökning på 1,6 % resp 1,3 % per år av hushållens konsumtion av bostadstjänster under perioden som återges i tabell 7.13. Däremot väntas reparations-, om- och tillbyggnadsverksamheten (ROT-verksamheten) vara betydande vilket bidrar till en relativt snabb konsumtionsökning.

Transporter, fritidsartiklar samt övriga varor och tjänster är de varugrupper som enligt utgiftssystemet har de högsta inkomstelasticiteterna. Detta förklarar den stora variationen i tillväxten av dessa varugrupper mellan alternativ 1 och alternativ 2. En snabbare total konsumtionstillväxt betyder särskilt mycket för dessa varugrupper.

Inledningsvis nämndes att trots snabba ökningar av energipriset fortsatte hushållen att öka sin energikonsumtion med i genomsnitt 1 % per år under senare delen av 1970-talet. För 1980-talet antas emellertid 1970-talets kraftiga prisstegringar få eftersläpande och dämpande effekter på energianvändningen. Även olika besparingsåtgärder antas dämpa hushållens efterfrågan på energi. Ökningstakten i energikonsumtionen förutsätts bli 0,1–0,6 % per år under 1980-talet. Denna bedömning ligger utanför de resultat som kalkylmodellens utgiftssystem beräknar.

7.4 Företagssektorn

7.4.1 Företagens finansiella utveckling

I den finansiella analysen delas företagssektorn upp i två delsektorer. De finansiella företagen omfattar banker, försäkringsbolag, övriga finansinstitut m fl. Även riksbanken inräknas bland de finansiella företagen. Till de icke-finansiella företagen hänförs övriga företag, dvs industri-, byggnads-, handelsföretag etc. Personliga företag (egenföretagare, jordbrukare) räknas till hushållssektorn.

Företagssektorn som helhet var tidigare en finansiell underskottssektor. Bruttosparandet täckte inte investeringsutgifterna utan kapitaltillskott från andra sektorer var nödvändiga. Från slutet av 1970-talet har emellertid situationen blivit den omvända med finansiella nettoöverskott i företagssektorn. Denna förskjutning av företagssektorns finansiella balans är resultatet av olikartade förlopp inom de båda delsektorerna.

De *finansiella företagens* överskott har vuxit kraftigt under 1970-talet. Bakom denna utveckling ligger ökade avgifter till kollektivt försäkringssparande, stigande räntor och en snabbt expanderande kreditmarknad. Av tabell 7.14 framgår att ränteinkomsterna realt växte med 7 % per år under 1970-talet. Räntenettot uppgick 1983 till 40 miljarder kr. Fram till 1990 förutses en fortsatt real tillväxt av räntenettot om än i betydligt långsammare takt än under 1970-talet. Räntenettot för de finansiella företagen beräknas 1990 uppgå till nära 60 miljarder kr.

Försäkringsbolagen väntas öka sitt finansiella sparande från 16 miljarder kr 1983 till ca 22 miljarder kr 1990. Uppgången förklaras helt av stigande ränteinkomster. Realräntan i slutåret uppgår till ca 4 % jämfört med drygt 2 % under 1983. Under 1970-talet ökade avgifterna till det kollektiva försäkringssparandet snabbare än utbetalningarna, vilket medförde en viss

Tabell 7.14 De finansiella företagens inkomster och utgifter 1970–1990

	Miljarder kr, löpande pris				Årlig procentuell volymförändring[a]			
	1980	1983	1990		1970–1980	1980–1983	1983 – 1990	
			Alt 1 A	Alt 2 A			Alt 1 A	Alt 2 A
Inkomster								
Räntor	81,6	126,8	162,0	161,0	7,0	4,6	–0,7	–1,3
Transfereringar från hushåll	10,1	12,8	19,6	19,6	7,7	–2,2	1,9	1,4
Övriga inkomster (netto)	1,1	0,9	0,2	0,1	–	–	–	–
Totalt	92,8	140,5	181,8	180,7	7,3	3,7	–0,6	–1,1
Utgifter								
Räntor	58,6	86,7	102,7	103,6	7,3	2,8	–1,8	–2,1
Transfereringar till hushåll	5,8	9,1	15,4	15,9				
Övriga utgifter	7,9	15,9	24,8	24,4	2,3	14,1	2,6	2,2
Totalt	72,3	111,7	142,9	143,9	6,2	4,4	–0,7	–1,1
Finansiellt sparande	20,5	28,8	38,8	36,9				
Räntenetto	23,0	40,1	59,3	57,0				

[a] Samtliga poster har deflaterats med implicitprisindex för privat konsumtion.
Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

fonduppbyggnad. Fram till 1990 förutses dock pensionsutbetalningarna växa i snabbare takt än avgifterna, vilket får en negativ effekt på sektorns finansiella sparande.

Försäkringsbolagens placeringskapacitet bestäms förutom av det finansiella sparandet också av hushållens privata försäkringssparande. Detta har under senare tid ökat kraftigt, vilket kan bero på dels att sparformen gynnats av skatteomläggningen dels en viss osäkerhet om ATP-systemets framtid. Försäkringssparandet har antagits fortsätta att öka snabbt, speciellt i början av perioden, vilket bidrar till att bolagens finansiella placeringsutrymme växer relativt kraftigt fram till 1990. Det bör här framhållas att det överskott som genereras av det privata försäkringssparandet slussas tillbaka till hushållen.

Även för bankerna förutses en betydande uppgång i det finansiella sparandet. 1990 beräknas således bankerna exkl riksbanken ha ett finansiellt sparande på ca 12 miljarder kr jämfört med 7 miljarder kr 1983. Detta är delvis en följd av en ökad balansomslutning men bankernas räntenetto förbättras dessutom som ett resultat av den tröghet med vilken det lägre ränteläget i slutet av perioden slår igenom på bankernas tillgångssida. Det faktum att avkastningen på obligationsportföljen endast med viss eftersläpning justeras ned bidrar således till att räntenettot förbättras under perioden.

Under 1983 uppgick riksbankens finansiella sparande enligt preliminära

beräkningar till 3 miljarder kr. För 1990 har sparandet endast beräknats uppgå till drygt 1 miljard kr. Nedgången förklaras dels av att riksbankens ränteinkomster till följd av det fallande räntelaget växer långsamt dels av att riksbankens inleveranser till staten har höjts från 4 miljarder kr 1983 till 6,5 miljarder kr 1990.

Sammanfattningsvis resulterar framskrivningarna av den finansiella företagssektorn i ett finansiellt sparande på 3,5–4 % av BNP 1990 vilket är ungefär samma andel som 1983. Utvecklingen i de båda alternativen skiljer sig därvid inte på något nämnvärt sätt.

Till skillnad från företagen inom finanssektorn har *de icke-finansiella företagen* utvecklats negativt under andra hälften av 1970-talet. Den starka nedgången i vinstmarginalerna mellan 1976–1978 innebar ett minskat bruttosparande och därmed ett snabbt växande finansiellt underskott. Stagnerande investeringar tillsammans med ökade vinster har emellertid de senaste åren reducerat underskotten i sektorn till historiskt sett mycket låga nivåer. Under 1983 hade de icke-finansiella företagen enligt preliminära beräkningar t o m ett visst finansiellt sparandeöverskott. Det förklaras bl a av den betydande lageravveckling som då skedde.

Eftersom företagssektorn inkluderar bostadsförvaltande bolag påverkas utvecklingen under 1970-talet även av nedgången i bostadsbyggandet vilken ökat det finansiella sparandet i sektorn. Nominellt var underskottet i sektorns bostadsverksamhet[1] ungefär lika stort 1980 som 1970. I fasta priser innebär det att underskottet mer än halverades. 1990 beräknas bostadsunderskottet uppgå till drygt 16 miljarder kr i löpande priser i alternativ 1 A, dvs ungefär hälften av det totala underskottet, se tabell 7.15. I alternativ 2 A med dess lägre bostadsinvesteringar uppgår underskottet till mindre än 14 miljarder kr.

Under perioden fram till 1990 beräknas företagens driftsöverskott i reala termer öka i relativt långsam takt trots att produktionstillväxten är god (tabell 7.15). Det beror till en del på att vinstandelarna i tjänstesektorerna har antagits minska något mellan 1983 och 1990. Det förklaras också av att prisutvecklingen på företagens produktion (förädlingsvärde) är långsam till följd av kravet på relativprissänkning gentemot omvärlden. Slutligen förutsätts för kalkylperioden ett markant trendbrott jämfört med 1970-talet vad gäller subventionernas utveckling. Medan dessa påverkade driftsöverskottet positivt under 1970-talet beräknas effekten bli den motsatta under 1980-talet. Driftsöverskottet exkl subventioner ökar relativt snabbt efter att ha minskat under 1970-talet.

Till subventionerna räknas i nationalräkenskaperna de mer permanenta stödformerna såsom läkemedels- och trafiksubventioner, räntebidrag, livsmedelssubventioner etc. De direkta stödåtgärderna till krisdrabbade näringar och företag redovisas huvudsakligen under posten transfereringar till företag. Till följd av den gynnsamma tillväxt- och vinstutvecklingen i båda alternativen har dessa krisåtgärder i stort sett antagits bli avvecklade före 1990. De totala offentliga överföringarna till företagen, som 1983 uppgick till nära 50 miljarder kr, kommer därigenom att minska kraftigt i reala termer.

Nettoränteutgifterna sjunker realt relativt kraftigt. Bakom denna utveckling, som avviker markant från trenden under 1970-talet, ligger framför allt

[1] Underskottet definieras som bruttoinvestering minus kapitalförslitning.

Tabell 7.15 Icke-finansiella företags inkomster och utgifter 1970–1990

	Miljarder kr, löpande priser				Årlig procentuell volymförändring[a]			
	1980	1983	1990		1970–1980	1980–1983	1983 – 1990	
			Alt 1A	Alt 2A			Alt 1A	Alt 2A
Inkomster								
Driftsöverskott (brutto)	62,9	100,4	151,8	142,2	2,1	5,6	1,7	0,2
– subventioner	22,6	35,6	46,3	45,4	12,3	5,1	–0,5	–1,2
– driftsöverskott exkl subventioner[b]	40,3	64,8	105,5	96,8	–0,9	5,8	2,8	1,1
Transfereringar från offentlig sektor	5,2	12,2	8,1	8,4	9,9	20,0	–9,6	–9,5
Övriga inkomster	15,1	23,4	34,9	34,8	1,3	4,5	1,5	1,0
Totalt	83,1	136,0	194,8	185,4	2,3	6,5	0,9	–0,3
Utgifter								
Fasta investeringar	61,0	78,8	139,9	135,2	1,4	–1,6	3,9	3,1
Lagerinvesteringar	4,8	–8,6	11,1	11,1	–	–	–	–
Räntor (netto)	20,5	29,4	27,0	27,7	5,7	1,9	–5,3	–5,4
Övriga utgifter	20,2	33,9	51,8	49,4	1,9	7,3	1,9	0,7
Totalt	106,5	133,5	229,8	223,4	1,3	–2,6	3,6	2,7
Finansiellt sparande	–23,4	2,4	–35,0	–38,0				
därav exkl bostäder	–19,1	12,9	–18,9	–24,3				

[a] Fasta investeringar har deflaterats med implicitprisindex för bruttoinvesteringar, medan övriga inkomster och utgifter har deflaterats med implicitprisindex för privat konsumtion för att uppnå överensstämmelse med övriga finansiella tabeller.

[b] I nationalräkenskaperna inkluderas subventionerna i driftöverskottet.

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

sjunkande låneräntor.

Kalkylerna innebär vidare att de fasta investeringarna åter börjar växa samt att lagerinvesteringarna återgår till normala nivåer. Inte minst det sistnämnda spelar stor roll för den finansiella balansen 1990 eftersom det innebär ett omslag på ca 20 miljarder kr mellan 1983 och 1990. I alternativ 2 krävs en något svagare investeringsökning än i alternativ 1. Den finansiella sparbalansen visar trots det ett större underskott eftersom även vinsterna är lägre. Som andel av BNP är underskotten emellertid ca –3,5 % i båda alternativen, dvs av samma storleksordning som genomsnittet 1970–1974.

7.4.2 Bostadssektorns finansiella sparande

Bostadssektorn ingår som en integrerad del i kommuner, hushåll och icke-finansiella företag enligt nationalräkenskapernas institutionella redovisningsprinciper. Dessa har följts av långtidsutredningen. De finansiella tabellerna för dessa sektorer omfattar således driftsöverskott, kapitalförslit-

Tabell 7.16 Bostadssektorns inkomster och utgifter 1970–1990

	Miljarder kr, löpande pris				Årliga procentuell volymförändring[a]			
	1980	1983	1990		1970–1980	1980–1983	1983 – 1990	
			Alt 1A	Alt 2A			Alt 1A	Alt 2A
Inkomster								
Driftsöverskott (netto)	23,7	38,4	51,9	54,1	0,9	6,1	0,1	0,1
Kapitalförslitning	16,1	22,3	30,3	31,5	4,4	0,7	0,2	0,2
Totalt	39,8	60,7	82,2	85,6	2,1	4,0	0,1	0,1
Utgifter								
Överföring till andra sektorer	23,7	38,4	51,9	54,1	0,9	6,1	0,1	0,1
Bruttoinvestering	26,9	32,1	45,8	40,3	–1,5	–4,2	0,6	–1,7
Totalt	50,6	70,5	97,7	94,4	0,5	0,9	0,4	–0,6
Finansiellt sparande	–10,8	– 9,8	–15,5	– 8,8				

[a] Inkomsterna har deflaterats med implicitprisindex för bostadskonsumtion, investeringarna med implicitprisindex för bostadsinvesteringar och övriga utgifter med implicitprisindex för privat konsumtion.
Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

ning och bruttoinvesteringar som kan hänföras till permanenta bostäder och fritidshus. För vissa ändamål kan det emellertid vara av intresse att sammanställa dessa komponenter för sig. Detta har gjorts i tabell 7.16. Driftsöverskott och kapitalförslitning har skrivits fram med nästan oförändrad nivå från 1983 i fasta priser. Framskrivningen ansluter till den utveckling av bostadskonsumtionen som redovisats i avsnitt 7.3.5.

Redovisningstekniskt återförs nettodriftsöverskottet i bostäderna till resp ägarsektor (kommuner, hushåll, icke-finansiella företag) som kapitalinkomster. Bostadssektorns finansiella sparande utgörs således av kapitalförslitningen minskat med bruttoinvesteringarna. Av tabellen framgår att bostadsinvesteringarna antas utvecklas svagt även under resterande del av 1980-talet (se avsnitt 8.6). Det finansiella underskottet i sektorn växer därför realt sett obetydligt i alternativ 1A och minskar i alternativ 2A.

7.4.3 Industrins investeringar, lönsamhet och finansiering

För att den snabba investeringsutvecklingen i industrin skall kunna realiseras krävs gynnsamma finansiella förutsättningar. Utredningen har i kalkylerna konkretiserat detta genom att som en förutsättning ange att avkastningen på materiella investeringar måste vara hög och överstiga avkastningen på finansiella placeringar med 2 procentenheter. I realiteten är kravet på gynnsamma finansiella förutsättningar mer komplext. Det rör inte bara relationen mellan den genomsnittliga avkastningen på befintligt industrikapital och finansiella placeringar utan också den förväntade avkastningen på industriella investeringsprojekt, företagens totala vinstutveckling, riskbenä-

genhet och soliditetsställning samt möjligheterna att få uppkommande behov av externa riskkapitaltillskott tillgodosedda.

Investeringsprojektets förväntade avkastning påverkar naturligtvis på ett mycket direkt sätt investeringsbeslutet. Är den förväntade avkastningen hög i förhållande till vad som kan erhållas vid en alternativ användning av kapitalet är sannolikheten för att projektet skall komma till stånd stor. Det talar för att kravet på gynnsamma finansiella förutsättningar snarast skulle formuleras i termer av en viss skillnad mellan förväntad avkastning på investeringsprojekt och avkastning på finansiella placeringar. Med tanke på de risker som är förknippade med investeringar i realkapital skulle den skillnaden, som kan ses som en riskpremie, sannolikt behöva vara ganska stor.[1] Ett sådant krav är dock omöjligt att precisera inom ramen för LU:s kalkyler. I stället får relationen mellan den genomsnittliga avkastningen på befintligt materiellt kapital och finansiella placeringar användas. Kravet på avkastningsdifferens blir då ganska litet beroende på att det omfattar sådant realkapital som inte nu skulle uppfylla de krav som ställs vid ett investeringsbeslut, men som används därför att investeringen redan är gjord.

Avkastningen på materiellt kapital är av intresse för investeringsutvecklingen inte bara därför att den kan anses stå i en viss relation till den förväntade avkastningen på investeringsprojekt utan också därför att den är av avgörande betydelse för företagens vinstutveckling. Är vinstutvecklingen god kan företagen genom egna vinster förstärka sin soliditet. Därigenom minskar deras finansiella risk. Även möjligheterna att dra till sig externt riskkapital ökar, eftersom placerarna då kan erbjudas en högre avkastning på sina placeringar. Detta påverkar investeringsbenägenheten positivt. Även ur dessa synvinklar har utredningen bedömt det som rimligt att räkna med en hög lönsamhet och en ökad soliditet.

Det är knappast möjligt att exakt ange hur stor avkastningsdifferensen mellan materiellt och finansiellt kapital måste vara för att den nödvändiga investeringsutvecklingen skall komma till stånd. Utredningen har ändå försökt att analysera frågan genom att studera den historiska investeringsutvecklingen och dess bestämningsfaktorer.[2] Detta har skett inom ramen för en enkel investeringsmodell. Investeringsbeslut påverkas av många faktorer som är svåra att fånga i hanterbara modeller. Hit hör bl a osäkerhet och förväntningar om framtiden. Detta innebär att svängningar i investeringsvolymerna är svåra att prognostisera. Den modell som använts och som baseras på efterfråge- och lönsamhetsutvecklingen har dock visat sig kunna förklara den observerade investeringsutvecklingen under 1970-talet relativt väl. Enligt modellresultaten verkar en positiv differens mellan räntabiliteten på materiellt och finansiellt kapital höjande på investeringsnivån. En beräkning baserad på denna modell tyder på att den investeringsnivå som enligt utredningens kalkyler krävs för att uppnå balans i ekonomin 1990 förutsätter att räntabiliteten är större på materiellt än på finansiellt kapital.

Det är inte möjligt att från studien dra några bestämda slutsatser om hur stor avkastningsdifferensen behöver vara. Utredningen har i stället utifrån en rimlighetsbedömning stannat för att i kalkylerna utgå ifrån att avkastningsdifferensen bör vara 2 procentenheter. Det stämmer också relativt väl med den genomsnittliga avkastningsdifferensen i början av 1970-talet då investe-

[1] Å andra sidan innebär gällande skatteregler att avkastningen på marginella industriinvesteringar – bortsett från riskpremien – borde kunna vara något lägre än avkastningen på finansiella investeringar, se appendix 1.

[2] Statens Industriverk, *Industrins lönsamhet och investeringar,* bilaga 13 till LU 84, SOU 1984:6.

ringsutvecklingen var god. Utvecklingen av den reala räntabiliteten på eget och materiellt kapital sedan 1970 framgår av diagram 7.4. Diagrammet visar också utvecklingen av den reala avkastningen på (långsiktiga) finansiella placeringar. Under senare delen av 1970-talet har den reala räntabiliteten på materiellt kapital varit negativ. Den uppgick i genomsnitt till –2 % mellan 1976 och 1982. Den reala avkastningen på finansiella tillgångar steg samtidigt och har under dessa år legat väsentligt över den materiella räntabiliteten. Först 1983 synes utvecklingen ha vänt.

I långtidsutredningens beräkningar förutsätts att den reala avkastningen på långsiktiga finansiella placeringar uppgår till 4 %. Detta innebär en hög realränta jämfört med utvecklingen under 1970-talet (se avsnitt 3.7). Räntabiliteten på materiellt kapital måste då uppgå till 6 % realt – en nivå som under 1970-talet har uppnåtts 1973–1974.

Företagens redovisade räntabilitet påverkas bl a av inflationen. De bokförda resultaten innehåller t ex inte prisstegringsvinster på fasta tillgångar. De räntabilitetsmått som använts i LU:s kalkyler har konstruerats för att ta hänsyn till sådana effekter. Ett annat syfte har varit att söka renodla

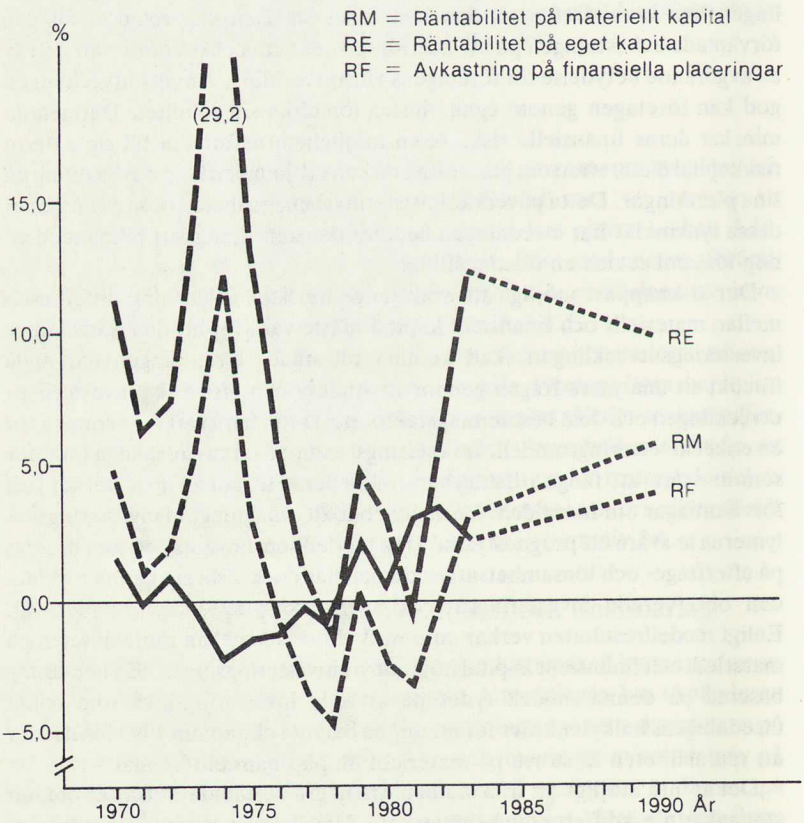

Diagram 7.4 Real räntabilitet i industrin 1970–1990. Alternativ 1 A
Källor: Statens industriverk och finansdepartementet.

Anm. RE, RM är kalkylmässig räntabilitet. Räntabilitetstalen har minskats med inflationen (implicitprisindex för privat konsumtion)

avkastningen på materiella tillgångar och skilja den från avkastningen på de finansiella transaktionerna, vilka vuxit i betydelse för företagen under senare år. En mer utförlig diskussion av och jämförelse mellan olika räntabilitetsmått återfinns i bilaga 13 till LU 84: "Industrins lönsamhet och investeringar".

Utgångspunkten för beräkningen av det inflationsjusterade vinstmåttet är *rörelseresultatet före avskrivning* enligt finansstatistikens redovisning, se tabell 7.17. Däri ingår bl a *realiserade prisstegringsvinster* på lager. Sedan dessa frånbragits återstår det *"operativa" bruttoresultat* som företagets verksamhet ger upphov till. *Kapitalförslitningen* har beräknats under antagande om i genomsnitt en 20-årig linjär avskrivning av kapitalföremålen. (Se bilaga 9 till LU 80, Ds E 1981:8). Den beräknade kapitalförslitningen skiljer sig vissa år starkt från företagens bokförda avskrivningar, eftersom de senare i hög grad styrs av skatteregler och vinstläge. Efter avdraget för kapitalförslitningen återstår ett *"operativt" nettoresultat*. Genom prisstegringarna under året uppkommer *prisstegringsvinster* på det materiella kapitalet (inkl lager). Dessa inräknas i den kalkylmässiga vinsten även om de, såsom normalt är fallet för det fasta kapitalet, inte har realiserats. Lagerprisvinsterna är däremot realiserade eftersom lagerstocken antas omsättas helt under verksamhetsåret.

Justeringen av balansräkningen gäller i första hand värderingen av de fasta

Tabell 7.17 Beräkning av kalkylmässig räntabilitet på materiellt kapital i industrin i alternativ 1 1970–1990

	Miljarder kr, löpande priser			
	1970	1980	1983	1990
Resultaträkning				
Rörelseresultat före avskrivning och finansiella intäkter	9,2	24,5	43,1	67,5
– Realiserade prisstegringsvinster på lager	1,2	8,2	10,6	6,2
= Operativt bruttoresultat	8,0	16,3	32,5	61,3
– Kapitalförslitning	4,7	17,3	22,1	32,4
= Operativt nettoresultat	3,3	–1,0	10,4	28,9
+ Värdestegringsvinst på fast kapital och lager	5,2	25,3	33,5	19,5
= Nettoresultat före finansiella intäkter	8,5	24,3	43,9	48,4
Balansräkning				
Lagerkapital	26,8	82,3	103,0	165,7
+ Fast kapital	49,5	166,3	213,0	318,3
= Materiellt kapital[a]	76,3	248,6	316,0	484,0
Räntabilitet,[b] %	11,1	9,8	13,9	10,0
Bruttovinstandel,[c] %	27,7	22,6	29,3	29,1

[a] Till återanskaffningsvärde, vid årets början.
[b] Nettoresultat/materiellt kapital.
[c] Driftsöverskott inkl kapitalförslitning/förädlingsvärdet till faktorpris.
Källor: Statens industriverk och finansdepartementet.

tillgångarna som räknas upp till återanskaffningsvärde. I beräkningarna av den inflationsjusterade räntabiliteten har särskilda kapitalstockar beräknats enligt ovan med 20-årig avskrivningstid.

Räntabiliteten på materiellt kapital beräknas som nettoresultatet (inkl värdestegringsvinster) före finansiella intäkter och utgifter i relation till det materiella kapitalet (lager och fast kapital värderat till återanskaffningspriser).

Det bör påpekas att räntabiliteten på materiellt kapital såsom den definierats i långtidsutredningen är helt rensad från finansiellt kapital. Den skiljer sig därmed definitionsmässigt från t ex räntabilitet på "arbetande kapital", där finansiella tillgångar som är direkt knutna till och nödvändiga för produktionsverksamheten ingår. Det gäller t ex kundfordringar. Dessa är sällan räntebärande. Räntabiliteten på arbetande kapital blir därför, med lika förutsättningar i övrigt, lägre än räntabiliteten på materiellt kapital. Detta gäller oavsett om räntabilitetstalen är bokföringsmässiga eller kalkylmässiga.

Vid beräkningarna av *räntabiliteten på eget kapital* har skulderna ökats med hälften av såväl synliga som dolda obeskattade reserver. De förra utgörs av redovisade reserver (lagerreserv och investeringsfond) medan de senare består av skillnaden mellan det bokförda och inflationsjusterade fasta kapitalet.

De beskrivna räntabilitetsmåtten har översatts till bruttovinstandelar[1] genom att rörelseresultatet före avskrivning och finansiella intäkter relaterats till driftsöverskottet (inkl kapitalförslitning) enligt nationalräkenskaperna.

Bruttovinstandelen beräknas i alternativ 1 behöva ligga på ungefär 1983 års nivå, dvs knappt 30 % av förädlingsvärdet, för att motsvara den önskvärda räntabiliteten. I alternativ 2 med dess lägre investeringsbehov bedöms bruttovinstandelen kunna vara 2 procentenheter lägre än i alternativ 1.

Det låga kapacitetsutnyttjandet och den svaga lönsamheten på materiellt kapital har förändrat industriföretagens kapitalstruktur. Av de totala investeringarna har en ökande andel kommit att utgöras av finansiella placeringar. De förändrade räntabilitetsrelationerna under kalkylperioden medför att denna trend bryts. Nedgången av andelen finansiella investeringar sker emellertid inom ramen för en snabb total investeringsökning, varför de finansiella placeringarna kommer att vara betydande ännu 1990. Sannolikt kommer också andelen temporärt att stiga under periodens första år innan de materiella investeringarna tar de höga vinsterna i anspråk. Det finansiella kapitalet kommer därför att fortsätta att växa snabbare än det materiella under ytterligare några år, vilket framgår av diagram 7.5.

Under 1960-talet försämrades stadigt företagens soliditet. Denna utveckling fortsatte under 1970-talet. Försämringen var väsentligt större vid en bokföringmässig än vid en kalkylmässig beräkning. Det beror på att den höga nominella värdestegringen på materiellt kapital under 1970-talet endast i begränsad utsträckning kommer till uttryck i de bokföringsmässiga värdena för dessa tillgångar, varigenom soliditeten underskattas. Det är möjligt att konstruera också andra soliditetsmått än de som utredningen valt att arbeta med. Exempelvis kan man välja att räkna in hela den latenta skatteskulden

[1] Driftsöverskott inkl kapitalförslitning/förädlingsvärde till faktorpris.

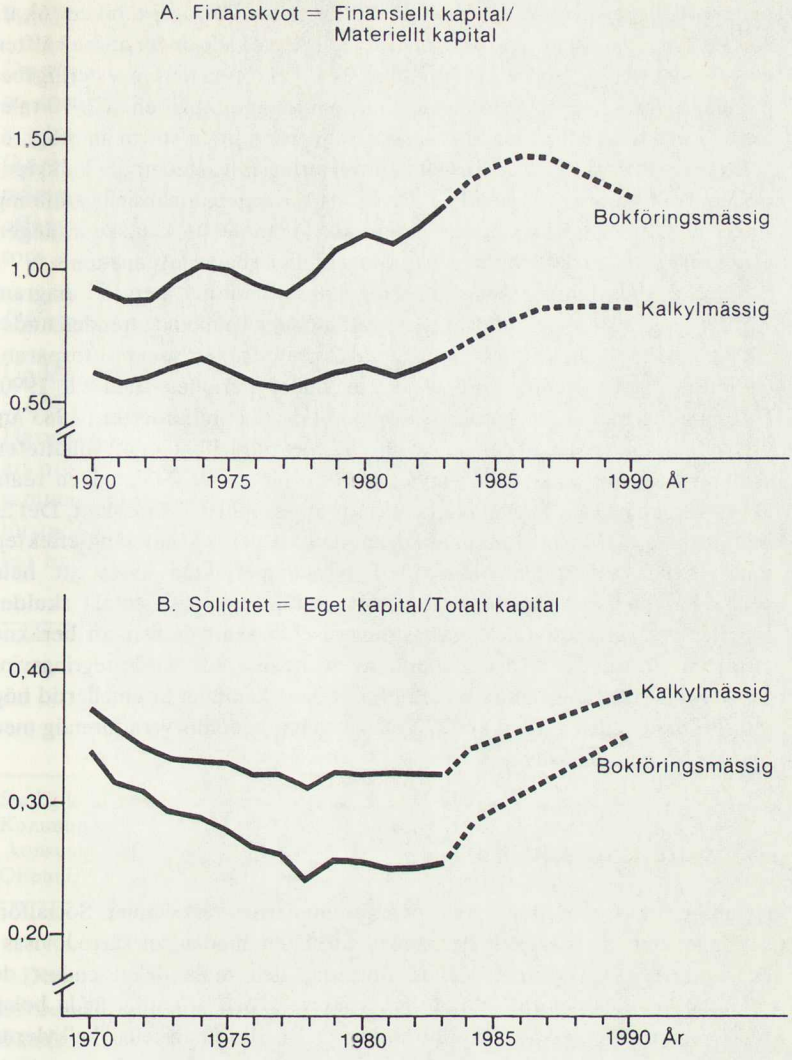

Anm: Värdena är beräknade på kapitalstockar vid årets början.
Det egna kapitalet inkluderar hälften av obeskattade reserver.

Diagram 7.5 Finanskvot och soliditet i industrin 1970–1990

Källor: Statens industriverk och finansdepartementet.

på de kalkylmässiga värdestegringsvinsterna på materiellt kapital i det egna kapitalet. Även mätt med detta mått försvagas soliditeten fram till mitten av 1970-talet. Därefter sker en viss ökning. Vilket mått man än väljer kan man konstatera att soliditeten vid mitten av 1970-talet var låg i ett historiskt perspektiv. Så länge låneräntan understeg avkastningen på det totala kapitalet bidrog detta till att upprätthålla en hög räntabilitet på det egna kapitalet. Uppfattades rörelserisken som låg kunde en relativt låg soliditet därför snarast ses som en fördel. En låg soliditet minskar emellertid företagets motståndskraft mot olika störningar såväl på den finansiella

marknaden som på varumarknaden. Förlustrisken för ägarkapitalet ökar. När såväl rörelserisken som den finansiella risken ökade under andra hälften av 1970-talet kom detta till kraftigt uttryck bl a i företagens investeringsbeteende. Erfarenheterna från utvecklingen under andra hälften av 1970-talet torde också ha medfört att företagens riskaversion nu är större än tidigare.

En förutsättning för att den snabba investeringstillväxten under kalkylperioden skall komma till stånd är därför att företagens finansiella ställning stärks och andelen riskbärande kapital åter ökar. Detta kan ske antingen genom att vinstmedel kvarhålls i företagen eller genom nyemission.

Soliditetsutvecklingen enligt utredningens definitioner återges i diagram 7.5. 1983 och 1984 synes innebära ett brott mot den sjunkande trenden under 1970-talet genom en kraftig ökning av såväl nyemissioner som bruttosparande i företagen.[1] Denna tendens består under perioden fram till 1990. Nyemissionerna har 1990 antagits uppgå till drygt 6 miljarder kr i 1983 års priser. Tillsammans med en god vinstnivå är det tillräckligt för att soliditeten skall stiga till ungefär samma nivå som i början av 1970-talet. Den reala avkastningen på eget kapital har beräknats uppgå till 10 % före skatt. Det är mindre än 1983, vilket sammanhänger med att den s k hävstångseffekten minskar när soliditeten ökar. Med hävstångseffekten avses att hela skillnaden mellan avkastningen på totala tillgångar och totala skulder tillfaller det egna kapitalet. Avkastningen efter skatt är svår att beräkna eftersom vinstmåttet bl a inkluderar även orealiserade värdestegringsvinster. Den beräknade räntabiliteten på det egna kapitalet är emellertid hög jämfört med andra hälften av 1970-talet och har bedömts vara förenlig med en hög nyemissionsvolym.

7.5 Offentlig sektor

Offentlig sektor omfattar statens och kommunernas verksamhet. Socialförsäkringen har i de reala kalkylerna förts till staten, medan den särredovisas i de finansiella kalkylerna. Vidare omfattar den reala delen endast de offentliga myndigheterna. Offentliga affärsverk och offentligt ägda bolag redovisas under olika näringslivssektorer. I de finansiella kalkylerna inkluderas dock kommunala affärsverk i kommunal sektor i överensstämmelse med den kommunala budgeten.

Som framgått av kapitel 6 presenteras i denna långtidsutredning två reala alternativ för utvecklingen 1980–1990. I det privatexpansiva alternativet (alternativ 1) har den offentliga konsumtionen förutsatts öka med 0,5 % per år 1983–1990 vilket i stort sett är förenligt med oförändrad konsumtionsstandard och gjorda åtaganden. I det offentligexpansiva alternativet (alternativ 2) ges större utrymme för utbyggnader, även om tillväxttakten är lägre än under tidigare perioder. De allmänna förutsättningarna för de finansiella kalkylerna har också redovisats i kapitel 6. I avsnitt 7.5.1 redovisas kalkylerna i reala termer, dvs den volymmässiga utvecklingen av offentlig konsumtion, sysselsättning och investeringar. De finansiella aspekterna behandlas i avsnitt 7.5.2.

[1] Värdena i diagram 7.5 avser kapitalstockar i början av året. Nyemissionerna under 1983 påverkar därför soliditetskurvan först 1984.

7.5.1 Reala kalkyler

De offentliga myndigheternas verksamhet registreras i nationalräkenskaperna som offentlig tjänsteproduktion. Praktiskt taget hela denna produktion används för offentliga konsumtionsändamål. För endast en mindre del (knappt 4 %) av de offentligt producerade tjänsterna tar man ut marknadsmässiga avgifter och den delen redovisas som privat konsumtion. Den offentliga sektorn har således en dubbelställning dels som producent, dels som konsument av de egenproducerade tjänsterna.

Offentlig konsumtion

Under 1970-talet ökade den offentliga konsumtionen med i genomsnitt 3,2 % per år i volym, vilket var snabbare än BNP:s tillväxt (1,9 % per år). Härigenom steg den offentliga konsumtionens andel av BNP, räknat i 1980 års priser, från 25,8 % 1970 till 29,2 % 1980. Som framgår av nedanstående sammanställning blir andelsökningen avsevärt större om beräkningen utförs i löpande priser. Detta sammanhänger med att den offentliga konsumtionen har haft en ogynnsammare prisutveckling än landets totalproduktion.

	Miljarder kr 1980	Årlig procentuell volymförändring 1970–1980	Andel av BNP, %			
			1980 års priser		Löpande priser	
			1970	1980	1970	1980
Statlig konsumtion	47,6	1,8	9,2	9,1	8,2	9,1
Kommunal konsumtion	105,5	3,9	16,6	20,1	13,4	20,1
Offentlig konsumtion	153,1	3,2	25,8	29,2	21,6	29,2

Den offentliga konsumtionens snabba tillväxt under 1970-talet kan huvudsakligen hänföras till den kommunala sektorn. Inom denna var det framför allt socialvården och hälso- och sjukvården som expanderade snabbt (se tabell 7.18 längre fram i detta avsnitt). Utbyggnaden av dessa vårdgrenar svarade tillsammans för drygt 60 % av den totala kommunala konsumtionens ökning 1970–1980. Bakom den snabba tillväxten av kommunal socialvård ligger framför allt den omfattande utbyggnaden av barnomsorgen under 1970-talets senare hälft. Också för gruppen övriga tjänster noteras mycket höga tillväxttal beroende på stora ökningar inom den kommunala förvaltningen samt av kultur- och rekreationsaktiviteter. Bland statliga konsumtionsområden ökade socialvården (bl a administration av socialförsäkring och arbetslöshetsåtgärder) snabbast.

En utveckling som innebär att den offentliga verksamheten under en längre tidsperiod tar i anspråk en ständigt växande andel av landets produktionsresurser är inte förenlig med strävandena att förstärka bytesbalansen och den inhemska kapitalbildningen. Statsmakternas ekonomiska politik inriktades därför under 1970-talets senare del och början av 1980-talet på att bromsa den offentliga expansionstakten.

För statens del resulterade den restriktiva budgetbehandlingen i att den statliga konsumtionen sjönk med i genomsnitt 1,7 % per år 1980–1983. Också den kommunala konsumtionens årliga ökningstakt dämpades under samma period till 2,6 %. Dessa ökningstakter har dock delvis påverkats av att de statliga undervisningssjukhusen förts över under landstingskommunalt huvudmannaskap. Vidare skulle uppbromsningen i den kommunala sektorn sannolikt varit ännu större om inte kommunerna i det rådande arbetsmarknadsläget hade påtagit sig omfattande sysselsättningsfrämjande satsningar.

När det gäller att bedöma den offentliga konsumtionens utveckling under återstoden av 1980-talet måste en rad faktorer beaktas. För statens del kan man utgå från att den eftersträvade reduceringen av underskottet i statsbudgeten inte medger några större utgiftsökningar för konsumtionsändamål. Det föreligger inte heller några fastställda eller aviserade utbyggnadsprogram av större omfattning. I den senaste statliga långtidsbudgeten – där statsutgifterna skrivs fram endast under beaktande av redan fattade beslut och gjorda åtaganden – beräknades den statliga konsumtionsvolymen minska med i genomsnitt 0,4 % per år från budgetåret 1983/84 till 1987/88. Denna beräkning inkluderar dock inte den under senare år tillämpade reduceringen av myndighetsanslagen med 2 % årligen. Dessa anslag svarar för ca hälften av de statliga konsumtionsutgifterna. Om dessa reduceringar förutsätts fortsätta fram till 1990 och om den ovan angivna årliga volymminskningen samtidigt utsträcks att gälla under hela prognosperioden skulle den statliga konsumtionen under dessa s k baskalkylantaganden minska med 1,4 % per år 1983–1990.

I en baskalkyl för den kommunala konsumtionen måste också befolkningsutvecklingen beaktas då denna i stor utsträckning styr behoven i skolan och på olika vårdområden. Enligt Svenska kommunförbundet skulle den primärkommunala konsumtionen till följd av befolkningsförändringar och redan fattade politiska beslut behöva öka med 0,8 % per år 1983–1990. För landstingen blir motsvarande ökningstal 1,2 % per år. För hela kommunala sektorn blir den årliga ökningen 1983–1990 enligt denna baskalkyl 0,9 %. Det kan nämnas att de primärkommunala flerårsplanerna tyder på en ännu lägre konsumtionsökning, endast 0,1 % per år 1983–1987. För landstingen överensstämmer baskalkylen med flerårsplanerna.

Som tidigare nämnts förutsätts i det privatexpansiva alternativet 1 att den offentliga konsumtionen inte får öka mer än vad som krävs för att bibehålla den nuvarande konsumtionsstandarden för olika befolkningsgrupper och infria gjorda åtaganden. I detta alternativ har därför den offentliga konsumtionens ökningstakter satts i stort sett i linje med baskalkylerna. I det offentligexpansiva alternativet 2 ges det däremot visst utrymme för utbyggnad utöver baskalkylerna. Alternativens konstruktion framgår av nedanstående sammanställning.

	Årlig procentuell volymförändring				
	1983–1990			1980–1990	
	Baskalkyl	Alt 1	Alt 2	Alt 1	Alt 2
Statlig konsumtion	–1,4	–1,0	0	–1,2	–0,5
Kommunal konsumtion	0,9	1,0	2,0	1,5	2,2
Offentlig konsumtion	0,3	0,5	1,5	0,7	1,4

I tabell 7.18 presenteras LU:s kalkyler rörande den statliga och kommunala konsumtionens utveckling inom olika ändamål. En sådan fördelning måste göras i långtidsutredningen för att kalkylerna skall kunna inpassas i utredningens modellberäkningar. Fördelningen har gjorts med ledning av trenderna fram till 1983, baskalkylen och flerårsplanerna för de framförliggande åren. Hur den totala statliga och kommunala konsumtionen kommer att fördelas på olika ändamål är emellertid en politisk prioriteringsfråga. Uppgifterna i tabell 7.18 utgör ingen rekommendation rörande sådana ställningstaganden utan snarare en enkel prognos över hur utrymmet för offentlig konsumtion kan komma att fördelas.

I alternativ 1 har den statliga konsumtionen förutsatts följa samma mönster 1983–1990 som i den statliga långtidsbudgeten. Detta innebär årliga nedskärningar varierande mellan 0 och 2 %. Att förändringarna 1980–1990

Tabell 7.18 Den offentliga konsumtionen inom olika ändamål 1970–1990
1980 års priser

	Miljarder kr 1980	Årlig procentuell förändring		
		1970–1980	1980–1990	
			Alt 1	Alt 2
Staten				
Försvar	16,2	0,1	–1,2	–0,8
Rättsväsen	6,2	1,9	–0,1	1,3
Utbildning	4,5	2,0	0,8	2,1
Hälso- och sjukvård	2,0	1,6	–8,0	–7,4
Socialvård	6,2	7,2	–3,5	–2,8
Väg- och gatuväsen	2,4	2,3	–0,9	–0,5
Övriga tjänster	10,1	2,1	–0,9	–0,4
Totalt	47,6	1,8	–1,2	–0,5
Kommunerna				
Rättsväsen	1,3	1,5	0,4	0,4
Utbildning	27,3	2,2	0,1	1,0
Hälso- och sjukvård	36,9	3,7	2,1	2,7
Socialvård	21,2	6,5	2,4	3,1
Väg- och gatuväsen	2,3	1,7	2,2	2,6
Övriga tjänster	16,5	5,6	1,3	1,9
Totalt	105,5	3,9	1,5	2,2

enligt tabell 7.18 inom vissa ändamål blivit större beror på utvecklingen 1980–1983. I alternativ 2 antas nedskärningarna bli genomgående mindre och dessutom ges visst utrymme för utbyggnad av den statliga utbildningen och rättsväsendet.

Också den kommunala konsumtionens fördelning har i alternativ 1 i stort sett antagits följa baskalkylen. I denna förutses de största ökningarna för socialvården, främst barnomsorg, och för hälso- och sjukvården. Dessa ändamål ökar snabbast även i alternativ 2. Därutöver har det större konsumtionsutrymmet i detta alternativ tänkts medge ökade satsningar på utbildning och övriga tjänster som kultur, fritidsaktiviteter osv.

Offentlig sysselsättning

Den offentliga sektorn sysselsatte 1980 närmare 1,3 miljoner personer, motsvarande 30 % av landets totala sysselsättning. Tio år tidigare var motsvarande siffror 0,8 miljoner resp 20 %. Antalet offentligt sysselsatta ökade således med ca en halv miljon personer 1970–1980. Samtidigt steg den totala sysselsättningen med 330 000 personer. Detta innebär att den offentliga sektorn absorberade hela nytillskottet av sysselsättningen och dessutom en del av överflyttningarna från tillbakagående näringsgrenar.

Det bör observeras att dessa sysselsättningstal endast avser hos offentliga myndigheter anställd personal. Den offentliga verksamheten innefattar emellertid också betydande inköp från näringslivet varför den offentliga verksamheten indirekt svarar för en del av sysselsättningen därstädes. Dessutom svarar offentliga affärsverk och bolag för en betydande del av näringslivet.

Utvecklingen under 1970-talet innebar en väsentligt snabbare ökning för antalet offentligt sysselsatta (5,2 % per år) än för den offentliga konsumtionen (3,2 % per år). Räknat i antal utförda arbetstimmar steg den offentliga sysselsättningen med 3,5 % årligen, dvs i stort sett i samma takt som konsumtionen. Den snabbare antalsmässiga ökningen sammanhänger med att de mest personalintensiva delområdena i offentlig konsumtion expanderade snabbast. Hit hör den kommunala hälso- och sjukvården samt socialvården med stort inslag av deltidsarbetande kvinnor. Det var således den offentliga sektorn som till betydande del absorberade det ökade utbudet av kvinnor på arbetsmarknaden. Medan kvinnornas andel i den totala sysselsättningen utgjorde ca 45 % 1980, var den i offentlig verksamhet ca 74 %. Av dessa arbetade drygt 45 % deltid. Inom hälso- och sjukvården uppgick kvinnornas andel till 85 % och inom socialvården till 90 %.

Sysselsättningskalkylen för offentlig sektor 1980–1990 utgår från den tidigare angivna konsumtionsutvecklingen. Härvid har antalet arbetstimmar inom varje delområde beräknats öka i samma takt som den i konsumtionen ingående lönesumman. Enligt denna beräkning skulle den offentliga arbetsvolymen, mätt i timmar, stiga med 0,9 % per år 1980–1990 i alternativ 1 och 1,6 % per år i alternativ 2 (i bägge fallen 0,2 procentenheter snabbare än den totala offentliga konsumtionen). Timvolymen har sedan räknats om till antal sysselsatta personer. I denna omräkning spelar förutsättningarna om medelarbetstidernas framtida utveckling en avgörande roll. För dessa beräkningar har redogjorts närmare i avsnitt 7.1.

Enligt dessa beräkningar förutses den offentliga sysselsättningen i alternativ 1 öka med sammanlagt 193 000 personer 1980–1990 (1,4 % per år). I alternativ 2 blir motsvarande ökning 299 000 personer (2,2 % per år). I båda fallen ligger ökningen helt på den kommunala sektorn, medan antalet inom staten sysselsatta personer beräknas minska med 25 000 i alternativ 1 och med 3 000 i alternativ 2.

För perioden 1983–1990 innebär detta i alternativ 1 en minskning av den statliga sysselsättningen med 23 000 personer och en ökning av den kommunala sysselsättningen med 150 000 personer. I alternativ 2 ökar den kommunala sysselsättningen med 235 000 personer, medan den statliga sysselsättningen minskar med 1 000 personer.

Som jämförelse kan nämnas att under 1970-talet ökade den offentliga sysselsättningen med sammanlagt ca 500 000 personer (80 000 i stat och 420 000 i kommuner).

Offentliga investeringar

De offentliga myndigheternas investeringar uppgick 1980 till 17,6 miljarder kr, motsvarande 3,4 % av BNP. År 1970 var motsvarande siffror 20,0 miljarder kr resp 4,6 % (räknat i 1980 års priser).

Nedgången 1970–1980 avsåg helt de kommunala investeringarna. Statens investeringar har under hela 1970-talet och också i början av 1980-talet legat förhållandevis konstant kring 5 miljarder kr årligen. För vägbyggandet, vilket är det största statliga investeringsområdet, sjönk visserligen investeringsnivån från ca 2,4 miljarder kr 1970 till 2,0 miljarder kr 1980 (1,4 miljarder kr 1982), men denna nedgång uppvägdes av att investeringarna inom området övriga tjänster (huvudsakligen förvaltning) ökade från 0,5 till 1,1 miljarder kr. Inom övriga statliga investeringsområden redovisas endast mindre fluktuationer. Det bör också noteras att försvarets investeringar är förhållandevis små (knappt 0,9 miljarder kr 1980) beroende på att endast investeringar med alternativ civil användning räknas hit. Inköp av krigsmateriel räknas som förbrukning och ingår i den offentliga konsumtionen.

De kommunala investeringarna sjönk från 15,3 miljarder kr 1970 till 10,8 miljarder 1976. Denna stora nedgång får ses mot bakgrund av att dessa investeringar ökade mycket starkt under 1960-talets senare hälft till den rekordhöga nivån 1970. Efter 1976 har en viss återhämtning skett och de kommunala investeringarna har sedan dess legat på drygt 12 miljarder kr årligen.

De största kommunala investeringsområdena är övriga tjänster (3,8 miljarder kr 1980), hälso- och sjukvård (3,3 miljarder) och utbildning (2,7 miljarder). Liksom i staten sjönk det kommunala väg- och gatubyggandet kraftigt under 1970-talet (från 2,7 till 1,6 miljarder kr). Inom övriga kommunala investeringsområden var utvecklingen likartad med de totala kommunala investeringarna, dvs först en förhållandevis stark nedgång och sedan en viss återhämtning.

De offentliga investeringarnas framtida utveckling har bedömts med utgångspunkt i konsumtionskalkylerna. Syftet har varit att försöka bestämma vilka investeringar som behövs för att en viss produktion av offentliga tjänster skall komma till stånd. Dessa samband är dock komplicerade och

svåra att härleda ur det tillgängliga statistiska materialet.

För den statliga konsumtionen har i långtidsutredningens båda alternativ förutsatts en mycket återhållsam utveckling. Några större utbyggnadsbehov på investeringssidan torde i dessa fall inte föreligga. Återhållsamheten med de statliga utgifterna har därför bedömts också prägla investeringsverksamheten. I kalkylerna har de statliga bruttoinvesteringarna beräknats minska 1980–1990 med 1,2 % årligen i alternativ 1 och 0,4 % årligen i alternativ 2. Med hänsyn till de ökade avskrivningarna på statens realkapital innebär dessa kalkyler att nedgången i nettoinvesteringarna blir något större.

De i förhållande till tidigare perioder mer begränsade ökningarna i kommunal konsumtion har inte bedömts leda till större förändringar i kommunernas investeringar. På konsumtionssidan räknas med utbyggnader i första hand inom barnomsorgen och äldreservicen, bl a inom långtidssjukvården. Dessa utbyggnader beräknas dock ske i en långsammare takt än under 1970-talet och dessutom är barnomsorgens investeringskostnader relativt små. I övrigt torde de kommunala investeringsbehoven i stor utsträckning avse ersättnings- och ombyggnadsinvesteringar. Detta gäller i första hand vid det begränsade utrymmet i alternativ 1. I alternativ 2 beräknas investeringarna visserligen bli något större, men skillnaderna i konsumtionstillväxten mellan dessa alternativ är inte så omfattande att de skulle motivera någon större investeringsuppgång. Investeringskalkylerna framgår av nedanstående sammanställning.

	Miljarder kr 1980	Årlig procentuell volymförändring			
		1983–1990		1980–1990	
		Alt 1	Alt 2	Alt 1	Alt 2
Statliga bruttoinvesteringar	4,8	–0,9	0,2	–1,2	–0,4
Kommunala bruttoinvesteringar	12,8	0,2	1,1	–0,4	0,2
Offentliga bruttoinvesteringar	17,6	–0,1	0,9	–0,6	0,1

7.5.2 Finansiella kalkyler

I föreliggande avsnitt redogörs för de finansiella kalkyler långtidsutredningen har utfört för staten, kommunerna och socialförsäkringssektorn. Framskrivningarna har i huvudsak utgått från 1983 enligt den preliminära nationalbudgeten för 1984 (prop 1983/84:100, bilaga 1.1). De allmänna förutsättningarna för kalkylerna har redovisats i avsnitt 6.3.

Framställningen begränsas här i huvudsak till alternativen 1 A och 2 A. En översiktlig redovisning av samtliga alternativ lämnas i tabell 7.19.[1] Av tabellen framgår att ökningstakten för skatter och utgifter varierar relativt kraftigt mellan alternativen (jfr avsnitt 7.3). Den totala offentliga sektorns finansiella sparande skiljer sig trots det inte nämnvärt åt mellan alternativ 1 A och 1 B eller mellan alternativen 2 A, 2 B och 2 C.

Även kommunernas finansiella sparande har, genom anpassning av kommunalskatten, hållits på ungefär samma nivå i samtliga alternativ.

[1] För en noggrannare redovisning av alternativ 1 B, 2 B och 2 C hänvisas till tabellbilagan.

Tabell 7.19 Den offentliga sektorns inkomster och utgifter i kalkylalternativen 1970–1990

	Årlig procentuell volymförändring[a]						
	1970–1980	1980–1983	1983–1990				
			Alt 1A	Alt 1B	Alt 2A	Alt 2B	Alt 2C
Staten							
Inkomster	2,4	2,4	2,8	1,6	3,1	1,9	4,2
Utgifter	5,5	2,9	0,2	– 0,4	0,3	– 0,3	0,9
Finansiellt sparande[b]	–36,7	–58,4	–23,6	–34,6	–18,4	–29,5	–7,0
Socialförsäkring							
Inkomster	7,0	0,1	1,7	1,7	1,6	1,2	2,3
Utgifter	12,0	2,4	3,0	1,5	2,9	1,0	4,9
Finansiellt sparande[b]	16,9	18,4	18,1	29,1	17,5	28,8	6,4
Kommuner							
Inkomster	5,1	– 0,1	2,1	2,0	2,9	2,9	2,9
Utgifter	4,3	0,1	2,2	2,2	3,0	3,0	3,1
Finansiellt sparande[b]	0,2	– 1,0	– 3,3	– 4,2	– 4,1	– 4,3	–4,3
Totalt							
Inkomster	4,0	1,2	2,5	2,0	2,9	2,2	3,5
Utgifter	5,6	2,2	1,3	0,9	1,7	1,1	2,3
Finansiellt sparande[b]	–19,7	–41,1	– 8,8	– 9,7	– 5,0	– 5,0	–5,0

[a] Deflaterade med implicitprisindex för privat konsumtion.
[b] I slutåret för resp period, miljarder kr löpande priser. 1970 uppgick det finansiella sparandet till 12,4 och 7,0 resp –2,8 miljarder kr i de offentliga delsektorerna och 16,6 miljarder kr totalt.

Källa: Finansdepartementet.

Däremot varierar statens och socialförsäkringssektorns finansiella sparande mellan alternativen. Det beror på att de antagna förändringarna av socialförsäkringssektorns transfereringsutgifter i förhållande till alternativ 1 A resp 2 A inte har uppvägts av motsvarande förändringar på sektorns inkomstsida utan har tillåtits slå igenom på det finansiella sparandet. Statens sparandeutveckling utgör en spegelbild till detta. Det är naturligtvis möjligt att genom statsbidrag eller förändringar av de arbetsgivaravgifter som tillfaller staten resp socialförsäkringssektorn eliminera dessa effekter på statens resp socialförsäkringssektorns finansiella sparande. Det har dock bedömts som enklare och mer illustrativt att låta skillnaderna slå igenom i kalkylresultaten.

Staten

Statens inkomster och utgifter framgår av tabell 7.20. Redovisningen följer de principer som tillämpas av nationalräkenskaperna. Betydande skillnader föreligger mellan en sådan redovisning och en traditionell redovisning av statsbudgetens inkomster och utgifter. Ett budgetsaldo kan ändå härledas med hjälp av vissa schablonantaganden.

Hur den statliga *direkta skatten* från hushållen beräknas har redovisats i avsnitt 7.3.3. Bolagsskatten har schablonmässigt skrivits fram med drifts-

Tabell 7.20 Statens inkomster och utgifter 1970–1990

	Miljarder kr, löpande pris				Årlig procentuell volymförändring[a]			
	1980	1983	1990		1970–1980	1980–1983	1983–1990	
			Alt 1A	Alt 2A			Alt 1A	Alt 2A
Inkomster								
Direkta skatter	38,0	48,0	84,5	103,9	- 1,4	- 2,3	3,9	6,6
därav skattekrav	–	–	6,1	25,4	–	–	–	–
Indirekta skatter	69,6	105,2	157,1	154,9	2,8	3,7	1,5	0,9
Socialförsäkringsavgifter	25,2	35,4	74,9	77,0	13,3	- 1,2	11,2	11,1
Räntor	5,9	10,6	11,4	11,1	5,9	9,8	- 3,2	- 3,9
Övriga inkomster	9,0	15,9	21,0	21,6	0,0	9,2	- 2,4	- 4,0
Totalt	*147,7*	*215,0*	*348,9*	*368,4*	*2,4*	*2,4*	*2,8*	*3,1*
Utgifter								
Transfereringar	116,1	165,4	212,9	221,1	6,3	1,6	- 0,6	- 0,5
därav till hushåll	51,7	67,8	84,6	86,9	5,3	- 1,2	- 1,6	- 1,1
företag	18,8	35,6	35,4	34,0	14,7	11,7	- 4,2	- 5,1
kommuner	38,7	48,2	74,8	81,4	2,4	- 2,8	2,1	2,9
socialförsäkring	2,8	8,9	10,3	10,7	1,2	32,3	- 2,1	- 2,0
utlandet	4,1	4,9	7,8	7,9	10,7	- 4,5	2,6	2,3
Räntor	17,1	47,0	76,9	74,4	14,0	26,6	2,9	1,9
Konsumtion	45,3	54,4	74,0	81,8	1,8	- 1,8	- 1,0	0,0
Investeringar[b]	6,0	6,6	8,7	9,5	0,3	- 1,3	- 1,1	0,0
Totalt	*184,4*	*273,5*	*372,5*	*386,8*	*5,5*	*3,0*	*0,2*	*0,3*
Finansiellt sparande	–36,7	–58,4	–23,6	–18,4				
Utlåning	14,0	16,2	16,3	14,0	–	9,4	- 4,0	- 6,5
Kursförluster	0,1	6,1	2,5	2,5	–	–	–	–
Korrigeringspost	2,0	6,3	4,1	5,0	–	–	–	–
Budgetsaldo	–52,9	–87,0	–46,4	–39,9				

[a] Inkomster och utgifter har deflaterats med implicitprisindex för privat konsumtion utom när det gäller konsumtion och investeringar vilka har deflaterats med prisindex för statlig konsumtion resp statliga investeringar.
[b] Inkl lagerförändring och köp av mark och fastigheter netto.

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

överskotten i näringslivet. Företagsskatterna har därutöver räknats upp schablonmässigt med hänsyn till den beslutade vinstdelningsavgiften till löntagarfonderna. Totalt beräknas statens inkomster av direkta skatter i fasta priser öka med ca 4 % per år i alternativ 1 A och drygt 6 % per år i alternativ 2 A.

I kalkylerna har de *indirekta skatterna* fått utvecklas enligt gällande regler från 1983, dock med det viktiga undantaget att alla punktskatter inkl energiskatterna antas följa prisutvecklingen. Detta gäller således även skatter där särskilda beslut fordras för att höja skattebeloppen, t ex sprit- och tobaksskatt. Hänsyn har också tagits till att investeringsavdraget avvecklas, varigenom momsintäkterna vid given skattesats ökar något. Skatteinkomsterna påverkas av hur skattebaserna för de indirekta skatterna utvecklas. Momsinkomsterna och flertalet punktskatteinkomster följer utvecklingen

för de privata konsumtionsutgifterna, som ökar långsammare än BNP. Energiförbrukningen som bestämmer energiskatternas utveckling antas oförändrad under perioden. Skattebasernas relativt svaga utveckling medför att statens totala inkomster av indirekt skatt endast ökar med 1,5 % per år i alternativ 1 A och 0,9 % per år i alternativ 2 A.

Den relativt snabba ökningen av *socialförsäkringsavgifterna* förklaras av att avgiftssatserna höjs för att täcka det återstående finansieringsbehovet för marginalskattereformen samt inkomstbortfallet till följd av den i avsnitt 6.3 nämnda omläggningen av den statliga inkomstskatten. Avgiftsuttaget höjs med sammanlagt 4 procentenheter mellan 1983 och 1990. Å andra sidan sänks löneskatterna med 0,5 procentenheter genom att den allmänna arbetsgivaravgiften återgår till 2 % fr o m 1984. Vid framskrivningen till 1990 har hänsyn också tagits till att de statliga affärsverkens socialförsäkringsavgifter var onormalt stora 1983 på grund av omläggning av uppbördsförfarandet.

Ränteinkomsterna minskar på grund av det fallande nominella ränteläget. Statens *övriga inkomster* består framför allt av kapitalförslitning samt inleveranser från affärsverk och riksbanken. Dessa inkomster har beräknats minska realt med 2,4 % per år i alternativ 1 A och med 4,0 % per år i alternativ 2 A. Det förklaras bl a av att affärsverkens inleveranser minskar när ränteläget faller. Inleveranserna från riksbanken har antagits öka i takt med BNP.

De *totala statsinkomsterna* ökar relativt snabbt eller med 2,8 % per år i alternativ 1 A och 3,1 % per år i alternativ 2 A i fasta priser. I alternativ 1 A är skatteuttaget i stort sett oförändrat i förhållande till förutsatta regler. Det illustrerar tydligt tillväxtens betydelse för saneringen av statsfinanserna.

När det gäller statens utgifter har i huvudsak samma framskrivningsmetodik som i den statliga långtidsbudgeten använts. Undantaget utgörs av nominellt fixerade transfereringar till hushållen, t ex barnbidrag och livsmedelssubventioner, vilka har antagits följa prisutvecklingen.

I såväl alternativ 1 A som 2 A förutsätts därmed ett markant trendbrott i statens utgiftstillväxt jämfört med 1970-talet och början av 1980-talet. Medan utgifterna 1970–1983 växte med över 100 miljarder kr i 1983 års priser förutsätts i alternativ 1 A för resten av 1980-talet att den reala utgiftsnivån exkl utlåning hålls så gott som oförändrad. Alternativ 2 A medger endast en obetydligt snabbare utgiftsökning.

Transfereringarna till hushåll sjunker svagt realt sett under resten av 1980-talet. Förklaringen ligger dels i den återhållsamhet med nya utgiftsbeslut som antagits i kalkylerna, dels i en utgiftsdämpande automatik för vissa transfereringar. Det gäller utgifterna för folkpensioner (inkl pensionstillskott och bostadstillägg), som sjunker med ökade ATP-inkomster, samt bidrag betingade av läget på arbetsmarknaden.

Inkomstöverföringar till företag inkluderar livsmedelssubventioner och räntebidrag. Livsmedelssubventionerna minskar mellan 1983 och 1984 i enlighet med beslutade nedskärningar men växer därefter i takt med hushållens konsumtionsutgifter. Räntebidragen ökade mycket snabbt under 1980-talets första år framför allt till följd av höga räntor. För kommande år antas i kalkylerna såväl ett relativt lågt bostadsbyggande som successivt fallande räntor. Räntebidragen förutses därför minska realt. Merparten av

de omfattande industripolitiska stödåtgärderna avvecklas i takt med den förbättrade produktions- och lönsamhetsutveckling i näringslivet som antas i båda alternativen. Transfereringar till företag exkl livsmedelssubventioner och räntebidrag förutsätts sålunda minska med 8 miljarder kr 1983–1990 (1983 års priser).

Statsbidragen till kommunerna kommenteras i kommunavsnittet nedan.

Statsbidragen till socialförsäkringen avser sjuk- och arbetslöshetsförsäkringen. I kalkylerna har eventuella överskott i försäkringssystemen vid oförändrade arbetsgivaravgifter gottskrivits statsbudgeten genom en neddragning av statsbidragen. Statsbidragen till arbetslöshetsförsäkringen minskar kraftigt. Även när det gäller sjukförsäkringen finns det utrymme för en minskning av statsbidragen. I statsbidragen inräknas här också vinstdelningsavgift till löntagarfonder som beräkningstekniskt hanterats som en företagsskatt och således uppbärs av staten.

Transfereringarna till utlandet består i stort sett av gåvodelen av u-landsbiståndet. Det totala u-landsbiståndet 1990 förutsätts motsvara 1 % av bruttonationalinkomsten. Sänkningen till 0,9 % i den föreslagna budgeten för 1984/85 förutsätts således vara temporär.

Ränteutgifterna fortsätter att växa relativt snabbt. Orsaken är dels fortsatta budgetunderskott, dels hög genomsnittsränta på statsskulden. Ränteutgifterna beräknas 1990 uppgå till drygt 7 % av BNP vilket är nästan lika mycket som statens transfereringar till hushåll.

Som framgår av avsnitt 7.5.1 minskar den statliga *konsumtionen* i alternativ 1 mellan 1983 och 1990, medan den är oförändrad i alternativ 2. För *investeringarna* är utvecklingen likartad.

Om man till statens finansiella sparande enligt nationalräkenskaperna lägger statens utlåning m m erhålls statens budgetsaldo, såsom det redovisas på statsbudgeten. Statens långivning har antagits öka i långsam takt bl a på grund av att bostadsbyggandet beräknas bli lågt. Särskilda uppskattningar har vidare gjorts av kursförluster på statens utlandsskuld, periodiseringsdifferenser vad gäller statens skatteinkomster m m. Sammantaget beräknas kursförlusterna under perioden 1984–1990 uppgå till ca 25 miljarder kr. Med hjälp av vissa schablonantaganden har därefter ett budgetsaldo kunnat beräknas. Som framgår av tabell 7.20 minskar den s k korrigeringsposten relativt kraftigt. Det beror bl a på att sjukförsäkringsfonden 1983 tillfördes ca 3 miljarder kr från statsbudgeten. Denna post bortfaller för kommande år sedan redovisningen av sjukförsäkringsfonden på statsbudgeten lagts om.

Kalkylerna för staten resulterar i en förbättring av budgetsaldot i löpande priser mellan 1983 och 1990 med 41 miljarder kr i alternativ 1 A och 47 miljarder i alternativ 2 A. Det innebär för båda alternativen en minskning av underskottets andel av BNP med 8 à 9 procentenheter från 12,5 % 1983 till ca 4 % 1990.

Utvecklingen i alternativ 1 A redovisas i diagram 7.6. De totala utgifterna (inkl utlåning m m) minskar något i fasta priser. Inkomsterna överstiger de totala utgifterna exkl räntor. De stora räntebetalningarna medför trots det ett betydande underskott 1990.

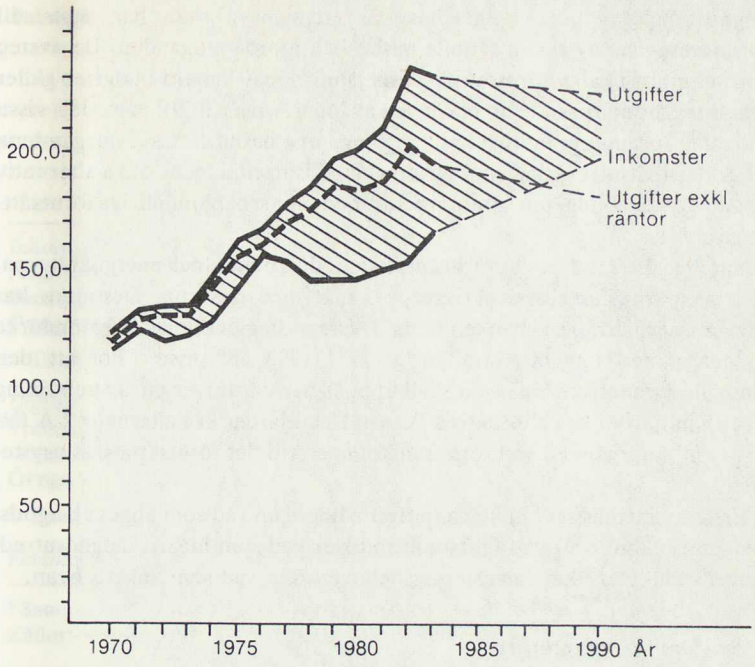

Anm: Streckat område markerar budgetunderskottet i 1980 års priser.

Diagram 7.6 Statens inkomster och utgifter 1970–1990. Miljarder kr. 1980 års priser

Källa: Finansdepartementet.

Krav på budgetförstärkningar

Det totala finansieringsbehovet för att täcka den mindre utgiftsökning (exkl utlåning m m) och den förbättring av statens finansiella sparande som förutsätts i kalkylerna uppgår i alternativ 1 A till 44 miljarder kr i 1983 års priser. Vid den tillväxt i ekonomin som förutsätts i långtidsutredningens reala kalkyler skulle nära 40 miljarder kr av detta finansieringsbehov kunna täckas av skatte- och avgiftsunderlagens tillväxt. För att täcka återstående 5 miljarder kr har en ökning av den statliga inkomstskatten lagts in i kalkylen.

I alternativ 2 A beräknas det totala finansieringsbehovet till 48 miljarder kr. Den statliga inkomstskatten behöver då öka med 18 miljarder kr i förhållande till en statlig inkomstskatteskala som håller skatteuttaget på 1985 års nivå. Det ökade skattekravet i alternativ 2 A beror framför allt på en svagare inkomstautomatik. Därtill kommer att det lägre sparandet i den privata sektorn jämfört med alternativ 1 A kräver en ytterligare förstärkning av statsfinanserna.

Det bör understrykas att en sämre tillväxt ökar kraven på budgetförstärkning genom särskilda åtgärder på grund av dels att skatteinkomsterna då utvecklas sämre, dels att utgifterna för bl a arbetsmarknads- och industripolitiska åtgärder kan bli större.

Vidare bör erinras om att beräkningarna i huvudsak har grundats på s k

långtidsbudgetmetodik, vilket innebär att hänsyn bara har tagits till konsekvenserna av redan fattade beslut och gjorda åtaganden. De avsteg som har gjorts i kalkylförutsättningarna jämfört med långtidsbudgeten gäller dels antaganden rörande utvecklingen av löner, priser, BNP m m, dels vissa undantag rörande grundregeln om att inga nya beslut fattas. Antagandena följer här den utveckling som ligger i långtidsutredningens olika alternativ medan långtidsbudgeten oftast arbetar med mer schablonmässiga förutsättningar.

När det gäller nya beslut förutsätts här att dels punkt- och energiskatterna, dels vissa transfereringar skrivs upp i takt med priserna. Dessutom har inleveranserna från riksbanken höjts. Dessa avsteg beräknas 1990 förstärka budgeten med ungefär 4 miljarder kr i 1983 års priser. För att den samhällsekonomiska balansen skall uppnås har därutöver en skattehöjning på ca 5 miljarder kr i alternativ 1 A resp 18 miljarder kr i alternativ 2 A fått läggas in jämfört med vad som framkommer vid det förutsatta skattesystemet.

Erfarenhetsmässigt blir statsutgifterna högre än vad som anges i långtidsbudgeten. Samtliga nya utgiftsbeslut utöver vad som ingår i långtidsutredningens kalkyler ökar finansieringsbehoven från vad som angetts ovan.

Socialförsäkringssektorn

I enlighet med nationalräkenskapernas definitioner omfattar socialförsäkringssektorn Allmänna pensionsfonden, försäkrings- och arbetslöshetskassorna. Den allmänna tilläggspensionen (ATP) finansieras med arbetsgivar- och egenavgifter medan sjuk- och arbetslöshetsförsäkringen även erhåller bidrag från staten.

Inkomster och utgifter för sektorn som helhet redovisas i tabell 7.21. På inkomstsidan har den redan genomförda höjningen av ATP-avgiften 1984 och arbetsgivaravgiften till löntagarfonderna lagts in i kalkylerna. Vinstdelningsavgiften till löntagarfonderna har betraktats som en statlig direkt skatt, vilken sedan såsom statsbidrag förts till Allmänna pensionsfonden. Statsbidragen för sjuk- och arbetslöshetsförsäkringen har redan kommenterats.

På utgiftssidan har tillväxten av sjukförsäkringens bidrag till sjukvården antagits dämpas. Läkemedelssubventionerna ökar dock även fortsättningsvis relativt snabbt. Utbetalningen av sjuk- och föräldrapenning följer löneutvecklingen och antal sysselsatta resp antal födda barn. De antaganden som gjorts leder inte till krav på höjda avgiftsuttag för sjukförsäkringen.[1]

Transfereringarna från arbetslöshetsförsäkringen sjunker kraftigt under perioden. Någon sänkning av avgifterna har trots det inte lagts in i kalkylerna. Överskottet har tillförts statsbudgeten.

AP-fondens utveckling särredovisas i tabell 7.22. Den goda reallönetillväxten medför att avgifterna växer realt med ca 2,5 % per år. Den höga realräntan under perioden medför dessutom höga ränteinkomster. Totalt växer därmed AP-fondens inkomster realt med 2,5 % per år i alternativ 1 A och något svagare i alternativ 2 A. Som redovisats i avsnitt 7.3 väntas tilläggspensionernas reala ökningstakt dämpas avsevärt under 1980-talet. I långtidsutredningens kalkyler har förutsatts att inga avgiftshöjningar sker efter 1984 så länge fondens realvärde kan bevaras. Beräkningarna visar att

[1] Det kan vara värt att notera att en avgiftshöjning med 0,4 procentenheter blir nödvändig i alternativ 2 C på grund av de ökade transfereringsutgifter som lagts in i kalkylen.

Tabell 7.21 Socialförsäkringssektorns inkomster och utgifter 1970–1990

	Miljarder kr, löpande pris				Årlig procentuell volymförändring[a]			
	1980	1983	1990		1970–1980	1980–1983	1983–1990	
			Alt 1A	Alt 2A			Alt 1A	Alt 2A
Inkomster								
Avgifter	49,5	59,9	94,9	97,5	6,9	– 4,0	2,4	2,3
Statsbidrag	2,8	8,9	10,3	10,7	1,3	32,8	–2,1	–2,0
Övriga inkomster	14,1	22,0	32,4	32,5	9,2	4,5	1,3	0,9
Totalt	*66,4*	*90,8*	*137,6*	*140,7*	*7,0*	*0,3*	*1,7*	*1,6*
Utgifter								
Transfereringar	47,1	69,4	115,5	118,7	12,1	2,8	3,1	3,0
därav till hushåll	37,2	56,4	95,7	98,4	12,4	3,8	3,4	3,3
Övriga utgifter	2,4	3,0	4,1	4,5	10,4	– 2,7	0,3	1,1
Totalt	*49,5*	*72,4*	*119,6*	*123,2*	*12,0*	*2,5*	*3,0*	*3,0*
Finansiellt sparande	16,9	18,4	18,1	17,5				

[a] Samma deflateringsmetod som i tabell 7.20.
Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

Tabell 7.22 AP-fondens utveckling 1970–1990

	Miljarder kr, löpande priser				Årlig procentuell volymförändring[a]			
	1980	1983	1990		1970–1980	1980–1983	1983–1990	
			Alt 1A	Alt 2A			Alt 1A	Alt 2A
Inkomster								
Avgifter	22,2	29,5	47,6	49,0	3,8	–0,7	2,7	2,6
Räntor m m	13,8	21,7	33,9	33,8	9,6	4,8	2,2	1,7
Totalt	*36,0*	*51,2*	*81,5*	*82,8*	*5,7*	*1,6*	*2,5*	*2,2*
Utgifter								
Pensioner	19,0	32,5	63,4	65,1	20,3	8,0	5,5	5,4
Övriga utgifter	0,3	0,2	0,3	0,3	–	–	–	–
Totalt	*19,3*	*32,7*	*63,7*	*65,4*	*19,5*	*7,7*	*5,5*	*5,4*
Finansiellt sparande	16,7	18,5	17,8	17,4				
Avgifter/pensioner, %	117	91	75	75				
Realränteinkomster/pensioner, %	–41	8	30	27				
Pensioner/lönesumma, %	7,7	10,7	13,2	13,2				
Fond, i slutet av året, miljarder kr, löpande pris	164	219	360	359				
1983 års pris	223	219	268	259	5,3	–0,5	2,9	2,4

[a] Samma deflateringsmetod som i tabell 7.20.
Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

detta mål kan uppfyllas i båda alternativen utan höjda avgifter vid den antagna tillväxttakten i ekonomin. En stor andel av ränteinkomsterna måste därvid tas i anspråk för pensionsutbetalningar. År 1990 beräknas avgifterna endast täcka 3/4 av pensionsutgifterna. Återstoden täcks av fondens realränteinkomster som motsvarar 25–30 % av pensionsutbetalningarna. Om ränteinkomsterna inte utnyttjas för utbetalningar måste däremot avgiften höjas med drygt 3 procentenheter.[1] Därmed skulle också den reala fondtillväxten bli snabb – nära 5 % per år.

Kalkylerna i alternativ 1 A och 2 A resulterar således inte i några krav på ytterligare avgiftshöjningar utöver de som beslutats för 1984. Beräkningsresultaten är starkt beroende av den tillväxt som förutsatts i långtidsutredningens reala alternativ. Därtill kommer att AP-fondens gynnsamma utveckling är beroende av den höga realräntan. En lägre tillväxt och realränta ökar kraven på avgiftshöjningar och/eller omprövningar av redan gjorda utgiftsåtaganden.

Kommunerna

[1] Om avgifterna antas vältras bakåt mot utbetald lön fordras en höjning med ca 4,5 procentenheter eftersom avgiftsbasen samtidigt minskas.

Kommunernas inkomster och utgifter redovisas i tabell 7.23. De huvudsakliga inkomstkällorna utgörs av skatter och statsbidrag. Skatterna har avpassats så att kommunerna uppvisar ett finansiellt underskott 1990 på 3 à 4 miljarder kr. Detta innebär en ökning av medelutdebiteringen från 30,15 kr 1983 till 30,30 resp 32,70 kr 1990 i alternativ 1 A och 2 A. Den snabbare

Tabell 7.23 Kommunernas inkomster och utgifter 1970–1990

	Miljarder kr, löpande pris				Årlig procentuell volymförändring[a]			
	1980	1983	1990		1970–1980	1980–1983	1983–1990	
			Alt 1A	Alt 2A			Alt 1A	Alt 2A
Inkomster								
Direkta skatter	75,9	104,5	163,7	181,3	5,7	0,5	2,1	3,2
Statsbidrag	38,7	48,2	74,8	81,4	5,4	–2,8	2,1	2,7
Övriga inkomster	31,2	44,9	66,3	72,9	3,5	2,0	1,4	2,3
Totalt	*145,8*	*197,6*	*306,8*	*335,6*	*5,1*	*0,0*	*2,1*	*2,9*
Utgifter								
Konsumtion	105,5	146,8	242,5	267,0	3,9	2,8	1,0	2,0
Investeringar[b]	16,3	20,4	28,1	30,8	–2,2	–2,2	0,0	1,0
Övriga utgifter	23,8	31,4	39,4	41,9	4,0	–0,9	–1,0	–0,6
Totalt	*145,6*	*198,6*	*310,0*	*339,7*	*4,3*	*0,2*	*2,2*	*3,0*
Finansiellt sparande	0,2	–1,0	–3,3	–4,1				

[a] Samma deflateringsmetod som i tabell 7.20. Observera att de totala utgifterna deflaterats med implicitprisindex för privat konsumtion.
[b] Inkl affärsverk och köp av mark och fastigheter netto.
Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

konsumtionstillväxten i alternativ 2 A förutsätter således betydligt större skattehöjningar i kommunerna.

Driftsbidragen följer volym- och prisutveckling inom resp verksamhetsområde. Utvecklingen på skolområdet får därvid stor betydelse. I alternativ 1 A är volymutvecklingen för skolan svagt negativ, medan volymen ökar med ca 1 % per år i alternativ 2 A. Som andel av konsumtionsutgifterna sjunker driftsbidragen mellan 1983 och 1990 med ungefär 2 procentenheter i båda alternativen. De totala statsbidragens andel av kommunernas samtliga utgifter förändras inte nämnvärt beroende på dels en relativt snabb ökning av skatteutjämningsbidragen särskilt i alternativ 2 A, dels en svag tillväxt av transfereringsutgifterna.

Den reala ökningen av övriga inkomster dämpas kraftigt under kalkylperioden. Orsaken är framför allt en stagnation av bidragen från socialförsäkringen. Dessa växte snabbt under 1970-talet till följd av bl a uppbyggnaden av tandvårdsförsäkringen och den snabba utbyggnaden av sjukvården. Frånvaron av nya reformer tillsammans med den förutsatta dämpningen av tillväxten inom sjukvården reducerar tillväxten av bidragen från sjukförsäkringen.

Liksom för staten antas för kommunerna en dämpad utveckling av de reala utgifterna under resten av 1980-talet. I framskrivningarna har inkomstöverföringarna från den kommunala sektorn till den övriga ekonomin antagits stagnera. Hela det reala utrymmet för utgiftsökningar upptas således av konsumtions- och investeringsutgifter.

7.6 Investeringar

7.6.1 Inledning

Investeringarna har minskat kraftigt det senaste decenniet. Investeringskvoten för hela ekonomin, dvs de totala investeringarna som andel av bruttonationalprodukten, uppgick i början av 1970-talet till 23 %. 1983 hade den minskat till 18 %, se diagram 7.7. Ungefär hälften av nedgången kan hänföras till minskade investeringar i näringslivet (exkl bostäder). Minskningen avser såväl industrin som övriga delar av näringslivet. Den andra hälften av nedgången i investeringskvoten kan hänföras till ett minskat bostadsbyggande och minskade kommunala investeringar.

Den minskade investeringsverksamheten är ett besvärande problem inför framtiden dels genom att produktionskapaciteten inte utvidgas, dels genom att den tekniska utvecklingen bromsas upp. Ny teknik införs ofta i samband med investeringar. Mot bakgrund av investeringarnas avgörande betydelse för att komma till rätta med Sveriges nuvarande strukturella problem beskrivs i detta avsnitt investeringsutvecklingen som helhet under 1970- och 1980-talen.

För långtidsutredningen har fyra studier gjorts som särskilt behandlar investeringar. Näringslivets lönsamhet, investeringar och finansiering har studerats med tonvikten särskilt lagd vid industrins utveckling.[1] En typ av investeringar som inte inräknas i de totala investeringarna, men som ändå har betydelse för utvecklingen av den svenska ekonomin, är utlandsinvestering-

[1] Statens industriverk, *Näringslivets lönsamhet, investering och finansiering*, bilaga 13 till långtidsutredningen 1984, SOU 1984:7

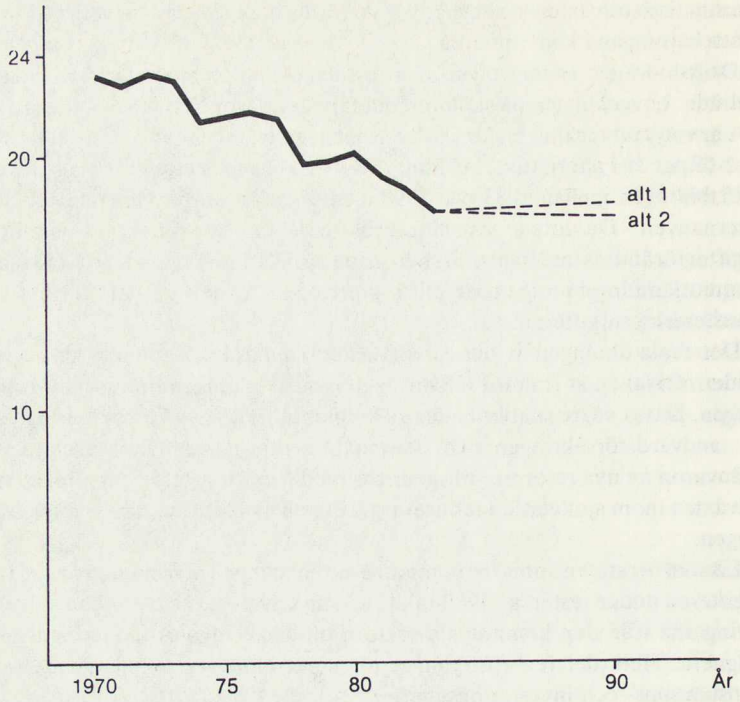

Diagram 7.7 Investeringskvot (bruttoinvesteringar/bruttonationalprodukt) för hela ekonomin 1970–1990. 1980 års priser.

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

arna. För detta område har en särskild studie gjorts för långtidsutredningen.[1]

I långtidsutredningen görs bedömningar av investeringarnas utveckling inom varje enskild bransch i näringslivet. Investeringarna kan emellertid också delas in på ett sätt som mer utgår från ändamålet med investeringen. Exempel på detta är energiinvesteringar och investeringar i miljövård. För båda dessa områden har särskilda studier gjorts för långtidsutredningen.[2,3]

De investeringsbedömningar som görs i långtidsutredningen tar allmänt sett sin utgångspunkt i de olika studier som utarbetas för långtidsutredningen avseende olika branscher. Investeringarna i enskilda sektorer behandlas mer utförligt i kapitel 8 och avsnitt 7.5.

7.6.2 Bestämningsfaktorer

Den starka nedgången i investeringskvoten under det senaste decenniet kan, som konstaterats tidigare, till ungefär hälften hänföras till minskade investeringar i näringslivet (exkl bostäder).

Inom industrin har bruttoinvesteringarna fallit kraftigt sedan mitten av 1970-talet. Flera faktorer ligger bakom den svaga investeringsutvecklingen. En orsak är att investeringar i byggnader och maskiner har minskat i betydelse. Ökad vikt tillmäts i stället verksamheter som från företagens synpunkt betraktas som investeringar, t ex FoU, marknadsföring, men som i nationalräkenskaperna klassificeras som produktionskostnader. Huvudorsa-

[1] Industriens utredningsinstitut, *De utlandsetablerade företagen och den svenska ekonomin,* bilaga 8 till långtidsutredningen 1984, SOU 1984:6

[2] Industridepartementet, *Energiinvesteringarna under 1980-talet,* bilaga 2 till långtidsutredningen 1984, SOU 1984:6

[3] Statens naturvårdsverk, *Investeringar i miljövård 1980–1990, underlagsmaterial till 1984 års långtidsutredning,* Ds Jo 1984:4.

kerna bakom de senaste årens svaga investeringsaktivitet är emellertid av annan natur. Svag efterfrågan och ökad osäkerhet om utvecklingen av marknader och relativa priser är de viktigaste faktorerna. Den successiva lönsamhetsförbättringen de senaste åren har inte ännu förmått företagen att öka investeringarna.

Produktion, investeringar och kapitalstock har sammanställts i diagram 7.8. Bilden är välkänd. Fr o m 1975 stagnerade produktionen. Under ytterligare något år genomfördes stora investeringar i industrin. Ett stort kapacitetsgap uppstod och investeringarna föll kraftigt. Under de senaste sex åren har nettoinvesteringarna varit negativa vilket medfört att kapitalvolymen börjat sjunka.[1]

Mot bakgrund av att industrins investeringsaktivitet relativt väl tycks kunna förklaras av produktionsutvecklingen och avkastningsförhållanden har i långtidsutredningen förutsatts att industriinvesteringarna 1990 bör stå i ett rimligt förhållande till den produktionsnivå som krävs för att uppnå full sysselsättning och bytesbalansmål och att räntabiliteten på materiellt kapital före skatt bör överstiga räntabiliteten på finansiellt kapital.

Även inom övriga delar av näringslivet (exkl bostäder) har investeringarna minskat under det senaste decenniet. Inom vissa delar av det övriga näringslivet styrs investeringarna till stor del genom mål och riktlinjer som statsmakterna anger. Det gäller investeringar inom energiområdet, jordbruket och samfärdselsektorn. Inom andra delar av näringslivet, främst varuhandel och privata tjänster, kan investeringsutvecklingen, i likhet med

[1] Kapitalstockarna har byggts upp genom ackumulerade investeringar under antagande om 20-årig linjär avskrivning av kapitalföremålen. Se bilaga 13.

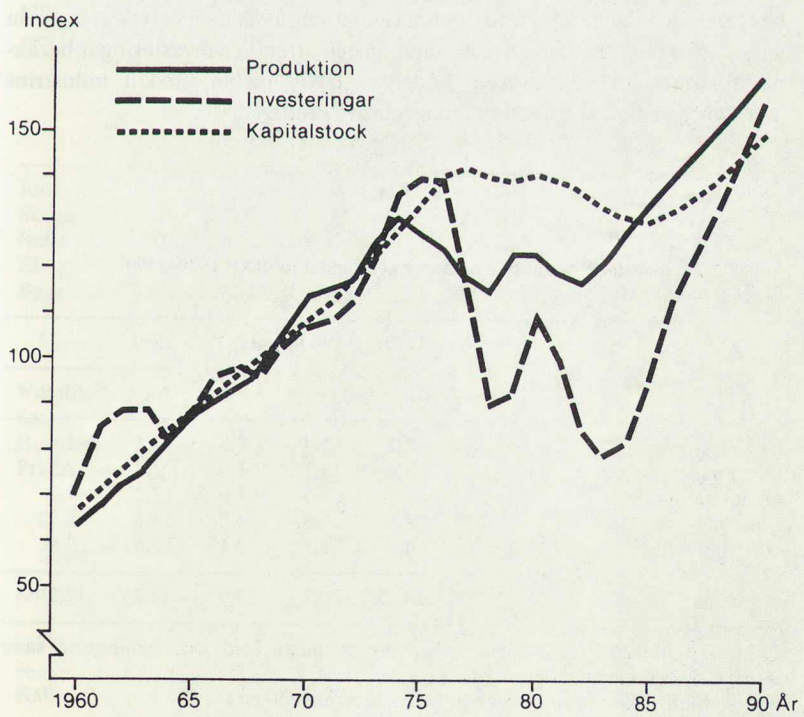

Diagram 7.8 Produktion, investeringar och kapitalstock i industrin 1960–1990, Alternativ 1. (Index 1966–1970 = 100 för resp variabel)
Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

industrins investeringar, snarast anses vara beroende av förändringar i efterfråge- och lönsamhetsutvecklingen. Någon motsvarande analys som för industrins investeringar har dock inte gjorts för dessa branscher. Investeringarna 1990 har bedömts sektor för sektor mot bakgrund av de sektorstudier som har utförts i samband med långtidsutredningen.

Som framgår av avsnitt 8.6 har nybyggnadsinvesteringarna avseende bostäder minskat stadigt under det senaste decenniet. Statens industriverk (SIND) har med ekonometrisk metodik försökt identifiera och kvantifiera de faktorer som styr bostadsefterfrågan (se avsnitt 8.6 och bilaga 3 till långtidsutredningen). Beräkningarna visar att förändringar i efterfrågan på bostäder kan förklaras av förändringar i hushållens reala disponibla inkomster och förändringar i boendets relativpris. Det senare påverkas bl a av energipriser, ränteläge, räntesubventioner, bostadsbidrag och skattesubventioner för egnahemsägare. I långtidsutredningen har bostadsinvesteringarnas utveckling beräknats mot bakgrund av hur real disponibel inkomst och de förhållanden som styr relativpriserna kan förutsättas utvecklas under prognosperioden.

Investeringarnas inriktning och omfattning inom den offentliga sektorn styrs till stor del genom politiska beslut. De kommunala investeringarna sjönk kraftigt mellan 1970 och 1976. Detta skall ses mot bakgrund av den kraftiga utbyggnad som ägde rum under 1960-talets senare hälft. Efter 1976 har en viss återhämtning skett och de kommunala investeringarna har de senaste åren legat på en förhållandevis stabil nivå. De statliga investeringarna har sedan 1970 legat på en relativt konstant nivå kring 5 miljarder kr i 1980 års priser.

Långtidsutredningens beräkningar innebär att investeringskvoten 1990 blir 18 %, se tabell 7.24. Det är samma andel som 1983 men betydligt lägre än under 1970-talet. Bostadsinvesteringarna och offentliga investeringar beräknas fortsätta att minska som andel av BNP medan särskilt industrins investeringar beräknas behöva öka relativt kraftigt.

Tabell 7.24 Investeringar i olika sektorer som andel av BNP 1970–1990
Procentandelar, 1980 års priser

	1970	1980	1983	1990	
				Alt 1	Alt 2
Basindustri[a]	1,7	1,4	0,8	1,4	1,4
Övrig industri	2,4	2,1	1,6	2,7	2,5
Övrigt näringsliv	7,0	7,5	7,6	7,2	7,2
Bostäder	7,5	5,8	4,8	4,3	3,7
Offentlig sektor	4,6	3,4	3,1	2,6	2,9
Summa	23,2	20,2	17,9	18,2	17,7

[a] Extraktiv industri, trä-, massa- och pappersindustri, jord- och stenindustri samt järn-, stål- och metallverk.
Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

7.6.3 Investeringarnas storlek och utveckling

De totala investeringarna, som 1980 uppgick till 106 miljarder kr, se tabell 7.25, ökade mellan 1970 och 1980 med 0,6 % per år. Långtidsutredningens beräkningar för 1990 innebär i alternativ 1 en ökningstakt i ungefär samma storleksordning under 1980-talet, 0,8 % per år. I alternativ 2 krävs en lägre ökningstakt, 0,3 % per år. Mot bakgrund av den utveckling som varit 1980–1983, då de totala investeringarna minskat med 3,4 % per år, krävs ett kraftigt trendbrott för att långtidsutredningens investeringsnivå 1990 skall kunna uppnås. För perioden 1983–1990 behöver investeringarna öka med 2,7 % per år i alternativ 1 och med 1,9 % per år i alternativ 2.

Det största bidraget till investeringsuppgången till 1990 förutsätts industrin svara för. Enligt långtidsutredningens beräkningar krävs en relativt snabb tillväxt av industriproduktionen fram till 1990 för att ekonomin skall föras till balans. En sådan utveckling har inte bedömts vara möjlig utan en kraftig höjning av industrins investeringsvolym från 1983 års nivå. För alternativ 1 innebär det att industriinvesteringarna 1990 skulle vara nästan dubbelt så stora som 1983 med en något mer dämpad ökning i alternativ 2. De skulle därmed komma upp i nivå med investeringarna i mitten på 1970-talet. Investeringskvoten (bruttoinvestering/förädlingsvärde) skulle 1990 komma att ligga på en nivå som är tillräcklig för en årlig produktionsökning på ca 4 % under 1990-talet,se diagram 7.9. I alternativ 1 har förutsatts ett fortsatt fall i kapitalkvoten (kapitalstock/förädlingsvärde) fram till 1990 i enlighet med

Tabell 7.25 Bruttoinvesteringar inom olika näringsgrenar 1970–1990
Milj kr, 1980 års priser

	Genomsnitt per år		1980	1983	1990	
	1970–1976	1977–1982			Alt 1	Alt 2
Jordbruk	3 000	3 600	3 300	3 200	3 300	3 200
Skogsbruk	1 200	1 200	1 200	1 300	1 300	1 300
Industri	20 500	16 600	18 600	13 100	25 900	24 100
El-, gas-, värme- och vattenverk	9 300	9 300	9 000	10 100	7 000	7 000
Byggnadsverksamhet	1 700	1 700	1 900	1 700	1 900	1 900
Summa varu- och kraftproduktion	35 700	32 400	34 000	29 400	39 400	37 500
Varuhandel	4 700	4 800	4 700	4 200	5 400	5 200
Samfärdsel	9 000	9 800	10 900	11 800	14 000	13 800
Bostadsförvaltning	32 100	30 100	30 200	25 500	26 800	22 900
Privata tjänster	5 200	7 500	8 600	7 900	12 700	12 000
Summa tjänsteproduktion	51 000	52 200	54 400	49 400	58 900	53 900
Summa näringsliv	86 700	84 600	88 400	78 800	98 300	91 400
Offentliga tjänster	17 300	17 100	17 600	16 700	16 500	17 700
Totalt	104 000	101 700	106 000	95 500	114 800	109 100

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

trenden under 1960-talet och första hälften av 1970-talet.

De investeringsuppgifter som ingår i långtidsutredningens beräkningar avser, som nämnts, endast materiella investeringar, dvs investeringar i byggnader och maskiner. Immateriella investeringar, dvs investeringar i FoU, marknadsföring, utbildning, organisation m m, ligger utanför långtidsutredningens investeringsberäkningar. Statens industriverk gjorde i sin höstrapport 1982 en undersökning av bl a de immateriella investeringarnas omfattning.[1] Enligt denna är industrins investeringar i FoU och marknadsföring av samma storleksordning som de materiella investeringarna. FoU-resp marknadsinvesteringar är sinsemellan av ungefär samma storleksordning med en viss övervikt för marknadsinvesteringarna. Enligt SIND:s undersökning förväntas en fortsatt förskjutning från materiella till immateriella investeringar.

Vidare ligger företagens utlandsinvesteringar utanför långtidsutredningens investeringsberäkningar. Av diagram 7.10 framgår utvecklingen av industrins samlade investeringar i byggnader och maskiner i Sverige och i utlandet samt investeringar i forskning och utveckling. Beräkningarna av utlandsinvesteringarna baseras på relativt osäkra antaganden och skall därför tolkas med försiktighet. De samlade investeringarna inom industrin ligger, efter nedgången de sista åren på 1970-talet, nu på ungefär samma nivå som 1975–1976. Investeringar i maskiner och byggnader i utlandet har de senaste åren ökat relativt kraftigt medan motsvarande investeringar i Sverige har minskat. Investeringar utomlands kan i många fall vara en direkt förutsättning för att det svenska företaget skall få tillgång till en utländsk marknad.

Sambandet mellan svenska industriföretags aktivitet i Sverige och i utlandet framgår också av diagram 7.11. Sysselsättningen inom industrin i Sverige har minskat med 13 % mellan 1965 och 1981, medan sysselsättningen i svenskägda industriföretag i utlandet har ökat med 50 % under motsvarande period.

Även för de tjänsteproducerande sektorerna krävs under resten av 1980-talet ett omslag i investeringsutvecklingen. I alternativ 1 krävs en ökning med 2,6 % per år och i alternativ 2 en ökning med 1,3 % per år. Därvid är det sektorerna privata tjänster och varuhandel som förutsätts svara för den största ökningen.

För de privata tjänsterna innebär långtidsutredningens beräkningar för 1990 att investeringarna ökar med 7 % resp 6 % per år 1983–1990 i de båda alternativen, vilket är ungefär samma ökningstakt som gällde 1970–1980. Under perioden 1980–1983 minskade däremot investeringarna inom sektorn privata tjänster med 3 % per år. I detta sammanhang kan noteras att industrin i allt högre grad tenderar att utnyttja maskiner och byggnader som ägs av t ex leasingföretag och fastighetsbolag. Detta medför i sig att det som traditionellt har klassificerats som industriinvesteringar kan registreras som investeringar i andra sektorer.

För varuhandelssektorn innebär långtidsutredningens beräkningar att investeringarna behöver öka med knappt 4 % per år 1983–1990 i alternativ 1 och med drygt 3 % per år i alternativ 2. Detta innebär en högre ökningstakt än 1970–1980, då investeringarna ökade med knappt 1 % per år. 1980–1983 minskade investeringarna inom varuhandelssektorn med 4 % per år.

[1] Statens industriverk, *Industriverkets höstrapport 1982. Ökade investeringar – behov och möjligheter,* SIND 1982:16.

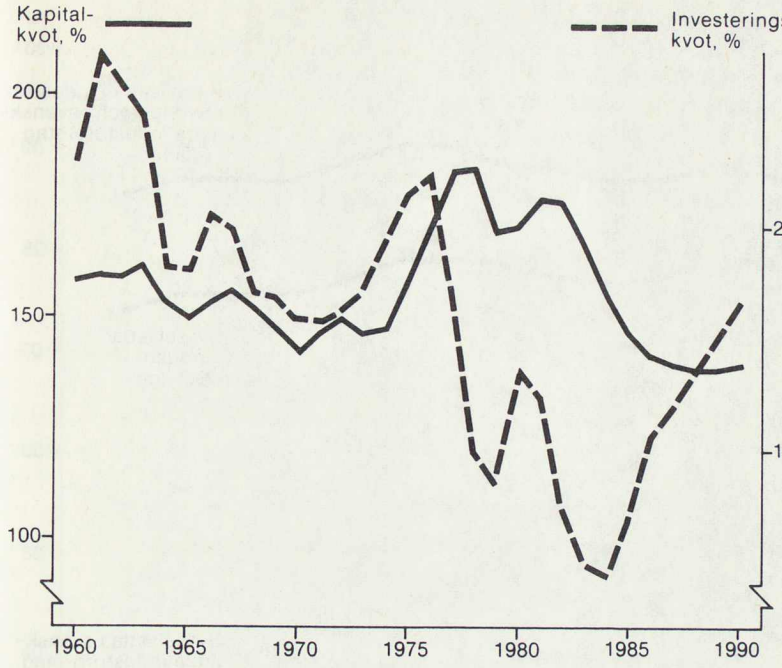

Diagram 7.9 Kapitalkvot och investeringskvot i industrin 1960–1990. Alternativ 1.

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

Diagram 7.10 Investeringar i maskiner och byggnader samt i forskning och utveckling i industrin 1970–1982

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet, statistiska meddelanden serie U forskningsstatistik samt Industriens utredningsinstitut. De utlandsetablerade företagen och den svenska ekonomin, *bilaga 8 till LU 84, SOU 1984:6.*

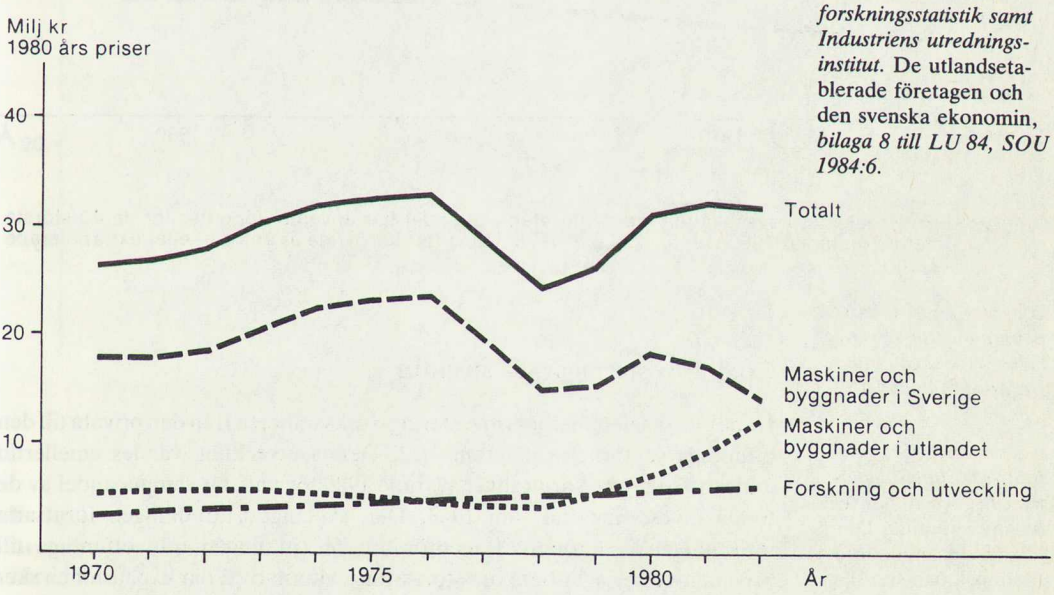

Anm: För utlandsinvesteringarna har använts uppgifter för de fem största utlandsföretagen 1970, 1974, 1978 och 1981. Dessa har räknats upp till nivån för de fyrtio största utlandsföretagen med ledning av uppgifter för 1978. Uppgifter för övriga år är intra- eller extrapolerade värden. Företagsköp ingår i investeringarna.
För FoU-investeringar har använts driftkostnader för FoU från SCB:s vartannatårsundersökningar. Uppgifter för övriga år är intrapolerade värden.

Utlandsinvesteringar och FoU-investeringar har deflaterats med ett implicit prisindex för bruttoinvesteringar i industrin i Sverige.

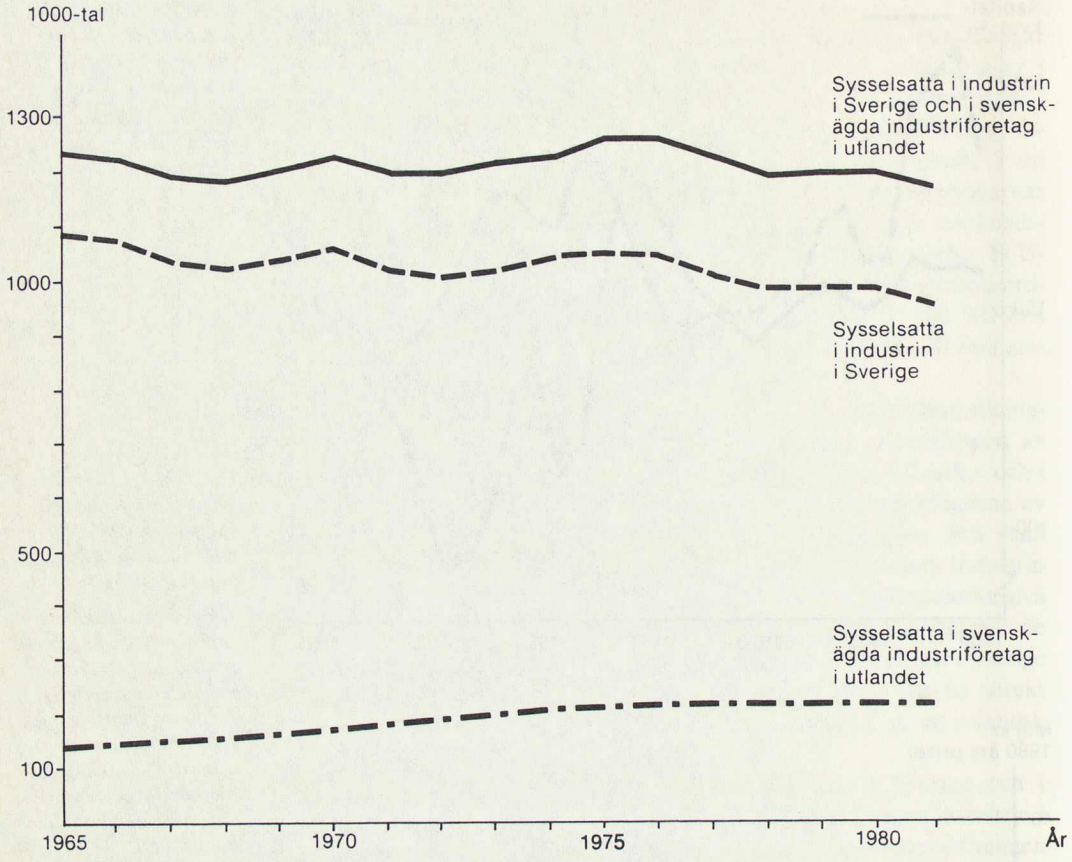

Anm: För sysselsatta i svenskägda industriföretag i utlandet har använts uppgifter för de 40 största utlandsföretagen 1965, 1970, 1974 och 1978. Uppgifter för övriga år är intra- eller extrapolerade värden.

Diagram 7.11 Sysselsatta inom industrin i Sverige och i svenskägda industriföretag i utlandet 1965–1981

Källor: Statistiska centralbyrån, finansdepartementet och Industriens utredningsinstitut. De utlandsetablerade företagen och den svenska ekonomin, *bilaga 8 till LU 84, SOU 1984:6.*

7.6.4 Investeringarnas struktur

Under 1960-talet förskjöts investeringsverksamheten från den privata till den offentliga sektorn, se diagram 7.12. Denna utveckling vändes emellertid under 1970-talet. Näringslivet svarade 1980 för ungefär samma andel av de totala investeringarna som 1963. Den av långtidsutredningen förutsatta inriktningen i alternativ 1 medför att förskjutningen från offentliga till privata investeringar beräknas fortsätta. I alternativ 2 där expansionen sker inom den offentliga sektorn förutsätts i stället förskjutningen mot privata investeringar upphöra. Inom den offentliga sektorn är det främst de kommunala investeringarna som har förändrats, medan de statliga investeringarnas andel av de totala investeringarna varit relativt stabil.

Mellan 1963 och 1970 skedde också en förskjutning av investeringarna från varuproducerande sektorer till tjänsteproducerande. En viss återhämtning skedde dock till 1980 avseende investeringar i varuproducerande sektorer.

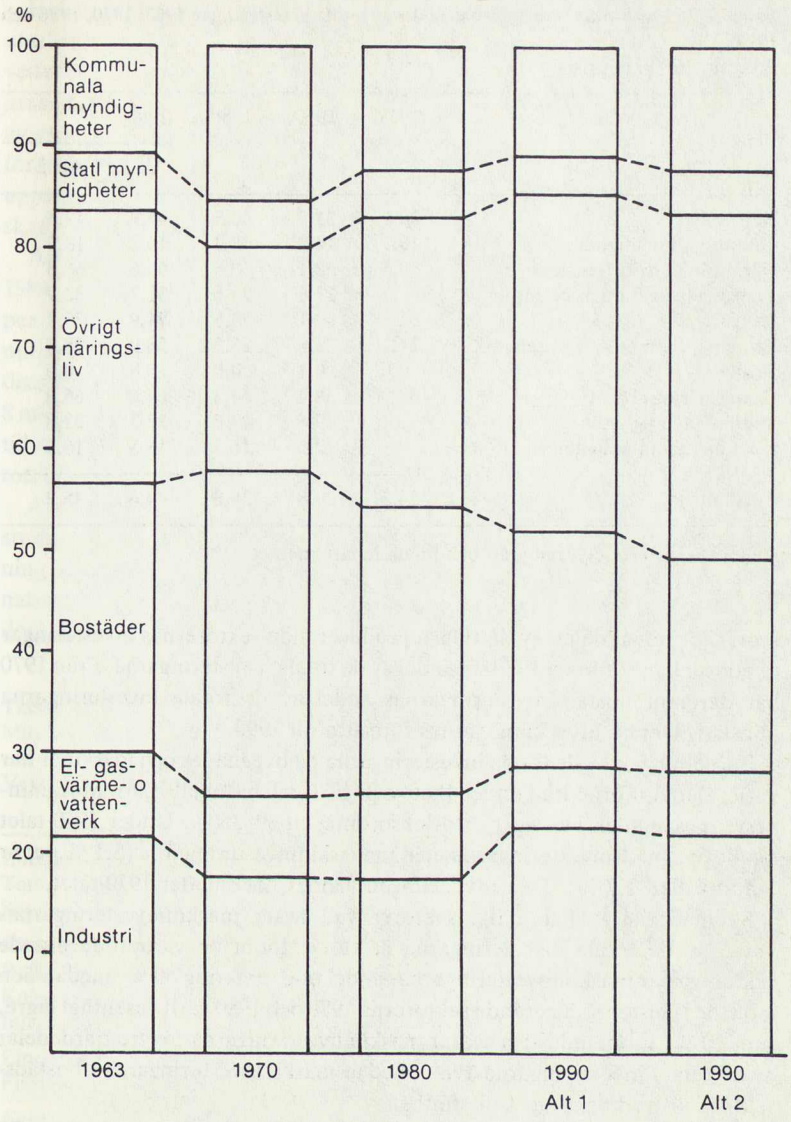

Diagram 7.12 Investeringarnas fördelning 1963, 1970, 1980 och 1990

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

Enligt långtidsutredningens beräkningar för 1980-talet förutsätts denna utveckling fortsätta. 1990 beräknas de varuproducerande sektorerna svara för 34 % av de totala investeringarna och de tjänsteproducerande sektorerna för 66 %. Bland de varuproducerande sektorerna har industrin minskat sin andel mellan 1963 och 1970 och därefter legat på samma nivå. I långtidsutredningens beräkningar för 1990 förutsätts att industrin åter skall öka sin andel av de totala investeringarna och 1990 ligga något över 1963 års andel.

Inom ramen för förändringen av de tjänsteproducerande sektorernas investeringsandel ryms flera olikartade utvecklingar. Bostadssektorn som

Tabell 7.26 Maskininvesteringarnas andel av totala investeringar 1963, 1970, 1980 och 1990
Procent, 1980 års priser

	1963	1970	1980	1990	
				Alt 1	Alt 2
Näringsliv	38,9	33,7	40,5	47,9	49,3
Offentliga myndigheter	10,7	14,2	18,2	18,2	18,2
Näringslivet exkl tjänster	59,5	58,1	60,4	66,6	66,3
Tjänster (privata och offentliga)	..	17,6	25,6	31,7	32,7
Industri	66,1	69,1	73,5	74,9	75,1
El-, gas-, värme- och vattenverk	24,7	23,8	26,3	28,0	28,0
Bostäder	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0
Övrigt näringsliv	59,9	58,4	64,3	66,6	66,8
Statliga myndigheter	..	19,6	22,8	22,7	22,8
Kommunala myndigheter	..	12,5	16,5	16,5	16,5
Totalt	34,3	29,8	36,8	44,6	45,2

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

svarar för huvuddelen av de tjänsteproducerande sektorernas investeringar ökade mellan 1963 och 1970 sin andel av de totala investeringarna. Från 1970 har däremot bostadsinvesteringarnas andel av de totala investeringarna minskat. Denna utveckling väntas fortsätta till 1990.

Fördelningen av de totala investeringarna på byggnader och maskiner har varit relativt oförändrad under 1960- och 1970-talen (tabell 7.26). Maskininvesteringsandelen har varit i storleksordningen 30–35 %. Under 1960-talet ökade byggnadsinvesteringarna mer än maskininvesteringarna (5,1 % per år jämfört med 2,7 %). Den utvecklingen vändes dock under 1970-talet.

Skillnaderna mellan olika sektorer vad avser maskininvesteringarnas andel av de totala investeringarna är stora. Inom de varuproducerande sektorerna är maskininvesteringarnas andel hög, omkring 60 %, medan den inom de tjänsteproducerande sektorerna 1970 och 1980 varit väsentligt lägre, runt 20 %. Inom industrin svarar maskininvesteringarna för tre fjärdedelar av de totala investeringarna 1980, medan maskininvesteringarna i bostadssektorn är praktiskt taget obefintliga.

Den av långtidsutredningen förutsatta produktionsutvecklingen fram till 1990 ställer som tidigare nämnts krav på en förskjutning av investeringarna från tjänsteproducerande sektorer till varuproducerande. Inom den tjänsteproducerande sektorn förutsätts vidare en förskjutning, från bostadsinvesteringar mot investeringar inom övriga tjänstesektorer. Sammantaget medför detta att maskininvesteringsandelen väntas öka till ca 45 % 1990.

7.6.5 Investeringar för vissa ändamål

I långtidsutredningen görs bedömningar av investeringarnas utveckling inom varje enskild bransch i näringslivet. Investeringarna kan emellertid också delas in på ett sätt som mer utgår från ändamålet med investeringen. Exempel på detta är energiinvesteringar och investeringar i miljövård.

Beträffande energiinvesteringar har, som nämnts, en särskild sektorstudie utarbetats för långtidsutredningen. Det finns ingen entydig och allmänt vedertagen definition av begreppet energiinvesteringar. I sektorstudien avses med energiinvesteringar sådana investeringar, som huvudsakligen görs av energiförsörjningsskäl, dvs investeringar med anknytning till utvinning, förädling, omvandling, distribution, lagring och användning av energi. Det uppstår dock svåra avgränsningsproblem när energiinvesteringarnas storlek skall beräknas.

Av tabell 7.27 framgår att de totala energiinvesteringarna under perioden 1984–1989 bedöms uppgå till ca 16 miljarder kr i 1980 års priser i genomsnitt per år. Härav avser ca 1 miljard kr utvinning och förädling av energi, ca 3 miljarder kr investeringar i el- och fjärrvärmeproduktion, ca 4 miljarder kr distributionsanläggningar för el, fjärrvärme och naturgas samt återstående ca 8 miljarder kr energislag i byggnadsbeståndet och inom industrin. Omräknat till årliga investeringsbelopp motsvarar energiinvesteringarna ca 15 % av de totala bruttoinvesteringarna 1982.

Även för investeringar i miljövård har, som nämnts, utarbetats en särskild studie. Miljöskyddsinvesteringar definieras som bruttoinvesteringar i utrustning eller del av utrustning m m som är avsedda att reducera utsläpp till naturmiljön av föroreningar eller andra störningar från produktionen. Det är dock svårt att dra en gräns mellan vad som är "normala" investeringar i

Tabell 7.27 Totala energiinvesteringar 1984–1989
Milj kr, 1980 års priser

Verksamhet	Milj kr Genomsnitt per år
Energiutvinning	
Torv	100
Skogsenergi	200
Förädling	
Raffinaderier	300
Kolprodukter	100
Inhemska bränslen (pellets m m)	100
Elproduktion	1 600
Fjärrvärmeproduktion	1 600
Energidistribution	
El	2 700
Fjärrvärme	800
Naturgas	200
Energianvändning	
Industrin, sparåtgärder	300
Industrin, konverteringar	900
Bostäder m m, sparåtgärder	4 200
Bostäder m m, konverteringar + nyproduktion	2 100
Övrigt	
Lager för använt kärnbränsle	300
Totalt	15 500

Källa: Statens energiverk.

Tabell 7.28 Beräknade investeringar i miljövård 1980–1990
Milj kr, 1980 års priser

Verksamhet	Milj kr genomsnitt per år
Tekniskt miljöskydd	
Industri	576,5
Energiförsörjning	200
Kommunal avloppsvattenrening	275
Behandling av hushållsavfall	85
Behandling av miljöfarligt avfall	5
Bullerskydd	
Trafikbulleråtgärder	80–130
Bilavgasåtgärder	
Jordbruk (lagring av stallgödsel)	
Naturskydd (markköp, intrångsersättning, vård)	55
Återställande av natur (sjörestaurering, kalkning, efterbehandling vid gruvor m m)	47[a]
Friluftsanläggningar (inkl fjälleder)	78
Idrottsanläggningar	230

[a] Kostnaderna för kalkning uppgår enbart för åren 1982/83–1984/85 till 190 milj kr.
Källa: Statens naturvårdsverk.

processutrustning o d och vad som är tekniska miljöskyddsåtgärder. Med dessa reservationer har statens naturvårdsverk uppskattat att investeringarna i miljövård uppgår till ca 1,7 miljarder kr i genomsnitt per år under 1980-talet (tabell 7.28). Detta motsvarar knappt 2 % av de totala investeringarna.

Av de totala miljöskyddsinvesteringarna avser ungefär en tredjedel industrin. Därvid beräknas massa- och pappersindustrin och järn- och stålindustrin svara för nästan tre fjärdedelar av industrins samlade investeringar i tekniska miljöskyddsåtgärder. Inom massa- och pappersindustrin kan man räkna med en viss ökning i investeringarna under 1980-talets senare del, i samband med ett beslut om åtgärder mot blekeriutsläppen. Miljöskyddsinvesteringar avseende kommunal avloppsvattenrening, idrottsanläggningar och energiförsörjning svarar för ca 15 % vardera.

7.6.6 Lagerinvesteringar

Förändringar i lagerstocken varierar kraftigt mellan olika år, vilket framgår av diagram 7.13. I en analys av ett konjunkturförlopp spelar därför lagersvängningarna en mycket stor roll. I en strukturell analys som täcker en längre tidsperiod kan man däremot bortse från dessa. Mot bakgrund av den grundläggande förutsättningen i långtidsutredningens beräkningar, att 1990 i likhet med 1980 karakteriseras av ett högt kapacitetsutnyttjande, har förutsatts att lagerförändringen 1990 är av ungefär samma storleksordning i förhållande till produktionsnivån som 1980.

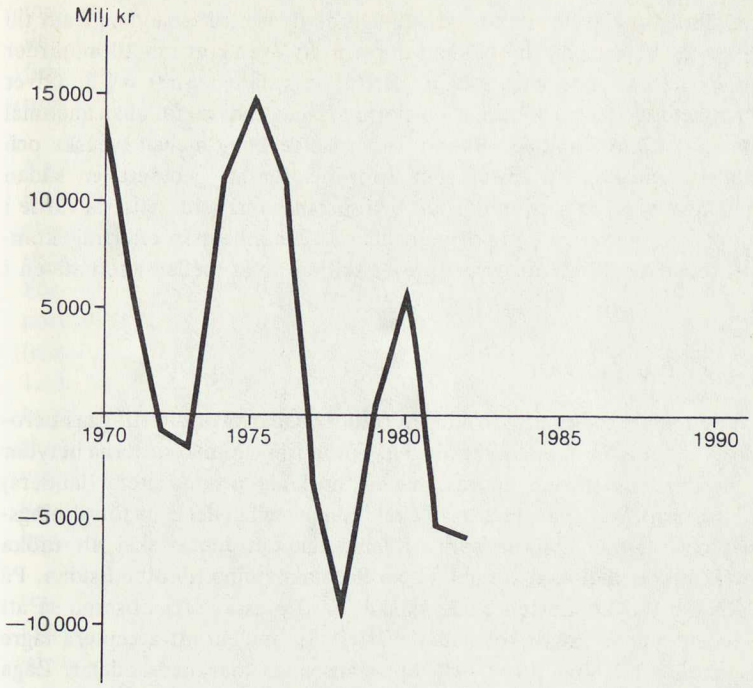

Diagram 7.13 Lagerförändring 1970–1990. 1980 års priser

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

7.7 Utrikeshandel och bytesbalans

Långtidsutredningens kalkyler för utrikestransaktionerna baseras till största delen på samband som beräknats inom ramen för de projekt som finansdepartementet lagt ut inför LU-arbetet. Så t ex har konjunkturinstitutet (KI) estimerat ekonometriska funktioner för export och import för alla varuproducerande LU-sektorer (utom export från el-, gas-, värme- och vattenverk). KI har också gjort exogena bedömningar av exporten från sektorerna jordbruk och fiske, skogsbruk, skyddad livsmedelsindustri, petroleum- och kolindustri samt el-, gas-, värme- och vattenverk. KI:s arbete redovisas i bilaga 14 till LU.

I underlaget för att bedöma marknadsutvecklingen har ingått kommerskollegiums (KK) studie av de handelspolitiska förutsättningarna (bilaga 6), som även innehåller en kvantifiering av de beräknade effekterna av olika handelshinder för den svenska exportens avsättningsmöjligheter under 1980-talet.

Sveriges riksbank har haft två uppdrag vad avser utrikeshandeln med tjänster; en beskrivning och analys av tjänstehandelns utveckling under 1970-talet (bilaga 7 till LU) samt ekonometriska skattningar av tjänsternas inkomst- och priskänslighet (bilaga 15). I den senare ingår även funktioner och bedömningar för transfereringsutvecklingen. Bl a har riksbanken vidareutvecklat en beräkningsmodell för utlandsräntorna som ursprungligen konstruerats vid riksgäldskontoret.

En allmän förutsättning för beräkningarna över utrikeshandeln fram till 1990 är att bytesbalansen då skall uppvisa ett överskott om 10 miljarder kronor, motsvarande ca 0,9 % av BNP. Se vidare avsnitt 6.1.3. Givet efterfrågetillväxten på de svenska exportmarknaderna och för olika ändamål inom landet kan beräknas vilken relativprisutveckling mellan svenska och utländska varor och tjänster som erfordras för att generera en sådan utveckling av export och import att bytesbalansen når sitt målsatta värde i slutåret. Det varierande importinnehållet i olika inhemska efterfrågekomponenter leder till att relativpriskravet skiljer sig åt mellan alternativen i LU.

7.7.1 Export av varor

Utrikeshandelsstudier utgår vanligen från modeller över efterfrågans beroende av inkomst- och prisutvecklingen. Förändringar i inkomsterna betyder att marknadens storlek ändras, medan enskilda producenters (länders) konkurrensförmåga påverkas av bl a relationen mellan det egna försäljningspriset och gängse marknadspris. Ibland kan det finnas skäl att utöka efterfrågemodellen med variabler som har anknytning till utbudssidan. På marknader där konkurrensen är särskilt hård pressas ofta priserna så att producenter med högre kostnader måste välja mellan att acceptera lägre vinster eller att höja priset och tappa ansenliga marknadsandelar. Låga vinstmarginaler begränsar utbudet, både på kort sikt genom minskade försäljningsansträngningar och på lång sikt genom lägre tillväxt eller neddragningar av kapaciteten. Ett sätt att ta hänsyn till detta är att inkludera ett vinstmått som förklaringsvariabel i exportfunktionerna.

I 1980 års långtidsutredning skattades exportfunktioner för tre varugrupper (konsumtions-, insats- och investeringsvaror), varefter resultatet fördelades ut på producerande sektorer med hjälp av en särskild matris. Inför LU 84 har funktionerna skattats direkt på sektornivå. Därigenom anknyter skattningarna närmare till LU-modellens sektorstruktur. Liksom tidigare sker skattningarna i två steg: en funktion för marknadens utveckling i resp LU-sektor och en funktion för utvecklingen av svenska leverantörers andelar av denna marknad. I marknadsfunktionerna bestäms importen till olika länder som en funktion av inkomsterna (BNP) samt relationen mellan importpris och producentpris i det importerande landet. För varje LU-sektor har dessa skattningar utförts för de länder dit den svenska exporten huvudsakligen riktas, som mest 14 OECD-länder. För samma länder har därefter skattats andelsfunktioner för den svenska exporten.

I de s k basindustrisektorerna (extraktiv industri-; trä-, massa- och pappersindustri; samt järn-, stål- och metallverk) har dessa båda steg i skattningsarbetet föregåtts av ytterligare ett, där konsumtionen/förbrukningen av de olika produkterna inom resp land estimerats som en funktion av den inhemska aktiviteten. Som aktivitetsmått har därvid inte använts BNP utan industriproduktion, privat konsumtion och bostadsbyggande. Separata beräkningar har gjorts av marknadstillväxten för enskilda produkter inom resp LU-sektor. Särbehandlingen av basindustrierna med sina relativt standardiserade produkter motiveras bl a av att exporten av produkterna är priskänsligare än övriga sektorers. Därför får utbudet större betydelse för

marknadsandelarnas utveckling. Helt utan betydelse är relativprisutvecklingen emellertid inte för exporten från dessa sektorer, beroende på att det finns vissa anpassningströgheter på marknaden och även en viss differentiering av produktionen på varuslag utan direkta substitut.

De erhållna estimaten för *marknadsfunktionerna* redovisas i KI:s bilaga. Hopvägt per LU-sektor är inkomstelasticiteterna omkring eller under 1 i de konsumtionsvarudominerande branscherna, men för övriga sektorer är elasticiteterna mer spridda. Störst är inkomstelasticiteten för verkstadsindustrin, där skattningen särskilt påverkats av stora importbenägenheter i Förenta staterna och Storbritannien. I genomsnitt för den svenska varuexporten[1] uppgår inkomstelasticiteten, dvs importtillväxten i relation till BNP (eller motsvarande) i avnämarländerna vid konstanta relativpriser, till ca 1,65. Priselasticiteterna i marknadsfunktionerna är i allmänhet högre för bearbetade varor än för övriga varor, och effekterna infinner sig enligt skattningarna till viss del med ett års eftersläpning. Det är sannolikt att världsmarknadstillväxten utöver inkomst- och relativprisutvecklingen påverkats i positiv riktning av de tullreduktioner och övriga liberaliseringar på handelsområdet som ägt rum under skattningsperioden.

Priselasticiteterna i *andelsfunktionerna* beräknas i genomsnitt för samtliga sektorer uppgå till –1,29, varav –0,78 avser samma år som relativpriset förändras och –0,51 påföljande år. För bearbetade varor är det skattade värdet större än 1,30 i så gott som samtliga sektorer; undantagen är kemisk industri samt järn-, stål- och metallverk. De estimerade priselasticiteterna får allmänt betraktas som relativt låga. Detta kan tyda på en hög grad av produktspecialisering och en långt gående integration i utrikeshandeln. Nära substitut blir då svåra att finna. Bakom de hopvägda genomsnitten för varje sektor råder relativt stora skillnader i priselasticiteten för exporten till olika länder, vilket redovisas närmare i KI:s bilaga till LU. En vanlig orsak till spridningen torde vara skilda varusammansättningar i importen till olika länder, trots att beräkningarna gjorts på en så disaggregerad nivå som enskilda sektorer.

I skattningarna av andelsfunktionerna prövades också signifikansen av inflytandet från en vinstvariabel. I den extraktiva industrin, skogsindustrin, järn- och stålindustrin samt verkstadsindustrin kunde något mera betydande sådant inflytande påvisas, och den beräknade elasticiteten varierar mellan 0,66 och 1,16 med avseende på ett vinstmarginalmått som definierats som det inverterade värdet av (1 – bruttomarginalen). Inflytandet från denna vinstvariabel på förändringstakten i den totala exporten av varor har beräknats till –0,4 % per år under 1970-talet.

I de tre basindustrisektorerna ingår också kapacitetsutnyttjandet som förklaringsvariabel; vid högt kapacitetsutnyttjande är det svårare att utnyttja det utrymme för exportökning som marknadstillväxten ger. Under 1970-talet var inflytandet det motsatta, då nedgången i kapacitetsutnyttjandet lättade på restriktionen och beräknas ha bidragit med ca 0,3 % per år till den samlade varuexportens tillväxttakt.

Resultaten har, slutligen, kompletterats med särskilda skattningar i avsevärt mer aggregerade former avseende ländergrupper utanför OECD-området, nämligen statshandelsländer, Opec-länder och NIC-länder. Skattningarna för Sveriges marknadsandelar tyder på en mycket hög känslighet

[1] Exkl de sektorer där exporten bedömts exogent, se vidare nedan. Om inkomstelasticiteten sätts till noll i dessa sektorer, blir det vägda genomsnittet för hela varuexporten ca 1,50.

för förändringar i svenska exportpriser i relation till exportpriserna från andra OECD-länder.

Prognosvärdena för variablerna i marknadsfunktionerna har beräknats inom finansdepartementet mot bakgrund av den internationella bedömning som redovisats i avsnitt 4.2.4. De gjorda antagandena för BNP-tillväxten fram till 1990 angavs där för 14 OECD-länder samt för de övriga ländergrupper som analysen grundar sig på. För hela 1980-talet innebär antagandena en BNP-tillväxt i OECD-området om 1,7 % per år och i världen totalt om 2,0 % per år.

Därutöver har antaganden måst göras beträffande prisutvecklingen i OECD-länderna samt i världshandeln, fördelat på LU-sektornivå. Med utgångspunkt från BNP-deflatorns utveckling i OECD-området, vilken satts till 5 procents årlig ökning 1983–1990, har priserna på bearbetade varor i internationell handel bedömts stiga med 4 % per år. För vissa LU-sektorer har antagits realprissänkningar i förhållande till detta tal, medan världsmarknadspriserna för skogsbrukets, skogsindustrins och verkstadsindustrins produkter bedömts kunna stiga med 5 % per år i genomsnitt 1983–1990. Världsmarknadsprisprognoserna avser utvecklingen mätt i särskilda dragningsrätter, SDR, och importpriserna för enskilda länder beräknas med hänsyn till den förutsatta förändringen av resp nationella växelkurs mot SDR. Relativpriset mellan importpris och inhemskt producentpris i OECD-länderna har antagits genomgå samma förändring fram till 1990 som under estimationsperioden. Dock har relativprisutvecklingen i konkurrensutsatt livsmedelsindustri och grafisk industri antagits vara påverkad av speciella förhållanden på 1970-talet, varför en ny bedömning av marknadstillväxten på 1980-talet gjorts för dessa.

De estimerade marknadsfunktionerna har vidare kompletterats med inflytandet från den handelspolitiska "klimatförändringen" mellan 1970- och 1980-talet så som detta beräknats av kommerskollegium. I genomsnitt för hela varuexporten kan detta beräknas reducera marknadstillväxten med ca 0,8 procentenheter per år jämfört med vad de estimerade marknadsfunktionerna ger upphov till. För t ex verkstadsindustrin är reduktionen 1,2 procentenheter.

Den hopvägda marknadstillväxten för varje LU-sektor redovisas i tabell 7.29 för 1970- och 1980-talen. Där redovisas också den historiska och den antagna världsmarknadsprisutvecklingen för varje LU-sektor samt de svenska exportpriserna. Grunderna för beräkningen av de svenska priserna har presenterats i avsnitt 7.2. Till följd av skilda kostnadsförutsättningar i de olika LU-sektorerna beräknas relativprisförändringarna variera med som mest omkring 2,5 procentenheter mellan sektorerna.

Den genomsnittliga relativprissänkningen för hela varuexporten beräknas behöva uppgå till 1,4 % per år i alternativ 1 och 1,2 % per år i alternativ 2[1] för att kunna bidra tillräckligt till det målsatta bytesbalansöverskottet om 10 miljarder kronor 1990. Under perioden 1980–1983 har relativpriserna sänkts med sammanlagt ca 8 %, och för resterande del av decenniet måste relativpriserna således sänkas ytterligare med 3/4 % per år i alternativ 1 och 1/2 % per år i alternativ 2.[1] Till följd av relativprissänkningarna beräknas marknadsandelarna för den svenska varuexporten stiga med 1,7 resp 1,5 % per år i volym 1980–1990. Detta framgår av tabell 7.30. Härtill kommer

[1] Dessa tal avser genomsnitt för hela varuexporten. Exklusive de sektorer där relativprisutvecklingen bedöms sakna betydelse för exporten uppgår kravet på att sänka relativpriserna till totalt ca 18 resp ca 14 % för hela 1980-talet. Närmare 10 % därav kan beräknas ha inträffat fram till 1983, och för perioden 1983–1990 återstår det sålunda att sänka relativpriserna med ca 1,4 resp ca 1,0 % per år.

Tabell 7.29 Volym- och prisutveckling på marknaden för svensk export av varor samt exportpriser 1970–1990
Årlig procentuell förändring

LU-sektor	1970–1980			1980–1990			
	Världsmarknad		Export-pris	Världsmarknad		Export-pris	
	Volym	Pris		Volym	Pris	Alt 1	Alt 2
1 Jordbruk och fiske	5,5	12,2	7,5	2,9	4,2	4,5	5,0
2 Skogsbruk	-13,3	10,9	10,2	0,3	6,3	6,3	6,3
3 Extraktiv industri	1,4	7,3	5,7	0,9	7,7	5,3	5,8
4 Skyddad livsmedelsindustri	- 0,7	10,3	10,2	2,9	6,4	4,2	4,6
5 Konkurrensutsatt livsmedelsindustri	3,2	12,6	9,9	0,9	6,5	4,9	5,2
6 Dryckesvaru- och tobaksindustri	4,4	13,1	9,2	2,0	6,7	4,7	5,0
7 Textil- och beklädnadsindustri	6,6	4,0	8,0	2,7	5,0	4,0	4,4
8 Trä-, massa- och pappersindustri	4,7	10,2	10,8	1,2	6,5	6,5	6,5
9 Grafisk industri	6,3	11,4	8,6	2,1	7,3	4,5	4,9
10 Gummivaruindustri	7,3	9,6	10,3	1,2	7,0	6,9	7,0
11 Kemisk industri	7,5	8,8	10,7	1,9	6,7	4,5	4,8
12 Petroleum- och kolindustri	6,8	23,2	23,2	3,2	7,3	7,3	7,3
13 Jord- och stenindustri	6,4	9,0	9,1	1,6	7,4	5,8	5,8
14 Järn-, stål- och metallverk	5,5	7,3	8,1	1,5	4,8	4,5	4,7
15 Verkstadsindustri exkl varv	6,6	8,4	10,3	3,0	8,0	5,7	6,0
16 Varv	- 8,9	9,4	12,1	- 0,1	6,6	6,2	6,3
17 Övrig tillverkningsindustri	1,4	12,9	7,9	2,0	5,9	3,8	4,0
18 El-, gas-, värme- och vattenverk	1,1	11,3	19,7	14,1	- 0,1	5,0	5,4
Samtliga sektorer	**5,1**	**9,8**	**10,3**	**2,3**	**7,2**	**5,6**	**5,8**

Anm. Med världsmarknad avses import till andra länder, ihopvägd med hänsyn till sammansättningen av svensk export. I exogent bedömda sektorer sätts marknad = export. Nedersta raden framräknad genom hopvägning med exporten 1970 resp 1980, beräknad i 1980 års priser.
Källor: Statistiska centralbyrån, konjunkturinstitutet och finansdepartementet.

inflytandet av de förhållanden på utbudssidan som uppskattats ha signifikanta verkningar på exportutvecklingen. I alternativ 1 beräknas vinstandelen stiga fram till 1990 till den nivå som rådde 1974 och därmed bidra till ytterligare 0,3 procentenheters ökningstakt för varuexporten. I alternativ 2 med dess mindre näringslivsexpansiva inriktning antas vinsterna bli lägre och ha en relativt begränsad inverkan på exporttillväxten. I båda alternativen motverkas emellertid exportökningen i någon mån av att det höga kapacitetsutnyttjande som förutsätts råda 1990 har begränsande verkningar på basindustriernas export. Nettoeffekten av alla dessa faktorer blir en tillväxt i marknadsandelarna för varuexporten om 1,8 resp 1,4 % per år i de båda alternativen. Tillsammans med den genomsnittliga marknadstillväxten om 2,3 % per år kan sålunda varuexporten beräknas öka med 4,2 % per år i alternativ 1 och med 3,8 % per år i alternativ 2. Alternativ 1 skulle därmed innebära att den svenska marknadsandelen av OECD-områdets import av bearbetade varor till år 1990 åter når ungefär den nivå som rådde 1974.

En sammanställning av varuexporten per LU-sektor redovisas i tabell 7.31. Där ingår också de exogena prognoserna för sektorerna 1, 2, 4, 12, 16 och 18, där exporten huvudsakligen bestäms utifrån förhållanden på produktionssidan (såsom kapacitet, överskottsproduktion etc) och mindre

Tabell 7.30 Varuexportens förklaringsfaktorer 1970–1990
Årlig procentuell förändring

	1970–1980	1980–1990	
		Alt 1	Alt 2
Världsproduktion	4,0	2,0	2,0
Inkomstelasticitet	1,5	1,5	1,5
Potentiell världshandel	*6,1*	*3,1*	*3,1*
Sammansättningseffekt	– 0,9		
Handelspolitiska effekter[a]		– 0,8	– 0,8
Marknad för svensk export	*5,1*	*2,3*	*2,3*
Relativpris (export/världsmarknad)	1,2	– 1,4	– 1,2
Priselasticitet[b]	– 1,3	– 1,3	– 1,3
Bidrag till Sveriges marknadsandel	*– 1,6*	*1,7*	*1,5*
Kapacitetsutnyttjande (bidrag)[c]	0,3	– 0,1	– 0,1
Lönsamhet (bidrag)[c]	– 0,4	0,3	0,1
Trend m m (bidrag)[d]		– 0,0	– 0,0
Marknadsandel	*– 1,7*	*1,8*	*1,4*
Export av varor	**3,3**	**4,2**	**3,8**

[a] Beräknade som trendmässig skillnad i effekter på tillväxten av den svenska exportmarknaden under 1980-talet jämfört med 1970-talet.
[b] För vissa sektorer påverkar även laggade relativprisvariabler resultatet.
[c] Med bidrag avses effekt på årlig förändringstakt för marknadsandelen i genomsnitt för den totala exporten av varor.
[d] Här ingår även effekten av särskilda korrigeringar av funktionsresultaten.
Anm. Exporten från sektorerna har vägts samman med sektorernas andelar 1980, vilket medför att relativprisökningen 1970–1980 blir större än som impliceras i tabell 7.29. Exporten beräknas som produkten av delkomponenternas bidrag.
Källor: Konjunkturinstitutet och finansdepartementet.

av marknadsutvecklingen. Framskrivningarna med hjälp av exportfunktionerna har i vissa fall justerats med hänsyn till vad som ansetts vara rimligt utifrån andra utgångspunkter. Så t ex har verkstadsindustrins exporttillväxt modererats något därför att det är svårt att under längre tid upprätthålla en så snabb produktionstillväxt som det i och för sig beräknas finnas avsättning för. Exporten från den extraktiva industrin samt från textil- och beklädnadsindustrin har likaså dämpats något i förhållande till funktionsresultatet till följd av en negativ effekt av varusammansättningen av den svenska exporten som inte fångats i exportfunktionerna. I gengäld har exporten från skogsindustrin och den kemiska industrin antagits kunna öka något snabbare än vad som framkommer direkt ur beräkningarna.

De tre branscherna verkstadsindustri, skogsindustri och kemisk industri kommer enligt beräkningarna i båda alternativen att svara för drygt 70 % av hela exporttillväxten i fasta priser fram till 1990. Den faktiska andelen under 1970-talet var ca 64 %.

Tabell 7.31 Export av varor 1970–1990
Årlig procentuell volymförändring

LU-sektor	1970–1980	1980–1990	
		Alt 1	Alt 2
1 Jordbruk och fiske	5,5	2,9	2,9
2 Skogsbruk	– 13,3	0,3	0,3
3 Extraktiv industri	– 0,1	0,0	– 0,8
4 Skyddad livsmedelsindustri	– 0,7	2,9	2,9
5 Konkurrensutsatt livsmedelsindustri	6,8	2,4	2,1
6 Dryckesvaru- och tobaksindustri	6,8	3,8	3,5
7 Textil- och beklädnadsindustri	4,1	3,3	2,8
8 Trä-, massa- och pappersindustri	1,7	2,2	2,1
9 Grafisk industri	7,0	5,6	5,1
10 Gummivaruindustri	2,2	1,1	1,0
11 Kemisk industri	6,6	4,9	4,7
12 Petroleum- och kolindustri	6,8	3,2	3,2
13 Jord- och stenindustri	6,2	3,7	3,7
14 Järn-, stål- och metallverk	4,0	1,5	1,2
15 Verkstadsindustri exkl varv	4,7	5,8	5,1
16 Varv	– 9,0	– 0,1	– 0,1
17 Övrig tillverkningsindustri	9,4	4,9	4,6
18 El-, gas-, värme- och vattenverk	1,1	14,1	14,1
Samtliga sektorer	**3,3**	**4,2**	**3,8**

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

7.7.2 Import av varor

Liksom fallet är i exportanalysen betraktas även importen som i huvudsak efterfrågebestämd. De viktigaste förklaringsvariablerna i importfunktionerna är en inhemsk efterfrågevariabel och relativpriset mellan importerade och inhemskt producerade varor. Variabeln för inhemsk efterfrågan utgörs av en sammanvägning av importinnehållet i de olika branschernas insatser i andra branschers produktion samt slutlig efterfrågan för privat och offentlig konsumtion, investeringar, lagerförändringar och export. Hopvägningen av dessa delar baseras på 1975 års input/outputundersökning. Jämfört med LU 80 har modellen för importfunktionerna förändrats såtillvida att inkomstelasticiteterna nu kan avvika från 1.

Importen varierar normalt över en konjunkturcykel. Detta beror dock inte enbart på variationer i inkomster och priser utan har också med förhållandena i den importkonkurrerande hemmamarknadsindustrin att göra. Restriktioner som drabbar produktionen inom landet tenderar att dra upp importen – och vice versa: Hög elasticitet i det inhemska utbudet kan pressa tillbaka importen. I KI:s skattningar har man funnit signifikanta bidrag till förklaringen av importutvecklingen från kapacitetsutnyttjandet i en tredjedel av branscherna och från en vinstvariabel i fyra branscher. Inflytandet från dessa variabler blir betydelsefullt även på längre sikt om kapacitetsutnyttjande och vinstnivå i utgångsläget avviker från det läge med fullt resursutnyttjande och tillfredsställande vinster som antas råda 1990. I importfunk-

tionerna för fyra LU-sektorer kunde trendfaktorer inte undvaras för att förklara importutvecklingen under skattningsperioden.

Inkomstelasticiteten i importfunktioner beror starkt på vilken aktivitetsvariabel som används. I praktiken finns också en betydande samvariation mellan inkomstvariabeln å ena sidan och prisvariabeln och andra förklaringsfaktorer å andra sidan, vilket ger upphov till osäkerhet i skattningsresultaten. Hopvägd för samtliga varuproducerande LU-sektorer uppgår den beräknade inkomstelasticiteten till 1,06. Den innebär sålunda en fortgående importpenetration på den svenska marknaden.

Importen av varor visade sig vara relativt prisokänslig; endast i tre sektorer blev relativpriselasticiteterna lägre än –1, och i genomsnitt för samtliga LU-sektorer (exkl sektorerna 3 och 12) blev det skattade värdet –0,83. Därav hänför sig –0,64 till det år relativpriset ändras, –0,10 till året därefter och –0,10 till andra året efter relativprisförändringen.

Kapacitetsutnyttjandet visade sig ha störst betydelse för möjligheterna att möta importkonkurrensen i den kemiska industrin och verkstadsindustrin. Vinstvariabeln har sin största effekt på importen av verkstadsvaror och teko-varor.

En särskild uppmärksamhet har i skattningsarbetet ägnats den svenska importen av olja. År 1983 svarade oljeimporten för ca 22 % av den totala varuimportens värde, mer än en fördubbling sedan 1970. Mätt i 1980 års priser var det dock fråga om en nedgång från 30 % till 20 %. I de skattade importfunktionerna ingår, förutom den inhemska efterfrågan, storleken av raffineringskapaciteten inom landet, olika energipriser samt en variabel för prisförväntningar. Det kan noteras att pågående investeringar i den svenska raffinaderinäringen inte bedöms innebära en utbyggnad av kapaciteten utan främst en höjning av förädlingsvärdeandelen. Prognossvårigheter för de detaljerade prisvariablerna har framtvingat vissa förenklingar i importfunktionerna. Exklusive prisvariablerna har inkomstelasticiteten för importen av petroleumprodukter vid given raffinaderikapacitet inom landet satts till 1,0. Likaså har inkomstelasticiteten i funktionen för importen av råolja och andra extraktiva produkter – i frånvaron av inhemska substitut – höjts från det skattade värdet 0,90 till 1,0.

Importpriserna förutsätts följa världsmarknadspriserna utveckling i varje sektor för perioden 1980–1990. Det innebär bl a att den prisdiskriminering som kunnat förmärkas för viss import efter de svenska devalveringarna 1981 och 1982 inte förutsätts bestå på medellång sikt, utan att importörerna av hänsyn till den egna lönsamheten tvingas anpassa sina priser uppåt. För delperioden 1983–1990 stiger således importpriserna något snabbare än världsmarknadspriserna, och jämfört med de inhemska producentpriserna beräknas importpriserna då stiga ca 1 % per år snabbare i alternativ 1 och ca 3/4 % per år snabbare i alternativ 2[1].

I tabell 7.32 redovisas kalkylresultaten vad avser LU:s bedömningar av importutvecklingen per sektor. Den mest slående skillnaden mot 1970-talets utveckling är att varuimportens ökning nu bedöms kunna begränsas till hälften av tillväxttakten i BNP. Huvudförklaringarna härtill är den förmånligare relativprisutveckling som beräknats för 1980-talet samt att efterfrågan får en mer importsnål sammansättning, särskilt i alternativ 2. Den gynnsamma effekten förstärks av att vinstutvecklingen ger större

[1] För hela 1980-talet uppgår kravet att sänka de inhemska producentpriserna jämfört med importpriserna till ca 13 % resp ca 10 % för hela importen av varor exkl olja. Det återstående relativprissänkningskravet 1983–1990 för denna varukategori uppgår till ca 0,9 resp 0,6 % per år.

Tabell 7.32 Import av varor 1970–1990
Årlig procentuell volymförändring

LU-sektor	1970–1980	1980–1990	
		Alt 1	Alt 2
1 Jordbruk och fiske	–0,2	0,2	– 0,1
2 Skogsbruk	17,6	– 4,3	– 4,3
3 Extraktiv industri	4,2	– 1,7	– 2,0
4 Skyddad livsmedelsindustri	– 2,2	0,3	– 0,2
5 Konkurrensutsatt livsmedelsindustri	2,6	1,0	0,6
6 Dryckesvaru- och tobaksindustri	0,6	– 0,7	– 0,8
7 Textil- och beklädnadsindustri	3,7	0,9	0,2
8 Trä-, massa- och pappersindustri	7,3	1,6	0,7
9 Grafisk industri	6,4	– 2,0	– 2,5
10 Gummivaruindustri	5,7	0,8	0,1
11 Kemisk industri	3,6	1,1	1,1
12 Petroleum- och kolindustri	– 4,2	– 1,9	– 2,3
13 Jord- och stenindustri	2,7	2,5	2,1
14 Järn-, stål- och metallverk	0,9	0,2	– 0,5
15 Verkstadsindustri exkl varv	4,4	2,7	2,9
16 Varv	– 3,0	– 1,5	– 1,7
17 Övrig tillverkningsindustri	5,9	0,4	– 0,1
18 El-, gas-, värme- och vattenverk	– 6,3	6,9	6,3
Samtliga sektorer	**2,2**	**0,9**	**0,7**

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

möjligheter för inhemsk produktion i konkurrensen med importen för vissa sektorer. Ökningen av det inhemska resursutnyttjandet begränsar dock något möjligheterna att dämpa importen i den utsträckning som efterfråge-, pris- och vinstutvecklingen i sig ger upphov till. Importen av textil- och beklädnadsvaror har anpassats till behovet av att upprätthålla en inhemsk produktion av beredskapsskäl. Oljeberoendet beräknas fortsätta att minska så att oljeimporten brutto i relation till BNP i fasta priser går ned från 6,3 % 1980 till 4,3 % resp 4,2 % 1990.

7.7.3 Export och import av tjänster

Den officiella statistiken över tjänstehandeln är behäftad med stora brister, såsom framhålls i de båda specialstudier som utförts på detta område för långtidsutredningens räkning (se bilaga 7 och 15). En betydande korrigeringspost av schablonkaraktär måste tillföras betalningsbalansen för att täcka dessa brister. Därmed försvåras också bedömningen av tjänstehandelns inkomst- och priskänslighet. De funktioner som skattats på detta område utgår från redovisade transaktioner enligt riksbankens statistik, vilken inte överensstämmer med nationalräkenskapernas uppgifter över utrikeshandeln för de tjänsteproducerande sektorerna i LU:s modellsystem. Inom nationalräkenskaperna görs nämligen en utfördelning av den nämnda korrigeringsposten. För att ändå tillgodogöra sig resultaten av de gjorda skattningarna har de i modifierad form ingått i underlaget för LU-kalkylerna över export

och import av tjänster samt kompletterats med sektorspecifika bedömningar av underliggande utvecklingstakter. Implicit kommer därigenom korrigeringsposten att ingå i bedömningarna över den framtida utvecklingen för olika slag av tjänster.

Medan exporten av varor beräknas öka snabbare under 1980-talet än under 1970-talet bedöms förhållandet bli det motsatta för tjänsteexporten. Detta är dock främst en följd av en långsammare marknadstillväxt för tjänster; under 1970-talet var den särskilt expansiv för väsentliga delar av den svenska tjänsteexporten. Avsaktningen av tjänsteexportens tillväxttakt beror också till stor del på sjöfartsnäringens problem och förlorade marknadsandelar. Tillväxten i sjöfartsexporten bedöms sålunda bli lägre på 1980-talet både därför att den svenska handelsflottan decimerats och därför att betydande delar av linjetrafiken på tredje land kan komma att drabbas av att den s k Unctad-koden vinner ökad tillämpning under perioden. Exporten från sektorn privata tjänster, som domineras av byggnadsentreprenader och tekniska konsulttjänster, bedöms kunna fortsätta att vinna marknadsandelar under 1980-talet. Betydande delar av exporten av privata tjänster registreras inte i riksbankens betalningsbalansstatistik utan uppskattas mera schablonmässigt vid utfördelningen av korrigeringsposten. Prognosen för 1980-talet grundas därför på relativt osäkra förhållanden. Det största omslaget i positiv riktning kan emellertid, på basis av skattade priselasticiteter, förväntas komma från exporten av turisttjänster efter de betydande relativprissänkningar som redan skett i samband med de svenska devalveringarna. Som genomsnitt för hela 1980-talet beräknas relativprissänkningen för turism i Sverige jämfört med i utlandet till ca 3,5 % per år i alternativ 1 och ca 3,2 % per år i alternativ 2.

Världsmarknadspriserna för tjänster bedöms i genomsnitt öka 1 procentenhet snabbare än varupriserna i den internationella handeln. Det antas också gälla för delgruppen privata tjänster. För den utrikeshandel som hänförs till varuhandelssektorn – huvudsakligen provisioner i samband med Sveriges övriga utrikeshandel – antas priserna liksom tidigare kunna öka ännu något snabbare än för samtliga tjänster i genomsnitt. Konkurrensen inom sjöfarten leder dock till att världsmarknadspriserna i samfärdselsektorn inte bedöms öka så snabbt utan i samma takt som varupriserna.

Också importen av tjänster beräknas öka något långsammare på 1980-talet än på 1970-talet. Den största delposten är importen av turisttjänster, och där motverkas omsvängningen i relativpriserna av en hög inkomstelasticitet. Importen av privata tjänster, som ökade särskilt snabbt under 1970-talet, är relativt känslig för relativprisförändringar och väntas därför öka väsentligt långsammare framöver. Liksom när det gäller exporten dominerar entreprenader även i importen. Importen av transporttjänster redovisas övervägande inkluderad i värdet av varuimporten som normalt mäts cif, dvs inkl frakt och försäkringar. Övrig fraktimport avser kostnader för sjöfartsexporten etc i utländska hamnar och terminaler m m. I denna del förutses därför en avtagande tillväxttakt.

En översikt över exporten och importen av tjänster ges i tabell 7.33.

Tabell 7.33 Export och import av tjänster 1970–1990
Ålig procentuell volymförändring

	Export			Import		
	1970–1980	1980–1990		1970–1980	1980–1990	
		Alt 1	Alt 2		Alt 1	Alt 2
Varuhandel	13,6	4,8	4,1	3,9	1,7	1,4
Samfärdsel	3,5	2,0	2,0	5,3	2,1	2,1
Privata tjänster	14,4	6,4	6,1	7,1	5,0	4,8
Utländska turisttjänster	8,5	7,5	7,3	2,6	2,1	1,6
Samtliga sektorer	**6,4**	**4,3**	**4,1**	**4,2**	**2,7**	**2,4**

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

7.7.4 Transfereringar

I beräkningarna för transfereringsposterna i bytesbalansen särskiljs följande poster:

- Offentligt u-landsbistånd
- Räntebetalningar inkl korrigeringspost för räntor
- Privata transfereringar, inflöde och utflöde
- Övriga transfereringar
- Korrigeringspost för transfereringar exkl räntor.

Det offentliga u-landsbiståndet förutsätts 1990 utgå med 1 % av bruttonationalinkomsten, dvs den neddragning av anslaget som diskuterats för budgetåret 1984/85 förutsätts – om den genomförs – bli endast temporär. Valutautflödet i transfereringsbalansen för detta ändamål är dock lägre än denna ram, främst beroende på att utbetalningarna släpar något efter anslaget och att en del förbrukas inom Sverige.

Räntebetalningarna till och från utlandet prognoseras utifrån ett beräkningsschema som utvecklats av riksgäldskontoret och riksbanken. Detta beskrivs i bilaga 15 till LU. Beräkningarna tar sin utgångspunkt i tillgångs- och skuldstockarna vid utgången av 1982 och görs för varje år fram till 1990. Upplåningsbehovet under perioden bestäms av bytesbalansens utveckling samt uppkommande amorteringar. Förutom av vad som föranleds av hur de totala tillgångarna och skulderna utvecklas, påverkas räntebetalningarna även av storleken av icke räntebärande poster där förändringar i tillgångar och skulder måste täckas av räntebärande upplåning eller utlåning. De största icke räntebärande posterna är handelskrediter samt aktier. Vidare är utvecklingen av räntesatserna på internationella kredit- och kapitalmarknader av stor betydelse för de totala räntebetalningarna. År 1990 antas den genomsnittliga räntesatsen på långa lån i utlandet till 8 % och på korta lån eller lån där räntan justeras återkommande till 7 %. I och med att den svenska bytesbalansen då förutsätts ha nått jämvikt finns det skäl att anta att svenska låntagare kan tillgodose sitt upplåningsbehov till dessa genomsnittliga marknadsräntesatser.

Tabell 7.34 Bytesbalans 1970–1990
Miljarder kr, löpande priser

	1970			1980			1990 Alt 1			1990 Alt 2		
	Export	Import	Export-överskott	Export	Import	Export-överskott	Export	Import	Export-överskott	Export	Import	Export-överskott
Verkstadsindustri exkl varv	14,0	12,9	1,1	59,7	47,9	11,9	182,1	134,5	47,6	175,4	136,8	38,6
Trä-, massa- och pappersindustri	8,3	0,9	7,4	27,4	4,1	23,3	64,0	9,0	54,9	63,2	8,3	54,9
Extraktiv industri,												
petroleum- och kolindustri	1,8	4,3	– 2,5	8,4	37,5	– 29,1	20,6	64,1	– 43,5	20,4	62,1	– 41,6
därav råolja och petroleumprod	0,3	3,5	– 3,2	5,5	33,2	– 27,8	15,7	56,4	– 40,7	15,7	54,5	– 38,8
malm m m	1,6	0,8	0,7	2,9	4,4	– 1,4	4,9	7,7	– 2,8	4,7	7,6	– 2,8
Övriga varor	11,3	18,7	– 7,4	36,3	54,8	– 18,5	77,6	103,4	– 25,9	77,5	99,5	– 22,0
Varor	*35,4*	*36,8*	*– 1,5*	*131,8*	*144,3*	*– 12,5*	*344,2*	*311,1*	*33,2*	*336,5*	*306,6*	*29,9*
Tjänster	6,2	5,7	0,5	24,7	22,3	2,4	68,3	68,1	0,2	69,6	66,2	3,4
Varor och tjänster	*41,5*	*42,5*	*– 1,0*	*156,5*	*166,5*	*– 10,0*	*412,5*	*379,2*	*33,4*	*406,1*	*372,8*	*33,4*
U-landsbistånd			– 0,5			– 3,7			– 7,2			– 7,2
Räntor inkl korr post för räntor			0,2			– 4,7			– 17,9			– 17,9
Privata transfereringar						– 1,3			– 3,8			– 3,8
Övriga transfereringar			– 0,1			– 0,1			0			0
Korrigeringspost för transfereringar						0,9			5,6			5,6
Transfereringsbalans			*– 0,4*			*– 8,8*			*– 23,4*			*– 23,4*
Bytesbalans			**– 1,4**			**– 18,8**			**10,0**			**10,0**

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

Privata transfereringar har skrivits fram med hjälp av skattade funktioner som bygger på utvecklingen av nominella BNP i Sverige och utlandet. Övriga transfereringar förutsätts vara i jämvikt – såsom de varit alltsedan mitten av 1970-talet. Korrigeringsposten för transfereringar exkl räntor antas utvecklas i takt med BNP i löpande priser 1983–1990.

Sammantaget innebär de gjorda antagandena och beräkningarna att transfereringsbalansens underskott stiger från 20,6 miljarder kr 1983 till ca 23,4 miljarder kr 1990. År 1980 var underskottet 8,8 miljarder kr.

7.7.5 Bytesbalansen i sammandrag

I såväl alternativ 1 som 2 förutsätts bytesbalansen nå ett överskott om 10 miljarder kronor 1990. Det betyder att bytesbalansen för varor och tjänster uppvisar ett överskott om hela 33 miljarder kr, en omsvängning från 1980 med 43 miljarder kr. Exportvärdet är ca 6 miljarder kr lägre i alternativ 2 beroende på att volymen tillväxer långsammare när relativpriserna sänks mindre. Importvolymen påverkas åt två håll jämfört med alternativ 1: nedåt på grund av den mindre importbenägna efterfrågan och uppåt av relativpriseffekten samt av att vinsteffekten inte medger lika stor utträngning av import.

Bytesförhållandet mellan totalt exportpris och totalt importpris sjunker med ca 1,6 % per år 1980–1990, dvs något mindre än under 1970-talet. Liksom då är det främst kravet på relativprissänkningar med hänsyn till utvecklingen av bytesbalansen som föranleder denna nedgång i bytesförhållandet. Den mer gynnsamma utvecklingen av de utbudsfaktorer som påverkar den svenska produktionen för export och importsubstitution dämpar emellertid behovet av relativprissänkningar något under 1980-talet.

Bidragen till bytesbalansen från de viktigaste näringsgrenarna redovisas i tabell 7.34. Handeln med skogsindustrins produkter beräknas fortsätta att ge upphov till det största exportöverskottet år 1990, men i alternativ 1 ökar verkstadsindustrins överskott snabbare. Som jämförelse visas också utvecklingen under 1970-talet, då skogsindustrin svarade för såväl det största exportöverskottet som ökningen av detta överskott. Oljenotan beräknas bli 13 resp 11 miljarder kr dyrare netto under 1980-talet efter fördyringen med 24 miljarder kr under 1970-talet.

7.8 Utvecklingen på kreditmarknaden

I syfte att analysera utvecklingen på kreditmarknaden fram till 1990 har använts dels ett analysschema där intresset fokuserats kring finansieringen av budgetunderskottet, dels en kreditmarknadsmatris där de totala bruttoströmmarna mellan olika sektorer prognosticerats. Totalt ger detta en bild av de strukturella förändringar på kreditmarknaden som kan väntas äga rum under perioden. Detta gäller inte minst den anpassning som kommer att bli nödvändig, för att finansieringen av budgetunderskottet inte skall omöjliggöra uppfyllandet av de grundläggande ekonomisk-politiska målsättningarna

vad avser inflation och tillväxt. Innan kalkylresultaten närmare redovisas i avsnitt 7.8.3 och 7.8.4 ges nedan en kort historik över kreditpolitiken under senare år, samtidigt som de mest betydande strukturella förändringarna på kreditmarknaden belyses (7.8.1). Därefter diskuteras utredningens analysmetod (7.8.2).

7.8.1 Den historiska utvecklingen

Efter den hårda kreditpolitiska åtstramningen 1969–1970 följde några år av relativt lätt penningpolitik. Likviditetsökningen i ekonomin var under perioden 1971–1974 mycket snabb. Under 1974 stramades dock kreditpolitiken i flera avseenden åt väsentligt. Bakgrunden var bl a ett betydande valutautflöde i början av året, vilket delvis var en följd av den expansiva finanspolitiken. Under 1975 sänktes den internationella räntenivån samtidigt som en temporär förbättring i den externa balansen ägde rum. Penningpolitiken kunde mot denna bakgrund lättas.

Överbryggningspolitiken 1975–1976 innebar ett relativt omvärlden mycket högt efterfrågetryck. Konkurrenskraftsförsämringen genom de snabba löneökningarna accentuerades av Sveriges medlemskap i valutaormen i vilken kostnadsutvecklingen till stor del bestämdes av Förbundsrepubliken Tysklands antiinflationspolitik. En viss penningpolitisk åtstramning skedde under 1976. Penningmängdsökningen som varit mycket snabb sedan 1971 bromsades upp. Den svaga konkurrenskraften, strukturkriserna och den försämrade externa balansen framtvingade emellertid etappvisa devalveringar och vid devalveringen på 10 % i augusti 1977 lämnade Sverige valutaormen.

Under 1977 började budgetunderskottet att öka i snabb takt. Detta ställde kreditpolitiken inför nya problem. Budgetunderskottets finansiering kom alltmer i centrum för kreditpolitiken samtidigt som det internationella ränteberoendet accentuerades i takt med ökad utlandsupplåning och de stora potentiella kapitalflöden som detta gav upphov till. Budgetunderskottet bidrog också till att likviditetsutvecklingen i ekonomin blev allt snabbare. Under hela perioden 1978–1982 ökade penningmängden mycket snabbt, i genomsnitt med 13–14 % i årstakt (se diagram 7.14).

Det kreditpolitiska medel som varit mest betydelsfullt för att klara finansieringen av budgetunderskottet har varit likviditetskrav på bankerna. Dessa har periodvis kombinerats med utlåningsreglering för bankernas utlåning i svenska kronor. Privat utlandsupplåning har däremot under hela perioden uppmuntrats. Den betydande finansieringen av budgetunderskottet i bankerna har emellertid på senare år skapat allt större problem. Dels innebär det en risk för en alltför snabb likvidisering av budgetunderskottet, dels blir bankernas balansräkningar så tyngda av statspapper att utrymmet för deras traditionella kreditgivning starkt begränsas. För att mildra dessa problem har sedan 1982 en betydligt större del av budgetunderskottet än tidigare finansierats direkt hos allmänheten, främst hos företagen. Detta har varit möjligt genom introduktionen av nya och mer marknadsmässiga låneinstrument än tidigare, såsom statsskuldväxlar och s k riksobligationer. Även allemanssparandet kommer att bidra till en ökad statlig direktupplåning hos allmänheten. Som ett led i denna mer marknadsmässiga politik har

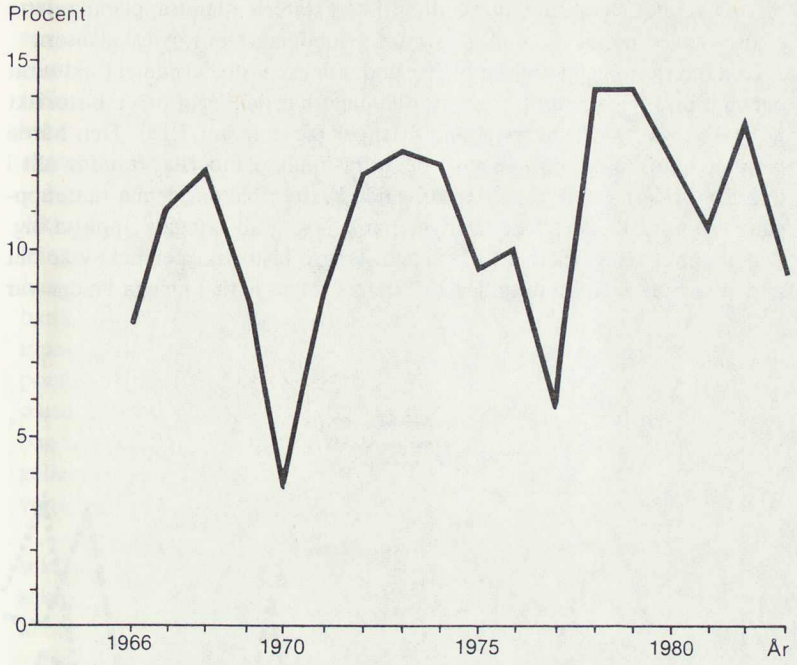

Diagram 7.14 Penningmängdens utveckling 1966–1983. Årlig procentuell förändring
Källor: Riksbanken och finansdepartementet.

också likviditetskvoterna avskaffats. Riksbankens styrning av bankerna sker sedan hösten 1983 i stället huvudsakligen genom rekommendationer om lämplig utlåningsexpansion.

Räntepolitiken har i mycket fått anpassas till den internationella utvecklingen. Bindningen till de internationella räntorna innebar t ex betydande höjningar under perioden 1979–1981. Kortsiktiga störningar har huvudsakligen mötts med variationer i den s k straffräntan och kassakraven. Introduktionen av statsskuldväxlar i juli 1982 har dessutom givit riksbanken möjligheter att genom öppna marknadsoperationer mer direkt påverka de korta räntorna.

Trots betydande räntehöjningar under 1979 och 1980 får kreditpolitiken då anses ha varit relativt lätt i förhållande till den i många fall mycket hårda åtstramningen utomlands. Denna bild förstärks av en relativt omvärlden mycket snabb likviditetsökning i den svenska ekonomin. I samband med valutaoroligheter i början av 1981 vidtogs dock flera åtstramande åtgärder. Det under 1981 relativt sett höga ränteläget gav också upphov till ett visst privat kapitalinflöde. Den fundamentala externa obalansen kvarstod emellertid och var bakgrunden till den tioprocentiga devalveringen under hösten 1981.

Under 1982 och 1983 sänktes den internationella räntenivån successivt i takt med att kampen mot inflationen i de stora länderna började ge resultat. Sverige utnyttjade detta till en viss sänkning av den inhemska räntenivån. Dock var det relativa ränteläget dessa år i Sverige betydligt högre än tidigare. I kombination med devalveringen hösten 1982 skapade detta gynnsammare betingelser för stabilitet på valutamarknaden. En viss amortering av den privata utlandsskulden under 1983 medförde dock ett nettoutflöde på den

privata kapitalbalansen, vilket bidrog till att statens utlandsupplåning detta år blev större än vad som motsvarades av underskottet i bytesbalansen.

Den internationella realräntan har under det senaste decenniet fluktuerat ovanligt kraftigt. Under början av 1980-talet har den legat på en historiskt sett hög nivå i såväl Sverige som utlandet (se diagram 7.15). Den hårda penningpolitiska åtstramningen i de stora industriländerna, framför allt i Förenta Staterna, har varit den drivande kraften bakom denna ränteuppgång. Mindre länder, t ex Sverige, har i hög grad tvingats anpassa sig. Diagrammet visar också att i ett något längre historiskt perspektiv är det uppenbart att realräntan under 1970-talets första hälft i många länder var

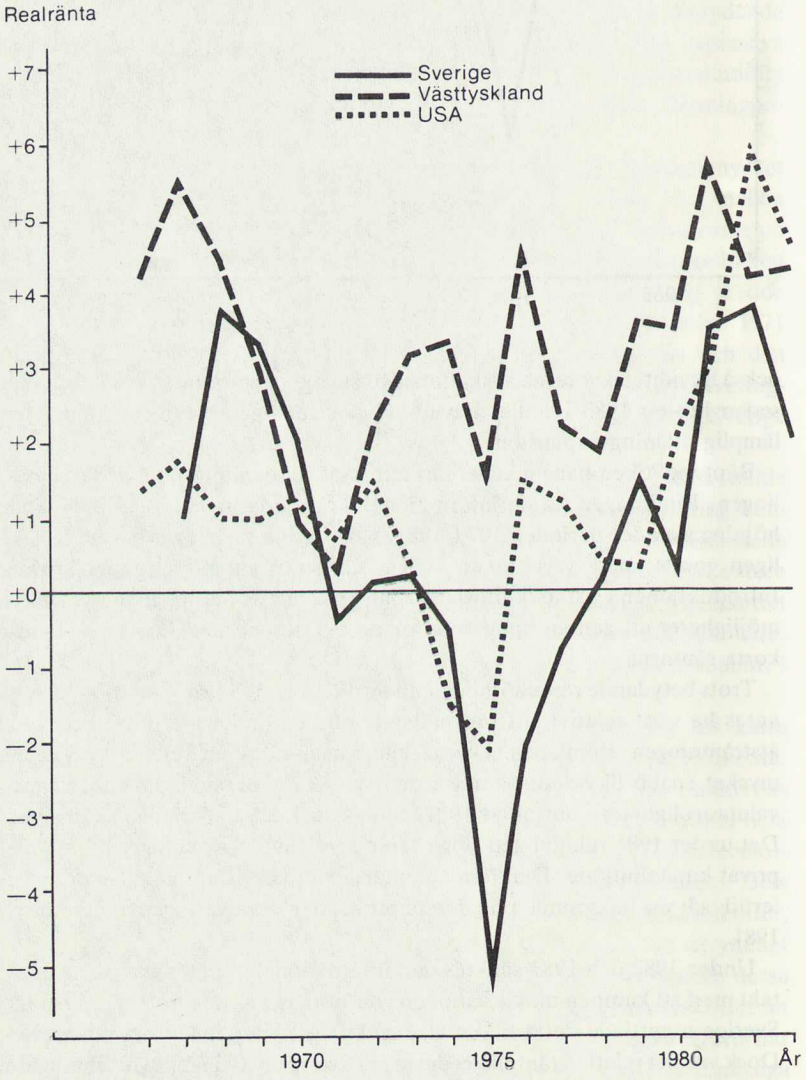

Diagram 7.15 Real ränta på långa statsobligationer i Sverige, Västtyskland och USA 1967–1983

Källor: OECD och finansdepartementet.

Anm. De nominella räntesatserna har deflaterats med BNP-deflatorernas utveckling respektive år.

ovanligt låg. Detta förklaras av den snabba uppgången i världsinflationen som skedde och den tröghet med vilken ränteanpassningen i många fall ägde rum. 1970-talets höga inflation byggde emellertid successivt in starka inflationsförväntningar i ekonomierna. Dessa har under senare år visat sig vara mycket djupt rotade och har starkt bidragit till att den nominella räntenivån inte sjunkit i takt med inflationen.

Utvecklingen på kreditmarknaden under perioden 1970–1983 har således i viktiga delar inneburit stora strukturella förändringar. De mest dramatiska hänger naturligtvis samman med den väldigt snabba *ökningen av statens budgetunderskott.* Det stora statliga finansieringsbehovet har för såväl banker, kapitalmarknadsinstitut som hushåll och sedan 1982 även för företag inneburit att statspapper kommit att väga allt tyngre i de finansiella portföljerna (se tabell 7.37). Till viss del har denna förändring i portföljsammansättningen åstadkommits genom regleringar såsom likviditetskrav för bankerna och placeringsplikt för kapitalmarknadsinstituten, men när det gäller hushåll och företag har en förbättrad avkastning på olika statspapper varit nödvändig.

I takt med statens växande utrymme på kreditmarknaden har andra sektorer i motsvarande grad minskat i betydelse. Det gäller såväl den privata sektorn som bostadssektorn. Hur de olika låntagarnas andel av den totala kreditgivningen utvecklats framgår av diagram 7.16.

En förändring som haft stor betydelse för utformningen av den inhemska kreditpolitiken är *det ökade utlandsberoendet* som beskurit utrymmet för en självständig räntepolitik. För att undvika valutaoroligheter har Sverige de senaste åren dessutom tvingats ha en jämfört med omvärlden hög ränta.

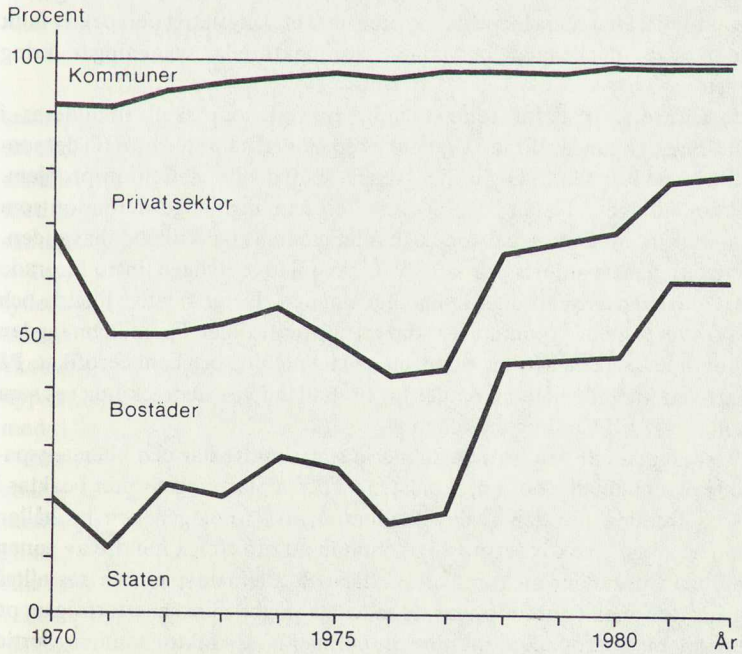

Diagram 7.16 Låntagarnas andel på den inhemska kreditmarknaden. 1970–1982. Procentuell fördelning av totalt kreditflöde

Källor: Riksbanken och finansdepartementet.

Även om utrymmet för räntesänkningar mer eller mindre helt bestäms utifrån, finns det en något större autonomi när det gäller räntehöjningar. Denna asymmetri innebär att finansiering av budgetunderskottet på den inhemska marknaden tenderar att få en viss ränteuppdrivande effekt.

Tillkomsten av en penningmarknad är ytterligare en förändring under senare år som skapat förutsättningar för en mer marknadsanpassad kreditpolitik. Introduktionen av bankcertifikat under 1980 och statsskuldväxlar 1982 har i detta sammanhang varit av avgörande betydelse. Riksbanken har på detta sätt fått en möjlighet att genom direkta marknadsoperationer påverka den korta räntan.

7.8.2 Analysmetoden

I långtidsutredningens beräkningar uppgår inflationstakten fram till 1990 till i genomsnitt drygt 4 % per år. En grundläggande tanke i utredningens analysschema över kreditmarknaden är att budgetunderskottet måste finansieras på ett sådant sätt att likviditetsökningen, mätt som ökningen i penningmängden, begränsas till vad som på empiriska grunder kan antas vara förenligt med denna inflationstakt. Den teoretiska grundvalen är härvidlag det samband mellan penningmängd och nationalinkomst som formulerades redan av Irving Fisher[1] och som sedan utvecklats i olika omgångar. Enligt den ekvation eller snarare identitet som ligger till grund för teorin står penningmängden i en direkt relation till den nominella nationalinkomsten via en variabel för pengars omloppshastighet. Efterfrågan på pengar bestäms primärt av den nominella nationalinkomsten. Övriga faktorers effekt på penningefterfrågan, t ex räntan, fångas upp i omloppshastigheten. Omloppshastigheten eller snarare dess invers, den reala likviditeten i ekonomin för Sverige under perioden 1965–1983 framgår av diagram 7.17. Den reala likviditetskvoten har i ett långsiktigt perspektiv fallit trendmässigt, dock med betydande konjunkturella svängningar kring trenden.

En kärnfråga i detta sammanhang är vad som skall inkluderas i definitionen av pengar. Framväxandet av en mängd nära substitut till det som vi traditionellt kallar pengar har skapat betydande definitionsproblem. Traditionellt arbetar man i Sverige med en penningmängdsdefinition som inkluderar utelöpande sedelstock och allmänhetens banktillgodohavanden. Argument har framförts för att även de relativt nyligen introducerade statsskuldväxlarna skall ingå i penningmängden. De är relativt likvida och kan från företagens synpunkt ses som ett substitut till de i penningmängden inkluderade korta placeringsformerna specialinlåning och bankcertifikat. På samma sätt kan allemanssparandet för hushållen i viss utsträckning ses som ett alternativ till vanlig bankinlåning.

Utredningen har valt att inte räkna in statsskuldväxlar och allemanssparande i penningmängden. Förekomsten av dessa placeringsformer beaktas i stället i trenden för den reala likviditeten, dvs företagen och hushållen kommer vid given aktivitetsnivå i ekonomin att efterfråga mindre av annan likviditet. Införandet av statsskuldväxlar och allemanssparande ses alltså som institutionella förändringar ägnade att något minska efterfrågan på penningmängd såsom den traditionellt definieras. En faktor som emellertid

[1] I Fisher, *The Purchasing Power of Money*, New York, 1911.

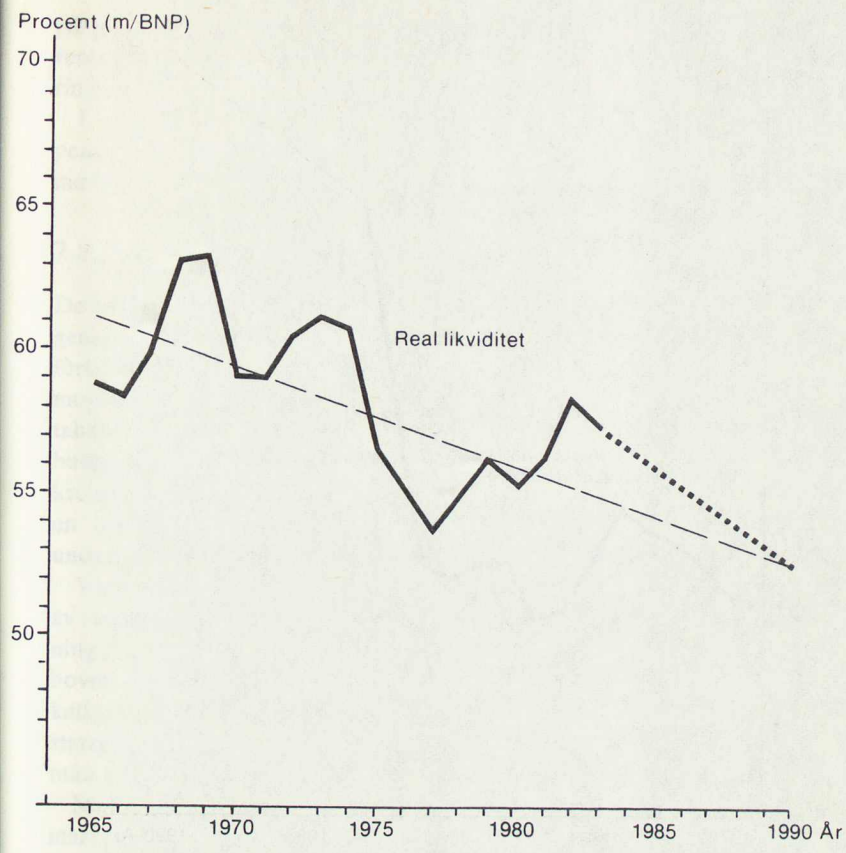

Diagram 7.17 Real likviditetskvot 1965–1983 samt prognos för 1990 som andel av BNP (Alt 1A)

Källor: Riksbanken och finansdepartementet.

Anm. Den reala likviditetskvoten definieras som penningmängd dividerat med nominell nationalinkomst.

samtidigt kan förväntas öka efterfrågan på pengar i förhållande till tidigare är att den privata förmögenheten till följd av de stora budgetunderskotten ökar snabbare än BNP (se diagram 7.18). Utredningen har i kalkylerna räknat med att dessa effekter tar ut varandra. När det gäller penningefterfrågans räntekänslighet tyder skattningar för Sverige på att den är mycket svag.[1]

Trots de problem som är förknippade med definitionen av penningmängd tyder erfarenheterna på att sambandet mellan nationalinkomst och penningmängd, definierad på ett sätt som beaktar institutionella förändringar i ekonomin, i ett långsiktigt perspektiv är tillräckligt stabilt för att kunna ge en uppfattning om hur snabb likviditetsutveckling i ekonomin som kan förenas med den reala utveckling och den inflationstakt som förutses.

Såsom klargörs i en bilaga till denna utredning[2] kan en kreditmarknadsanalys göras på olika sätt. Antingen man utgår från explicita antaganden om sambanden på kreditmarknaden i termer av monetär bas och kreditmultiplikator eller direkt gör en bedömning av expansionen i banksektorn blir emellertid resultatet i en långsiktig analys i praktiken detsamma.[3]

Det relativt stabila samband som i ett långsiktigt perspektiv kan iakttas mellan den utelöpande sedelstocken och nominella BNP har i långstidsut-

[1] Se t ex A Markowski, *Penningefterfrågan i Sverige under sjuttiotalet,* Sveriges Riksbank 1982, stencil.

[2] J Myhrman, *Budgetunderskott och samhällsekonomi,* bilaga 11 till LU 84, SOU 1984:6.

[3] För en diskussion om den långsiktiga effekten av olika sätt att styra kreditmarknaden, se t ex; OECD, Budget financing and Monetary Control, Paris, 1982.

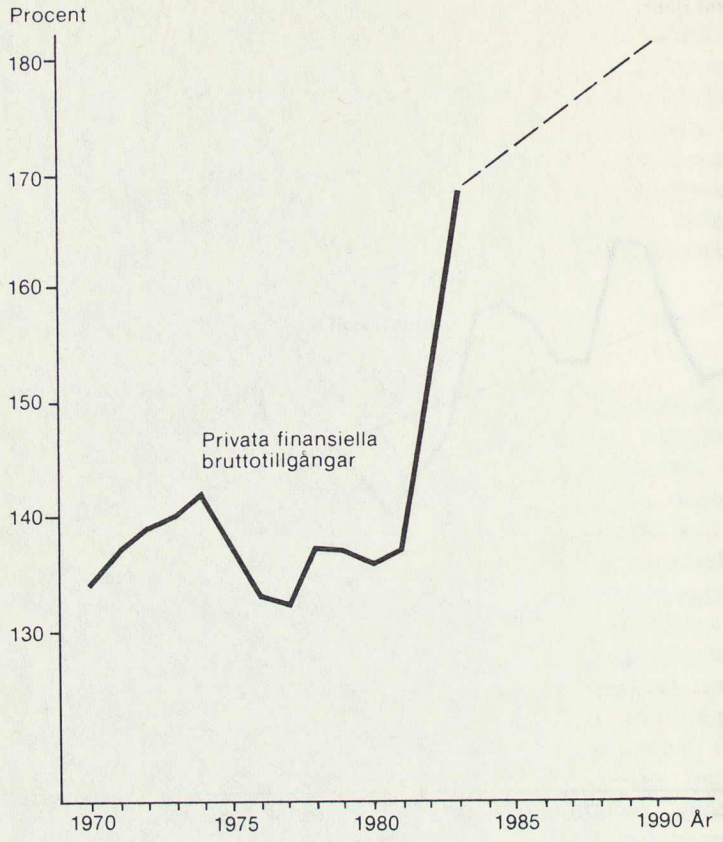

Diagram 7.18 Privata finansiella bruttotillgångar 1970–1983 samt prognos för 1990 som andel av BNP

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

redningen utnyttjats för att bestämma sedelmängdens ökning. Vidare kan inte bankernas nettoställning mot riksbanken långsiktigt utvecklas hur som helst. Ökade fordringar på riksbanken skulle t ex snart driva ned räntenivån och riskera att medföra ett valutautflöde, medan en ökad skuldsättning skulle få motsatt effekt. För den långsiktiga jämviktssituation som tänks råda 1990 är det därför rimligt att räkna med att bankernas nettoställning mot riksbanken ligger på en genomsnittligt sett normal nivå. Utredningen har valt att under perioden låta nettoställningen (exkl kassakrav) vara oförändrad som andel av bankernas inlåning i förhållande till ett genomsnitt under de senaste 5 åren. Även kassakraven antas förbli oförändrade under perioden.

Efter antaganden om valutareservens utveckling och riksbankens vinst beräknas sedan utrymmet för statlig upplåning i riksbanken. Samtidigt bestämmer utvecklingen av bytesbalans, privat kapitalbalans och kravet på ökning av valutareserven det statliga upplåningsbehovet utomlands. Bankernas bidrag till budgetunderskottets finansiering bestäms utifrån antagandet att bankernas innehav av statspapper, mätt som andel av inlåningen, skall vara oförändrat. Kapitalmarknadsinstitutens köp av statspapper bestäms sedan av utvecklingen av deras finansiella placeringskapacitet vid givna krav

på placering i prioriterade stats- och bostadsobligationer. Efter en mer renodlad prognos över hushållens bidrag till budgetunderskottets finansiering erhålls residualt kravet på upplåning hos företagen.

I avsnitt 7.8.4 redogörs för de totala finansiella strömmarna under perioden och de krav på anpassning i de finansiella portföljerna som detta medför.

7.8.3 Budgetunderskottets finansiering 1990

De beräkningar av utvecklingen på kreditmarknaden som redovisas nedan är genomgående gjorda för utredningens alternativ 1 A. Skillnaderna i förhållande till alternativ 2 A vad gäller effekterna på kreditmarknaden och möjligheterna att finansiera budgetunderskottet är dock som framgår av tabell 6.14 mycket små. I de kalkyler som utredningen gjort hamnar budgetunderskottet 1990 i de båda alternativen på 46 resp 40 miljarder kronor. Detta beräknas motsvara 4 % resp 3,5 % av BNP och innebär alltså en avsevärd minskning av budgetunderskottet jämfört med 1983 då underskottet motsvarade drygt 12 % av BNP.

Vid en kalkyl över budgetunderskottets finansiering är ränteantagandena av avgörande betydelse. Den inhemska räntenivån bestäms i stor utsträckning av utvecklingen i omvärlden. Det betydande statliga finansieringsbehovet hos allmänheten, framförallt hos företagen, som framkommer i kalkylerna, ställer samtidigt krav på en relativt hög ränta på inhemska statspapper. Detta gäller framför allt under perioden fram till 1987 men i viss mån även för 1990.

Mot denna bakgrund har utredningen för 1990 antagit att den korta marknadsbestämda räntan ligger på samma nivå som i omvärlden, ca 7 %, och att räntan vid långfristig upplåning från allmänheten (riksobligationer) ligger en procentenhet högre. Vid en inflation på 4 % innebär det att realräntan ligger på 4 %, vilket i ett historiskt perspektiv är en hög nivå.

Upplåning i riksbanken eller i utlandet

Utredningen räknar med att av det bytesbalansöverskott på 10 miljarder kr som föreligger 1990 används ca 4 miljarder kr till en uppbyggnad av valutareserven, ca 3 miljarder kr till att täcka ett privat kapitalutflöde till följd av en relativt snabb ökning av exportkrediterna och ca 3 miljarder kr till amortering av den statliga utlandsskulden. Den bokförda utlandsskulden skulle ändå vara oförändrad, eftersom den kursförlust till följd av redan inträffade kursförändringar som beräknas bli bokförd 1990 kan uppskattas till ungefär 3 miljarder kr.

Sedan valutareservens utveckling bestämts kan utrymmet för statens upplåning i riksbanken beräknas utifrån en prognos för riksbankens ökning i eget kapital samt övriga skulder och den ökning av sedelmängden och bankernas nettotillgodohavanden som angetts ovan. När det gäller ökningen av riksbankens eget kapital begränsas denna av att utredningen räknat med att inleveransen till staten ökar från 4 miljarder kr 1983 till 6,5 miljarder kr 1990. Som framgår av tabell 7.35 kan statens finansieringsutrymme i riksbanken på detta sätt uppskattas till ca 2 miljarder kronor 1990.

Tabell 7.35 Beräkning av statens upplåning i riksbanken 1990
Förändring i miljarder kronor

Sedelmängd och bankernas nettoställning (monetär bas)		+ 4
Riksbankens eget kapital + övriga skulder		+ 2
Summa tillgängligt för placeringar		+ 6
Valutareserven		+ 4
valutaflöde på grund av bytesbalansen	+ 10	
privat kapitalbalans	− 3	
statlig kapitalbalans	− 3	
Statens upplåning i riksbanken		+ 2
Summa tillgångar		+ 6

Upplåning i bankerna

Den omedelbara effekten av att finansiera ett underskott i banksektorn beror på i vad mån innehavet av statspapper blir ett komplement eller substitut till bankernas övriga tillgångar. Om övriga tillgångar är opåverkade, kommer resultatet att bli att balansomslutningen på båda sidor ökar med ett belopp motsvarande statens upplåning. I en sådan situation medför alltså även en finansiering i banksektorn en ökning av likviditeten i ekonomin. Om bankerna vill återställa relationen mellan reserver och inlåning, kommer de emellertid på sikt att minska kreditgivningen till övriga sektorer i samma utsträckning som innehavet av statspapper ökat. Samma effekt kan naturligtvis också nås genom en direkt reglering av bankernas utlåning till allmänheten. Upplåning i bankerna får då samma effekt som upplåning hos allmänheten. Hur bankerna på kort sikt i realiteten beter sig beror i hög grad på de kompletterande penningpolitiska åtgärder som riksbanken vidtar. I ett längre perspektiv är det rimligt att räkna med att finansiering hos bankerna huvudsakligen tränger undan andra låntagare.

För att beräkna hur mycket av det statliga upplåningsbehovet som kan tillgodoses i banksektorn måste en bedömning göras av hur stor del av bankernas totala kreditexpansion som staten långsiktigt kan lägga beslag på. Som tidigare påpekats har det under senare år blivit alltmer uppenbart att statspapprens andel av bankernas balansräkningar ej kan fortsätta att öka på samma sätt som under andra hälften av 1970-talet. Utredningen har mot denna bakgrund räknat med att bankernas innehav av stats- och bostadsobligationer, mätt som andel av den totala inlåningen, kommer att vara oförändrat under perioden fram till 1990. För 1990 då inlåningen från allmänheten beräknas öka med ca 31 miljarder kr skulle detta innebära ett nettoplaceringsutrymme för stats- och bostadsobligationer på 15 miljarder kr. Av dessa kan 8 miljarder kr beräknas bli placerade i bostadsobligationer varefter det återstår 7 miljarder kr för placering i statspapper. Detta är betydligt lägre än tidigare, vilket är ett uttryck för dels en långsammare total kreditexpansion i bankerna i nominella termer, dels att en ökad andel av nyutlåningsutrymmet skall gå till den privata sektorn.

Tabell 7.36 Finansiering av statens budgetunderskott 1980, 1983 och 1990
Miljarder kr, löpande priser

	1980	1983	1990
Riksbanken	–1	–15	2
Övriga banker	18	15	7
AP-fonden	6	10	4
Försäkringsbolagen	4	12	13
Hushållssektorn	5	10	15
Företagen, övrigt	–	30	5
Summa inhemsk upplåning	32	62	46
Utlandet[a]	22	25	0
Totalt budgetunderskott	54	87	46

[a] Upplåningen utomlands inkluderar den bokföringsmässiga ökning av utlandsskulden som uppkommer när redan inträffade valutaförluster realiseras genom omsättning av utlandsskulden. Den uppgår 1990 till 3 miljarder och för hela perioden 1984–1990 till ca 25 miljarder kr.

Upplåning hos allmänheten

Det minskade utrymmet för statspapper i bankerna, i kombination med att statens upplåning utomlands upphör, kommer att ställa krav på ökad upplåning hos allmänheten framför allt under de närmaste åren. Upplåningsbehovet minskar dock mot slutet av perioden och är 1990 betydligt mindre än 1983. Även om allmänhetens innehav av statspapper i förhållande till de totala finansiella tillgångarna kommer att behöva vara väsentligt större 1990 än 1983 räknar utredningen därför ändå med att risken för utträngning av näringslivets investeringar på grund av statsupplåningen skall vara relativt begränsad 1990.

I utredningens kalkyler har antagits att AP-fondens finansiella sparande minskar något under perioden. Vid antagande om att även fortsättningsvis ca 75 % av placeringarna skall gå till prioriterade obligationer och med krav på att AP-fonden i samma utsträckning som idag skall bidra till den långsiktiga bostadsfinansieringen kommer utrymmet för nettoköp av statspapper 1990 att begränsas till ca 4 miljarder kr. Bland kapitalmarknadsinstituten blir det därför de privata försäkringsbolagen som får stå för huvuddelen av bidraget till budgetunderskottets finansiering. Vid oförändrade placeringskrav kan deras placeringsutrymme för statspapper beräknas till 13 miljarder kr 1990. Fördelningen av statsupplåningen mellan banker, försäkringsbolag och AP-fond sammanhänger med hur bostadsfinansieringen sker. Utredningen har i kalkylerna utgått från att var och en av de tre finansiärerna liksom hittills skall svara för ungefär en tredjedel av bostadssektorns prioriterade upplåningsbehov på marknaden.

Hushållens bidrag till finansieringen av budgetunderskottet kan beräknas öka av två skäl. Dels förbättras enligt kalkylerna det finansiella sparandet under perioden, dels kommer genom introduktionen av allemanssparandet hushållssparandet i ökad utsträckning att kanaliseras till staten. För 1990 beräknas statens upplåning i hushållssektorn i form av obligationer och

Tabell 7.37 Statspapper som andel av totala finansiella tillgångar för olika sektorer (Alt 1A)

	1970	1980	1982	1990
Hushåll	3	9	9	15
Icke-finansiella företag	–	–	5	19
Banker	8	12	14	12
Privata försäkringsbolag	8	16	20	36
AP-fonden	8	21	25	30

allemanssparande uppgå till ca 15 miljarder kr. Mätt som andel av hushållens totala placeringskapacitet 1990 motsvarar detta ca 30 %, vilket är betydligt mer än under 1980-talets första år.

Statens placeringskrav hos företagen framkommer i kalkylerna som en residual. Under de närmaste åren måste betydande belopp lånas upp i företagssektorn, runt 25–30 miljarder kronor per år. Trots att upplåningen hos företagen sedan minskar betydligt för att 1990 begränsas till 5 miljarder kr innebär detta att andelen statspapper bland företagens finansiella tillgångar kommer att ligga på en hög nivå (se tabell 7.37).

En viktig förutsättning för att en betydande del av finansieringen skall kunna ske hos företagen har skapats genom introduktionen av marknadsanpassade upplåningsinstrument i form av statsskuldväxlar och riksobligationer. Den snabbt ökande andelen statspapper i företagens portföljer under perioden kommer att ställa krav på en konkurrenskraftig räntesättning på dessa papper. Detta kommer naturligtvis också att innebära en risk för finansiell utträngning av företagens realinvesteringar. Detta problem är speciellt påtagligt under perioden fram till 1987, vilket närmare framgår av analysen i avsnitt 10.8, 11.3 och 11.5.

7.8.4 Finansieringsbilden 1990

I tabell 7.38 ges på aggregerad nivå en bild av de finansiella strömmarna samt de finansiella tillgångs- och skuldstockarna 1982 och 1990. Av tabellen framgår också hur det finansiella sparandet sammanhänger med de finansiella flödena. En fullständig bild av de finansiella bruttoströmmarna mellan olika sektorer, samt av de finansiella tillgångs- och skuldstockarna 1990 framgår av tabellerna 40 och 41 i tabellbilagan. De totala finansiella tillgångs- och skuldstockarna samt flödena mellan olika sektorer anges där som andel av de totala finansiella tillgångarna resp den totala kreditgivningen för åren 1982 och 1990.

De mest dramatiska förändringarna på kreditmarknaden under perioden fram till 1990 sammanhänger med finansieringen av budgetunderskottet och då i första hand med företagens och i viss mån även hushållens snabbt växande statspappersinnehav.

Av tabell 7.39 framgår att placeringen av statsskulden 1990 i vissa avseenden ser helt annorlunda ut än tidigare. Inom landet sker en avsevärd omfördelning från banksektorn till allmänheten och då framförallt till företagssektorn. Då statens upplåning utomlands upphör under perioden

Tabell 7.38 Finansiell placeringskapacitet för olika sektorer 1982 och 1990 (Alt 1A)
Miljarder kr

	Stat		Kommun		Social-försäkring		Finansiella företag		Icke finansiella företag		Hushåll		Utland	
	1982	1990	1982	1990	1982	1990	1982	1990	1982	1990	1982	1990	1982	1990
Finansiella flöden														
Finansiella placeringar	15	20	4	6	19	18	132	156	60	79	38	53	41	17
varav statspapper	–	–	2	–	8	4	21	22	23	5	5	15	17	–3
övrigt (inkl aktier)	15	20	2	6	11	14	111	134	37	74	33	38	24	20
Upplåning (inkl aktier)	75	44[a]	2	9	–	–	107	117	64	114	40	38	21	27
Finansiellt sparande	– 60	– 24	2	– 3	19	18	25	39	– 4	– 35	– 2	15	20	–10
Finansiella stockar (exkl aktier)														
Finansiella tillgångar	149	290	50	92	204	360	1 138	2 236	441	1 034	415	736	284	447
varav statspapper	–	–	2	4	53	108	178	339	24	203	44	141	96	128
övrigt	149	290	48	88	151	252	960	1 897	417	831	371	595	189	319
Skulder	397	928	67	116	–	–	958	1 766	754	1 447	358	633	197	305
Finansiell nettoförmögenhet	–248	–638	–17	–24	204	360	180	470	–313	– 413	57	103	137	142

[a] Exkl valutaförluster.

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

Tabell 7.39 Placeringen av statsskulden 1980, 1983 och 1990
Procentuella andelar

	1980	1983	1990
Riksbanken	16,8	9,0	7,9
Övriga banker	23,6	19,8	13,9
AP-fonden	15,6	12,8	11,6
Försäkringsbolagen	8,7	9,6	14,9
Företag	–	11,1	21,7
Hushåll	16,2	11,0	15,2
Övriga inhemska sektorer	0,8	1,0	1,0
Utlandet	18,3	25,7	13,8
Summa	100	100	100

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

minskar också den andel av statsskulden som är placerad utomlands betydligt. Mätt som andel av BNP beräknas statens utlandsskuld utgöra ca 11,5 % 1990 jämfört med 18 % 1983.

Att en väsentligt större del av statsskulden 1990 är placerad hos företagen innebär naturligtvis också att andelen statspapper av företagens finansiella tillgångar växer kraftigt under perioden (tabell 7.40). Utredningen räknar med att en fortsatt statlig upplåning i företagssektorn kommer att underlättas av en ökad intermediation i kreditsystemet. Bland annat sker detta genom att bankerna ökar sin inlåning från och sin utlåning till företagen. Detta är också delvis ett uttryck för företagssektorns heterogenitet. Samtidigt som en stor grupp företag, framför allt bland de mindre och medelstora företagen, är beroende av en ökad kreditgivning för sin expansion, finns det också många företag som även under perioden fram till 1990 kommer att ha stor finansiell placeringskapacitet.

Hushållens ökande andel av statsskulden förklaras främst av introduktionen av allemanssparandet. Till följd av detta antas också att hushållens andel av bankinlåningen minskar något under perioden. Såsom framgår av tabell 7.41 innebär detta att en omflyttning av hushållens finansiella tillgångar från banksparande till statspapper äger rum fram till 1990. Vidare antas hushållens försäkringssparande öka sina andel av de finansiella tillgångarna.

Tabell 7.40 Fördelningen av företagens finansiella tillgångar 1980, 1983 och 1990
Procentuella andelar

	1980	1983	1990
Bankinlåning	18,0	15,9	15,7
Statspapper	–	9,9	19,4
Fordringar mot utlandet	11,8	11,9	11,5
Övrigt	70,2	63,3	53,4
Summa	100	100	100

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

Tabell 7.41 Fördelningen av hushållens finansiella tillgångar 1980, 1983 och 1990
Procentuella andelar

	1980	1983	1990
Bankinlåning	48,3	41,3	36,2
Statspapper inkl allemanssparande	9,8	9,2	15,3
Försäkringssparande	9,1	8,5	11,1
Aktier	9,6	20,8	20,1
Övrigt	23,2	20,8	17,3
Summa	100	100	100

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

Utredningen räknar med att hushållssektorns kreditefterfrågan under 1980-talet inte kommer att öka lika snabbt som under 1970-talet, främst till följd av skatteomläggningen, minskat småhusbyggande och höga realräntor. Deras upplåning i bankerna beräknas mot denna bakgrund öka långsammare än företagens.

Bland övriga strukturella förändringar som kreditmarknaden genomgår under perioden kan noteras de privata försäkringsbolagens ökade betydelse som långivare. Detta gäller i första hand utlåningen till staten och är ett uttryck för deras relativt snabbt växande placeringskapacitet under perioden fram till 1990. Detta förklaras i sin tur dels av att hushållens privata försäkringssparande antas öka betydligt, dels av att det finansiella sparandet blir stort bl a till följd av att realräntan genomgående är relativt hög. Socialförsäkringssektorns finansiella sparande minskar däremot något under perioden fram till 1990, vilket medför en motsvarande nedgång i deras placeringskapacitet.

7.9 Välfärd, inkomst- och förmögenhetsfördelning

Ett av de grundläggande målen för den ekonomiska politiken är en jämn fördelning av levnadsstandarden. Fördelningskonflikter uppstår ständigt men problemen accentueras i en situation där de totala ekonomiska resurserna ökar långsammare än tidigare eller minskar. Begreppet levnadsstandard är emellertid mycket mångfasetterat. Någon precisering av "jämn fördelning av levnadsstandarden" har inte gjorts i långtidsutredningen. Däremot redovisas i detta avsnitt utvecklingen av välfärden och inkomst- och förmögenhetsfördelningen i några relevanta avseenden.

Mot bakgrund av den ekonomiska stagnationen under andra hälften av 1970-talet och början av 1980-talet har intresset i denna långtidsutredning fokuserats på de ekonomiska aspekterna på välfärden och dess fördelning. Därigenom har det varit möjligt att fördjupa analysen på detta område jämfört med tidigare långtidsutredningar.

I avsnitt 7.9.1 diskuteras välfärdsbegreppet och statistik som belyser välfärden och dess fördelning. I avsnitt 7.9.2 redovisas några resultat från en undersökning rörande den materiella välfärdsutvecklingen sedan mitten av 1970-talet. Arbetslivet och dess betydelse för välfärden diskuteras i avsnitt

7.9.3 bl a mot bakgrund av några nya studier rörande sambandet mellan arbetslöshet och ohälsa. I avsnitt 7.9.4 ges en bild av välfärdsfördelningen sådan den framkommer i traditionell inkomst och förmögenhetsstatistik.[1] Denna statistik ger ett relativt bra mått på individernas och hushållens ekonomiska resurser och den materiella standard som därmed kan uppnås. I avsnitt 7.9.5 slutligen diskuteras den omfördelning mellan generationer som blir resultatet av stora och långvariga budgetunderskott.

7.9.1 Välfärd

Redan i inledningen till långtidsutredningen framhålls att dess centrala uppgift är att belysa hur de övergripande ekonomiska målen skall uppnås på medellång sikt. Denna inriktning på ekonomisk politik och ekonomins funktionssätt innebär självfallet att en lång rad andra politiskt och socialt viktiga frågor kommer att ligga utanför utredningens arbetsområde. Denna begränsning av utredningens arbete har varit helt nödvändig med hänsyn till utredningens huvuduppgift, arbetsinsats, tidsåtgång och slutproduktens omfattning.

Inte desto mindre är det väsentligt att långtidsutredningarna även tar upp andra aspekter på välfärden än de makroekonomiska. Sålunda har långtidsutredningarna det senaste decenniet innehållit olika studier rörande inkomst- och välfärdsfördelning m m.

Traditionellt har man ofta jämställt hög konsumtion och materiell standard med välfärd. Den utvidgning av välfärdsbegreppet som skett under 1960- och 1970-talen har emellertid inneburit att även andra aspekter på välfärden lyfts fram. Vanligen brukar man indela välfärdsbeskrivningar i ett antal komponenter. Den första svenska levnadsnivåundersökningen 1968 innehöll följande nio komponenter: (1) Hälsa och tillgång till vård, (2) Sysselsättning och arbetsvillkor, (3) Ekonomiska resurser och konsumtionsvillkor, (4) Kunskaper och utbildningsmöjligheter, (5) Familj och sociala relationer, (6) Bostad och närservice, (7) Rekreation och kultur, (8) Säkerhet till liv och egendom och (9) Politiska resurser.[2]

Levnadsnivåundersökningen 1968 var den första kartläggningen i Sverige av välfärden och dess fördelning. Institutet för social forskning har följt upp denna undersökning 1974 och 1981. Institutet kommer under våren 1984 att publicera en analys av förändringar i välfärden och dess fördelning 1968–1981 baserad på dessa undersökningar.[3] Denna rapport kan ses som ett komplement till långtidsutredningens bild av den ekonomiska utvecklingen under 1970-talet med en beskrivning av hur andra aspekter av välfärden har utvecklats.

I detta sammanhang kan nämnas att statistiska centralbyrån sedan 1974 genomför årliga undersökningar rörande levnadsförhållanden (ULF) i form av personliga intervjuer. Även SCB:s arbetskrafts- och inkomstfördelningsundersökningar (AKU resp HINK) är i hög grad relevanta för att belysa levnadsstandarden och dess fördelning. SCB publicerar löpande resultaten av sina undersökningar om välfärden som rapporter i serien levnadsförhållanden och i den s k Välfärdsbulletinen. Slutligen kan nämnas att statistikutredningen har redovisat en rapport om behovet av välfärdsstatistik.[4]

Mot bakgrund av den relativt omfattande statistik rörande välfärden och

[1] Avsnittet bygger till stor del på Staffan Wahlström, *Inkomst- och förmögenhetsfördelningen,* bilaga 10 till LU 84, SOU 1984:6.

[2] För en beskrivning av levnadsnivåundersökningarna se S Johansson, *Institutets välfärdsforskning och dess förutsättning,* Institutet för social forskning 1980.

[3] *Välfärd i förändring,* Institutet för social forskning, 1984.

[4] *Behov av välfärdsstatistik,* En rapport till statistikutredningen, januari 1983.

dess fördelning som f n växer fram i Sverige har långtidsutredningen denna gång ansett sig kunna koncentrera intresset till en del nytt material rörande sådana aspekter av välfärden som är mer fast knutna till den ekonomiska utvecklingen.

7.9.2 Ekonomisk utveckling och välfärd

Det hävdas ofta att bruttonationalprodukten (BNP) är ett dåligt mått på välfärden. Det beror både på svårigheter att mäta den samlade produktionen och på att många aspekter som är väsentliga för välfärden inte kommer till uttryck i ett mått som BNP.

Långtidsutredningen vill i detta sammanhang understryka att BNP inte är och inte heller har varit avsett som ett mått på välfärd eller livskvalitet i vid mening. Samtidigt är det helt klart att BNP måste inta en central plats i den ekonomiska analysen som mått på produktionen av varor och tjänster. BNP anger på ett övergripande sätt vilket resursutrymme som finns att fördela mellan kapitalbildning och konsumtion. Det är också uppenbart att variationer i BNP är väsentliga för sysselsättning och arbetslöshet vilket har klara välfärdsimplikationer.

Det är emellertid klart att den ekonomiska välfärden kan beskrivas på ett mer allsidigt sätt än vad som kommer till uttryck i BNP eller i andra övergripande mått. Statistiska centralbyrån har bl a gjort ett sådant försök att beskriva hur den materiella välfärden har utvecklats under andra hälften av 1970-talet.[1] Här återges några av de resultat man därvid har kommit fram till.

Reallöner och privat konsumtion har i stort sett stagnerat under andra hälften av 1970-talet. Det framgår av nedanstående tablå där periodindelningen grundas på att 1976 var ett toppår för kurvorna rörande egenliga löner och privat konsumtion i fasta priser.

Reallön och privat konsumtion per capita, procentuell förändring

	1970–1976	1976–1981
Egentliga löner	+ 13	– 5
Privat konsumtion	+ 16	– 1

Av detta skulle man kunna dra slutsatsen att den materiella standarden har stagnerat under andra hälften av 1970-talet. Bilden är emellertid mer sammansatt än så. Av centralbyråns undersökning framgår bl a följande.

Även om de egentliga lönerna har minskat under perioden så har hushållens disponibla inkomster ökat med 2 à 3 %. Det beror på att inkomstöverföringarna från den offentliga sektorn till hushållen har ökat kraftigt. Särskilt är det pensionärernas reala inkomster som har ökat. Andra hälften av 1970-talet har därmed inneburit en omfördelning av inkomster från löntagare till pensionärer. Genom att den offentliga sektorns budgetunderskott samtidigt har ökat har denna omfördelning kommit till stånd genom en ökad offentlig upplåning.

Den privata konsumtionen per capita har, som framgår av tablån, minskat

[1] *Ekonomisk stagnation – vad har hänt med välfärden?* Levnadsförhållanden, Rapport nr 30, Statistiska centralbyrån 1982.

något 1976–1981. Den totala konsumtionen har däremot ökat. Det beror på att den offentliga konsumtionen har ökat med ca 16 % i fasta priser under perioden. Särskilt snabbt har barnomsorg, äldreomsorg och andra delar av socialvården ökat. Hälso- och sjukvården har också utvecklats starkt. Även under senare delen av 1970-talet har vi således haft en påtaglig konsumtionsökning. Den har emellertid framför allt gällt tjänster producerade inom den offentliga sektorn. Samtidigt är det dock ett problem att denna konsumtionsökning har möjliggjorts genom en ökad upplåning i utlandet.

Inom ramen för en oförändrad privat konsumtion har det vidare skett betydelsefulla förskjutningar. Bostadskonsumtionen har ökat. Det återspeglas i att bostadsstandarden har förbättrats även under andra hälften av 1970-talet. Trångboddhet är numera mycket ovanlig. Endast 4 % av den vuxna befolkningen var trångbodd 1980 (som trångbodda avses då mer än två personer per rum, kök och vardagsrum oräknade), vilket är en minskning med 2,5 procentenheter från 1976. Den kvarvarande trångboddheten gäller framför allt invandrare och barnfamiljer. I det senare fallet är det dessutom delvis fråga om temporära problem innan flyttning till en större bostad hunnit ske. Andra förändringar av konsumtionsstrukturen belyses i avsnitt 7.3.

En annan faktor av betydelse för beskrivningen av den materiella välfärden är att nationalräkenskaperna registrerar inköp av varaktiga och delvis varaktiga varor som privat konsumtion i stället för det teoretiskt mer riktiga nyttjandevärdet av dessa varor. Inköpen av bilar minskade med 40 % mellan 1976 och 1981 vilket i nationalräkenskaperna registreras som en minskad privat konsumtion. Antalet registrerade bilar ökade emellertid med 15 % vilket indikerar en ökad konsumtion i termer av nyttjandevärde. Ytterligare ett exempel är att andelen hushåll med diskmaskin ökade från 20 % till 31 % 1980.

Detta illustrerar förhållandet att den nivå på den privata konsumtionen som rådde under andra hälften av 1970-talet troligen var tillräckligt hög för att tillåta en fortsatt uppbyggnad av kapitalvarustocken i hushållssektorn. I termer av nyttjandevärden torde därmed den privata konsumtionen ha ökat även under senare delen av 1970-talet.

7.9.3 Arbetslivet

Arbetet är av grundläggande betydelse för samhället och för den enskilde individen och arbetslivet och dess villkor formar en väsentlig del av människornas välfärd. Genom att delta i arbetslivet får individen förutom en materiell försörjning även möjligheter att delta i en social gemenskap.

Genom att arbetet intar en så viktig roll för både den enskilde och samhället har statsmakterna tagit ett växande ansvar för utformningen av arbetslivets villkor. Förutom en aktiv sysselsättningspolitik har arbetsmarknadens regelsystem utformats så att de arbetande själva skall ha inflytande över bl a arbetsmiljö, arbetstider och arbetsvillkor i vid mening.

Under senare år har arbetsmarknadspolitiken i stor utsträckning fått bära de problem som uppstått genom olika brister i ekonomins funktionssätt. Intresset för frågor kring arbetslivet i stort har därmed allt mer kommit att fokuseras på de problem som är orsak till och en följd av en växande arbetslöshet. I ett internationellt perspektiv har Sverige lyckats att upprätt-

hålla en hög sysselsättningsgrad och låg arbetslöshet. Detta har delvis kunnat ske genom omfattande arbetsmarknadspolitiska insatser. Trots en mycket hög prioritering av den fulla sysselsättningen har ändå vissa grupper på arbetsmarknaden drabbats särskilt hårt.

En central uppgift för långtidsutredningen är att undersöka förutsättningarna för att forma en politik för full sysselsättning. De alternativ utredningen arbetar med preciserar olika villkor för samhällsekonomisk balans med mål om att komma ner till en låg arbetslöshetsnivå. Om de förutsättningar utredningen arbetar med inte skulle realiseras minskar också möjligheterna att uppnå full sysselsättning. Detta skulle medföra en betydligt högre arbetslöshet än vad som varit vanligt under efterkrigstiden. En sådan utveckling skulle leda till en i många avseenden väsentligt lägre välfärd. Det är därför viktigt att belysa flera aspekter av arbetslösheten än de som kommer till uttryck i arbetslöshetstal och arbetsmarknadspolitiska åtgärder. I nedanstående avsnitt ges en sammanfattning av data över arbetslöshetens struktur samt samband mellan arbetslöshet och ohälsa.

Arbetslöshetens struktur: Oberoende av vilket mått som används för att mäta den samlade arbetslösheten framstår de arbetslösa som en heterogen grupp vilket medför att arbetslösheten påverkar de arbetslösa olika. Den totala arbetslöshetsvolymen under en viss tidpunkt kan bäras av många individer som är arbetslösa under en kort tid eller av färre individer som är arbetslösa under en längre period. Den sammantagna arbetslöshetstiden för en individ under en viss period kan i sin tur delas upp i antalet arbetslöshetstillfällen resp längden på varje arbetslöshetsperiod. I nedanstående tablå redovisas andelen av de arbetslösa som varit arbetslösa längre än 13 resp 26 veckor. Som framgår av tablån har andelen långvarigt arbetslösa ökat under perioden 1971–1982.

Andelen av de arbetslösa som varit arbetslösa längre än 13 resp 26 veckor, procent

	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982
Mer än												
26 veckor	11	17	18	17	15	15	16	18	20	17	18	22
13 veckor	27	35	36	32	32	32	34	38	37	34	38	44

Källa: *Arbetsmarknadspolitik under omprövning,* EFA 1984.

Vid sidan av den genomsnittliga arbetslöshetens längd varierar även antalet arbetslöshetsperioder bland de arbetslösa. En samlad statistik över antalet arbetslöshetsperioder resp längden på dessa perioder saknas i dag.[1] Även risken för att bli arbetslös varierar mellan olika individer. I SCB:s levnadsnivåundersökning beskrivs de egenskaper som karaktäriserar riskgrupper för arbetslöshet. Vid en åldersuppdelning framkommer att ungdomar löper större risk att bli arbetslösa än andra åldersgrupper. Arbetslösheten är också högre bland småbarnsföräldrar och då särskilt ensamstående småbarnsföräldrar. Arbetslösheten är vidare högre bland dem som har stor försörjningsbörda och bland dem som lever under ekonomiskt svåra förhållanden eller nära existensminimum. Dessutom är arbetslösheten vanligast bland dem som saknar formell utbildning och bland dem med kortare utbildning än den obligatoriska. Socialt isolerade och de med

[1] Se vidare diskussion i *Arbetsmarknadspolitik under omprövning,* EFA 1984.

hälsoproblem eller arbetshandikapp är också överrepresenterade bland de arbetslösa. Vid en betydligt sämre utveckling än den väg mot balans i ekonomin som långtidsutredningen anvisar är det troligt att det i första hand blir de nämnda riskgrupperna som får bära bördan av de makroekonomiska problemen.

Arbetslöshet och ohälsa: God hälsa torde vara en av de allra viktigaste välfärdskomponenterna. Undersökningar om hur hälsan påverkas av arbetslöshet har i tider av stor arbetslöshet gjorts inom den medicinska forskningen. Merparten av kunskapen om arbetslöshetens hälsomässiga effekter härrör från depressionsåren under 1930-talet. Under 1970-talet aktualiserades åter den medicinska forskningen kring arbetslöshet och intresset har ökat kraftigt under de allra senaste åren.

Den föreliggande forskningen om sambanden mellan arbetslöshet och ohälsa visar att arbetslöshet innebär ökade risker för fysisk och psykisk ohälsa på ett flertal olika sätt. Arbetslöshetens effekter på hälsotillståndet för den enskilde individen brukar delas in i fysiologiska förändringar, somatiska symtom och psykiska besvär. Bland mätbara fysiologiska effekter noteras bl a förhöjt blodtryck, en ökning av utsöndringen av stresshormoner, en höjning av kolesterolhalten i blodet etc. Bland de somatiska symtomen kan bl a en ökning av sjukligheten och av dödligheten i hjärt- och kärlsjukdomar konstateras. Även psykosomatiska problem såsom t ex ledbesvär, håravfall, magkatarr och sömnlöshet ökar. Av de psykiska besvären framstår ökad oro, ångest och nervositet som en följd av arbetslöshet. En utbredd passivitet bland de arbetslösa är vanlig. Flera undersökningar visar också på ett starkt samband mellan depressioner och arbetslöshet. Den enskildes arbetslöshet påverkar även de närstående. Bl a visar ett flertal undersökningar att skilsmässofrekvenserna ökar.[1]

Den tradition som idag dominerar forskningen kring arbetslöshet och ohälsa syftar i första hand till att undersöka individuella effekter av arbetslöshet till skillnad från tidigare forskning som främst inriktades på hälsohandikapp som leder till arbetslöshet samt ekonomiska bristsituationer till följd av arbetslöshet. I dagens forskning lyfts arbetets icke ekonomiska betydelse fram såsom identitet, sociala kontakter, samhällelig gemenskap etc.

Under senare år har också intresset för tidseriestudier på gruppnivå ökat. Studier över sambanden mellan den allmänna ekonomiska situationen och förekomst av arbetslöshet samt graden av hälsa och psykiskt välbefinnande har fått ökat intresse.[2] Inom ramen för en studie om hälso- och sjukvård inför 90-talet har den amerikanske professorn Harvey Brenner[3] genomfört en analys av svenska förhållanden i detta avseende. Studien avser perioden 1950–1980.

Grundtanken i modellen är att det finns ett samband mellan å ena sidan den ekonomiska situationen i ett samhälle och å andra sidan olika uttryck för hälsa och psykiskt välbefinnande. Som ekonomiska indikatorer används dels inkomst per capita, som uttryck för mer långsiktiga ekonomiska förändringar, dels arbetslöshet och företagskonkurser. Arbetslöshet antas påverka människan dels genom psykiska och fysiologiska mekanismer (t ex stress), dels genom att situationen leder till ett beteende som i sin tur påverkar hälsan (t ex förändringar i alkoholkonsumtion och rökvanor).

[1] För en utförligare översikt se bl a *Hälso- och sjukvård inför 90-talet (HS 90)*, socialstyrelsen samt *Hälsorisker*, SOU 1981:1–3.

[2] Se bl a *Arbetslöshet och hälsa*. EFA 1983 samt HS 90.

[3] M Harvey Brenner: *Importance of economic change in Swedish health and social well-being*, 1950–1980. Initial analysis and feasibility study (sammanställd för socialstyrelsen, nov 1983).

De resultat som framkommer visar att arbetslöshet samvarierar med en ökad dödlighet i olika hjärt- och kärlsjukdomar, slaganfall, hjärtinfarkt, skrumplever, självmord bland män samt bilolyckor. Denna typ av undersökning stöder alltså hypotesen att ekonomisk tillbakagång, och då framför allt öka arbetslöshet, är förbunden med såväl högre dödlighet som ökad sjukdomsfrekvens.

Kritik av olika slag kan naturligtvis riktas mot denna typ av undersökningar. Detta gäller särskilt tolkningen av statistiska samvariationer i termer av orsakssamband.

Den samlade kunskap som idag finns om sambanden mellan arbetslöshet och ohälsa är en viktig utgångspunkt för att förebygga ohälsa för särskilt utsatta grupper. Vid identifiering av riskgrupper är det väsentligt att skilja dels på de grupper som löper stor risk för att bli arbetslösa och dels sådana grupper som löper stor risk för att drabbas av ohälsa vid arbetslöshet. Som tidigare nämnts redovisas i SCB:s levnadsnivåundersökningar de egenskaper som karaktäriserar riskgrupper för arbetslöshet. Någon motsvarande systematisk kunskap om riskgrupper för ohälsa vid arbetslöshet finns f n inte sammanställd för svenska förhållanden. Utländska forskningsresultat visar emellertid att vissa grupper har en hög benägenhet till ohälsa vid arbetslöshet. Till dessa grupper hör långvarigt sjuka, ensamstående män (främst medelålders och äldre), vissa etniska grupper, missbrukare och människor med en hög grad av arbetsinvolvering. Även människor som tvingas att gå arbetslösa under en lång tid tillhör dessa riskgrupperna.

För att lättare kunna identifiera de grupper som löper de största riskerna för ohälsa vid arbetslöshet har socialstyrelsen sammanställt data från de svenska levnadsnivåundersökningarna med resultat från utländska studier. Genom att korstabellera grupper med stor risk för att bli arbetslösa och grupper som löper stor risk för att drabbas av ohälsa vid arbetslöshet har särskilda s k riskgrupper kunnat urskiljas. Resultatet visar att de korttidsutbildade och de socialt isolerade i större utsträckning än andra grupper utsätts för risk att drabbas av ohälsa vid arbetslöshet.[1]

Sammanfattningsvis kan konstateras att även om forskningen kring arbetslöshet och ohälsa intensifierats under senare år så är kunskapen om sambanden begränsade. Den kunskap som idag kan appliceras har också brister i framför allt två avseenden – dels härrör en stor del av forskningen från 1930-talet då den sociala och ekonomiska situationen för de arbetslösa var annorlunda än idag, dels är den svenska forskningen begränsad. Sverige skiljer sig i många avseenden från de länder som dominerat forskningen vilket medför att de kunskaper som finns tillgängliga inte helt kan överföras till svenska förhållanden. De resultat som framkommit tyder emellertid på att en framgångsrik sysselsättningspolitik innebär en relativ dämpning av medborgarnas ohälsa och sociala problem.

7.9.4 Inkomst- och förmögenhetsfördelningen 1975–1981

I den inledningsvis nämnda bilagan till långtidsutredningen redovisas en utförlig undersökning av hur inkomst- och förmögenhetsfördelningen ser ut i dag och hur den utvecklats mellan åren 1975 och 1981. Genomgående görs denna analys på hushållsnivå och inte på individnivå. Denna ansats motiveras

[1] Se vidare HS 90.

av att hushållet från försörjningssynpunkt kan ses som den dominerande ekonomiska enheten, till vilken t ex olika bidrag är knutna. I detta avsnitt sammanfattas de viktigaste slutsatserna i bilagan.

Inkomstfördelningen

När det gäller inkomstfördelningen är det viktigt att ett lämpligt inkomstbegrepp används. Vill man studera utvecklingen av individernas eller hushållens ekonomiska resurser är det således den disponibla inkomsten och inte faktorinkomsten som är relevant. Tidsperspektivet är dessutom betydelsefullt. Även om statistiska inkomstjämförelser ofta görs på årsbasis är det i vissa sammanhang lämpligare att jämföra inkomstfördelningsprofilen över livscykeln eller åtminstone över en något längre period än ett år. Vissa inkomstskillnader, baserade på t ex grad av förvärvsintensitet, kan se helt annorlunda ut i ett längre perspektiv. Till den del inkomstskillnader är betingade av olika prioritering mellan arbete och fritid har de en annan innebörd än om de är betingade av t ex ofrivillig arbetslöshet. Försörjningsbördan är ytterligare en viktig aspekt att beakta vid inkomstjämförelser. Hänsyn till detta tas normalt genom att disponibelinkomsten beräknas per hushåll och per konsumtionsenhet, där vuxna och barn tilldelas olika vikter beroende på hur deras relativa konsumtion normalt ser ut. När det gäller den undersökning av disponibelinkomsterna som gjorts är det värt att notera den speciella behandlingen av räntekostnader och ränteintäkter. Medan ränteintäkterna ökar den disponibla inkomsten behandlas ränteutgifterna som konsumtion. Detta innebär bl a att hushåll med höga räntekostnader, t ex stora grupper av villaägare, har en stor del av sin disponibelinkomst bunden i bostadskonsumtion.

Inkomstfördelningen kan studeras dels i ett vertikalt, dels i ett horisontellt perspektiv. Med vertikalt perspektiv åsyftas att inkomst inte enbart utgör undersökningsvariabeln utan också den variabel efter vilken hushållen grupperas vid jämförelsen. Detta sker ofta genom indelning i s k decilgrupper, vilket innebär att hushållen delas upp i tio lika stora grupper efter inkomst. I det horisontella fördelningsperspektivet definieras jämförelsegrupperna efter andra variabler än inkomsten, t ex ålder, hushållssammansättning, förvärvsintensitet, socio-ekonomisk grupp m m.

I tabell 7.42 illustreras den vertikala inkomstfördelningen 1981. Decilgrupperna är genomgående ordnade efter faktorinkomst per hushåll. Som framgår av tabellen är disponibelinkomsterna betydligt jämnare fördelade än faktorinkomsterna vilket visar vilken avsevärd omfördelning av köpkraft som skatte- och transfereringssystemet innebär. Om man t ex jämför 3:e och 9:e decilgruppen är faktorinkomsten 15 ggr större i den senare gruppen medan disponibelinkomsten enbart är 2,5 ggr större. Att disponibelinkomsten per konsumtionsenhet är ännu jämnare fördelad än disponibelinkomsten beror på att hushållssammansättningen är sådan att försörjningsbördan tenderar att öka med stigande inkomst.

Om man vill jämföra den vertikala inkomstfördelningen från köpkraftssynpunkt bör emellertid också decilgruppsindelningen ske efter disponibelinkomst per konsumtionsenhet, vilket har skett i tabell 7.4.3. Denna fördelning är något ojämnare än om hushållen grupperas efter faktorin-

Tabell 7.42 Faktorinkomst och disponibel inkomst per hushåll i olika decilgrupper
Tusentals kr, 1981
Samtliga hushåll resp hushåll i yrkesaktiva åldrar.

	Deciler efter faktorinkomst per hushåll										
	1:a	2:a	3:e	4:e	5:e	6:e	7:e	8:e	9:e	10:e	Totalt
Samtliga hushåll											
Genomsnittlig faktorinkomst per hushåll	2	3	9	24	46	65	81	103	134	199	66
Genomsnittlig disponibel inkomst per hushåll	33	41	39	42	50	56	67	85	101	134	65
Genomsnittlig disponibel inkomst per konsumtionsenhet	30	36	32	35	41	47	51	50	54	69	45
Hushåll i yrkesaktiva åldrar											
Genomsnittlig faktorinkomst per hushåll	0	27	50	67	79	92	111	131	153	222	93
Genomsnittlig disponibel inkomst per hushåll	37	46	57	60	66	77	88	101	112	145	79
Genomsnittlig disponibel inkomst per konsumtionsenhet	32	36	43	47	50	51	50	54	58	74	49

Källa: Specialbearbetning för LU 84 av SCB:s inkomstfördelningsundersökning.

komst, vilket förklaras av att faktorinkomst per hushåll inte beskriver köpkraften lika bra som den disponibla inkomsten per konsumtionsenhet. Studerar man förändringen i disponibelinkomst per konsumtionsenhet mellan 1975–1981 finner man vare sig man väljer att studera samtliga hushåll eller enbart hushåll i yrkesaktiv ålder att inkomstgrupperna med de lägsta inkomsterna haft en klart bättre utveckling än genomsnittet. Detta torde bl a

Tabell 7.43 Disponibel inkomst per konsumtionsenhet i olika decilgrupper 1981 och real förändring sedan 1975
Samtliga hushåll resp hushåll i yrkesaktiv ålder

	Deciler efter disponibel inkomst per konsumtionsenhet										
	1:a	2:a	3:e	4:e	5:e	6:e	7:e	8:e	9:e	10:e	Totalt
Genomsnittlig disponibel inkomst per konsumtionsenhet 1981. Samtliga huhsåll 1000-tals kronor	16	30	34	38	41	45	49	54	61	79	45
Procent (1:a decilen = 100)	100	189	217	240	263	287	315	345	387	500	
Real förändring 1975–1981 Procent	15,5	16,5	16	12	8	4	1	0,5	0	–0,5	5
Genomsnittlig disponibel inkomst per konsumtionsenhet 1981. Hushåll i yrkesaktiva åldrar 1000-tals kronor	20	34	39	43	47	50	54	59	65	84	49
Procent (1:a decilen = 100)	100	169	194	215	234	253	272	297	326	421	
Real förändring 1975–1981 Procent	13	13,5	11,5	8	5,5	3	2,5	2	1	0	4,5

Källa: Specialbearbetning för LU 84 av SCB:s inkomstfördelningsundersökning.

förklaras av höjda pensioner och förbättrat arbetsmarknadsstöd under perioden.

Vid en studie av den vertikala inkomstfördelningen är det dessutom värt att beakta att en icke obetydlig del av inkomstskillnaden kan förklaras av olika förvärvsintensitet i olika decilgrupper. Även om den marginella ersättningen för ökad arbetsinsats för stora grupper minskat till följd av höga marginaleffekter finns det ett mycket starkt samband mellan förvärvsintensitet och disponibelinkomst per konsumtionsenhet.

I den horisontella inkomstfördelningen grupperas hushållen som tidigare nämnts efter en annan variabel än inkomst. I tabell 7.44 beskrivs inkomstfördelningen mellan olika hushållsgrupper definierade efter hushållens storlek och sammansättning. Den grupp som 1981 uppvisar högst disponibelinkomst per konsumtionsenhet är sammanboende i åldern 25–64 år utan barn medan ålderspensionärer, ensamstående utan barn i åldern 18–24 år samt barnfamiljer med 3 barn eller fler har den lägsta inkomsten per konsumtionsenhet.

När det gäller utvecklingen mellan 1975 och 1981 är det värt att notera pensionärernas gynnsamma köpkraftsutveckling. De uppvisar en årlig real köpkraftsökning på 2,5–3,5 procent. Barnfamiljerna har däremot genomgå-

Tabell 7.44 Disponibel inkomst per konsumtionsenhet för olika hushållstyper 1981

Hushållstyp	Antal och andel hushåll 1981		Disponibel inkomst per konsumtionsenhet	Genomsnittlig real förändring per år 1975–1981
	1000-tal	Procent	1000-tals kronor	Procent
Ensamstående utan barn	2 206	50,5	42	1
därav 18–24 år	538	12	33	0
25–64 (25–66)[a]	957	22	50	0,5
65– (67–)[a]	711	16,5	39	3,5
Ensamstående med ett barn	124	3	47	0
Ensamstående med två barn	56	1,5	42	–1
Ensamstående med minst tre barn	12	0,5	39	–1
Samboende utan barn	1 079	24,5	49	0,5
därav 18–24 år	45	1	47	–0,5
25–64 (25–66)[a]	692	15,5	55	1
65– (67–)[a]	342	8	38	2,5
Samboende med ett barn	366	8,5	50	0,5
Samboende med två barn	378	8,5	43	0,5
Samboende med tre barn	119	2,5	40	1,5
Samboende med minst fyra barn	24	0,5	32	–1
Samtliga hushåll[b]	4 364	100	45	1
Arbetarhushåll	1 091	25,0	48	1,5
Tjänstemannahushåll	1 025	23,5	57	–0,5

[a] Åldersintervallet inom parentes anger jämförelsegruppens avgränsning 1975.
[b] En förklaring till den ökade disponibelinkomsten är att förvärvsintensiteten har ökat under perioden.
Källa: Specialbearbetning för LU 84 av SCB:s inkomstfördelningsundersökning.

ende haft en köpkraftsutveckling som ligger under genomsnittet. En förklaring till detta är den svaga reallöneutvecklingen. En annan viktig förklaring är att stora delar av stödet till barnfamiljerna inte är automatiskt inflationsskyddat på samma sätt som t ex pensionerna. Under perioden 1975–1981 minskade t ex det utbetalda stödet i bostadsbidrag till barnfamiljerna kraftigt, mätt i fast penningvärde.

I tabell 7.44 kan också utläsas resultatet för arbetare och tjänstemän. Det framgår där att ett genomsnittligt tjänstemannahushåll hade ungefär 20 % högre disponibel inkomst per konsumtionsenhet än ett arbetarhushåll 1981.

Vid en studie av inkomststrukturen för olika hushåll framgår att den dominerande delen av hushållens disponibla inkomster utgörs av löner. Dess andel har dock minskat såväl totalt som för de olika hushållskategorier som redovisas. Pensionerna är den efter lönerna mest betydande positiva posten och dess andel har också ökat under perioden. De övriga positiva transfereringarna (sjukpenning, familjestöd, studiestöd, arbetsmarknadsstöd m m) utgör totalt ca 15 % av de disponibla inkomsterna och dess andel har varit relativt konstant. Inkomstskattens andel av disponibelinkomsten har minskat något mellan 1975 och 1981.

De förändringar i inkomststrukturen som ägt rum under perioden är ett resultat av flera samverkande faktorer. Vi har t ex fått en ändrad hushållsstruktur med allt fler och mindre hushåll. Samtidigt har antalet pensionärer ökat, pensionerna har till skillnad från lönerna varit indexerade och ATP-systemet har i allt högre grad börjat att slå igenom. Vidare har skatte- och bidragsregler ändrats, bl a har inkomstskatteuttaget stagnerat.

Ett annat sätt att illustrera inkomstfördelningen i samhället är att studera den funktionella inkomstfördelningen, dvs fördelningen av produktionsresultatet mellan arbete och kapital. Bruttovinstandelen i ekonomin visar sig då ha minskat med 4 procentenheter under 1970-talet. En ökning av vinstandelen med drygt 2 procentenheter skedde sedan under 1980-talets första år och denna nivå, antas bestå fram till 1990.

Kapitalinkomsternas betydelse för hushållens disponibelinkomster minskar något under perioden från ca 9 % under början av 1980-talet till ca 7 % 1990. Detta är då helt ett uttryck för att de nominella ränteinkomsterna påverkas negativt av den lägre räntenivån 1990. I reala termer ökar i själva verket ränteinkomsterna något under perioden. Aktieutdelningen utgör under hela perioden ca 1 % av hushållens disponibelinkomster.

Förmögenhetsfördelningen

Förmögenheterna är genomgående betydligt mer ojämnt fördelade än inkomsterna. Den mest förmögna tiondelen av hushållen kan t ex uppskattas inneha ca 50 % av hushållens totala nettoförmögenhet medan som jämförelse den 10:e decilen definierad efter faktorinkomst kan uppskattas lägga beslag på 30 % av hushållens totala faktorinkomster. Motsvarande siffra för disponibelinkomsten är ca 20 %.

Vid en studie av hur förmögenhetssumman fördelar sig på olika decilgrupper efter disponibel inkomst per konsumtionsenhet visar det sig att bortsett från de två översta decilerna som har ca 35 % av den totala

förmögenheten är förmögenheterna mycket jämnt fördelade. Så t ex äger den andra decilgruppen 9 % av förmögenheten jämfört med 10 % för den 8:e decilgruppen (tabell 7.45).

Den horisontella förmögenhetsfördelningen visar att pensionärerna haft en anmärkningsvärt snabb ökning av nettoförmögenheten mellan 1978 och 1981. Medan nettoförmögenheten bland yrkesaktiva i stort varit konstant i reala termer uppvisar pensionärerna en ökning på ca 50 % realt. Denna utveckling innebär att hushåll i yrkesaktiva åldrar och ålderspensionärer har ungefär samma genomsnittliga nettoförmögenhet 1981, ca 150 000 kronor per hushåll. En annan iakttagelse som kan göras är att sammanboende tenderar att ha betydligt högre nettoförmögenhet än ensamstående, räknat per vuxen individ.

Studerar man olika socio-ekonomiska grupper visar det sig att tjänstemannahushåll genomsnittligt har en nettoförmögenhet som är dubbelt så stor som för motsvarande arbetarhushåll. Bland löntagarhushåll gäller generellt att ju högre utbildningsnivån är desto högre är också den genomsnittliga nettoförmögenheten. Eget hem är den dominerande tillgångsposten och svarar hos såväl tjänstemän som arbetare för ca hälften av nettoförmögenheten. Bland övriga tillgångsposter är det noterbart att innehavet av aktier är mycket ojämnt fördelat mellan olika socio-ekonomiska grupper. För arbetarhushåll är aktieinnehavet av mycket underordnad betydelse – ca 1 000 kr per hushåll i genomsnitt – medan tjänstemannahushållens innehav är genomsnittligt 15 000 kr och bland högre tjänstemän ca 35 000 kr. Studerar man relationen mellan skuldernas storlek och bruttoförmögenheternas storlek framgår att denna är lägst för arbetare, runt 40 %, medan tjänstemännens skuldandel ligger på ca 45 %.

En faktor som under senare år haft en mycket stor betydelse för omfördelningen mellan olika grupper är inflationen. Den har medfört en omfördelning från hushåll med finansiella nettotillgångar till hushåll med finansiella nettoskulder. Omfördelningen sammanhänger med att kapitalavkastningen efter skatt i flera år varit negativ och därmed inte givit ersättning för den urholkning av det finansiella kapitalet som inflationen medfört.

En möjlig definition på disponibelinkomst är konsumtionsmöjligheter vid oförändrad real förmögenhetsställning. Med det synsättet skulle inflationsvinster och inflationsförluster beaktas vid beräkning av den disponibla inkomsten. Så är emellertid traditionellt inte fallet. Vissa försök har dock

Tabell 7.45 Andel av förmögenhetssumman[a] i olika decilgrupper 1978 och 1981
Procent

	Deciler efter disponibel inkomst per konsumtionsenhet									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1978	6	9	8	8	8	9	10	11	11	21
1981	6	9	8	7	9	8	9	10	13	22

[a] Egna hem och fritidshus marknadsvärderade. I övrigt taxeringsvärde.

Källa: Specialbearbetning för LU 84 av SCB:s inkomstfördelningsundersökning.

gjorts att uppskatta de förmögenhetsförändringar som kombinationen av hög inflation och ett nominellt skattesystem medför.[1]

De undersökningar som gjorts visar att egnahemsägarna som genomsnittligt har en betydande finansiell nettoskuld gynnas starkt av hög inflation. Uppskattningsvis tjänar totalt ca 80–90 % av egnahemsägarna på inflationen, medan bland övriga enbart ca 30 % gör en nettovinst på inflationen. Det material som tagits fram visar också entydigt att andelen inflationsvinnare ökar med stigande inkomst. Genomsnittligt kan inflationsvinsten för egnahemsägare vid ca 10 % inflation uppskattas till 5–10 000 kr per individ. Ålderspensionärerna, som oftast har betydande finansiella nettotillgångar, är den grupp där den största andelen förlorare står att finna.

En slutsats som kan dras är att en nedgång i inflationstakten skulle minska förmögenhetsomfördelningen i samhället och ha en utjämnande effekt på förmögenhetsfördelningen.

7.9.5 Budgetunderskottets fördelningseffekter

Fördelningseffekterna av ett långvarigt offentligt sparunderskott är av olika karaktär. Underskottet kan påverka såväl inflationen som sysselsättningen och därmed inkomst- och förmögenhetsfördelningen (jfr avsnitt 7.9.4). Analysen kommer emellertid här att begränsas till en studie av den omfördelning över tiden som blir en följd av permanenta budgetunderskott.

Fördelningseffekterna av ett bestående offentligt sparandeunderskott är beroende av om försämringen av det finansiella sparandet motsvaras av ökade investeringar eller ökad konsumtion. I det förra fallet motverkas nämligen den ökade upplåningen av en real förmögenhetsuppbyggnad, där avkastningen kan antas täcka räntekostnaden.[2] Något krav på minskad konsumtion i framtiden uppkommer då ej. I det senare faller kommer däremot de framtida konsumtionsmöjligheter att begränsas av räntebetalningarna på den ökade statsskulden.

Av diagram 7.19 framgår att det är det senare fallet som är relevant för utvecklingen i Sverige under senare år. De offentliga investeringarna har legat ganska konstanta och till och med minskat något mätt som andel av BNP. Försämringen av det finansiella sparandet återspeglas därför fullt ut i en urholkning av den offentliga sektorns förmögenhet.

Från en förmögenhetsuppbyggnad på 8–10 % av BNP under början av 1970-talet motsvarande ca 60 miljarder kr i 1983 års priser har det totala sparandet successivt minskat och under senare år har den offentliga sektorns förmögenhet urholkats med ett belopp motsvarande 2–3 % av BNP per år. Mot denna typ av beräkningar kan invändas att mycket av den offentliga konsumtionen, såsom sjukvård, utbildning etc, egentligen är att betrakta som investeringar då det kan antas höja den framtida produktionskapaciteten. Eftersom huvuddelen av den offentliga sektorns sparandeförsämring förklaras av ökade transfereringar som använts till privat konsumtion av dagens generation är denna invändning emellertid endast i begränsad utsträckning relevant.

Som framgår av diagram 3.11 i avsnitt 3.6 har försämringen av den offentliga sektorns sparande under det senaste decenniet gått hand i hand

[1] Se; Real beskattning, betänkande av realbeskattningsutredningen, SOU 1982:1.

[2] Det är här av underordnat intresse om investeringarna ger finansiell avkastning eller ej. Den reala avkastningen kan ju i princip tas ut via skatter och avgifter.

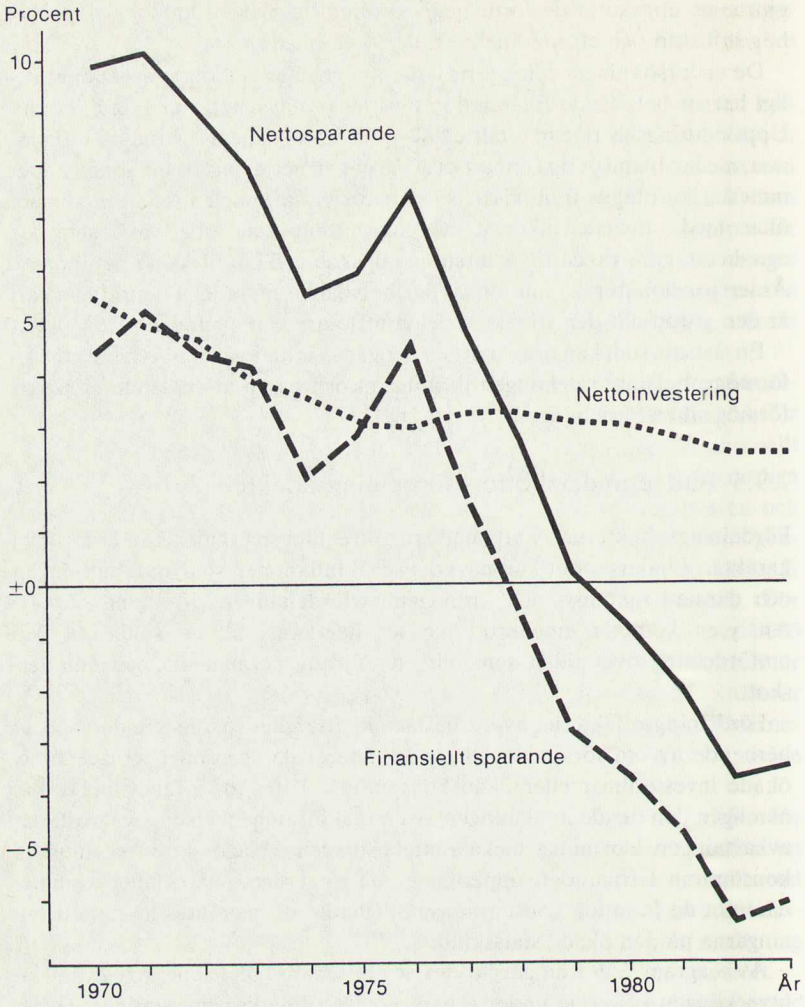

Diagram 7.19 Sparande i offentlig sektor som andel av BNP, 1970–1983

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

med både ett ökat privat finansiellt sparande och ett underskott i bytesbalansen. Den inhemska anpassningen har till största delen skett genom en neddragning av investeringarna men under senare år även genom en uppgång i det privata bruttosparandet, se diagram 7.20.

Det kan mot denna bakgrund vara av intresse att försöka uppskatta i vilken utsträckning ett kontinuerligt offentligt sparunderskott, via effekterna på bytesbalans och investeringar, vid olika antaganden påverkar de framtida konsumtionsmöjligheterna. En sådan beräkning redovisas nedan.

I beräkningen jämförs ett alternativ med ett offentligt sparandeunderskott med ett referensalternativ där de offentliga utgifterna helt skattefinansieras. Underskottet har antagits bestå under 10 år och uppgå till 40 miljarder kr, räknat i 1983 års priser, motsvarande genomsnittet för perioden 1980–1983. I förhållande till referensalternativet antas detta leda till dels ett ökat privat bruttosparande på 10 miljarder kr, dels att de privata investeringarna minskar med 10 miljarder kr, dels att bytesbalansen försämras med 20

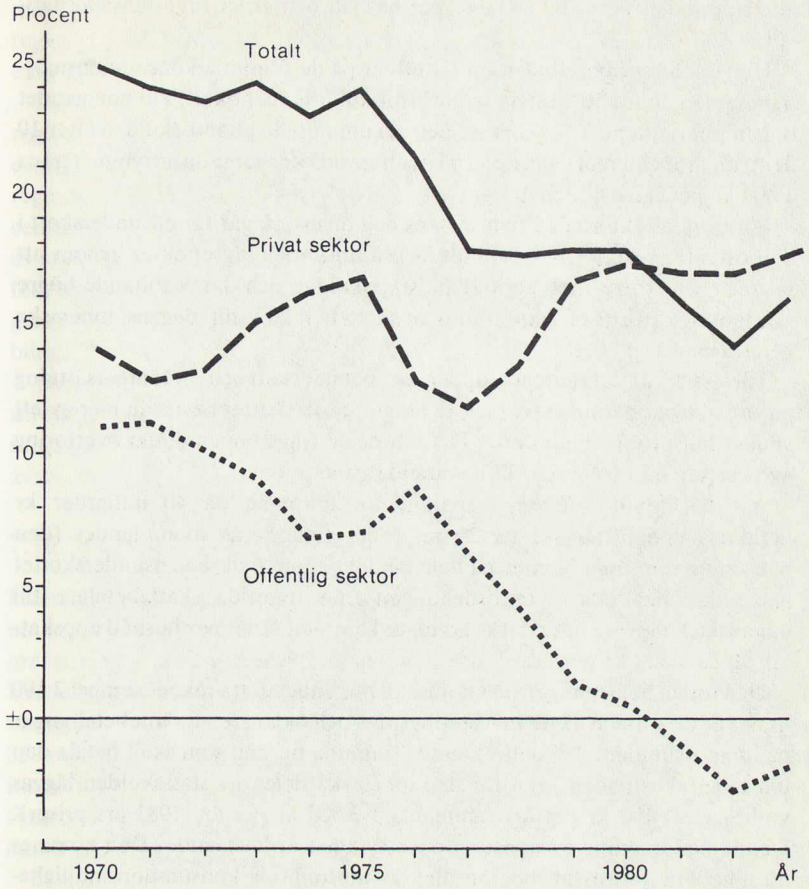

Diagram 7.20 Bruttosparande totalt, samt i offentlig sektor som andel av BNP, 1970–1983

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

miljarder kr, allt räknat per år.[1] I tabell 7.46 visas hur det privata konsumtionsutrymmet påverkas av detta efter 10-årsperiodens slut.

Utträngningen av privata investeringar minskar den potentiella tillväxttakten och därmed reallönerna, varigenom det framtida konsumtionsutrymmet beskärs. Vid antagandet om att de privata investeringarna varje år blir 10 miljarder kr lägre än i referensalternativet och att de genomsnittligt skulle ge en real avkastning på 3 % per år skulle konsumtionsutrymmet efter

Tabell 7.46 Begränsningar i det framtida konsumtionsutrymmet som en följd av ett bestående offentligt sparandeunderskott på 40 miljarder kr
Minskat konsumtionsutrymme per hushåll och år efter en 10-årsperiod vid en realränta på 3 % (1983 års priser)

Minskade investeringar	700 kr
Bytesbalansunderskott	1 400 kr
Omfördelning mellan "generationer"[a]	1 400 kr

[a] I detta fall förutsätts i princip att realräntan efter skatt är 3 %.
Källa: Finansdepartementet.

[1] En sådan uppdelning av effekterna ligger väl i linje med de erfarenheter vi har från den offentliga sektorns sparandeförsämring under det senaste decenniet.

10-årsperioden vara 700 kr lägre per hushåll och år än i referensalternativet.

Underskottet i bytesbalansen får effekt på de framtida konsumtionsmöjligheterna genom att räntebetalningarna till utlandet ökar. Vid antagandet om en realränta på 3 % kommer den ackumulerade utlandsskulden efter 10 år att medföra en real belastning på det framtida konsumtionsutrymmet på ca 1 400 kr per hushåll och år.

Förutom effekterna på bytesbalans och investeringar får ett underskott i den offentliga sektorns sprarande också omfördelningseffekter genom att resurser via större ränteutgifter på statsskulden och därav följande högre skatteuttag, överförs från framtida skattebetalare till dagens inhemska långivare.

Till viss del är det samma grupper som betalar skatt och får ränteersättning på sitt statspapperinnehav, men ju längre underskottet består ju mer av ett generationsproblem blir detta. Det blir då en fråga om en direkt överföring av resurser från framtida till nuvarande generationer.

Av den totala offentliga sparandeförsämringen på 40 miljarder kr beräknas enligt tidigare ca 20 miljarder finansieras inom landet (den belastning som uppkommer på hela landet genom bytesbalansunderskottet har redan beaktats). Omfördelningen från framtida skattebetalare till inhemska långivare eller deras arvingar kan, omräknat per hushåll uppskattas till ca 1 400 kr per år.

Den totala belastningen på ett hushåll blir enligt detta räkneexempel 2 100 kr per år till följd av lägre investeringsnivå och ökade reala räntebetalningar på utlandsskulden. Till detta kan för framtida hushåll som skall betala den reala räntekostnaden även för den inhemska delen av statsskulden läggas ytterligare 1 400 kr per år, sammanlagt 3 500 kr per år (1983 års priser). Denna neddragning av konsumtionsutrymmet är bestående. Den kommer att innebära en fortsatt begränsning av de framtida konsumtionsmöjligheterna även om underskottet i den offentliga sektorns sparande elimineras. Vid fortsatta underskott även efter 10-årsperioden ökat bördan naturligtvis ytterligare. Även om detta bara är ett räkneexempel visar det att permanenta offentliga sparandeunderskott kan vara en betydande belastning på framtida generationer.

7.10 Regional utveckling

7.10.1 Inledning

Ett av de övergripande målen för den ekonomiska politiken är att uppnå regional balans. Som nämnts i avsnitt 2.4 rörande de politiska utgångspunkterna för utredningens arbete har någon precisering av detta mål inte lagts till grund för långtidsutredningens kalkyler. I stället har utredningen valt att analysera de regionala balansproblemen i en särskild bilaga[1] och i detta avsnitt.

Den regionala analysen har två huvudsyften. Det *första* är att undersöka om långtidsutredningens kalkyler för den nationella ekonomiska utvecklingen kan ge upphov till regionala spänningar som är så stora att de kan försvåra

[1] ERU, *Regional analys*, bilaga 9 till LU 84, SOU 1984:6.

möjligheterna att uppnå balans i ekonomin. Det *andra* syftet är att diskutera regionala konsekvenser av betydelse för inriktningen av regionalpolitiken eller annan politik som kan påverka regionala förhållanden.

Den regionala analysen har utförts av expertgruppen för forskning om regional utveckling (ERU). Länsplaneringens prognossystem har spelat en central roll för de beräkningar ERU utfört. Särskilda kalkyler för industrins regionala strukturomvandling har utförts av statens industriverk. Statistiska centralbyrån har gjort bedömningar av utvecklingen av det regionala utbudet av arbetskraft som överensstämmer med de nationella utbudsberäkningarna för långtidsutredningen. Inom ERU har ett omfattande analysarbete genomförts i ett antal analysgrupper. Föreliggande avsnitt baseras på ERU:s bilaga.

Den regionala analysen omfattar perioden 1980–1990 och avser långtidsutredningens alternativ 1 och 2. I långtidsutredningen förutsätts att samhällsekonomisk balans skall vara uppnådd 1990. De regionala analyserna avser således konsekvenserna av dessa balanskrav.

7.10.2 Jämförelse med länsplaneringen på nationell nivå

I den regionala analysen koncentreras intresset främst till en aspekt i de nationella kalkylerna, nämligen sysselsättningen. Det sysselsättningsbegrepp som används är väsentligt för bestämningen av sysselsättningens nivå. Beroende på olikheter i definitioner och mätteknik är skillnaden mellan nationalräkenskaperna och folk- och bostadsräkningen 1980 (FoB 80) nästan 250 000 sysselsatta. Skillnaden är minst inom tillverkningsindustrin och störst inom offentliga tjänster. I detta avsnitt redovisas sysselsättningen på FoB-nivå, vilket gör att antal sysselsatta 1980 skiljer sig från redovisningen i andra avsnitt.

Länsplaneringen gör årligen bedömningar av sysselsättnings- och befolkningsutvecklingen i länen. Dessa prognoser har, sedan ett antal år, avsett den regionala strukturen 1990. Den regionala nedbrytningen av långtidsutredningens kalkyler har skett i anslutning till länsplaneringens prognoser som gjordes 1983. Länsplaneringens prognoser för varje kommun har utnyttjats som bas och en jämförelse har gjorts mellan sysselsättnings-, förvärvsgrads- och befolkningsutvecklingen i riket. I kalkylerna med länsplaneringens prognossystem har långtidsutredningens nationella bedömningar fördelats regionalt med länsplaneringens prognoser som fördelningsnycklar. Det regionala utfallet av långtidsutredningens nationella modellalternativ kan således studeras med så hög grad av jämförbarhet med länsplaneringen som möjligt.

Antalet sysselsatta ökade under 1970-talet med 440 000, vilket visas i tabell 7.47. Under 1980-talet förutser långtidsutredningen en ytterligare ökning av antalet sysselsatta med 270 000. Länsplaneringen däremot anger ett förväntat tillskott på endast 30 000 sysselsatta. Jämfört med utvecklingen under 1970-talet innebär länsplaneringens prognoser en stagnation i sysselsättningen. Långtidsutredningens kalkyler visar också på en avtagande ökningstakt i förhållande till 1970-talet.

I jämförelse med långtidsutredningens kalkyler för balans i ekonomin 1990 är länsplaneringens bedömningar i betydligt högre grad rena prognoser som

Tabell 7.47 Antal sysselsatta inom olika näringsgrenar 1970–1990
Tusental personer

	1980	Förändring			
		1970–1980	1980–1990		
			LU 84		LP 83
			Alt 1	Alt 2	
Jordbruk, fiske och skogsbruk	222	–56	–40	–40	– 20
Industri (inkl el-, gas-, värme- och vattenverk)	1 016	–46	–30	–70	–100
Byggnadsverksamhet	268	–61	0	–10	– 40
Varuhandel	487	32	–20	–30	0
Samfärdsel	273	35	40	20	10
Privata tjänster (inkl bostadsförvaltning)	551	110	110	100	80
Offentliga tjänster	1 136	425	210	300	100
Totalt	3 953	439	270	270	30

Anm: Sysselsatta redovisas i detta avsnitt enligt folk- och bostadsräkningen, vilket medför en skillnad mot uppgifterna i andra avsnitt. LU 84 och LP 83 är ERU:s bearbetning av långtidsutredningens kalkyler respektive länsplaneringens prognoser.
Källa: ERU, *Regional analys,* bilaga 9 till LU 84, SOU 1984:6.

bygger på en genomgång av utvecklingstendenser i varje kommun. Stora skillnader i bedömningen av utvecklingen under 1980-talet föreligger framför allt för industri, byggnadsverksamhet och offentliga tjänster.

Inom industrin förutser länsplaneringen en väsentligt ogynnsammare sysselsättningsutveckling än långtidsutredningen och en betydligt sämre utveckling än under 1970-talet. Skillnaden i bedömning för verkstadsindustrin 1990 är 70 000 sysselsatta. Inom byggnadsverksamheten förutser långtidsutredningen en i stort sett oförändrad nivå på sysselsättningen medan länsplaneringen räknar med en minskning på ca 40 000 personer. För den offentliga sektorn är skillnaden i bedömning mellan långtidsutredningen och länsplaneringen över 100 000 för alternativ 1 och nästan 200 000 för alternativ 2. När det däremot gäller de privata tjänstesektorerna förutses i både långtidsutredningen och länsplaneringen en betydande ökning i antalet sysselsatta under 1980-talet.

Befolkningen bedöms under 1980-talet vara i stort sett stabil både enligt statistiska centralbyråns prognoser för långtidsutredningen och enligt länsplaneringen. Den ökade sysselsättningen framkommer därför genom en förutsedd ökning av förvärvsgraden, särskilt bland kvinnor. Långtidsutredningen och länsplaneringen gör markant olika bedömningar av förvärvsgradens utveckling både för kön, ålder och regioner. Den genomsnittliga förvärvsgraden i riket för åldersguppen 15–64 år ökade med knappt 0,7 % per år 1975–1980. Under 1980-talet förutser långtidsutredningen en fortsatt ökning av förvärvsgraden med 0,6 % per år medan länsplaneringen bedömer

ökningen till 0,1 % per år. Detta tyder på att arbetskraftsutbudet möjligen har överskattats något i långtidsutredningen.

De regionala nedbrytningarna visar att det regionala utfallet av långtidsutredningens alternativ är tämligen likartat trots skillnaderna på nationell nivå som redovisas i tabell 7.47. Av detta skäl behandlas i fortsättningen endast långtidsutredningens alternativ 1 och jämförelser görs mellan detta och länsplaneringens prognoser.

7.10.3 Den regionala balansen

Stockholm, norra Sverige och Bergslagen

Under 1960-talet koncentrerades sysselsättning och befolkning till tätorter. Processen gick särskilt snabbt under slutet av 1960-talet och ledde bl a till en stark expansion i Stockholms län. Samtidigt stagnerade sysselsättning och befolkning i Norrland och en nettoutflyttning skedde, särskilt från Norrbotten. Under 1970-talet har sysselsättningens utveckling varit tämligen likartad i olika delar av landet, se diagram 7.21. Utvecklingen i Stockholms län följer rikets konjunktursvängningar medan det nationella mönstret är svårare att känna igen i Norrbotten.

Utvecklingen i Stockholms län förutses bli starkare under 1980-talet än under 1970-talet enligt ERU:s bearbetningar av långtidsutredningens och länsplaneringens kalkyler, sett i relation till riket. Detta sammanhänger bl a med expansionen inom den privata tjänstesektorn även om starkt expansiva tjänstesektorer som uppdragsverksamhet och rekreations- och kulturverksamhet hittills har haft en tillväxt som har varit relativt spridd över landet.

För de nordligaste länen förutses en viss stabilitet under 1980-talet. Nedbrytningen av långtidsutredningens nationella kalkyler tyder exempelvis på en viss ökning av sysselsättningen i Norrbottens län medan länsplane-

Diagram 7.21 Sysselsättningsutveckling i Stockholms, Norrbottens och Kopparbergs län samt i riket 1963–1990.

Källa: ERU, Regional analys, *bilaga 9 till LU84, SOU 1984:6.*

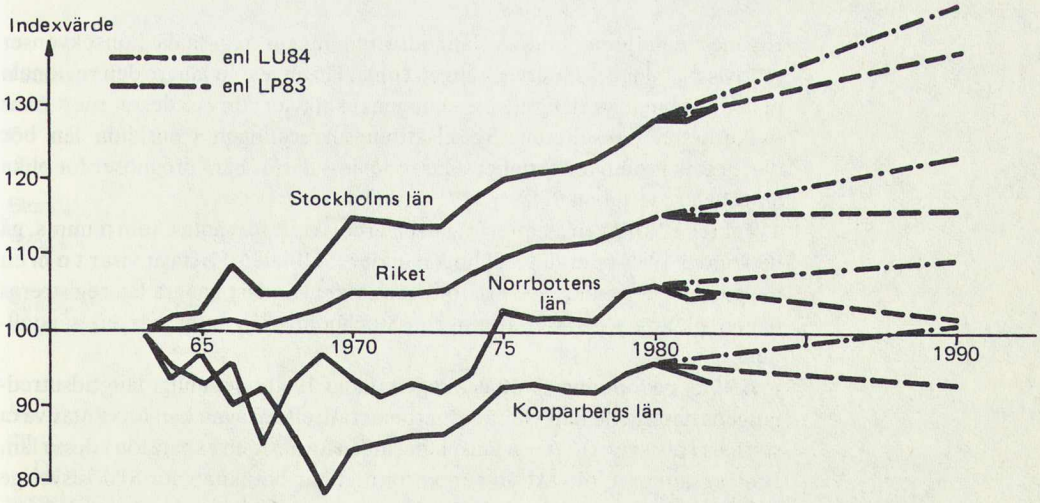

Anm: Se tabell 7.47.

ringen förutser en viss minskning. Trots detta tyder en regional nedbrytning av arbetslösheten 1990 på fortsatt höga tal i Norrbotten.

Utvecklingen i Bergslagslän som Kopparbergs län rymmer, som framgår av diagram 7.21, minst lika stora spänningar som den i Norrbotten. Järn- och stålindustrins framtid kommer här att spela en stor roll. Länsplaneringens mer negativa bild av utvecklingen för denna sektor ger en minskad sysselsättning i t ex Kopparbergs län medan långtidsutredningens mer positiva bild medger en viss ökning.

Storstadslän och skogslän

Den mellanregionala balansen har varit relativt stabil under större delen av 1970-talet. De obalanser som förekommit har i hög grad varit inomregionala. I diagram 7.22 visas att utvecklingen av sysselsättningen i skogslänen varit i stort sett positiv sedan slutet av 1960-talet men att en successiv övergång ändå skett till storstädernas förmån. En utveckling i regional balans visas i diagrammet av den streckade pilens riktning. Storstadslänen drabbades hårdare än skogslänen av den ekonomiska stagnationen under mitten av 1970-talet. Under de första åren av 1980-talet har sysselsättningen i storstadslänen, med sin starkare inriktning mot serviceproduktion, vuxit snabbare än i skogslänen.

I länsplaneringen förutses en sysselsättningsökning under 1980-talet enbart i storstadslänen (ca 100 000 personer) medan sysselsättningen i skogslänen snarast minskar. Nedbrytningen av långtidsutredningens kalkyler ger en dubbelt så stor ökning i storstadslänen (ca 200 000 personer) men en ökning även i skogslänen (ca 50 000 personer). Den snabbare totala sysselsättningstillväxten i långtidsutredningens kalkyler gör att den balanserade utvecklingen från 1970-talet i högre grad kan bibehållas än om länsplaneringens långsamma ökning kommer till stånd.

Landsdelar

En mer detaljerad bild av långtidsutredningens regionala konsekvenser redovisas i bilaga 9 där utvecklingen i olika län anges. Ju längre den regionala nedbrytningen av långtidsutredningens kalkyler drivs, desto mer ökar osäkerheten i resultaten. Sysselsättningsutvecklingen i enskilda län bör därför tolkas med försiktighet. Här redovisas därför bara prognoser för olika landsdelar, se tabell 7.48.

Takten i ökningen av efterfrågan på arbetskraft förväntas, som nämnts, gå ned under 1980-talet. Utvecklingen under 1980-talets första år visar t o m en nedgång av den totala sysselsättningen i riket. Endast i några län registreras någon ökning av sysselsättningen. Stockholms län intar här en särställning.

ERU:s bedömning av utvecklingen under 1980-talet enligt långtidsutredningens nationella kalkyler är att arbetskraftsefterfrågan kan förväntas växa starkast i Östsverige. Även länsplaneringen förutser en expansion i dessa län. En långsammare tillväxt än genomsnittligt har beräknats för Sydöstsverige och Mellansverige. Länsplaneringen anger en minskning för dessa delar av landet. Nordsverige skulle enligt nedbrytningen av långtidsutredningens

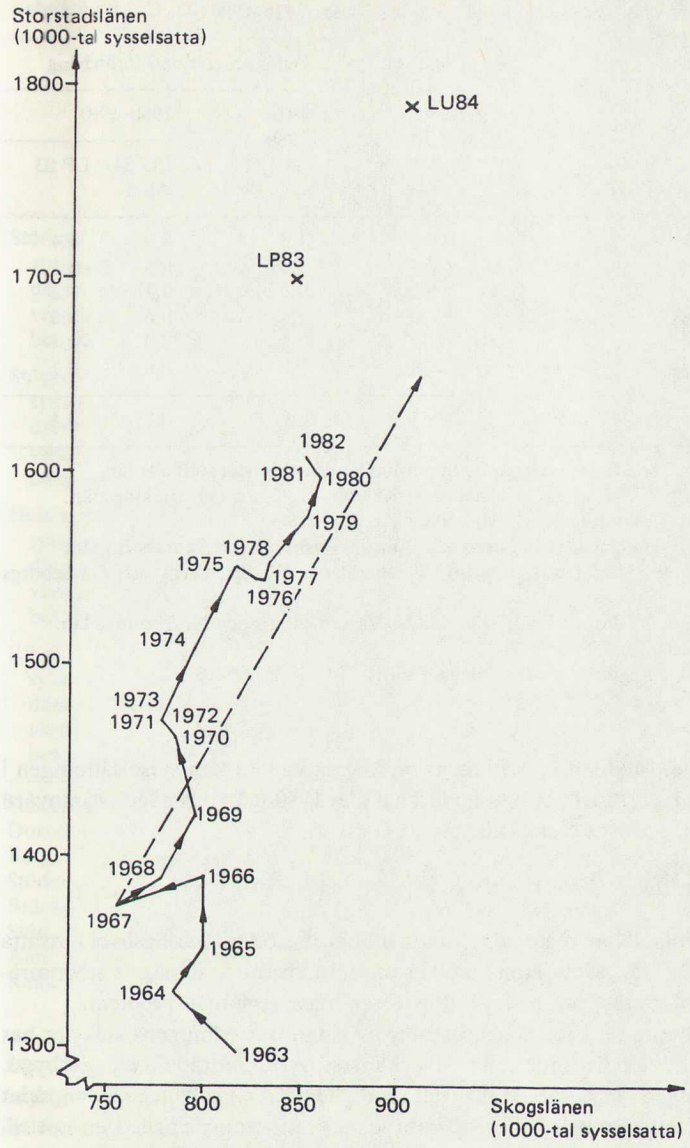

Diagram 7.22 Sysselsättningsutveckling i storstadslän och skogslän 1963–1990

Källa: ERU, Regional analys, *bilaga 9 till LU84, SOU 1984:6.*

Storstadslän: Stockholms, Malmöhus, Göteborgs och Bohus län.

Skogslän: Värmlands, Kopparbergs, Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län.

Streckad pil anger likformig tillväxt från 1967 års läge.
Anm: Se tabell 7.47.

kalkyler få en sysselsättningsökning ungefär i paritet med hela riket medan en minskad sysselsättning förutses i länsplaneringen.

Dessa beräkningar tyder på att om långtidsutredningens mer positiva sysselsättningsbild kan realiseras torde den medföra en relativt jämnt fördelad ökning i olika delar av landet, dock med en viss koncentration till

Tabell 7.48 Antal sysselsatta inom olika landsdelar 1970–1990

	Tusental sysselsatta 1980	Årlig procentuell förändring		
		1970–1980	1980–1990	
			LU 84 Alt 1	LP 83
Östsverige	1 208	1,3	0,9	0,4
Sydöstsverige	439	1,0	0,5	–0,1
Sydsverige	482	0,9	0,1	0,2
Västsverige	772	1,1	0,6	0,0
Mellansverige	639	1,1	0,3	–0,4
Nordsverige	413	1,8	0,6	–0,1
Totalt	3 953	1,2	0,7	0,1

Östsverige: Stockholms, Uppsala, Södermanlands och Östergötlands län.
Sydöstsverige: Jönköpings, Kronobergs, Kalmar, Gotlands och Blekinge län.
Sydsverige: Kristianstads och Malmöhus län.
Västsverige: Hallands, Göteborgs och Bohus, Älvsborgs och Skaraborgs län.
Mellansverige: Värmlands, Örebro, Västmanlands, Kopparbergs och Gävleborgs län.
Nordsverige: Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län.
Anm: Se tabell 7.47.
Källa: ERU, *Regional analys,* bilaga 9 till LU 84, SOU 1984:6.

Östsverige. Med länsplaneringens mer negativa bild kan sysselsättningen i stora delar av landet beräknas minska under 1980-talet och någon nämnvärd expansion endast komma till stånd i Östsverige.

Stödområde och glesbygd

En väsentlig del av regionalpolitiken utgörs av stöd till näringslivet i utsatta delar av landet. Med jämna mellanrum förändras och anpassas stödområdenas omfattning mot bakgrund av förändrade regionala problem.

I anslutning till ERU:s bearbetning av långtidsutredningens kalkyler har en särskild studie gjorts av utvecklingen i stödområde och glesbygd. Utvecklingen i stödområde A och B samt i hela det nu gällande stödområdet sammanfattas i tabell 7.49. Stödområdenas omfattning anges i en not till tabellen. Sysselsättningen ökade under 1970-talet i samma takt i stödområdet som i riket. Utvecklingen av industrisysselsättningen var betydligt mer gynnsam i stödområdet än i övriga Sverige. I stödområde A ökade sysselsättningen i industrin under 1970-talet med 3 000 personer samtidigt som det totala antalet sysselsatta i industrin i landet minskade med 46 000. Glesbygdsområdena i stödområde A och B har främst ökat sysselsättningen inom trävaru- och metallindustrin. Befolkningsutvecklingen har däremot varit mer ogynnsam i stödområdet än i landet som helhet.

Utvecklingen under 1980-talet förutses bli olika i skilda delar av stödområdet. I stödområde A minskar både sysselsättning och befolkning medan utvecklingen ter sig mer fördelaktig i stödområde B. Utvecklingen inom stödområde A påverkas relativt starkt av problemen för malmfälts-

Tabell 7.49 Sysselsättning och befolkning i stödområdet och riket 1970–1990

	Tusental personer 1980	Årlig procentuell förändring		
		1970–1980	1980–1990	
			LU 84 Alt 1	LP 83
Stödområde A				
sysselsättning	74	1,3	–0,1	–0,9
därav industri (inkl el-, gas-, värme- och vattenverk)	17	2,1	–0,5	–1,6
befolkning	178	–0,5	–0,6	–0,9
Stödområde B				
sysselsättning	77	1,2	0,9	0,0
därav industri (inkl el-, gas-, värme- och vattenverk)	15	1,5	0,3	–0,6
befolkning	187	–0,4	–0,2	–0,3
Hela stödområdet				
sysselsättning	499	1,2	0,5	–0,3
därav industri (inkl el-, gas-, värme- och vattenverk)	138	0,5	–0,2	–1,1
befolkning	780	–0,1	–0,2	–0,4
Riket				
sysselsättning	3 953	1,2	0,7	0,1
därav industri (inkl. el-, gas-, värme- och vattenverk)	1 016	–0,3	–0,3	–1,1
befolkning	8 318	0,3	0,0	0,0

Stödområde A: Kiruna, Gällivare, Pajala, Övertorneå, Jokkmokk, Arjeplog, Sorsele, Dorotea, Överkalix, Haparanda, Kalix, Storuman, Vilhelmina, Åsele, Strömsund, Berg.
Stödområde B: Arvidsjaur, Älvsbyn, Norsjö, Lycksele, Vindeln, Sollefteå, Åre, Bräcke, Härjedalen, Ånge, Ljusdal, Älvdalen, Malung, Vansbro, Torsby.
Stödområde C omfattar 36 kommuner.
Anm: Se tabell 7.47.
Källa: ERU, *Regional analys,* bilaga 9 till LU 84, SOU 1984:6.

kommunerna. Utflyttning och utpendling förväntas fortsätta att vara anpassningsmekanismer för stödområde A medan stödområde B bedöms behöva en nettoinflyttning av personer i arbetsför ålder.

7.10.4 Industrins regionala strukturomvandling

Industrins regionala strukturomvandling har studerats av statens industriverk i anslutning till ERU:s bearbetning av alternativ 1 i långtidsutredningen. Analysen har utförts med den modell för regional industrianalys som utvecklats vid statens industriverk. För detaljer rörande beräkningarna hänvisas till bilaga 9. Här kan nämnas att modellen bygger på uppgifter rörande grupper av anläggningar i olika delar av landet och olika branscher. Den regionala produktivitetsfördelningen är av stor betydelse för modellberäkningarna. Högproduktiva anläggningsgrupper har definierats som de 25 % av anläggningsgrupperna, mätt med förädlingsvärdet, som har den

högsta arbetsproduktiviteten i varje bransch i hela landet. Olönsamma anläggningsgrupper har definierats som arbetsställen där personalkostnaden är större än förädlingsvärdet.

I nio län var 1980 andelen sysselsatta i högproduktiva anläggningsgrupper högre än riksgenomsnittet och andelen sysselsatta i olönsamma anläggningsgrupper lägre. Dessa län ligger i tre bälten: Ett i söder, ett i Mellansverige och ett i Norrland (exkl Västerbottens län). Norra Sveriges industri var, enligt denna klassificering, inte mindre framtidsanpassad än södra Sveriges år 1980.

I strukturomvandlingsmodellen har använts långtidsutredningens bedömningar för 1990 av produktion, investeringar, sysselsättning och prisutveckling för varje industribransch. Den regionala strukturomvandlingen i industrin under 1980-talet baserad på långtidsutredningens alternativ 1 visas i tabell 7.50. Beräkningarna av den totala utvecklingen i industrin överensstämmer väl med den regionala nedbrytning av hela sysselsättningen, som tidigare redovisats. Strukturomvandlingsmodellen visar dock en något gynnsammare utveckling i Mellansverige än den regionala nedbrytningen med länsplaneringens prognossystem.

1980 arbetade 11 % av det totala antalet sysselsatta i förlustbringande industri. Andelen sysselsatta i olönsam industri var högre i Mellansverige och lägre i Nordsverige. Under 1980-talet skulle, enligt kalkylen, 46 % av antalet arbetsställen som fanns 1980 ha lagts ned. I Väst- och Nordsverige skulle mer än varannan anläggningsgrupp ha försvunnit. Bästa teknik definieras som den övre kvartilen anläggningsgrupper i en lönsamhetsskala. Industrier i Östsverige, Mellansverige och Nordsverige var överrepresenterade i denna kategori 1980. Enligt kalkylen skulle 37 % av de sysselsatta 1990 komma att arbeta vid nya eller förnyade arbetsställen.

I den regionala industrianalysen beräknas arbetsproduktivitetens utveck-

Tabell 7.50 Regional strukturomvandling av sysselsättningen inom industrin 1980–1990

	Tusental sysselsatta		Andel sysselsatta i olika typer av anläggningar 1980			Andel sysselsatta i nyetablerade anläggningar 1990
	1980	1990 LU 84 Alt 1	Olönsamma	Nedlagda 1980–1990	Högproduktiva	
Östsverige	226	200	10	45	39	30
Sydöstsverige	138	130	9	43	18	34
Sydsverige	116	120	10	39	23	30
Västsverige	206	210	11	53	16	46
Mellansverige	198	190	14	54	28	46
Nordsverige	88	90	8	32	30	20
Totalt	972	940	11	46	26	37

I olönsamma anläggningar är personalkostnaden större än förädlingsvärdet. Högproduktiva anläggningar definieras som de 25 % av anläggningarna inom varje bransch med det högsta förädlingsvärdet per sysselsatt.
Anm: Se tabell 7.47.
Källa: ERU, *Regional analys,* bilaga 9 till LU 84, SOU 1984:6.

ling i modellen. Slutsatsen av ERU:s och statens industriverks kalkyler är att den beräknade nationella produktivitetsutvecklingen för olika industribranscher överensstämmer väl med långtidsutredningens bedömningar. Beräkningarna tyder vidare på att en starkare inriktning på investeringar i mer produktiva anläggningar än vad långtidsutredningen räknar med skulle kunna ge samma produktionsökning med mindre total investeringssumma. Det skulle emellertid leda till en starkare regional strukturomvandling.

Sammantaget tyder denna analys på att det krävs en betydande förnyelse och strukturomvandling i industrin för att långtidsutredningens utveckling skall kunna realiseras. Industrin fortsätter under 1980-talet att utvecklas sämre i Östsverige än i riket. Däremot blir utvecklingen i Syd- och Västsverige bättre både än i riket och än under 1970-talet. Utvecklingen i Nordsverige blir mindre förmånlig under 1980-talet än under 1970-talet men dock bättre än i landet som helhet. Slutligen bör erinras om den stora osäkerheten i kalkyler av detta slag.

7.10.5 Byggnadsindustrins regionala problem

Under andra hälften av 1970-talet har på byggmarknaden uppstått en stark regional differentiering med oförändrad eller ökande produktion inom några regioner och starkt fallande produktion inom andra.[1] Det är i första hand regioner omkring Storstockholm och Storgöteborg som under senare år i stort sett bibehållit eller till och med något ökat sin produktionsvolym, medan utvecklingen inom andra regioner varit mycket negativ. Tabell 7.51 visar sysselsättningen i byggnadsverksamheten i olika delar av ortssystemet under 1970-talet samt bedömningarna enligt långtidsutredningens alternativ 1 och länsplaneringen. Tabellen utnyttjar en indelning av landet i H-regioner, vilka avspeglar tätortsgrad. Indelningen förklaras i en not till tabellen.

Byggandet har något olika karaktär i olika delar av landet. I expansionsområden byggs bostäder och servicelokaler. I industrikommuner byggs lokaler och produktionsanläggningar för näringslivet. I andra kommuner byggs infrastrukturer i form av vägar och energisystem. Denna heterogenitet gör regionala framtidsbedömningar av byggsektorns utveckling svåra.

Av tabell 7.51 framgår att den kraftiga minskningen av sysselsättningen under 1970-talet var starkast i storstäderna och svagast i glesbygden. Under den senare delen av 1970-talet utvecklades dock byggandet i storstäderna gynnsammare än i glesbygden.

Länsplaneringens bedömning av byggandets regionala utveckling är, som nämnts, styrande för den regionala nedbrytningen av långtidsutredningens kalkyler. Den visar en pessimistisk bedömning för norra glesbygden och en optimistisk för Malmöregionen. I övrigt är framtidsbedömningen likartad för olika landsdelar på denna översiktliga nivå.

Tillgången på byggnadsarbetare har också sedan länge varierat mellan olika delar av landet. Detta kan illustreras genom att antalet byggnadsarbetare ställs i relation till folkmängden eller den yrkesverksamma befolkningen. Som framgår av tabell 7.52 utgör byggnadsarbetarna i skogslänen en större andel såväl av folkmängden som av den yrkesverksamma befolkningen i regionen än vad som gäller för övriga landet. Tabellen avser endast

[1] Detta behandlas förutom i bilaga 9 även i bilaga 3 till LU 84 och i avsnitt 8.6.

Tabell 7.51 Antal sysselsatta i byggnadsverksamhet i H-regioner 1970–1990

	Tusental sysselsatta 1980	Årlig procentuell förändring			
		1970–1980	1975–1980	1980–1990	
				LU84 Alt 1	LP83
Stockholm (H1)	48	–2,9	0,1	0,2	–1,4
Göteborg (H2)	24	–3,0	–1,0	0,0	–1,5
Malmö (H2)	14	–2,5	–1,7	0,5	–1,0
Större kommuner (H3)	82	–1,9	–1,3	0,3	–1,3
Södra mellanbygden (H4)	55	–1,9	–1,7	0,2	–1,4
Norra tätbygden (H5)	24	–0,8	–1,3	0,0	–1,5
Norra glesbygden (H6)	21	–0,7	–1,9	–1,9	–3,4
Totalt	268	–2,0	–1,2	0,1	–1,5

H 1: Stockholms och Södertäljes A-region
H 2: Göteborgs A-region samt Malmös, Lunds och Trelleborgs A-region
H 3: Kommuner med mer än 90 000 invånare inom 30 kilometers radie från kommuncentrum
H 4: Kommuner med mer än 27 000 invånare och mindre än 90 000 invånare inom 30 kilometers radie från kommuncentrum samt med mer än 300 000 invånare inom 100 kilometers radie från samma punkt
H 5: Kommuner med mer än 27 000 invånare och mindre än 90 000 invånare inom 30 kilometers radie från kommuncentrum samt med mindre än 300 000 invånare inom 100 kilometers radie från samma punkt
H 6: Kommuner med mindre än 27 000 invånare inom 30 kilometers radie från kommuncentrum
Anm: Se tabell 7.47.
Källa: ERU, *Regional analys,* bilaga 9 till LU84, SOU 1984:6.

byggnadsarbetare i kassa 36 (bl a betong-, trä- och muraryrkena).

Den sneda fördelningen regionalt vad avser tillgången på byggnadsarbetare motsvaras således av en omvänt sned fördelning vad avser efterfrågesidan. Detta illustreras av arbetslöshetstalen i tabell 7.52. Den relativa arbetslösheten är i skogslänen ca tre gånger så stor som i storstadslänen och ca dubbelt så stor som i övriga landet.

Tabell 7.52 Byggnadsarbetare, andel av folkmängd och yrkesverksamma samt arbetslöshet
Tusental personer och procent

	Folkmängd 1983	Yrkesverksamma 1982	Byggnadsarbetare i kassa 36 dec 1983	*Arbetslöshet*		Byggnadsarb i % av folkmängd	Byggnadsarb i % av yrkesverksamma
				Antal dec 1983	%		
Storstadslän	3 006	1 645	37,8	2,2	6	1,3	2,3
Skogslän	1 767	890	28,7	5,9	21	1,6	3,2
Övriga län	3 557	1 822	42,7	5,5	13	1,2	2,3
Totalt	8 330	4 357	109,2	13,6	12	1,3	2,5

Källor: Statistiska centralbyrån och arbetsmarknadsstyrelsen.

Långtidsutredningens beräkningar för 1980-talet innebär att sysselsättningen inom byggnadssektorn väntas hålla sig i stort sett oförändrad. Denna utveckling för landet som helhet inrymmer dock betydande regionala skillnader även fortsättningsvis. En regional strukturanpassning av sysselsättningen inom byggnadsverksamheten är således nödvändig om hög regional arbetslöshet skall kunna undvikas.

7.10.6 Tjänstesektorn

Sysselsättningen i den svenska ekonomin bedöms under 1980-talet alltmer komma att koncentreras till tjänstesektorn. Inom varuhandel, samfärdsel och privata tjänster väntas enligt långtidsutredningen 95 000–125 000 nya arbetstillfällen skapas 1980–1990. I länsplaneringen är bedömningen 85 000 nya arbetstillfällen inom den privata tjänsteproduktionen.

Under senare delen av 1970-talet har den offentliga sektorns sysselsättningsexpansion bromsats något. En ytterligare dämpning förutses under 1980-talet. Mellan 200 000 och 300 000 arbetstillfällen förväntas dock bli tillskapade enligt långtidsutredningen. Det är väsentligt högre än vad en summering av länsplaneringens kommunala och regionala prognoser ger vid handen.

Tabell 7.53 utgör en sammanställning av resultaten av nedbrytningarna för sektorn privata tjänster. Tillväxttakten för antalet sysselsatta i denna näringsgren har fördubblats i riket under loppet av 1970-talet. Genomsnittet för årtiondet är 2,2 % per år vilket betyder att både långtidsutredningen och länsplaneringen anger en reduktion i takten i sysselsättningens ökning. Långtidsutredningens bedömning av sysselsättningsutvecklingen på nationalräkenskapsnivå visar dock att ökningstakten tilltar, från 0,2 % under 1970-talet till 2,1 % under 1980-talet (se avsnitt 7.1). Delbranscherna rekreations- och kulturverksamhet samt uppdragsverksamhet och maskinuthyrning är de snabbast växande sysselsättningsmässigt. Särskilt för uppdrags-

Tabell 7.53 Antal sysselsatta i privata tjänster (inkl bostadsförvaltning) i H-regioner 1970–1990

	Tusental sysselsatta 1980	Årlig procentuell förändring			
		1970–1975	1975–1980	1980–1990	
				LU 84 Alt 1	LP 83
Stockholm (H 1)	180	2,1	2,8	2,5	2,2
Göteborg och Malmö (H 2)	93	1,2	3,0	1,6	1,1
Större kommuner (H 3)	145	1,4	3,0	1,2	0,7
Södra mellanbygden (H 4)	79	0,5	3,0	1,5	0,8
Norra tätbygden (H 5)	35	2,2	4,3	1,6	1,2
Norra glesbygden (H 6)	19	2,0	2,1	1,7	1,0
Totalt	551	1,5	3,0	1,8	1,3

Anm: Se tabell 7.47.
Källa: ERU, *Regional analys,* bilaga 9 till LU 84, SOU 1984:6.

verksamheten har tillväxttakten ökat under 1970-talet.

En tredjedel av sysselsättningen i näringsgrenen privata tjänster var 1980 koncentrerad till Stockholm. Den privata tjänstesektorn har vuxit snabbast i Norrlands städer under 1970-talet. Mot slutet av 1970-talet var tillväxten mera jämnt fördelad än under periodens början. Under 1980-talet bedöms branschens snabbaste tillväxt i stället ske i Stockholm och dess förorter. Långtidsutredningen anger en ännu starkare förskjutning till Stockholms fördel än länsplaneringen. En av förklaringarna till denna omfördelning är den starka tillväxten i delbranscher som uppdragsverksamhet.

Utvecklingen av den offentliga sektorn är i LU 84 liksom i tidigare långtidsutredningar baserad på planmaterial från stat, kommuner och landsting. Tillväxttakten i den offentliga resursförbrukningen ligger emellertid högre i LU:s båda alternativ än vad planerna anger. Särskilt gäller det alternativ 2 med inriktning på den offentliga sektorn. Länsplaneringen bygger upp sina prognoser av sysselsättningsutvecklingen i den offentliga sektorn från planmaterial levererat av statliga och kommunala myndigheter bl a avseende kommunalekonomiska långtidsbedömningar. Där finns vanligen inte, som i långtidsutredningens alternativ, ambitionsförändringar inom den offentliga tjänsteproduktionen medtagna.

Med tanke på behandlingen av den offentliga sektorn i länsplaneringen och långtidsutredningen kan det vara motiverat med en något noggrannare presentation av skillnaderna mellan bedömningarna. Tabell 7.54 visar att avvikelserna i antalet sysselsatta varierar mellan olika delbranscher.

Tabell 7.54 Antal sysselsatta i förvaltning, försvar, utbildning och vård i H-regioner 1970–1990

	Tusental syssel-satta 1980	Årlig procentuell förändring		
		1970–1980	1980–1990	
			LU 84 Alt 1	LP 83
Stockholm (H 1)				
förvaltning och försvar	53	0,7	0,0	–2,0
utbildning och vård	184	5,0	2,5	1,9
Göteborg och Malmö (H 2)				
förvaltning och försvar	21	1,0	–1,2	–3,2
utbildning och vård	148	5,5	2,0	1,4
Större kommuner (H 3 och H 5)				
förvaltning och försvar	77	1,9	0,5	–1,3
utbildning och vård	377	6,1	1,8	1,2
Mindre kommuner (H 4 och H 6)				
förvaltning och försvar	39	1,4	0,7	–1,1
utbildning och vård	237	5,7	1,7	1,1
Totalt				
förvaltning och försvar	190	1,3	0,3	–1,7
utbildning och vård	946	5,7	2,6	1,3

Anm: Se tabell 7.47.
Källa: ERU, *Regional analys,* bilaga 9 till LU 84, SOU 1984:6.

Långtidsutredningen anger överlag en högre tillväxt under 1980-talet. På nationell nivå skulle antalet sysselsatta i offentlig förvaltning och försvar vara 32 000 större enligt långtidsutredningen än enligt länsplaneringen. Inom utbildnings- och vårdsektorerna skulle 70 000 fler vara sysselsatta år 1990 enligt LU 84 än enligt LP 83. Den största avvikelsen gäller hälso- och sjukvårdssektorn där länsplaneringens bedömningar bygger på landstingskommunalt material som innebär en väsentligt långsammare tillväxt än i långtidsutredningen.

Expansionen av utbildnings- och vårdsektorn på olika nivåer i Sveriges tätortssystem, som visas i tabell 7.54, är huvudsakligen kommunal expansion. Den har varit relativt likformig över regiontyper under 1970-talet. Enligt bedömningarna i långtidsutredningen och länsplaneringen skulle expansionen under 1980-talet vara kraftigast i storstäderna. Detta har i stora drag sin grund i en mera försiktig bedömning av utvecklingen bland mindre kommuner.

7.10.7 Arbetsmarknadskonsekvenser

I en särskild studie har ERU analyserat konsekvenserna av långtidsutredningens kalkyler för utvecklingen inom kvinnornas respektive männens arbetsmarknad. Under 1970-talet ökade antalet sysselsatta kvinnor med mer än 450 000 medan männens sysselsättning minskade med 17 000, vilket framgår av tabell 7.55. Den av långtidsutredningen förutsedda ökningen av efterfrågan på arbetskraft under 1980-talet på 270 000 riktar sig till 230 000 mot kvinnor och till 40 000 mot män. Utvecklingen enligt länsplaneringen innebär att sysselsättningsökningen för kvinnor i stort sett motsvarar minskningen för män.

Det framgår också av tabell 7.55 att männens arbetsmarknad förväntas utvecklas olika i skilda delar av landet. För kvinnorna är ökningen av

Tabell 7.55 Antal sysselsatta män och kvinnor i olika landsdelar 1970–1990
Tusental personer

	1980		Förändring					
			1970–1980		1980–1990			
					LU 84 Alt 1		LP 83	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
Östsverige	640	567	14	129	30	90	0	50
Sydöstsverige	247	192	– 8	50	0	20	–10	10
Sydsverige	261	222	– 6	48	10	30	0	10
Västsverige	425	347	– 6	88	10	40	–10	20
Mellansverige	357	282	–17	81	–10	30	–30	0
Nordsverige	230	183	6	60	0	20	–20	10
Totalt	2 160	1 793	–17	456	40	230	–70	100

Anm: Se tabell 7.47.
Källa: ERU, *Regional analys*, bilaga 9 till LU 84, SOU 1984:6.

efterfrågan mer oberoende av landsdel. Resultatet kan bli ett ökat behov av flyttningar av män mellan lokala arbetsmarknader för att åstadkomma balans. Alternativet kan vara att stanna kvar i hemregionen och konkurrera inom det som under senare tid etablerats som kvinnornas arbetsmarknad. Detta torde dock knappast vara någon utväg för äldre manlig arbetskraft i ensidiga industriorter. För yngre män kan valet bli mindre entydigt. Den höga rörligheten för denna åldersgrupp kan t ex göra flyttning från Bergslagen till Stockholms arbetsmarknad lockande.

En viktig faktor för den regionala balansen på arbetsmarknaden är den geografiska rörligheten i form av pendling och flyttning. Rörligheten, mätt som antalet personer som flyttat över kommungräns, minskade stadigt under perioden 1974–1982 från 394 000 till 287 000. Genomsnittet för perioden är 331 000 flyttare per år. Enligt ERU:s beräkningar baserade på långtidsutredningen och länsplaneringen skulle antalet flyttningar under resten av 1980-talet komma att öka till ca 350 000 personer. Den nedåtgående trenden under 1970-talet förutses således brytas och flyttningsbenägenheten öka.

7.10.8 Avslutande kommentarer

I inledningen nämndes två huvudsyften med den regionala analysen i långtidsutredningen. Det första gällde rimligheten i långtidsutredningens nationella scenarier utifrån regionala restriktioner och trögheter. Slutsatsen är att de regionala konsekvenserna enligt ERU:s analyser inte förtar realismen i de nationella kalkylerna. Det kan emellertid inte uteslutas att stora spänningar ändå kommer att uppstå.

Det andra huvudsyftet var att peka ut några konsekvenser för den regionala utvecklingen av betydelse för bl a regionalpolitikens inriktning som framkommer vid en utveckling till 1990 enligt långtidsutredningen. Härvid har valts att jämföra utvecklingen med den som prognosticeras inom länsplaneringen.

Långtidsutredningens bedömning av sysselsättningsutvecklingen är genomgående mer positiv än länsplaneringens, vilket till stor del avspeglar skillnaden mellan kravkalkyl och ren prognos. Den högre totala sysselsättningstillväxten, enligt långtidsutredningen, skulle leda till en mer balanserad regional utveckling än vad länsplaneringens bedömningar visar.

Den starkaste tillväxten av arbetskraftsefterfrågan bedöms ske i storstadsområdena, vilket bl a beror på tjänstesektorns tillväxt. Däremot förutses en stagnation i Mellan- och Västsverige. Den geografiska rörligheten bedöms komma att öka avsevärt under 1980-talet. Inom industrin visar kalkylerna på stora krav på snabb förnyelse och strukturomvandling, särskilt i Mellansverige. Konsekvensanalyserna visar således att den regionala omvandlingen kan bli större under 1980-talet än under senare delen av 1970-talet.

7.11 Arbetstidsförkortning

7.11.1 Inledning

Den centrala utredningsuppgiften för långtidsutredningen är att analysera hur olika anspråk på ekonomiska resurser kan tillgodoses inom de ramar som ges av den kalkylerade utvecklingen av landets produktiva resurser. Som tidigare beskrivits i avsnitt 2.4 och 6.1 bygger långtidsutredningens kalkyler på antaganden om att vissa ekonomisk-politiska mål skall uppnås 1990, bl a full sysselsättning och balans i utrikesbetalningarna.

De ramar som ges av de övergripande målen torde emellertid också medge alternativa utvecklingsmönster. I långtidsutredningen har sålunda två reala alternativ utarbetats. Alternativ 1 innebär en inriktning på privat konsumtion och på näringslivet och alternativ 2 en inriktning på offentlig konsumtion och på den offentliga sektorn. Båda alternativen är utformade så att nödvändiga resurser avsätts för kapitalbildning och nettoexport så att bl a full sysselsättning och balans i utrikesbetalningarna uppnås.

Det alternativ som diskuteras i detta avsnitt avser att belysa de strukturella effekterna av att arbetstiden förkortas och av att tillväxten i ekonomin fördelas jämnt mellan privat och offentlig konsumtion under resten av 1980-talet. Alternativet är konstruerat så att det omfattar samma mål och restriktioner som de två andra alternativen. Beräkningarna har till skillnad från alternativen 1 och 2 begränsats till att enbart belysa de reala effekterna i ekonomin. Effekterna på budgetsaldot, skatteunderlaget etc behandlas således ej.

I arbetstidsförkortningsalternativet ses en arbetstidsreducering som ett sätt att ta ut en standardförbättring. Ökad fritid ses som ett alternativ till ökad materiell standard. Genom att en arbetstidsförkortning tar reala resurser i anspråk begränsas på både kort och lång sikt produktionskapaciteten och därmed konsumtionsutrymmet. En arbetstidsförkortning måste således vägas mot målsättningar om att uppnå både en snabbare produktionstillväxt på längre sikt och en ökning av privat och offentlig konsumtion. I tabell 7.58 redovisas konsumtionens fördelning enligt de resultat som framkommer i långtidsutredningens modellsystem.

En generell arbetstidsförkortning påverkar samhället på många områden, medan endast några aspekter kan diskuteras inom långtidsutredningens ramar. Som tidigare framhållits är långtidsutredningens huvuduppgift att, i ett medellångt perspektiv, analysera vilka krav ett förverkligande av de övergripande ekonomiska målen ställer på bl a den ekonomiska politiken. Det innebär att många ekonomiska, politiska och sociala frågor, som spelar en avgörande roll för den samhälleliga utvecklingen, ligger utanför utredningens arbetsområde.[1] Syftet med detta avsnitt är att diskutera strukturella effekter i ekonomin vid en generell arbetstidsförkortning. Diskussionen inriktas därmed i första hand på produktionsresursernas utveckling samt den framtida användningen av dessa resurser.

En förkortning av den dagliga arbetstiden ses numera som en standardförbättring för löntagarna till skillnad mot seklets början då begränsningar i arbetstiden snarare var att betrakta som en skyddsåtgärd. Den särbehandling som förekommer i arbetstidshänseende är också numera ofta beroende av

[1] Förutsättningarna för och effekterna av en framtida arbetstidsförkortning i ett vidare perspektiv utreds av delegationen för arbetstidsfrågor. Bl a i SOU 1976:34 och i SOU 1979:48 har flera aspekter av en arbetstidsförkortning diskuterats.

arbetets art eller arbetstagarens sociala situation och inte, som under tidigare perioder, av arbetstagarens kön eller ålder.

Arbetstidsförkortningar som ett medel att lösa arbetslöshet och undersysselsättning har emellertid under den senaste tioårsperioden blivit en allt viktigare fråga i EG-länderna. Hitintills har denna strategi för att upprätthålla sysselsättningen avvisats av parterna på den svenska arbetsmarknaden. Det är viktigt att understryka att långtidsutredningens analys av en arbetstidsförkortning inte avser eventuella kortsiktiga effekter på sysselsättning och arbetslöshet. I stället studeras arbetstidsförkortningen som ett långsiktigt allokeringsproblem, där det är fråga om att välja mellan ökad konsumtion och ökad fritid. Det bör också framhållas att analysen avser att visa ekonomiska effekter av en generell arbetstidsförkortning. Effekter av andra arbetstidsreformer, såsom bl a nya särlösningar för olika grupper på arbetsmarknaden vilket bl a kan leda till ökad flexibilitet under livsarbetstiden, studeras inte i detta avsnitt. Eftersom både generella och selektiva arbetstidsförkortningar är en så viktig fråga i EG-länderna diskuteras i nedanstående avsnitt några studier som även beaktar kortsiktiga effekter av en förkortning av arbetstiden samt den debatt om arbetstidsförkortningar som förts i Sverige under de senaste åren.

I Sverige råder i dag enighet om att det är arbetsmarknadens parter som måste bestämma takten och inriktningen i den fortsatta reformeringen av arbetstiderna, bl a därför att kostnaden för en arbetstidsförkortning utgör ett viktigt inslag i en avtalsuppgörelse. En annan orsak är att det vid en arbetstidsförkortning kommer att krävas stor flexibilitet av såväl arbetsgivare som arbetstagare vad avser både arbetstidens förläggning och utbildningsinsatser för att den skall kunna inpassas i de rådande förhållandena i arbetslivet.

Det är inte utredningens uppgift att ta ställning till om, när eller hur en arbetstidsförkortning skall genomföras. En analys av LO-ekonomen Anders Bäckström samt det material som publicerades i SOU 1976:34 visar att arbetstidsförkortningar har genomförts efter längre perioder av snabb reallönetillväxt och att det också funnits ett visst utrymme för löneökningar under förkortningsperioderna. Om dessa samband även skulle råda i framtiden skulle det innebära att någon generell arbetstidsförkortning knappast är aktuell före 1990. Vid kraftigt stigande reallöner under resten av 1980-talet skulle frågan däremot kunna komma att aktualiseras i början av 1990-talet. Utredningen har emellertid av beräkningstekniska skäl valt att belysa de långsiktiga makroekonomiska konsekvenserna av en arbetstidsförkortning genom beräkningar för perioden 1980–1990.

7.11.2 Arbetstidsdebatten

Intresset för arbetstider har ökat både i Sverige och i övriga länder under de senaste åren. Debatten har emellertid förts utifrån flera perspektiv och syften. I Sverige har en generell arbetstidsförkortning setts som en avvägning mellan ökad fritid och andra former av standardhöjning som t ex högre löner, utbyggnad av den sociala omsorgen, särlösningar för vissa grupper på arbetsmarknaden etc. Flertalet av de politiska partierna samt arbetstagarorganisationerna har deklarerat att det långsiktiga målet är en 30 timmars

arbetsvecka, som skall uppnås genom en sänkning av den dagliga arbetstiden.

En flexibel arbetstid i vidare mening har också diskuterats. Som exempel kan nämnas semesterlagen, studieledighetslagen och lagen om rätt till ledighet för vård av barn. Med flexibel arbetstid avses att perioder av arbete och ledighetsperioder varvas av arbetstagarna under en längre tid. För övergång till ett mer flexibelt arbetsliv talar behov av återkommande utbildning, barnledighetsperioder etc. Förslag har framförts om att rätt till längre ledighetsperioder kopplas till socialförsäkringssystemet. Arbetstagaren skulle få rätt att under tiden fram till pensionsåldern, som ej behöver vara gemensam för alla, ta ut en ledighet motsvarande ett visst antal poäng.[1] Den pågående forskningen om en flexibel livsarbetstid syftar bl a till att finna modeller för en större flexibilitet i arbetslivet under livscykeln.

Även den internationella debatten om arbetstider – där förkortningarna i första hand syftar till att häva den höga arbetslösheten – har under senare år påverkat den svenska arbetstidsdebatten.[2] I EG-länderna diskuteras arbetstidsfrågor från andra utgångspunkter än den i Sverige hittills förda debatten. För att dämpa arbetslösheten samt för att förebygga att en hög arbetslöshet inte accepteras på lång sikt föreslås dels särlösningar för olika grupper på arbetsmarknaden och dels en omfördelning av arbetstillfällena – s k work-sharing eller arbetsdelning.[3] Utgångspunkten för detta resonemang är att den totala volymen arbete eller antalet arbetstimmar i ekonomin skulle vara given. En generell arbetstidsförkortning eller särlösningar för vissa arbetstagargrupper ses därför inte i första hand som medel till standardförbättring utan som ett sätt att fördela en given mängd arbetstimmar i ekonomin. Arbetslösheten skulle enligt detta synsätt kunna dämpas genom en omfördelning av arbetstiden. Genom att de redan sysselsatta minskar sin arbetstid skulle de som står utanför arbetsmarknaden få sysselsättning.

Det råder skiljaktiga uppfattningar inom EG-länderna om hur en arbetstidsförkortning skall genomföras. Oenigheten berör inte endast arbetsgivar- och arbetstagarorganisationerna utan även de enskilda medlemsländerna. Detta sammanhänger delvis med sysselsättningsläget i de enskilda länderna, nationella särdrag och omfattningen och inriktningen av den förda arbetsmarknads- och ekonomiska politiken i resp land. De arbetstidsförkortningar som genomförts har också utformats på olika sätt.[4] En viktig fråga vid en arbetstidsförkortning har varit huruvida förkortningen skall realiseras med eller utan lönekompensation.

7.11.3 Produktivitets- och sysselsättningseffekter vid arbetstidsförkortningar

I Sverige ändrades arbetstidslagen 1957 så att veckoarbetstiden sänktes från 48 till 45 timmar. Förkortningen genomfördes successivt med 1 timme per år åren 1958, 1959 och 1960 och 40-timmars arbetsveckan genomfördes etappvis 1967–1972. Förutom den femte semesterveckan, som trädde i kraft 1978, har därefter inga generella arbetstidsförkortningar genomförts. Arbetstiden har däremot genom lagstiftning och avtal förkortats för vissa grupper på arbetsmarknaden.

[1] Enligt detta förslag skulle ledighetsperioder kopplas till ATP-systemet.

[2] Bl a har TCO:s sysselsättningsrådslag initierat en diskussion bland medlemmarna om huruvida arbetstidsförkortningar kan öka sysselsättningen. En utvärdering av resultaten beräknas föreligga våren 1984.

[3] Arbetsdelning har i det svenska språkbruket traditionellt inneburit en specialisering av arbetsuppgifter. Under senare år har arbetsdelning också avsett vad som i den engelskspråkiga debatten benämns work-sharing. Work-sharing motsvarar alla former av åtgärder som innebär att en given arbetsvolym eller en given arbetstid omfördelas så att flera arbeten skapas. Job-sharing är en speciell form av work-sharing. Med job-sharing menas att två eller flera personer delar på ett specifikt arbete eller en arbetsuppgift.

[4] Som exempel kan följande generella arbetstidsförkortningar nämnas; Beligen: Arbetstiden har sänkts successivt under 1970-talet. Holland: Lokala avtal om arbetstidsförkortningar 1983. Frankrike: Arbetstidsförkortning från 40 till 39 timmar per vecka 1982. Särlösningar för vissa grupper på arbetsmarknaden samt ändrade semesterledigheter har också genomförts i ett antal länder däribland i Storbritannien och Frankrike.

Det produktionsbortfall som uppstår vid en arbetstidsförkortning skulle till viss del kunna kompenseras genom en ökad produktivitet i näringslivet och ett ökat arbetskraftsutbud dels genom att fler människor går ut på arbetsmarknaden men också genom att de deltidsarbetande ökar sina medelarbetstider. Hittillsvarande svenska undersökningar[1] tyder på att arbetstidsförkortningarna åtminstone på kort sikt har medfört ökad produktivitet. Produktionsminskningarna har härigenom blivit mindre än minskningen av insatsen av arbetskraft. Resultaten i Ds A 1983:17 tyder på att en enprocentig arbetstidsförkortning medför en produktivitetsökning på 0,4 %. Samma resultat framkommer i SOU 1976:34 bilaga 1. Delförklaringar till produktivitetsökningarna har emellertid varit svåra att särredovisa – dvs i vilken grad de är en följd av att arbetskraftens arbetstakt ökat, att ny teknik införts, att företagen minskat på övertalig arbetskraft eller på andra faktorer. Vidare är det oklart i vilken utsträckning produktivitetsökningen är bestående på längre sikt.

Undersökningarna i SOU 1976:34, bilaga 1, visar att produktivitetseffekterna har varit minst i företag och branscher med hög teknisk nivå vilket förklaras med att effekterna av en arbetstidsförkortning blir mindre ju mer avancerad teknik företagen använder. I de större företagen har arbetstidsförkortningen fått ett större genomslag än i de mindre företagen vilket medfört att produktionsbortfallet har blivit större.Detta har bl a förklarats med att de större företagen är mer kapitalintensiva och att möjligheterna att påverka produktionen vid en arbetstidsförkortning är mindre än vid mer manuellt arbete. I flertalet internationella studier om effekter av arbetstidsförkortningar görs ett antagande om att produktiviteten påverkas positivt vid en förkortning av arbetstiden.[2]

Samlade erfarenheter av sysselsättningseffekter vid en arbetstidsförkortning är begränsade. Detta beror delvis på att det är ytterst svårt att med ekonomiska och statistiska metoder beräkna det faktiska utfallet av sysselsättningseffekterna. I Åbergs studie av utvecklingen av produktion och produktivitet i svensk ekonomi 1963–1981 undersöks också sysselsättningseffekter till följd av ändrade arbetstider. I undersökningen undantogs den offentliga sektorn, eftersom sysselsättningsökningen i denna sektor främst begränsas av den offentliga sektorns finansiella ställning. De framkomna resultaten pekade på att sysselsättningen i antal personer är neutral med avseende på medelarbetstiden. Sysselsättningen skulle under den studerade perioden ha varit densamma även om arbetstiden inte förkortats. Detta resultat förklaras i studien dels av att produktiviteten ökar vid en arbetstidsförkortning och dels av att produktionen minskar på grund av minskade reallöner och minskad efterfrågan.

I merparten av de internationella utredningarna om arbetstidsförkortningar har arbetslösheten varit det centrala problemområdet. Oftast förutsätts att en arbetstidsförkortning leder till ökad sysselsättning. Få empiriska studier som stöder dessa antaganden har emellertid genomförts. Utredningarna har bl a genom att antaga både produktivitets- och sysselsättningseffekter kunnat fokusera intresset på andra problemområden. Effekter som uppstår om arbetstidsförkortningar genomförs med resp utan lönekompensation samt effekter av ändrade kapitalkostnader är ur svensk synvinkel särskilt intressanta. Bl a visar två danska undersökningar att om arbetstidsförkort-

[1] Y Åberg: *Utvecklingen av produktion och produktivitet i svensk ekonomi 1963–1981,* Ds A 1983:17. Produktivitetseffekter har också behandlats i bl a SOU 1956:20, SOU 1968:66, SOU 1975:89 (LU 75), SOU 1976:34, bilaga 1 och SOU 1979:48.

[2] För en utförligare diskussion se vidare; *Kan arbetstidsförkortningar öka sysselsättningen?* TCO, 1983.

ningen genomförs med full lönekompensation utan att motsvarande reallöneutrymme föreligger så försämras bl a den internationella konkurrenskraften, vilket i sin tur ger upphov till en ökad arbetslöshet.

De ekonometriska studier och analyser som utarbetades inför den franska arbetstidsförkortningen pekade på att en arbetstidsförkortning skulle få gynnsamma resultat på arbetslösheten. Den faktiska utvecklingen visar att sänkningen av veckoarbetstiden gav en liten effekt på sysselsättningen.[1] Eftersom syftet med arbetstidsförkortningen var att skapa nya sysselsättningstillfällen har också nya initiativ till att dämpa arbetslösheten med arbetstidsförkortningar avbrutits. Studier genomförda inom Europeiska Fackliga Samorganisationen (EFS), EG och OECD pekar på att om sysselsättningen skall öka vid en arbetstidsförkortning krävs också, bl a genom arbetslöshetens struktur, en rad kompletterande åtgärder.

7.11.4 Förutsättningar och uppläggning av beräkningarna

För att belysa de strukturella effekterna av en arbetstidsförkortning har i denna kalkyl antagits att den lagstadgade veckoarbetstiden under kalkylperioden reduceras från 40 timmar till 37 1/2 timmar (dvs 6,25 %). I beräkningarna har med stöd av erfarenheterna från den senaste arbetstidsförkortningen antagits att förändringen i arbetstidslagen endast marginellt påverkar de deltidsarbetande och då främst under en övergångsperiod. Till viss del torde denna effekt uppvägas genom att övertidsarbetet också ökar åren efter förkortningen. Den sammantagna minskningen av arbetstiden har därmed beräknats till 5 %.

Som diskuterats i föregående avsnitt visar empiriska studier att sysselsättningen inte ökar i någon större utsträckning till följd av en arbetstidsförkortning. I beräkningarna har här också antagits att arbetstidsförkortningen inte kompenseras av ett ökat arbetskraftsdeltagande. Det arbetskraftsutbud som långtidsutredningen räknar med för 1990 är vidare så högt att någon nämnvärd ökning inte är trolig. I alternativet med en arbetstidsförkortning förutsätts därmed att arbetskraftsresurserna minskar med i genomsnitt 0,4 % per år 1980–1990 vilket kan jämföras med en ökning med 0,1 % per år enligt alternativ 1 och 2.

Eftersom en arbetstidsförkortning är ett sätt att ta ut en standardstegring har också de hittills genomförda förkortningarna medfört en reduktion av löntagarnas förtjänster (i förhållande till hur mycket lönerna annars skulle ha ökat). I perioder med arbetstidsförkortningar har löneökningarna varit lägre än åren före och efter förkortningarna. Även i långtidsutredningens beräkningar förutsätts att reallönerna reduceras vid en arbetstidsförkortning i jämförelse med om arbetstiden vore oförändrad. Detta tar sig bl a uttryck i att den privata konsumtionen dämpas i förhållande till alternativ 1 och att den offentliga sektorn, som till övervägande del finansieras genom skatter, växer långsammare än i alternativ 2.

I beräkningarna har hänsyn tagits till resultaten av de undersökningar om arbetstidsförkortningarnas inverkan på produktiviteten som diskuterades i föregående avsnitt. Den samlade produktivitetsutvecklingen under kalkylperioden blir emellertid lägre än i alternativen utan arbetstidsförkortning, genom att både investeringarna och produktionen växer svagare (jfr

[1] *Arbetstidsförkortning och arbetslöshet. Teori och empiri.* Arbetslivscentrum 1984.

Tabell 7.56 Produktivitetsförändringar vid reducering av arbetstiden med en procent

LU-sektorer	Produktivitetsförändringar vid en arbetstidsreducering på 1 %
1–2 Jord- och skogsbruk	0
3–18 Industri	0,4
19 Byggnadsverksamhet	0
20–23 Privat tjänsteproduktion	0,2
Summa näringslivet	0,2

diskussionen i avsnitt 7.6 och 8.4). De statistiska möjligheterna att analysera sambanden mellan en produktivitetsutveckling och en förändring i arbetstidens längd och förläggning är för ekonomin som helhet förknippade med betydande svårigheter. Speciellt svårt är att bedöma huruvida produktivitetsvinster till följd av en arbetstidsförkortning är långsiktigt verkande. Följaktligen är de produktivitetseffekter som här har antagits osäkra. I tabell 7.56 redovisas de i kalkylen beräknade produktivitetseffekterna av en arbetstidsförkortning.

7.11.5 Resultat och kommentarer

Kommentarerna i detta avsnitt är upplagda så att utvecklingen av den totala produktionskapaciteten, produktionen och resursanvändningen i ekonomin vid en arbetstidsförkortning skall kunna jämföras med de två huvudalternativ som belyses i långtidsutredningen. Därmed kan en arbetstidsförkortning vägas mot privat konsumtionsökning resp en snabb tillväxt av den offentliga konsumtionen.

Produktionskapaciteten: De positiva effekter på produktiviteten som beräknas uppkomma vid en arbetstidsförkortning är inte så stora att produktionskapaciteten på sikt kan kompenseras för bortfallet av arbetad tid genom bl a det lägre utbudet av arbetskraft. Den totala produktionen av varor och tjänster i ekonomin – bruttonationalprodukten (BNP) – blir därför lägre med än utan en arbetstidsförkortning, se tabell 7.58.

Näringslivets investeringsbehov beror, som diskuterats i avsnitt 7.6 och i kapitel 8, bl a på produktionens utveckling i de olika näringsgrenarna. Eftersom produktionens ökningstakt avtar i näringslivet vid en arbetstidsförkortning minskar behovet av kapacitetshöjande investeringar. Som framgår av tabell 7.58 beräknas investeringarnas förändringstakt i genomsnitt per år vara ca 0,5 procentenheter lägre vid en arbetstidsförkortning än i alternativ 2 och närmare 1 procentenhet lägre än i alternativ 1. Genom att det totala investeringsbehovet inte ökar under 1980-talet ökar utrymmet för konsumtion.

Den lägre investeringsaktiviteten och den lägre produktionsnivån vid en arbetstidsförkortning medför emellertid också en dämpning av produktivitetsutvecklingen under perioden vilket begränsar konsumtionsutrymmet på sikt. I tabell 7.57 redovisas produktivitetsutvecklingen i olika sektorer enligt de tre alternativen. Vid en arbetstidsförkortning skulle det på grund av

Tabell 7.57 Produktivitetsutvecklingen 1980–1990
Årlig procentuell förändring

Sektor	1980–1990		
	Alt 1	Alt 2	Arbetstids-förkortning
Industri	3,8	3,4	3,4
Privat tjänsteproduktion	1,5	1,4	1,4
Näringslivet totalt	2,5	2,3	2,3

ändrade relativpriser mellan arbete och kapital kunna tänkas att kapital i viss utsträckning ersätter arbetskraft vilket skulle kunna öka investeringarna och få positiva effekter på produktiviteten. I långtidsutredningens kalkyler förutsätts emellertid att arbetskraftskostnaderna inte stiger vid en arbetstidsförkortning vilket medför att någon ökad kapitalintensitet inte uppstår.

Som framgår av tabellen motverkas den positiva produktivitetseffekt som uppstår vid en arbetstidsförkortning inom industrin och inom privata tjänster helt och hållet av effekterna av lägre investeringar och produktion under kalkylperioden.

Arbetstidsförkortningen medför en sänkning av den årliga ökningstakten av *BNP* med ca 0,7 % i jämförelse med alternativ 1 och med ca 0,4% i jämförelse med alternativ 2. Medan skillnaden i BNP-tillväxten mellan det privatexpansiva och det offentligexpansiva alternativet främst är en följd av sektorförskjutningar i ekonomin, är den lägre tillväxten i arbetstidsförkortningsalternativet orsakad av ett produktionsbortfall.

En arbetstidsförkortning medför, enligt de förutsättningar som använts i dessa beräkningar, en minskning av produktionskapaciteten som nödvändiggör en dämpning av både produktionen och konsumtionen. Därmed ökar inte *importen* lika snabbt som i alternativen 1 och 2, vilket leder till en dämpning av *exportkravet.* Eftersom exportkravet dämpas minskar också kravet något på att sänka de svenska exportpriserna på världsmarknaden. Detta bidrar liksom den lägre investeringstillväxten till ett ökat resursutrymme för inhemsk förbrukning.

En generell arbetstidsförkortning kommer att få stora effekter på *arbetsmarknaden* oavsett produktionstillväxten i samhället. I tabell 7.59 redovisas sysselsättningen sektorvis för de tre alternativen. Beräkningarna är utförda enligt den metod som redovisas i avsnitt 7.1 och antalet sysselsatta beräknas ligga på samma nivå i arbetstidsförkortningsalternativet som i långtidsutredningens båda alternativ (jfr avsnitt 7.1). Som framgår av tabellen ligger sysselsättningsnivån i näringslivet betydligt högre vid en arbetstidsförkortning än i alternativ 2 trots att de två alternativen i princip har samma tillväxt av den privata konsumtionen. Merparten av denna skillnad hänförs till den privata tjänstesektorn och är delvis en följd av att rationaliseringsmöjligheterna vid en arbetstidsförkortning är lägre i de tjänsteproducerande sektorerna än i de varuproducerande sektorerna. Sysselsättningsnivån i den kommunala sektorn är lägre än i alternativ 1 men

Tabell 7.58 Försörjningsbalans 1970–1990
1980 års priser

	Miljarder kr 1980	Årlig procentuell förändring			
		1970–1980	1980–1990		
			Alt 1	Alt 2	Arbetstidsförkortning
BNP till mottagarpris	525,1	2,0	1,9	1,6	1,2
Import av varor och tjänster	166,5	2,4	1,1	1,0	0,9
Summa tillgång	**691,6**	**2,1**	**1,7**	**1,5**	**1,1**
Privat konsumtion	270,0	1,6	0,9	0,3	0,3
Offentlig konsumtion	153,2	3,2	0,7	1,4	0,7
Summa konsumtion	*423,2*	*2,1*	*0,8*	*0,7*	*0,5*
Bostadsinvesteringar	24,5	–1,5	–1,1	–2,8	–2,8
Privata investeringar	63,9	2,1	1,8	1,3	0,9
Offentliga investeringar	17,6	–1,2	–0,6	0,1	–0,6
Summa investeringar	*106,0*	*0,6*	*0,8*	*0,3*	*–0,1*
Lagerförändring	5,9	.	.	.	.
Export av varor och tjänster	*156,5*	*3,8*	*4,2*	*3,8*	*3,3*
Summa användning	**691,6**	**2,1**	**1,7**	**1,5**	**1,1**

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

högre än i alternativ 2. Eftersom produktiviteten i den offentliga sektorn inte antagits påverkas av en arbetstidsförkortning kommer hela bortfallet av arbetstid att här mötas med nyrekryteringsbehov. Samtidigt minskar emellertid utrymmet för konsumtion. Effekten på den offentliga sysselsättningen blir därmed beroende av hur konsumtionsutrymmet fördelas på privat och offentlig konsumtion.

Kraven på en geografisk och yrkesmässig rörlighet torde även utan en arbetstidsförkortning öka under 1980-talet vilket diskuteras i avsnitt 7.10. Den regionala fördelningen av sysselsättningen karaktäriseras av en koncentration av de tjänsteproducerande sektorerna till storstadsområdena och av en utspridning av de varuproducerande näringarna till mindre tätorter runt om i landet. Den fortsatta förskjutningen av sysselsättningen från varu- till tjänsteproducerande sektorer kommer troligtvis att förstärkas eftersom de produktivitetshöjande effekterna av en arbetstidsförkortning är lägre inom tjänstesektorerna. En arbetstidsförkortning torde därmed förstärka de regionala obalanserna mellan främst Stockholms län och övriga län men också mellan större och mindre orter.

Den produktivitetshöjande effekt som antagits uppstå vid en arbetstidsförkortning är osäker och motverkas av en produktivitetsdämpande effekt genom lägre investeringar och lägre produktion. En arbetstidsförkortning

Tabell 7.59 Antal sysselsatta i olika näringsgrenar 1990
Tusental personer

	1990		
	Alt 1	Alt 2	Arbetstids-förkortning
Jord- och skogsbruk	196	191	197
Industri	945	908	900
El-, gas-, värme- och vattenverk samt byggnadsverksamhet	340	330	341
Summa varu- och kraftproduktion	*1 481*	*1 429*	*1 438*
Varuhandel	503	486	496
Samfärdsel	333	324	330
Privata tjänster	700	672	691
Offentliga tjänster	1 452	1 558	1 514
Summa tjänsteproduktion	*2 988*	*3 040*	*3 031*
Totalt	**4 469**	**4 469**	**4 469**
därav:			
näringslivet	3 017	2 911	2 955
staten	253	275	264
kommunerna	1 199	1 283	1 250

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

leder därmed till ett minskat produktionsutrymme och lägre tillväxtpotential. Om en arbetstidsförkortning genomförs under prognosperioden bortfaller möjligheterna att i någon större utsträckning höja den privata eller den offentliga konsumtionen. Den privata konsumtionsökningen som beräknas uppgå till ca 0,3% per år är till viss del redan intecknad genom bl a en ökad andel ålderspensionärer. Den yrkesaktiva delen av befolkningen kan därmed inte räkna med någon nämnvärd materiell standardstegring. Bilden förstärks om hänsyn tas till att gruppen yrkesaktiva växer under perioden.

Arbetstidsförkortningsalternativet visar att reallöneökningarna under kalkylperioden blir ytterst begränsade. De senaste årens rallönesänkningar medför å andra sidan krav på en reallönekompensation under kommande år. En restriktion som långtidsutredningen arbetar med är att den inhemska inflationstakten skall ligga under omvärldens. Denna målsättning kan bli ytterst svår att uppnå om löneökningskraven vid en arbetstidsförkortning överstiger det realekonomiska utrymmet. Inflationsrisken ökar dessutom genom att den svaga investeringsutvecklingen ger betydligt sämre tillväxtförutsättningar för ekonomin på längre sikt vilket leder till ett fortsatt svagt reallöneutrymme.

Realiserandet av LU:s ekonomisk-politiska målsättningar bygger primärt på att kalkylens yttre förutsättningar angående den internationella utvecklingen och exporttillväxten förverkligas. Andra centrala förutsättningar för att den relativt kraftiga reala expansion som krävs under resten av 1980-talet skall uppnås, är att den offentliga sektorns finanser balanseras samt att pris- och lönebildningen anpassas så att ett fullt utnyttjande av produktionskapaciteten kan realiseras. (Jfr avsnitt 6.1.)

Resultaten av de känslighetsanalyser som redovisas i avsnitt 6.4 visar att långtidsutredningens antaganden avseende den internationella utvecklingen, arbetskraftsutbudet och produktivitetsutvecklingen är av central betydelse för kalkylresultaten. Ett antagande om att den internationella ekonomiska tillväxten kommer att ligga på en högre nivå under 1980-talet än den för alternativ 1 och 2 antagna medför bl a att konsumtionsutrymmet blir större. Detta leder till att förutsättningarna för att genomföra en arbetstidsförkortning blir gynnsammare. Å andra sidan skulle en lägre produktivitetsutveckling och en sänkning av arbetskraftsutbudet med 1% 1990 innebära att ett arbetstidsförkortningsalternativ blir svårare att förverkliga eftersom det torde leda till en reallönesänkning. Motsvarande effekt uppstår om den internationella ekonomiska utvecklingen stagnerar eller om den inhemska produktionen inte kan utnyttjas fullt ut. Slutligen visar känslighetsanalyserna att ett antagande om en snabbare utveckling av produktiviteten och arbetskraftsutbudet – än vad som antagits i LU:s kalkyler – att bortfallet i produktionen vid en arbetstidsförkortning till viss del kan kompenseras. Därmed ökas också möjligheterna att välja en kortare arbetstid.

Sammantaget visar ovanstående resultat att om en arbetstidsförkortning genomförs under kalkylperioden minskar också konsumtionsutrymmet. Detta bortfall kan fördelas på både den privata och den offentliga konsumtionen. Ett val av en arbetstidsförkortning framför en ökad konsumtion medför att medborgarna måste vara villiga att avstå en privat konsumtionsstandard vars ökningstakt ligger ca 6 procentenheter under det resultat som presenteras i alternativ 1. Om borfallet i konsumtionsutrymmet däremot får belasta det offentliga konsumtionsutrymmet blir den offentliga konsumtionen vid periodens slut ca 7 procentenheter lägre än det resultat som redovisas i alternativ 2. Tidigare erfarenheter av arbetstidsförkortningar tyder på att de föregås av en relativt kraftig reallönetillväxt. Möjligheterna att i framtiden genomföra en arbetstidsförkortning kommer emellertid att vara beroende av löntagarnas attityder och beteende till valet mellan konsumtion och fritid.

7.12 Utvecklingen under 1990-talet[1]

7.12.1 Inledning

[1] Detta avsnitt har utarbetats av Ekon Dr Tomas Restad, Stockholms universitet.

[2] Långtidsmodellen presenteras utförligt i bilaga 17 till LU 84, SOU 1984:7. Den ursprungliga MSG-modellen beskrivs i Leif Johansen, *A Multi-Sectoral Study of Economic Growth*, Amsterdam 1974.

Sedan 1960 har de svenska långtidsutredningarna innehållit s k perspektivanalyser i form av utblickar bortom utredningens traditionella medelsiktiga perspektiv. Perspektivanalyserna skall närmast ses som betingade prognoser för hur ekonomin kan komma att utvecklas under olika angivna förutsättningar.

Perspektivanalyserna utarbetas sedan 1975 med hjälp av en ekonometrisk totalmodell för den svenska ekonomin. Denna utgör en flersektors tillväxtmodell av samma typ som utnyttjas i den norska perspektivplaneringen.[2] Modellens kärna beskriver samspelet mellan olika sektorers utveckling med hjälp av s k input-outputanalys. Till denna kärna kopplas ekonometriskt skattade samband, som dels beskriver hur olika efterfråge-

kategorier utvecklas, dels hur produktionsresultatet inom varje sektor bestäms av tillgången på realkapital och arbetskraft. I de olika efterfrågefunktionerna uppträder både aktivitetsnivå och relativa priser som förklarande variabler. Genom produktionsfunktionerna tas i modellen hänsyn till hur kapacitetsnivå och produktivitet påverkas av investeringsnivån i ekonomin. Inom långsiktsmodellens ram tas på detta sätt samtidigt hänsyn till investeringarnas efterfrågeskapande, kapacitetsskapande och produktivitetshöjande effekter. Dessutom modelleras möjligheterna till substitution på längre sikt mellan produktionsfaktorerna arbetskraft och kapital. Prisbestämning och real analys är integrerade i modellen. Därmed får investeringsutvecklingen även effekter på den svenska ekonomins konkurrenskraft. Vidare sker i modellen en simultan bestämning av bytesbalanseffekter och nettoskulden gentemot utlandet.

I 1975 års långtidsutredning utnyttjades modellen för att på ett aggregerat plan belysa de långsiktiga konsekvenserna av olika val av samhällets sparkvot. Tidsperspektivet sträcktes ut till år 2000 och som basår utnyttjades den medelfristiga analysens bedömning av läget år 1980. I samband med LU 78 anpassades sektorindelningen till det medelfristiga modellsystemet och samma basår utnyttjades. Samtidigt begränsades tidsperspektivet till år 1990 för att göra den ökade detaljskärpan i sektorupplösningen meningsfylld. Analysen i LU 80 blev i allt väsentligt en revidering av LU 78:s 1990-kalkyl. Långsiktsmodellen har även utnyttjats i en rad utredningar utanför LU: Resurs- och råvarustudien inom sekretariatet för framtidsstudier (1977), energikommissionen (1978), konsekvensutredningen (1979) samt transportrådets godstrafikprognos (1983).

I långtidsutredningen 1984 har huvudperspektivet i den strukturella analysen utsträckts till att gälla 10-årsperioden från 1980 till 1990. Därför framstår det också som naturligt att utblickskalkylen får omfatta perioden från 1990 till år 2000. Mot bakgrund av att osäkerheten rörande enskilda branschers utveckling växer då tidsperspektivet sträckts ut till att omfatta nästan 20 år har kalkylerna för 1990-talet genomförts på en högre aggregeringsnivå än analysen för 1980-talet. Följande sektorindelning har använts:

(1) Jord- och skogsbruk
(2) Industri
(3) Byggnadsverksamhet
(4) Privata tjänster
(5) Energiproduktion
(6) Bostadstjänster
(7) Offentliga tjänster

Privata tjänster inkluderar här samfärdsel och varuhandel. Energisektorn utgör ett aggregat av petroleum- och el-sektorerna. Till denna sektor förs också hela importen av energiråvaror. Detta till skillnad från nationalräkenskaperna där importen av energiråvaror förs till industrisektorn (gruvor och mineralbrott).

Som basår för kalkylerna i detta avsnitt har läget år 1990 enligt alternativ 1 valts. Att enbart ett av alternativen 1990 har valts som utgångspunkt betingas

enbart av praktiska skäl och är inte något uttryck för att detta alternativ skulle vara mer sannolikt eller önskvärt än övriga alternativ. Utgångsläget 1990 kännetecknas av att övergripande balans råder i den svenska ekonomin. Detta innebär att följande mål är uppfyllda: Full sysselsättning, låg inflationstakt samt en godtagbar finansiell balans, som ger en för investeringsutvecklingen tillfredsställande lönsamhet i näringslivet. De långsiktiga framskrivningarna för perioden fram till år 2000 utgår således från ett balanserat läge i svensk ekonomi år 1990. Relevansen av analysen i detta avsnitt är med andra ord beroende av att en sådan balanserad situation kan åstadkommas. Detta blir bl a beroende av den internationella utvecklingen under resten av perioden fram till år 1990 samt av den ekonomiska politikens möjligheter att i viktiga avseenden återskapa balansen i svensk ekonomi.

7.12.2 Den internationella utvecklingen

Utvecklingen under 1980-talet

I den medelfristiga analysen ingår som en kalkylförutsättning ett antagande om en genomsnittlig produktionstillväxt i världsekonomin på 2 % per år för perioden 1980–1990. Detta beräknas kunna leda till en marknadstillväxt för svensk export under 1980-talet på 2,5 % per år. Hänsyn har därvid tagits till effekterna av handelspolitiska åtgärder. Under 1960-talet och första delen av 1970-talet ledde aktiva handelspolitiska integrationssträvanden till en, i förhållande till produktionstillväxten, snabbare tillväxt av handeln. Hade denna process fortsatt med oförminskad kraft, borde den för världsekonomin förutsatta produktionstillväxten under 1980-talet i stället ha kunnat upprätthålla en marknadstillväxt på ca 3,5 % per år.

Världsinflationen förutsätts ligga på en låg nivå under resten av 1980-talet. Den genomsnittliga ökningstakten för världsmarknadspriserna på bearbetade varor beräknas för 1983–1990 uppgå till 4 % per år. För hela 1980-talet innebär detta ett genomsnitt på 4,3 % per år, mätt i SDR. Realpriset på olja förutsätts vara i stort sett oförändrat fram till år 1990 och realräntan för långa placeringar på den internationella kapitalmarknaden antas i slutet av decenniet ligga på 3 %.

Utvecklingen under 1990-talet

Med utgångspunkt från den internationella utveckling som legat till grund för de medelfristiga kalkylerna har två scenarion konstruerats för den internationella utvecklingen under 1990-talet. Vart och ett av dessa bildar utgångspunkt för olika alternativ för den svenska ekonomins utveckling.

I *alternativ A* förutsätts den svenska exportmarknadstillväxten under 1990-talet uppgå till 3 % per år för industriprodukter och 3,5 % för tjänster. Denna utvecklingstakt för marknadstillväxten är konsistent med en fortsatt produktionstillväxt i världsekonomin på i genomsnitt 2 % under förutsättning att protektionistiska tendenser kan hållas tillbaka. Importpriserna, mätt i svensk valuta, antas i detta alternativ öka med 5 % per år för industriprodukter och med 5,5 % per år för tjänster. Importpriset på energi antas öka realt med 3 % per år relativt varor exkl energi och den genomsnittliga

realräntan på räntebärande utländska skulder och fordringar ligga kvar på 3 % fram till år 2000.

Den svenska exportmarknadstillväxten antas i *alternativ B* ligga en procentenhet högre än i alternativ A (4 % per år för industriprodukter, respektive 4,5 % för tjänster). För att en sådan utveckling skall kunna uppnås krävs dels en utveckling mot ökad handelsliberalisering och integration, dels en ökad tillväxttakt i den genomsnittliga världsproduktionen från knappt 2 % per år under 1980-talet till ca 2,5 % per år under 1990-talet.

En sådan acceleration av tillväxten kan antas medföra en viss ökning av inflationstakten i världsekonomin. I kalkylen har denna ökning av årsgenomsnittet preciserats till 1/2 procentenhet i förhållande till alternativ A. En tillväxtexpansion torde inte heller kunna komma till stånd utan ökad realkapitalbildning. Detta kan i ett långsiktigt perspektiv antas vara konsistent med en högre realränta. Denna ökning har satts till en procentenhet, från 3 % vid sekelskiftet i alternativ A till 4 % i alternativ B. Tillväxtexpansionen kan slutligen också antas medföra en ökad energiefterfrågan och därmed högre realprisstegringar på olja och importerade bränslen. I kalkylen har denna ökning schablonmässigt preciserats till en procentenhet, från 3 % per år under 1990-talet i alternativ A till 4 % per år i alternativ B.

7.12.3 Resurstillväxten i den svenska ekonomin under 1990-talet

Arbetskraftsresurserna

Resurstillväxten i ekonomin bestäms på det övergripande planet av arbetskraftstillgången och produktivitetens utveckling. Under hela efterkrigstiden fram till slutet av 1970-talet har ökningen av ekonomins produktionsförmåga burits upp av en snabb tillväxt i arbetsproduktiviteten. Detta har motverkat en fortgående minskning av arbetskraftsvolymen räknat i timmar. Visserligen har en kontinuerlig ökning skett i antalet sysselsatta men samtidigt har den genomsnittliga arbetstiden minskat så att nettotillskottet i arbetade timmar varit negativt. Under perioden 1970–1980 ökade sålunda antalet sysselsatta med ca 8,5 % samtidigt som antalet arbetade timmar *minskade* med ungefär 6 %. Bakom denna skillnad ligger arbetstidsförkortningen i början av 1970-talet och ett betydande reformarbete, bl a införandet av den femte semesterveckan och utbyggnaden av föräldraförsäkringen.

Prognoserna för arbetskraftsutbudet under 1990-talet har gjorts av statistiska centralbyrån och redovisas i kapitel 5. Befolkningsutvecklingen baseras på en mindre nettoinvandring och fortsatt låga födelsetal. Några antaganden om nya reformer på arbetstidsområdet har varken gjorts för 1980- eller 1990-talen. Den i tabell 7.60 angivna minskningen av arbetstiden är främst en konsekvens av att andelen deltidsarbetande antas öka något. De relativa AK-talen utjämnas successivt så att män och kvinnor i åldrarna 20–59 år förvärvsarbetar i samma utsträckning år 2000. För kvinnor förutsätts dock en högre frånvaro till följd av tjänstledighet vid barnsbörd.

Tabell 7.60 Sysselsättning 1970–2000
Årlig procentuell förändring

	1970–1980	1980–1990	1990–2000
Antal sysselsatta	0,8	0,6	0,4
Medelarbetstid per vecka	–0,9	–0,3	–0,2
Antal närvaroveckor	–0,5	–0,2	–0,1
Antal arbetade timmar	–0,6	0,1	0,1

Produktivitetsutvecklingen

Även om 1970-talets minskning av antalet arbetade timmar beräknas förbytas i en svag ökning under 1980- och 1990-talen kommer även i perspektivet fram till år 2000 *produktivitetsutvecklingen* att bli avgörande för resurstillväxten. Takten i produktivitetstillväxten är i sin tur beroende av den tekniska utvecklingen samt av tillväxten i kapitalinsatsen per arbetstimme (kapitalintensiteten). Genom att många typer av tekniska framsteg endast kan nyttiggöras i produktionen genom nyinvesteringar är kapitalbildningen både kvalitativt och kvantitativt av central betydelse för produktivitetsutvecklingen. För ekonomin totalt sett beror också den tekniska utvecklingstakt som faktiskt registreras på takten i näringslivets strukturella omställning. I den mån arbetskraften förskjuts i riktning mot mera produktiva branscher eller modernare och effektivare enheter inom en och samma bransch kan produktivitetsvinster uppstå vid sidan av dem som växer fram i det enskilda företaget.

Produktiviteten inom svenskt näringsliv ökade under 1970-talets senare del betydligt långsammare än tidigare. Jämfört med en genomsnittlig produktivitestillväxt på 4 % per år under perioden 1963–1981 så sjönk ökningstakten till 2,3 % per år under perioden 1974–1981.

En viktig fråga är hur stor del av denna nedgång som är konjunkturbetingad och beror på minskat kapacitetsutnyttjande och hur stor del som är att hänföra till mera djupgående och strukturella förändringar. I praktiken är det svårt att renodla dessa båda faktorer. Överbryggningspolitiken efter oljekrisen 1973–1974 kom på kort sikt att innebära en produktivitetstillväxt som var långsammare än om anpassningen i stället fått ske genom öppen arbetslöshet.

I en nyligen publicerad undersökning, som Yngve Åberg har genomfört på uppdrag av bl a långtidsutredningen, har ett försök gjorts att dela upp produktivitetstillväxten under perioden 1963–1981 på olika förklaringsfaktorer.[1] Resultatet från denna undersökning redovisas i tabell 7.61. Jämförs näringslivets produktivitetsutveckling under perioderna 1983–1981 respektive 1974–1981 finner man att ca 20 % av nedgången förklaras av ett minskat bidrag från kapitalintensiteten, ca 20 % förklaras av minskat kapacitetsutnyttjande medan huvuddelen av nedgången, ca 60 %, faller på ett minskat bidrag från teknikfaktorn. I denna innefattas både investeringsbunden och icke investeringsbunden teknisk utveckling såväl som strukturomvandlingseffekter.

Det finns skäl som talar för att nedgången i teknikfaktorns bidrag inte

[1] Yngve Åberg, *Utvecklingen av produktion och produktivitet i svensk ekonomi 1963–1981"*, Ds A 1983:17.

Tabell 7.61 Näringslivets produktivitet 1963–1981
Årlig procentuell förändring

	1963–1981	1974–1981
Produktivitetstillväxt	4,0	2,3
Bidrag från:		
-Kapitalintensitet	2,1	1,7
-Utnyttjandegrad	-0,2	-0,5
-Teknikfaktor	2,1	1,1

beror på att innovationerna och den tekniska utvecklingen i sig har bromsats upp. Det är snarare en fråga om den takt i vilken nya tekniska landvinningar införts i produktionen. Nödvändiga villkor för att ny teknik snabbt skall kunna tillgodogöras i produktionen är dels en tillfredsställande investeringsutveckling, dels en expanderande världshandel. Speciellt för ett litet land som Sverige är möjligheterna att utnyttja den arbetsfördelning som den internationella handeln medför av helt avgörande betydelse.

Mot denna bakgrund har två alternativ för produktivitetsutvecklingen under 1990-talet konstruerats. Dessa anknyter till var sin av de internationella utvecklingsbilder som presenterats ovan.

Alternativ A tar sin utgångspunkt i det internationella "lågtillväxtscenariot" med samma beteckning. I detta antas investeringskvoten i den svenska ekonomin förbli i stort sett oförändrad mellan 1990 och år 2000. Teknikfaktorernas utveckling antas sektor för sektor följa de värden som Yngve Åberg skattat för perioden 1974–1981.[1]

Utvecklingen i *alternativ B* förutsätter å andra sidan en internationell utveckling i enlighet med "högtillväxtscenariot". I detta alternativ antas investeringskvoten i den svenska ekonomin totalt sett öka från ca 18 % år 1990 till 20 % år 2000. Teknikfaktorn antas för varje sektor följa de värden som skattats för perioden 1963–1981. I tabell 7.62 redovisas sektorsvis för varje alternativ den produktivitetsutveckling under 1990-talet som i modellberäkningarna blir följden av dessa antaganden. En jämförelse görs också med produktivitetstillväxten under "referensperioderna" 1974–1981 resp 1963–1981.

Tabell 7.62 Produktivitet inom olika sektorer 1963–2000
Årlig procentuell förändring

		Alt A		Alt B
	1974–1981	1990–2000	1963–1981	1990–2000
Jord- och skogsbruk	2,3	2,1	5,8	3,6
Industri	2,0	1,9	4,6	4,2
Byggnadsverksamhet	2,5	2,2	3,2	2,8
Privata tjänster	2,6	2,2	3,2	3,1
Hela näringslivet	2,3	2,0	4,0	3,3

[1] Se Åberg, op cit, tabellerna A:1 t o m A:10.

Den något lägre tillväxttakten för produktiviteten under 1990-talet än för motsvarande historiska "referensperiod" som registrerats i båda alternativen, trots samma antaganden om teknikfaktorns tillväxt, förklaras av skillnader i utvecklingen av kapitalet per arbetstimme (kapitalintensiteten). Under bägge referensperioderna ökade kapitalintensiteten snabbare än den beräknade ökningstakten under 1990-talet. Skillnader i kapitalstocksutvecklingen accentueras av att antalet arbetade timmar i näringslivet beräknas vara i stort sett oförändrat i båda alternativen under 1990-talet jämfört med en betydande minskning under referensperioderna. Dessa olikheter sammanhänger dels med utvecklingen av den totala arbetskraftstillgången (jfr tabell 7.1), dels med att den offentliga sysselsättningens ökningstakt under 1990-talet i båda alternativen förutsätts bli lägre än under resp referensperiod. I alternativ A antas sysselsättningen i den offentliga sektorn öka med 0,5 % per år under 1990-talet och i alternativ B med 1 %.

7.12.4 Två scenarion för svensk ekonomi under 1990-talet

Kalkylerna i detta avsnitt utgår från att bytesbalansen år 1990 uppvisar ett överskott på ca 1 % av BNP. Samtidigt kvarstår en betydande utlandsskuld med beräknade räntebetalningar på ca 1,5 % av bruttonationalprodukten som följd. Nettoskulden gentemot utlandet kan beräknas uppgå till ca 12 % av BNP vid slutet av 1990-talet. Denna nettoskuld fördelar sig på en minuspost av räntebärande fordringar på ca 20 % av BNP och en pluspost av icke räntebärande fordringar på ca 8 % av BNP. Samtliga kalkyler för 1990-talet bygger på föutsättningen att nettoskulden gentemot utlandet avvecklas fram till år 2000. Detta innebär att den negativa stocken av räntebärande fordringar skall balanseras av en lika stor positiv stock av icke räntebärande fordringar vid 1900-talets slut.

Försörjningsbalansens tillgångssida under 1990-talet

Bruttonationalproduktens tillväxt beräknas under 1990-talet i alternativ A uppgå till i genomsnitt 1,8 % per år. Detta är något långsammare än under 1970- och 1980-talen. Under denna period 1970–1980 uppgick BNP:s ökningstakt till i genomsnitt ca 2 % per år och ungefär samma värde har beräknats för 1980-talet. En utveckling i enlighet med alternativ B skulle å andra sidan innebära en uppgång i tillväxttakten under 1990-talet till 2,7 % per år. (Se tabell 7.63). Denna uppgång förklaras huvudsakligen av skillnader i förutsättningarna för den inhemska utvecklingen. En snabbare investeringstillväxt i alternativ B medför en snabbare teknikfaktortillväxt än i alternativ A. En sådan real utveckling underställs naturligtvis av en snabbare tillväxt i den internationella efterfrågan. I princip skulle emellertid en motsvarande utveckling i den svenska ekonomin kunna realiseras även vid en svagare internationell utveckling. Detta skulle emellertid kräva en ännu längre gående återhållsamhet i lönernas tillväxt relativt produktiviteten än vad som här förutsatts.

Importens tillväxt i relation till bruttonationalproduktens ökningstakt beräknas i båda alternativen ligga högre under 1990-talet än under perioden 1970–1990. Den utveckling som beräknas för 1980-talet är emellertid unik på

Tabell 7.63 Försörjningsbalans 1970–2000
Årlig procentuell volymförändring

	1970–1980	1980–1990	1990–2000	
			Alt A	Alt B
BNP	2,0	1,9	1,8	2,7
Import	2,4	1,1	2,9	3,9
Privat konsumtion	1,6	0,9	2,1	2,5
Offentlig konsumtion	3,2	0,7	0,5	1,0
Total konsumtion	*2,1*	*0,8*	*1,5*	*2,0*
Näringslivsinvesteringar	2,0	1,8	2,9	5,4
Bostadsinvesteringar	–0,7	–1,2	–0,4	–0,4
Offentliga investeringar	–1,2	–0,6	0	0,5
Totala investeringar	*0,6*	*0,8*	*1,8*	*3,6*
Export	3,8	4,2	3,0	4,5

flera sätt: dels kräver obalanserna i decenniets början att svenskt näringsliv vinner marknadsandelar på hemmamarknaden genom en kraftig kostnadsanpassning, dels minskar energiimporten relativt kraftigt som en följd av de prishöjningar som skedde under 1970-talet. Därför är en jämförelse mellan 1990- och 1970-talen mer relevant när det gäller importutvecklingen. En sådan kan göras med hjälp av tabell 7.64, där det framgår att det framför allt är växande energiimport under 1990-talet som förklarar att importbenägenheten totalt sett beräknas återgå till värden som gällde under 1970-talets första hälft.

Omslaget under 1990-talet när det gäller importen av energi är i sin tur en följd av att möjligheterna till ytterligare energibesparingar börjar tömmas ut samtidigt som ökningen av energitillförseln kommer att bli beroende av importerade bränslen. Under 1980-talet skördar vi i detta avseende frukterna av tidigare gjorda investeringar i kärnkraft.

Bruttonationalproduktens och importens tillväxt bestämmer utvecklingen av den totala resurstillgången. I alternativ A beräknas resurstillgången öka med i genomsnitt 2 % per år och i alternativ B med 3 %. En del av denna resurstillväxt intecknas av krav på att öka exporten för att betala importen

Tabell 7.64 Import 1970–2000
Årlig procentuell volymförändring

	1970–1980	1980–1990	1990–2000	
			Alt A	Alt B
Jord- och skogsbruk	1,0	–0,3	0,9	1,7
Industri	3,6	1,7	3,1	4,4
Privata tjänster	4,1	2,7	3,4	4,3
Energiproduktion	–0,9	–1,8	1,8	1,8
Hela ekonomin	2,4	1,1	2,9	3,9

samt räntor och amorteringar på 1970- och 1980-talens utlandslån samt övriga transfereringar, främst i form av u-hjälp. En annan del av resurstillväxten går åt till de investeringar som krävs för att skapa den förutsatta ökningen av bruttonationalprodukten. Vad som återstår kan användas för att öka medborgarnas standard, antingen i form av privat eller offentlig konsumtion.

Investerings- och exportkraven under 1990-talet

I alternativ A förutsätts att ekonomins totala investeringskvot förblir i stort sett oförändrad under 1990-talet medan den i alternativ B antas öka till 20 % av BNP vid slutet av seklet. Den snabbare investeringstillväxten i alternativ B antas tillsammans med en snabbare växande världsmarknad i detta alternativ kunna upprätthålla en högre tillväxttakt i produktionen än i alternativ A. Dessutom antas, att den snabbare förnyelsen av kapitalutrustningen i alternativ B också medför att den högre produktionstillväxten kan åstadkommas vid samma ökningstakt för energiförbrukningen som i alternativ A. (Jfr tabell 7.64). Denna utveckling understöds samtidigt av en snabbare realprisstegring på energi i alternativ B än i alternativ A.

I båda alternativen förutsätts att bostadsinvesteringarna kan tillåtas *minska* med ca 1/2 % per år under perioden 1990–2000. Denna bedömning baserar sig på ett totalt nybyggnadsbehov på 31 000 lägenheter per år 1990–2000, varav 17 000 lägenheter i flerbostadshus och 14 000 lägenheter i småhus. Dessutom ligger i detta antagande en förutsättning om att ombyggnadsinvesteringarna *ökar* med 1 1/2–2 % per år 1990–2000. Den offentliga investeringsvolymen antas i alternativ A vara oförändrad mellan 1990 och år 2000 medan en svag ökning på 1/2 % per år har antagits i alternativ B. Investeringsutvecklingen 1970–2000, uppdelad på sektorer, redovisas i tabell 7.65.

Det ovan definierade kravet på extern balans och skuldfrihet gentemot utlandet år 2000 kräver i båda alternativen att svensk export under 1990-talet ökar snabbare än den i avsnitt 7.12.2 förutsatta marknadstillväxten. I båda fallen krävs fortsatta vinster av marknadsandelar. På tjänstesidan beräknas

Tabell 7.65 Bruttoinvesteringar 1970–2000
Årlig procentuell volymförändring

	1970–1980	1980–1990	1990–2000	
			Alt A	Alt B
Jord- och skogsbruk	4,5	0,1	3,1	6,0
Industri	0,5	3,3	3,9	5,5
Byggnadsverksamhet	1,1	0,2	0,6	5,2
Privata tjänster	3,3	2,8	1,5	5,2
Energiproduktion	1,1	–2,3	5,0	5,0
Bostadstjänster	–0,7	–1,2	–0,4	–0,4
Offentliga tjänster	–1,2	–0,6	0	0,5
Hela ekonomin	0,6	0,8	1,8	3,6

Tabell 7.66 Export 1970–2000
Årlig procentuell volymförändring

	1970–1980	1980–1990	1990–2000	
			Alt A	Alt B
Jord- och skogsbruk	–0,1	2,6	0	0
Industri	3,3	4,2	2,9	4,5
Privata tjänster	6,4	4,3	4,2	5,1
Energiproduktion	6,3	4,2	1,0	1,0
Hela ekonomin	3,8	4,2	3,0	4,5

detta krav till 0,7 % per år i alternativ A och till 0,6 % per år i alternativ B. När det gäller varor så följer exportutvecklingen den förutsatta marknadstillväxten i båda alternativen. Exportvolymens utveckling 1970–2000, uppdelad på sektorer, redovisas i tabell 7.66. För att de beräknade exportkraven skall kunna förverkligas under 1990-talet, och därmed utlandsskulden skall kunna avvecklas, krävs vid den förutsatta marknadstillväxten med andra ord en fortsatt återhållsam kostnadsutveckling. Med hänsyn tagen också till den försämring av bytesförhållandet gentemot utlandet, som under 1990-talet förorsakas av den förutsatta realprisstegringen på importerade bränslen, beräknas lönekostnaderna under 1990-talet kunna öka med något mer än 6 % per år i alternativ A och med något mer än 7 % per år i alternativ B. Den svenska inflationstakten under 1990-talet beräknas därvid bli ca 5 % i alternativ A och ca 6 % i alternativ B, dvs i stort sett motsvara den internationella inflationen.

Konsumtionsutrymmets utveckling under 1990-talet

Det totala konsumtionsutrymmet beräknas under 1990-talet kunna öka med 1,5 % per år i alternativ A och med 2 % per år i alternativ B. I båda alternativen är detta snabbare än under 1980-talet men långsammare än under 1970-talet. (Jfr tabell 7.63). Med den förutsatta tillväxten av offentlig konsumtion på 0,5 % per år i alternativ A och 1 % per år i alternativ B betyder detta emellertid att den *privata konsumtionen* i båda alternativen kan öka snabbare än under 1970-talet. I alternativ A uppgår ökningstakten till 2,1 % per år, dvs något snabbare än BNP, och i alternativ B till 2,5 % per år. Detta är något långsammare än BNP-tillväxten i altenativ B.

Utvecklingen av produktion och sysselsättning

Utvecklingen av produktion och sysselsättning inom enskilda sektorer redovisas i tabellerna 7.67 och 7.68. Det framgår bl a att industriproduktionens tillväxt under 1990-talet enligt alternativ A kommer att öka i ungefär samma takt som beräknats för 1980-talet, dvs med ca 2 % per år. Industriproduktionens tillväxt under 1990-talet i alternativ B är däremot betydligt snabbare och uppgår till ca 3,5 % per år. Även 1990-talets

Tabell 7.67 Bruttoproduktionens utveckling 1970–2000
Årlig procentuell volymförändring

	1970–1980	1980–1990	1990–2000	
			Alt A	Alt B
Jord- och skogsbruk	0,7	1,5	0,8	1,7
Industri	1,0	2,1	2,1	3,4
Byggnadsverksamhet	0,5	0,8	1,1	2,1
Privata tjänster	2,7	2,6	2,5	3,5
Energiproduktion	5,5	1,6	1,4	1,4
Bostadstjänster	2,6	1,7	0,8	0,8
Offentliga tjänster	3,3	0,7	0,5	1,0
Hela ekonomin	1,9	1,9	1,8	2,7

produktionstillväxt inom byggnadsverksamhet och privata tjänster beräknas i alternativ A bli ungefär densamma som angivits för 1980-talet medan motsvarande ökningstakter i alternativ B ligger ca en procentenhet högre.

Industrisysselsättningen, räknat i timmar, beräknas i alternativ A komma att öka något medan utvecklingen i alternativ B innebär en fortsatt minskning under 1990-talet i ungefär samma takt som under 1980-talet. I byggnadsverksamheten beräknas antalet arbetade timmar under 1990-talet minska något snabbare än under 1980-talet i båda alternativen. I privata tjänster, som här innefattar även varuhandel och samfärdsel, beräknas ökningen av antalet arbetade timmar fortsätta i båda alternativen under 1990-talet. Industrisysselsättningens andel av den totala sysselsättningen, som beräknades uppgå till ca 25 % 1980 och till ca 22 % 1990, beräknas även år 2000 uppgå till ca 22 % i alternativ A men till 20 % i alternativ B.

Tabell 7.68 Sysselsättningen inom olika sektorer 1970–2000
Årlig procentuell förändring i antalet arbetade timmar

	1970–1980	1980–1990	1990–2000	
			Alt A	Alt B
Jord- och skogsbruk	–4,3	–2,1	–1,3	–1,9
Industri	–2,2	–0,9	0,2	–0,8
Byggnadsverksamhet	–2,9	–0,4	–1,1	–0,7
Privata tjänster[a]	–0,6	0,5	0,3	0,4
Offentliga tjänster	3,5	0,9	0,5	1,0
Hela ekonomin	–0,6	0,1	0,1	0,1

[a] Privata tjänster inkl. bostadstjänster och energiproduktion.

7.12.5 Avslutning

Den svenska ekonomin befinner sig för närvarande i början av det tredje konjunkturuppsvinget sedan 1970. I likhet med situationen vid den förra konjunkturuppgången 1978–1980 har vändpunkten föregåtts av en aktiv devalveringspolitik, syftande till att förbättra det svenska näringslivets konkurrenskraft. Nu liksom då understöds de genomförda devalveringarna i första omgången av måttfulla avtal på arbetsmarknaden. Som också var fallet vid förra uppgången är förhoppningarna på många håll stora att konjunkturuppgången även skall hjälpa till att lösa strukturproblemen i den svenska ekonomin.

De kalkyler för 1990-talets utveckling, som redovisas i detta avsnitt, bygger på förutsättningen att balansen i den svenska ekonomin återupprättas fram till år 1990. Den väg som anges är långt ifrån problemfri. Under resten av 1980-talet måste den totala konsumtionstillväxten begränsas till ca 1 % per år samtidigt som de totala inkomsterna i samhället (BNP) beräknas öka med drygt 2,5 % per år. Huvuddelen av denna resurstillväxt måste i stället kanaliseras till näringslivets investeringar och till exporten. Möjligen kommer det begränsade utrymmet för att öka konsumtionsstandarden att leda till en fördelningspolitisk kamp, som under resten av 1980-talet driver upp inflationstakten och omöjliggör strävandena att återskapa den samhällsekonomiska balansen fram till år 1990. I så fall saknar kalkylerna i detta avsnitt mening.

Om å andra sidan strategin för resten av 1980-talet lyckas, visar kalkylerna i detta avsnitt på att utrymmet för att öka konsumtionsstandarden under 1990-talet kommer att förbättras, även om en återgång till 1960-talets och det tidiga 1970-talets utveckling knappast uppnås ens i det mest gynnsamma alternativet. Förutsättningar kan dock finnas för att uppnå en något bättre produktionstillväxt än under 1980-talet och för att uppnå skuldfrihet gentemot utlandet vid sekelskiftet. En sådan utveckling kommer emellertid att kräva en fortgående återhållsam lönekostnadsutveckling.

8 Näringsgrenarna

8.1 Strukturförändringar

I detta avsnitt behandlas strukturen i det privata näringslivet i de två modellalternativen. Först görs en jämförelse av de olika näringsgrenarnas utveckling vad gäller produktion och sysselsättning. I de följande avsnitten analyseras utvecklingen inom näringsgrenarna i modellalternativen mer i detalj. Framställningen omfattar strukturen inom näringslivet, medan den offentliga sektorn tas upp i avsnitt 7.5.

8.1.1 Produktion och sysselsättning

Den tjänsteproducerande sektorns andel av det privata näringslivets produktion och sysselsättning ökade under 1970-talet, vilket framgår av tabell 8.1. I de två modellalternativen bedöms tjänstesektorns andel av sysselsättningen fortsätta att öka även under 1980-talet. 1990 förutses mer än häften (51 %) av antalet arbetade timmar i näringslivet utföras i tjänstesektorn. Däremot bedöms tjänstesektorns andel av produktionen, till skillnad mot utvecklingen under 1970-talet, inte öka under 1980-talet. Tjänstesektorn svarar emellertid 1990 ändå för mer än hälften av produktionen. Den bedömda produktivitetsutvecklingen under 1980-talet är således betydligt svagare inom den tjänsteproducerande sektorn än inom den varuproducerande.

Inom den tjänsteproducerande sektorn minskar varuhandelns och bostadsförvaltningens relativa storlek. Samfärdsel och särskilt privata tjänster har en mer positiv produktions- och sysselsättningsutveckling än näringslivet som helhet.

Inom den varuproducerande sektorn fortsätter även under 1980-talet jordbrukets produktion och sysselsättning att utvecklas svagare än näringslivet totalt. Skogsbrukets andel av näringslivets produktion och sysselsättning minskade kraftigt under 1970-talet. Under 1980-talet bibehålls i stort dessa låga andelar. För industrin utvecklas produktionen under kalkylperioden, till skillnad mot under 1970-talet, betydligt starkare än genomsnittet för näringslivet. Industrins betydelse för näringslivets sysselsättning fortsätter dock att minska. Energisektorns produktion och sysselsättning ökar, liksom under 1970-talet, snabbare än näringslivet totalt. Byggnadsverksamhetens betydelse för produktion och sysselsättning bedöms minska även under 1980-talet.

Tabell 8.1 Sektorernas andelar av näringslivets förädlingsvärde (till faktorpris) och antal arbetade timmar 1970, 1980 och 1990

	Förädlingsvärde, 1980 års priser				Sysselsättning, timmar			
	1970	1980	1990		1970	1980	1990	
			Alt 1	Alt 2			Alt 1	Alt 2
Jordbruk och fiske	2,8	2,6	2,4	2,5	7,0	5,5	4,1	4,1
Skogsbruk	2,8	1,9	1,9	1,9	2,3	1,7	1,8	1,9
Industri	32,8	30,2	31,6	31,1	35,2	33,6	31,2	31,0
El-, gas-, värme- och vattenverk	2,4	3,6	4,6	4,6	1,1	1,3	1,5	1,5
Byggnadsverksamhet	11,2	10,1	9,0	9,1	12,1	10,7	10,5	10,5
Summa varu- och kraftproduktion	52,0	48,4	49,5	49,2	57,7	52,8	49,1	49,0
Varuhandel	14,1	14,1	13,6	13,6	16,5	18,4	17,5	17,6
Samfärdsel	7,0	9,1	9,2	9,4	9,1	10,7	11,5	11,6
Bostadsförvaltning	11,4	11,5	9,9	10,2	0,8	1,0	1,1	1,1
Privata tjänster	15,5	16,9	17,8	17,6	15,9	17,1	20,8	20,7
Summa tjänsteproduktion	48,0	51,6	50,5	50,8	42,3	47,2	50,9	51,0
Totalt	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet

Skillnaden mellan näringslivets struktur i de två modellalternativen är relativt liten. Alternativen innebär således huvudsakligen en omfördelning *mellan* privat och offentlig sektor totalt snarare än en omfördelning *inom* näringslivet. Industri och privata tjänster visar den största procentuella skillnaden mellan alternativen vad gäller produktion och sysselsättning.

Näringslivets produktionsstruktur bedöms i kalkylerna förändras mindre under 1980-talet än under det föregående decenniet. Det är exempelvis större skillnad mellan strukturen 1970 och 1980 än mellan strukturen 1980 och 1990 mätt med den kvadrerade summerade avvikelsen mellan de olika näringsgrenarnas andel av produktion och sysselsättning respektive år. Trots det är produktionstillväxten i näringslivet i de två kalkylalternativen större än respektive lika med tillväxten under 1970-talet. För sysselsättningen bedöms däremot strukturförändringarna under kalkylperioden bli större än under 1970-talet. Sammanfattningsvis innebär kalkylerna en minskad strukturförändring av produktionen men en ökad strukturförändring av sysselsättningen.

8.1.2 Samband mellan sektorer

En industrialiserad högt utvecklad ekonomi som den svenska utmärks i hög grad av en långt driven specialisering såväl internationellt som inom landet. Inom ett företag eller en bransch produceras ofta bara en del av det som slutligen efterfrågas av företagets eller branschens produkter. Den övriga delen produceras inom andra företag eller branscher.

I långtidsutredningens kalkylmodeller sammanfattas det ömsesidiga beroendet mellan de olika produktionssektorerna i ekonomin i en input-

output-matris. Av matrisen framgår hur mycket primära produktionsfaktorer som behövs för att tillfredsställa en given efterfrågan på varor och tjänster för slutlig användning, dvs för konsumtion, investeringar och export.

För att belysa sambanden i ekonomin har, via inverterade input-output-matriser, härletts hur mycket som produceras i olika branscher för att tillgodose den slutliga efterfrågan på varor och tjänster från en viss bransch. Den metod som har använts innebär att den härledda produktionen i näringslivet totalt är lika med den faktiska produktionen, men för enskilda branscher kan den härledda produktionen avvika från den faktiska. Detsamma gäller sysselsättningen.

I diagram 8.1 visas faktisk och härledd sysselsättning i näringslivet 1970–1982 för tre sektorer, nämligen industri, byggnadsverksamhet och privat tjänsteproduktion. Industrins härledda sysselsättning är ca 50 %

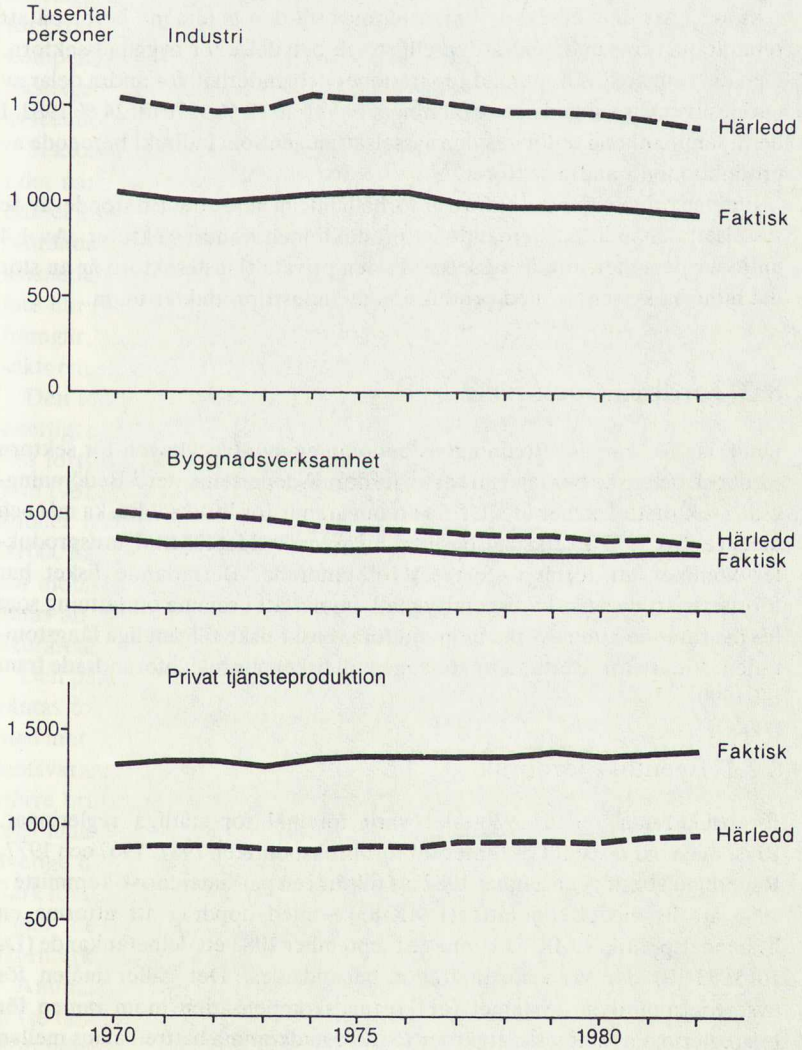

Diagram 8.1 Faktisk och härledd sysselsättning 1970–1982.

större än den faktiska. 1982 var drygt 900 000 personer sysselsatta i industrin. Drygt 1 400 000 personer var emellertid direkt eller indirekt sysselsatta med tillverkning av industriprodukter. De flesta av de som utanför industrin är sysselsatta med tillverkning av industriprodukter är sysselsatta i den privata tjänstesektorn. Även jord- och skogsbruket är en betydande underleverantör till industrin. En ökad slutlig efterfrågan på industriprodukter leder således till en avsevärd ökning av sysselsättningen även i andra branscher än industrin. Den svaga produktionsutvecklingen i industrin under senare hälften av 1970-talet har, som framgår av diagram 8.1, haft stor betydelse även för utvecklingen i andra branscher.

På motsvarande sätt redovisas den faktiska och den härledda sysselsättningen i byggnadsverksamheten. Med slutlig användning av byggnadsprodukter avses i huvudsak bruttoinvesteringar. Den streckade linjen i diagram 8.1 visar således hur många personer som är direkt och indirekt sysselsatta med produktion av byggnadsinvesteringar i byggnadssektorn och andra sektorer. Att den streckade linjen närmar sig den heldragna beror på att reparationsverksamheten fått en allt större betydelse för byggnadssektorn. Den del som är sysselsatt med reparationer och underhåll för andra delar av näringslivet har enligt dessa beräkningar ökat från 12 % 1970 till 24 % 1982. I detta sammanhang redovisas den sysselsättningen som indirekt beroende av produktionen i andra sektorer.

För den privata tjänstesektorn är förhållandena motsatta. En stor del av de sysselsatta är indirekt beroende av produktionen i andra sektorer. Av 1,4 miljoner personer som är sysselsatta i den privata tjänstesektorn är en stor del indirekt sysselsatt med produktion av industriprodukter m. m.

8.2 Jordbruk och fiske

Underlag för långtidsutredningens bedömning av utvecklingen för sektorn jordbruk och fiske har tagits fram av jordbruksdepartementet.[1] Bedömningarna i sektorstudien har utgått från att nuvarande jordbrukspolitiska mål och medel enligt 1977 års riksdagsbeslut samt gränsskyddet för trädgårdsprodukter kommer att förbli i stort sett oförändrade. Beträffande fisket har förutsatts att de svenska fiskefartygen kommer att i samma omfattning som för närvarande kunna verka inom nu för svenskt fiske tillgängliga fångstområden. Vidare förutsätts att pristilläggen till fisket blir realt oförändrade fram till 1990.

8.2.1 Egentligt jordbruk

Jordbruket har sedan 1930-talet varit föremål för statliga regleringar. Riksdagen har fastställt riktlinjer för jordbrukspolitiken 1947, 1967 och 1977. Regeringen beslöt i december 1982 att tillsätta en parlamentarisk kommitté – 1983 års livsmedelskommitté (LMK-83) – med uppdrag att utforma en livsmedelspolitik. LMK-83 lämnade i september 1983 ett delbetänkande (Ds Jo 1983:10) där vissa förtursfrågor behandlades. Det gäller målen för livsmedelspolitiken, systemet för kostnadskompensation inom ramen för prisregleringen samt vissa åtgärder för att åstadkomma bättre balans mellan

[1] Jordbruksdepartementet, *Jordbruk, trädgårdsodling och fiske. Sektorsbeskrivningar och framtidsbedömningar till 1984 års långtidsutredning,* Ds Jo 1983:13.

produktion och konsumtion av jordbruksprodukter.

Riksdagen har i december 1983 (prop 1983/84:76, JoU 1983/84:20, rskr 1983/84:141) fastlagt att huvudmålet för en samlad livsmedelspolitik och därmed också för jordbrukspolitiken skall vara att trygga vårt lands livsmedelsförsörjning såväl i fredstid som under avspärrning och krig. Som likställda delmål under detta huvudmål bör gälla att konsumenterna får tillgång till livsmedel av god kvalitet till rimliga priser och att jordbrukarna får en med andra jämförbara grupper likvärdig standard. Den inbördes rangordningen av de tre målen för jordbrukspolitiken har därmed förändrats sedan 1977 års riksdagsbeslut, i vilket tillgodoseendet av inkomstmålet skulle vara ett huvudsyfte med jordbrukspolitiken.

Riksdagen beslöt också i december 1983 att i avvaktan på LMK:s slutliga förslag i frågan pröva ett system för kostnadskompensation och inkomstföljsamhet inom ramen för prisregleringen som innebär fria former för överläggningar om prissättningen på jordbruksprodukter mellan företrädare för producenter och konsumenter. Enligt tidigare system skedde kostnadskompensation med utgångspunkt från vissa indexserier. Vidare beslöt riksdagen om förlängning med ett år av det tillfälliga investeringsstopp avseende animalieproduktionen som infördes den 1 juli 1983.

Sektorstudien avseende egentligt jordbruk är gjord under förutsättning av i det närmaste balans mellan produktion och konsumtion av animalieprodukter 1990 och i stort sett oförändrad åkerareal. Vidare förutsätts nominellt oförändrade livsmedelssubventioner 1983–1990, varvid dock slopandet av livsmedelssubventionerna på kött, fläsk och ost från den 1 december 1983 inte har beaktats. I det följande redogörs för sektorstudiens resultat. Som framgår i avsnitt 8.2.4 har långtidsutredningen i vissa avseenden frångått sektorstudien.

Den totala åkerarealen och antalet brukningsenheter har minskat kontinuerligt under 1960- och 1970-talen, men i avtagande takt (diagram 8.2). En viss fortsatt minskning förutsätts fram till 1990. Antalet brukningsenheter som 1961 uppgick till 232 000 minskade till nästan hälften till 1980. 1990 antas antalet brukningsenheter uppgå till 100 000. Under 1960-talet nedlades 30 000 ha åkermark per år. Under 1970-talet och de första åren på 1980-talet var motsvarande siffra ca 10 000 ha per år. För utvecklingen fram till 1990 antas att ca 4 000 ha per år kommer att läggas ned, vilket medför en total åkerareal 1990 på 2,9 milj ha.

Den pågående förskjutningen av åkerarealen till större brukningsenheter väntas fortgå under de närmaste åren. Medelarealen vid samtliga företag med mer än 2 ha uppgick 1970 till 19,5 ha och 1980 till 25 ha. 1990 förväntas motsvarande medelareal per företag uppgå till 29 ha. Utvecklingen mot större brukningsenheter har ett samband med förändringar i åkermarkens regionala fördelning. I de stora slättbygdsområdena i södra och mellersta Sverige har åkerarealen minskat obetydligt under de senaste åren, men en stark förskjutning mot större brukningsenheter har ägt rum. I skogslänen har under de senaste 20 åren i stället skett en kraftig nedläggning av åkermark.

Animalieproduktionen har ökat kraftigt under 1970-talet, med 1,7 % per år (se tabell 8.2). Produktionen av mjölk och fläskkött har sedan början av 1970-talet ökat med ca 25 %. Detta beror till stor del på en ökad effektivitet.

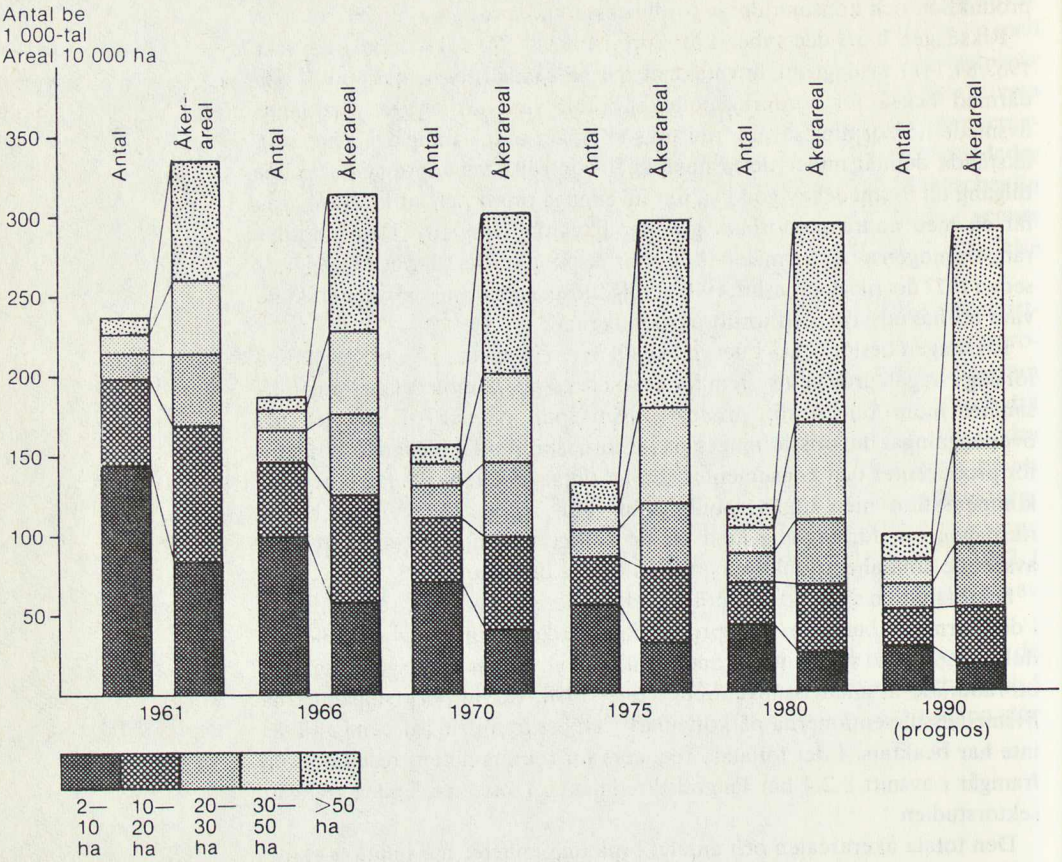

Källa: *Jordbruksdepartementet, Jordbruk, trädgårdsodling och fiske.* Ds Jo 1983:13.

Diagram 8.2 Utvecklingen av antalet brukningsenheter (be) i olika storleksgrupper samt deras andel av den totalt brukade arealen

Produktionsuppgången bör också ses i samband med införandet 1973 av livsmedelssubventionerna. Produktionen av vegetabilier har under 1970-talet ökat med 1,9 % per år. Sammantaget har jordbruksproduktionen ökat med 1,8 % per år 1970–1980. För 1980-talet beräknas enligt sektorstudien produktionen öka med 0,1 % per år. Denna bedömning är dock gjord med

Tabell 8.2 Produktionsvärde för egentligt jordbruk
1980 års priser

	Milj kr				Årlig procentuell förändring	
	1970	1980		1990	1970–1980	1980–1990
	Faktisk produktion	Faktisk produktion	Normerad produktion	Normerad produktion	Faktisk produktion	Normerad produktion
Vegetabilier	2 751	3 330	3 379	3 967	1,9	1,6
Animalier	10 738	12 723	12 723	12 279	1,7	−0,4
Totalt	13 489	16 053	16 102	16 246	1,8	0,1

Källa: Jordbruksdepartementet, *Jordbruk, trädgårdsodling och fiske,* Ds Jo 1983:13.

utgångspunkt från att balans mellan produktion och konsumtion är uppnådd 1990, vilket i sin tur innebär att animalieproduktionen förutsätts minska med 0,8 % per år 1982–1990 och vegetabilieproduktionen öka med 1,5 % under motsvarande period.

Konsumtionen av animalier och vegetabilier, som under större delen av 1970-talet ökade trendmässigt, har under slutet av 1970-talet och början av 1980-talet stagnerat eller minskat. Detta sammanhänger sannolikt med minskade livsmedelssubventioner och dämpad realinkomstutveckling. För 1980-talet räknas enligt sektorstudien med en viss fortsatt minskning (–0,2 % per år).

Såväl arbetsvolym som antal sysselsatta i jordbruket har fortsatt att minska under 1970-talet – dock i avtagande takt. Enligt lantbrukets företagsregister var 1981 det totala antalet sysselsatta inom jordbruket 243 000, varav 203 000 stadigvarande sysselsatta. Huvuddelen av de stadigvarande sysselsatta utgörs av företagare och medhjälpande familjemedlemmar – den lejda arbetskraften utgjorde endast 8 %. För 1980-talet har arbetsvolymen enligt sektorstudien antagits minska med 3,1 % per år – samma årliga minskningstakt som gällde 1975–1980 enligt Jordbruksekonomiska undersökningen. Produktiviteten (förädlingsvärde per timme) i jordbruket har under perioden 1973/74–1982/83 ökat med 6,3 % per år. Med utgångspunkt från den i sektorstudien antagna ökningen i förädlingsvärde beräknas produktiviteten öka med 3,6 % 1980–1990.

Investeringarna inom jordbruket ökade under början av 1970-talet och låg 1976 på en historiskt sett mycket hög nivå. Därefter har investeringarna åter sjunkit. För 1980-talet förutses en årlig minskning av investeringarna med 0,7 %, bl a mot bakgrund av att sektorstudien förutsätter att balans mellan produktion och konsumtion skall vara uppnådd 1990. En ökning av investeringarna mot 1980-talets slut jämfört med dess början förutses dock på grund av ett ökat behov av ersättningsinvesteringar.

8.2.2 Trädgårdsodling

Trädgårdsnäringen omfattar knappt 5 000 företag – vid 4 000 företag bedrivs frilandsodling och vid 1 900 företag växthusodling. Under den senaste femårsperioden har antalet företag inom trädgårdsnäringen minskat med 1 000.

Bruttoproduktionsvärdet inom trädgårdsnäringen uppgick 1980 till ca 1 miljard kr. I sektorstudien antas att produktionen av trädgårdsprodukter blir oförändrad under 1980-talet. Produktionens framtida utveckling sammanhänger dock i stor utsträckning med energiprisernas utveckling (för växthusodlingen) och i vilken utsträckning andra länder satsar på trädgårdsproduktion.

Det saknas aktuella uppgifter om sysselsättningen i trädgårdsnäringen. I mitten av 1970-talet var ca 17 000 sysselsatta vid företag med frilandsproduktion och ca 7 500 sysselsatta inom växthussektorn. Arealmässigt är frilandsodlingen ungefär oförändrad i dagsläget jämfört med mitten av 1970-talet, medan det har varit en kraftig minskning för växthusodlingen. Överförs den arealmässiga minskningen till antal sysselsatta borde det totala antalet sysselsatta inom trädgårdsnäringen i dagsläget ligga under 25 000.

8.2.3 Fiske

Inom fiskenäringen är ca 4 500 personer sysselsatta som har fiske som enda yrke eller huvudyrke. Dessutom finns det ca 2 000 personer som bedriver fiske som binäring. Totalt kan det beräknas motsvara ca 4 700 heltidssysselsatta inom fiskenäringen.

Bruttoproduktionsvärdet inom fiskenäringen uppgår för närvarande till ca 500 milj kr. Fisket efter saltvattenfisk svarar för den övervägande delen av fångstvärdet eller ca 85 %, varav de dominerande fiskslagen är sill och torsk. Beträffande det svenska fiskets omfattning gäller i dagsläget att detta inte begränsas av tillgången på fisk utan av avsättningsmöjligheterna. Med utgångspunkt från ett antagande om att det totala statliga stödet till fisket i form av prisregleringsåtaganden realt kommer att vara oförändrat fram till 1990 förutsätts i sektorstudien att produktionen blir oförändrad 1990 jämfört med 1980. Med motsvarande resonemang antags investeringarna vara volymmässigt oförändrade 1980–1990, varvid huvuddelen av investeringarna avser ersättningsinvesteringar. Även sysselsättningen väntas under 1980-talet ligga i stort sett oförändrad.

8.2.4 Sammanfattning av kalkylerna

Inom sektorn jordbruk och fiske svarar det egentliga jordbruket för nästan 90 % av produktions- och förädlingsvärdet. Inom jordbruket förekommer för närvarande en betydande överproduktion. Livsmedelskommittén har i sitt betänkande (Ds Jo 1983:10) gjort beräkningar av överproduktionens omfattning. Beträffande animalieområdet uppskattas överproduktionen 1983 utgöra 9 % vad avser mjölkproduktionen, 14 % beträffande produktionen av nötkött, 17 % beträffande produktionen av fläsk, 10 % beträffande äggproduktionen och 5 % beträffande produktionen av kyckling. Överskottet exporteras.

I sektorstudien har, som framgick av avsnitt 8.2.1, förutsatts att balans mellan produktion och konsumtion skall vara uppnådd 1990 på animalieområdet. I långtidsutredningens beräkningar för 1990 har en högre produktionsnivå än i sektorstudien förutsatts, eftersom tillräckliga åtgärder för att få ner överskottsproduktionen ännu inte har beslutats. Även i långtidsutredningens beräkningar förutsätts dock en stark dämpning av den ökningstakt i produktionen som gällt under senare delen av 1970-talet och de första åren på 1980-talet. I sektorstudien förutsätts sektorns totala förädlingsvärde öka med endast 0,2 % per år 1980–1990, med utgångspunkt från att överskottsproduktionen på animalieområdet skall vara eliminerad 1990. Mot bakgrund av den starka utveckling som gällt de första åren på 1980-talet skulle detta kräva att förädlingsvärdet skulle minska med 1,3 % per år resten av 1980-talet. Långtidsutredningen har i stället för en så stark förändring kalkylerat med en ökningstakt på 0,4 % per år under resten av 1980-talet. I alternativ 2 med den allmänt sett lägre efterfråge- och produktionsutvecklingen har långtidsutredningen kalkylerat med ett i stort sett oförändrat förädlingsvärde under resten av 1980-talet.

Som en konsekvens av att långtidsutredningen räknar med en något högre produktionsutveckling till 1990 än i sektorstudien blir även investerings- och

Tabell 8.3 Sammanfattning av kalkylerna för jordbruket
1980 års priser

	Milj kr 1980	Årlig procentuell förändring		
		1970–1980	1980–1990	
			Alt 1	Alt 2
Produktionsvärde	20 756	2,2	1,3	1,0
Förädlingsvärde	9 382	1,2	1,4	1,1
Produktivitet (kr/tim)	39,03	5,6	4,7	4,6
Sysselsättning (milj tim)	240,35	−4,2	−3,1	−3,3
Investeringar	3 303	5,9	−0,2	−0,3
– byggnader	1 180	6,3	−2,7	−2,8
– maskiner[a]	2 123	5,8	1,0	0,9
Export	1 451	5,5	2,9	2,9
Import	4 810	−0,2	0,2	−0,1

[a] Inkl förändringar i kreaturskapital.
Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

produktivitetsutvecklingen något högre i långtidsutredningens beräkningar än i sektorstudien. Investeringarna beräknas ligga i stort sett oförändrade 1980–1990, se tabell 8.3.

Sysselsättningen uttryckt i antal timmar beräknas i alternativ 1 minska med 3,1 % per år 1980–1990, vilket är samma utveckling som sektorstudien räknar med. I alternativ 2 beräknas motsvarande minskning till 3,3 %. Minskningen i antal sysselsatta blir något mindre. 1980 uppgick antalet sysselsatta i sektorn till 177 000 enligt nationalräkenskapernas beräkningsprinciper. I alternativ 1 beräknas antalet sysselsatta 1990 uppgå till 135 000 och i alternativ 2 till 132 000.

Exporten från sektorn beräknas, som en konsekvens av den i långtidsutredningen antagna produktionsutvecklingen, bli högre än vad som angivits i sektorstudien, 2,9 % per år 1980–1990 jämfört med 1,4 % i sektorstudien. Ser man på den starka utveckling som varit under 1970-talet (+ 5,5 % per år) och de första åren på 1980-talet (ca + 7 % per år) innebär långtidsutredningens beräkningar likväl en mycket stark dämpning. För 1983–1990 väntas således exporten öka med drygt 1 % per år. För importen förutsätts inga större förändringar under 1980-talet.

8.3 Skogsbruk

Skogsstyrelsen har haft det övergripande ansvaret för långtidsutredningens sektorstudie rörande skogsbruket.[1] Inom ramen för denna har tre särskilda studier utförts. Forskningsstiftelsen Skogsarbeten har gjort en studie[2] som lämnat underlag för bl a produktivitets- och sysselsättningsberäkningar i sektorsstudien. Vidare har vid Sveriges lantbruksuniversitet i Umeå gjorts en studie av virkesmarknaden[3], vilken ingått som ett underlag för diskussionen

[1] Skogsstyrelsen, *Skogsbruket* Bilaga 1 till långtidsutredningen 1984, SOU 1984:5.

[2] Forskningsstiftelsen Skogsarbeten, *Svenskt storskogsbruk 1982–1990 metoder, produktivitet, kostnader och lönsamhet.*

[3] Runar Brännlund, Per-Olof Johanson och Karl-Gustaf Löfgren, Sveriges lantbruksuniversitet, institutionen för skogsekonomi, *An Econometric Analysis of Timber Supply,* Umeå 1983.

av de faktorer som påverkar virkesutbudet. Det tredje specialarbetet utgörs av en kapacitetsundersökning av skogsindustrin, som de regionala virkesråden utfört.[1]

Riksdagen har 1979, genom den nu gällande skogsvårdslagen, fastlagt riktlinjer för skogspolitiken. Enligt dessa skall skogsnäringen verka i överensstämmelse med de övergripande samhällsekonomiska målen och i samspel med andra sektorer. Målet för skogspolitiken är en varaktig, hög och värdefull virkesavkastning under hänsynstagande till naturvårdens och andra allmänna intressen.

8.3.1 Virkesutbud och virkesförbrukning

Utvecklingen 1970–1983

Skogsbrukets främsta uppgift är att förse skogsindustrin med råvara – 90 % av virkesförbrukningen sker inom skogsindustrin.

Under första hälften av 1970-talet låg avverkningarna på en i förhållande till efterfrågan förhållandevis rimlig nivå, runt 70 milj m^3 sk[2] (diagram 8.3). Under andra hälften av 1970-talet sjönk avverkningarna kraftigt till ca 57 milj m^3 sk.

Skogsindustrin kunde, på grund av brist på virke, inte utnyttja sin kapacitet i den utsträckning som marknadsförutsättningarna hade medgivit. Sammantaget utnyttjades skogsindustrins kapacitet endast till 80 % under högkonjunkturåren 1979 och 1980. Med en bättre tillförsel av råvara hade kapacitetsutnyttjandet kunnat vara högre. Det är svårt att med exakthet beräknas storleken på skogsindustrins produktionsbortfall, men det torde röra sig om miljardbelopp. Bristen på virke medförde också en stark ökning av importen (se diagram 8.4). Detta innebar att Sverige som tidigare varit nettoexportör av virke övergick till att bli nettoimportör, med ökad belastning på det redan tidigare negativa bytesbalanssaldot.

Nedgången i avverkningarna under senare delen av 1970-talet skedde i huvudsak inom det privata skogsbruket. Som framgår av diagram 8.3 sänktes avverkningsnivån inom privatskogsbruket med mer än 10 milj m^3 sk under senare hälften av 1970-talet jämfört med den första hälften och låg då på drygt 30 milj m^3 sk. Även inom skogsbruket sänktes avverkningarna en del under senare delen av 1970-talet. Storskogsbruket hade då sedan länge legat på en nivå strax över 30 milj m^3 sk per år, men sänkte avverkningsnivån till runt 27 milj m^3 sk, vilket var ett led i anpassningen till en långsiktig avverkningspolitik.

Under de senaste åren har avverkningarna åter gått upp, bl a till följd av de höjda virkespriserna, se diagram 8.3. Vidare har, i syfte att allmänt få till stånd en genomsnittligt ökad avverkning, bestämmelser införts i skogsvårdslagen från den 1 juli 1983 om skyldighet att gallra och om viss minimiavverkningsskyldighet i fråga om slutavverkning för alla skogsägare. Minimiavverkningskravet skall vara fullgjort för första gången före den 1 januari 1990.

[1] Ingen separat publicering.

[2] Avverkning m m brukar mätas i miljoner kubikmeter skog (milj m^3 sk) eller miljoner kubikmeter fast mått under bark (milj m^3 fub). Relationen mellan de båda måtten är sådan att 1 milj m^3 sk motsvarar 0,84 milj m^3 fub.

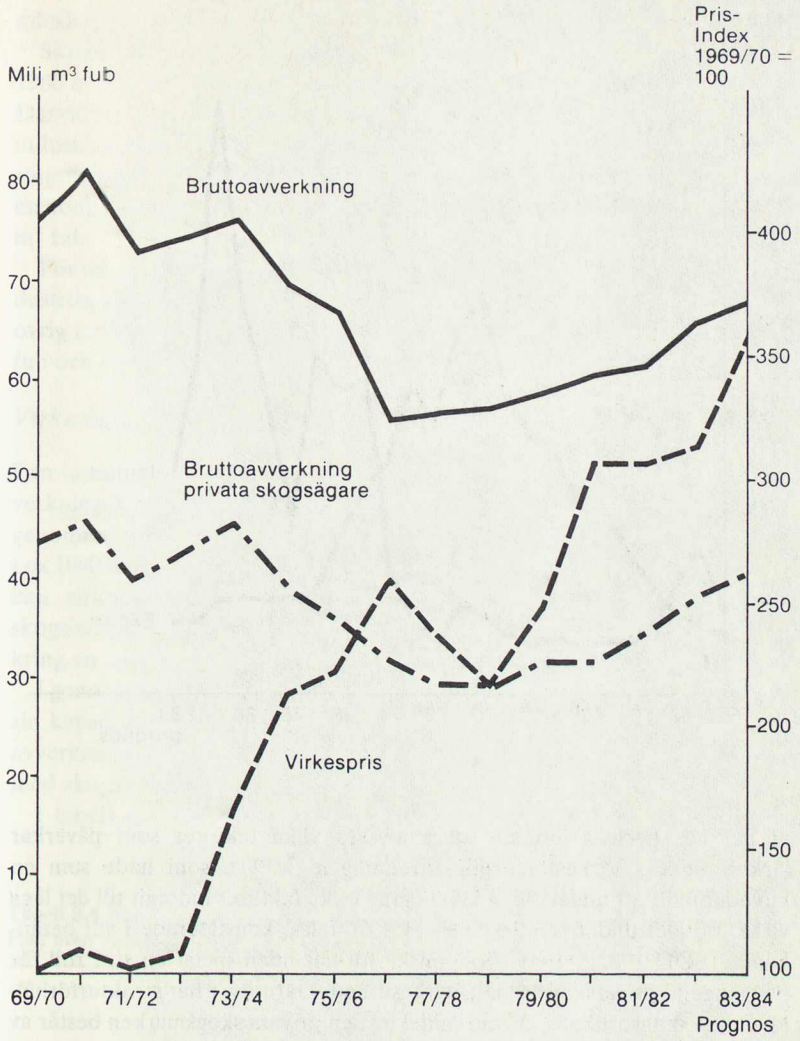

Diagram 8.3 Bruttoavverkning och virkespriser 1969/70–1983/84

Källa: Skogsstyrelsen.

Virkesutbud

På mycket lång sikt bestäms virkesutbudet av den bruttoavverkning som är möjlig att uppnå vid ett oförändrat skogsbestånd. På kortare sikt inverkar emellertid en rad ekonomiska och andra faktorer, exempelvis virkespriser, avverkningskostnader och skatteregler.

Vid skogsstyrelsen har i januari 1983 gjorts en ny beräkning av den långsiktigt möjliga bruttoavverkningen. Denna har beräknats uppgå till ca 75 milj m^3 sk, varav 61 milj m^3 sk barrträd och resten lövträd. Den långsiktigt möjliga bruttoavverkningen fördelas på två tredjedelar i slutavverkning och en tredjedel i gallring. Den totala virkestillgången (möjlig bruttoavverkning med avdrag för tveksamma virkestillgångar och kvarlämnade hela fällda träd) har beräknats till ca 69 milj m^3 sk (57 milj m^3 fub).

Mot bakgrund av obalansen mellan utbud och efterfrågan de senaste åren

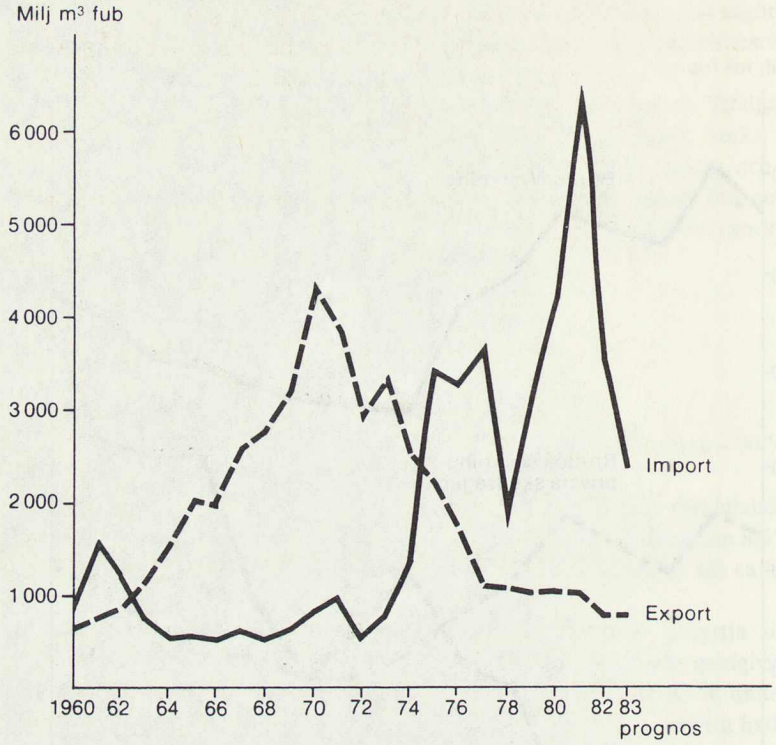

Diagram 8.4 Import och export av rundvirke och flis 1960–1983

Källa: Skogsstyrelsen.

är det av speciellt intresse att analysera vilka faktorer som påverkar virkesutbudet. Virkesförsörjningutredningen (VFU), som hade som en huvuduppgift att undersöka i vilken grad olika faktorer bidragit till det låga virkesutbudet under senare delen av 1970-talet, konstaterade i sitt betänkande (SOU 1981:81) att ekonomiska förhållanden spelat en stor roll för nedgången i privatskogsbrukets virkesutbud. Därutöver har strukturförhållandena i skogsbruket – en stor andel av den privata skogsmarken består av små fastigheter – betydelse för utbudet.

I anslutning till långtidsutredningen har ett projekt genomförts vid institutionen för skogsekonomi vid Sveriges lantbruksuniversitetet i Umeå, där man med ekonometriska metoder försökt analysera bestämningsfaktorer för utbudet av rundvirke. Resultaten tyder på att detta under perioden 1953–1981 förklaras mycket väl av förändringar i strategiska ekonomiska faktorer som skogsindustrins betalningsförmåga för sågtimmer och priset på massaved.

Virkesförbrukning

Virkesförsörjningsutredningen gjorde en genomgång av skogsindustrins virkesbehov, utifrån skogsindustrins praktiska produktionsförmåga per den 30 juni 1980. De regionala virkesråden har, på uppdrag av långtidsutredningen ånyo gått igenom skogsindustrins produktionskapacitet och virkesbehov per den 15 juni 1983. Mellan 1980 och 1983 har det skett en markant

minskning av skogsindustrins produktionsförmåga och virkesbehov.

Skogsindustrins råvarubehov vid 100 % kapacitetsutnyttjande beräknades 1980 av VFU till ca 63 milj m^3 fub. 1983 beräknas det till ca 57 milj m^3 fub. Därvid har massaindustrin minskat sitt råvarubehov med 7 % och sågverksindustrin med 8 %. Vid 85 % kapacitetsutnyttjande (varvid ett rationaliseringsutrymme på 5 % har beaktats) som kan sägas utgöra ett genomsnitt över en konjunkturcykel, beräknas skogsindustrins virkesbehov uppgå till 50 milj m^3 fub.

För en uppskattning av det totala virkesbehovet måste förutom skogsindustrins virkesbehov hänsyn också tas till virke för energiändamål samt viss övrig förbrukning. Virke för detta ändamål uppgick 1983 till ca 3,6 milj m^3 fub och beräknas 1990 ha ökat till 4 milj m^3 fub.

Virkesbalans

I en total virkesbalans för 1980-talet skall den långsiktigt möjliga bruttoavverkningen på ca 57 milj m^3 fub ställas i relation till virkesbehovet som i genomsnitt för 1983–1990 beräknas uppgå till ca 55 milj m^3 fub. Enstaka år, t ex 1990 som enligt långtidsutredningen förutsätts vara ett högkonjunkturår, kan virkesförbrukningen vara högre. Vid fullt kapacitetsutnyttjande i skogsindustrin kan virkesbehovet beräknas till 61 milj m^3 fub. Variationer kring en medelnivå är förenliga med ett långsiktigt uthålligt skogsbruk.

I genomsnitt över en konjunkturcykel kan skogsindustrin således utnyttja sin kapacitet i en omfattning som är förenlig med den långsiktigt möjliga avverkningen. Däremot kan problem av det slag som förekom 1979–1980 med skogsindustrins virkesförsörjning även fortsättningsvis uppstå.

I tabell 8.4 har en försörjningsbalans för skogsbruket ställts samman.

Tabell 8.4 Försörjningsbalans för rundvirke och flis 1980–1990
Fast mått under bark, milj m^3

	1980	1982	1983	1983–1990 genomsnitt	1990[a]
Produktion	46,2	48,0	52,5	53,9	60,0
Barrsågtimmer	21,4	21,3	24,1	24,0	27,0
Massa- och boardved	21,9	23,3	24,8	25,9	29,0
Övrigt rundvirke[a]	2,9	3,4	3,6	4,0	4,0
Import	4,3	3,6	2,4	2,3	2,3
Summa tillgång	50,5	51,6	54,9	56,2	62,3
Export	1,1	0,7	0,8	1,3	1,3
Lagerförändring	– 2,9	2,9	0,3	–	–
Förbrukning	52,3	48,0	53,7	54,9	61,0
Barrsågtimmer	22,1	21,4	23,8	24,0	27,0
Massa- och boardved	27,3	23,2	26,3	26,9	30,0
Övrigt rundvirke[b]	2,9	3,4	3,6	4,0	4,0
Summa användning	50,5	51,6	54,9	56,2	62,3

[a] I Fullt kapacitetsutnyttjande inom skogsindustrin har förutsatts.
[b] I övrigt rundvirke ingår lövsågtimmer.
Källa: Skogsstyrelsen.

Uppgifterna för 1983–1990 skall ses som ett genomsnitt över en konjunkturcykel. Uppgifterna för 1990 utgår från ett fullt kapacitetsutnyttjande inom skogsindustrin.

8.3.2 Sammanfattning av kalkylerna

Långtidsutredningens beräkningar av skogsbrukets utveckling under 1980-talet sammanfattas i tabell 8.5. Beräkningarna utgår från att skogsindustrins behov av virke och övrigt virkesbehov skall kunna tillgodoses av skogsbruket. Beträffande utrikeshandeln förutsätts en export och import av ungefär samma storleksordning.

Produktionsvärde och förädlingsvärde beräknas öka med i storleksordningen 2 % per år 1980–1990 i alternativ 1. En sådan produktionsökning medför en svag sysselsättningsökning från 54 000 personer 1980 till 61 000 personer 1990. Produktions- och sysselsättningsutvecklingen i alternativ 2 förutsätts bli något svagare än i alternativ 1. Investeringarna förutsätts öka svagt med 0,9 % per år i alternativ 1. Därvid beräknas investeringarna i skogsvårdsåtgärder, som svarar för knappt hälften av investeringarna inom skogsbruket, öka med 1,5 % per år. Övriga maskininvesteringar, som svarar för drygt en tredjedel av skogsbrukets investeringar, beräknas öka med 1 % per år medan investeringarna i skogsvägar, som svarar för ungefär en sjättedel av skogsbrukets investeringar, beräknas minska med 0,9 % per år. I alternativ 2 beräknas investeringarna öka något svagare än i alternativ 1.

Tabell 8.5 Sammanfattning av kalkylerna för skogsbruket
1980 års priser

	Milj kr 1980	Årlig procentuell förändring		
		1970–1980	1980–1990	
			Alt 1	Alt 2
Produktionsvärde	10 462	– 1,6	1,9	1,6
Förädlingsvärde	6 748	– 2,3	2,2	1,9
Produktivitet (kr/tim)	90,46	2,7	1,6	1,5
Sysselsättning (milj tim)	74,60	– 4,9	0,6	0,4
Investeringar	1 183	1,3	0,9	0,8
– byggnader	234	3,4	–1,2	–1,3
– maskiner	949	0,9	1,3	1,2
Export	195	–13,3	0,3	0,3
Import	781	17,6	–4,3	–4,3

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

8.4 Industri

8.4.1 Utgångspunkter för bedömningen

Långtidsutredningens kalkyler för industrin är, liksom för övriga sektorer, inga rena prognoser utan exempel på utvecklingar som under olika

förutsättningar leder till balans i den svenska ekonomin 1990. Industrin svarade 1980 för 83 % av den totala exporten av varor och tjänster, en andel som i stort sett väntas upprätthållas även under 1980-talet. Kravet på en förstärkning av bytesbalansen ställer därför i första hand krav på industrins produktionsutveckling. I kalkylerna har kraven på utrikeshandeln översatts till villkor för import- och exportprisernas utveckling.

För att den erforderliga tillväxten inom industrin skall komma till stånd krävs en tillfredsställande avkastning på investeringar i realkapital. I modellkalkylerna har detta formulerats som att räntabiliteten på industrins materiella kapital 1990 måste överstiga räntabiliteten på finansiella placeringsalternativ (statsobligationer) med 2 procentenheter (se avsnitt 7.4.3). I alternativ 2, med en svagare tillväxt av industriproduktionen, har lönsamheten i industrin bedömts bli sämre än i alternativ 1. I båda alternativen förutsätts att industrins lönsamhet blir högre än under perioden 1976–1982. Den förbättrade lönsamheten i industrin bedöms bidra till att subventionerna till industrin kan minska under återstoden av 1980-talet.

Kapacitetsutnyttjandet i industrin var lågt under senare delen av 1970-talet. Enligt statistiska centralbyråns kapacitetsenkät för industrin utnyttjades 1980 ca 83 % av kapaciteten medan motsvarande siffra 1981–1982 var ca 80 %. I branscher som järnmalmsgruvor och varv var kapacitetsutnyttjandet betydligt lägre. Under 1983 ökade åter graden av utnyttjad kapacitet i industrin, till stor del beroende på produktionsökningen som följd av 1982 års devalvering. Fortfarande finns dock en betydande ledig kapacitet inom flertalet branscher om man undantar delar av skogsindustrin.

Den bedömda investeringsutvecklingen under återstoden av 1980-talet påverkas givetvis negativt av tillgången till outnyttjad kapacitet i utgångsläget. Det är svårt att avgöra hur stor del av den outnyttjade kapaciteten i olika branscher som är ekonomiskt effektiv. I kalkylerna har räknats med att i genomsnitt drygt hälften av den outnyttjade kapaciteten går att använda inom industrins produktion 1990.

En utgångspunkt för kalkylerna har varit att kapacitetsutnyttjandet 1990 skall motsvara läget för ett normalt högkonjunkturår. I investeringsbedömningen har det förbättrade kapacitetsutnyttjandet under kalkylperioden antagits bidra till en fallande kapitalkvot i industrin. För industrin totalt förutses kapitalkvoten, dvs kapitalstocken i förhållande till förädlingsvärdet, minska med ca 3 % per år 1983–1990.[1] Under 1960-talet minskade kapitalkvoten i industrin med nästan 1 % per år (se avsnitt 7.6.3). Denna trendmässiga minskning väntas fortsätta under resten av 1980-talet. Förklaringar till den sjunkande kapitalkvoten i industrin är bl a skrotning av obsolet produktionskapacitet, strukturförändringar mot mindre kapitalintensiva branscher, ökade satsningar på immateriella investeringar och ett ökat utnyttjande av maskiner och byggnader som ägs av andra än industriföretag.

Produktiviteten bestäms av ett stort antal samverkande faktorer som investeringar i ny teknik, kapacitetsutnyttjande, utbildning, grad av konkurrens och organisationsförändringar. Även i anläggningar där inga investeringar görs noteras ofta ökningar av produktiviteten. Den produktivitet som registreras statistiskt på aggregerad nivå, t ex för en bransch eller för

[1] Kapitalstocken beräknad som ackumulerade investeringar med linjär avskrivning under 20 år.

industrin totalt, påverkas också av förändringar i anläggnings- och produktionsstrukturen. I modellkalkylerna har arbetsproduktiviteten bedömts öka snabbare i alternativ 1 än i alternativ 2 beroende på en kraftigare tillväxt av produktion och investeringar. Investeringsökningen bör bl a underlätta spridningen av ny produktionsteknik. Produktivitetens utveckling i industrin under 1980-talet påverkas också positivt av den ökade automatisering av administrativ verksamhet som datasystem och datakommunikationer innebär.

8.4.2 Modellalternativen

Bruttoproduktionen i industrin bedöms i alternativ 1 öka snabbare under 1980-talet än under det föregående decenniet. I alternativ 2, som är mer inriktat på offentlig konsumtion, ökar produktionen i ungefär samma takt som under 1970-talet (se tabell 8.6).

Produktionsökningen i svensk industri är i stor utsträckning baserad på exportutvecklingen. I modellberäkningarna förutsätts en sänkning av de svenska exportpriserna relativt världsmarknadspriserna 1980–1990 med i genomsnitt 1,5 % per år i alternativ 1. I alternativ 2 ökar den offentliga sektorn snabbare, vilket minskar importökningen. Kravet på relativprissänkning av exportpriserna blir därför mindre, 1,3 % per år. Eftersom vissa varor förutsätts exporteras till världsmarknadspriser – järnmalm och andra mineraler, trä, massa och papper samt kol- och oljeprodukter – blir kraven på relativprissänkningar större för övriga industribranscher. I verkstadsindustrin t ex förutsätts i de två modellalternativen en relativprissänkning med 2,1 % resp 1,9 % per år under 1980-talet.

Relativprissänkningarna och marknadstillväxten bedöms tillsammans ge en exportökning på 4,2 % i alternativ 1 och 3,7 % i alternativ 2. Exportens andel av bruttoproduktionen ökar därmed från drygt 30 % 1980 till ca 40 % 1990.

Importens ökningstakt förutses avta drastiskt under 1980-talet. I alternativ

Tabell 8.6 Sammanfattning av kalkylerna för industrin
1980 års priser

	Milj kr 1980	Årlig procentuell förändring		
		1970–1980	1980–1990	
			Alt 1	Alt 2
Produktionsvärde	414 537	1,2	1,9	1,3
Förädlingsvärde	107 926	1,0	2,8	2,1
Produktivitet (kr/tim)	73,30	3,3	3,8	3,4
Sysselsättning (milj tim)	1 472,47	−2,2	−1,0	−1,3
Investeringar	18 573	0,5	3,4	2,6
– Byggnader	4 929	−1,0	2,8	2,0
– Maskiner	13 644	1,1	3,6	2,8
Export	129 776	3,4	4,2	3,7
Import	138 312	2,3	0,9	0,7

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

2 är importökningen något lägre än i alternativ 1 p g a lägre importinnehåll i offentlig än i privat konsumtion, vilket dock delvis motvägs av att relativprissänkningen i alternativ 2 är något lägre. Trots importens svaga utveckling ökar dess andel av den inhemska efterfrågan på industrins produkter. Importpriserna för industriprodukter relativt produktionspriserna på hemmamarknaden har under 1980-talet bedömts öka med 2,1 % per år i alternativ 1 och 1,9 % i alternativ 2.

Den ökande bruttoproduktionen i förening med en ökad grad av förädling leder i båda modellalternativen till att förädlingsvärdet i industrin ökar betydligt snabbare än under 1970-talet. Industrisektorns andel av ekonomins totala förädlingsvärde, som minskade under 1970-talet, ökar därmed åter under 1980-talet. Den snabba ökningen av förädlingsvärdet ställer krav på betydande investeringar under 1980-talet.

Investeringsnivån 1990 förutses i de båda alternativen ligga 34 % respektive 24 % över den genomsnittliga nivån under 1970-talet. Detta innebär att investeringskvoten, som fallit från ett genomsnitt på 19,4 % 1970–1976 till 15,8 % 1977–1982, åter ökar till ca 18 % 1990. På basis av produktions- och investeringsutvecklingen har produktiviteten bedömts öka något snabbare under 1980-talet än under 1970-talet. Detta innebär att industrisysselsättningen i timmar minskar i båda alternativen. Minskningstakten avtar dock jämfört med 1970-talet.

Industrisysselsättningen minskade under 1970-talet med ca 70 000 personer. För 1980-talet innebär utredningens beräkningar en fortsatt långsiktig *minskning* med 40 000 personer i alternativ 1 och 70 000 personer i alternativ 2. Under perioden 1980–1983 har emellertid industrisysselsättningen redan minskat med 90 000 personer. För perioden 1983–1990 innebär därför beräkningarna en *ökning* av industrisysselsättningen med 50 000 personer i alternativ 1 och 20 000 personer i alternativ 2.

Under 1960-talet ökade industrins produktion mer än BNP i nästan samtliga OECD-länder. Kvoten mellan tillväxttakterna för industriproduktion och BNP varierade mellan 0,8 och 1,4 i 12 OECD-länder.[1] För Sveriges del var kvoten 1,2. Under 1970-talet utvecklades emellertid industrin betydligt sämre. Kvoten mellan tillväxttakterna varierade för OECD-länderna mellan 0,3 och 1,3. Bara Förenta staterna, Finland och Italien hade kvoter över 1,0. För Sverige var kvoten 0,5.

Långtidsutredningens beräkningar för 1980-talet innebär att kvoten skulle behöva öka till 1,5 (alternativ 1) eller 1,3 (alternativ 2). I båda alternativen krävs således en relativt kraftig expansion av industriproduktionen. Det beror på att det gemensamma kravet på balans i utrikesbetalningarna medför en relativt kraftig ökning av nettoexporten. I alternativ 1 förstärks industritillväxten av en ökad inhemsk efterfrågan.

Industrisektorn har under 1970-talet genomgått stora strukturförändringar. Inriktningen har ändrats från basindustrier mot kemisk industri och verkstadsindustri. Dessa senare branscher ökade sin andel av industrins förädlingsvärde från 41,0 % 1970 till 48,6 % 1980. Under 1980-talet bedöms koncentrationen mot kemisk industri och verkstadsindustri fortsätta. 1990 förutses dessa branschers andel av industrins förädlingsvärde uppgå till ca 57 % i alternativ 1 och ca 56 % i alternativ 2.

[1] Bentzel, R, *Svensk ekonomi i ett 30-årsperspektiv*, Ds I 1983:12, sid 31.

8.4.3 De stora industriföretagen[1]

Exporten av industriprodukter måste således, som nämnts, öka starkt under 1980-talet för att balans i utrikesbetalningarna skall uppnås 1990. Ökningen av exporten uppgår till i storleksordningen 60 miljarder kr i 1980 års priser. Detta är ungefär 2,5 gånger Volvos försäljning 1980, för att ta ett konkret exempel. Under 1970-talet ökade industriexporten med knappt 40 miljarder kr i 1980 års priser.

Den svenska exporten är i hög grad beroende av ett relativt litet antal stora företag. De tio största exportföretagen ökade sin andel av svensk varuexport från ca 22 % 1965 till ca 36 % 1981 (se tabell 8.7). Av de tio största exportföretagen 1978 var sju i hög grad utlandsbaserade teknologiintensiva företag, alla i verkstadsindustrin. 1981 hade koncentrationen till denna typ av företag ökat ytterligare. 1965, däremot, svarade fyra företag i basindustrin (däribland LKAB) och ett varv (Götaverken) för ca 50 % av de tio största exportföretagens export. 1981 fanns endast SCA kvar av dessa företag bland de tio största. Även i företagsstrukturen kan således en klar förskjutning bort från basindustrierna observeras.

Det tar tid att bli ett internationellt storföretag. Av de 30 största företagen 1981 har endast ett (Tetra Pak) grundats och startat produktion under efterkrigstiden. Tillväxten på koncernnivå påverkas dock av t ex förvärv av företag. Facit fanns med bland de tio största exportörerna 1965, Gränges 1978. Båda dessa företag gick sedan upp i Electrolux. Även om tillväxten i de utlandsetablerade företagen i Sverige rensas för företagsköp har den varit snabbare än för industrin totalt. Detta gäller såväl produktion och export som sysselsättning.

I ett medellångt perspektiv blir således de befintliga stora utlandsföretagen avgörande för bedömningen av produktions- och exporttillväxten. Dessa företag återfinns till största delen inom verkstadsindustrin, vilket framgår av tabell 8.7. I modellkalkylerna avspeglas detta förhållande i att verkstadsin-

Tabell 8.7 De största exporterande industriföretagen 1965, 1978 och 1981

Företag	Rangordning efter exportens storlek			Export från Sverige i % av total svensk varuexport		
	1965	1978	1981	1965	1978	1981
Volvo	1	1	1	5,0	9,2	10,6
ASEA	5	4	2	2,6	3,4	5,2
Saab-Scania	13	3	3	1,6	3,8	4,2
Electrolux	25	6	4	0,8	2,3	3,6
Sandvik	9	5	5	2,2	2,6	2,6
Ericsson	8	2	6	2,3	4,0	2,5
SCA	3	8	7	3,0	2,1	2,3
Boliden	18	19	8	1,4	1,2	1,8
SKF	6	15	9	2,5	1,5	1,6
Alfa-Laval	20	11	10	1,1	1,6	1,5
Totalt				22,5	31,7	35,9

Källa: Industriens utredningsinstitut, *De utlandsetablerade företagen och den svenska ekonomin,* bilaga 8 till LU 84, SOU, 1984:6.

[1] Avsnittet baseras på Industriens utredningsinstitut, *De utlandsetablerade företagen och den svenska ekonomin,* bilaga 8 till LU 84, SOU 1984:6

dustrin väntas svara för drygt 80 % av industrins exportökning under resten av 1980-talet.

8.4.4 Branschbedömningar

Bedömningarna av utvecklingen i de olika industribranscherna baseras i stor utsträckning på underlagsmaterial från statens industriverk. Framställningen har inriktats på strukturella förhållanden av betydelse för branschernas långsiktiga utveckling. Den historiska utvecklingen liksom den i början av 1980-talet rådande situationen ägnas också viss uppmärksamhet. Långtidsutredningens detaljerade beräkningar avseende industrins utveckling 1980–1990 redovisas i tabeller efter avsnitt 8.4.4.

Gruvindustri

Inom gruvindustrin finns i dag endast två järnmalmsproducerande företag kvar, LKAB och SSAB, med sammanlagt fyra gruvor i drift, av vilka den i Kiruna är den största. Den svenska exporten av järnmalm har drabbats hårt bl a av den, till följd av stålproduktionens tekniska utveckling, minskande efterfrågan på högfosformalm inom EG. Mot bakgrund av den förväntade svaga utvecklingen av stålindustrin, den nuvarande internationella gruvkapaciteten och nya gruvprojekt kommer 1980-talet sannolikt att innebära ett fortsatt utbudsöverskott på järnmalm. Svensk järnmalms konkurrensförmåga påverkas även av sjöfrakternas utveckling. En väsentlig höjning av fraktpriserna under senare hälften av 1980-talet, till följd av minskat tonnageöverskott, skulle relativt sett gynna svensk järnmalmsproduktion. För LKAB är också kostnaden för frakt av järnmalm på järnväg av stor betydelse.

För den del av gruvindustrin som producerar icke-järnmetaller kommer, liksom för järnmetallerna, en fortsatt strävan att spara material och att övergå till substitut att innebära en i stort sett stagnerande marknad under 1980-talet. Priserna på de producerade metallerna fastställs på internationella marknader. Konkurrensmedel i stället för priset är sligernas kvalitet, transportkostnader mellan anriknings- och smältverk samt på längre sikt verkande faktorer som skillnaden i miljövårdskrav mellan olika länder. Inom icke-järnmetallområdet återfinns även olika s k legeringsmetaller för vilka utvecklingen förutsätts bli expansiv.

Produktionen i gruvindustrin under 1980-talet förutses mot denna bakgrund minska i båda modellalternativen. Exporten är oförändrad eller minskar något. Den svaga produktionsutvecklingen innebär att de beräknade investeringarna 1990 är ca 25 % lägre än de genomsnittliga investeringarna under 1970-talet. Produktiviteten varierar kraftigt över tiden inom gruvindustrin. Under 1980-talet har den bedömts öka i ungefär samma takt som under 1970-talet. Sysselsättningen i gruvindustrin fortsätter således att minska under 1980-talet. En stor del av den förutsedda nedgången i sysselsättningen har dock skett under perioden 1980-1983. Under resten av 1980-talet blir sysselsättningsminskningen måttlig.

Livsmedelsindustri

Till livsmedelsindustrin räknas här inte bara skyddad och konkurrensutsatt livsmedelsindustri utan även dryckesvaru- och tobaksindustri. Livsmedelsindustrins produktion styrs i hög grad av den privata konsumtionens utveckling. De livsmedelssubventioner på vissa baslivsmedel som infördes fr o m 1 januari 1973 har haft stor betydelse för konsumtionens inriktning och utveckling. Omprövningen av subventionspolitiken har resulterat i en reducering av subventionerna fr o m januari 1981, vilket ökat priserna på vissa baslivsmedel. Fr o m december 1983 är det endast mjölk som subventioneras.

Inom stora delar av den skyddade livsmedelsindustrin, t ex slakterier och mejerier, har omfattande omstruktureringar och rationaliseringar genomförts. Avgörande för den framtida utvecklingen är konsumtionsefterfrågans förändring på grund av slopade livsmedelssubventioner samt möjligheter att utveckla stabila exportmarknader.

Dryckesvaruindustrin har genomgått en mycket kraftig omstrukturering. Huvuddelen av denna är redan genomförd men ytterligare kapacitetsnedskärningar kan bli nödvändiga under 1980-talet till följd av överkapacitet och svag utveckling av produktionen.

För samtliga tre delbranscher bedöms bruttoproduktionen under 1980-talet öka något långsammare än under 1970-talet, särskilt i alternativ 2 med en svag utveckling av privat konsumtion. Eftersom exporten utvecklas gynnsammare än produktionen ökar exportandelen. Importens andel av den inhemska efterfrågan minskar något i båda alternativen. Investeringarna 1990 ligger för samtliga delbranscher något över den genomsnittliga nivån för 1970-talet. Produktivitetsökningen förväntas bli högre i livsmedelsindustrin under 1980-talet än under 1970-talet medan den i dryckesvaru- och tobaksindustrin antagits bli lägre eftersom de stora produktivitetsvinsterna av genomförda omstruktureringar redan uppnåtts. Sysselsättningen fortsätter att minska.

Textil- och beklädnadsindustri

Svensk tekoindustri har under hela efterkrigstiden haft stark konkurrens från utlandet. Etablerandet av tekoindustrier i många utvecklingsländer med låga produktionskostnader och ökad handel mellan länder har medfört att svensk tekoindustri fått allt svårare att konkurrera på såväl hemma- som exportmarknad. Konkurrensen har kommit från såväl industri- som från utvecklingsländer. Sveriges höga produktionskostnader jämfört med de flesta andra länders i kombination med den relativt arbetsintensiva produktionen har bidragit till detta. Nästan 30 % av de sysselsatta arbetade 1980 i arbetsställen där bruttovinsten var negativ.

Produktionen förutses i alternativ 1 och 2 fortsätta att minska om än inte lika snabbt som under 1970-talet. Importkonkurrensen antas leda till att hemmamarknadsandelen minskar med drygt 10 procentenheter under 1980-talet. Exporten, som fått allt större betydelse för tekoindustrin, fortsätter att utvecklas gynnsammare än produktionen varvid exportandelen ökar från 24 % 1980 till 40 % 1990. En betydande del av exporten är reexport där den svenska förädlingsvärdeandelen är liten.

Investeringarna ligger till följd av produktionsutvecklingen under 1980-talet på en låg nivå. En stor del av arbetsställena inom tekoindustrin har likartad produktivitet, vilket innebär att branschen är mycket känslig för kostnads- och intäktsförändringar. Den relativt svaga produktivitetsökningen under senare hälften av 1970-talet och början av 1980-talet har bedömts fortsätta även under återstoden av 1980-talet.

Trä-, massa- och pappersindustri

Trävaruindustri består av såväl råvaruförbrukande som träbearbetande delar. De flesta av träindustrins delbranscher är starkt beroende av byggnadsverksamheten i Sverige och Västeuropa.

Ungefär 30 % av den svenska trävaruindustrins produkter exporteras. Förutom Västeuropa har under senare år Mellanöstern och Nordafrika tillkommit som viktiga exportmarknader.

Större kapacitetsutbyggnader för sågverken är knappast troliga under 1980-talet. Detsamma gäller spånskive- och möbelindustrierna där det finns ett kapacitetsöverskott. Däremot är en fortsatt automatisering och vidareförädling inom trävaruindustrin sannolik. För möbelindustrin kommer konsumtionens utveckling hemma och utomlands att ha stor betydelse.

Inom massaindustrin har antalet anläggningar minskat samtidigt som produktionskapaciteten kraftigt ökat, främst genom utbyggnad av existerande anläggningar. Massaproduktionen, mätt i volym, ökade under perioden 1950–1980 med 3,4 % per år. Produktsammansättningen har förändrats genom en ökning av blekt sulfatmassa på bekostnad av sulfitmassa. Den andel av massaproduktionen som vidareförädlas till papper har ökat men är ännu förhållandevis låg internationellt sett.

Den snabba ökningen av pappers- och papproduktionen de senaste decennierna har medfört att Sverige har en modern anläggningsstruktur i förhållande till andra länder. Pappers- och papproduktionen är i relativt hög grad inriktad på bulkprodukter. Sveriges viktigaste konkurrenter inom det skogsindustriella området är Finland, Canada och USA. I ett långsiktigt perspektiv beräknas konkurrens tillkomma från bl a Brasilien på massa- och papperssidan.

Tillgången på skogsråvara bedöms inte begränsa den förutsedda utbyggnaden inom massa- och pappersindustrin. Utvecklingen styrs mot tillverkning av kvaliteter som utnyttjar råvaran bättre. Kapaciteten för mekanisk och halvmekanisk massa bedöms således öka medan fortsatta neddragningar är att vänta för sulfitmassa och dissolving.

Sammanfattningsvis beräknas bruttoproduktionen för branschen som helhet öka i ungefär samma takt som under 1970-talet. Tillväxten i den råvaruförbrukande delen antas bli begränsad medan vidareförädlingen förutses fortsätta att öka. Den ökade förädlingsgraden medför att förädlingsvärdet ökar snabbare än bruttoproduktionen, med 1,6 % per år i alternativ 1 och 1,4 % i alternativ 2. Produktionsökningen har bedömts vara förenlig med en ökning av virkesförbrukningen i branschen med 1,4 % per år 1980–1990 (se avsnitt 8.3). Under resten av 1980-talet förutses en viss nettoimport av virke som dock är väsentligt lägre än under perioden 1980–1982. Importens andel av den inhemska efterfrågan på trä, massa och

papper antas öka svagt medan exporten antas öka snabbare än världsmarknadstillväxten.

Investeringarna antas 1990 vara ca 20 % högre än de genomsnittliga investeringarna under 1970-talet. Produktiviteten har bl a därför bedömts öka något snabbare i de två alternativen än under 1970-talet. Sysselsättningen fortsätter att minska i branschen, dock i avtagande takt jämfört med 1970-talet.

Grafisk industri

Den grafiska industrin består huvudsakligen av dagstidningstryckerier och förlag samt civiltryckerier. Branschen är i huvudsak inriktad på hemmamarknaden även om utrikeshandeln ökat under 1970-talet i samband med att automatisering och datorisering möjliggjort kontakter mellan beställare och producent även på långa avstånd.

Produktionen bedöms öka långsammare under 1980-talet än under 1970-talet, särskilt i alternativ 2 med en svag utveckling av privat konsumtion. Den privata konsumtionen av grafiska produkter minskade med 0,2 % per år under 1970-talet bl a beroende på att priserna på grafiska produkter steg relativt kraftigt i förhållande till andra konsumtionsvaror. I modellalternativen förutses en fortsatt minskning av den privata konsumtionen av grafiska produkter. Importens andel av hemmamarknadens efterfrågan bedöms minska något under den studerade perioden medan exportens andel av produktionen ökar.

Den begränsade produktionsökningen har antagits vara förenlig med en låg investeringsökning. Efter omställningsproblemen under 1970-talet bör den fortsatta teknikomvandlingen gå lättare under 1980-talet. Den nya tekniken är i stor utsträckning redan införd. Produktiviteten har därför bedömts öka i ungefär samma takt som under 1970-talet, vilket innebär en fortsatt minskning av sysselsättningen.

Gummivaruindustri

Branschens huvudsakliga produktion är bildäck och industrigummi. Produktionen inom däckindustrin minskade kraftigt under första hälften av 1970-talet, till följd av en kraftig importökning från EG-länderna. Därefter har produktionen stabiliserats och utgör ca 30 % av den totala gummiproduktionen, koncentrerad till i huvudsak ett företag.

Produktionen i gummivaruindustrin väntas till följd av genomförda strukturförändringar utvecklas gynnsammare under 1980-talet än under 1970-talet. Importens andel av den inhemska efterfrågan, som ökade från 27 % till 49 % under 1970-talet, förutses öka betydligt långsammare under 1980-talet. Exportens andel av produktionen bedöms också fortsätta öka. Investeringarna antas ligga kvar på ungefär samma nivå som under perioden 1978–1982, vilket bl a speglar branschens ändrade struktur. Produktiviteten förutses utvecklas långsammare än under 1970-talet. Sysselsättningen minskar därmed betydligt långsammare under 1980-talet än under 1970-talet.

Kemisk industri

Kemisk industri omfattar dels egentlig kemisk industri, dels plastvaruindustri. Kemisk industri var den bransch inom industrin, bortsett från raffinaderierna, som hade den snabbaste tillväxten under 1970-talet. Tillväxten avtog dock under senare delen av 1970-talet.

Sverige har i jämförelse med många andra industriländer en relativt liten kemisk industri. Produktionen är i högre grad än i våra konkurrentländer inriktad på baskemikalier, vilka är mer pris- och konjunkturkänsliga än fin- och specialkemikalier. Orsaken är bl a den svenska kemiska industrins framväxt och nära relationer till annan basindustri som cellulosa- och gruvindustri.

Inom den västeuropeiska petrokemiska industrin pågår omstruktureringar för att reducera överkapaciteten på bl a eten och de stora basplasterna. Samtidigt väntas ny kapacitet komma att etableras inte bara i oljeutvinnande länder utan även i de s k NIC-länderna.

Produktionen bedöms under 80-talet öka i samma takt som under 70-talet. Tillväxten förutses bäras upp av läkemedel och finkemi snarare än baskemikalier. Importen växer något långsammare än den inhemska efterfrågan. Exporten väntas fortsätta att utvecklas starkt under 1980-talet. Medan världsmarknadstillväxten beräknas bli 1,9 %, ökar den svenska exporten med nästan 5 %. Investeringskvoten har antagits öka något, jämfört med genomsnittet under 1970-talet, till följd av produktionsökningen. Produktiviteten antas öka betydligt snabbare än under senare delen av 1970-talet. Kemisk industri är den enda industribransch som visar en ökad sysselsättning i timmar under 1980-talet i båda modellalternativen.

Petroleum- och kolindustri

1960-talets utbyggnad av raffinaderier i Västeuropa i kombination med en stagnerande efterfrågan på oljeprodukter under 1970-talet samt den pågående övergången mot lätta och lågsvavliga produkter aktualiserar under 1980-talet i de flesta länder en kapacitetsneddragning generellt men även investeringsbehov i nya typer av anläggningar. Dessa utgörs av olika former av s k konverteringsutrustning, i vilka utbytet av lätta produkter är större än vid äldre destillationsanläggningar. Även inom OPEC-området kan en utbyggnad av nya anläggningar förväntas med ökad import av färdiga produkter till Västeuropa som följd.

Tillförseln av oljeprodukter till den svenska marknaden uppgick 1982 till ca 19 miljoner ton, vilket är en minskning med en tredjedel sedan 1979. Minskningen kan i huvudsak hänföras till eldningsoljor. Av stor betydelse för utvecklingen de senaste åren är utnyttjandet av kärnkraftsbaserad elproduktion som dels ersatt tunga eldningsoljor för kraftproduktion, dels ersatt lätta eldningsoljor för uppvärmningsändamål. Importandelen av totala leveranser av oljeprodukter till den svenska marknaden, mätt i volym, ökade från 25 % 1980 till ca 37 % 1981 och 1982.

I Sverige finns sex raffinaderier varav två enbart används för framställning av asfalt, nämligen Nynäs Petroleums anläggningar i Göteborg och Malmö. Nynäs Petroleums anläggning i Nynäshamn framställer förutom asfalt även

smörjoljor medan bränsle- och drivmedelsraffineringen numera är avställd. Övriga petroleumraffinaderier är förlagda till Göteborg (BP och Shell) samt Lysekil (Scanraff). Den nominella kapaciteten för råoljedestillation, exkl Nynäs Petroleums anläggningar, uppgick 1983 till 19,7 miljoner ton. Det genomsnittliga kapacitetsutnyttjandet var 1982 ca 65 %, vilket är en nedgång med ca 20 procentenheter sedan 1980.

Inom branschen i övrigt är verksamheten med oljeersättande kol/vätskeblandningar inne i en uppbyggnadsfas. I kalkylerna har räknats med vissa utvecklingsmöjligheter inom detta område.

Under 1980-talet beräknas bruttoproduktionen minska med 1,2 % i alternativ 1 och med 1,5 % i alternativ 2. I kalkylerna har förutsatts att den befintliga raffinaderikapaciteten upprätthålls under 1980-talet. Detta innebär att kapacitetsutnyttjandet 1990 blir drygt 70 %. Importens andel av den inhemska efterfrågan bedöms öka något från 1980 års nivå. Den inhemska användningen beräknas minska med ca 2,5 % per år under 1980-talet. Exportandelen förutses öka kraftigt från 21,3 % 1980 till ca 34 % 1990.

Investeringarna 1990 ligger på en något högre nivå än i genomsnitt på 1970-talet och avser till 2/3 raffinaderier och till 1/3 kolproduktindustrin. För raffinaderierna har förutsatts en fortlöpande anpassning mot förbättrad bränsleekonomi och ett lättare produktutbyte. Produktiviteten har bedömts mot ett antagande om en i stort oförändrad sysselsättning i branschen.

Jord- och stenvaruindustri

Det inhemska byggandet var i totalvolym relativt konstant under 1970-talet. Trots det minskade insatserna av jord- och stenvaror i byggnadsverksamheten under 1970-talet. Förklaringen är att byggandets inriktning förändrats kraftigt från nyproduktion av framför allt bostäder till en allt större reparations- och ombyggnadsverksamhet. Nyproduktionen av bostäder svängde samtidigt över från en hög andel lägenheter i flerfamiljshus till en allt större andel småhus. Båda förändringarna var negativa för det tunga stommaterial som producerades av jord- och stenindustrin och gynnade i stället t ex träbaserade material.

Under 1980-talet bedöms produktionen i branschen fortsätta att minska. Reparationernas andel av den totala byggnadsproduktionen förutses öka från 26 % 1980 till ca 35 % 1990. Exporten väntas öka med 3,7 % per år jämfört med en världsmarknadstillväxt på 1,6 %. Den starka exportökningen innebär, liksom under 1970-talet, att exportandelen fördubblas.

Den stagnerande produktionen leder till låga investeringar. Produktiviteten har trots det bedömts öka i samma takt som under 1970-talet beroende på strukturförändringar. Detta medför att sysselsättningen, mätt i timmar, i stort sett halveras under 1980-talet.

Järn-, stål- och metallverk

Branschen domineras av järn- och stålindustrin med ca 70 % av sysselsättningen. En växande del av branschen utgörs av icke-järnmetallverk med ca 15 % av sysselsättningen. I branschen ingår också gjuterier.

Den svenska stålindustrins kris, som började i mitten av 1970-talet, är fortfarande inte övervunnen. Under perioden 1974–1982 minskade produk-

tionen av handelsstål och specialstål, mätt i volym, med 38 % respektive 26 %. Sysselsättningen minskade under samma tid med ca 15 000 personer. Problemen har således drabbat både handels- och specialstålsindustrin. På specialstålsidan har strukturproblemen i första hand gällt det mer bulkbetonade sortimentet, inte minst produktionen av rostfritt stål.

Västvärldens stålindustri står inför fortsatta avsättningsproblem under resten av 1980-talet. Inom den svenska stålindustrin har det, till skillnad från flertalet andra västeuropeiska länder, skett en betydande anpassning av kapaciteten under senare år. Företagsstrukturen har också rationaliserats, främst på handelsstålsidan. Utgångsläget inför återstoden av 1980-talet är därför relativt gynnsamt. Den svenska stålindustrin kommer dock även i fortsättningen att ha ett underläge i fråga om skalekonomier i produktionen av standardprodukter.

Den svenska, liksom den västeuropeiska stålindustrin i övrigt, väntas möta en svag marknadstillväxt i kombination med växande utomeuropeisk konkurrens. Produktionen under 1980-talet väntas därför öka i ungefär samma takt som under 1970-talet. Importen väntas i stort följa den inhemska efterfrågans utveckling. Exportens andel av produktionen förutses öka något, men kan komma att begränsas genom de handelspolitiska motsättningar och restriktioner som uppstått till följd av den internationella överkapaciteten.

Den ökade produktionen leder till investeringar 1990 som ungefär motsvarar genomsnittet för första hälften av 1970-talet. Produktivitetsökningen under 1980-talet bedöms bli något lägre än under 1970-talet, p g a delvis genomförda strukturförändringar. Detta innebär en något dämpad takt i minskningen av sysselsättningen jämfört med 1970-talet.

Verkstadsindustri

Verkstadsindustrin är den största industribranschen och svarade 1980 för drygt 40 % av förädlingsvärdet och sysselsättningen i timmar i industrin. I det följande beskrivs utvecklingsförutsättningarna för verkstadsindustrins fyra viktigaste delbranscher.

Metallvaruindustrins produktion är i hög grad heterogen. Branschen är utpräglat inriktad på insatsvaror till hemmamarknaden. Exportandelen var 1980 33 % medan den för övriga större verkstadsbranscher var ca 60 %. Tillbakagången för metallvaruindustrin har varit kraftigare än för industrin i övrigt, vilket förklaras av stagnation inom byggnadsverksamheten och de sjunkande industriinvesteringarna.

Maskinindustrin har under 1970-talet svarat för ca 12 % av tillverkningsindustrins totala förädlingsvärde. Huvuddelen av produktionen utgörs av investeringsvaror. Till skillnad från många andra företag inom branschen har företag inom dataområdet varit rätt okänsliga för konjunktursvängningar och deras produkter har kommit in på allt fler användningsområden.

Elektroindustrin har sedan mitten av 1960-talet varit den mest expansiva branschen inom verkstadsindustrin. Den största delbranschen är teleproduktindustrin. Elektroindustrin är också den bransch inom verkstadsindustrin som är mest FoU-intensiv. Även i denna bransch har elektroniken fått ett kraftigt genomslag.

Transportmedelsindustrin består till över tre fjärdedelar av bil- och bilmotorindustri. Bilindustrin är en bransch med mycket höga fasta kostnader särskilt för FoU i samband med framtagning av nya modeller. Utmärkande för bilindustrin under senare delen av 1970-talet har därför varit ett ökat internationellt samarbete. Trots att världsmarknaden för bilar stagnerat har Saab och framför allt Volvo haft hög lönsamhet på personvagnar, vilket i första hand berott på stora exportframgångar i USA. Volvo och framförallt Saab-Scania har i sin produktion av lastbilar specialiserat sig på tunga vagnar. Trots en vikande efterfrågan under början av 1980-talet har företagen hävdat sig väl på marknaden. Flygindustrins utveckling gynnas av beslutet att genomföra JAS-projektet.

Sammanfattningsvis bedöms produktionen inom verkstadsindustrin i båda modellalternativen öka betydligt snabbare än under 1970-talet. Inom verkstadsindustrin kan dock förväntas att många företag kommer att drabbas av problem till följd av fortgående strukturrationaliseringar. Importen väntas bibehålla eller öka andelen av hemmamarknaden. Tillväxten i produktionen bygger således främst på en kraftig ökning av exporten genom förbättringar av relativpriserna. Verkstadsindustrin svarar för drygt hälften av den för varor och tjänster totala nödvändiga exportökningen under 1980-talet.

Investeringarna bedöms också öka och utgör 1990 drygt 35 % av industrins investeringar jämfört med knappt 30 % 1980. Produktivitetens utveckling väntas i stort följa produktionsökningen. Verkstadsindustrin är, förutom kemisk industri, den enda industribransch där sysselsättningen bedöms öka (alternativ 1).

Varvsindustrin

Det finns ganska få ljusglimtar i den internationella varvskonjunkturen. Efterfrågan på nya handelsfartyg är fortfarande svag till följd av den dåliga fraktmarknaden. Det mesta talar för att överkapaciteten i världens varvsindustri kommer att bestå under lång tid. Visserligen sker en neddragning i Västeuropa men samtidigt sker en kapacitetsökning i länder som Sydkorea, Taiwan och Indien.

I modellkalkylerna förutses en volymökning av världshandeln med bearbetade varor med 2,8 % per år 1983–1990. Ökad handel och ökade sjötransporter förbättrar emellertid inte omedelbart läget för varvsindustrin p g a det låga kapacitetsutnyttjandet i världshandelsflottan. Den sjöburna världshandeln låg 1982 på ungefär samma nivå som 1972 medan världens handelsflotta under samma period ökat med 60 %.

Den svenska varvsindustrins produktion och sysselsättning har minskat starkt sedan toppåren 1974 och 1975, då endast Japan och Förbundsrepubliken Tyskland hade en större fartygsproduktion. Under perioden 1975–1980 minskade bruttoproduktionen med ca 55 % och sysselsättningen i timmar med nästan 40 %. Svenska Varvs nybyggnadskapacitet har successivt dragits ned och har minskat mer än kapaciteten i övrigt. Under 1983 avslutades nedläggningen av Öresundsvarvet. Svenska Varv har också beslutat att minska nybyggnadskapaciteten vid Kockums och Uddevallavarvet med sammanlagt ca 25 %. Inom offshoreområdet är Götaverken Arendal numera

en av världens ledande tillverkare av semiriggar. Även om offshoremarknaden var svag under 1983 bör utvecklingsmöjligheterna vara goda under resten av 1980-talet.

Produktionen i varvsindustrin bedöms under 1980-talet fortsätta att minska, om än i avtagande takt. I modellkalkylerna förutses produktionsnivån 1990 vara drygt 25 % lägre än 1980. Import- och exportvolymerna förutses vara i stort oförändrade 1990 jämfört med 1980. Investeringarna bedöms som fortsatt låga. Produktiviteten förutses dock öka från den mycket låga nivån 1980 till mer normala värden. Detta innebär att sysselsättningen nästan halveras under 1980-talet. En stor del av den i modellen beräknade sysselsättningsminskningen har redan genomförts under 1980-talets första år.

Tabeller avseende industrin

Tabell 8.8 Bruttoproduktion inom olika industribranscher 1970–1990, alternativ 1 och 2
1980 års priser

	Milj kr 1980	Årlig procentuell förändring		
		1970–1980	1980–1990	
			Alt 1	Alt 2
Extraktiv industri	5 416	−1,7	−1,2	−1,8
Skyddad livsmedelsindustri	36 936	0,9	0,5	0,1
Konkurrensutsatt livsmedelsindustri	18 892	1,3	1,3	0,8
Dryckesvaru- och tobaksindustri	19 028	0,6	0,4	0,2
Textil- och beklädnadsindustri	15 749	−3,1	−1,9	−2,2
Trä-, massa- och pappersindustri	64 922	1,3	1,4	1,2
Grafisk industri	20 493	1,1	0,7	0,2
Gummivaruindustri	3 166	−2,0	−0,1	−0,6
Kemisk industri	26 733	3,0	3,5	3,0
Petroleum- och kolindustri	27 641	6,2	−1,2	−1,5
Jord- och stenindustri	10 422	−1,7	−2,9	−3,3
Järn-, stål- och metallverk	29 333	0,6	1,0	0,4
Verkstadsindustri exkl varv	125 572	2,1	4,3	3,3
Varv	6 164	−5,9	−2,9	−3,2
Övrig tillverkningsindustri	4 069	2,2	3,2	2,5
Totalt	414 537	1,2	1,9	1,3

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

Tabell 8.9 Förädlingsvärde (till faktorspris) inom olika industribranscher 1970–1990, alternativ 1 och 2
1980 års priser

	Milj kr 1980	Årlig procentuell förändring		
		1970–1980	1980–1990	
			Alt 1	Alt 2
Extraktiv industri	2 308	−1,3	−0,7	−1,3
Skyddad livsmedelsindustri	6 416	−0,2	1,5	0,6
Konkurrensutsatt livsmedelsindustri	2 829	0,3	1,3	0,5
Dryckesvaru- och tobaksindustri	1 366	−1,4	1,4	1,2
Textil- och beklädnadsindustri	3 580	−3,7	−1,5	−1,8
Trä-, massa- och pappersindustri	16 616	0,8	1,6	1,4
Grafisk industri	7 134	1,3	1,2	0,7
Gummivaruindustri	1 134	−1,8	0,9	0,4
Kemisk industri	8 636	4,0	4,5	4,0
Petroleum- och kolindustri	167	−6,2	3,9	3,7
Jord- och stenindustri	3 641	−1,5	−2,4	−2,8
Järn-, stål- och metallverk	5 819	1,1	1,5	0,9
Verkstadsindustri exkl varv	43 800	2,5	4,4	3,4
Varv	1 593	−7,5	−1,0	−1,3
Övrig tillverkningsindustri	2 887	−0,2	2,8	2,1
Totalt	107 926	1,0	2,8	2,1

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

Tabell 8.10 Antal arbetstimmar inom olika industribranscher 1970–1990, alternativ 1 och 2

	Milj tim 1980	Årlig procentuell förändring		
		1970–1980	1980–1990	
			Alt 1	Alt 2
Extraktiv industri	23,75	−2,7	−2,1	−2,3
Skyddad livsmedelsindustri	82,18	−3,0	−1,9	−2,3
Konkurrensutsatt livsmedelsindustri	33,18	−1,2	−1,7	−2,1
Dryckesvaru- och tobaksindustri	10,70	−4,8	−1,6	−1,7
Textil- och beklädnadsindustri	71,60	−7,3	−3,5	−3,5
Trä-, massa- och pappersindustri	218,63	−2,3	−1,8	−1,9
Grafisk industri	96,80	−1,6	−1,8	−1,9
Gummivaruindustri	15,87	−5,7	−2,0	−2,2
Kemisk industri	89,88	0,3	0,5	0,3
Petroleum- och kolindustri	5,32	1,5	−0,5	−0,6
Jord- och stenindustri	45,84	−5,1	−5,7	−5,9
Järn-, stål- och metallverk	96,13	−2,6	−2,0	−2,1
Verkstadsindustri exkl varv	600,51	−1,4	0,4	−0,2
Varv	39,37	−3,3	−5,7	−5,8
Övrig tillverkningsindustri	42,71	2,4	−0,7	−1,1
Totalt	1 472,47	−2,2	−1,0	−1,3

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

Tabell 8.11 Produktiviteten inom olika industribranscher 1970–1990, alternativ 1 och 2
Förädlingsvärde per arbetstimme. Årlig procentuell förändring

	1970–1980	1980–1990	
		Alt 1	Alt 2
Extraktiv industri	1,4	1,5	1,0
Skyddad livsmedelsindustri	2,9	3,5	3,0
Konkurrensutsatt livsmedelsindustri	1,6	3,0	2,6
Dryckesvaru- och tobaksindustri	3,5	3,0	2,9
Textil- och beklädnadsindustri	3,9	2,0	1,8
Trä-, massa- och pappersindustri	3,2	3,5	3,3
Grafisk industri	2,9	3,0	2,7
Gummivaruindustri	4,1	3,0	2,6
Kemisk industri	3,7	4,0	3,7
Petroleum- och kolindustri	−7,6	4,5	4,3
Jord- och stenindustri	3,9	3,5	3,3
Järn-, stål- och metallverk	3,9	3,5	3,1
Verkstadsindustri exkl varv	3,9	4,0	3,6
Varv	−4,4	5,0	4,8
Övrig tillverkningsindustri	−2,6	3,5	3,2
Totalt	3,3	3,8	3,4

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

Tabell 8.12 Bruttoinvesteringar inom olika industribranscher 1970–1990, alternativ 1 och 2
1980 års priser

	Milj kr					Årlig procentuell förändring		
	1970–1974	1975–1979	1980	1990		1970–1980	1980–1990	
				Alt 1	Alt 2		Alt 1	Alt 2
Extraktiv industri	898	880	918	710	640	2,8	−2,5	−3,5
Skyddad livsmedelsindustri	869	1 061	1 286	1 190	1 060	3,6	−0,8	−1,9
Konkurrensutsatt livsmedelsindustri	483	433	437	520	480	− 2,4	1,7	0,9
Dryckesvaru- och tobaksindustri	313	263	266	290	280	− 4,3	0,8	0,5
Textil- och beklädnadsindustri	486	417	458	280	250	− 1,0	−4,8	−5,9
Trä-, massa- och pappersindustri	4 577	4 845	3 992	5 650	5 490	0,4	3,5	3,2
Grafisk industri	613	669	749	830	770	− 0,9	1,0	0,3
Gummivaruindustri	278	140	113	100	90	−11,0	−1,4	−2,4
Kemisk industri	1 369	1 684	1 802	3 020	2 840	2,1	5,3	4,7
Petroleum- och kolindustri	685	234	154	500	500	5,3	12,6	12,6
Jord- och stenindustri	618	805	624	470	410	− 1,0	−2,8	−4,1
Järn-, stål- och metallverk	2 024	1 747	2 053	2 290	2 170	− 0,5	1,1	0,6
Verkstadsindustri exkl varv	5 397	5 545	5 516	9 850	8 880	1,2	6,0	4,9
Varv	671	586	160	150	150	− 1,3	−0,6	−0,6
Övrig tillverkningsindustri	73	64	45	60	50	− 3,8	2,5	0,6
Totalt	19 354	19 373	18 573	25 910	24 060	0,5	3,4	2,6

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

Tabell 8.13 Export från olika industribranscher 1970–1990, alternativ 1 och 2
1980 års priser

	Milj kr 1980	Årlig procentuell förändring		
		1970–1980	1980–1990	
			Alt 1	Alt 2
Extraktiv industri	2 518	–0,1	0,0	–0,8
Skyddad livsmedelsindustri	1 106	–0,7	2,9	2,9
Konkurrensutsatt livsmedelsindustri	1 032	6,8	2,4	2,1
Dryckesvaru- och tobaksindustri	125	6,8	3,8	3,5
Textil- och beklädnadsindustri	3 773	4,1	3,3	2,8
Trä-, massa- och pappersindustri	27 396	1,7	2,2	2,1
Grafisk industri	612	7,0	5,6	5,1
Gummivaruindustri	954	2,2	1,1	1,0
Kemisk industri	9 425	6,6	4,9	4,7
Petroleum- och kolindustri	5 883	6,8	3,2	3,2
Jord- och stenindustri	1 491	6,2	3,7	3,7
Järn-, stål- och metallverk	11 974	4,0	1,5	1,2
Verkstadsindustri exkl varv	59 734	4,7	5,8	5,1
Varv	2 679	–9,0	–0,1	–0,1
Övrig tillverkningsindustri	1 074	9,4	4,9	4,6
Totalt	129 776	3,4	4,2	3,7

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

Tabell 8.14 Export i procent av bruttoproduktion i sektorn, inom olika industribranscher 1970–1990, alternativ 1 och 2
1980 års priser

	1970	1980	1990	
			Alt 1	Alt 2
Extraktiv industri	39,8	46,5	52,2	51,4
Skyddad livsmedelsindustri	3,5	3,0	3,8	3,9
Konkurrensutsatt livsmedelsindustri	3,2	5,5	6,1	6,2
Dryckesvaru- och tobaksindustri	0,4	0,7	0,9	0,9
Textil- och beklädnadsindustri	11,6	24,0	40,3	39,7
Trä-, massa- och pappersindustri	40,8	42,2	45,6	46,3
Grafisk industri	1,7	3,0	4,8	4,8
Gummivaruindustri	19,7	30,0	33,8	35,3
Kemisk industri	25,0	35,3	40,4	41,8
Petroleum- och kolindustri	20,1	21,3	33,1	34,0
Jord- och stenindustri	6,6	14,4	27,7	28,8
Järn-, stål- och metallverk	29,3	40,8	43,1	44,1
Verkstadsindustri exkl varv	37,0	47,6	54,9	56,5
Varv	60,7	43,5	57,8	59,6
Övrig tillverkningsindustri	13,4	26,4	31,1	32,2
Totalt	25,3	31,3	39,0	39,7

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

Tabell 8.15 Import av varor och tjänster inom olika industribranscher 1970–1990, alternativ 1 och 2
1980 års priser

	Milj kr 1980	Årlig procentuell förändring		
		1970–1980	1980–1990	
			Alt 1	Alt 2
Extraktiv industri	20 176	4,2	–1,7	–2,0
Skyddad livsmedelsindustri	1 530	–2,2	0,3	–0,2
Konkurrensutsatt livsmedelsindustri	4 497	2,6	1,0	0,6
Dryckesvaru- och tobaksindustri	914	0,6	–0,7	–0,8
Textil- och beklädnadsindustri	11 331	3,7	0,9	0,2
Trä-, massa- och pappersindustri	4 109	7,3	1,6	0,7
Grafisk industri	891	6,4	–2,0	–2,5
Gummivaruindustri	1 677	5,7	0,8	0,1
Kemisk industri	14 684	3,6	1,1	1,1
Petroleum- och kolindustri	17 363	–4,2	–1,9	–2,3
Jord- och stenindustri	2 090	2,7	2,5	2,1
Järn-, stål- och metallverk	8 480	0,9	0,2	–0,5
Verkstadsindustri exkl varv	47 853	4,4	2,7	2,9
Varv	1 006	–3,0	–1,6	–1,7
Övrig tillverkningsindustri	1 711	5,9	0,4	–0,1
Totalt	138 312	2,3	0,9	0,7

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

Tabell 8.16 Import i procent av inhemsk efterfrågan på sektorns produkter inom olika industribranscher 1970–1990, alternativ 1 och 2
1980 års priser

	1970	1980	1990	
			Alt 1	Alt 2
Extraktiv industri	78,1	87,7	88,3	88,5
Skyddad livsmedelsindustri	8,2	6,7	6,6	6,6
Konkurrensutsatt livsmedelsindustri	25,0	27,7	27,3	27,3
Dryckesvaru- och tobaksindustri	6,8	6,7	6,0	6,1
Textil- och beklädnadsindustri	39,3	62,4	75,6	74,6
Trä-, massa- och pappersindustri	6,4	11,1	12,1	11,6
Grafisk industri	3,0	4,9	3,8	3,8
Gummivaruindustri	27,3	48,6	53,0	53,1
Kemisk industri	46,1	50,7	46,7	48,5
Petroleum- och kolindustri	74,3	52,1	54,8	54,9
Jord- och stenindustri	14,2	22,3	37,8	38,0
Järn-, stål- och metallverk	30,4	35,2	34,7	34,8
Verkstadsindustri exkl varv	36,3	45,6	45,3	49,1
Varv	24,0	23,5	32,3	33,7
Övrig tillverkningsindustri	38,5	47,8	41,7	42,5
Totalt	33,5	37,6	38,3	39,5

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

8.5 Energi

8.5.1 Bakgrund

De senaste decennierna har inneburit mycket stora förändringar av den globala energiförsörjningen. Under perioden 1950–1970 ökade den industrialiserade världens energianvändning med i genomsnitt 5 % per år. Den ökade oljeförbrukningen svarade för praktiskt taget hela tillväxten av energiförbrukningen. I början av perioden var oljans andel av världens kommersiella energiförbrukning ca 37 % medan andelen i slutet av perioden ökat till ca 55 %. Den grundläggande orsaken till den ökade användningen av olja var dess låga pris men också dess höga energitäthet och goda transportegenskaper.

Denna utveckling ändrades av de mycket kraftiga oljeprishöjningarna 1973–1974 och 1979–1980. De s k oljekriserna har skapat en grundläggande osäkerhet om den framtida oljeförsörjningen. Sverige är, liksom de flesta industriländer, starkt beroende av olja för sin energiförsörjning. Trots en minskande oljeandel är beroendet av importerad olja fortfarande mycket stort. En huvuduppgift för den svenska energipolitiken är att bygga upp ett energisystem som är mindre sårbart för plötsliga och oförutsedda händelser på den internationella oljemarknaden.

Ett annat utmärkande drag för det svenska energisystemet är kärnkraftens roll. I mitten av 1980-talet kommer tolv kärnkraftsaggregat att ha tagits i drift. Med ledning av folkomröstningen i kärnkraftsfrågan 1980 beslutade riksdagen att inga reaktorer utöver de tolv skall uppföras och att dessa skall tas ur drift senast 2010. Under tiden skall en successiv utveckling ske mot ett energisystem som i huvudsak baseras på varaktiga, helst förnybara och inhemska energikällor med minsta möjliga miljöpåverkan.

I riksdagens energipolitiska beslut 1981 fastlades riktlinjer för energiförsörjningen under 1980-talet. Beslutet innebar, förutom de allmänna riktlinjer som redovisats ovan, också bl a ett program för oljeersättning, vars mål är att ca nio miljoner ton olja skall ersättas med andra bränslen. Dessutom presenterades ett program för energihushållning, vars mål kan beräknas motsvara en besparing av ca 3 miljoner ton olja under 1980-talet. Ett flertal olika statliga styrmedel utnyttjas för att dessa mål skall uppnås, bl a energibeskattningen och olika former av statligt stöd till energihushållning och oljeersättning.

8.5.2 Energianvändningen

Energianvändningens tillväxt i Sverige var snabb under efterkrigstiden. 1955–1965 ökade den slutliga energianvändningen med drygt 5 % per år och 1965–1973 med drygt 3 %. Till följd av snabba realprishöjningar på energi, särskilt på oljeprodukter, samt låg ekonomisk tillväxt stagnerade emellertid energiförbrukningen under 1970-talets senare hälft och var 1980 i stort sett lika stor som 1973. 1980–1982 minskade energianvändningen med sammanlagt 9 %. Samtidigt med att den totala energianvändningen har minskat under senare år har en förskjutning skett mellan olika energislag. Användningen av oljeprodukter har minskat medan användningen av elenergi har

ökat. Oljans andel av bruttotillförseln av energi minskade från 72 % 1973 till 57 % 1982 medan elenergins andel ökade från 14 % till 25 %.[1]

Användningen av energi delas vanligtvis in i tre sektorer, nämligen industri, transporter och övrigt. Inom den s k övrigsektorn samlas all energiförbrukning för uppvärmning (exkl industrin) och hushåll samt energianvändningen inom de privata och offentliga tjänstesektorerna och de varuproducerande näringarna utanför industrin. Industrin svarade 1982 för 35 % av den totala energianvändningen, samfärdselsektorn för 20 % och övrigsektorn för 45 %.[2]

Industrins energiförbrukning domineras av ett litet antal energiintensiva branscher. 1981 svarade trä-, massa- och pappersindustrin för 49 % av energianvändningen och järn-, stål- och metallverk för 17 %. Under perioden 1950–1980 minskade den specifika energiförbrukningen i industrin med 2,3 % per år. Minskningen var kraftigare i järn-, stål- och metallverk (4,4 %) än i massa- och pappersindustrin (1,3 %). Den specifika elförbrukningen i industrin ökade däremot med 0,5 % per år under samma period. Denna utveckling beror dels på strukturförändringar, dels på produktionstekniska faktorer.

Transportsektorn omfattar allt transportarbete i samhället utanför jordbruket. Av den totala energiförbrukningen i sektorn avser den största delen persontransporter, i huvudsak privatbilismen. Privatbilismens andel har ökat starkt under efterkrigstiden och utgjorde 1975 81 %. Därefter har emellertid de kollektiva transporternas andel ökat något. Förskjutningen mot kollektiva transporter förutses i LU fortsätta under resten av 1980-talet. Vad gäller godstransporter har lastbilarnas andel av transportarbetet ökat kraftigt under efterkrigstiden. Under 1980-talet förutses i LU landsvägstransporternas andel fortsätta att öka något.

Energianvändningen inom transportsektorn påverkas förutom av transportarbetets förändring även av effektiviseringar som sker dels genom att nya bilmodeller görs bränslesnålare, dels genom förändringar av körsätt. Den genomsnittliga bensinförbrukningen för nya personbilar sjönk med i genomsnitt 7,5 % under perioden 1978–1982.

Till följd av ett strängt klimat och ett internationellt stort byggnadsbestånd går en mycket stor del, ca 40 %, av den slutliga energianvändningen till uppvärmning. Inom *övrigsektorn* används ca 75 % av energin till uppvärmning av byggnader och tappvatten. Dessutom åtgår energi för uppvärmning av industrins byggnader, vilka statistiskt räknas till industrisektorn. Den vanligaste uppvärmningsformen är enskilda pannanläggningar, som till övervägande del eldas med olja. Fjärrvärme och el är de dominerande uppvärmningsformerna i nytillkommande bebyggelse. Dessutom sker en mycket omfattande konvertering från oljebaserad uppvärmning i befintlig bebyggelse. 1980 svarade enskild oljeeldning för 52 % av bruttoförbrukningen av energi för uppvärmning, fjärrvärme och blockcentraler svarade för 34 %, elvärme för 9 % och övriga bränslen för 5 %.

För 1980-talet visar de flesta bedömningar på en stark ökning av fjärr- och elvärme och en fortsatt minskning främst av individuell oljeeldning. 1990 förutses, i en rapport till 1981 års energikommitté, fjärrvärme och blockcentraler svara för 56 % av bruttoenergiförbrukningen för uppvärmning, elvärme för 24 %, enskild oljeeldning för 11 % och övriga bränslen för

[1] I bruttotillförseln av energi ingår vedanvändning i övrigsektorn men inte olja för raffinaderibränsle, asfalt m m eller olja för icke-energiändamål.

[2] I den slutliga energianvändningen ingår vedanvändning i övrigsektorn och bunkring för utrikes sjöfart i samfärdselsektorn.

9 %. Den totala bruttoenergiförbrukningen för uppvärmning bedöms minska med sammanlagt ca 25 % under 1980-talet.[1]

Utvecklingen under 1980-talet påverkas av flera faktorer som byggande, energisparande och brukarvanor. Den totala byggnadsproduktionen bedöms i LU vara i stort sett oförändrad under 1980-talet. Ombyggnadsinvesteringar och reparationer väntas öka med 4–5 % per år medan nybyggnadsinvesteringarna, som minskat starkt under de första åren av 1980-talet, bedöms vara konstanta eller öka svagt under resten av decenniet. Investeringar inom övrigsektorn för energisparande och för nyinstallation av och utbyte till elvärme bedöms svara för drygt 40 % av energiinvesteringarna i vid bemärkelse (se avsnitt 7.6).

8.5.3 Energitillförseln

Det dominerande draget i tillförseln av energi under senare år har varit, som nämnts, utbyggnaden av kärnkraften och oljans minskade marknadsandel. Kärnkraftens andel av bruttotillförseln av energi ökade från 0,5 % 1973 till 10 % 1982, medan oljeprodukternas andel minskade från 72 % till 57 %.

Vatten- och kärnkraft beräknas spela en dominerande roll för elförsörjningen under resten av 1980-talet. Vattenkraftsproduktionen uppgår för närvarande till ca 62,5 TWh under ett år med normal vattentillrinning, vilket motsvarar ca 60 % av den totala elproduktionen. Under 1980-talet väntas en viss fortsatt utbyggnad och effektivisering av vattenkraftstationer ge ett produktionstillskott motsvarande 2–3 TWh. Kärnkraften väntas vid 1980-talets slut svara för ca 59 TWh, vilket motsvarar ungefär 40 % av elproduktionen. Mot bakgrund av den goda tillgången på elenergi och idag väntad utveckling av elförbrukningen bedöms ingen utbyggnad ske av kondenskraftverk under 1980-talet.

Fjärrvärmeutbyggnaden har varit snabb i Sverige. Även om flera fastbränsleeldade värmeverk tillkommit under senare år är oljeberoendet fortfarande mycket stort. Av den totala insatsen för fjärrvärmeproduktion svarade olja för ca 60 % 1983. Under 1980-talet väntas olja i stor utsträckning komma att ersättas av fasta bränslen, främst kol. Enligt Fjärrvärmeplan 1983 från svenska värmeverksföreningen beräknas oljan 1990 svara för endast ca 15 % av bränsleinsatsen för fjärrvärmeproduktion.

Under 1980-talet förutses en fortsatt utbyggnad av fjärrvärme. Den goda tillgången på elenergi under 1980-talet innebär dock att den planerade utbyggnaden av kraftvärmeverk och industriella mottrycksanläggningar kan komma att dämpas.

8.5.4 Energi i LU-modellen

De energiproducerande sektorerna i LU-modellen är dels petroleum- och kolindustri, dels el-, gas-, värme- och vattenverk. LU-modellen är inte främst uppbyggd för att analysera tillförsel och användning av energi. I de energiproducerande sektorerna ingår därför verksamheter som inte har med energiproduktion att göra. I petroleum- och kolindustri ingår t ex smörjmedels- och asfaltpappindustri och i el-, gas-, värme- och vattenverk ingår, som framgår av benämningen, vatten- och avloppsverk. De energiproducerande

[1] *Så kan vi värma Sverige,* rapport till 1981 års energikommitté, Ds I 1983:15.

sektorerna täcker inte heller alla energislag som används. Tillförseln av importerat kol och inhemska bränslen ligger utanför dessa sektorer.

Framställningen av energisektorns utveckling under 1980-talet är därför ofullständig. Någon fristående bedömning på grundval av modellberäkningarna av total energiförbrukning och energitillförsel har inte gjorts.

8.5.5 Energiförbrukningen under 1980-talet

Den slutliga energianvändningen i modellen förutses vara i stort sett konstant under 1980-talet liksom den var under perioden 1973–1980 (se tabell 8.17).[1] Alternativ 1 resulterar i en större energiförbrukning än alternativ 2 på grund av en högre ekonomisk tillväxt och en snabbare ökning av privat konsumtion. Förbrukningen av elenergi och fjärrvärme förutses fortsätta att öka i ungefär samma takt som under perioden 1973–1980. Användningen av kol- och oljeprodukter bedöms minska kraftigt. Detta beror dels på en fördröjd anpassning till tidigare oljeprishöjningar, dels på en fortsatt antagen ökning av oljepriserna relativt elpriserna under 1980-talet. Andelen kol- och oljeprodukter av den slutliga energianvändningen i modellen reduceras därmed från 64,2 % 1980 till ca 49 % 1990. Även i el- och värmeproduktionen bedöms oljeförbrukningen minska kraftigt under 1980-talet. Sammantaget innebär detta att importen av råolja och oljeprodukter som andel av BNP minskar från 6,3 % 1980 till ca 4,2 % 1990.

Den slutliga energiförbrukningens BNP-elasticitet, dvs kvoten mellan den procentuella förändringen i energiförbrukningen och den procentuella förändringen i BNP, var under perioden 1973–1980 mycket låg, 0,1. Under 1980-talet bedöms den vara av ungefär oförändrad storlek i de båda modellalternativen.

Den totala energiförbrukningen i modellen är summan av energianvändningen i privat näringsliv och för privat och offentlig konsumtion. För privat konsumtion erhålls den totala efterfrågan på energi i det linjära utgiftssystem som estimerats. Efterfrågan fördelas sedan på de energiproducerande sektorerna. Den offentliga energianvändningen bedöms som en andel av

[1] I den slutliga energianvändningen i LU-modellen ingår bunkring för utrikes sjöfart och användning av oljeprodukter för icke-energiändamål.

Tabell 8.17 Slutlig energianvändning inom landet 1973–1990
Årlig procentuell förändring

	1973–1980			1980–1990					
				Alt 1			Alt 2		
	Kol- och oljeprodukter	El, gas, värme, vatten	Totalt	Kol- och oljeprodukter	El, gas, värme, vatten	Totalt	Kol- och oljeprodukter	El, gas, värme, vatten	Totalt
Industri	–4,7	0,9	–2,9	–0,9	3,1	0,8	–1,4	2,5	0,3
Övrigt	–0,5	5,4	1,3	–2,9	4,4	0,2	–3,2	4,1	–0,1
Totalt	–1,7	4,0	0,1	–2,3	4,0	0,4	–2,7	3,7	0,0

Anm. Petroleum- och kolindustri samt el-, gas-, värme- och vattenverk ingår ej.
Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

Tabell 8.18 Specifik energiförbrukning i näringslivet 1970–1990
Årlig procentuell förändring

	Andel av total energiförbrukning 1980	1970–1980			1980–1990		
		Kol- och oljeprodukter	El, gas, värme, vatten	Totalt	Kol- och oljeprodukter	El, gas, värme, vatten	Totalt
Industri	50,0	–3,4	1,5	–1,8	–2,9	0,9	–1,3
Övrig varu- och kraftproduktion	9,6	–1,0	3,5	–0,2	–1,7	0,6	–1,2
Samfärdsel	17,8	–1,8	0,9	–1,5	–1,0	0,2	–0,9
Övrig tjänsteproduktion	22,6	–0,8	2,0	0,4	–7,1	2,3	–1,5
Totalt	100,0	–2,2	1,8	–1,0	–2,9	1,4	–1,2

Anm. Petroleum- och kolindustri samt el-, gas-, värme- och vattenverk ingår ej.
Källa: Statens energiverk.

olika ändamåls förbrukning. Energiförbrukningen i näringslivet bestäms på liknande sätt genom en exogen uppskattning av den specifika energiförbrukningen, dvs energianvändningens andel av bruttoproduktionsvärdet.

Bedömningen av den specifika energiförbrukningens utveckling under 1980-talet i näringslivet har gjorts av statens energiverk. Den specifika energiförbrukningen påverkas givetvis av produktions- och investeringsutvecklingen. Eftersom man vid investeringar i ny teknik har möjlighet att ta hänsyn till de ändrade relationerna mellan priset på energi och priset på andra produktionsfaktorer är ny teknik i allmänhet mindre energiintensiv än befintlig produktionsutrustning. I långtidsutredningen har emellertid den specifika energiåtgången inte varierats beroende på den begränsade skillnaden i tillväxt mellan alternativen.

I tabell 8.18 visas utvecklingen av den specifika energiförbrukningen inom näringslivet. Den specifika energiförbrukningen definieras här som insatsen av kol- och oljeprodukter samt el, gas, värme och vatten i förhållande till bruttoproduktionsvärdet. För näringslivet totalt väntas den specifika energiförbrukningen minska med 1,2 % per år under 1980-talet, jämfört med 1,0 % under 1970-talet. Ersättningen av olja med el bedöms fortsätta i ökad takt. För de enskilda sektorerna kan noteras att inom övrig tjänsteproduktion, dvs varuhandel, bostadsförvaltning och privata tjänster, förutses en stark minskning av den direkta specifika oljeförbrukningen till följd av besparingsåtgärder och en fortsatt övergång till el- och fjärrvärme.

8.5.6 Investeringar och produktivitet

I detta avsnitt behandlas investeringar och produktivitet i el-, gas-, värme- och vattenverk. Underlag till bedömningen av investeringsutvecklingen under 1980-talet har erhållits från statens energiverk. Energiinvesteringar i ett vidare perspektiv tas upp i avsnitt 7.6. Där beskrivs dels investeringar i energiomvandlingssektorn, dels investeringar för konvertering och energibesparing i energianvändande sektorer.

Tabell 8.19 Sammanfattning av kalkylerna för el-, gas-, värme- och vattenverk
1980 års priser

	Milj kr 1980	Årlig procentuell förändring		
		1970–1980	1980–1990	
			Alt 1	Alt 2
Produktionsvärde	22 738	4,7	4,3	4,0
Förädlingsvärde	12 775	6,1	4,8	4,5
Produktivitet (kr/tim)	220,45	5,6	3,6	3,4
Sysselsättning (milj tim)	57,95	0,4	1,2	1,1
Investeringar	8 999	1,0	–2,4	–2,4
– byggnader	6 631	0,7	–2,7	–2,7
– maskiner	2 368	2,0	–1,8	–1,8
Export	370	1,1	14,1	14,1
Import	361	–6,3	6,9	6,3

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

Investeringarna i el-, gas-, värme- och vattenverk 1990 har bedömts vara drygt 20 % lägre än 1980, vilket till stor del beror på att kärnkraften då är färdigutbyggd. När det gäller investeringar i samband med distribution av naturgas har, med hänsyn till osäkerheten om utvecklingen, endast Sydgasprojektet räknats med. Eftersom investeringar inom energisektorn på medellång sikt i mindre utsträckning är beroende av den ekonomiska aktiviteten har investeringsnivån 1990 bedömts vara densamma i de båda modellalternativen.

Produktiviteten inom sektorn ökade mycket snabbt under 1970-talet. Under 1980-talet har produktiviteten bedömts öka långsammare mot bakgrund av ett antagande om en viss ökning av sysselsättningen i sektorn. En sammanfattning av kalkylerna för el-, gas-, värme- och vattenverk ges i tabell 8.19.

8.6 Byggnadsverksamhet och bostäder

I tidigare långtidsutredningar har sektorerna bostadsförvaltning och byggnadsverksamhet behandlats åtskilda och underlaget för långtidsutredningens bedömningar har tagits fram i två separata studier. I denna långtidsutredning har i stället byggnadsproduktionen behandlats i ett sammanhang, varvid bostadsproduktionen setts som en del. Syftet med sektorstudien[1] är dels att ge underlag för indata till långtidsutredningens modellberäkningar avseende investeringar och produktivitet i sektorerna byggnadsverksamhet och bostadsförvaltning, dels att ge en allmän beskrivning av byggbranschens utveckling. Arbetet med sektorstudien har skett inom ramen för en referensgrupp med representanter för bostadsstyrelsen, Svenska byggnadsentreprenörföreningen (SBEF), statens industriverk (SIND), bostadsdepartementet, bostadskommittén[2] och långtidsutredningen. Bostadsstyrelsen och SBEF har ansvarat för den direkta utformningen av sektorstudien.

[1] Bostadsstyrelsen och Svenska byggnadsentreprenörföreningen, *Bostäder och byggnadsverksamhet,* bilaga 3 till långtidsutredningen 1984, SOU 1984:5

[2] Bostadskommittén (Bo 1982:02) tillsattes i december 1982 och har till uppgift att göra en allmän översyn av bostadspolitiken.

8.6.1 Byggnadsverksamhet

Den totala byggnadsproduktionen har under 1970-talet och de första åren på 1980-talet varit förhållandevis stabil – runt 80 miljarder kr. i 1980 års priser (tabell 8.20 och diagram 8.5). Inom ramen för en i stort sett oförändrad total byggnadsproduktion har dock kraftiga förskjutningar skett. Som framgår av diagram 8.5 har en förskjutning från nybyggnadsinvesteringar till den s k ROT-sektorn (ROT = reparationer, ombyggnad och tillbyggnad) skett.

Långtidsutredningens beräkningar för 1990 innebär att byggnadsproduktionen även under resten av 1980-talet förväntas komma att ligga relativt stabil – en ökning med 0,8 % per år 1980–1990 i alternativ 1 och 0,3 % per år i alternativ 2. Den hittillsvarande förskjutningen från nybyggnadsinvesteringar till ROT-sektorn väntas därvid fortsätta. I alternativ 2 förutsätts byggnadsinvesteringarna inom näringslivet samt reparationerna utvecklas långsammare än i alternativ 1. De offentliga byggnadsinvesteringarna utvecklas däremot mer positivt i alternativ 2 än i alternativ 1, vilket återspeglar den allmänna förskjutningen mot offentlig verksamhet i alternativ 2.

Bostäder svarar för ca 45 % av den totala byggnadsproduktionen, varav ca en tredjedel avser bostadsreparationer. Byggnadsproduktionen utanför bostadssektorn som således svarar för mer än hälften av den totala byggnadsproduktionen fördelar sig med ca en tredjedel på reparationer och två tredjedelar på investeringar. Därvid svarar s k anläggningsinvesteringar för knappt hälften av byggnadsinvesteringarna utanför bostadssektorn.

Tabell 8.20 Byggnadsinvesteringar[a] och byggnadsreparationer 1970–1990
1980 års priser

	Milj kr	Årlig procentuell förändring		
	1980	1970-1980	1980–1990	
			Alt 1	Alt 2
Investeringar	*61 847*	*– 0,6*	*– 0,4*	*– 1,0*
Bostäder	28 701	– 0,8	– 1,2	– 2,7
Industri	4 218	– 2,5	2,8	2,0
Övrigt husbyggande	16 521	0,1	0,9	1,0
varav: offentliga myndigheter	10 010	– 1,4	– 0,0	0,5
Anläggningar	12 928	– 0,4	– 1,9	– 1,6
Reparationer	*21 200*	*4,9*	*3,7*	*3,4*
Bostäder	9 601	7,0	4,2	3,9
Övriga reparationer	11 599	3,5	3,3	3,1
Total byggnadsproduktion	*83 047*	*0,5*	*0,8*	*0,3*

[a] Producerade i sektor 19, byggnadsindustri.
Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

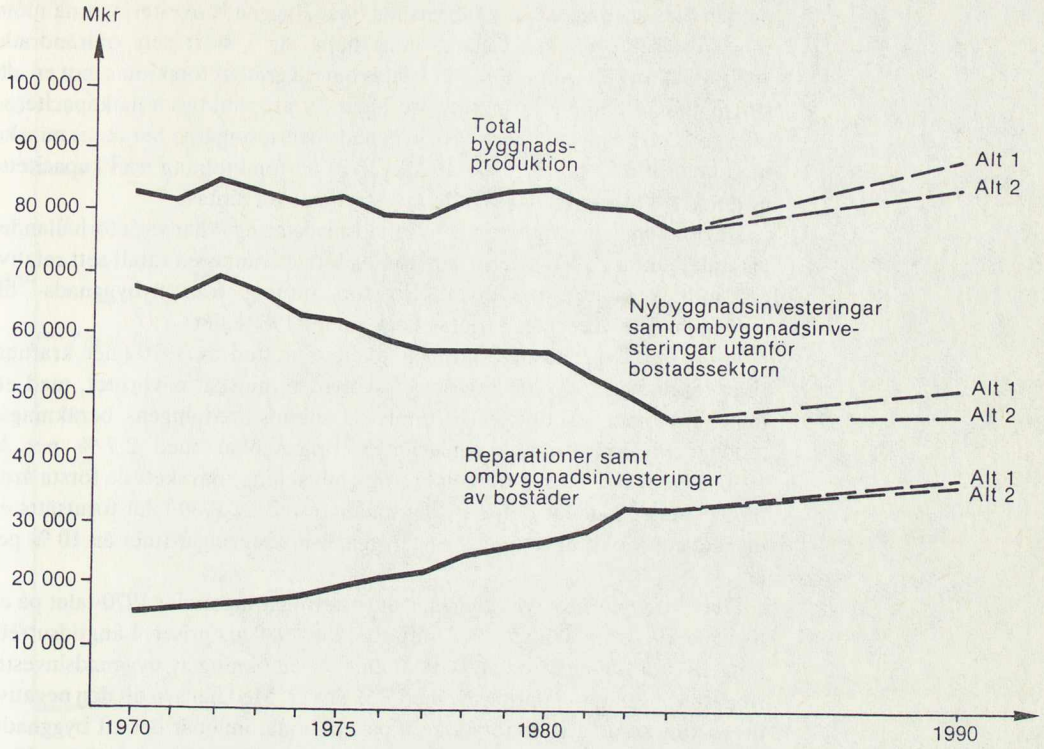

Diagram 8.5 Byggnadsproduktion 1970–1990 Milj kr, 1980 års priser.

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

8.6.2 Byggnadsverksamhet utanför bostadssektorn

I detta avsnitt sammafattas resultaten av långtidsutredningens beräkningar avseende byggnadsproduktionens utveckling inom olika områden – anläggningar, offentliga myndigheter, industri och övrigt näringsliv.

Anläggningsinvesteringarnas tyngdpunkt ligger inom energi- och vägsektorerna, som tillsammans svarar för drygt hälften av den totala investeringsvolymen inom anläggningsbyggandet. Av den totala investeringsvolymen svarar statliga affärsverk och myndigheter för nästan hälften, kommunerna för ca en tredjedel och privata företag för en femtedel. Under de senaste 15 åren har energisektorns investeringsvolym successivt ökat, varvid utbyggnaden av kärnkraft haft stor betydelse. På grund av att bostadsbyggandet dels minskat kraftigt, dels förskjutits från exploateringsbebyggelse till kompletteringsbebyggelse har behovet av nyinvesteringar i vatten- och avloppsnät gradvis minskat.

För 1980-talet innebär långtidsutredningens beräkningar att byggnadsinvesteringarna inom anläggningsområdet minskar med ca 2 % per år 1980–1990. Därvid beräknas byggnadsinvesteringarna inom el-, gas-, värme- och vattenverk minska med knappt 3 % per år. Eftersom investeringsutvecklingen de första åren på 1980-talet varit positiv innebär det en större minskningstakt per år under resten av 1980-talet. Investeringsvolymen beträffande VA-försörjningen beräknas ligga i stort sett oförändrad, men med väsentligt ändrat innehåll. Nybyggnadsvolymen förutsätts minska

medan ombyggnadsvolymen förutsätts öka. Byggnadsinvesteringarna inom samfärdselsektorn exkl vägar väntas hålla sig i stort sett oförändrade 1980–1990. Investeringsmönstret väntas därvid gradvis förskjutas mot en allt större mängd kompletteringsinvesteringar för att punktvis höja kapaciteten eller förbättra effektiviteten. Vägbyggnadsinvesteringarna beräknas minska med knappt 3 % per år 1980–1990, varvid en förskjutning från kapacitetshöjande till effektivitetshöjande investeringar förväntas.

De *offentliga myndigheternas* byggnadsinvesteringar har varit förhållandevis stabila under 1970-talet. Även för 1980-talet väntas en totalt sett relativt oförändrad investeringsvolym. En förskjutning från nybyggnads- till ombyggnadsinvesteringar väntas dock under 1980-talet.

Industrins byggnadsinvesteringar ökade i mitten av 1970-talet kraftigt. Från toppnivån 1975 har investeringsvolymen minskat oavbrutet, med ett mindre avbrott i slutet av 1970-talet. Långtidsutredningens beräkningar innebär att industrins byggnadsinvesteringar ökar med 2,7 % per år 1980–1990. Med hänsyn till den kraftiga minskning som skett de första åren på 1980-talet innebär detta att det under resten av 1980-talet förutsätts en mycket stark ökning av industrins byggnadsinvesteringar (mer än 10 % per år).

Det *övriga näringslivets* byggnadsinvesteringar låg under 1970-talet på en förhållandevis stabil nivå – 6–7 miljarder kr i 1980 års priser. Långtidsutredningens beräkningar för 1980–1990 innebär en ökning av byggnadsinvesteringarna inom övrigt näringsliv med 2 % per år. Med hänsyn till den negativa utveckling som varit de första åren på 1980-talet innebär det att byggnadsinvesteringarna inom det övriga näringslivet behöver öka med nästan 10 % per år under resten av 1980-talet.

Byggnadsreparationer utanför bostadssektorn svarar för ca 15 % av den totala byggnadsproduktionen och är därmed något större än bostadsreparationerna. Mellan 1970 och 1980 ökade byggnadsreparationerna utanför bostadssektorn med 3,5 % per år. Under 1980-talet beräknas de öka med drygt 3 % per år.

8.6.3 Bostäder

Bakgrund

Den totala byggnadsproduktionen avseende bostäder har under 1970-talet och de första åren på 1980-talet varit förhållandevis stabil. Volymen har varierat mellan 34 och 38 miljarder kr i 1980 års priser (se diagram 8.6). Förskjutningarna inom ramen för en i stort sett oförändrad total produktion har varit betydande. Nybyggnadsinvesteringarna har sjunkit kraftigt medan ombyggnadsinvesteringar samt reparationer och underhåll har ökat starkt.

Nybyggnadsinvesteringarnas utveckling återspeglas i utvecklingen av antalet färdigställda lägenheter. Detta ökade oavbrutet från 40 000 lägenheter 1950 till 110 000 1970. Därefter följde en snabb nedgång i nyproduktionen av lägenheter. 1983 beräknas 38 000 lägenheter ha påbörjats. Nybyggnadsinvesteringarna av bostäder svarade 1983 för bara 18 % av den totala byggnadsproduktionen. Den fokusering på bostadsbyggandet som ibland

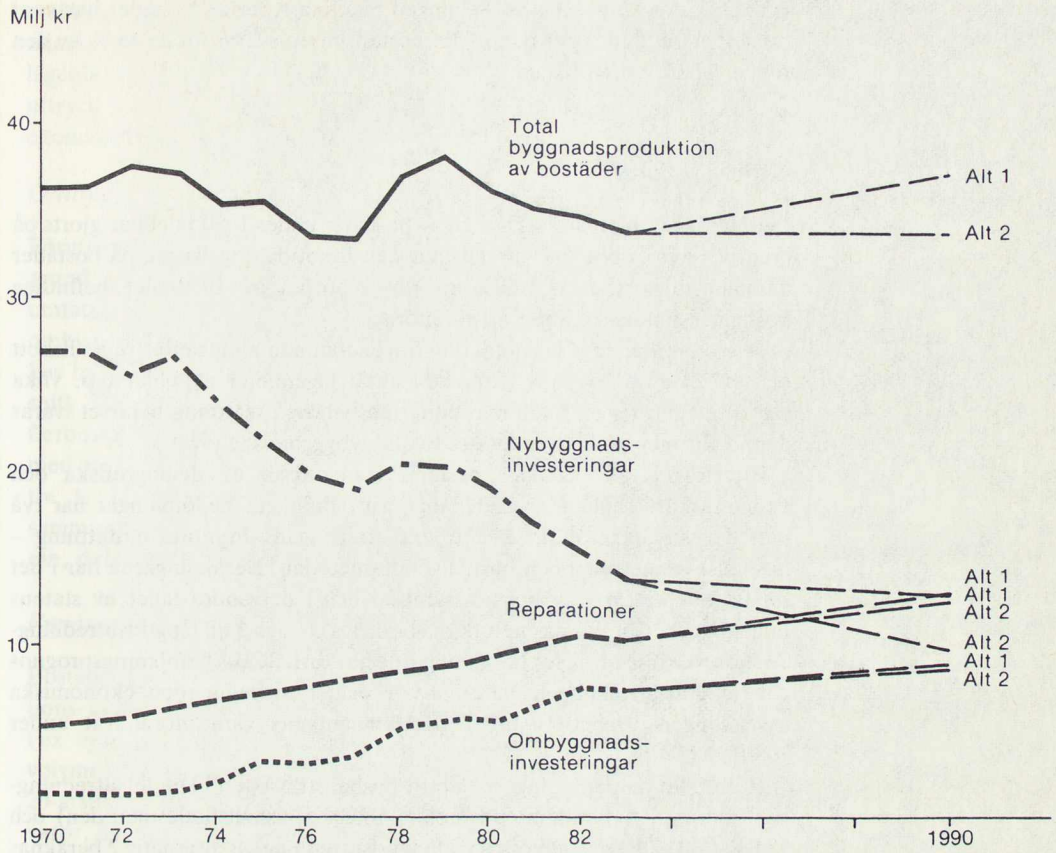

Diagram 8.6 Byggnadsproduktion av bostäder 1970–1990. Milj kr, 1980 års priser.

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

sker när förhållandena i byggnadssektorn analyseras är därför missvisande.

Minskningen av bostadsbyggandet har varit förenad med stora förändringar i produktionens sammansättning. Under 1970-talet skedde en övergång från flerbostadshus till småhus, från lägenheter med hyres- och bostadsrätt till ägarlägenheter och från mindre lägenheter till större. Mot slutet av 1970-talet bröts dock denna utveckling. Utvecklingen mot större lägenheter, i kombination med en minskad genomsnittlig hushållsstorlek, har medfört att utrymmesstandarden kraftigt har ökat – 1980 var antalet rumsenheter (såväl bostadsrum som kök) per boende 1,81 jämfört med 1,21 1960.

Omfattningen av ombyggnadsinvesteringarna är under tidigare perioder ofullständigt statistiskt redovisad. Ombyggnaderna under 1960-talet avsåg främst småhus, men har senare förskjutits mot flerbostadshus. Under 1970-talet uppgick antalet ombyggda lägenheter i småhus resp flerbostadshus till vardera mer än 10 000 per år. Efter 1980 har ombyggnad av småhus minskat, medan ombyggnad av flerbostadshus ökat starkt till drygt 20 000 lägenheter 1982.

Den totala reparations- och underhållsverksamheten inom bostadssektorn ökade kraftigt under 1970-talet. Den årliga volymtillväxten var mellan 1970

och 1982 ca 6 % per år. Fördelningen på olika typer av bostäder har varit relativt stabil under perioden – flerbostadshusen svarar för ca 45 % av den totala reparationsvolymen.

Nyproduktion

Bedömningar av nyproduktionen av bostäder under 1980-talet har gjorts på grundval av beräkningar av dels hur den framtida efterfrågan på bostäder kommer att utvecklas, dels hur det i början av 1980-talet befintliga bostadsbeståndet kommer att förändras.

Dessa beräkningar ger underlag för bedömning av ett efterfrågetillskott och ett ersättningsbehov uttryckt i antal lägenheter av olika typ, vilka sammantagna ger ett totalt nyproduktionsbehov. Ersättningsbehovet svarar därvid för mer än hälften av det totala nybyggnadsbehovet.

Efterfrågan på bostäder bestäms i huvudsak av demografiska och ekonomiska förhållanden. För långtidsutredningens bedömningar har två metoder använts för att kvantifiera efterfrågans framtida omfattning – hushållskvotmetoden och hushållsflödesmetoden. Beräkningarna har i det första fallet utförts av bostadsstyrelsen och i det andra fallet av statens industriverk. Beräkningsmetoderna beskrivs i bilaga 3 till långtidsutredningen. Förutsättningarna för beräkningarna har varit SCB:s befolkningsprognos och långtidsutredningens alternativ 1 och 2 avseende den ekonomiska utvecklingen. Boendets relativpris har antagits vara oförändrat under 1980-talet.

Resultatet av beräkningarna är att hushållstillväxten i långtidsutredningens alternativ 1 beräknas till mellan 16 000 (hushållsflödesmetoden) och 18 000 (hushållskvotsmetoden). I långtidsutredningens alternativ 2 beräknas hushållstillväxten till mellan 7 000 (hushållsflödesmetoden) och 16 000 (hushållskvotsmetoden).

Ersättningsbehovet av lägenheter för att kompensera för avgång har inte varit möjligt att beräkna utifrån en efterfrågeansats. Vid bedömningen av avgången har antagits att småhus främst kommer att utgå ur bostadsbeståndet av lokaliseringsskäl och att det i huvudsak kommer att gälla äldre småhus. Bättre belägna småhus som inte redan har modern standard antas bli ombyggda. Beträffande flerbostadshus har avgången antagits uppkomma genom ombyggnad, övergång till annan användning och rivning. Antalet outnyttjade lägenheter har antagits vara oförändrat mellan 1980 och 1990. Beräkningen av avgången i antal lägenheter och efter olika lägenhetstyper har gjorts med utgångspunkt från observerade avgångsfrekvenser för olika åldersklasser av hus under 1960- och 1970-talen med vissa justeringar. Ersättningsbehovet för avgång har på detta sätt beräknats till 20 000 lägenheter per år under 1980-talet.

Sammantaget väntas det totala nyproduktionsbehovet av lägenheter uppgå till i genomsnitt 37 000 lägenheter per år under perioden 1981–1990 i alternativ 1 och 28 000 i alternativ 2.[1] Nybyggnadsinvesteringarnas storlek 1990 har beräknats med utgångspunkt från att antalet nybyggda lägenheter 1990 antages överensstämma med genomsnittet för 1980–1990, dvs 37 000 lägenheter i alternativ 1 och 28 000 lägenheter i alternativ 2. Det kan påpekas

[1] Den regionala analys som gjorts för långtidsutredningen visar på en ökad omflyttning, se avsnitt 7.10. En förutsättning för långtidsutredningens beräkningar av nybyggnadsbehov av lägenheter är att obalanser mellan lägenhetsöverskott och byggnadsbehov på olika orter inte får väsentligt ökad omfattning.

att i långtidsutredningens beräkningar ligger ett antagande om en ytterligare minskning i bostadsbyggandet de närmaste åren. Skillnaden mellan antalet lägenheter i alternativ 1 och alternativ 2 (9 000 lägenheter) kan ses som ett uttryck för hur känsliga antalsantagandena är för skillnader i den allmänekonomiska utvecklingen.

Ombyggnader

Förutsättningarna för ombyggnad kommer att förändras under 1980-talet på grund av att antalet omoderna och halvmoderna lägenheter, som hittills omfattats av huvuddelen av ombyggnaderna, minskar snabbt. Samtidigt ökar ombyggnadsbehovet under 1980-talet i mer moderna lägenheter, särskilt i hus byggda 1930–1960. Totalt beräknas ombyggnaderna omfatta i genomsnitt 30 000 lägenheter per år under 1980-talet (19 000 lägenheter i flerbostadshus och 11 000 lägenheter i småhus), vilket innebär en ökning med omkring 65 %. Dessa bedömningar avser långtidsutredningens alternativ 1. I alternativ 2 har en något lägre investeringsvolym antagits, sammanhängande dels med en minskning av antalet lägenheter som byggs om, dels med en minskning av åtgärdernas omfattning.

Reparationer och underhåll

Bostadsbeståndets storlek och åldersprofil påverkar utvecklingen av reparations- och underhållskostnaderna. För de s k 10-årsåtgärderna som omfattar t ex byte av väggbeklädnad, målning m m har den underliggande årliga volymökningen beräknats uppgå till 2,5 % per år under 1980-talet. För de s k 20-årsåtgärderna, som omfattar t ex byte av golvbeläggningar och sanitetsvaror, målning av tak, fasader och balkonger m m, har räknats med en årlig ökning av den underliggande volymen med ca 4,5 % under 1980-talet. Därvid beräknas den underliggande volymökningen stagnera inom det privata fastighetsbeståndet och inom bostadsrättsfastigheter, medan en väsentlig volymökning beräknas inom det allmännyttiga beståndet. Sammantaget antages reparationsvolymen öka med 4 % per år under 1980-talet.

Investeringar och byggnadsproduktion i bostadssektorn

I tabell 8.21 sammanfattas de beräkningar som gjorts i långtidsutredningen för investeringar och byggnadsproduktion avseende bostäder. Den totala byggnadsproduktionen i bostadssektorn väntas ligga i stort sett oförändrad under 1980-talet, + 0,4 % per år i alternativ 1 och – 0,7 % per år i alternativ 2. Den strukturella förändringen inom ramen för en i stort sett oförändrad produktionsvolym väntas dock fortsätta. ROT-sektorn inom bostadsbyggandet väntas således fortsätta att öka under 1980-talet – dock i något mer dämpad omfattning än under 1970-talet. I detta sammanhang kan erinras om att riksdagen nyligen fastställt ett tioårigt program för att förbättra bostadsbeståndet (prop 1983/84:40 bil 1, BoU 1983/84:11, rskr 1983/84:63).

Nybyggnadsinvesteringarna av permanenta bostäder väntas fortsätta att falla under 1980-talet med 3,9 % per år i alternativ 1 och 6,5 % per år i

Tabell 8.21 Investeringar och byggnadsreparationer avseende bostäder 1970–1990
1980 års priser

	Milj kr 1980	Årlig procentuell förändring		
		1970-1980	1980–1990	
			Alt 1	Alt 2
Permanenta bostäder	24 490	– 1,5	– 1,1	– 2,8
Nybyggnad	19 027	– 3,4	– 3,9	– 6,5
Småhus	13 942	1,9	– 6,6	– 9,4
Flerbostadshus	5 085	– 10,4	1,3	– 1,2
Ombyggnad	5 463	13,2	5,1	4,8
Fritidshus	2 413	0,5	– 3,1	– 3,4
Byggkonsulttjänster	1 436	1,5	– 1,2	– 2,7
Diskrepans	1 861	18,7	0,5	– 1,0
Totala investeringar[a]	*30 200*	*– 0,7*	*– 1,2*	*– 2,7*
Reparationer och underhåll	*9 601*	*7,0*	*4,2*	*3,9*
Byggnadsproduktion[b] av bostäder	*38 302*	*0,6*	*0,4*	*– 0,7*

[a] Producerade i långtidsutredningens sektorer 19, byggnadsindustri och 23, privata tjänster.
[b] Producerad i sektor 19, byggnadsindustri.
Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

alternativ 2. Därvid beräkans småhusinvesteringarna 1990 motsvara 40–50 % av volymen 1980 medan investeringarna avseende flerbostadshus är i stort sett oförändrade. Sammantaget väntas de totala bostadsinvesteringarna fortsätta att minska under 1980-talet. Minskningen väntas bli större under 1980-talet än under 1970-talet.

8.6.4 Sysselsättning och produktivitet

Den snabbt ökande byggvolymen under 1960-talet förde med sig en snabb ökning av antalet sysselsatta inom byggbranschen. 1971 var ca 350 000 personer sysselsatta inom branschen enligt arbetskraftsundersökningarna (AKU). Dessutom var 15 000 personer sysselsatta med byggnadsarbete inom andra delar av näringslivet och den offentliga förvaltningen. Den minskande volymen av byggnadsinvesteringar under 1970-talet medförde att sysselsättningen minskade med 3 % per år. 1982 var enligt AKU ca 278 000 personer sysselsatta inom byggbranschen samt ca 33 000 personer sysselsatta med byggnadsarbete utanför byggbranschen.

Övergången under 1970-talet från nybyggnadsinvesteringar till ROT-verksamhet avspeglas i förändringar för olika kategorier av byggnadsarbetare. Sysselsättningen inom den egentliga byggnadsindustrin minskade från 233 000 personer 1971 till 174 000 personer 1982 eller med 2,6 % per år. Inom bygghantverksföretagen minskade sysselsättningen endast med 1,3 % per år 1971–1982 från 119 000 personer till 104 000 personer. Den ökade reparations- och underhållsvolymen tycks dock hittills i huvudsak ha påverkat

sysselsättningen för andra yrkeskategorier än de egentliga byggnadsarbetarna – t ex målare, elinstallatörer och rörinstallatörer.

Den kraftiga minskningen av sysselsättningen inom byggnadssektorn under 1970-talet gav inte upphov till någon mer betydande arbetslöshet. Orsaken till detta var framför allt att efterfrågan inom andra näringar fortfarande var hög och att branschen hade en hög naturlig avgång.

Under andra hälften av 1970-talet har byggmarknaden börjat visa en stark regional differentiering med oförändrad eller ökande produktion inom några regioner (framför allt Storstockholm och Storgöteborg) och starkt fallande produktion inom andra regioner. Tillgången på byggnadsarbetare varierar också mellan olika delar av landet – på ett omvänt sätt mot efterfrågan på byggarbetskraft. I skogslänen finns det sålunda väsentligt fler byggnadsarbetare i förhållande till regionens folkmängd än vad det finns i andra delar av landet.

Produktivitetsutvecklingen varierar med utnyttjandegraden av produktionsresurserna och produktionsvolymens förändring. Historiskt har arbetsproduktiviteten, mätt som förädlingsvärde per arbetstimme, varierat avsevärt mellan olika perioder – sedan 1950-talet har produktiviteten ökat med mellan 2 och 4 % per år. Mellan 1970 och 1980 ökade produktiviteten med ca 4 % per år.

Effekten på sysselsättningen inom byggbranschen under 1980-talet av den beräknade produktionsutvecklingen beror dels på produktivitetens förändring inom olika produktionsområden, dels på om förändringarna av efterfrågan på arbetskraft inom olika produktionsområden svarar mot utbudet av arbetskraft. Det är framför allt två förhållanden som utgör restriktioner. Byggarbetskraften har, som tidigare nämnts, en regional fördelning som inte svarar mot arbetskraftsefterfrågans geografiska fördelning. Dessutom varierar efterfrågan på olika yrkeskategorier inom olika produktionsområden.

Produktiviteten väntas under 1980-talet utvecklas svagare än under 1970-talet, 1,5 % per år i alternativ 1 och 1,3 % per år i alternativ 2 jämfört med 3,8 % per år under 1970-talet. Under de första åren på 1980-talet sjönk arbetsproduktiviteten något inom byggsektorn som en följd av minskad nyproduktion och sjunkande kapacitetsutnyttjande. En anpassning av produktionskapaciteten till den låga aktivitetsnivån har dock skett, vilket ger förutsättningar för en viss produktivitetstillväxt under resterande del av 1980-talet.

Den förutsatta produktionsutvecklingen under 1980-talet tillsammans med den minskade produktivitetsutvecklingen medför att sysselsättningen håller sig i stort sett oförändrad under 1980-talet i alternativ 1 – en minskning med 0,4 % per år 1980–1990 uttryckt i arbetade timmar. Antalet personer inom byggnadsverksamheten väntas hålla sig konstant på ca 300 000 personer, beroende på att medelarbetstiden förutsätts minska, bl a på grund av ökad deltidspensionering. Den lägre produktionsutvecklingen i alternativ 2 medför att sysselsättningen minskar mer – en minskning med 0,7 % per år under 1980-talet uttryckt i arbetade timmar och en minskning från 300 000 personer 1980 till drygt 290 000 personer 1990. Den blygsamma sysselsättningsminskningen under 1980-talet utesluter dock inte att betydande arbetslöshet kan uppstå inom vissa regioner och för vissa yrkeskategorier. En

strukturanpassning krävs således av sysselsättningen inom byggnadsverksamheten.

8.6.5 Sammanfattning av kalkylerna

Långtidsutredningens beräkningar avseende sektorerna bostadsförvaltning och byggnadsverksamhet sammanfattas i tabell 8.22. Huvuddelen av beräkningarna har kommenterats i det föregående. Det kan noteras att i tabellen särredovisas byggnadsindustrins egna investeringar. I förhållande till byggsektorns totala produktion är dessa investeringar av mycket liten omfattning. Orsaken till att uppgiften särredovisas är att den utgör grunddata för långtidsutredningens modellberäkningar. Under 1980-talet förutsätts dessa investeringar ligga i stort sett oförändrade.

Den utveckling för byggnadssektorn som beskrivs i detta avsnitt är starkt beroende av att balans kan uppnås 1990 i den svenska ekonomin. Det som är särskilt betydelsefullt för byggnadssektorn är att den privata konsumtionen ökar realt sett vilket håller uppe bostadsinvesteringarna, att kommunernas ekonomi blir så stark att en viss fortsatt expansion kan ske av kommunal konsumtion och kommunala investeringar och att exporten ökar kraftigt, vilket förutsätter en väsentlig höjning av investeringsnivån särskilt i industrin. Skulle den allmänna ekonomiska utvecklingen bli sämre så kommer även byggnadsverksamheten att försvagas.

Tabell 8.22 Sammanfattning av kalkylerna för sektorerna bostadsförvaltning och byggnadsverksamhet
1980 års priser

	Milj kr	Årlig procentuell förändring		
	1980	1970–1980	1980–1990	
			Alt 1	Alt 2
Sektor 22 bostadsförvaltning				
Produktionsvärde	51 394	2,6	1,7	1,4
Förädlingsvärde	41 090	1,9	0,8	0,5
Produktivitet (kr/tim)	922,98	1,2	0,3	0,2
Sysselsättning (milj tim)	44,52	0,7	0,5	0,3
Investeringar	30 200	-0,7	-1,2	-2,7
– byggnader	30 137	-0,7	-1,2	-2,7
– maskiner	63	11,6	-1,2	-2,7
Sektor 19 byggnadsverksamhet				
Produktionsvärde	83 047	0,5	0,8	0,3
Förädlingsvärde	36 354	0,8	1,1	0,6
Produktivitet (kr/tim)	77,09	3,8	1,5	1,3
Sysselsättning (milj tim)	471,56	-2,9	-0,4	-0,7
Investeringar	1 856	1,1	0,2	0,1
– byggnader	1 406	5,3	0,8	0,7
– maskiner	450	0,1	0,0	-0,1

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

8.7 Varuhandel

De företag som i huvudsak sysslar med varudistribution hänförs traditionellt till varuhandeln. Varuhandelssektorn i LU omfattar parti- och detaljhandeln. Hotell- och restaurangrörelsen, som i vissa fall redovisas tillsammans med varuhandeln, ingår i sektorn privata tjänster. Antalet sysselsatta i varuhandeln var ca 520 000 1980 eller ca 12 % av den totala arbetsstyrkan.

I partihandeln ingår all försäljning till detaljhandeln och alla leveranser av insats- och investeringsvaror till övriga förbrukare (exkl hushåll). Detaljhandelns indelning i delbranscher har alltmer kommit att suddas ut genom att affärstyper etablerats där flera verksamheter blandats. En modern dagligvaruhandel säljer exempelvis varor som sorterar under flera delbranscher som livsmedel, pappersvaror, tobak, tidningar och verktyg. Likaså har livsmedel och fritidsvaror börjat integreras i bensinstationernas sortiment.

Beskrivningen av varuhandeln i detta avsnitt grundas dels på den studie som Handelns Utredningsinstitut har utfört för långtidsutredningen (bilaga 4), dels på utredningens egna beräkningar.

8.7.1 Produktion, kapacitet och lönsamhet

Diagram 8.7 illustrerar detaljhandelns utveckling under perioden 1963–1990. Med undantag för 1971 steg detaljhandelns försäljning under hela perioden 1963–1976. Tillväxten var så hög som 3,2 % per år i genomsnitt. Under 1970-talets senare hälft försämrades den ekonomiska tillväxten i Sverige. Ett kraftigt brott i den tidigare stabila tillväxten av detaljhandeln blev också följden. Detaljhandelns försäljning var 1983 något lägre än 1976.

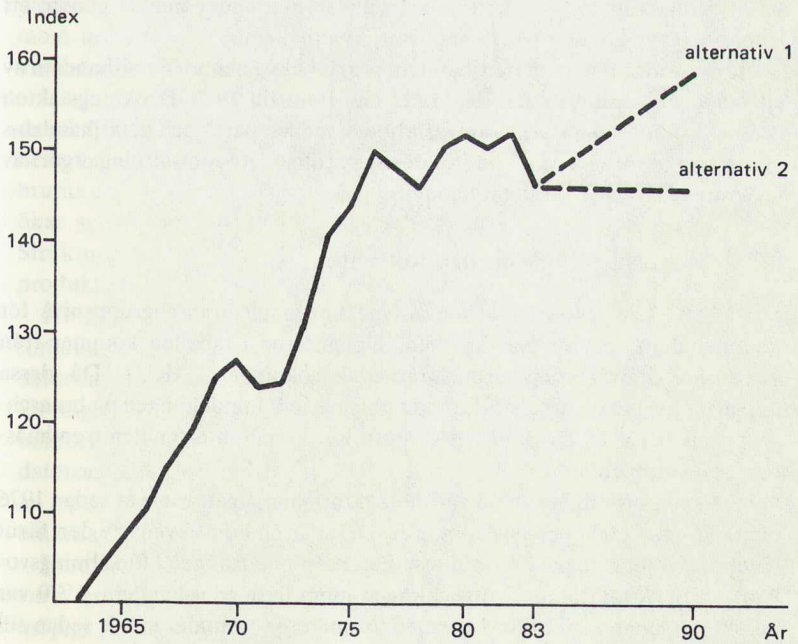

Diagram 8.7 Deltaljhandelns försäljning 1963–1990. Index 1963=100.

Långtidsutredningens alternativ 1 förutsätter en relativt gynnsam utveckling av privat konsumtion. Med hjälp av ett estimerat samband mellan privat konsumtion och detaljhandelns försäljning, se bilaga 3 till LU 80, bedöms detaljhandeln kunna öka sin omsättning med drygt 1 % per år mellan åren 1983 och 1990. Alternativ 2 där privat konsumtion ökar med endast 0,5 % per år från 1983 till 1990, innebär att detaljhandelns försäljning kommer att vara i stort sett oförändrad mellan 1983 och 1990.

Det kraftiga brott i tillväxten som skett efter 1976 för varuhandeln har fått till följd att kapacitetsutnyttjandet i befintliga anläggningar sjunkit med ca 20 % mellan 1976 och 1982. En av de värst drabbade branscherna är varuhussektorn som innefattar såväl traditionella varuhus som stormarknader. Under 1960-talet expanderade speciellt de s k B-varuhusen kraftigt (typ Domus, Epa och Tempo). Men redan i början av 1970-talet tappade denna delbransch marknadsandelar och en minskning av försäljningspotentialen åstadkoms bl a genom en fusion mellan kedjorna Epa och Tempo.

Samtidigt med den försämrade tillväxten och det sänkta kapacitetsutnyttjandet har framförallt hyreskostnaderna stigit kraftigt vilket sammantaget inneburit att lönsamheten pressats nedåt. Den försämrade lönsamheten för varuhandeln torde hårdast ha drabbat delar av varuhussektorn samt mindre och medelstora livsmedelsbutiker av traditionell typ. Inom dessa delbranscher har också antalet butiker minskat från mitten av 1970-talet.

En gynnsammare utveckling har fackhandeln haft, där speciellt beklädnadshandeln har kunnat öka sin försäljning kraftigt som följd av en relativt långsam prisutveckling. En liknande utveckling har radio- och TV-handeln haft till följd av en stabil prisnivå och utvecklingen på videomarknaden. Ökande omsättningsandelar uppvisar s k hall- och storlivsbutiker, där man genom stordrift kan utnyttja lokaler, lager m m effektivare. Även servicebutiker som vanligen drivs i mindre skala visar ökande marknadsandelar. Inom denna kategoria förbättras kapacitetsutnyttjandet snarast genom ett längre och för kunden bättre anpassat öppethållande.

Tillväxtförloppet inom partihandeln präglas liksom inom detaljhandeln av en snabb expansion under 1960-talet och fram till 1976 då ökningstakten drastiskt sjönk. Den starka samvariationen mellan parti- och detaljhandelns utveckling beror bl a på att en stor del av partihandelns omsättning utgörs av leveranser av varor till detaljhandeln.

8.7.2 Sysselsättning och produktivitet

I tabell 8.23 anges sysselsättningsutvecklingen på branschgruppsnivå för detaljhandeln och för partihandeln. Uppgifterna i tabellen kommer från statistiska centralbyråns arbetskraftsundersökningar (AKU). Då dessa uppgifter bygger på urvalsförfarande blir speciellt uppdelningen på branschgruppsnivå osäker. Dock bör vissa slutsatser kunna dras om den trendmässiga utvecklingen.

Personalminskningen inom varuhussektorn har pågått varje år sedan 1976 med närmare 2 000 personer om året. Detta är en konsekvens av den förut nämnda nedläggningen av varuhusenheter samt nedgången i försäljningsvolym. Mer svårförklarad är utvecklingen inom livsmedelshandeln. 1970 var 96 000 personer sysselsatta i livsmedelsbutikerna. Antalet sjönk sedan till

Tabell 8.23 Sysselsättning per delbransch inom varuhandeln 1970–1982

Delbransch	Antal personer 1980	Årlig procentuell förändring		
		1970–1976	1976–1982	1970–1980
Varuhus	54 700	2,7	–3,4	0,9
Livsmedel	84 700	–1,6	0,8	–1,4
Övrig detaljhandel	181 100	1,1	–1,3	0,2
Detaljhandel totalt	320 500	0,6	–1,1	–0,1
Partihandel	195 200	5,1	–0,1	3,0
Varuhandel totalt	515 000	2,1	–0,7	0,8

Källa: Statistiska centralbyråns arbetskraftsundersökningar.

83 000 år 1979 men har sedan stigit och var 92 000 år 1982. Detta skulle kunna tyda på att omstruktureringen inom livsmedelshandeln mot fler servicebutiker och andra mindre enheter inneburit ett ökat personalbehov i branschen. Sysselsättningen inom partihandeln har utvecklats positivt under hela sjuttiotalet och endast under perioden 1980–1982 har en sänkning kunnat noteras.

Produktiviteten mätt som kvoten mellan handelsmarginal och antalet arbetade timmar ökade för partihandeln med ca 1,3 % per år under perioden 1970–1980 vilket är lägre än för detaljhandeln där den ökade med 3,6 % per år. Produktiviteten har ökat betydligt långsammare sedan försäljningen stagnerade. Den kraftiga uppbromsningen av produktivitetsutvecklingen sammantaget med bl a den observerade nedgången av omsättningen per ytenhet inom vissa delbranscher indikerar att ett kapacitetsgap existerar inom branschen. Detta förväntas kunna få en höjande effekt på produktiviteten under prognosperioden.

Under större delen av 1970-talet skedde en övergång från småskalig till storskalig drift inom både parti- och detaljhandel vilket för branschen som helhet innebar en väsentlig produktivitetshöjning. Denna utveckling har brutits under senare delen av 1970-talet och början av 1980-talet. Exempelvis ökar servicebutikerna i antal och sin andel av den totala omsättningen. Strukturomvandlingen torde sammantaget få mindre positiv effekt på produktivitetsökningen under 1980-talet än under 1970-talet.

Av den teknikutveckling som pågår och som kan komma att påverka förhållandena inom varuhandeln är det speciellt den nya tekniken inom datorområdet som är av intresse. Många partihandelsföretag och större företagsbildningar inom detaljhandeln har sedan länge använt datakraft för bokföring, fakturering och lagerkontroll. Den senaste tidens utveckling inom datorområdet mot mindre, billiga och effektiva anläggningar och förbättring av optiska registreringsmetoder har ökat förutsättningarna för en mer omfattande datoranvändning även i mindre företag.

Inom dagligvaruhandeln väntas en ökad användning av s k streckkodade varor enligt EAN-systemet (European Article Number). Tekniken gör det möjligt att via "läspenna" eller annan optisk läsutrustning direkt registrera

och via dator bokföra både typ av och pris på försålda varor. Erfarenheter av att använda sådana anläggningar saknas dock i stor utsträckning inom landet och därför förväntas den nya tekniken endast gradvis komma att införas under den resterande delen av 1980-talet. Införandet av EAN-tekniken i varuflödet före detaljhandeln kan även få betydande produktivitetseffekter, bl a genom att det möjliggör en praktiskt taget arbetskraftsfri hantering av godset i större distributionscentraler.

Produktivitetsutvecklingen för perioden 1983–1990 bedöms framför allt bero på följande faktorer: Den strukturella förändringen, den ökande datoriseringen, ledig kapacitet i utgångsläget år 1983 och den prognosticerade tillväxten. Med hjälp av estimerade samband mellan produktion och produktivitet samt genom en bedömning av bidraget från övriga faktorer som berörts ovan beräknas produktiviteten öka med 3,6 % per år under perioden 1983–1990 i alternativ 1. Den på samma sätt bedömda produktivitetsutvecklingen i alternativ 2 blir 3,3 % per år för samma period.

8.7.3 Investeringar

Investeringsutvecklingen under 1970-talet karakteriserades av en kraftig uppgång under perioden 1975–1977 varefter investeringarna minskade kraftigt. Investeringsvolymen var 1980 nere på 1972 års nivå. Investeringsboomen parat med den stagnerande tillväxten från mitten av 1970-talet har sannolikt minskat utnyttjandegraden av den tillgängliga kapitalstocken (byggnader, anläggningar och maskiner). Tillväxten under perioden 1983–1990 bedöms därför kunna ske med en måttlig ökning av kapaciteten. Nya investeringar behöver emellertid göras för att ytterligare rationalisera verksamheten och öka produktiviteten. Under senare delen av 1980-talet bedöms bl a införandet av EAN-systemet öka markant inte bara inom detaljhandeln utan även inom tidigare distributionsled. Sammantaget bedöms investeringsnivån 1990 behöva vara ca 5 400 miljarder kr i 1980 års priser i alternativ 1 och ca 5 200 miljarder kr i alternativ 2 vilket ungefär motsvarar den genomsnittliga nivån under andra hälften av 1970-talet.

8.7.4 Sammanfattning av kalkylerna

Förutsättningarna för produktionsutvecklingen i varuhandeln bestäms främst av den beräknade ökningen av privat konsumtion och av utvecklingen av produktionen i övriga sektorer i näringslivet. Även sektorns bedömda nettoexport av tjänster påverkar dess tillväxt.

I alternativ 1 utvecklas produktion, produktivitet och sysselsättning mätt i timmar i samma takt under 1980-talet som under 1970-talet, se tabell 8.24. Antal sysselsatta personer förändrades under 1970-talet mer positivt än antal arbetade timmar som en följd av att medelarbetstiden per person sjönk med 1 % per år. I kalkylerna för 1980-talet ingår emellertid inte en lika kraftig sänkning av medelarbetstiden varför antalet sysselsatta minskar under 1980-talet.

Den export och import som registreras i varuhandeln utgörs av den provision som betalas i samband med övrig utrikeshandel. Ekvationer har estimerats där export av provisioner antas bero av den totala varuimporten

Tabell 8.24 Sammanfattning av kalkylerna för varuhandeln
1980 års priser

	Milj kr 1980	Årlig procentuell förändring		
		1970–1980	1980–1990	
			Alt 1	Alt 2
Produktionsvärde	81 874	2,1	2,2	1,7
Förädlingsvärde	50 539	1,9	1,9	1,4
Produktivitet (kr/tim)	62,46	2,6	2,6	2,4
Sysselsättning (milj tim)	809,11	– 0,7	–0,8	–1,0
Investeringar	4 706	0,8	1,4	1,0
– Byggnader	1 818	– 1,4	1,4	1,0
– Maskiner	2 888	2,4	1,4	1,0
Export	2 272	13,6	4,8	4,1
Import	1 914	3,9	1,7	1,4

och importen på den totala varuexporten, se bilaga 15. Estimaten baseras på Riksbankens betalningsstatistik för utrikes tjänstehandel och ligger till grund för LU:s bedömningar. Den ökning som enligt nationalräkenskaperna registrerats för export av provisioner under 1970-talet är emellertid betydligt högre än vad Riksbankens statistik visar. Prognosen för varuhandelns export har justerats med hänsyn till detta.

8.8 Samfärdsel

I samfärdselsektorn ingår, enligt den sektorindelning som långtidsutredningen tillämpar, transporter samt post- och telekommunikationer. Det är emellertid bara yrkesmässiga transporter i snäv mening som ingår. Utanför sektorn faller företagens och förvaltningarnas firma- och tjänstetransporter, hushållens transporter med egna fordon och utrikes flygresor.

Underlag för långtidsutredningens bedömning av samfärdselsektorns utveckling har tagits fram av kommunikationsdepartementet.[1] Till stor del bygger detta arbete på planer som de olika kommunikationsverken tillställt kommunikationsdepartementet i samband med arbetet för långtidsutredningen. Som underlag för prognoser över person- och godstransportutvecklingen har utnyttjats de beräkningar som transportrådet lagt fram i rapportserien Transporter i Sverige (Del 1, Transportmedlens utveckling och utnyttjande, rapport 1982:4 och Del 3, Godstransportprognos 1980–2000, rapport 1983:5).

Riksdagen har, enligt 1979 års trafikpolitiska riktlinjer, uttalat att trafikpolitiken skall utformas så att den bidrar till att uppnå samhällets mål för näringspolitiken, energipolitiken, miljöpolitiken samt sysselsättnings- och regionalpolitiken. Transportförsörjningen skall ske till lägsta samhällsekonomiska kostnad, varvid den samhällsekonomiska effektiviteten bäst främjas av fri konkurrens mellan transportmedlen. Vidare skall den kollektiva trafiken ges ökat utrymme.

[1] Kommunikationsdepartementet, *Samfärdsel*, bilaga 5 till långtidsutredningen 1984, SOU 1984:5.

8.8.1 Person- och godstransporter

Efter ett par årtionden av snabb tillväxt har persontransporterna från mitten av 1970-talet ökat mycket långsamt. Mellan 1950 och 1975 ökade det totala persontransportarbetet uttryckt i personkilometer 3,5 gånger, eller med 6 % per år. Personbilismen svarar för nästan hela ökningen med en tillväxt på 10 % per år. Personbilismens andel av det totala persontransportarbetet ökade från 34 % till 81 % mellan 1950 och 1975.

Från 1975 har det totala persontransportarbetet ökat med endast 1 % per år. En förskjutning mot kollektiva transporter har skett, till viss del beroende på de kostnadsökningar som de starkt ökade drivmedelspriserna har inneburit för privatbilismen. De kollektiva transportmedlens andel av det totala transportarbetet har ökat från 19 % 1975 till 23 % 1982. Förskjutningen mot kollektiva transporter beräknas fortsätta under resten av 1980-talet.

Genom att primär- och landstingskommuner tagit över huvudmannaskapet för linjetrafiken på lokal och regional nivå har kollektivtrafiken fått en kraftig stimulans. Detta avspeglar sig i en ökning av transportarbetet för buss i landsbygdstrafik med drygt en tredjedel mellan 1980 och 1982. Utvecklingen beräknas fortsätta och är huvudförklaringen till den fortsatta ökning av busstrafiken som förutsätts till 1990. Tillväxten beräknas däremot bli begränsad när det gäller busstrafik i tätorter, trafik på tunnelbana och spårvägar. Detsamma gäller beställningstrafik och den långväga interregionala linjetrafiken.

Från 1974 har den negativa utvecklingen av persontrafik på järnväg vänts – ökningen 1974–1981 uppgick till 30 % totalt. Efter en tillfällig nedgång 1982 beräknas persontransportarbetet på järnväg under resten av 1980-talet öka med 2,4 % per år. För SJ är för närvarande några för den långsiktiga trafikutvecklingen viktiga frågor aktuella. Det gäller fortsatta spårinvesteringar i Stockholmsregionen, där riksdagen har godkänt en överenskommelse mellan SJ, Stockholms läns landsting och staten. Vidare gäller det frågan om snabbtåg, där det finns ett regeringsbemyndigande för beställning av tre provtåg. Om provverksamheten utfaller positivt kan snabbtåg komma i trafik i full omfattning i mitten av 1990-talet på sträckorna Stockholm–Göteborg, Stockholm–Malmö och Stockholm–Sundsvall. Frågan om de framtida förbindelserna med Danmark och kontinenten är under beredning. Tas beslut inom den närmaste tiden kan förbindelsen vara klar i början av 1990-talet.

Den inrikes luftfarten har haft den ojämförligt starkaste utvecklingen av de kollektiva transportmedlen under 1970-talet – transportvolymen mer än fördubblades. För 1980-talet räknas med en fortsatt stark utveckling – en ökning med 5,5 % per år. Inrikesflygets koncentration till Arlanda verkar, enligt hittillsvarande erfarenheter, snarast få en positiv effekt på utvecklingen.

Godstransporterna utvecklades i likhet med persontransporterna snabbt från 1950 till mitten av 1970-talet – en årlig ökningstakt på 5 %. Under efterkrigstiden skedde en stark förskjutning mot landsvägstransporter för godstrafiken liksom för persontrafiken. Lastbilarnas andel av transportarbetet ökade från 17 % till 45 % mellan 1950 och 1974. Den inrikes sjöfarten

svarade för oförändrat ca 15 % av trafikvolymen. Järnvägens andel av godstransportarbetet gick ned från 55 % till 39 %, trots ett drygt fördubblat transportarbete. Flottningen, som 1950 svarade för 12 % av godstransportarbetet, har nu nära nog upphört. Det i utrikes fart sjötransporterade godset ökade under perioden 1950–1974 med 5 % per år, dvs i samma takt som det inrikes transportarbetet, varvid mineraloljor var den klart mest expansiva varugruppen. Det mer högvärdiga godset gick allt mer över till att befordras med landtransportmedel.

Från 1975 har utvecklingen däremot varit mycket svag. Orsaken till godstransportarbetets stagnation och tillbakagång är den svaga konjunkturen under senare år och den inverkan denna haft på den tunga transportkrävande industrin.

Som nämndes inledningsvis finns en relativt omfattande prognos för utvecklingen till år 2000 av godstransporterna i form av transportrådets prognos. Transportrådets s k basalternativ överensstämmer vad avser den allmänekonomiska utvecklingen ganska väl med långtidsutredningens alternativ 1. Det totala inrikes transportarbetet beräknas öka med 1,1 % per år 1980–2000. De kortväga transporterna under 10 mil är numera nästan helt förbehållna landsvägstrafiken. Dessa transporter beräknas öka med 1,3 % per år 1980–2000. Beträffande de långväga transporterna skulle, vid en fortsättning av tidigare tendenser, utvecklingen mot mera förädlat gods gynna lastbilarna jämfört med järnvägen och sjöfarten. Under de senaste åren har dock järnvägen erbjudit ökad konkurrens. I transportrådets prognos förutsätts således de långväga lastbilstransporterna öka inte mycket mer än järnvägstransporterna – en ökning med 1,5 % per år resp 1,3 % per år 1980–2000. Transportarbetet för inrikes sjöfart beräknas ligga praktiskt taget oförändrat 1980–2000, främst beroende på de neddragna energitransporterna.

8.8.2 Post- och telekommunikationer

Postens huvuduppgift är att förmedla information, lättgods och betalningar. Utvecklingen av nya kassatjänster sker efter olika huvudlinjer. En är att i samarbete med PK-banken ge bankservice åt privatpersoner. En annan består i att utnyttja kontoren mer för olika typer av samhällsinformation. En tredje linje är att bredda användandet av postkassamaskinerna för olika typer av bokningar.

Produktionsvolymen avseende förmedling av information och lättgods ökade vid mitten av 1970-talet med ca 4 % per år. Därefter har tillväxten sjunkit och ligger sedan 1976/77 på omkring 2 % per år. Fram till 1990 bedöms ökningstakten komma att minska ytterligare något, beroende på den ökade konkurrensen från telekommunikationer. Postens totala produktionsvolym väntas emellertid vara oförändrad under 1980-talet.

Telekommunikationerna har under lång tid haft en snabb tillväxt som inte påtagligt har mattats av de senaste årens svaga konjunkturer. Antalet huvudledningar, antalet telefonapparater och samtalsmarkeringarna har sedan mitten av 1960-talet ökat med i storleksordningen 4 % per år. Sverige är numera det telefontätaste landet i världen med 856 apparater per 1 000 invånare.

Under 1980-talet väntas expansionen fortsätta men med delvis annan inriktning. Det mest väsentliga under 1980-talet är den ökade inriktningen på datakommunikation. Detta gäller överföring såväl i det traditionella telefonnätet med uppringda eller fast uppkopplade förbindelser, som i det särskilda datanätet Datex. Stommen i den nya elektroniska tekniken är digitala telestationer (AXE) och digitala telefonväxlar. En vidareutveckling av telextjänster utgör teletex med integrerad produktion, kommunikation och lagring av textmeddelanden. Telefax gör det möjligt att ta emot och sända förutom text också ritningar och bilder. För informationssökning inom olika ämnesområden finns systemen Telepak och Datavision, som nu är under uppbyggnad. Det nordiska automatiska mobiltelefonsystemet, NMT, har efter en forcerad uppbyggnad nu nått landstäckning. Televerkets totala produktionsvolym beräknas öka med drygt 5 % per år under 1980-talet.

8.8.3 Sammanfattning av kalkylerna

Långtidsutredningens beräkningar av samfärdselsektorns utveckling sammanfattas i tabell 8.25. Beräkningarna har sin utgångspunkt i sektorstudiens bedömningar. Det allmänt sett högre efterfråge- och produktionsläge som långtidsutredningen räknar med för 1990 medför dock att investeringar, produktion och sysselsättning ligger högre i långtidsutredningens beräkningar än i kommunikationsdepartementets. Av samma skäl ligger investeringar, produktion, produktivitet och sysselsättning lägre i alternativ 2 än i alternativ 1.

Investeringarna beräknas behöva öka med 2,5 % per år 1980–1990 i alternativ 1 och 2,4 % i alternativ 2. De största ökningarna beräknas järnvägen, tele och bussrörelsen svara för. Produktiviteten beräknas i alternativ 1 öka med 1,9 % per år 1980–1990. Den lägre produktionsutvecklingen i alternativ 2 medför att produktiviteten i detta alternativ väntas öka något mindre, med 1,8 % per år. Antalet sysselsatta i samfärdselsektorn var 1980 299 000. Den förutsatta produktionsutvecklingen till 1990 medför att

Tabell 8.25 Sammanfattning av kalkylerna för samfärdselsektorn
1980 års priser

	Milj kr	Årlig procentuell förändring		
	1980	1970–1980	1980–1990	
			Alt 1	Alt 2
Produktionsvärde	60 577	3,7	2,4	2,0
Förädlingsvärde	32 575	4,6	2,5	2,1
Produktivitet (kr/tim)	69,69	4,8	1,9	1,8
Sysselsättning (milj tim)	467,43	– 0,2	0,5	0,3
Investeringar	10 894	2,7	2,5	2,4
– byggnader	3 394	1,9	0,4	0,3
– maskiner	7 500	3,1	3,4	3,2
Export	13 444	3,5	2,0	2,0
Import	5 597	5,3	2,1	2,1

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

sysselsättningen i alternativ 1 stiger till 333 000 och i alternativ 2 till 324 000. Beträffande utrikeshandelns utveckling har förutsatts en dämpning under 1980-talet jämfört med 1970-talet avseende såväl export som import.

8.9 Privata tjänster

Sektorn privata tjänster består av ett antal delsektorer av vitt skilda karaktärer såsom restaurang- och hotellrörelse, bank- och försäkringsverksamhet, uppdragsverksamhet, reparations-, tvätteri- och annan serviceverksamhet och ytterligare ett antal små delsektorer.[1] I tabell 8.26 framgår de verksamheter som ingår och antal sysselsatta inom delsektorerna. Hela sektorn privata tjänster står för 18 % av antalet sysselsatta i näringslivet och 13 % av hela ekonomins sysselsättning 1980. Förädlingsvärdets andel uppgår till 12 % av BNP.

Utmärkande för en stor del av tjänsteproduktionen är att produktivitetsökningar är relativt svåra att uppnå. Tjänster är inte standardiserade och det är därför svårt att utveckla teknik för massproduktion. Tjänsternas kvalitet har också ofta ett direkt samband med insatt arbetsmängd i produktionen av dem. Tjänsteproduktionens volym är emellertid svår att mäta. Mätsvårigheterna består i att uppskatta om prisförändringar beror på ändrad kvalitet hos tjänsterna eller inte. Detta gör det också svårt att uppskatta produktiviteten.

Tabell 8.26 Sysselsättning i sektorn privata tjänster
Antal sysselsatta

		1 000-tal 1980	Andel i %	Årlig procentuell förändring 1970–1980
6300	Hotell och restauranger	66,9	12,5	– 0,7
8110	Banker och andra finansinstitut	53,0	9,9	2,0
8210	Försäkringsbolag	20,6	3,8	0,6
8400	Fastighetsförvaltning exkl bostäder[a]	. .		
8500	Uppdragsverksamhet, maskinuthyrning	103,7	19,4	2,9
9200	Renhållning och städning	38,3	7,2	3,3
9330	Undervisning och forskning	36,6	6,8	4,1
9340	Hälso- och sjukvård	34,7	6,5	2,6
9350	Socialvård	5,3	1,0	0,4
9360	Intresseorganisationer m m	32,0	6,0	3,2
9400	Rekreation, kulturell service	39,5	7,4	2,7
9511	Reparationer av hushållsvaror	7,4	1,4	0,4
9513	Bil- och cykelreparationer	30,2	5,6	– 6,0
9520	Tvätterier, frisörer m m	46,6	8,7	– 2,4
9530	Arbetshjälp i hemmet	20,3	3,8	– 9,1
	Totalt	*535,1*	*100,0*	*0,2*

[a] Sysselsättningen redovisas i SNR 8 300 Bostadsförvaltning som ingår i LU-sektorn med samma beteckning.
Källa: Statistiska centralbyrån.

[1] En sektorstudie har gjorts av Handelns utredningsinstitut (HUI), *Varuhandel och privata tjänster,* bilaga 4 till LU 84, SOU 1984:5.

I nationalräkenskaperna görs för flera branscher schablonmässiga antaganden om produktiviteten.

Lönekostnadsandelen av förädlingsvärdet är i allmänhet högre i tjänsteproduktionen än i varuproduktionen. Produktiviteten ökar dessutom oftast långsammare i tjänsteproduktionen än i varuproduktionen varför tjänster tenderar att bli relativt sett dyrare än varor. Eftersom löneutvecklingen i stort sett är densamma över hela ekonomin kommer således kostnaden per producerad enhet att stiga snabbare för tjänsteproduktionen. Den relativa fördyringen kan medföra att de enskilda konsumenternas efterfrågan på vissa tjänster minskar eller att arbetet i stället utförs av konsumenterna själva där så är möjligt. Exempel finns inom hotell- och restaurangbranschen och inom personliga tjänster såsom hårklippning, tvätterier, hemhjälp osv. Kostnadsökningarna tenderar också att ge upphov till s k svart tjänsteproduktion och en inte obetydlig del av produktionen utförs sannolikt genom tjänstebyten. Rationaliseringssträvanden har också medfört förändringar i de tjänster som erbjuds. Konsumenterna möter alltmer inslag av "gör det själv" genom en ökad mekanisering av tjänsteproduktionen i syfte att spara kostnader. Det gäller inom restauranger med självserveringar, för bankernas uttagsautomater osv.

Medan den relativa fördyringen av tjänsteproduktionen dämpar dess utveckling verkar höga inkomstelasticiteter i motsatt riktning. Vid en inkomstökning ökar konsumtionen av tjänster mer än varukonsumtionen. En annan faktor som verkar höjande på produktionen inom tjänstesektorn är det förhållandet att verksamheter som tidigare utförts inom industrin och andra delar av näringslivet i allt större utsträckning flyttas över dit. Det gäller maskinuthyrning, konsultverksamhet m m. Den privata tjänstesektorn blir i dessa fall underleverantör till resten av näringslivet.

8.9.1 Produktionsstrukturen

Bruttoproduktionens utveckling i den privata tjänstesektorn visar ett relativt nära samband med BNP-utvecklingen. Det har flera orsaker. En orsak är att en relativt stor och ökande andel av sektorns produktion används som insatser i näringslivet. Andelen insatser var 47 % av produktionen 1970 och ca 54 % 1980. Den privata konsumtionsandelen var 41 % 1970 och har sjunkit något till ca 35 % 1980. Andelen varierar kraftigt mellan de olika delsektorerna.

Exporten av privata tjänster växte snabbt under 1970-talet, hela 14 % per år. Sektorns andel av total export ökade från 1,1 % 1970 till 2,9 % 1980. Export av tjänster består i huvudsak av entreprenadarbeten, försäkringstjänster och tekniska tjänster. Lika stor till beloppet är importen av privata tjänster som även den till största delen är entreprenadarbeten. Importen ökade under 1970-talet med 7,1 % per år.

Förädlingsvärdet för hela sektorn ökade med 2,7 % per år 1970–1980, vilket är 0,9 % mer än för hela näringslivet. Sysselsättningen i timmar sjönk med 1 % per år under perioden medan antalet sysselsatta ökade med 9 000 personer. Produktivitetsökningen blev 3,7 % per år under 1970-talet jämfört med 3,6 % för hela näringslivet.

Investeringarna i den privata tjänstesektorn var 8 633 milj kr 1980.

Andelen av ekonomins totala investeringar har ökat från knappt 5 % 1970 till drygt 8 % 1980. Uppdragsverksamheten och fastighetsförvaltningen dominerar investeringsverksamheten. Investeringarna i uppdragsverksamheten är i stor utsträckning maskininvesteringar. Fastighetsförvaltningens investeringar består huvudsakligen av lokaler som hyrs ut för olika verksamheter, som industri- och kontorshus.

8.9.2 Utvecklingen i skilda branscher

Hotellbranschen kännetecknades av en stark kapacitetsökning under första hälften av 1970-talet, då ett antal storhotell, främst motorhotell, byggdes. Trots en samtidig nedläggning av småhotell ökade antalet rum under 1970-talet. För 1980-talet väntas rumskapaciteten fortsätta att öka.

Samtidigt med att hotellens rumskapacitet ökade under 1970-talet, sjönk den genomsnittliga rumsbeläggningen. Detta har självfallet accentuerat branschens lönsamhetsproblem. Till detta har också bidragit de kraftiga säsongsvängningarna i rumsbeläggningen. Sommarmånaderna har regelmässigt låg beläggning och höstmånaderna hög beläggning.

Framför allt de stora tätortshotellen och motorhotellen har specialiserat sig på tjänsteresande och konferensdeltagare som sina viktigaste kundgrupper, medan turister numera kommer i andra hand. En stor del av hotellens intäkter härrör från konferensverksamhet. Konkurrensen är dock relativt hård, också från anläggningar i andra branscher, såsom kursgårdar, passagerarfartyg i färjetrafik, utländska charterresor m m. Av alla konferenser förläggs uppskattningsvis hälften till arrangörernas egna lokaler.

Även i *restaurangbranschen* finns en tendens till specialisering. Till skillnad från hotellen har satsningarna emellertid inte avsett större produktionsenheter. Mer än 3/4 av restaurangerna har färre än 5 anställda. Inom restaurangnäringen går utvecklingen mot en ökning för restauranger med bordsservering. De s k fastfoodrestaurangerna fortsätter att ta en större del av marknaden samtidigt som den gamla typen av ringbarer försvinner.

Hotell- och restaurangbranschen kännetecknas av en viss överetablering totalt sett. Den svaga efterfrågan har försvagat lönsamheten, och investeringstillväxten dämpades mot slutet av 1970-talet. Möjligheterna att rationalisera produktionen är förhållandevis små, även om punktinsatser givit god avkastning. I stor utsträckning har dessa inriktats på att kompensera relativprisökningarna med förenklingar av serviceutbudet. Andelen deltidsarbetande har ökat i branschen vilket varit ett annat sätt att dämpa kostnadsökningarna vid den svaga efterfrågan. Enligt nationalräkenskapernas produktivitetsberäkningar låg produktiviteten 1980 endast 2 % högre än 1970.

Den lediga kapaciteten inom såväl restauranger (ojämn beläggning under dagen) som hotell (säsongsvängningar under året) torde bestå. Då även möjligheterna till rationaliseringsvinster inom branschen förefaller små blir slutsatsen att eventuella produktivitetsförbättringar kommer att till största delen bli beroende av efterfrågeökningar. Antalet sysselsatta beräknas under 1982–1990 öka svagt i alternativ 1 (800 personer) men minska något i alternativ 2 (–3 200 personer) på grund av en betydligt lägre utveckling av privat konsumtion. Detta är samma mönster i utvecklingen som sedan mitten

av 1970-talet. Behovet av investeringar är stort på hotellsidan, där gamla, omoderna hotell behöver ersättas med nya. Beträffande restaurangerna sker en kontinuerlig förnyelse med jämn investeringsutveckling.

I *banknäringen* ingår förutom affärs-, spar- och föreningsbanker även hypoteksinstitut, kreditbolag, finansbolag, investmentbolag, girocentraler m fl.

Antalet bankkontor minskade kraftigt under det föregående decenniet. Framför allt var det sparbankerna som rationaliserade kontorsstrukturen och minskade antalet kontor. Bankernas produktion rationaliserades i snabb takt genom datorisering. Denna omfattade bl a intern redovisning, kassaarbete, installation av uttagsautomater, betalningsförmedling och utlandstransaktioner. Datoriseringen möjliggjorde en snabb ökning av transaktionsvolymen och utvidgning av tjänsteutbudet. Inför 1980-talet är det sannolikt att volymexpansionen kan fortsätta. Liberaliseringen av kapitaltäckningsreglerna har skapat ett utrymme för en sådan expansion. Tillväxten kan väntas bli särskilt snabb på betalningsförmedlingsområdet och i utlandsrörelsen. Den fortgående tekniska utvecklingen på dataområdet bedöms leda till ett fortlöpande utbyte av bankernas utrustning.

Finansbolagens verksamhet redovisas i statistiken för banksektorn, men deras investeringar i leasingobjekt redovisas i bransch SNR 8500, maskinuthyrningsrörelse. Denna uppdelning ger upphov till stora redovisade internleveranser inom den privata tjänstesektorn. Ökningen har varit utomordentligt snabb under 1970-talet. Bakom den snabba tillväxten av den finansiella leasingen ligger flera faktorer, bl a de förhållandevis gynnsamma effekterna på företagens soliditet jämfört med lånefinansierade investeringar. Vidare är den tekniska utvecklingen för vissa typer av maskinutrustning så snabb, att många företag föredrar att upprätthålla flexibiliteten genom att år för år leasa den modernaste utrustningen framför att binda upp sig vid egen utrustning som måste användas under längre tid. Finansbolagen kan också arrangera leasing av svenska varor för kunder i utlandet, s k exportleasing. Denna gren förefaller ha ökat särskilt snabbt.

Det finns anledning att räkna med en fortsatt stor marknadspotential för finansiell leasing. Ökningstakten torde dock avta något efter introduktionsfasen. I denna riktning verkar också införandet av kreditpolitiska instrument på finansbolagen.

Sysselsättningen i de *privata försäkringsbolagen* ökade något långsammare än banksysselsättningen under 1970-talet. Inom sakförsäkringsområdet följde utvecklingen den relativt långsamma ökningstakten i hushållsbildningen. Bolagen har nu en hög marknadstäckning för hemförsäkring. Datoriseringen av administrationen är i stor utsträckning genomförd. Kapitalförsäkringarna ökade snabbare under 1970-talet och särskilt i början på 1980-talet som komplement till det allmänna försäkringsskyddet och olika tjänstepensionssystem. Rådgivningen och försäljningen av kapitalförsäkringar är personalintensiv och svår att rationalisera. Också försäkringsbolagens verksamhet i utlandet expanderade under 1970-talet, en utveckling som väntas fortsätta under prognosperioden.

Antalet sysselsatta inom *bank- och försäkringsbolag* ökade i en jämn takt med totalt 10 700 personer under 1970-talet och ökningen beräknas fortsätta under 1980-talet. För perioden 1982–1990 är ökningen 15 000 personer i

alternativ 1 och 10 000 personer i alternativ 2.

I branschen *fastighetsförvaltning exkl bostäder* ingår företag som huvudsakligen ägnar sig åt uthyrning av lokaler. Investeringarna i branschen motsvarar 70 % av hela den privata tjänstesektorns byggnadsinvesteringar. De avser så gott som helt byggnader som används i andra branscher. Investeringarna i fastighetsförvaltningsbranschen ökade med 2 % per år under 1970-talet, medan de totala byggnadsinvesteringarna (exkl bostäder) gick ned. Också under 1980-talet väntas investeringarna i lokaler för uthyrning öka snabbare än de totala byggnadsinvesteringarna.

Branschen *uppdragsverksamhet* inrymmer en heterogen samling delbranscher inom teknisk administrativ konsultverksamhet, exempelvis byggnadskonsulter, arkitektkontor, bokföringsbyråer, dataspecialister, reklambyråer, organisationskonsulter m fl. Många företag i branschen är små. En hårdnande konkurrens från såväl utländska konsultföretag som företagskunderna själva (som utreder i egen regi) gör branschens framtidsutsikter riskfyllda. Branschen har haft en kraftigt ökande utveckling under 1970-talet. Investeringarna har ökat med 17,4 % per år. Investeringarna väntas också öka betydligt under den återstående delen av 1980-talet. Antalet sysselsatta beräknas under resten av 1980-talet fortsätta sin starkt uppåtgående trend från 1970-talet. Ökningen 1982–1990 har uppskattats till 32 500 personer i alternativ 1 och 28 500 i alternativ 2. Branschen *renhållning och städning* fick en något vikande produktion mot slutet av 1970-talet. Genom mekanisering av tjänsterna torde dock relativprisökningarna kunna begränsas och avsättningen åter öka. Tillväxten för den privata delen av *hälso- och sjukvården* under 1970-talet bestod till stor del i en utbyggnad av företagshälsovården. Vid en dämpning av ökningstakten för den offentliga sjukvården under 1980-talet vidgas utrymmet för privat verksamhet inom detta område. Branschen *rekreation och kulturell service,* som inrymmer museer, teatrar, konstnärlig verksamhet m m, har till stora delar åtnjutit offentliga subventioner. I dessa delar förutses en något dämpad utveckling, medan lotteriverksamhet etc kan antas fortsätta att öka snabbt under 1980-talet. För branschen *renhållning, tvätterier och annan personlig service* beräknas sysselsättningen bli i stort oförändrad 1982–1990. Detta är en följd av en förhållandevis hög privat konsumtionsutveckling i sektorn under 1980-talet.

Bilreparationsverkstäderna är en bransch som uppvisat en i förhållande till annan tjänsteproduktion snabb produktivitetstillväxt under 1970-talet. Sedan vissa delar av de bilreparationer som utförs vid bensinstationer överförts till varuhandeln, ingår i branschen främst märkesverkstäder och fristående bilreparationsverkstäder. Av verkstädernas produktion avser drygt hälften tjänster för privat konsumtion. Produktionen för insatser i näringslivet domineras naturligt nog av arbeten för samfärdselsektorn.

Utvecklingen av antalet bilar har stagnerat sedan 1976, då nyregistreringarna nådde en topp. Den sjunkande nyregistreringen har medfört att antalet äldre bilar i bilbeståndet ökat. Samtidigt har emellertid de genomsnittliga körsträckorna minskat som följd av höjda bränslepriser och aktivare priskonkurrens från alternativa transportmedel. Bilarna utvecklas också tekniskt och fordrar mindre service. De skrotas snabbare, vilket innebär mindre reparationsvolym. Antalet arbetade timmar har till följd av den

minskade reparationsvolymen gått ned med 52 % från 1970 till 1980. Den nuvarande personalen är anpassad till dagens behov och beräknas ej minska ytterligare.

Produktiviteten låg drygt 70 % högre 1980 än 1970. Bakom den kraftiga produktivitetsökningen i branschen ligger en betydande rationalisering i form av nya tekniska hjälpmedel för reparationerna samt det förhållandet att bilarna utvecklats tekniskt och blivit enklare att reparera. Rationaliseringarna beräknas fortsätta. Investeringarna under 1980-talet beräknas bli lägre än under 1970-talet. En viss försiktighet kan iakttas i investeringshänseende. Den nuvarande investeringsnivån har dock nått en viss stabilitet.

Produktionen inom *reparationsbranschen* har sjunkit under 1970-talet med knappt 2 % per år. Antalet sysselsatta har 1975–1982 minskat med 4 700 personer. Minskningen i början av 1970-talet var betydligt större. Under perioden 1982–1990 väntas en något lägre minskning i alternativ 1 (– 3 300 personer) men en något större minskning i alternativ 2 (– 5 300 personer). Under 1975–1982 växte både privat konsumtion och produktion långsammare än vad som beräknas för resten av 1980-talet. Produktiviteten steg relativt jämnt under hela decenniet. En viss avmattning kunde dock märkas mot slutet av 1970-talet. En förklaring är att beläggningsgraden sjunkit.

8.9.3 Sammanfattning av kalkylerna

I tabell 8.27 sammanfattas den historiska utvecklingen och beräkningsresultaten för perioden 1980–1990 enligt de två alternativen för hela sektorn privata tjänster.

Förädlingsvärdet beräknas för prognosperioden öka med 2,8 % per år för alternativ 1, vilket är i stort samma utvecklingstakt som under 1970-talet. I alternativ 2 fås en något långsammare utveckling. Utvecklingen i privata tjänster är snabbare än för hela näringslivet med 0,5 % resp 0,4 % under 1980-talet för de båda alternativen. Behovet av insatsvaror i andra sektorer av sektorns produkter ökar något snabbare än under 1970-talet.

Tabell 8.27 Sammanfattning av kalkylerna för privata tjänster

	Milj kr	Årlig procentuell förändring		
	1980	1970–1980	1980–1990	
			Alt 1	Alt 2
Produktionsvärde	104 254	2,6	3,0	2,4
Förädlingsvärde	60 345	2,7	2,8	2,2
Sysselsättning (antal)	535 000	0,2	2,2	1,7
(milj tim)	751,04	– 1,0	1,8	1,4
Produktivitet (kr/tim)	80,35	3,7	1,0	0,8
Privat konsumtion	36 157	0,9	0,7	– 0,3
Export	4 587	14,4	6,4	6,1
Import	4 570	7,1	5,0	4,8
Bruttoinvesteringar	8 633	6,0	3,9	3,4

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

Produktiviteten har under den senare delen av 1970-talet och framför allt de tre första åren av 1980-talet haft en låg ökningstakt. På grund av detta väntas produktiviteten under hela 1980-talet få en långsammare utveckling än under 1970–1980.

Sysselsättningen i denna sektor beräknas få en betydligt gynnsammare utveckling under 1980-talet än under 1970-talet. Ett brott i utvecklingen kan konstateras i mitten av 1970-talet. Under perioden 1970–1976 låg antalet sysselsatta på ungefär oförändrad nivå. Denna utveckling har emellertid ändrats så att sysselsättningen 1976–1983 ökade med 57 700 personer trots en svag produktions- och konsumtionsutveckling för ekonomin som helhet. Med hänsyn till den mer gynnsamma utveckling som ligger i utredningens båda alternativ beräknas sysselsättningen öka med 77 400 personer 1983–1990 i alternativ 1 och 50 100 personer i alternativ 2. För 1980-talet som helhet innebär det en ökning med 127 300 personer resp 100 000 personer.

Investeringarna som under 1970-talet haft en mycket snabb utveckling har under 1980–1983 vänt neråt. Ökningen 1980–1990 har därför dämpats något jämfört med takten för 1970-talet.

IV Utvecklingen de närmaste åren

9 Obalanser och problem i förhållande till målen på längre sikt

9.1 Konjunkturutvecklingen under 1970-talet och början av 1980-talet

I del III av denna långtidsutredning behandlades den strukturella utvecklingen i svensk ekonomi. Huvudvikten låg vid en analys av tidsperspektivet 1980–1990 där de olika utvecklingsdragen ställdes mot förhållanden 1970–1980. I en sådan diskussion av strukturfrågorna är det naturligt att koncentrera sig på rådande långsiktiga trender som i görligaste mån måste rensas från tillfälliga konjunkturbetingade avvikelser. Härigenom skyms bilden av de rätt dramatiska konjunkturrörelser som inträffat under 1970-talet och början av 1980-talet. För dessa redogörs i detta avsnitt.

Efter det expansiva skedet under andra hälften av 1960-talet både i Sverige och i andra västländer uppstod i slutet av 1960-talet i Sverige ett för dåtidens förhållanden stort underskott i bytesbalansen. Detta ledde till en relativt hård åtstramningspolitik under 1970-1972. Härigenom svängde bytesbalansen från ett underskott på knappt 1 miljard kr 1969 till ett överskott på 5 miljarder kr 1973 samtidigt som inflationen hölls nere. Samtidigt ökade emellertid arbetslösheten till 2,7 % i genomsnitt för 1972.

Under dessa år bedrev övriga industriländer expansiv politik, vilken följdes av den kraftiga inflationsvågen 1973–1975 med kulmen 1974 efter den första stora höjningen av oljepriserna. Någon anpassning av växelkurserna i syfte att avskärma Sverige från den internationella inflationen gjordes dock inte. I stället lades politiken om 1973 i en mera expansiv riktning. Denna politik fortsatte sedan under den djupa internationella konjunkturnedgången 1974 och 1975.

Den s k överbryggningspolitiken under 1974–1976 syftade till att via hög inhemsk efterfrågan bibehålla den fulla sysselsättningen. När sedan den internationella efterfrågan åter skulle stiga ansågs Sverige ha goda möjligheter att snabbt haka på konjunkturuppgången genom att ha behållit produktionskapaciteten intakt. I motsats till andra industriländer följde därmed Sverige OECD:s rekommendationer rörande den ekonomiska politikens uppläggning. De flesta andra länderna valde i stället att av hänsyn till inflationsfaran låta den vikande efterfrågan slå igenom i högre arbetslöshet.

Efter de stora löneökningarna 1973–1976 och devalveringarna 1976–1977 steg i Sverige inflationen kraftigt och nådde sin topp 1977. Denna fasförskjutning mellan Sveriges och OECD-områdets priscyklar i mitten av

1970-talet har tidigare illusterats i diagram 3.8.

Under dessa år karakteriserades således situationen av att priser och kostnader ökade snabbare i Sverige än i omvärlden. Härigenom försämrades den svenska industrins konkurrenskraft, se diagram 3.7. Till denna försämring bidrog också det faktum att den svenska kronan – som då var övervärderad – genom sin anknytning till den s k valutaormen kom att följa D-marken och därmed apprecieras gentemot våra övriga konkurrentländers valutor.

I denna utveckling ligger en stor del av förklaringarna till de balansproblem som präglat Sveriges ekonomi sedan mitten av 1970-talet. De strukturella svaghetstecknen som började göra sig gällande redan på 1960-talet[1] blev på grund av utvecklingen i mitten av 1970-talet mera påtagliga. De syntes tydligast i industrin där konkurrenskraftsförsämringen medförde en accelererad utslagning och en försvagning av företagens finansiella situation med kraftigt minskade industriinvesteringar som följd. Slutsatsen rörande det kraftiga fallet i industriinvesteringarna ändras inte även om hänsyn tas till industrins investeringar i forskning och utveckling och i utlandet, se diagram 7.10.

Situationen med trots stagnerande produktion fortsatta konsumtionsökningar medförde att underskottet i bytesbalansen ökade i rask takt (se diagram 3.10). För att skapa förutsättningar för en förbättring av konkurrenskraften devalverades kronan med sammanlagt 18 % 1976–1977. Till förbättringen av konkurrenskraften bidrog också det måttfulla löneavtalet 1978. Resultatet kunde avläsas i att bytesbalansen svängde från ett underskott på drygt 9 miljarder kr 1977 till nära balans 1978. Till bytesbalansens förbättring bidrog en lageravveckling under 1978.

De strukturella svagheterna ledde emellertid till stigande arbetslöshet samtidigt som de internationella konjunkturerna började röra sig uppåt och politiken i Sverige åter blev mera expansiv. Inflationen 1979–1980 blev därmed ännu en gång högre än i omvärlden. De höjda relativpriserna följdes av sjunkande marknadsandelar och – delvis som en följd av en växande oljenota – av kraftigt ökande underskott på bytesbalansen. Detta ledde till en ny devalvering på 10 % 1981.

Som visats i ovanstående genomgång kännetecknades utvecklingen under 1970-talet av rätt dramatiska konjunktursvängningar. Också den ekonomiska politiken växlade i Sverige mellan expansiv och restriktiv inriktning. Det karakteristiska draget vid dessa konjunkturrörelser var emellertid att de sedan mitten av 1970-talet inte längre skedde kring en uppåtgående tillväxttrend. Som visas i diagram 3.4 var antalet öppet arbetslösa och antalet personer i beredskapsarbeten högre vid konjunkturtoppen 1980 än 1974. Den svenska ekonomin nådde trots konjunkturuppgången inte fullt kapacitetsutnyttjande 1980.

Som påpekades i avstämningen av 1980 års långtidsutredning har finanspolitiken sedan mitten av 1970-talet inte spelat rollen av konjunkturregulator utan har i stället inriktats på att permanent hålla uppe efterfrågan och sysselsättning i en ekonomi som inte är anpassad till dagens relativpriser och efterfrågeförhållanden. Vikande efterfrågan och bristande konkurrenskraft i enskilda sektorer har motverkats med subventioner. Någon förstärkning av konkurrenskraften kan givetvis inte nås på denna väg. Effekterna av

[1] Se P Wissén, *Strukturomvandling och tillväxt i svensk industri under efterkrigstiden,* Bilaga 2 till LU 80, Ds E 1980:5.

denna politik kan i stället avläsas i att underskottet i statens budget ökat från 6 miljarder kr 1976 till över 80 miljarder kr 1983. Huvudorsakerna till denna mycket kraftiga försämring ligger i att statsutgifterna fått fortsätta öka i en i stort sett oförändrad takt medan statsinkomsternas ökning bromsats upp både till följd av att skatte- och avgiftsuttaget inte har ökats i samband med utgiftsexpansionen och till följd av den svaga produktionsutvecklingen.

Särskilt allvarlig ter sig den stagnerande produktionen i en internationell jämförelse. Detta illustreras i diagram 9.1 som visar industriproduktionen i Sverige och i OECD-länderna. Som framgår låg den svenska industriproduktionen 1982 ca 10 % under 1976 års nivå, medan den i OECD-området hade stigit med samma procenttal. Under samma tid hade den svenska industrin förlorat 130 000 sysselsatta.

Vid 1980-talets början stod det således klart att den svenska ekonomins långsiktiga expansionsmöjligheter begränsades av att näringslivets konkurrenskraft var för låg. Samtidigt hade statens budgetunderskott ökat mycket snabbt och ett strukturellt underskott hade uppstått i bytesbalansen. Sparandet och kapitalbildningen var för låga, se diagram 3.11.

För att bryta denna utveckling och skapa förutsättningar för en bestående förstärkning av den svenska konkurrenskraften devalverades kronan i oktober 1982 med 16 %. Devalveringen följdes av en rad andra åtgärder för att säkerställa att konkurrensförbättringen skulle bli bestående och för att förhindra en ytterligare försämring av sysselsättningsläget. I regeringens strategi spelar inflationsbekämpningen en central roll. 1983 års avtalsrörelse innebar också att löntagarna accepterade devalveringen och inte kompenserade sig för den reallöneminskning som var nödvändig om devalveringen skulle bli framgångsrik.

Att åstadkomma grundläggande ändringar i en ekonomi i obalans är en tidskrävande process. I denna långtidsutredning har målet satts att balansen skall vara återställd 1990. På denna väg betecknar emellertid utvecklingen redan under 1983 vissa ändringar i rätt riktning. Effekterna av devalveringen och andra åtgärder har härvid förstärkts av den stigande aktiviteten i industriländerna. Tydligast framträdde detta i att exportordervolymen från tredje kvartalet 1982 till tredje kvartalet 1983 ökade med ca 30 % och att exporten beräknas ha stigit med ca 10 % i volym 1983 jämfört med 1982. Den

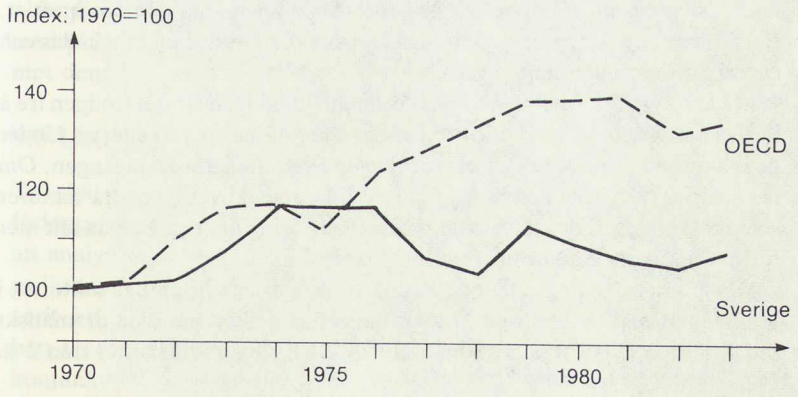

Diagram 9.1 Industriproduktion i Sverige och OECD 1970–1983
Källor: OECD, statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

inhemska efterfrågeutvecklingen har däremot varit svag. Underskottet i bytesbalansen förbättrades från ca 22 miljarder kr 1982 till ca 6 miljarder kr 1983.[1]

Den totala produktionen, BNP, steg med ca 2 % 1982–1983 och industriproduktionen med 4–5 %. Lönsamheten i industrin har förbättrats avsevärt. Till följd av det låga kapacitetsutnyttjandet i utgångsläget var dock investeringsutvecklingen i industrin fortsatt svag under 1983 och industrisysselsättningen fortsatte att sjunka, om än i avtagande takt.

Ökningstakten i den offentliga utgiftsvolymen har också dämpats väsentligt. Under 1970-talet ökade utgifterna med i genomsnitt ca 6 % per år. 1980–1983 steg utgifterna exkl räntor med ca 2 % per år och inkl räntor med ca 4 % per år i fasta priser. Statens budgetunderskott som andel av BNP nådde en topp 1982 och har därefter börjat minska. Mot bakgrund av att de båda devalveringarna tillsammans innebar en höjning av världsmarknadspriserna i svenska kronor med 32 % får inflationen de senaste två åren betecknas som måttlig.

Däremot finns det betydande trögheter i ekonomins funktionssätt som gör att det tar en avsevärd tid innan den goda utvecklingen i orderingång och produktion ger effekter på sysselsättning och investeringar. Arbetslösheten har därför inte ännu kunnat nedbringas trots betydande arbetsmarknadspolitiska insatser. Även om läget således har förbättrats inom vissa områden, kvarstår svårlösta balansproblem. Dessa diskuteras i nästa avsnitt.

9.2 Anpassningsproblem de närmaste åren

Det finns en lång erfarenhet av devalveringar och deras effekter från ett flertal länder. De visar att för att en devalvering skall ha avsedd verkan även på något längre sikt måste pris- och lönestegringarna dämpas kraftigt efter devalveringen. En sådan dämpning av inflationen möjliggör en fortgående produktionsökning i näringslivet. På sikt förbättras även sysselsättning, reallöner och den offentliga sektorns finanser.

Skulle pris- och löneökningarna däremot fortsätta att vara höga hamnar ekonomin lätt i en situation med återkommande devalveringar, minskad produktion, sjunkande realinkomster och försämrad sysselsättning.

I dagens läge när den internationella inflationen är mycket låg är det än mer väsentligt att de inhemska pris- och löneökningarna dämpas kraftigt. Bara vid en mycket kraftig dämpning kan konkurrenskraften bibehållas och en expansion i ekonomin uppnås.

Med hänsyn till dynamiken i pris- och lönebildningen tar det troligen tre à fyra år innan det står klart huruvida en devalvering har lyckats eller ej. Under denna period är pris- och löneutvecklingen avgörande för framgången. Om devalveringen lyckas kommer ju längre tidsperspektivet är andra faktorer som forskning, produktutveckling, marknadsföring m m att betyda allt mer för näringslivets konkurrenskraft och expansion.

Det andra stora problemet de närmaste åren är den offentliga sektorns, i första hand statens, finanser. Statens budgetunderskott har ökat dramatiskt sedan mitten av 1970-talet. Som andel av BNP steg underskottet från 2 % 1976 till över 13 % 1982.

[1] Uppgifterna i detta och följande stycken baseras på *Preliminär nationalbudget,* prop. 1983/84:100, bilaga 1.1.

I långtidsutredningens kalkyler för perioden 1980–1990 har det budgetunderskott som är förenligt med balans i ekonomin 1990 uppskattats till 40–50 miljarder kr (1990 års priser) eller ca 4 % av BNP. Det innebär att statsbudgeten skulle behöva förstärkas med 9 % av BNP räknat från 1982 års nivå.

En del av den nödvändiga förstärkningen kommer att kunna uppnås automatiskt vid en expansion i ekonomin. En sådan expansion ökar skatteunderlagen och minskar utgifter för arbetslöshetsstöd, särskilda industripolitiska åtgärder etc. Resten av budgetförstärkningen måste emellertid uppnås genom diskretionära åtgärder. I långtidsutredningens finansiella kalkyler för 1980–1990 diskuteras olika kombinationer av förändrade inkomster och utgifter som ger balans i statsbudgeten 1990.

En väsentlig fråga för finanspolitiken de närmaste åren är i vilken utsträckning expansionen i ekonomin i sig kommer att förstärka statsbudgeten och i vilken omfattning särskilda åtgärder behöver vidtas. Denna fråga behandlas i avsnitt 11.1.

Som tidigare framhållits tar det relativt lång tid innan man kan konstatera om en devalvering har lyckats eller ej. Det vore även av detta skäl vanskligt att förlita sig på en mycket snabb tillväxt som lösning på problemen med statsfinanserna. All erfarenhet visar att en devalvering måste stöttas av en stram finanspolitik under flera år för att inflationen skall dämpas och efterfrågan styras över till den konkurrensutsatta sektorn.

Ytterligare ett skäl att vidta budgetförstärkande åtgärder den närmaste tiden är att budgetunderskottets nuvarande storlek i sig kan bli ett hinder för att uppnå en snabb tillväxt i ekonomin. Det är förenat med betydande problem att finansiera budgetunderskottet. Som beskrivits i avsnitt 3.6 tenderar budgetunderskottet på skilda vägar att leda till underskott i bytesbalansen och kapitalbalansen och ett tryck uppåt på inflationen och räntenivån. Särskilt de närmaste två à tre åren tycks dessa problem bli mycket svåra.

Om å andra sidan devalveringen visar sig lyckosam och tillväxten håller i sig på nivån 2–3 % per år torde man kunna räkna med att behovet av särskilda budgetförstärkningar för att uppnå det budgetsaldo som är förenligt med samhällsekonomisk balans successivt kommer att minska. Det kan t o m gå så bra att utrymme för nya reformer alternativt skattesänkningar uppstår mot slutet av 1980-talet.

Anpassningsproblemen de närmaste åren har således i första hand att göra med pris- och lönebildningen och förstärkningar av statsbudgeten. Det är mot denna bakgrund analysen i kapitel 10 och 11 har utformats.

9.3 Utformning av analysen

Två skäl har medfört att långtidsutredningen denna gång innehåller även en förloppsanalys för de närmaste åren. Det ena är att det därigenom är möjligt att analysera hur de medelfristiga framskrivningarna hänger samman med utsikterna för de närmaste åren. I några tidigare långtidsutredningar har det varit ett problem att kortsiktiga prognoser har funnits som täcker en betydande del av den medelsiktiga framskrivningsperioden och att dessa konjunkturprognoser till synes har varit mycket svåra att förena med den

önskade utvecklingen på medellång sikt. Genom att avräkna de första årens utveckling har krav på extrema tillväxttal erhållits för de återstående åren.

Det andra skälet är att de anpassningsproblem som framkommer i långtidsutredningen kan studeras bättre i en förloppsanalys. Som redan nämnts har anpassningsproblemen bl a att göra med pris- och lönebildningen. De betydande trögheter som kännetecknar pris- och lönebildningen och beroendet av konjunkturmässiga faktorer gör att pris- och löneutvecklingen bör sättas in i ett konjunkturförlopp. Samma sak gäller budgetförstärkningarna vilka på kort sikt har dämpande effekter på produktion och sysselsättning. Sådana effekter framkommer inte i långtidsutredningens medelfristiga analys där full sysselsättning i slutåret förutsätts.

För att möjliggöra en förloppsanalys för de närmaste åren har långtidsutredningens ekonometriska modell AMMA utvecklats till en dynamisk modell, dvs en modell som beskriver anpassningen över tiden till olika slag av förändringar. Med AMMA är det därigenom möjligt att göra prognoser för de närmaste åren förutsatt att ekonomin följer ett visst historiskt reaktionsmönster. Modellen innehåller skattade ekvationer för priser, löner, privat konsumtion, industriinvesteringar, export, import och sysselsättning vilka samtliga tar hänsyn till en tidsmässig eftersläpning till förändringar i förklaringsvariablerna. Med en modell av detta slag är det naturligtvis inte möjligt att göra precisa uttalanden rörande framtiden. Därför kompletteras modellen med granskningar och bedömningar av rimligheten i modellresultaten. Det är således inte enbart modellresultat som redovisas i följande avsnitt utan även en utveckling som utifrån de givna förutsättningarna har bedömts som sannolik.

Genom att basera analysen för de närmaste åren på en modell av detta slag finns det möjlighet att redovisa dels ett försök till "ren prognos" (här kallat "referensalternativet", se nedan), dels en alternativ utveckling med inslag av förändrad ekonomisk politik och förändrat beteende hos de ekonomiska agenterna ("balansalternativet", se nedan). En sådan uppläggning av analysen i långtidsutredningarna har föreslagits av professor Ruist[1].

En precisering som dock måste göras är att den "rena prognos" som redovisas här inte är så "ren". Dels måste prognosen baseras på vissa yttre antaganden om vilka en genuin osäkerhet råder. Det gäller exempelvis den internationella utvecklingen där politikomläggningar i dominerande länder och olika typer av chocker är svåra eller omöjliga att förutse. Dels är sambanden i den svenska ekonomin inte möjliga att helt fånga i ekonometriska ekvationer. I praktiken tvingas man välja mellan ekvationer med olika uppsättningar förklaringsvariabler och olika skattningsperioder. Det gäller i vårt fall exempelvis löneekvationen, vilket kommenteras mer nedan. Dels är förutsättningar nödvändiga att göra rörande hur den ekonomiska politiken kommer att utformas i olika situationer.

Svårigheterna att göra denna typ av framskrivningar ökar med framskrivningsperiodens längd. I det s k referensalternativet nedan exemplifieras det av att arbetslösheten stiger mycket kraftigt. I en sådan situation kan den ekonomiska politiken få en mer expansiv inriktning än den som förutsätts i referensalternativet. De ekonomiska obalanserna skulle då i högre utsträckning komma till uttryck i ökade underskott i statsbudget och bytesbalans.

[1] E Ruist, Långtidsutredningarna plan eller prognos, *Ekonomisk debatt 1982:5*.

Dessa svårigheter har medfört att någon motsvarande analys inte görs fram till 1990. Den medelfristiga modellen EMMA – vilken utnyttjas i långtidsutredningens beräkningar för detta år – är statisk och inte lämpad för att belysa obalanssituationer. I den dynamiska modellen AMMA är konsistens- och osäkerhetsproblemen stora redan på tre års sikt.

Långtidsutredningen har mot bakgrund av diskussionen i avsnitt 9.2 valt att analysera två alternativ för perioden 1983–1987:

– *Referensalternativet* vilket förutsätter dels att samma slag av pris- och lönebildning som under 1970-talet blir rådande åren 1985 och framåt, dels att finanspolitiken är passiv i meningen att statens inkomster och utgifter utvecklas i enlighet med redan fattade beslut och gjorda åtaganden (s k långtidsbudgetteknik).

– *Balansalternativet* vilket förutsätter dels en väsentligt lägre pris- och löneökningstakt än i referensalternativet, dels förstärkningar av den statliga budgeten.

Alternativen bygger på gemensamma förutsättningar bl a rörande den internationella utvecklingen och de ekonomiska sambanden vid sidan av pris- och lönebildningen. Genom att jämföra alternativen erhålls en kvantifiering av de förändringar i den ekonomiska politiken och i ekonomins funktionssätt som behövs för att en väg mot balans skall kunna påbörjas.

Referensalternativet beskrivs i kapitel 10 och balansalternativet beskrivs och jämförs med referensalternativet i kapitel 11. Där förs vidare en diskussion om hur en utveckling i enlighet med balansalternativet skall kunna uppnås.

10 Referensalternativ för åren 1983–1987

I detta kapitel redovisas en prognos för den ekonomiska utvecklingen de närmaste åren *givet* att pris- och lönebildningen blir av samma slag som under 1970-talet och att finanspolitiken är passiv. Detta *referensalternativ* jämförs i kapitel 11 med en väg mot samhällsekonomisk balans, ett *balansalternativ*.

Kapitlet inleds med en beskrivning av den internationella bakgrunden vilken är gemensam för de båda alternativen. Därefter redovisas i avsnitt 10.2–10.8 utvecklingen på olika områden och de metoder som använts för att bestämma den. Några avslutande kommentarer ges i avsnitt 10.9.

10.1 Internationell bakgrund

Den ekonomiska utveckling i omvärlden som ligger till grund för långtidsutredningens kalkyler fram till 1990 utgår bl a från en BNP-tillväxt i industriländerna om 2,0% per år, räknat från 1983. Förutsättningarna för dessa bedömningar redovisas i kapitel 4. I detta avsnitt skisseras några tendenser och möjliga ekonomisk-politiska reaktioner fram till 1987. Liksom när det gäller de medelfristiga kalkylantagandena kan de förutsättningar som här anges för den internationella konjunkturutvecklingen de närmaste åren betraktas som försiktiga.

Förbättringen i aktivitetsläget i OECD-området har fram till början av 1984 främst varit hänförlig till ökningen av efterfrågan i Nordamerika. Produktionen har därmed vuxit snabbt i Förenta staterna och Kanada, men efterfrågan har även i hög grad riktat sig mot import från andra delar av världen. Denna importtillväxt har ytterligare förstärkts av den stigande dollarkursen mot flertalet andra valutor. Under andra halvåret 1983 ökade importvolymen i Förenta staterna med hela 24 % i årstakt. Motsvarigheten i form av andra länders exportökning kom framför allt Japan, Kanada och Förbundsrepubliken Tyskland till del.

Den nordamerikanska stimulansen till andra länder har emellertid också motverkats av negativa effekter från den höga räntenivån. Till följd därav har många andra länder föranletts att föra en stram penningpolitik som begränsat tillväxten i deras inhemska efterfrågan. Också i detta avseende har apprecieringen av dollarn förstärkt effekterna. Det höga ränteläget och den höga dollarkursen har vidare reducerat efterfrågan i de skuldtyngda länderna i tredje världen vilket bidragit till att dämpa tillväxten i världshandeln.

I OECD-området exkl Förenta staterna ökade efterfrågan inom resp länder endast med någon procent 1983. Särskilt svag var tillväxten i de europeiska länderna överlag, och produktionstillväxten var otillräcklig för att förhindra en fortsatt nedgång i sysselsättningen och ytterligare ökning av arbetslösheten. I Nordamerika och Japan förstärktes arbetsmarknadsläget dock i sådan utsträckning att det totala antalet arbetslösa i OECD-området faktiskt sjönk mellan första och andra halvåret 1983.

Den ojämna fördelningen av tillväxten inom OECD-området är av betydelse för bedömningen av den fortsatta utvecklingen. Ännu under 1984 förväntas visserligen allmänt de beskrivna tendenserna i stort sett bestå. För Nordamerika förutses sålunda en fortsatt expansion, om än i något långsammare takt än under andra halvåret 1983. Den privata konsumtionen bedöms ge en bred bas för efterfrågetillväxten under året, och enligt tillgängliga prognoser kan också en uppgång i de privata investeringarna förutses. Någon större åtstramning av finanspolitiken i Förenta staterna blir sannolikt inte aktuell under 1984. Det strukturella budgetunderskottet kan i stället förväntas bli ännu större. Successivt kan en ökad konkurrens uppstå på kreditmarknaden och leda till förnyad uppgång i ränteläget, också i reala termer även om prisstegringstakten sannolikt kommer att öka något. En sådan utveckling kan bidra till att hålla uppe dollarkursen, eller dämpa nedgången i den, jämfört med en mer ackommoderande penningpolitik. Därmed begränsas utrymmet för efterfrågeexpansion i andra länder.

Förbättringen av tillväxten i Västeuropa blir sannolikt ganska liten: En uppgång i BNP-tillväxttakt från 1% 1983 till 1 1/2 % 1984 enligt OECD-sekretariatets senaste officiella bedömning. EG-kommissionen bedömer tillväxten i medlemsländerna till 2 % 1984. En hög dollarkurs lägger en hämsko på penningpolitiken i många länder, och inflationen beräknas i genomsnitt förbli högre i Europa än i OECD-området. Några få av de europeiska länderna utmärker sig av att ha lyckats få till stånd en förbättring i realkapitalbildningen, men den totala efterfrågetillväxten bedöms överlag bli svag under 1984. Utanför OECD-området hämmas tillväxten av att saneringen av de skuldtyngda ländernas finanser blir mer tidskrävande så länge räntenivå och dollarkurs förblir höga.

Från 1985 kan emellertid en förändring av den amerikanska utvecklingen komma att inledas – oavsett utgången av presidentvalet i Förenta staterna 1984. Den höga realräntenivån hämmar den industriella investeringsaktiviteten, och uppträdande flaskhalsar dämpar successivt tillväxten och underblåser inflationen. Den expansiva finanspolitiken är på sikt oförenlig med ambitionen att begränsa inflationen, men man kan befara att det tar betydande tid att genomföra åtgärder som kan reducera det strukturella federala budgetunderskottet. Fram till dess torde också underskottet i Förenta staternas bytesbalans ha vuxit avsevärt. Kombinationen av försämrad prisstabilitet, lägre aktivitetstillväxt och bestående finansiella obalansproblem i den offentliga sektorn kan komma att minska förtroendet för den amerikanska ekonomin. De senaste årens kapitalinflöde till Förenta staterna kan då förbytas i sin motsats. En sådan vändning i utvecklingen av den amerikanska betalningsbalansen – eller förväntningar härom – kan vara vad som utlöser en nedgång i den höga dollarkursen.

För övriga länder, som dittills kan antas ha haft en ganska låg tillväxt med begränsade påfrestningar på produktionskapaciteten, vidgas utrymmet för att tillåta en mer expansiv inhemsk efterfrågan. Tillväxten i t ex Västeuropa skulle därmed kunna ske i något snabbare takt. Den utdragna recessionen och särskilt den svaga kapitalbildningen ända sedan mitten av 1970-talet i de flesta länderna torde dock betyda att omfattande strukturanpassningsproblem finns kvar i flertalet av de europeiska ekonomierna. Sannolikt kommer detta i realiteten att sätta bestämda gränser för vilken tillväxttakt som bedöms kunna tillåtas utan att de vunna framgångarna i inflationsbekämpningen äventyras. I många länder anges det nämligen vara avgörande för att komma tillrätta med stagflationsproblemen att dessa framgångar blir bestående. Först sedan inflationen varaktigt nedbringats torde en mer livaktig konsumtionsefterfrågan accepteras.

Den tillväxt som under dessa förutsättningar kan uppstå i Västeuropa som helhet torde – mot bakgrund av den ovan förmodade amerikanska recessionen – inte räcka till för att förhindra en markant nedgång i den genomsnittliga tillväxttakten för OECD-området och för världshandeln från 1986. Tillväxtens geografiska tyngdpunkt förskjuts till Europa, men kan fortfarande antas bli relativt ojämnt fördelad mellan enskilda länder. Mera schablonmässigt antas samma tillväxt kunna råda även 1987. De antagna utvecklingstalen för åren 1984–1987 redovisas i tabell 10.1.

Beroende på omfattningen av den amerikanska dollarns kursnedgång – liksom utvecklingen av den internationella räntenivån – lättar situationen för de skuldtyngda utvecklingsländerna. De latinamerikanska länder som dragit på sig de största skuldstockarna och skuldtjänstförpliktelserna är dock i hög grad beroende av den nordamerikanska marknaden för sin export. Åtstramningen av den ekonomiska politiken i Förenta staterna är sålunda till viss nackdel för dessa länder i Latinamerika.

En nedgång i dollarkursen får även andra återverkningar. Flertalet råvarupriser noteras i dollar, och för de råvaruexporterande länderna kan utvecklingen sålunda medföra ett svagt bytesförhållande som begränsar realinkomsttillväxten. Detta fördröjer återhämtningen i dessa länder och begränsar den potentiella exportmarknadstillväxten för industriländerna. Å andra sidan innebär låga råvarupriser en stimulans till den ekonomiska aktiviteten i industriländerna. Detta kan mycket väl bli fallet när det gäller oljepriserna, som hålls ned av producentländernas behov av att öka exportvolymerna. I det medelfristiga kalkylunderlaget förutsätts emellertid oförändrat realpris på olja som genomsnitt för perioden fram till 1990.

Kostnadsutvecklingen inom industriländerna kan visserligen bli något snabbare när det ekonomiska aktivitetsläget förstärks, men inflationsimpulserna därav dämpas i gengäld av en viss återhämtning i produktivitetstillväxten när kapacitetsutnyttjandet stiger. Den acceleration av prisstegringarna som förutses i industriländerna – och i världshandeln – 1985 och 1986 kan därför bli relativt begränsad. Inflationstakten kan därefter ånyo antas falla något 1987. Variationerna mellan åren förutses bli måttliga. Skillnaden i inflationstakt mellan Nordamerika och Västeuropa kan vidare komma att minska något. De årliga inflationsantagandena redovisas i tabell 10.1.

Som framgår av kapitel 4 beräknas det handelspolitiska klimatet under

Tabell 10.1 Nyckeldata för den internationella utvecklingen 1983–1987
Förändring i procent

	1984	1985	1986	1987
BNP-volym, OECD	3,5	3	1,5	1,5
därav				
Förenta staterna	4,5	3	1	1
Västeuropa	1,8	2	2	2
Världshandel med bearbetade varor				
– volym	5,8	6	2	2
– pris	4,3	5	5	4
Konsumentprisindex, OECD	5,5	6	6	5

1980-talet försämras så att världshandelns tillväxt i relation till produktionens ökning blir lägre än tidigare. Kommerskollegium har inom ramen för sin studie inför långtidsutredningen (bilaga 6) bedömt hur dessa handelspolitiska effekter infaller under olika delperioder av 1980-talet. På basis därav kan beräknas att marknadstillväxten för den svenska exporten av varor och tjänster reduceras med ca 0,7 procentenheter per år under perioden 1984–1987.

Sammantaget innebär de gjorda bedömningarna att tillväxttakten i industriländerna åter blir förhållandevis dämpad 1986 och 1987 efter ett visst uppsving 1983–1985. En sådan utveckling hänger nära samman med bedömningen att den ekonomiska politiken i ett flertal länder kommer att inriktas på att rätta till ett antal obalanser i ekonomin innan en mera varaktig tillväxt kan uppnås. Konjunkturutvecklingen blir troligen mindre synkron mellan olika länderområden jämfört med vad som var fallet under t ex 1970-talet och de första åren på 1980-talet.

De gjorda antagandena om den internationella ekonomiska utvecklingen fram till 1987 har varit föremål för simuleringsberäkningar med OECD-sekretariatets ekonometriska modell Interlink. De resultat som därvid framkommit för världshandelns utveckling överensstämmer väl med de antaganden som legat till grund för långtidsutredningens kalkyler. Bedömningen av inflationsutsikterna – särskilt för slutet av perioden – skulle emellertid enligt simuleringsberäkningarna vara något för optimistisk i långtidsutredningens kalkyler. Underhandsmaterial från EG-kommissionens medelfristiga projektioner talar härvidlag samma språk.

10.2 Priser och löner

Av stor betydelse för hur svenskt näringsliv kan hävda sig i internationell konkurrens är den inhemska inflationen och kostnadsutvecklingen relativt omvärlden. Devalveringarna 1981 och 1982 har medfört att svenskt exportpris för bearbetade varor har sänkts relativt OECD-området med närmare 10 % mellan 1980 och 1983. Den svenska inflationstakten överstiger dock fortfarande omvärldens. I OECD-området ökade konsumentpriserna

under loppet av 1983 med 5,3 %, medan stegringstakten i Sverige – delvis till följd av devalveringarna – var 9,3 %. I flera av våra större konkurrentländer ökade priserna med ännu lägre tal. Sålunda steg konsumentpriserna i Förenta staterna, Förbundsrepubliken Tyskland, och Japan endast med ungefär 4, 3 resp 2 % 1983. Om inte den inhemska inflationen snabbt kan sänkas är därför risken stor att vår internationella konkurrenskraft återigen försämras. I referensalternativet beskrivs en utveckling där den inhemska inflationstakten endast långsamt anpassas nedåt. Det leder till stora förluster, framför allt av arbetstillfällen.

Metod

I referensalternativet baseras pris- och löneutvecklingen under perioden 1984–1987 på beteendesamband som estimerats på historiska data. Industrins produktionspris antas därvid vara beroende av importpriser och lönekostnader.[1] Timförtjänstens ökningstakt för industriarbetare bestäms till stor del av föregående års ökning av industrins produktionspris men även andra förklaringsvariabler ingår. Det kan noteras att en s k dummyvariabel har införts i löneekvationen för åren 1977–1982. Dess negativa tecken tyder

[1] För industrin har följande funktioner estimerats på tidsseriedata fr o m 1951 t o m 1982

$$W = 0{,}057 + 0{,}102 \cdot PPI(-1) + 0{,}117 \cdot YARB(-1) - 0{,}133^* \cdot (1+S) - 0{,}222 \cdot (1-T) - 0{,}026 \cdot D1$$
$$R^2 = 0{,}91 \quad DW = 2{,}61$$

$$PPI = 0{,}001^* + 0{,}163 \cdot W \cdot (1+S) + 0{,}072 \cdot PPI(-1) + 0{,}546 \cdot PM$$
$$R^2 = 0{,}94 \quad DW = 1{,}63$$

För konsumentpriset har följande funktion estimerats på data för samma period:

$$KPI = 3{,}69 + 0{,}130 \cdot PM + 0{,}130 \cdot PM(-1) + 0{,}110 \cdot PM(-2) + 0{,}090 \cdot PM(-3) + 0{,}050 \cdot PM(-4) + 0{,}004^* \cdot YARB$$
$$R^2 = 0{,}76 \quad DW = 1{,}97$$

Koefficienter som markerats med * är ej signifikant skilda från 0 på 5 %-nivån. Om inget annat anges avser variablerna i löne- och prisekvationerna för industrin den logaritmiska differensen mellan två år och variablerna i konsumentprisekvationen årliga procentuella tillväxttakter. De estimerade koefficienterna framför importpriserna i konsumentprisekvationen har antagits följa en kvadratisk "Almon lag"-struktur.

Beteckningar:

- W = timförtjänsten för manliga industriarbetare
- PPI = producentprisindex för industrin
- KPI = konsumentprisindex
- YARB = brist på yrkesarbetare uttryck i andel ja-svar av tillfrågade företag (Variabeln har normerats genom att subtrahera dess medelvärde och dividera med dess standardavvikelse. Den ingår i ekvationerna med sitt årliga nivåvärde.)
- S = arbetsgivaravgiftsuttag
- T = skattekvoten för medellönen hos en manlig industriarbetare
- PM = varuimportpris
- D1 = dummyvariabel för åren 1977–1982

Statistikunderlaget, vilket har kompletterats för de senaste åren av finansdepartementet, baseras på B Holmlund, *Payroll Taxes and Wage Inflation: The Swedish Experiences,* Working paper No 68, Industriens Utredningsinstitut, Stockholm 1982.

på att löneökningarna denna senare period har varit långsammare än vad en löneekvation baserad på perioden fram till mitten av 1970-talet skulle ge som resultat. Löneutvecklingen i den övriga ekonomin antas följa industrin. Produktionspriserna i sektorer utanför industrin antas vara kostnadsbestämda. För sektorn privata tjänster har emellertid hänsyn tagits även till konsumentprisernas utveckling.

Den snabba försämringen av kostnadsläget i referensalternativet för industrin bedöms medföra att företagen under prognosperioden återtar huvuddelen av de relativprissänkningar som gjordes 1982 och 1983. Det antas medföra att priset i industrisektorn ökar med 2 procentenheter per år utöver vad den skattade prisekvationen anger.

Historiskt uppvisar konsumentpriserna ett mer trögrörligt mönster än exempelvis industripriserna och importpriserna. Trendmässigt är emellertid inflationstakten likartad. Denna långsammare anpassning av konsumentpriserna har med en enkel ekvation estimerats på tidsseriedata mellan 1952 och 1982. Ökningstakten för de svenska konsumentpriserna har antagits bero av ett vägt medelvärde av årets och de tre föregående årens importprisförändringar.

De resultat som har erhållits med dessa enkla pris- och löneekvationer har kontrollerats dels mot varandra så att profilen i skilda pris- och löneökningstakter verkar rimlig, dels mot de vinstandelar som uppstår i skilda sektorer så att även de får ett rimligt förlopp.

Resultat

De genomsnittliga tillväxttalen för timförtjänsten för samtliga löntagare från 1970 anges i diagram 10.1. Den kraftiga stegringen i löneinflationen under perioden 1974–1976 dominerar bilden av utvecklingen under 1970-talet. Löneökningstakten avtog därefter men först 1980 och 1981 var den i nivå med ökningstakterna under 1970-talets första år. Timförtjänsten ökade i årstakt med 5,8 % 1982 och med 6,5 % 1983, vilket således innebär en lägre ökningstakt än under 1970-talet.

Mot bakgrund av den goda lönsamheten i näringslivet och den starka produktionstillväxten 1983 och 1984 har timlönerna i referensalternativet antagits öka relativt snabbt de närmaste åren. För 1984 har ökningstakten baserats på den tidigare nämnda löneekvationen med dummyvariabel. Det bör tolkas som att löneökningen följer de samband som varit rådande under perioden 1977–1982. Timlöneökningen i referensfallet har för 1984 på detta sätt beräknats bli ca 9 %. Det är således en ökningstakt som är högre än de ca 6 % som i finansplanen (prop. 1983/84:100) anges vara förenligt med regeringens inflationsmål. För resten av prognosperioden ges löneökningen av den estimerade löneekvationen utan dummyvariabel. Det representerar en återgång till de lönesamband som rådde fram till slutet av 1970-talet vilka, som framgått ovan, ger en snabbare löneutveckling än lönesambanden för de senaste åren.

Slutresultatet av dessa beräkningar och överväganden blir att löneutvecklingen i referensalternativet accelererar 1984 och 1985 för att sedan dämpas. Nedgången i timförtjänstens ökningstakt 1986 och 1987 beror dels på kopplingen till industrins priser vilka pressas nedåt av den låga internatio-

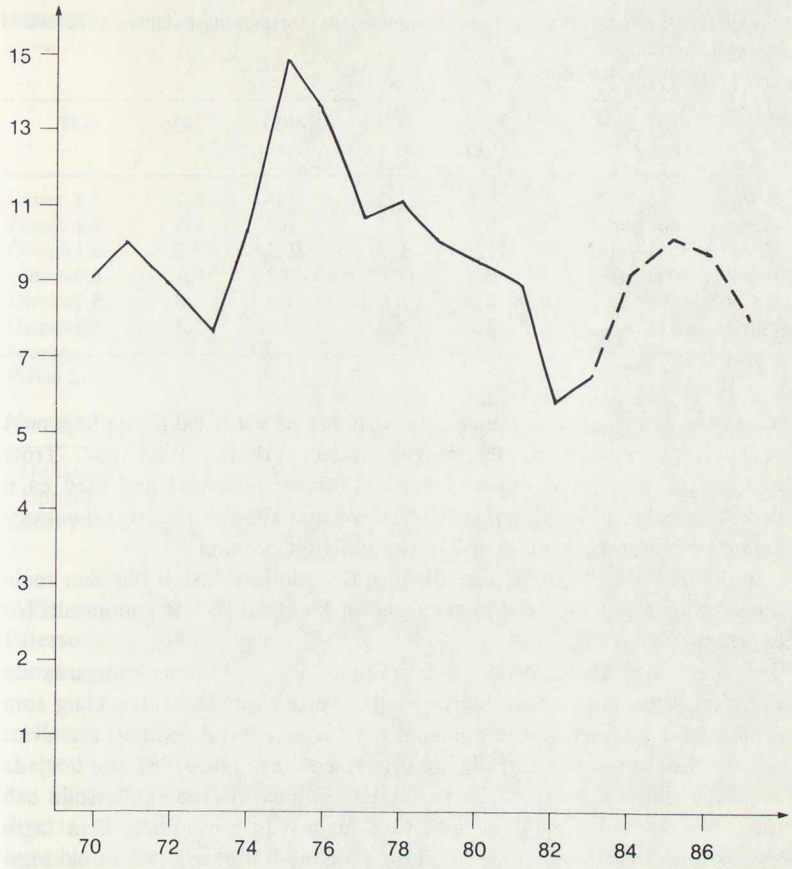

Diagram 10.1 Timlönen 1970–1987. Årlig procentuell förändring.

nella inflationen, dels på det drastiskt försämrade läget på arbetsmarknaden.

De inhemska konsumentpriserna steg under perioden 1977–1983 med ca 10 % i årsgenomsnitt och kom därmed att överstiga årsgenomsnittet för OECD-området med ca 1 % under samma period. Sedan 1981 har inflationstakten sjunkit både i Sverige och omvärlden. Bl. a. de två devalveringarna 1981 och 1982 har dock inneburit att det svenska konsumentpriset har fallit med endast ca 1 % i årsgenomsnitt perioden 1981–1983, jämfört med ca 2,5 % för OECD-området.

Den inhemska inflationen uttryckt som förändringen av priset på privat konsumtion blir i referensalternativet drygt 9 % 1984 för att sedan sakta avta och är 1987 nere i en årstakt på ca 7 %, se tabell 10.2. Priset på svensk export dämpas under prognosperioden på likartat sätt från en årstakt på 8 % 1984 till ca 5 1/2 % 1987. Under samma period dämpas den internationella inflationen endast med ca 1 procentenhet i årstakt från drygt 5 % 1984 till drygt 4 % 1987. Det är möjligt att de svenska importpriserna vid en hög inhemsk inflation skulle öka snabbare än världsmarknadspriserna. Någon sådan effekt har emellertid inte inkluderats i beräkningarna.

Den prognostiserade inhemska prisutvecklingen innebär att exportpriset för priskonkurrerande varor höjs med sammanlagt 7 1/2 % relativt världs-

Tabell 10.2 Prisutveckling för vissa komponenter i försörjningsbalansen 1970–1987 i referensalternativet
Årlig procentuell förändring

	1970–1983	1984	1985	1986	1987
BNP	10,5	9,8	9,3	8,2	7,8
Privat konsumtion	9,9	9,3	8,3	7,5	7,1
Offentlig konsumtion	10,9	9,2	10,3	9,2	8,1
Bruttoinvesteringar	9,8	7,6	7,3	8,1	6,9
Export	10,2	8,0	7,5	5,8	5,3
Import	12,2	5,2	5,4	5,3	4,3

marknadspriserna och hemmamarknadspriset på varor exkl. olja höjs med drygt 9,5 % relativt importpriserna under perioden 1983–1987. Trots relativprishöjningarna pressas industrins bruttovinstandel ned med ca 6 procentenheter under prognosperioden av den snabba ökningen av lönekostnaden per timme och en långsam produktivitetshöjning.

Trots den snabba nominella ökningen av timförtjänsten blir den reala löneökningen per timme före skatt endast knappt 1 % i årsgenomsnitt för perioden 1983–1987.

Det är naturligtvis svårt att bestämma pris- och löneökningarna de närmaste åren med någon större grad av precision. Den utveckling som erhålls med den metod som tillämpas här har emellertid bedömts svara rätt väl mot vad som skulle inträffa om priser och löner 1985–1987 åter började utvecklas enligt mönstret från 1970-talet. Relativpriserna skulle stiga och företagen ånyo hamna i en situation med svag lönsamhet. Den lägre internationella inflationen de närmaste åren medför emellertid att ökningstakterna ändå blir måttliga.

10.3 Hushållssektorn och privat konsumtion

Trots den svaga produktivitetstillväxten i näringslivet ökar timlönekostnaden kraftigt i referensalternativet. Det får till följd att näringslivets konkurrenskraft försvagas. Reallönetillväxten hålls dock tillfälligt uppe genom att vinstandelen sjunker och genom att den begränsade prisuppgången på importerade varor verkar dämpande på konsumentprisernas utveckling. Mot slutet av perioden medför ändå den sjunkande sysselsättningen en realt sett negativ tillväxt av lönesumman, se tabell 10.3.

Prisökningarna 1984 spelar stor roll för pensionsinkomsternas reala värde, eftersom basbeloppet för 1984 redan är fastlagt. Den höga inflationen i referensalternativet medför att de totala pensionsutbetalningarna minskar i reala termer mellan 1983 och 1984. Efter 1984 ökar de åter i snabb takt. Eftersom reallönesumman utvecklas svagt innebär det att pensionerna åter kommer att svara för huvuddelen av den ökning som sker av hushållens disponibla inkomster. Även hushållens övriga inkomster växer snabbt efter 1984 framför allt till följd av stora utbetalningar från arbetslöshetsförsäkringen.

Tabell 10.3 Hushållens inkomster och utgifter 1983–1987 i referensalternativet

	Miljarder kr, löpande priser		Procentuell volymförändring från föregående år[a]			
	1983	1987	1984	1985	1986	1987
Löner	304,8	426,7	0,9	1,5	0,9	–0,6
Pensioner	90,4	132,1	–2,3	4,0	3,0	2,5
Övriga inkomster, netto	110,0	164,8	0,4	3,1	3,1	3,1
Direkta skatter	140,1	210,7	1,8	5,2	2,4	0,7
Disponibel inkomst	365,1	512,8	–0,4	1,2	1,5	0,8
Sparkvot, procent	1,1	2,0	..	..	..	..
Privat konsumtion	360,9	502,6	–0,2	0,8	1,1	0,5
Finansiellt sparande[b]	3,8	16,1	..	..	..	..

[a] Deflaterat med implicitprisindex för privat konsumtion.
[b] Uppgifter för 1984–1987 återfinns i appendix 2, tabell 59.
Källa: Finansdepartementet.

För inkomstbeskattningen gäller de regler som redovisats i kapitel 7. Eftersom basenheten antas given för 1984 och 1985 kommer den statliga marginalskatten att träffa en stor del av den höga nominella inkomstökningen i referensalternativet. Statsskattekvoten sjunker därför inte nämnvärt mellan 1983 och 1985 trots skattereformen. Efter 1985 hålls den statliga skattekvoten konstant. Den kommunala utdebiteringen höjs 1984 med 15 öre till 30:30 kr men antas därefter oförändrad. Tillsammans med övriga direkta skatter (hit har t ex förts omsättningsskatten på aktier och hyreshusavgiften) och en minskande differens mellan debiterade och preliminära skatter medför detta att hushållens direkta skattekvot totalt stiger med 1,3 procentenheter mellan 1983 och 1987.

Den genomsnittliga ökningen av de reala disponibla hushållsinkomsterna uppgår i referensalternativet till 0,8 % per år under perioden 1983–1987 jämfört med 1,8 % per år i den strukturella kalkylens alternativ 1. Den svaga realinkomstökningen medför att sparkvoten vid periodens slut endast uppgår till 2 %. Detta är ändå en ökning med 1 procentenhet från den låga nivå som förutses för 1984. Den privata konsumtionen växer därmed med 0,5 % i genomsnitt under perioden. Ökningen är koncentrerad till 1985 och 1986 då såväl löne- som pensionsinkomster utvecklas relativt gynnsamt.

10.4 Offentlig sektor

Beräkningen av den offentliga sektorns inkomster och utgifter i referensalternativet utgår från att finanspolitiken är passiv. Exempelvis har inga åtgärder i syfte att dämpa den allt större arbetslösheten i referensalternativet lagts in i kalkylen. Utgifts- och inkomstutvecklingen framkommer i princip som ett resultat av redan fattade beslut och gjorda åtaganden i kombination med den allmänna ekonomiska utveckling som förutsätts eller framkommer i modellberäkningarna. De antaganden som görs om pris-, löne- och ränte-

Tabell 10.4 Den offentliga sektorns finansiella i utveckling 1983–1987 i referensalternativet
Procentuell andel av BNP

	1983	1984	1985	1986	1987
Skatter	37,3	37,9	38,0	39,0	39,0
Övriga inkomster	24,9	24,6	26,0	26,4	26,9
Utgifter	68,1	66,0	67,1	69,3	71,0
Finansiellt sparande	–5,9	–3,5	–3,1	–3,9	–5,1

Källa: Finansdepartementet.

utveckling – och som skiljer sig från antagandena i den strukturella analysen – spelar därvid en viktig roll.

De offentliga utgifterna i reala termer har i huvudsak skrivits fram på samma sätt som i alternativ 1A i den strukturella analysen. Vissa skillnader finns dock. Det gäller framför allt den kommunala konsumtionen och de kommunala investeringarna som antas få en svag utveckling. På grund av skillnader i den allmänna ekonomiska utvecklingen uppkommer dessutom betydande skillnader vad gäller arbetslöshetsunderstöd och ränteutgifter som ökar snabbt i referensalternativet. Totalt sett ökar utgifterna realt något snabbare än i alternativ 1A. Eftersom den ekonomiska tillväxten blir svag innebär det att utgifterna i förhållande till BNP fortsätter att stiga, se tabell 10.4.

Skatteinkomsterna ökar under 1984 och 1985 relativt kraftigt. Det beror till en del på beslutade skattehöjningar. Den viktigaste förklaringen är dock att de stora nominella löneökningarna ger upphov till en skärpning av skattetrycket eftersom basenheten för 1984 och 1985 redan är fixerad. Under 1986 och 1987 får de kraftiga löneökningarna i stället en negativ effekt på skatteinkomsterna genom att den ekonomiska tillväxten avtar. En förbättring av den konsoliderade offentliga sektorns finansiella sparande uppkommer således temporärt under periodens första år men förbyts i en snabb försämring efter 1985.

Staten

Statens inkomster växer snabbt under periodens första år. Det gäller framför allt de direkta skatterna,se tabell 10.5. Inkomstökningen beror dels på den tidigare nämnda skärpningen av skattetrycket på grund av att skatteskalans inkomstgränser är givna till 1985, dels på variationer i statens utbetalningar av kommunala skattemedel. De ökade kommunala inkomstskatter som de höga nominella löneökningarna ger upphov till utbetalas inte till kommunerna förrän 1986 och 1987. De förstärker således statsbudgeten under åren dessförinnan. Efter 1985 sjunker statens reala nettoinkomster från den direkta beskattningen kraftigt. Det beror dels på att avräkningssystemet med kommunerna inte längre ger några positiva effekter på statsbudgeten, dels på att den svaga ekonomiska utvecklingen urholkat basen för inkomstskatten.

Inkomsterna från indirekta skatter ökar snabbt under 1984 bl a till följd av omläggningar av uppbördssystemet. Inkomstökningen är emellertid av engångskaraktär varför skatteökningen 1985 är desto svagare. Finansiering-

Tabell 10.5 Statens inkomster och utgifter 1983–1987 i referensalternativet

	Miljarder kr, löpande priser		Procentuell förändring från föregående år[b]			
	1983	1987	1984	1985	1986	1987
Inkomster						
Direkta skatter	48,0	73,6	10,7	20,3	–1,8	–13,8
Indirekta skatter	105,2	144,9	6,1	–5,0	0,5	–0,2
Socialförsäkringsavgifter	35,4	60,1	1,4	13,4	4,9	3,3
Övriga inkomster	26,4	38,6	–2,1	20,5	–11,8	2,6
Totalt	*215,0*	*317,2*	*5,3*	*6,8*	*–1,0*	*–2,8*
Utgifter						
Transfereringar till hushåll	67,8	88,6	–4,7	0,5	0,1	0,0
Statsbidrag till kommuner	48,2	67,5	–1,2	1,3	1,4	1,2
Övriga transfereringar	49,5	74,0	–13,9	10,5	4,1	10,9
Ränteutgifter	47,0	84,1	9,3	7,4	7,1	4,4
Konsumtion	54,4	72,4	–1,5	–1,0	–1,0	–1,0
Investeringar	6,5	8,0	–1,7	–1,3	–1,3	–1,3
Totalt	*273,5*	*394,6*	*–2,8*	*3,4*	*2,4*	*2,9*
Finansiellt sparande[a]	*–58,4*	*–77,4*	. .	. .	. .	. .
Utlåning	16,2	14,5	–4,1	–18,7	–10,5	–5,6
Korrigeringspost	12,4	8,2	–28,9	–21,0	14,4	–24,3
Budgetsaldo[a]	*–87,0*	*–100,1*	. .	. .	. .	. .

[a] Uppgifter för 1984–1987 återfinns i appendix 2, tabell 59.
[b] Deflaterat med implicitprisindex för privat konsumtion utom konsumtions- och investeringsutgifter, som deflaterats med sina resp priser. De totala utgifterna har dock deflaterats med prisindex för privat konsumtion för att vara jämförbara med inkomsterna.

Källa: Finansdepartementet.

en av den antagna omläggningen av inkomstskatten har beräkningstekniskt lagts in som en höjd socialförsäkringsavgift. Höjningen uppgår till 1,5 procentenheter 1985 och 0,5 procentenheter per år därefter, vilket förklarar avgiftsinkomsternas snabba tillväxt. Den samordning av uppbörden av socialförsäkringsavgifter och inkomstskatt som genomförs 1985 får en positiv engångseffekt på statens inkomster. Denna har i kalkylen inkluderats i statens övriga inkomster 1985. Övriga inkomster stiger vid sidan härav i genomsnitt något snabbare än inflationen.

De totala statliga utgifterna (inkl utlåning och korrigeringspost) växer något snabbare än inflationen. Företagsstödet har skrivits fram på samma sätt som i den strukturella kalkylen, vilket innebär en kraftig neddragning redan 1984. Utbetalningarna från arbetslöshetsförsäkringen ökar i takt med den öppna arbetslösheten. Utbetalningarna sker med nationalräkenskapernas definitioner från socialförsäkringssektorn och återverkar på statens utgifter i form av statsbidrag till arbetslöshetsförsäkringen. Detta medför att posten "övriga transfereringsutgifter" i tabell 10.5 ökar snabbt under periodens senare del. De ökade utbetalningarna har i kalkylerna *inte* finansierats med motsvarande höjningar av arbetsmarknadsavgiften. Av tabellen framgår också att ränteutgifterna ökar snabbt till följd av den höga räntan, se avsnitt 10.8. Den genomsnittliga räntan på statsskulden uppgår 1987 till 12,5 % (räknat på skulden ultimo 1986) jämfört med 11,6 % 1983.

Den statliga konsumtionen har i enlighet med den preliminära nationalbudgeten beräknats minska 1984 med 1,5 % i volym. För de därefter följande åren är den statliga konsumtionen bestämd med långtidsbudgetteknik (jfr avsnitt 6.3). Den statliga konsumtionens volymutveckling i referensalternativet (med undantag för 1984) överensstämmer således med vad som förutsatts i den strukturella analysen för perioden 1983–1987.

Som en konsekvens av den förutsatta konsumtionsutvecklingen har också de statliga myndigheternas investeringar beräknats minska i volym. Neddragningen har i referensalternativet förutsatts bli 1,7 % 1984 och 1,3 % per år 1985–1987.

Statens utlåning antas minska i omfattning. Detta gäller såväl kapitaltillskotten till affärsverken som utbetalningarna till de statliga företagen i form av aktieteckning. Bostadslånen har antagits minska bl a till följd av sjunkande bostadsbyggande.

Korrigeringsposten i tabell 10.5 avser att fånga upp skillnader mellan statsbudgetens och nationalräkenskapernas redovisning av inkomster och utgifter. Hit förs bl a kursförluster på statens lån i utlandet. Förlusterna registreras på statsbudgeten i takt med lånens omsättning. Dessa kursförluster uppgick 1983 till drygt 6 miljarder kr och beräknas 1984 vara 5 miljarder kr och 1987 3 miljarder kr.

Sammantaget innebär kalkylen att det statliga budgetunderskottet efter de första årens förbättring växer till ca 100 miljarder kr 1987.

Socialförsäkringen

Avgiftsinkomsterna utvecklas i huvudsak i samma takt som avgiftsunderlaget, se tabell 10.6. För 1984 har hänsyn tagits till höjningen av ATP-avgiften med 0,4 procentenheter, inkl löntagarfondsavgiften. Vissa omläggningar av uppbörden har också påverkat utvecklingen under 1984 och 1985. Därutöver har inga avgiftshöjningar antagits.

Tabell 10.6 Socialförsäkringens inkomster och utgifter 1983–1987 i referensalternativet

	Miljarder kr, löpande priser		Procentuell volymförändring från föregående år[b]			
	1983	1987	1984	1985	1986	1987
Inkomster						
Socialförsäkringsavgifter	59,9	84,6	2,4	0,8	0,9	–0,5
Övriga inkomster	30,9	59,3	1,3	11,5	11,0	12,3
Totalt	*90,8*	*143,9*	*2,1*	*4,4*	*4,5*	*4,4*
Utgifter						
Transfereringar till hushåll	56,4	96,9	0,3	7,7	8,1	7,9
Övriga utgifter	16,0	22,9	0,4	1,5	1,4	1,3
Totalt	*72,4*	*119,8*	*0,4*	*6,4*	*6,7*	*6,6*
Finansiellt sparande[a]	*18,4*	*24,1*	. .	. .	. .	. .

[a] Uppgifter för 1984–1987 återfinns i appendix 2, tabell 59.
[b] Deflaterat med implicitprisindex för privat konsumtion.

Källa: Finansdepartementet.

I referensalternativet uppkommer stora utbetalningar från arbetslöshetsförsäkringen till följd av den stigande arbetslösheten. Ökningen uppgår till 6 miljarder kr i 1983 års priser. Med den valda framskrivningstekniken kompenseras detta automatiskt genom ökade statsbidrag. Dessa stiger således mycket snabbt under perioden.

Allmänna pensionsfondens ränteinkomster växer snabbt genom den höga räntan. Den genomsnittliga avkastningen på tillgångarna beräknas 1987 uppgå till 12 % samtidigt som inflationstakten gradvis sjunkit till 7 %. Mellan 1983 och 1984 sjunker pensionsutbetalningar realt för att sedan stiga relativt snabbt. Fondens överskott beräknas nominellt uppgå till 24 miljarder kr 1987. Med totala tillgångar på nära 300 miljarder kr innebär detta trots en relativt hög inflationstakt och oförändrat avgiftsuttag en viss real ökning av fonden till 1987. Med referensalternativets svaga utveckling av avgiftsunderlaget skulle emellertid fonden realt börja urholkas efter ytterligare ett par år.

Kommunerna

I den preliminära nationalbudgeten uppskattas kommunernas finansiella underskott till ca 1 miljard kr 1984. På kort sikt är den finansiella utvecklingen i den kommunala sektorn starkt beroende av pris- och löneökningen i ekonomin. I referensalternativet ökar såväl priser som löner betydligt snabbare under 1984 än som förutsatts i den preliminära nationalbudgeten. Ett relativt stort finansiellt underskott, ca 6 miljarder kr, uppstår därmed i kommunerna under 1984.

Detta underskott tillsammans med förväntningar om en snabb kostnads-

Tabell 10.7 Kommunernas inkomster och utgifter 1983–1987 i referensalternativet

	Miljarder kr, löpande priser		Procentuell volymförändring från föregående år[b]			
	1983	1987	1984	1985	1986	1987
Inkomster						
Skatter	107,0	160,8	–1,5	–1,1	5,0	7,9
Statsbidrag	48,2	67,5	–1,2	1,3	1,4	1,2
Övriga inkomster	42,4	60,5	0,3	2,1	1,4	0,9
Totalt	*197,6*	*288,8*	*–1,0*	*0,2*	*3,3*	*4,7*
Utgifter						
Transfereringar till hushåll	13,2	18,4	1,7	0,2	0,1	0,1
Övriga transfereringar	18,2	26,9	–3,3	8,7	0,8	2,4
Konsumtion	146,8	215,3	1,8	0,2	0,2	0,2
Investeringar	20,4	24,2	–1,0	–4,0	–4,0	–4,0
Totalt	*198,6*	*284,8*	*1,1*	*2,0*	*1,2*	*0,8*
Finansiellt sparande[a]	*–1,0*	*4,0*	. .	. .	. .	. .

[a] Uppgifter för 1984–1987 återfinns i appendix 2, tabell 59.

[b] Deflaterat med implicitprisindex för privat konsumtion utom konsumtion och investeringar som deflaterats med sina resp priser. De totala utgifterna har dock deflaterats med prisindex för privat konsumtion för att vara jämförbara med inkomsterna.

Källa: Finansdepartementet.

utveckling även fortsättningsvis har i referensalternativet antagits medföra en dämpad kommunal konsumtionstillväxt. För 1984 anges konsumtionsökningen, liksom i den preliminära nationalbudgeten, till 1,8 % i volym. Därefter har den årliga volymökningen antagits bli 0,2 %. En sådan utveckling innebär en betydande uppbromsning i förhållande till tidigare års konsumtionsökningar. Samma tendens återfinns emellertid i kommunernas egna långtidsplaner vilka under senare år har reviderats ner mycket kraftigt. Referensalternativets konsumtionsökning för perioden 1983–1987 ligger i stort sett i linje med de senast redovisade planerna. En jämförelse med baskalkylen för kommunal konsumtion, se avsnitt 7.5.1, visar att detta utrymme knappast räcker till för att bibehålla den nu gällande konsumtionsstandarden om inte standarden kan upprätthållas genom rationaliseringar. Utbyggnaden av prioriterade konsumtionsområden (barnomsorg, äldreservice, vissa delar av sjukvården etc) kräver således i detta alternativ att motsvarande nedskärningar görs på andra områden.

Kommunernas kärva finansiella situation i detta alternativ har antagits medföra att de kommunala investeringarna dras ner i relativt sett större omfattning än konsumtionen. Volymmässigt antas de kommunala investeringarna minska med 1 % 1984 och med 4 % per år under 1985–1987.

Trots den starka neddragningen av utgiftstillväxten växer underskottet ytterligare 1985 och uppgår då till 10 miljarder kr.

Först 1986 och 1987 når effekterna av de höga löneökningarna under periodens början kommunerna i form av högre skatteintäkter. Det finansiella sparandet förbättras till –6 miljarder kr 1986 och + 4 miljarder kr 1987.

Det bör understrykas att någon anpassning till svängningarna i skatteinkomsterna inte antagits ske utöver den omedelbara neddragningen av konsumtions- och investeringstillväxten från 1984. I verkligheten skulle variationerna i det finansiella saldot sannolikt dämpas även genom anpassning av skattesatser, löner m m.

10.5 Företagssektorn och näringslivets investeringar

Referensalternativet innebär en svag utveckling av vinsterna i näringslivet. Särskilt gäller detta industrin. Eftersom dessutom produktionen stagnerar kommer vinstvolymerna i de icke-finansiella företagen att utvecklas mycket svagt, se tabell 10.8. Detta gäller särskilt under 1986, då vinstandelen antagits falla kraftigt och produktionen minskar. Några särskilda industripolitiska åtgärder utöver vad som antagits i den strukturella analysen har inte lagts in. Industristödet bantas således kraftigt redan 1984. De icke-finansiella företagens totala inkomster sjunker därför realt sett under perioden.

Utgifterna växer betydligt snabbare än inkomsterna under 1984 och 1985 vilket medför ett kraftigt omslag i den finansiella balansen – från ett överskott på 2 miljarder kr till ett underskott på nära 20 miljarder kr. Till detta bidrar inte minst lagerinvesteringarnas utveckling. Den i avsnitt 10.4 nämnda ändrade uppbörden av skatter och avgifter påverkar också utgifterna 1985. Bl a genom att investeringarna stagnerar reduceras utgiftstillväxten under periodens senare del. De låga vinsterna leder också till att aktieutdelningar och bolagsskatt stagnerar. Företagens finansiella underskott minskar därför

Tabell 10.8 Icke-finansiella företags inkomster och utgifter 1983–1987 i referensalternativet

	Miljarder kr, löpande priser		Årlig procentuell volymförändring[b]			
	1983	1987	1984	1985	1986	1987
Inkomster						
Driftsöverskott, brutto	100,4	122,1	2,1	–0,4	–12,6	0,3
Övriga inkomster	35,5	46,2	–13,5	8,0	–1,5	3,7
Totalt	*135,9*	*168,3*	*–2,0*	*1,5*	*–9,9*	*1,2*
Utgifter						
Transfereringar	65,4	89,2	–2,2	9,8	–3,9	–3,0
Investeringar[a]	68,1	93,4	19,3	0,9	–14,1	–2,5
Totalt	*133,5*	*182,6*	*8,7*	*4,8*	*–9,4*	*–2,8*
Finansiellt sparande[b]	*2,4*	*–14,3*	. .	. .	. .	. .

[a] Inkl lagerförändring.
[b] Uppgifter för 1984–1987 återfinns i appendix 2, tabell 59.
[c] Deflaterat med implicitprisindex för privat konsumtion.

Källa: Finansdepartementet.

1987 till 14 miljarder kr.

I motsats till de icke-finansiella företagen utvecklas den finansiella sektorn av näringslivet mycket gynnsamt, se tabell 10.9. Orsaken är de stigande räntorna. Ränteinkomsterna netto växer under perioden från ca 40 miljarder kr till ca 51 miljarder kr i 1983 års priser.

Investeringarna under perioden 1983–1987 har bedömts med utgångspunkt från utvecklingen inom de fyra sektorerna industri, el-, gas-, värme- och vattenverk, bostäder och övrigt näringsliv. För 1984 har prognoserna i den preliminära nationalbudgeten använts.

Tabell 10.9 Finansiella företags inkomster och utgifter 1983–1987 i referensalternativet

	Miljarder kr, löpande priser		Årlig procentuell volymförändring[b]			
	1983	1987	1984	1985	1986	1987
Inkomster						
Räntor	126,8	213,5	2,4	9,8	8,0	1,8
Övrigt	13,7	18,9	1,7	0,4	1,3	–2,1
Totalt	*140,5*	*232,4*	*2,3*	*8,9*	*7,4*	*1,4*
Utgifter						
Räntor	86,7	143,1	2,6	9,5	7,8	0,1
Övrigt	25,0	36,8	1,3	5,1	1,5	0,1
Totalt	*111,7*	*179,9*	*2,3*	*8,5*	*6,4*	*0,0*
Finansiellt sparande[a]	*28,8*	*52,5*	. .	. .	. .	. .

[a] Uppgifter för 1984–1987 återfinns i appendix 2, tabell 59.
[b] Deflaterat med implicitprisindex för privat konsumtion.

Källa: Finansdepartementet.

Näringslivets bruttoinvesteringar beräknas fortsätta att minska 1985–1987 efter en tillfällig ökning 1984, se tabell 10.10. Minskningen beräknas uppgå till 1–3 % per år. Bakom denna nedgång ligger den svaga utvecklingen av produktion, reallöner m m.

Industriinvesteringarnas utveckling 1985–1987 har beräknats med den investeringsfunktion som redovisats i avsnitt 7.6 och bilaga 13 till långtidsutredningen. Enligt denna förklaras industrins investeringar av produktion och vinster. Produktionsökningar påverkar investeringarna med en eftersläpning på upp till fyra år. Den svaga produktionstillväxten under 1980-talets första år antas således hämma investeringsviljan även under 1984 och 1985. Först 1986 och 1987 motiverar produktionstillväxten högre investeringar. Lönsamhetens effekt på investeringarna är enligt den skattade funktionen mer omedelbar. I referensalternativet tenderar den gradvis försämrade avkastningen på det materiella kapitalet att dämpa de fördröjda positiva produktionseffekterna.[1]

Investeringarna inom sektorn el-, gas-, värme- och vattenverk styrs till stor del av långsiktiga beslut och planer. Investeringsutvecklingen är alltså i ringa utsträckning beroende av kortsiktiga fluktuationer i den ekonomiska aktiviteten. Investeringsutvecklingen de närmaste åren påverkas bl a av att kärnkraftsinvesteringarna minskar i och med att Forsmark 3 och Oskarshamn 3 beräknas tas i drift 1985 resp 1986. De totala investeringarna i sektorn el-, gas-, värme- och vattenverk beräknas i referensalternativet minska med 6 %, 17 % resp 5 % 1985–1987.

Bostadsinvesteringarna väntas fortsätta att avta 1985–1987. Igångsättningen av lägenheter, som i den preliminära nationalbudgeten bedömdes minska från 38 000 lägenheter 1983 till 33 000 lägenheter 1984, väntas i referensalternativet fortsätta att falla 1985–1987. 1985 beräknas 30 000 lägenheter påbörjas, 1986 28 000 lägenheter och 1987 25 000 lägenheter. Minskningen av nybyggnadsinvesteringarna 1985–1987 sammanhänger med den beräknade svaga reala inkomstutvecklingen. Även ombyggnadsinvesteringarna påverkas av den svaga allmän-ekonomiska utvecklingen i referensalternativet. Ombyggnadsinvesteringarna väntas dock fortsätta att öka 1985–1987 men i en avtagande takt.

Investeringsutvecklingen inom det övriga näringslivet antas främst sammanhänga med produktionsutvecklingen. Mot bakgrund av den beräknade svaga produktionsutvecklingen till 1987 i referensalternativet förväntas investeringarna minska något 1986 och 1987.

Tabell 10.10 Näringslivets investeringar 1983–1987 i referensalternativet
Årlig procentuell volymförändring

	1984	1985	1986	1987
Industri	8,0	6,3	8,1	–3,3
El-, gas-, värme- och vattenverk	0,0	–5,9	–17,3	–5,2
Bostadsförvaltning	–7,2	–4,5	–3,1	–5,2
Övrigt näringsliv	6,7	0,6	–1,7	–1,3
Summa näringsliv	*1,5*	*–0,7*	*–2,1*	*–3,2*

Källa: Finansdepartementet.

[1] Funktionen överskattar den faktiska investeringsnivån 1983. Mellanskillnaden har lagts in i funktionen som en korrigering som återtas gradvis till 1987.

10.6 Utrikeshandel

Export

I den mer aggregerade AMMA-modellen, som tillämpas i den årsvisa analysen av utvecklingen fram till 1987, indelas exporten i tre grupper: pristagarvaror, priskonkurrerande varor och tjänster. Till kategorin *pristagarvaror* i den svenska exporten hänförs skogsindustrins produkter, jord- och skogsbruksprodukter samt petroleumprodukter. För dessa varor finns övervägande etablerade världsmarknadspriser som de svenska exportörerna i stor utsträckning anpassar sig till. Exportutvecklingen för den dominerande delen av pristagarvarorna – trä, massa och papper – är normalt främst en följd av världsmarknadstillväxten givet att den svenska produktionskapaciteten är tillräckligt stor och att produktionen är lönsam vid rådande världsmarknadspriser. För den svenska exporten av jord- och skogsbruksprodukter samt i någon mån petroleumproduktexporten är marknadstillväxten av underordnad betydelse. Exporten styrs där främst av förhållandena på utbudssidan, och de exporterade kvantiteterna är försvinnande små jämfört med avsättningsmarknadernas storlek.

Skogsindustrikonjunkturen ligger regelmässigt relativt tidigt i den allmänna konjunkturutvecklingen. För prognosperioden bedöms detta innebära en i stort sett oförändrad exportvolym 1985 och 1986 efter den beräknade uppgången 1984. En viss återhämtning kan sedan antas för 1987; om tidigare mönster upprepas, ökar trävaruexporten först. Exporten av petroleumprodukter har stigit snabbt de senaste åren. Till en del är detta en följd av tekniska förhållanden i samband med ombyggnader i de svenska raffinaderierna vilket påverkat produktmixen i deras tillverkning. År 1985 bedöms exportvolymen för petroleumprodukter falla och resten av decenniet öka relativt långsamt.

För hela kategorin pristagarvaror förutses exporten utvecklas svagt eller rent av gå tillbaka något efter 1984. Också prisutvecklingen blir mindre gynnsam för svensk del under den internationella recessionsperioden.

De *priskonkurrerande varorna* i svensk export motsvarar i grova drag begreppet bearbetade varor. Marknadstillväxten för dessa bedöms, som framgår av avsnitt 10.1, kulminera 1985 för att därefter bli väsentligt lägre i samband med en antagen dämpning av aktiviteten i den internationella ekonomin. Världshandelstillväxten för dessa varor dämpas också av att protektionistiska åtgärder bedöms komma till ökad användning. Kommerskollegium har beräknat hur stora effekterna därav kan bli på marknadstillväxten för svensk export. För gruppen priskonkurrerande varor blir tillväxttakten enligt dessa bedömningar drygt 1 procentenhet lägre per år än om de handelspolitiska ingreppen inte gjorts.

Som beteckningen på denna varukategori i exporten antyder är priset en viktig konkurrensparameter i försäljningsansträngningarna på marknaden. Under hela perioden 1984–1987 bedöms den svenska pris- och kostnadsutvecklingen i referensalternativet bli snabbare än i omvärlden. Som redovisas i avsnitt 10.1 antas de internationella prisstegringarna bli relativt låga och takten dämpas mot slutet av perioden. De stigande relativpriserna för svenska produkter leder till förluster av marknadsandelar för de svenska

exportörerna. Enligt ett estimerat samband ger varje procentenhets höjning av relativpriset upphov till en marknadsandelsförlust om 1,44 %. Effekten fördelar sig på tre år: 0,64 % första året och 0,62 % resp 0,18 % åren därpå.

Även exporten av priskonkurrerande varor påverkas av förhållanden på utbudssidan, och en variabel för kapacitetsutnyttjandet ingår som bidragande förklaring i exportfunktionen; under prognosperioden verkar den till en början (1984 och 1985) negativt på exportvolymen, men när produktionen sedan faller 1986 och 1987 frigörs produktionsresurser nog för att medge en ökad export. Denna effekt redovisas tillsammans med en estimerad trend om –1,7 % per år och en korrigeringsfaktor[1] på raden övriga faktorer i tabell 10.11.

Sammantaget för exporten av priskonkurrerande varor beräknas sålunda tillväxten avta i referensalternativet för att 1986 helt upphöra och året därpå bli negativ. Delvis sker detta på grund av långsammare marknadstillväxt men framför allt som en följd av förlorad svensk konkurrenskraft. För varuexporten totalt sett innebär beräkningarna att exportvolymen 1987 blir endast 2 % högre än 1984.

Marknaden för den svenska exporten av *tjänster* bedöms växa snabbare än den för varuexporten 1984–1987. Med den ökning av de svenska priserna som beräknas i referensalternativet kommer tjänsteexporten likväl att utvecklas avsevärt svagare än exporten av varor. Priselasticiteten i tjänsteexporten är totalt sett något mindre än för exporten av priskonkurrerande varor, men effekterna infinner sig något snabbare: Av en total elasticitet på –1,30 beräknas –0,98 påverka exportvolymen samma år som relativprisförändringen sker och –0,32 året därefter.

Import

För importen tillämpas en något annorlunda indelningsgrund, innebärande att importen av råolja och petroleumprodukter skiljs ut som en post och en annan funktion bestämmer utvecklingen av övrig varuimport. Dessutom görs en särskild beräkning av tjänsteimporten.

Importen av *råolja och petroleumprodukter* styrs främst av möjligheterna till besparingar och övergångar till andra energislag. Realpriset på olja

[1] För utvecklingen 1983–1984 innebär korrigeringsfaktorn att exportfunktionen ger samma resultat i balansalternativet som prognosen i preliminär nationalbudget 1984. Även övriga export- och importfunktioner har anpassats på detta sätt. Samma korrigeringar görs också i referensalternativet. För utvecklingen efter 1984 innebär korrigeringsfaktorerna att export- och importfunktionerna i AMMA-modellen ger samma resultat när de skrivs fram till 1990 som funktionerna i EMMA-modellen med lika värden på förklaringsvariablerna. Korrigeringsfaktorerna har följande värden 1984–1990: Export av priskonkurrerande varor +1,4 % per år, export av tjänster –2 % per år, import av varor exkl olja –4,7 % per år och import av tjänster +2,5 % per år. Samma korrigering görs i både referens- och balansalternativen. Denna korrigeringsmetod innebär att de mer detaljerade export- och importfunktionerna i EMMA har fått bli bestämmande även för AMMA-funktionernas långsiktiga prognoser medan konjunkturvariationerna fortfarande bestäms av de för AMMA skattade funktionerna.

Tabell 10.11 Exportens förklaringsfaktorer 1983–1987 i referensalternativet
Årlig procentuell förändring

	1984	1985	1986	1987
Pristagarvaror				
Världsmarknadspris = exportpris	7,6	6,9	2,6	2,5
Världsmarknadsvolym = exportvolym	*4,5*	*–1,5*	*0,2*	*2,3*
Priskonkurrerande varor				
Världsmarknadsvolym	4,5	6,0	2,0	2,0
Världsmarknadspris	4,0	5,0	5,0	4,0
Relativt exportpris	3,1	1,4	1,5	1,7
Priseffekt	1,1	–2,1	–2,3	–2,2
Övriga faktorer	–3,0	–0,9	0,4	–0,1
Exportvolym	*2,5*	*2,9*	*0,0*	*–0,3*
Tjänster				
Världsmarknadsvolym	5,5	6,4	2,4	2,4
Världsmarknadspris	6,3	7,2	6,2	5,2
Relativt exportpris	3,9	5,0	1,3	2,6
Priseffekt	–1,7	–5,9	–2,8	–3,0
Övriga faktorer	0,4	–2,0	–2,0	–2,0
Exportvolym	*4,2*	*–1,9*	*–2,5*	*–2,7*
Total exportvolym	**3,2**	**1,0**	**–0,3**	**–0,1**

Källa: Finansdepartementet.

förutses visserligen inte stiga under perioden, men anpassningarna efter de kraftiga prisökningarna på 1970-talet och början av 1980-talet bedöms ännu inte vara avslutade. En estimerad negativ trend om 3,4 % per år antas därför påverka importen av olja även under de närmaste åren. Oljeimporten dämpas ytterligare av att den inhemska efterfrågan faller när den totala aktiviteten i ekonomin blir så svag som i referensalternativet. I referensalternativet minskar importen av råolja och petroleumprodukter med ca 12 % 1984–1987, se tabell 10.12.

För *varor exkl olja* förklaras importen med samma variabler som ingår i exportfunktionen för priskonkurrerande varor, dvs relativpris, kapacitetsutnyttjande och trend (här +3,1 % per år), samt dessutom med vinstmarginalen för de inhemska producenterna som konkurrerar med importerade produkter. Importpriserna för denna varukategori förutsätts öka i takt med världsmarknadspriserna för bearbetade varor. Relativpriselasticiteten för importen (svenska producentpriser genom importpriser) har estimerats till 1,24, fördelat med 0,30 första året och 0,94 andra året, räknat på årsgenomsnitt av relativpriserna. Ännu 1984 begränsas sålunda importen av de relativprissänkningar som skedde för de svenska produkterna 1983 jämfört med 1982 när kronan devalverades i oktober. Svårigheterna att vidmakthålla de svenska relativpriserna medför emellertid redan 1985 en starkt uppdragande effekt på importen. Ändå stiger importen inte särskilt snabbt det året, dels därför att den inhemska efterfrågan försvagas, dels

Tabell 10.12 Importens förklaringsfaktorer 1983–1987 i referensalternativet
Årlig procentuell förändring

	1984	1985	1986	1987
Råolja och petroleumprodukter				
Inhemsk efterfrågan	1,8	–2,9	1,2	–0,6
Importpris	0,2	5,0	5,0	4,0
Relativpris	3,0	8,8	5,4	4,5
Priseffekt	–0,0	–0,1	–0,0	–0,0
Övriga faktorer	–1,0	–3,4	–3,4	–3,4
Importvolym	*0,8*	*–6,2*	*–2,2*	*–4,0*
Varor exkl olja				
Inhemsk efterfrågan	1,7	0,2	–1,6	–1,2
Importpris	6,5	5,0	5,0	4,0
Relativpris	2,0	2,3	2,4	2,7
Priseffekt	–3,8	2,5	2,9	3,1
Övriga faktorer	6,5	–0,2	–2,0	–0,9
Importvolym	*4,2*	*2,5*	*–0,8*	*1,0*
Tjänster				
Inhemsk efterfrågan	1,5	0,4	–0,8	–0,5
Importpris	5,6	7,2	6,2	5,2
Relativpris	5,1	5,5	1,8	3,1
Priseffekt	0,8	5,5	4,1	3,9
Övriga faktorer	6,2	2,5	2,5	2,5
Importvolym	*8,7*	*8,6*	*5,9*	*5,9*
Total importvolym	**4,3**	**1,9**	**0,0**	**1,0**

Anm: Med relativpris avses svenskt producentpris genom importpris.
Källa: Finansdepartementet.

därför att vinsteffekterna ännu medger viss undanträngning av importen. Efterföljande år försämras vinstläget hos de svenska producenterna, men då faller å andra sidan kapacitetsutnyttjandet så att importgenomslaget begränsas. För den totala varuimporten resulterar kalkylerna i en importvolym 1987 som t o m något understiger 1984 års.

Importen av *tjänster,* slutligen, påverkas av relativprisutvecklingen i samma grad som exporten av tjänster; effekterna fördelar sig dock enligt skattningarna på tre år (0,78, 0,39 resp 0,13). Tjänsteimporten beräknas fortsätta att öka snabbt även efter 1984 trots en långsammare efterfrågetillväxt inom landet.

Bytesbalans

De snabba svenska prisstegringarna jämfört med utlandet begränsar tillväxten av exportvolymen och stimulerar tillväxten av importvolymen. Till följd av att dessa effekter uppträder med viss eftersläpning och att även andra faktorer påverkar volymutvecklingen i utrikeshandeln, ger utvecklingen *i löpande priser* upphov till ständigt ökande överskott i bytesbalansen för varor och tjänster. Även i relation till BNP förbättras externbalansen, från ett överskott på 2,6 % per år 1984 till ett på 3,0 % år 1987.

Tabell 10.13 Bytesbalans 1984–1987 i referensalternativet
Miljarder kr, löpande priser

	1984	1985	1986	1987
Export av varor	233,6	252,9	266,9	281,0
Import av varor	218,7	231,2	240,1	249,8
Handelsbalans	*15,0*	*21,7*	*26,8*	*31,2*
Export av tjänster	45,7	50,5	52,9	55,6
Import av tjänster	40,2	46,8	52,7	58,6
Tjänstebalans	*5,5*	*3,7*	*0,2*	*–3,1*
Bytesbalans för varor och tjänster	**20,4**	**25,4**	**27,0**	**28,1**
Räntenetto	–18,9	–20,8	–21,0	–18,9
Övriga transfereringar	–3,4	–3,3	–3,6	–4,1
Tranfereringsbalans	*–22,3*	*–24,1*	*–24,7*	*–23,1*
Bytesbalans	**–1,9**	**1,3**	**2,4**	**5,1**

Källa: Finansdepartementet.

Dessa överskott motverkas av underskott i transfereringsbalansen. Transfereringarnas utveckling beräknas på samma grunder som tillämpats för det medelfristiga perspektivet avseende utvecklingen fram till 1990. När det gäller räntebetalningarna fortsätter nettoutflödet att växa ett antal år framöver trots förbättringen av bytesbalansen för varor och tjänster. Detta hänger främst samman med att räntevillkoren för den svenska utlandsupplåningen förväntas ligga kvar på en hög nivå. Tidigare upptagna lån som omsätts under perioden blir då genomsnittligt dyrare, vilket till en början mer än upphäver den gynnsamma effekten av att nyupplåningsbehovet minskar. År 1987 beräknas räntenettot emellertid börja bli mindre negativt. Övriga transfereringar utvecklas i genomsnitt nära nog lika med BNP (eller BNI) i löpande priser.

Bytesbalansens saldo förbättras successivt under perioden och når 1985 ett mindre överskott. En sammanställning av bytesbalansen görs i tabell 10.13. Den synbarliga jämvikten i bytesbalansen är emellertid en produkt av ett större cykliskt överskott till följd av det låga resursutnyttjandet inom landet och ett så gott som lika stort strukturellt underskott. Skulle i referensalternativet ha förutsatts en expansiv finanspolitik för att motverka den stigande arbetslösheten så hade underskotten i bytesbalansen varit betydligt större.

10.7 Produktion och sysselsättning

Utvecklingen av de olika komponenter som ingår i försörjningsbalansen har redovisats i tidigare avsnitt. I detta avsnitt ges en sammanställning av referensalternativet och de konsekvenser detta alternativ får på produktion och sysselsättning. I avsnittet beskrivs också de metoder som använts i sysselsättningsberäkningarna.

Försörjningsbalans

Den höga inhemska inflationstakten som prognoserats i referensalternativet medför att de svenska relativpriserna stiger vilket gör att den gynnsamma exporttillväxten under de båda åren 1983 och 1984 försämras snabbt, se tabell 10.14. Den låga inhemska efterfrågeökningen medför en stagnerande importutveckling trots höjda relativpriser.

Trots den snabba nominella förtjänstutvecklingen i referensalternativet fortsätter den privata konsumtionen att växa svagt även under prognosperioden. Sammantaget för åren 1984–1987 beräknas den privata konsumtionen öka med knappt 1 %.

Den kommunala ekonomin är känslig för förändringar av inflationstakten. Den höga lönekostnadsandelen i den kommunala produktionen leder vidare till att en hög löneinflationstakt medför svårigheter att fortsätta utbyggnaden av verksamheten. Den kommunala konsumtionen beräknas därför öka ytterst svagt fr o m 1985 samtidigt som investeringsverksamheten avtar.

Den statliga sektorns konsumtions- och investeringsutveckling är baserad på den statliga långtidsbudgeten, vilket innebär en dämpning av både konsumtionen och de statliga myndigheternas investeringar.

Produktionsutvecklingen i näringslivet har varit positiv sedan slutet av 1983. Den förbättrade lönsamheten och ett ökat kapacitetsutnyttjande antas i kalkylerna leda till ökade investeringar under innevarande år. Fortfarande finns emellertid en outnyttjad produktionskapacitet inom näringslivet, vilket innebär att en svag produktionsökning under 1985–1987 beräknas leda till att investeringsaktiviteten åter dämpas. Bostadsinvesteringarna förväntas under hela prognosperioden sjunka kraftigt. Sammantaget ger den prognoserade investeringsutvecklingen ett negativt bidrag till den totala efterfrågan i landet.

Tabell 10.14 Försörjningsbalans 1983–1987 i referensalternativet

	Miljarder kr löpande pris	Årlig procentuell volymförändring			
	1983	1984	1985	1986	1987
BNP	696,8	1,8	0,2	–1,5	–0,7
Import av varor och tjänster	236,1	4,3	1,9	0,0	1,0
Privat konsumtion	360,9	–0,3	0,8	1,1	0,5
Offentlig konsumtion	204,2	0,9	–0,1	–0,1	–0,1
Stat	57,4	–1,5	–1,0	–1,0	–1,0
Kommuner	146,8	1,8	0,2	0,2	0,2
Bruttoinvesteringar	125,0	1,1	–1,1	–2,3	–3,2
Industri	17,2	8,0	6,3	8,1	–3,3
Övrigt näringsliv	52,8	5,0	–0,9	–5,3	–2,1
Bostäder	33,5	–7,2	–4,5	–3,1	–5,2
Stat	5,9	–1,7	–1,3	–1,3	–1,3
Kommuner	15,6	–1,0	–4,0	–4,0	–4,0
Lagerinvestering[a]	–7,8	1,7	0,3	–1,5	0,0
Export av varor och tjänster	250,6	3,2	1,0	–0,3	–0,1

[a] Förändring i procent av föregående års BNP.

Tabell 10.15 Produktion[a] per sektor 1983–1987 i näringslivet i referensalternativet
Årlig procentuell volymförändring

	1984	1985	1986	1987
Jord- och skogsbruk	2,4	–1,6	–1,9	–3,0
Industri	5,1	1,6	–1,7	–0,2
El-, gas-, värme- och vatten verk	6,3	2,4	1,3	1,4
Byggnadsverksamhet	–2,5	–1,4	–2,5	–2,9
Privata tjänster	1,1	–0,1	–1,2	–0,9
Summa	*2,1*	*0,3*	*–1,4*	*–0,9*

[a] Förädlingsvärde till faktorpris.

Produktion per sektor

Produktionsutvecklingen bestäms i kalkylerna av förändringar i den slutliga efterfrågan. Utvecklingen per sektor redovisas i tabell 10.15. Produktionen inom jord- och skogsbruket beräknas uppvisa en relativt jämn tillbakagång under hela kalkylperioden. Den produktionsökning som kom till stånd inom industrin 1983 beräknas bestå även under 1984 och mattas av under 1985 för att därefter sjunka under andra hälften av kalkylperioden. Stagnationen inom industrin beror till stor del på utrikeshandelns svaga utveckling. Trots den tioprocentiga produktionsuppgången i industrin 1982–1984 medför den svaga utvecklingen under prognosperioden att produktionsnivån 1987 ligger på en lägre nivå än 1974.

Merparten av byggnadsproduktionen bestäms av investeringsutvecklingen. Under senare år har emellertid reparations- och underhållsproduktionen fått en allt viktigare roll inom byggnadsverksamheten. Denna utveckling kan emellertid inte uppväga den nedgång i ny- och ombyggnadsproduktionen som förväntas för prognosperioden, vilket leder till en kraftig nedgång i byggsektorn.

Sektorn privata tjänster har genom den pågående strukturomvandlingen fått en allt viktigare roll i näringslivet och en allt större betydelse för sysselsättningen. I referensalternativet beräknas produktionen i den privata tjänstesektorn – som under de senaste åren expanderat snabbt – sjunka efter 1984.

Arbetskraftsutbud och sysselsättning

Arbetskraftens möjliga storlek bestäms av den inhemska befolkningsutvecklingen och av in- och utvandringen. Arbetskraftens struktur med avseende på förvärvsfrekvens hos olika befolkningsgrupper, medelarbetstid, frånvaro, förvärvshinder, utbildning etc bestäms däremot av ett flertal delvis samvarierande faktorer. De antaganden om arbetskraftsutbudet som ligger till grund för modellberäkningen överensstämmer i balansalternativet med den kalkyl som presenteras i avsnitt 5.2, vilket redovisas i kapitel 11. Arbetskraftsutbudet ökar enligt dessa beräkningar med ca 30 000 personer per år

per år 1983–1990. Eftersom arbetskraftsutbudet, särskilt på kort sikt, är nära förknippat med tillgången på arbetstillfällen har antalet personer i arbetskraften antagits öka med i genomsnitt endast 20 000 personer per år i referensalternativet.

Efterfrågan på arbetskraft bestäms av produktionsutvecklingen i olika sektorer. Utvecklingen under 1970-talet tyder på att produktionen varierar kraftigare än arbetsinsatsen över konjunkturcykeln (Okuns lag) och att sysselsättningen förändras med en viss eftersläpning i förhållande till produktionen. För industrin och den privata tjänstesektorn har samband mellan produktion och antalet arbetade timmar skattats på data för perioden 1970–1981.

Skattningsresultaten visar för industrin att det krävs en produktionsökning på 7,5 % för att sysselsättningen skall vara oförändrad i timmar och att på marginalen 1 % produktionsökning ökar sysselsättningen ett år senare med 0,4 % motsvarande 3 700 personer. Resultaten för den privata tjänstesektorn visar att 3,5 % produktionsökning krävs för oförändrad sysselsättning och att på marginalen 1 % produktionsökning ökar sysselsättningen nästa år med 0,45 % motsvarande 6 500 personer. Sysselsättningsfunktionerna har avstämts mot långtidsutredningens resultat för 1990 vilket har medfört att den produktionsökningstakt som krävs för oförändrad sysselsättning i antal timmar för de två sektorerna har reducerats till 5,2 % resp 2,4 % per år.

I balansalternativet, se kapitel 11, har sysselsättningen i sektorerna jord- och skogsbruk och elverk m m antagits utvecklas jämt över perioden 1984–1990. I referensalternativet har också en relativt jämn men mer dämpad utveckling förutsatts till följd av den sämre produktionsutvecklingen. Samma typ av beräkningar har genomförts för byggnadssektorn. I jämförelse med ovanstående beräkningar påverkas emellertid timutvecklingen i mindre utsträckning av den lägre produktionsutvecklingen i referensalternativet. I den statliga och i den kommunala sektorn antas sysselsättningen i timmar följa utvecklingen av konsumtionsvolymen. Resultaten av dessa beräkningar redovisas i tabell 10.16.

Tabell 10.16 Sysselsättning i timmar per sektor 1983–1987 i referensalternativet
Årlig procentuell förändring

	1984	1985	1986	1987
Jord- och skogsbruk	–3,0	–4,0	–4,3	–5,3
Industri	1,4	–0,1	–1,8	–2,8
El-, gas-, värme- och vatten verk	1,0	–0,5	–0,5	–0,5
Byggnadsverksamhet	–2,2	–0,4	–1,6	–2,0
Privata tjänster	1,5	–0,6	–0,9	–1,6
Summa näringsliv	*0,8*	*–0,7*	*–1,5*	*–2,2*
Stat	–0,3	–1,4	–1,4	–1,4
Kommuner	1,9	0,2	0,2	0,2
Summa offentlig sektor	*1,4*	*–0,2*	*–0,1*	*–0,1*
Totalt	*0,9*	*–0,5*	*–1,1*	*–1,6*

Sysselsättningen mätt i antal personer framgår av tabell 10.17. Genom osäkerheten i bedömningen av den framtida medelarbetstiden bör omräkningen från antal arbetstimmar till sysselsatta förses med reservationer. Dels varierar medelarbetstiden kraftigt mellan de olika sektorerna, dels påverkas sysselsättningsstrukturen i betydande utsträckning av förändrade medelarbetstider i de skilda sektorerna. Som framgår av diagram 10.2 har den genomsnittliga medelarbetstiden per sysselsatt sjunkit kraftigt under hela 1970-talet. Dessutom påverkas medelarbetstiden enskilda år i betydande grad av kalendariska effekter. Som diskuterades i avsnitt 5.2 torde utvecklingen av den genomsnittliga medelarbetstiden samvariera med reallöneutvecklingen. I sysselsättningskalkylerna har därför antagits att den årliga medelarbetstiden per sysselsatt sjunker svagare i referensalternativet än i balansalternativet. I beräkningarna har för åren 1985–1987 antagits en trendmässig sänkning av medelarbetstiden motsvarande 0,3 % per år i referensalternativet och en motsvarande sänkning med 0,8 % i balansalternativet. Däremot har i kalkylen ingen hänsyn tagits till kalendariska effekter. Som framgår av diagram 10.2 skulle enbart de kalendariska effekterna om de beaktas för kalkylperioden medföra en sänkning av den genomsnittliga arbetstiden per sysselsatt och år med 0,5 %. Arbetstidsförkortningsavtalet 1983 för tvåskiftsarbetare har beaktats men påverkar inte nämnvärt den genomsnittliga arbetstiden.

I referensalternativet beräknas sysselsättningen sjunka med ca 100 000 personer under perioden 1984–1987 medan arbetskraftsutbudet ökar med ca

Tabell 10.17 Sysselsättningsförändring i antal personer per sektor 1983–1987 i referensalternativet
Tusental personer

	Nivå 1983	Årlig förändring			
		1984	1985	1986	1987
Jord- och skogsbruk	210	–5	–7	–6	–8
Industri	889	15	–2	–12	–20
Elverk m m	33	0	1	0	0
Byggnadsverksamhet	301	–5	–7	–8	–10
Privata tjänster	1 430	20	1	–11	–21
Summa	*2 863*	*25*	*–14*	*–37*	*–59*
Stat	306	–1	–3	–3	–3
Kommuner	1 031	16	6	6	7
Summa	*1 337*	*15*	*3*	*3*	*4*
Totalt	*4 200*	*40*	*–11*	*–34*	*–55*
Arbetskraftsutbud	4 350	25	20	20	20

Arbetslöshet

	1984	1985	1986	1987
Tusental personer	135	166	220	295
Procent	3,1	3,8	5,0	6,7

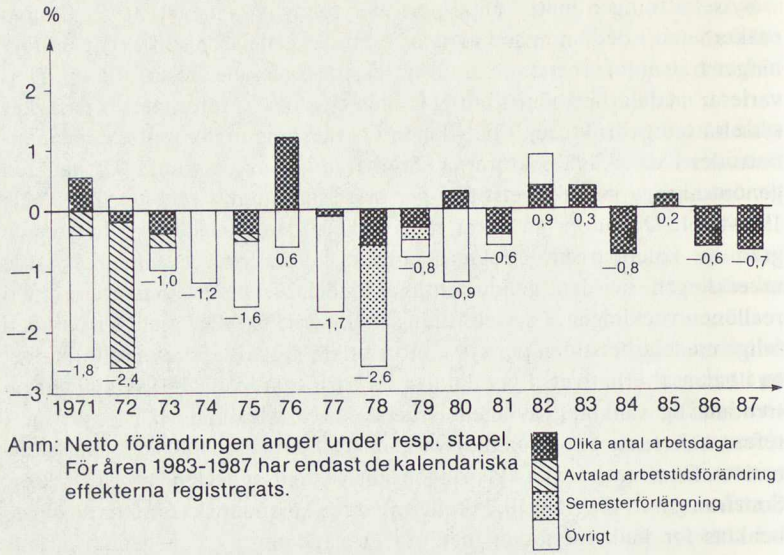

Anm: Netto förändringen anger under resp. stapel. För åren 1983-1987 har endast de kalendariska effekterna registrerats.

Diagram 10.2 Arbetstid per sysselsatt med fördelning på komponenter 1971–1987.
Källa: Statistiska centralbyrån.

60 000. Förutom en svag sysselsättningsökning i kommunerna sjunker sysselsättningen i princip i samtliga sektorer. Arbetslösheten i slutåret ökar till ca 300 000 personer eller till ca 7 % av arbetskraften.

10.8 Kreditmarknaden

Utvecklingen av de finansiella sparbalanserna illustreras i tabell 10.18. Den offentliga sektorns sparunderskott i förhållande till BNP är ungefär lika stort 1987 som 1983. Sparandet i utlandet försämras något, vilket är en spegelbild av att bytesbalansen förbättras. Inom den privata sektorn sker också en viss omfördelning av det finansiella sparandet. Såväl hushållen som de finansiella företagen förbättrar således sitt sparande, medan de icke-finansiella företagens sparande minskar i motsvarande grad. Uppgången i de finansiella företagens sparande sammanhänger i första hand med att den nominella räntenivån stiger, se nedan. För hushållens del utgör en förbättrad

Tabell 10.18 Finansiellt sparande 1983 och 1987 i referensalternativet
Procent av BNP

	1983	1987
Staten	–8,4	–8,0
Kommunerna	–0,1	0,4
Socialförsäkringssektorn	2,6	2,5
Finansiella företag	4,1	5,4
Icke-finansiella företag	0,4	–1,5
Hushåll	0,5	1,7
Utlandet	0,9	–0,5

avkastning på sparandet i kombination med ett minskat intresse för upplåning och en nedgång i småhusbyggandet den viktigaste förklaringen till det förbättrade finansiella sparandet. Genom att lönekostnaderna stiger och konkurrenskraften försämras i referensalternativet utvecklas näringslivets produktion mycket svagt. Det resulterar i att de icke-finansiella företagens driftsöverskott och bruttosparande minskar i reala termer. Trots att investeringsvolymen också minskar så sjunker därigenom det finansiella sparandet i förhållande till den höga nivån 1983.

Penningpolitiken kan i denna situation utformas efter två huvudlinjer. Ett alternativ är att penningpolitiken ges en ackommoderande inriktning, dvs penningpolitiken lättas, expansionen i banksystemet blir relativt kraftig och budgetunderskottet får en starkt likvidiserande effekt på ekonomin. Med en sådan politik kan möjligen arbetslöshetsproblemen minskas något på kort sikt, men samtidigt accentueras den ogynnsamma pris- och kostnadsutvecklingen och den yttre balansen försvagas. I en sådan situation torde det oundvikligen skapas starka förväntningar om en framtida devalvering. Denna uppläggning av politiken torde på sikt vara oförenlig med det antagande om fast växelkurs som lagts till grund för kalkylen.

Den andra möjligheten är att penningpolitiken får en huvudsakligen icke-ackommoderande inriktning. Detta innebär att likviditetstillväxten hålls tillbaka och att den helt dominerande delen av det ökade budgetunderskottet finansieras direkt hos allmänheten. Detta tenderar att få en omedelbart uppdrivande effekt på den inhemska räntenivån. Desutom torde även i detta fall förväntningar om en framtida devalvering på sikt ställa krav på en relativt omvärlden hög ränta.

Utredningen har förutsatt att penningpolitiken får en icke-ackommoderande inriktning och räknar därför med att det krävs en allt större räntemarginal gentemot omvärlden. För 1987 beräknas således den inhemska räntenivån ligga 4 procentenheter högre än i utlandet. Kommer inte någon kostnadsanpassning till stånd och devalveras kronan ändå inte kan ränteläget på sikt drivas upp ännu mer än vad utredningen räknat med. (Utvecklingen av den inhemska och internationella räntenivån i början av 1980-talet illustreras i diagram 11.1 i kapitel 11.)

Sammanfattningsvis är det framför allt tre faktorer som kan väntas få en ränteuppdrivande effekt. För det första kräver finansieringen av budgetunderskottet en hög ränta. För det andra innebär den snabba ökningen av den privata sektorns finansiella tillgångar en risk för valutautflöde. Denna risk förstärks av att en stor del, ca 60 miljarder kr, av den privata utlandsskulden enligt gällande lånevillkor skall återbetalas under perioden fram till 1987. En tredje faktor är de förväntningar om en framtida devalvering som oundvikligen skapas i en situation där vårt relativa kostnadsläge försämras under flera år.

Även om en penningpolitisk åtstramning kan bidra till att tillfälligt skapa valutapolitisk stabilitet torde det i ett längre perspektiv vara nödvändigt med en kostnadsanpassning på arbetsmarknaden för att en devalvering skall kunna undvikas. Som framgått av avsnitt 10.2 har också en viss dämpning av lönestegringstakten förutsatts ske under 1986 och 1987. Den är dock inte tillräcklig för att undvika en fortsatt försämring av näringslivets konkurrenskraft.

Tabell 10.19 Finansieringen av det statliga budgetunderskottet 1983–1987 i referensalternativet

	1983	1984	1985	1986	1987
Banksektorn	0	8	9	10	11
AP-fonden	10	10	10	10	10
Försäkringsbolagen	12	14	16	18	19
Hushållen	10	13	13	12	12
Företagen	30	18	12	23	45
Inhemsk upplåning	62	63	60	73	97
Utlandet[a]	25	7	2	5	3
Total upplåning	87	70	62	78	100

[a] Upplåningen utomlands inkluderar de valutaförluster som uppkommer genom att delar av den statliga utlandsskulden omsätts till högre valutakurser.

Av tabell 10.19 framgår hur budgetunderskottet har antagits bli finansierat i referensalternativet. Utrymmet för finansiering i banksektorn begränsas av kravet på en återhållsam likviditetsutveckling. Bland kapitalmarknadsinstituten ökar försäkringsbolagens placeringskapacitet kraftigt, framför allt till följd av höga nominella räntor och ett därav ökande finansiellt sparande. Hushållens ökade bidrag till budgetunderskottets finansiering förklaras i första hand av allemanssparandet. Den statliga nyupplåningen i utlandet upphör under perioden och finansieringen utomlands begränsas till de valutaförluster som bokföringsmässigt uppkommer det år de statliga utlandslånen omsätts till högre valutakurser. Finansieringen i företagssektorn blir framför allt mot slutet av perioden mycket omfattande.

Andelen statspapper av företagens finansiella tillgångar stiger från 10 % 1983 till 18 % 1987. Det är värt att notera att av ökningen av företagens finansiella tillgångar på drygt 300 miljarder kr mellan 1983 och 1987 går närmare 100 miljarder kr, eller drygt 30 %, till statspapper.

10.9 Avslutning

Den ekonomiska utveckling som beskrivs av referensalternativet leder inte mot ekonomisk balans. I nästan alla avseenden leder den allt längre bort från de ekonomisk-politiska målen:

- Arbetslösheten stiger mycket snabbt till i Sverige under efterkrigstiden inte uppnådda nivåer. (Trots detta kommer den inte att stiga till de nivåer som råder för industriländerna i genomsnitt.)
- Inflationen anpassas visserligen nedåt men inte i en sådan takt att den kommer ner till omvärldens låga inflationstakter. De svenska relativpriserna stiger.
- Bruttonationalprodukten utvecklas mycket svagt. Efter ett par år av uppgång 1983 och 1984 skulle den åter börja falla.
- Bytesbalansunderskottet blir visserligen relativt blygsamt till följd av den

mycket svaga aktiviteten i ekonomin. Det strukturella underskottet ökar emellertid.

- Budgetunderskottet stiger kraftigt trots att några nya utgiftskrävande beslut inte fattas. Detta driver upp räntan vilket ytterligare försvårar möjligheterna att åstadkomma en låg inflation och snabb tillväxt.
- Näringslivets lönsamhet försämras mycket kraftigt, vilket får negativa konsekvenser för investeringar, tillväxt och sysselsättning.

Trots dessa negativa konsekvenser är referensalternativet ett tänkbart scenario för de närmaste åren. I stora delar liknar det utvecklingen under andra hälften av 1970-talet. Pris- och lönebildningen leder till en pressad lönsamhet i näringslivet och förlorade marknadsandelar. En skillnad mot 1970-talet (vilken är betingad mer av analysens uppläggning än av förändrat beteende) är att arbetslösheten stiger kraftigt. Som tidigare framhållits är det emellertid möjligt att obalanserna i en situation som referensalternativets skulle ta sig uttryck i en mer expansiv finans- och penningpolitik och i ännu större underskott i statsbudget och bytesbalans i stället för en snabbt stigande arbetslöshet. Samtidigt sätter emellertid inflationen och en ökad utlandsskuld gränser för hur expansiv politiken kan bli. Det kan därför inte uteslutas att den ekonomiska politiken i en situation som referensalternativets i stället läggs om i kontraktiv riktning i syfte att få ner inflationen vilket på kort sikt skulle ytterligare förvärra arbetsmarknadsläget.

Mot denna problemfyllda utveckling ställs i nästa kapitel en utveckling som leder mot balans 1990.

11 En väg mot balans

En framskrivning av ekonomins utveckling de närmaste åren vid en pris- och lönebildning liknande den under 1970-talet och en passiv finanspolitik (innebärande att statens inkomster och utgifter utvecklas enligt redan fattade beslut och gjorda åtaganden) leder till allt större obalanser i den svenska ekonomin. Det konstaterades i kapitel 10. I föreliggande kapitel redovisas en annan utveckling som leder mot balans 1990. Detta alternativ benämns *balansalternativ*.

I avsnitt 11.1 redogörs för de krav på den ekonomiska politiken och ekonomins funktionssätt som ställs för att ekonomin skall ledas in på en bana mot balans 1990. De krav som gäller pris- och lönebildningen utvecklas och diskuteras i avsnitt 11.2 och kraven på finans- och penningpolitiken i avsnitt 11.3. Därefter redovisas den reala och finansiella utvecklingen i balansalternativet 1983–1987 i avsnitt 11.4 och 11.5. Några avslutande kommentarer görs i avsnitt 11.6.

De metoder som används vid beräkningen av utvecklingen 1983–1987 i balansalternativet är desamma som i referensalternativet med två viktiga undantag: (1)Priser och löner har angivits exogent, dvs som utifrån givna förutsättningar i stället för att bestämmas med pris- och löneekvationer, (2) åtgärder för att förstärka stadsbudgeten har förutsatts. I huvudsak har samma slag av tabeller som i kapitel 10 tagits fram. Av utrymmes- och dispositionsskäl redovisas de emellertid i vissa fall i tabellappendix.

11.1 Dynamisk strategi på medellång sikt

Krav på pris- och lönebildningen

För att uppnå en tillväxt som leder mot full sysselsättning 1990 måste samtliga delar av efterfrågan utvecklas på ett bättre sätt än enligt referensalternativet. Det leder till vissa krav på hur priser och löner bör utveckla sig de närmaste åren. Dessa krav behandlas i föreliggande avsnitt. I avsnitt 11.2 diskuteras möjligheterna att uppnå den eftersträvade utvecklingen.

Nettoexporten måste öka kraftigt de närmaste åren för att uppnå dels en bättre produktionsökning som kan leda till förbättrat sysselsättningsläge och ökade investeringar, dels balans i utrikeshandeln på längre sikt. Denna ökning av nettoexporten beräknas kräva fortsatta relativprissänkningar de närmaste åren. Inflationstakten bör således vara lägre i Sverige än den är i

genomsnitt för OECD-länderna.

Investeringarna måste också öka kraftigt för att dels bidra till den nödvändiga reala efterfrågeökningen de närmaste åren, dels skapa den ökade produktionskapacitet som behövs för att på längre sikt uppnå full sysselsättning. Investeringsökningen kräver en god lönsamhet och relativt höga vinster även de närmaste åren. Dessa krav accentueras av att den internationella räntenivån kan förväntas bli hög de närmaste åren. Lönsamheten i näringslivet måste vara tillräcklig för att göra reala investeringar mer attraktiva än finansiella placeringar. Kraven på ökade investeringar medför också att budgetunderskottet inte får utvecklas så att den inhemska räntenivån drivs upp över den internationella. Även detta skulle nämligen dämpa investeringarna.

För att full sysselsättning skall uppnås måste även den privata konsumtionen bidra till den reala efterfrågeexpansionen. Eftersom den offentliga sektorns ansträngda finanser gör att denna konsumtionsökning inte kan baseras på ökade transfereringar från den offentliga sektorn eller sänkta skatter så måste den i huvudsak komma till stånd genom ökade reallöner. Detta medför i sin tur att företagens prissättning måste vara sådan att priserna ökar långsammare än lönerna. Samtidigt måste i båda fallen ökningstakterna vara låga.

Den offentliga konsumtionen behöver också bidra till den reala efterfrågeökningen. Kommunernas planer tyder nu på en klart dämpad konsumtionsutveckling. Samtidigt vet man att en lägre pris- och löneökningstakt väsentligt förbättrar kommunernas ekonomi och expansionsmöjligheter. På kort sikt beror det på eftersläpningar i uppbörden av kommunalskatt och på längre sikt på att en expanderande nationell ekonomi även ger realt ökande skatteunderlag för kommunerna. Även för kommunernas möjligheter att bidra till produktions- och sysselsättningsökningen är det således väsentligt att inflationen dämpas kraftigt.

Takten i relativprissänkning m m

När det gäller profilen de närmaste åren i pris- och löneutveckling och real expansion har följande överväganden gjorts.

De relativprissänkningar som är nödvändiga för att uppnå balansmålet för utrikeshandeln 1990 har beräknats till ca 10% för perioden 1983–1990. Med hänsyn till önskemålen om att snabbt få upp kapacitetsutnyttjandet och få igång investeringarna har det bedömts som önskvärt att ta ut något mer än den genomsnittliga årliga relativprissänkningen de närmaste åren. Relativpriserna har därför bedömts behöva sänkas med 2 à 3% 1985, 1 à 2% 1986 och ca 1% 1987, se tabell 11.1. Med de internationella prisprognoser som förloppsanalysen baseras på leder det till att den inhemska inflationen skulle behöva komma ner till 3% 1985 och ligga på 4%-nivån 1986 och 1987.

Den internationella räntenivån kan förväntas bli hög de närmaste åren, se avsnitt 10.1. Den inhemska räntans starka beroende av den internationella räntenivån gör att även ränteläget i Sverige torde bli relativt hög. För att industriinvesteringarna ändå skall börja öka torde det medföra att bruttovinstandelen i industrin, som 1983 var ca 30%, i år och de närmaste åren behöver vara ännu högre för att mot slutet av 1980-talet sjunka ner till

Tabell 11.1 Relativpriser 1985–1987 i balansalternativet
Årlig procentuell förändring

	1985	1986	1987
Export			
Priskonkurrerande varor	–3,1	–1,9	–0,4
Tjänster	–2,9	–2,6	–2,5
Import			
Varor exkl olja	–2,2	–1,0	0,5
Tjänster	–2,1	–1,9	–1,7
Privat konsumtion			
Sverige/OECD	–3,0	–1,7	–1,0

Källa: Finansdepartementet.

30%-nivån igen.

Reallönernas utveckling de närmaste åren begränsas uppåt av att lönsamheten måste bli tillräcklig för att investeringsverksamheten skall öka och nedåt av att även den privata konsumtionen bör bidra till den reala efterfrågans och produktionens ökning. Med hänsyn till behoven av att få ner inflationen bör den interna efterfrågeutvecklingen inte vara för snabb 1984. Däremot bör en ökningstakt för den privata konsumtionen på 1–1,5% per år 1985–1987 kunna vara lämplig, en ökningstakt som ligger något under genomsnittet för utvecklingen 1983–1990 enligt långtidsutredningens reala alternativ 1. Det bör åter understrykas att utrymme för en sådan reallöne- och konsumtionstillväxt bara kommer att finnas vid låga nominella pris- och löneökningstal och en snabb produktivitetsökning.

En efterfrågeutveckling i linje med den beskrivna skulle motsvara vad som i genomsnitt krävs 1983–1990 för att full sysselsättning skall uppnås 1990. En ännu snabbare ökning av den reala efterfrågan och av kapacitetsutnyttjandet skulle tendera att öka inflationen vilket i sin tur skulle riskera att avbryta expansionsprocessen. En långsammare real efterfrågeutveckling skulle å andra sidan inte leda till en dämpning av arbetslösheten.

Den sammansättning på efterfrågeutvecklingen som anges innebär en något starkare ökning av den externa efterfrågeökningen (nettoexport) än vad som krävs i genomsnitt för 1983–1990 och en något långsammare inhemsk efterfrågeutveckling (privat konsumtion) än genomsnittligt. Detta motiveras av behovet att stärka bytesbalansen i början av perioden. Särskilt väsentligt är detta efter en så kraftig devalvering som den hösten 1982. Prioriteringen av den externa efterfrågan uppnås i balansalternativet av en kombination av fortsatta relativprissänkningar och budgetförstärkningar. De senare behandlas i resten av avsnitt 11.1.

Krav på budgetförstärkningar på medellång sikt

Målet för förbättring av statens finanser såsom det har preciserats i den medelfristiga analysen är att statens budgetunderskott skall ha reducerats till 40–50 miljarder kr 1990 (i löpande priser). För den konsoliderade offentliga

sektorn innebär det ett underskott i finansiellt sparande på 0–10 miljarder kr.

Att statsbudgeten kan betecknas som balanserad med ett så pass stort underskott beror på dels att investeringsandelen av BNP inte behöver vara lika hög som tidigare, dels att det privata sparandet förväntas öka. Därmed behöver inte den offentliga sektorn spara lika mycket som tidigare för att finansiera de investeringar som krävs. Det ökade privata sparandet gäller både finansiella företag, icke-finansiella företag och hushåll. Dessa beräkningar kommenteras i avsnitt 6.3.

Den medelfristiga analysen visar vidare att behoven för att dels finansiera de reala utgiftsökningar för den offentliga sektorn som förutsätts i alternativ 1A, dels förstärka den offentliga sektorns finanser i stort sett skulle kunna täckas av de ökade inkomster som följer av skatte- och avgiftsunderlagens tillväxt vid en BNP-ökning på ca 2,5% per år 1983-1990. Det bör i sammanhanget understrykas att alternativ 1A förutsätter en mycket återhållsam utgiftsutveckling. Den statliga konsumtionen antas minska med 1 % per år och den kommunala öka med 1 % per år 1983–1990. I princip finns det inte utrymme för några nya reformer under resten av 1980-talet. En snabbare utgiftstillväxt ökar naturligtvis finansieringsbehoven på medellång sikt.

Mot bakgrund av att bedömningar av den framtida tillväxten alltid är behäftade med stora osäkerheter kan man vid utformningen av statens budgetpolitik de närmaste åren inte förlita sig till att tillväxten blir 2,5% per år. Däremot bör man kunna förvänta sig en viss tillväxt även om utvecklingen blir betydligt sämre än enligt långtidsutredningens beräkningar av vad som är möjligt att uppnå i ett medelfristigt perspektiv. En medelfristig strategi för att sanera statsfinanserna bör därför baseras på en lägre tillväxttakt. En lämplig utgångspunkt skulle kunna vara att basera de automatiska inkomstförstärkningarna på en BNP-tillväxt på 1% per år. Denna tillväxt motsvarar ungefär genomsnittet för de senaste tio åren.

Med en sådan utgångspunkt blir kraven på förstärkningar av den offentliga sektorns finanser (givet de utgifter som ingår i de medelfristiga kalkylernas alternativ 1A och givet det målsatta budgetsaldot 1990) 52 miljarder kr för perioden 1983–1990 (1983 års priser). Av detta förstärkningskrav faller huvuddelen på staten. Med ledning av detta framstår budgetförstärkningar av storleken 4–8 miljarder kr per år vara lagom avpassade för en medelfristig strategi för sanering av statsfinanserna.

En ekonomi som tillväxer med endast 1 % per år leder emellertid inte mot full sysselsättning. Tvärtom torde arbetslösheten i en sådan ekonomi öka med i storleksordningen 0,5 % per år. Budgetförstärkningarna kan därför inte ses isolerade från utvecklingen i övrigt. Även om de skulle kunna skapa balans i statsbudgeten förmår de inte ensamma skapa balans i samhällsekonomin. För det senare ändamålet måste budgetförstärkningarna kombineras med en kraftig dämpning av inflationen. I långtidsutredningens balansalternativ förutsätts därför både en dämpad pris- och lönestegringstakt och budgetförstärkningar.

Budgetförstärkningar de närmaste åren

När det gäller takten i budgetförstärkningarna finns det starka skäl som talar för att genomföra större budgetförstärkande åtgärder de närmaste åren. För det första kan man vid en kraftigt dämpad inflation förvänta en real efterfrågeökning från utlandet till följd av devalveringens eftersläpande effekter. Därigenom blir det möjligt att förstärka statsbudgeten och att begränsa den inhemska efterfrågan utan att den totala efterfrågan blir för svag.

För det andra finns det stor risk att de nuvarande stora budgetunderskotten kan medföra ett underskott i bytesbalansen och privat kapitalutflöde som skapar devalveringsförväntningar och valutaoro och tvingar riksbanken att höja räntenivån. Problemen med att finansiera de stora budgetunderskotten kan också medföra att räntenivån på statsobligationer måste sättas högt för att förmå den privata sektorn att öka sitt innehav av statsobligationer i en takt som motsvarar underskotten. En höjning av räntenivån skulle verka hämmande på investeringarna.

För det tredje finns det även en risk att den reala expansionen blir alltför snabb de närmaste åren om inte finanspolitiken är mycket stram. Eftersom investeringsaktiviteten under en lång period har varit låg kan en för snabb höjning av aktivitetsnivån via utbudsrestriktioner av skilda slag driva upp inflationen och därmed avbryta expansionen. Särskilt stor blir risken för en förnyad inflationsvåg om den internationella expansionen blir snabbare än vad långtidsutredningen förutsätter. En sanering av statens finanser och en stram penningpolitik kan också på ett direkt sätt dämpa inflationsförväntningarna.

Å andra sidan torde det vara nödvändigt att höja kapacitetsutnyttjandet relativt kraftigt de närmaste åren för att öka sysselsättningen och få igång investeringarna. Det gör att budgetförstärkningarna de närmaste åren inte heller får vara för snabba så att de pressar ned den reala avkastningen på ett sätt som motverkar investeringsuppgången.

Takten i budgetförstärkningarna de närmaste åren måste således avvägas så att de inte blir för stora med hänsyn till risken för en för svag hemmamarknad och ökad arbetslöshet och inte blir för små så att räntan stiger och inflationen ökar. Att avväga finanspolitiken så att den inhemska efterfrågan varken ökar för snabbt eller för långsamt är således av vital betydelse för en bestående expansion.

Långtidsutredningen har mot bakgrund av ovanstående resonemang (vilket utvecklas ytterligare i avsnitt 11.3) i balansalternativet förutsatt att statsbudgeten förstärks med sammanlagt 18 miljarder kr (1983 års priser) under perioden 1985–1987. Hur dessa budgetförstärkningar skall fördelas över tiden är en stabiliseringspolitisk fråga som måste bedömas mot bakgrund av det aktuella konjunkturläget. Hur de skall fördelas på olika typer av inkomster och utgifter är också i första hand en fördelningspolitisk fråga som långtidsutredningen inte har att ta ställning till. Som ett beräkningstekniskt antagande har budgetförstärkningarna fördelats jämnt över åren 1985–1987 och jämnt över transfereringar till hushåll, företag och kommuner.

Skulle det visa sig att tillväxten i ekonomin blir stabil på en tillräckligt hög

nivå kommer kravet på fortsatta budgetförstärkningar att minska. Mot slutet av 1980-talet kan det t o m visa sig att ett utrymme uppstår för nya reformer och/eller skattesänkningar.

Avslutande kommentar

Grundproblemet de närmaste åren är således enligt långtidsutredningens uppfattning hur en mer förmånlig kombination av pris- och volymökningar än under 1970-talet och början av 1980-talet skall kunna uppnås eller med andra ord hur expansion och pris- och lönestabilitet samtidigt skall kunna realiseras. Phillipskurvan måste förskjutas inåt (jrf avsnitt 3.1). Detta syfte ställer krav både på den ekonomiska politiken och på ekonomins funktionssätt.

11.2 Pris- och lönebildning

Förutsättningar för balansalternativet

I balansalternativet har antagits att inflationen dämpas kraftigt de närmaste åren. Som beskrevs i avsnitt 11.1 är detta en förutsättning för att en stabil tillväxt som leder mot balans i ekonomin 1990 skall kunna realiseras.

De pris- och löneökningstakter som balansalternativet bygger på tar sin utgångspunkt i bilden av den svenska ekonomin enligt den preliminära nationalbudgeten för 1984. Den innebär att timlönerna stiger med 6 % 1984 och att inflationen under loppet av 1984 uppgår till nivån 4 % (6,6 % i genomsnitt mellan åren 1983 och 1984).

Kraven på relativprissänkningar de närmaste åren medför att inflationen skulle behöva dämpas ytterligare 1985. Behoven av att via ökad nettoexport förstärka produktionen medför att timlönerna bara får öka med 5 % 1985 och konsumentpriserna med 3 %. Detta är således lägre än genomsnittet för OECD-länderna men innebär trots det att inflationen bara kommer ner till vad som 1983 gällde för den viktiga handelspartnern Förbundsrepubliken Tyskland.

Under 1986 och 1987 minskar behoven av relativprissänkningar något. Samtidigt torde det både vara möjligt och sannolikt att reallönerna ökar något snabbare än 1985 (under förutsättning att inflationen har dämpats så kraftigt som förutsätts). Därför baseras kalkylerna för dessa år på 7 % timlöneökning och 4 % inflation. Den reallöneökning på 3 % per år som förutsätts för dessa båda år ligger över det genomsnitt på 2 % per år som har beräknats för perioden 1983–1990. Förutsättningarna om den relativt höga reallönetillväxten baseras både på att företagen i balansalternativet har en god ekonomi (i termer av lönsamhet och produktivitetsstegring) vilken torde medge reallöneökningar och på att sådana reala löneökningar är önskvärda med hänsyn till behoven av att öka aktivitetsnivån i ekonomin. Samtidigt står det helt klart att reallöneökningarna, vilket redan påpekats, bara kan komma till stånd vid låga nominella ökningstakter.

I detta sammanhang är det viktigt att påpeka att långtidsutredningen förutsätter att den svenska kronans kurs gentemot SDR är oförändrad. En

Tabell 11.2 Priser och löner 1983–1987
Årlig procentuell förändring

	Referensalternativ				Balansalternativ			
	1984	1985	1986	1987	1984	1985	1986	1987
Timlön	9,3	10,5	9,6	8,2	5,9	5,1	7,2	7,2
Konsumentpris	9,3	8,3	7,5	7,1	6,6	3,0	4,3	4,0
Produktionspris i industrin	8,1	7,1	6,8	6,0	4,8	2,9	3,6	4,1

Källa: Finansdepartementet.

lägre inhemsk inflation kan naturligtvis åstadkommas, vilket i sin tur förutsätter att kronan revalveras. En sådan valutapolitik förutsätter dock att styrkan i ekonomin i termer av bytesbalans och konkurrenskraft är tillräckligt god.

Jämfört med referensalternativet, vilket är baserat på pris- och löneekvationer som återger 1970-talets pris- och lönebildning, skulle således både pris- och löneökningstakten behöva vara 5 procentenheter lägre 1985, se tabell 11.2. Därefter skulle inflationen i balansalternativet behöva vara ca 3 procentenheter lägre. Skillnaden i nominella löneökningstakter avtar mot slutet av perioden till följd av att löneökningstakten i referensalternativet successivt dämpas av den snabbt ökande arbetslösheten.

Beräkningstekniskt förutsätts samma löneutveckling i alla sektorer. Den faktiska utvecklingen kan bli annorlunda eftersom lönsamma och expanderande sektorer tenderar att uppvisa högre löneökningar än andra.

En viktig fråga i detta sammanhang är hur balansalternativets pris- och löneutveckling skall kunna realiseras. För att bedöma det behandlas i nästa avsnitt frågan om vad som bestämmer pris- och löneökningarna och möjligheterna att påverka pris- och lönebildningen.

Pris- och lönebildningen

Som en bakgrund till långtidsutredningens förslag rörande hur en dämpning av pris- och löneökningstakterna skall kunna understödjas behandlas närmast de faktorer som i högre grad påverkar pris- och lönebildningen och hur de kan tänkas utvecklas de närmaste åren. Till viss del har kommentarerna karaktären av hypoteser, eftersom kunskaperna på detta område inte är heltäckande.

Tillgängliga studier av pris- och lönebildningen tyder på att den *internationella prisutvecklingen* har stor betydelse för den inhemska pris- och löneutvecklingen.[1] I första hand inverkar omvärldens priser på den konkurrensutsatta sektorns priser. Med en viss eftersläpning påverkas även lönerna i den konkurrensutsatta sektorn och lönerna och priserna i resten av ekonomin (EFO-modellen).

Kostnader och *valutakurser* kan emellertid inverka på relationen mellan utländsk och inhemsk inflation. En snabbare kostnadsutveckling i Sverige än i omvärlden kan medföra höjda relativpriser. Devalveringar kan sänka

[1] Se t ex A Forslund, Y Lindh, *Prisbildning på sektornivå*, bilaga 16 till LU 84, SOU 1984:7.

relativpriserna men medför risk för ökad inhemsk inflation. Revalveringar kan å andra sidan avskärma Sverige från omvärldens inflation. Tillgängliga studier tyder emellertid på att revalveringar på kort sikt bara delvis dämpar den inhemska inflationen. Delvis höjer de relativpriserna. Å andra sidan kan institutionella förhållanden tänkas påverka revalveringarnas betydelse för den inhemska inflationen, exempelvis klausuler i löneavtal som ger automatiskt genomslag av revalveringar på löneökningarna. Eftersom långtidsutredningen förutsätter oförändrad kurs för den svenska kronan under resten av 1980-talet analyseras inte betydelsen av valutakursförändringar i kalkylerna.

Den internationella inflationen förväntas vara låg de närmaste åren vilket förutses bidra till att dämpa även den inhemska inflationen. Enligt långtidsutredningens beräkningar räcker det emellertid inte med att komma ner till samma prisstegringstakt som genomsnittet för industriländerna. Kostnadsutvecklingen måste därför vara lägre i Sverige än i omvärlden de närmaste åren. Till en sådan lägre kostnadsutveckling bidrar de relativt snabba produktions- och produktivitetsökningar som följer av devalveringarna.

Efterfrågan har säkerligen betydelse för prisernas och lönernas utveckling även om det är svårt att belägga detta samband i ekonometriska studier. Faktorer som bedöms få betydelse för pris- och löneutvecklingen de närmaste åren är hastigheten i konjunkturuppgången, hur jämn uppgången blir, spänningar mellan utvecklingen på export- och hemmamarknaden och finanspolitikens restriktivitet.

Det efterfrågemått som fungerar bäst i löneekvationer är *bristen på yrkesarbetare*. Denna faktor är i hög grad påverkbar vilket diskuteras mer i avsnittet om arbetsmarknadspolitik och yrkesmässig och geografisk rörlighet nedan. I den mån bristen på yrkesarbetare är en indikator på efterfrågeläget på hela arbetsmarknaden minskar emellertid möjligheterna att påverka lönebildningen enbart via utbudet av yrkesarbetare.

Förväntningarna spelar sannolikt en stor roll för pris- och löneutvecklingen. De orsakar betydande trögheter i inflationstakterna och kommer i studier av pris- och lönebildningen till uttryck via tidsmässiga eftersläpningar i förklaringsvariablerna och trendfaktorer.[1] I viss utsträckning är förväntningarna adaptiva dvs baserade på historiska erfarenheter. Även andra faktorer kan emellertid inverka på förväntningarna, exempelvis regeringsdeklarationer rörande mål för pris- och löneökningarna och sannolika ekonomiskpolitiska reaktioner på en icke önskad utveckling. Ytterligare en faktor som kan ha betydelse för förväntningarna är användandet i avtalsförhandlingarna av allmänt accepterade metoder för att bestämma löneutvecklingen. Ett exempel på en sådan metod är den s k EFO-modellen, se nedan. En allmän tillämpning av sådana metoder torde ha en stabiliserande inverkan på pris- och löneförväntningarna.

Betalningsförmågan hos företagen har troligen spelat en stor roll för löneutvecklingen det senaste decenniet (jfr EFO-modellen). Höga vinster och god likviditet kan inverka både på avtalsmässiga löneökningar och löneglidning. Denna typ av samband försämrar möjligheterna de närmaste åren att samtidigt komma ner till låga inflationstakter och uppnå en expansion av produktion och investeringar eftersom det senare torde kräva

[1] En teori för hur dessa trögheter uppstår har utvecklats i A M Okun, *Prices and Quantities*, A Macroeconomic Analysis, Oxford 1981.

en god lönsamhet. Införandet av löntagarfonder kan i detta sammanhang dämpa spänningen mellan löne- och vinstandelen av förädlingsvärdet och har därigenom av LO framhållits som dämpande på de nominella löneökningarna vilket bestrids av SAF.

Den offentliga sektorn kan på olika sätt inverka på pris- och lönebildningen. Arbetsgivaravgifter, mervärdeskatt, andra indirekta skatter och inkomstskatt kan på olika sätt höja priser och kostnader. Höjda skatter och avgifter dämpar emellertid samtidigt efterfrågan vilket motverkar inflationseffekterna. I detta sammanhang kan påpekas att de beslutade sänkningarna av marginalskatterna 1983–1985 under andra hälften av 1980-talet kan bidra till lägre löneökningar genom att de medger ett bättre realt utbyte av givna nominella löneökningar. Den offentliga sektorns efterfrågan på arbetskraft kan vidare inverka på löneökningarna. Den sannolikt långsammare ökningstakten för offentliga inkomster och utgifter de närmaste åren jämfört med under 1970-talet kan därmed vara en faktor som dämpar inflationen. Andra "offentliga" faktorer som kan inverka på inflationen de närmaste åren är subventioner, administrerade priser, förekomsten av indexeringar av de offentliga utgifterna och den offentliga sektorns uppträdande som arbetsgivare.

Även *fördelningsfrågorna* har troligen stor betydelse för lönebildningen. Spänningar mellan olika delar av arbetsmarknaden kan leda till att löneökningarna relateras till andra grupper snarare än till vad som för samtliga löntagare vore mest fördelaktigt. I detta sammanhang kan skatteomläggningarnas utformning vara väsentlig. Faktorer av detta slag har emellertid inte kunnat fångas upp i de ekonometriska analyserna av pris- och lönebildningen.

Andra förhållanden som kan ha betydelse de närmaste åren är huruvida löneförhandlingarna kommer att vara centraliserade eller ej, förekomsten av följsamhetsklausuler i löneavtalen och avtalsperiodernas längd. I princip finns också möjligheter till statlig inkomstpolitik, pris- och lönekontroll m m som kan komma att påverka prisernas och lönernas utveckling.

Den studie av lönebildningen som har utförts i anslutning till långtidsutredningen (se avsnitt 10.2) tyder på att löneökningstakterna under senare delen av 1970-talet och början av 1980-talet har varit lägre än vad ekvationer skattade för tidigare perioder predikterar. Det antyder att beteendet på arbetsmarknaden har ändrats i en för inflationsdämpningen gynnsam riktning. Referensalternativet i kapitel 10 baserades på att löneökningarna 1985 och framåt följer de samband som rådde före slutet av 1970-talet. Timlöneökningen 1985 beräknas i referensalternativet till drygt 10 %. Hade i stället sambanden från slutet av 1970-talet och början av 1980-talet tillämpats skulle ökningstakten bli knappt 8 %. De 5 % som krävs i balansalternativet uppnås således inte heller med sambanden från den senaste perioden.

Sammanfattningsvis kan ett antal faktorer komma att bidra till lägre pris- och lönekostnadsökningar de närmaste åren: Låg internationell inflation, produktivitetsökningar, inga större arbetsgivaravgiftshöjningar eller andra skattehöjningar, låg expansionstakt i den offentliga sektorn och marginalskattesänkningar. Å andra sidan finns det faktorer som kan tendera att höja pris- och löneökningstakten: Den relativt goda lönsamheten i utgångsläget och det ökade kapacitetsutnyttjandet. I följande två avsnitt diskuteras

möjligheterna att via arbetsmarknadspolitiken och nya lönemodeller förstärka antiinflationspolitiken.

Arbetsmarknadspolitik och yrkesmässig och geografisk rörlighet

Studier av pris- och lönebildningen tyder, som redan nämnts, på att brist på arbetskraft påverkar pris- och löneökningarna. Det kommer exempelvis till uttryck i det samband som på kort sikt har observerats mellan inflation och arbetslöshet, den s k Phillipskurvan (jfr diagram 3.1). Brist på yrkesarbetare får vidare ett väsentligt utslag på främst löneglidningen i ekonometriska studier (jfr avsnitt 10.2).

Arbetsmarknaden är inte en enda homogen marknad utan består av ett stort antal geografiskt och yrkesmässigt åtskilda marknader. I en expansionsfas av det slag som balansalternativet representerar är det troligt att det relativt snart uppstår brist på arbetskraft på vissa marknader trots att det fortfarande finns överskott på andra. Det kan leda till snabbare löneökningar där brist på arbetskraft uppstår. Via spridningsmekanismer av olika slag, inkl förtjänstutvecklingsgarantier och andra institutionaliserade sådana mekanismer, kan det höja löneökningstakten i hela ekonomin. Det är troligen mekanismer av detta slag som gör att variabeln brist på yrkesarbetare får ett signifikant utslag i löneekvationer. Brist på arbetskraft kan också direkt ta sig uttryck i höjda varupriser utan att den dessförinnan påverkar lönerna. Detta antyds av Phillipskurvan där ett direkt samband mellan arbetsmarknadsläge och inflation kan spåras.

Vid en snabb produktionstillväxt de närmaste åren kan en hög yrkesmässig och geografisk rörlighet hos arbetskraften minska expansionens inflationsdrivande krafter. Mot denna bakgrund diskuteras i detta avsnitt den yrkesmässiga och geografiska rörligheten.

Man kan inledningsvis konstatera att flyttningsbenägenheten i Sverige har varit relativt konstant under de senaste 50 åren, att huvuddelen av antalet flyttningar hänger samman med ändrade familjeförhållanden och att de skillnader mellan åren som ändå förekommer i flyttningsbenägenheten samvarierar med arbetsmarknadskonjunkturen.[1] Bostadsbytesfrekvensen har vidare varit nästan dubbelt så hög i Förenta Staterna som i Sverige och andra västeuropeiska stater. I Sverige byter genomsnittspersonen bostad ca 10 gånger under livet varav 8 byten sker inom samma lokala arbetsmarknad.

I den regionala studie som har gjorts i anslutning till långtidsutredningen konstateras att antalet flyttningar över kommungräns har minskat stadigt under perioden 1974–1982 från ca 390 000 till 290 000 personer. Genomsnittet för perioden är 330 000 personer. Antalet flyttande beräknas behöva öka till ca 350 000 personer per år under resten av 1980-talet.[2]

Den regionala studien tyder vidare på att industrins strukturomvandling behöver vara mycket snabb under resten av 1980-talet för att balans skall nås i ekonomin 1990. Modellkalkyler antyder att nästan hälften av de arbetsställen i industrin som fanns 1980 skulle ha lagts ner före 1990 och till största delen ha ersatts av nya eller förnyade arbetsställen (se avsnitt 7.10). Även om sådana kalkyler kan diskuteras visar de att strukturomvandlingen i industrin torde behöva vara hög.

[1] Uppgifterna i detta stycke bygger på Einar Holm, Sture Öberg: Hushållsförändringar som förklaring till flyttningar, *Sociala aspekter på regional planering, 8 forskare om regionalpolitik,* SOU 1984:1.

[2] ERU, *Regional analys,* bilaga 9 till LU 84, SOU 1984:6.

Sammantaget tyder detta på att en hög rörlighet behövs under resten av 1980-talet för att balans skall uppnås i den svenska ekonomin. Till stor del torde denna rörlighet uppstå som en konsekvens av den ökade tillväxten. Troligen behövs dessutom omfattande insatser från samhällets sida för att en generell tillväxt skall kunna kombineras med pris- och lönestabilitet.

Arbetsmarknadspolitiken har de senaste åren till följd av den svaga ekonomiska utvecklingen fått inriktas på olika former av sysselsättningsskapande verksamhet. Kostnaderna för kontant arbetsmarknadsstöd har också ökat kraftigt. Under de närmaste åren torde arbetsmarknadspolitiken behöva fortsätta att spela en aktiv men mer expansionsinriktad roll, under förutsättning att konkurrenskraften bevaras och expansionen i ekonomin håller i sig. En inriktning av *arbetsmarknadsutbildningen* på att tillgodose behovet av yrkesutbildad arbetskraft för att undvika s k flaskhalsproblem främst i industrin och en effektiv *arbetsförmedling* framstår som väsentliga inslag i en sådan politik. En omläggning av arbetsmarknadspolitiken i denna riktning har redan påbörjats. *Statligt flyttningsstöd* är en annan samhällsinsats som avser att påverka den geografiska rörligheten och som kommer att vara betydelsefull under kommande år.

En annan faktor som kan ha en gynnsam inverkan på rörligheten och därmed verka dämpande på lönestegringstakten är den sänkning av marginalskatterna som genomförs 1983–1985. Den ökar det ekonomiska utbytet för den enskilde av att byta till ett högre betalt arbete. Naturligtvis finns det många faktorer vid sidan av lönen som har betydelse för benägenheten att byta arbete. Arbetets innehåll, arbetsmiljön, arbetsorganisationen m m är också betydelsefulla allokeringsmekanismer. En utbyggd sysselsättningsgaranti i stil med tjänstledighetsprinciperna för offentligt anställda skulle möjligen kunna öka villigheten att pröva nya arbeten. Olika former av rekryteringsstöd som reducerar företagens kostnader vid nyanställning av personal kan också bidra till en dämpad inflation och ökad expansion.

Metoder för att bestämma löneökningarna

Ett av huvudproblemen de närmaste åren kommer att vara hur pris- och löneökningarna skall kunna begränsas till vad som krävs för att uppnå och vidmakthålla full sysselsättning, balans i utrikeshandeln etc. En faktor som skulle kunna medverka till en gynnsam utveckling är om en bred uppslutning skulle kunna skapas kring en metod att bestämma löneökningarna i stil med EFO-modellen.[1] Ett visst arbete av detta slag pågår hos arbetsmarknadens parter. De tankar som ligger bakom EFO-modellen har under de senaste decennierna spelat en stor roll för lönebildningen i Sverige. Grundtanken är att utrymmet för löneökningar i den konkurrensutsatta delen av ekonomin (k-sektorn) bestäms av den internationella prisstegringstakten och produktivitetsökningen i k-sektorn. Genom att k-sektorn är löneledande blir löneökningarna desamma även i resten av ekonomin.

Fördelen med EFO-modellen är att den är *enkel* och att den rätt tillämpad ger en löneutveckling som leder till *bevarad konkurrenskraft*. De löneökningar som bestäms är i teorin förenliga både med oförändrade relativpriser och oförändrad vinstandel. De kraftiga svängningarna i den internationella

[1] G Edgren, KO Faxén, CE Odhner: *Lönebildning och samhällsekonomi*, "EFO-rapporten", Stockholm 1970.

Tabell 11.3 Prisutveckling m m i industrin 1980–1990
Årlig procentuell förändring

Världsmarknadspris (i SEK)	7,3
Produktivitet	3,8
Totalt	**11,4**
Bidrag till timlönens utveckling:	
Relativprissänkning	– 1,5
Vinstmarginalökning	– 1,1
Förändring i insatsvarupriser, indirekta skatter och subventioner	– 1,0
Arbetsgivaravgiftshöjning	– 0,4
Totalt	**– 4,0**
Timlön	**7,1**

Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

inflationen, oljeprisstegringarna och svängningarna i växelkurser fr o m början av 1970-talet har emellertid gjort EFO-modellen svår att tillämpa i praktiken.

Vidare tar EFO-modellen i sin enklaste form (timlön = världsmarknadspris + produktivitet) inte hänsyn till ett antal faktorer som kan behöva modifiera lönebildningen, särskilt om utgångsläget kännetecknas av betydande obalanser. Detta illustreras i tabell 11.3 av prisutvecklingen m m i industrin 1980–1990 enligt långtidsutredningens kalkyler. En enkel beräkning enligt tabellens övre del skulle ge ett utrymme för timlöneökningar på 11,4 % per år. För att uppnå balans i ekonomin 1990 behöver emellertid både relativpriserna sänkas och vinstmarginalerna höjas under perioden vilket reducerar löneökningsutrymmet med 1,5 resp 1,1 % per år. Vidare innebär förändringar i arbetsgivaravgifter, indirekta skatter, subventioner och insatsvarupriser ytterligare reduktioner med sammanlagt 1,4 % per år. Därmed blir den timlöneökning som är förenlig med att balans i ekonomin skall uppnås 1990 inte 11,4 % utan 7,0 % per år.

En stor del av den nödvändiga anpassningen mot balans i form av sänkta relativpriser har redan skett 1980–1983. För resten av 1980-talet är bilden därmed annorlunda. Syftet med att redovisa dessa kalkyler är emellertid inte att ange vad som krävs för resten av 1980-talet utan att illustrera att den enklaste formen av EFO-modellen kan behöva modifieras på ett antal punkter om den skall kunna tillämpas i en situation där balans i ekonomin eftersträvas.

Tabell 11.3 illustrerar att det borde vara möjligt att som underlag för löneförhandlingarna beräkna vilket löneutrymme som är förenligt med att ekonomin utvecklas mot balans. Naturligtvis kommer det alltid att finnas osäkerheter i denna typ av beräkningar och beräkningarna måste revideras i takt med att ny information framkommer.

Det finns även andra tänkbara utgångspunkter för nya lönemodeller än EFO-modellen. Den enklaste är förmodligen att utgå ifrån en målsatt inhemsk inflation och en önskvärd sysselsättningsutveckling och därefter precisera vilka löneökningar som är förenliga med denna. Därmed skulle preciseringen av löneökningarna i viss utsträckning kunna frigöras från prognoser av internationella priser vilka är svåra att göra. En annan

möjlighet är att utgå från lönekostnadsutvecklingen i andra länder, särskilt länder som Förbundsrepubliken Tyskland, vilka betyder mycket som konkurrenter till Sverige.

Vad som talar för att en allmän tillämpning av en modifierad EFO-modell eller en annan allmänt accepterad metod för att bestämma löneökningarna skulle kunna ha en gynnsam effekt på pris- och lönebildningen är att förväntningar av skilda slag sannolikt har en stor betydelse för prisernas och lönernas utveckling. En uppslutning kring en lönemodell skulle kunna förändra förväntningarna och därmed påverka inflationen. Dessutom visar långtidsutredningens analyser något förenklat uttryckt att alla står som vinnare om inflationen dämpas. Företagen blir lönsamma och kan expandera. Löntagarnas reallöner kan öka och sysselsättningen förbättras. De stigande genomsnittliga reallönerna lindrar också de problem som följer av att skilda grupper erhåller olika löneförbättringar.

En modell för att bestämma löneökningarna skulle även kunna återverka på den ekonomiska politiken. Den kan exempelvis läggas till grund för pris- och löneökningar i den statliga budgeten. Finans- och penningpolitiken kan utformas så att den understöder de resultat man kommer fram till vid tillämpning av lönemodellen och valutapolitiken kan föras i linje med förutsättningarna för lönemodellen. Det torde emellertid kräva inte bara en uppslutning från arbetsmarknadens parter utan också en politisk uppslutning omkring lämpligheten av att tillämpa en sådan lönemodell.

Löneförhandlingarna i Sverige har av tradition skötts av arbetsmarknadens parter. Det ligger ett stort värde i att så har kunnat ske och i att parterna har tagit ansvar för de uppgörelser som har träffats. För att undvika missförstånd bör understrykas att långtidsutredningen *inte* föreslår någon ändring i de organisatoriska ramarna kring löneförhandlingarna. Det som är väsentligt i utredningens resonemang är att uppslutning kan nås om en metod för att bestämma löneökningarna vilket skulle kunna ha en stabiliserande inverkan på pris- och lönebildningen.

11.3 Finans- och penningpolitiken

Av diskussionen i avsnitt 10.8 framgick att ett budgetunderskott som under perioden förblir ungefär oförändrat som andel av BNP skapar stora problem på kreditmarknaden. För att minska risken för finansiell utträngning av företagens investeringar och underlätta en varaktig nedgång i inflationstakten bör därför finanspolitiken vara stram de närmaste åren. Tillsammans med en konsekvent och stram kreditpolitik torde detta bidra till att bryta inflationsförväntningarna och därmed också underlätta löneavtal på en låg nominell nivå.

Kravet på budgetförstärkningar under de närmaste åren har redan berörts i avsnitt 11.1. Det torde vara förknippat med stora svårigheter att uppnå den ökning av BNP med ca 2,5 % per år 1983–1990 som ligger i utredningens alternativ 1. En medelfristig strategi för att sanera statsfinanserna bör därför inte utgå från att produktionstillväxten blir så snabb. En rimlig utgångspunkt skulle kunna vara att räkna med en BNP-ökning på 1 % per år 1983–1990. Vid en sådan utveckling skulle kravet på budgetförstärkning genom särskilda

åtgärder bli ca 6 miljarder kr per år de närmaste åren.

Enligt utredningens mening är det emellertid också av andra skäl nödvändigt att utöver den långsiktigt återhållsamma utgiftsexpansionen vidta budgetförstärkande åtgärder under de närmaste åren.

Det finns en risk för att den ekonomiska aktiviteten annars kommer att öka alltför snabbt. I balansalternativet stiger BNP med ca 3 % per år 1985 och 1986 och ca 2 % 1987 (se avsnitt 11.4) *efter* budgetförstärkningarna. Utan budgetförstärkningar skulle BNP stiga ytterligare ca 0,5 % per år förutsatt att budgetförstärkningarna i stort sett helt påverkar den reala efterfrågan och inte påverkar priserna. Det är naturligtvis svårt att avgöra vilken effekt en sådan ytterligare ökning av efterfrågan skulle kunna få på priserna. Med hänsyn till att redan 3 % tillväxttakt är hög finns det en risk för att en betydande del av en extra efterfrågeökning resulterar i inflation.

Särskilt i en situation där investeringsaktiviteten under en så lång period varit låg kan en produktionsökning lätt leda till flaskhalsar som på olika sätt verkar inflationsdrivande. I balansalternativet beräknas produktionskapaciteten i industrin vara i stort sett oförändrad mellan 1983 och 1985 för att därefter till följd av en ökad investeringsverksamhet stiga med 3–4 % per år 1986 och 1987. Industriproduktionen stiger med i genomsnitt drygt 5 % per år 1983–1985 *efter* budgetförstärkningarna. Det innebär att kapacitetsutnyttjandet ökar mycket snabbt 1983–1985, från ca 90 % 1983 till ca 100 % 1985.[1] I stort sett bibehålls fullt kapacitetsutnyttjande 1986 och 1987. Ytterligare ökningar av den reala efterfrågan torde bli svåra att tillgodose med produktion inom landet.

Balansalternativet baseras på en kombination av relativprissänkningar och budgetförstärkningar för att inom ramen för en relativt snabbt stigande efterfrågan ge prioritet åt den externa efterfrågan. Totalt ökar BNP med ca 8 % 1984–1987. I balansalternativet svarar nettoexporten för en efterfrågeökning på ca 3,5 % av BNP och konsumtion och investeringar för en efterfrågeökning på ca 4,5 % av BNP. Utan relativprissänkning och budgetförstärkning hade tillväxten blivit lägre (ca 6 %). Nettoexporten hade därvid svarat för en minskning av efterfrågan med 1 % av BNP och den inhemska efterfrågan för en ökning motsvarande 7 % av BNP.

Efter en så kraftig devalvering som den i oktober 1982 bör den inhemska efterfrågan inte öka för snabbt. Därigenom understöds inflationsdämpningen och ges utrymme för den externa efterfrågan att öka. Balansalternativet innebär successivt stigande ökningstakter för den interna slutliga efterfrågan (konsumtion och investeringar): Ca 0,5 % 1984, ca 1 % 1985 och ca 1,5 % vardera året 1986 och 1987. Även i detta avseende bör den kombination av relativprissänkningar och budgetförstärkningar som balansalternativet bygger på vara rimlig.

Vidare kan nämnas att utan budgetförstärkningar skulle bytesbalansen bli sämre än vad som redovisas i balansalternativet. En sådan utveckling skulle kunna bidra till devalveringsförväntningar och tendera att höja räntenivån. Försämringen skulle öka varje år och 1987 uppgå till ca 8 miljarder kr.

Ett annat viktigt argument för budgetförstärkande åtgärder under de närmaste åren är att en sanering av statens finanser tillsammans med en konsekvent och stram kreditpolitik torde vara av avgörande betydelse för

[1] Kapacitetsutnyttjandet mäts som relationen mellan produktion och ett uppskattat kapacitetsmått. Detta har beräknats som produkten av normal kapitalproduktivitet (produktion/kapitalstock) och faktisk kapitalstock.

möjligheten att bryta inflationsförväntningarna. Genom en stram utformning av finanspolitiken kan på detta sätt en varaktig nedgång i inflationstakten möjliggöras utan höga realekonomiska kostnader i termer av arbetslöshet och minskad produktion.

Ytterligare ett skäl för budgetförstärkningar under perioden fram till 1987 har att göra med de problem som finansieringen av budgetunderskottet skapar på kreditmarknaden. Den ökade privata likviditeten som budgetunderskottet medför kan skapa tendenser till privat kapitalutflöde samtidigt som inflationsbekämpningen försvåras. En fortsatt betydande finansiering hos allmänheten och då speciellt hos företagen verkar också ränteuppdrivande och kan på det sättet motverka den nödvändiga investeringsuppgången. Även efter de budgetförstärkningar som ingår i balansalternativet ökar andelen statspapper i företagens finansiella portföljer från ca 10 % 1983 till ca 15 % 1987. Utan budgetförstärkningar skulle företagen behöva öka sitt statspappersinnehav med ytterligare 25–30 miljarder kr under perioden fram till 1987. Risken för spänningar på kreditmarknaden skulle då accentueras.

Finanspolitiken måste också i andra avseenden ges en sådan utformning att inflationsbekämpningen underlättas. En alltför snabb ökning av inkomstskatter och arbetsgivaravgifter kan t ex försvåra en positiv reallöneutveckling vid låga nominella löneavtal. Utredningen har mot denna bakgrund räknat med oförändrad statlig inkomstskattekvot efter 1985 och en oförändrad kommunal utdebitering efter 1984.

Såsom framgått av avsnitt 7.8 kommer kreditpolitiken under de närmaste åren att ställas inför svåra avvägningsproblem. De budgetförstärkningar som lagts in i balansalternativet minskar dock spänningarna på kreditmarknaden och underlättar i viktiga delar utformningen av kreditpolitiken. Det gäller å ena sidan att föra en kreditpolitik som är tillräckligt stram för att vara förenlig med en varaktig nedgång i inflationen. Å andra sidan måste erforderligt utrymme skapas på kreditmarknaden för att en nödvändig investeringsuppgång i den privata sektorn inte skall hämmas av brist på kapital. Samtidigt begränsas det kreditpolitiska handlingsutrymmet av vårt internationella beroende.

Vad beträffar den internationella ränteutvecklingen räknar utredningen med fortsatt relativt höga realräntor i början av perioden. Trycket uppåt på räntorna under dessa år förstärks av en relativt stark internationell konjunktur med hög kreditefterfrågan. Den amerikanska räntenivån som i stor utsträckning styr den internationella utvecklingen beräknas under de närmaste åren också hållas uppe av fortsatt stora offentliga underskott. Då utredningen räknar med att den internationella inflationen skall kunna hållas kring 5 % bör dock förutsättningarna för en varaktig nedgång i den nominella räntenivån vara goda mot slutet av 1980-talet. Realräntan skulle då kunna komma ner på historiskt sett mer normala nivåer.

I balansalternativet beräknas pris- och kostnadsläget i Sverige utvecklas gynnsamt i förhållande till omvärlden. Trots detta räknar utredningen med att det svenska ränteläget hela perioden fram till 1987 ligger något över omvärldens. Orsaken till detta är i första hand att finansieringen av budgetunderskottet även under de närmaste åren kräver en relativt hög

ränta. Trots att budgetunderskottet minskar avsevärt kommer nämligen upplåningen hos allmänheten, och då i första hand hos företagen, att vara mycket betydande under de närmaste åren. Detta förklaras av att statens upplåning utomlands upphör samtidigt som finansieringen i banksektorn minskar i betydelse.

Räntepolitiken har förutsatts bli utformad så att den privata kapitalbalansen är ungefär i jämvikt. Då en betydande del av den privata utlandsskulden förfaller under perioden fram till 1987 kan detta bidra till att ställa krav på en viss räntemarginal i förhållande till omvärlden. Alternativet till detta skulle vara att staten skulle fortsätta att låna utomlands trots att balans i utrikeshandeln uppnåtts. Med en sådan uppläggning av politiken skulle ett privat kapitalutflöde kunna accepteras och räntenivån kunna vara något lägre. Diagram 11.1 visar de korta marknadsräntornas utveckling under 1980-talets första år i Sverige och utomlands samt de antaganden om ränteutvecklingen som utredningen lagt in fram till 1987. Det framgår att det inhemska ränteläget redan i dagsläget ligger 1 à 2 procentenheter över omvärlden och att detta förhållande i stort antagits bestå under perioden fram till 1987.

Utredningens antaganden om en räntemarginal på ca 1 procentenhet gentemot omvärlden och en relativt gynnsam pris- och kostnadsutveckling bedöms vara förenliga med en stabil växelkurs under perioden. Kan inflations- och kostnadsutvecklingen i ett längre perspektiv fås ned på en så

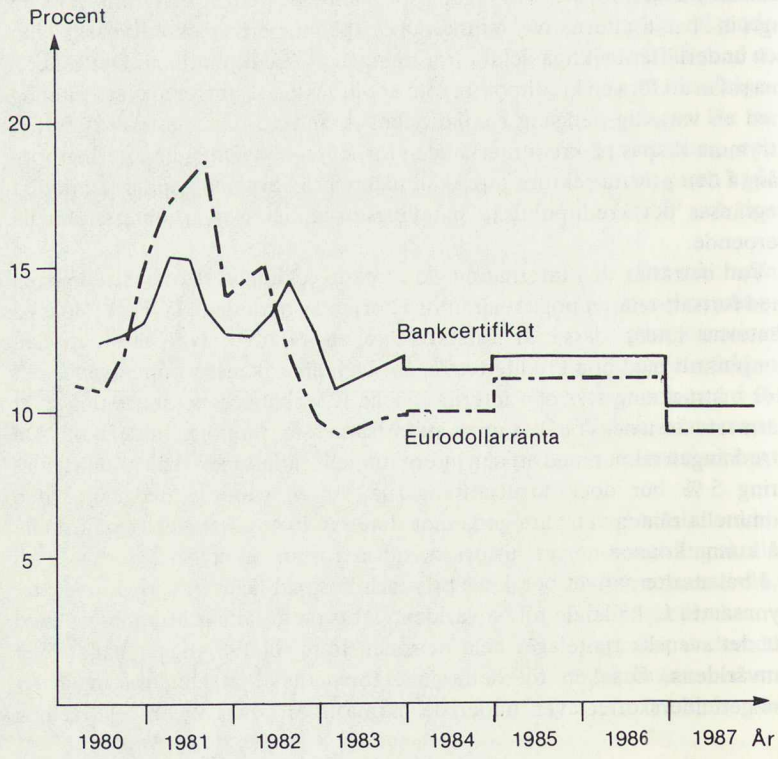

Diagram 11.1 Korta marknadsräntor internationellt och i Sverige 1980–1987 i balansalternativet
Källor: BIS data bank och finansdepartementet.

låg nivå att permanenta bytesbalansöverskott genereras skapas naturligtvis förutsättningar för en revalveringspolitik. Möjligheterna att avskärma sig från prisimpulser utifrån skulle då öka.

11.4 Real utveckling

Bruttonationalprodukt

Den totala produktionstillväxten i ekonomin blir betydligt bättre i balansalternativet än i referensalternativet under perioden 1983–1987, se diagram 12.6. Anledningen till detta är den lägre inhemska inflationen. Den långsammare lönekostnadsökningen medför en förbättrad vinstutveckling i näringslivet, trots att den konkurrensutsatta delen sänker sina relativpriser gentemot omvärlden. Både relativprissänkningarna och den bättre vinstutvecklingen leder till andelsvinster såväl på export- som på hemmamarknaden. Även för den offentliga sektorn innebär den långsammare löneökningen i balansalternativet en förbättrad finansiell situation, vilket antas medföra en snabbare kommunal konsumtionsökning. Den högre efterfrågan på inhemska varor och tjänster samt det bättre vinstläget påverkar även investeringsviljan positivt, varför efterfrågan på investeringsvaror stiger kraftigt.

Under perioden 1983–1987 ökar BNP med totalt 11 % mer i balansalternativet än i referensalternativet. Den högre produktionstillväxten beräknas öka produktiviteten med totalt ca 7 % under perioden relativt referensalternativet. Det medför att sysselsättningsnivån 1987 mätt i arbetade timmar ökar med 4 % vilket med hänsyn till skillnader mellan alternativen i arbetskraftsutbud och medelarbetstider motsvarar 200 000 färre arbetslösa.

De negativa konsekvenserna av den högre svenska inflationen i referensalternativet resulterar i huvudsak i lägre tillväxt och högre arbetslöshet. Orsaken till detta är, som tidigare nämnts, framför allt de förutsättningar om oförändrad finanspolitik och fasta växelkurser som kalkylerna i referensalternativet bygger på.

Försörjnings- och bytesbalans

Den lägre inhemska inflationen i balansalternativet medför att de relativa priserna i utrikeshandeln sänks med totalt drygt 5 % under prognosperioden. Trots att priserna ökar långsamt kan industrin höja sin bruttovinstandel på grund av låga kostnadsökningar. Både relativprissänkningarna och den gynnsamma vinstutvecklingen medverkar till att exporten ökar betydligt snabbare än i referensalternativet där relativpriset höjs samtidigt som vinstsituationen blir sämre. Försörjningsbalansen i balansalternativet redovisas i tabell 11.4.

Importen utvecklas på ett likartat sätt i de båda alternativen vilket beror på att olika krafter balanserar varandra. Den större efterfrågan och det högre kapacitetsutnyttjandet ökar importen i balansalternativet relativt referensalternativet. De lägre relativa priserna och den bättre vinstutvecklingen i

Tabell 11.4 Försörjningsbalans 1983–1987 i balansalternativet

	Miljarder kr löpande pris 1983	Årlig procentuell volymförändring			
		1984	1985	1986	1987
BNP	696,8	2,6	2,9	3,0	1,8
Import av varor och tjänster	236,1	4,5	1,3	2,2	–0,3
Privat konsumtion	360,9	0,2	1,6	1,6	1,3
Offentlig konsumtion	204,2	0,9	0,4	0,5	0,5
Stat	57,4	–1,5	–1,0	–1,0	–1,0
Kommuner	146,8	1,8	1,0	1,0	1,0
Bruttoinvesteringar	125,0	1,1	1,5	3,9	4,0
Industri	17,2	8,0	9,2	22,4	14,3
Övrigt näringsliv	52,8	5,0	2,8	–1,5	1,2
Bostäder	33,5	–7,2	–4,3	5,0	3,9
Stat	5,9	–1,7	–1,3	–1,3	–1,3
Kommuner	15,6	–1,0	0,0	0,0	0,0
Lagerinvestering[a]	–7,8	1,7	0,3	0,9	–1,0
Export av varor och tjänster	250,6	5,1	5,3	3,2	3,5

[a] Lagerförändring i procent av föregående års BNP.

balansalternativet verkar dock i motsvarande grad dämpande på importen.

Bytesbalansens ackumulerade saldo för åren 1984 t o m 1987 är likartat i de båda alternativen men balansalternativet uppvisar ett överskott 1987 som är 3 miljarder större än i referensalternativet, se tabell 11.5. Den begränsade skillnaden mellan alternativen förklaras av att importvolymerna inte skiljer sig åt nämnvärt samtidigt som importprisökningen är densamma. Även skillnaden i exportintäkter blir liten då effekten av den högre volymen i balansalternativet dämpas av att exportpriset är lägre än i referensalternativet.

Den privata konsumtionsnivån 1987 i balansalternativet överstiger referensalternativets nivå med ca 2,5 %. Reallönerna är drygt 6 % högre i balansalternativet 1987, men lägre inkomster från arbetslöshetsförsäkringen tillsammans med de antagna förstärkningarna av statsbudgeten medför att den disponibla inkomsten endast skiljer 3,5 %. Dessutom antas sparandets andel av disponibelinkomsten öka med ytterligare 1 procentenhet totalt under prognosperioden i balansalternativet jämfört med referensalternativet.

Den kommunala sektorns konsumtion och investeringar i referensalternativet följer i stor utsträckning kommunernas egna långsiktiga planer. I

Tabell 11.5 Bytesbalans 1983–1987 i referens- och balansalternativen
Miljarder kr, löpande priser

	1984	1985	1986	1987
Referensalternativet	–2	1	2	5
Balansalternativet	–5	–1	–4	8

balansalternativet bedöms det emellertid vara möjligt att expandera den kommunala konsumtionen med ca 1 % per år på grund av att de låga löneökningarna ger ett bättre finansiellt utrymme.

Statens konsumtion hålls oförändrad mellan de olika alternativen. Den gynnsammare inkomstutvecklingen i balansalternativet utnyttjas således till att förbättra det finansiella sparandet.

Den högre tillväxt och lönsamhet i ekonomin som erhålls vid den lägre inflationstakten i balansalternativet bedöms skapa utrymme för att öka de totala bruttoinvesteringarna med ca 2,5 % i årsmedeltal under perioden 1983–1987. I motsvarande grad verkar den lägre tillväxten och sämre vinstutvecklingen hämmande på investeringsviljan i referensalternativet där de totala bruttoinvesteringarna antas falla med knappt 1,5 % i årsgenomsnitt under prognosperioden.

Produktion och sysselsättning

Den goda tillväxten av varuexporten och den inhemska efterfrågan på industriprodukter i balansalternativet medför att industrisektorns produktion växer med drygt 4,5 % i årsgenomsnitt, vilket överstiger tillväxttakten i referensalternativet med nära 3,5 procentenheter. Detta innebär att sysselsättningen inom sektorn kan öka med totalt ca 35 000 personer under perioden i balansalternativet jämfört med en minskning på ca 20 000 personer i referensalternativet.

Även den privata tjänstesektorn får en god tillväxt i balansalternativet av flera skäl: Ökade insatsleveranser till övriga delar av näringslivet, ökad privat konsumtion och en betydligt gynnsammare utveckling av utrikes tjänstehandel. Den snabbare tillväxten i balansalternativet beräknas medföra att sektorn kan sysselsätta 100 000 fler personer 1987 än i referensalternativet.

Ställt i relation till totala antalet sysselsatta personer förlorar byggnadsverksamheten den största andelen arbetstillfällen i en jämförelse mellan låg och hög inhemsk inflation. Sysselsättningsnivån 1987 i balansalternativet

Tabell 11.6 Sysselsättning per sektor 1983–1987 i referens- och balansalternativen
Tusental personer

	Förändring 1983–1987	
	Referens-alternativet	Balans-alternativet
Jord- och skogsbruk	–26	–14
Industri	–19	36
El-, gas-, vatten- och värmeverk	1	3
Byggnadsverksamhet	–30	– 3
Privata tjänster	–11	87
Summa näringsliv	–85	109
Stat	–10	– 9
Kommuner	35	70
Summa offentlig sektor	25	61
Hela ekonomin	–60	170

beräknas sålunda bli ca 30 000 personer högre än i referensalternativet vilket motsvarar 9 % av arbetsstyrkan.

Den kommunala sektorn får en betydligt bättre ekonomi de närmaste åren i balansalternativet. Det har antagits medge en sysselsättningsökning på ytterligare ca 35 000 personer i balansalternativet utöver vad som ingår i referensalternativet. Kunskaperna om hur kommunerna agerar på en förändrad ekonomisk situation är emellertid inte så goda varför skillnaden inte är så väl underbyggd.

11.5 Finansiell utveckling

En jämförelse mellan referens- och balansalternativen illustrerar bl a pris- och lönebildningens betydelse för tillväxten i ekonomin och därmed för möjligheterna att åstadkomma en balanserad finansiell utveckling. I de finansiella kalkylerna är framskrivningsmetoderna för de enskilda posterna i huvudsak desamma i de två alternativen. Skillnader mellan alternativen vad gäller olika sektorers inkomster och utgifter uppkommer på följande sätt:

- Direkta pris- och löneeffekter, t ex på pensioner, offentliga konsumtionsutgifter etc
- Direkta ränteeffekter, t ex vad gäller statsskuldsräntorna
- Reala förändringar i ekonomin, t ex utgifter betingade av arbetslösheten, annorlunda utveckling av skattebaser etc
- Direkta budgetförstärkande åtgärder

Den finansiella utvecklingen i de båda alternativen sammanfattas i tabell 11.7. Referensalternativet präglas av växande obalanser. Den offentliga sektorns finansiella sparandeunderskott minskar under 1984 och 1985 men ökar därefter på nytt och uppgår 1987 till ungefär samma andel av BNP som

Tabell 11.7 Finansiellt sparande 1983–1987 i referens- och balansalternativen
Procentuell andel av BNP

	1983	Balansalternativet				Referensalternativet			
		1984	1985	1986	1987	1984	1985	1986	1987
Staten	–8,4	–6,8	–5,9	–5,0	–2,7	–5,5	–4,6	–5,8	–8,0
Socialförsäkringssektorn	2,6	2,7	2,7	2,7	2,4	2,8	2,7	2,6	2,5
Kommuner	–0,1	–0,1	–0,3	–0,4	–1,4	–0,7	–1,2	–0,7	0,4
Summa offentlig sektor	–5,9	–4,2	–3,5	–2,7	–1,7	–3,4	–3,1	–3,9	–5,1
Hushåll	0,5	0,7	1,1	1,4	1,6	0,7	1,1	1,3	1,7
Icke finansiella företag	0,4	–1,4	–2,0	–3,1	–3,3	–1,7	–2,3	–2,2	–1,5
Finansiella företag	4,1	4,2	4,3	4,0	4,2	4,2	4,5	5,1	5,4
Summa privat sektor	5,0	3,5	3,4	2,3	2,5	3,2	3,3	4,2	5,6
Bytesbalans	–0,9	–0,7	–0,1	–0,4	0,8	–0,2	0,2	0,3	0,5

Källa: Finansdepartementet.

1983. Bl a till följd av höga räntor och låga investeringar ökar samtidigt det finansiella sparandet i den privata sektorn. Därigenom undviks en försämring av bytesbalansen trots den negativa pris- och kostnadsutvecklingen i näringslivet. Den inhemska efterfrågan är dock samtidigt mycket svag och det strukturella underskottet i bytesbalansen är stort.

I balansalternativet består den initiala förbättringen av den offentliga sektorns finanser även efter 1985, se diagram 11.2. Det uppnås genom att tillväxten i ekonomin kan upprätthållas och genom budgetförstärkningar. Den finansiella utvecklingen närmar sig därmed relativt snabbt de uppsatta målen för 1990. De offentliga utgifterna i förhållande till BNP minskar från 68 % 1983 till 64 % 1987 samtidigt som skatternas andel av BNP ligger kvar på ungefär oförändrad nivå. Därigenom minskar underskottet i den offentliga sektorns finansiella sparande från 6 % av BNP 1983 till mindre än 2 % av BNP 1987 enligt tabell 11.7. Den privata sektorns finansiella sparande

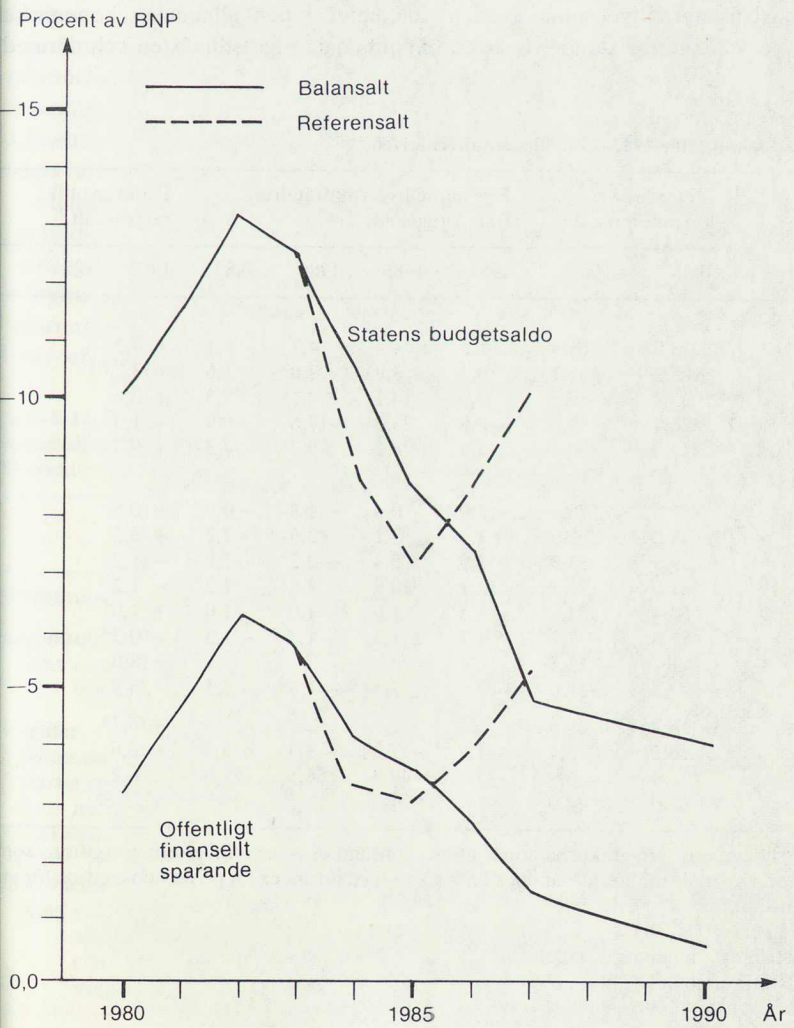

Diagram 11.2 Statens budgetsaldo och den offentliga sektorns finansiella sparande, 1980–1990, i balans- och referensalternativet
Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

minskar bl a till följd av ökade investeringar. Den förstärkta konkurrenskraften i balansalternativet innebär också att den yttre balansen kan förbättras trots en kraftig ökning av den ekonomiska aktiviteten.

Statens inkomster växer mellan 1983 och 1987 i balansalternativet med 27 miljarder kr i 1983 års priser, dvs med nära 10 miljarder kr mer än i referensalternativet, se tabell 11.8. Eftersom skatte- och avgiftssystemet antas vara detsamma i de båda alternativen förklaras inkomstskillnaden framförallt av den snabbare ekonomiska tillväxten i balansalternativet. Eftersläpningen i utbetalningen av kommunalskattemedel spelar stor roll för den redovisade statliga inkomstskatten för enskilda år vilket närmare belyses nedan.

I balansalternativet har budgetförstärkningar lagts in för att hålla nere statens utgifter. Beloppet uppgår till 6 miljarder kr per år i 1983 års priser under 1985–1987, dvs utgifterna är 18 miljarder kr lägre 1987 än vad de skulle ha varit utan nedskärningar. Skillnaden mellan alternativens reala utgiftsnivåer 1987 förklaras emellertid inte bara av budgetförstärkningarna i balansalternativet utan även av olikheter i den allmänna ekonomiska utvecklingen. Exempelvis är den kommunala utgiftstillväxten och därmed

Tabell 11.8 Statens inkomster och utgifter 1983–1987 i balansalternativet

	Miljarder kr, löpande priser		Procentuell volymförändring från föregående år[a]				Differens till referensalt.[b]
	1983	1987	1984	1985	1986	1987	1987
Inkomster							
Direkta skatter	48,0	69,4	1,9	4,4	4,7	9,1	+ 4,3
Indirekta skatter	105,2	131,1	5,1	– 3,9	2,0	1,6	+ 3,7
Socialförsäkringsavgifter	35,4	55,7	0,9	14,1	7,1	7,3	+ 2,6
Övriga inkomster	26,4	32,2	– 0,5	23,3	–17,6	0,9	– 1,3
Totalt	*215,0*	*288,4*	*3,0*	*4,1*	*0,7*	*4,3*	+ *9,3*
Utgifter							
Transfereringar till hushåll	67,8	76,4	– 3,0	0,4	– 1,8	– 0,9	– 0,8
Statsbidrag till kommuner	48,2	62,9	1,3	3,1	2,6	2,2	+ 3,2
Övriga transfereringar	49,5	51,3	–12,9	5,4	– 3,3	– 1,9	–11,2
Ränteutgifter	47,0	72,1	12,1	10,9	4,8	– 1,2	– 1,2
Konsumtion	54,4	64,5	– 1,5	– 1,0	– 1,0	– 1,0	+ 1,0[d]
Investeringar	6,5	7,2	– 1,7	– 1,3	– 1,3	– 1,3	+ 0,2[d]
Budgetförstärkning	. .	– 21,4	. .	. .	. .	. .	–18,0
Totalt	*273,5*	*313,0*	– *1,3*	*1,5*	– *1,6*	– *2,5*	–*26,8*
Finansiellt sparande[c]	– *58,4*	– *24,6*	. .	. .	. .	. .	+*36,1*[b]
Utlåning	16,2	13,4	– 1,9	–17,2	– 9,9	– 5,1	+ 0,6
Korrigeringspost	12,4	6,9	–27,5	–49,8	64,6	–21,6	– 0,2
Budgetsaldo[c]	– *87,0*	– *44,9*	. .	. .	. .	. .	+ *35,8*[b]

[a] Deflaterat med implicitprisindex för privat konsumtion utom konsumtions- och investeringsutgifter, som deflaterats med sina resp priser. De totala utgifterna har dock deflaterats med prisindex för privat konsumtion för att vara jämförbara med inkomsterna.
[b] Miljarder kr i 1983 års priser.
[c] Uppgifter för 1984–1987 återfinns i appendix 2, tabell 59.
[d] Differens på grund av deflateringsmetod.
Källa: Finansdepartementet.

statsbidragen till kommunerna högre i balans- än i referensalternativet. Bidragen till socialförsäkringen dämpas å andra sidan automatiskt i balansalternativet till följd av en väsentligt lägre arbetslöshet. Sammantaget ligger balansalternativets utgiftsnivå nära 27 miljarder kr lägre än i referensalternativet.

Både i balans- och referensalternativet sker en kraftig förbättring av statens budgetsaldo mellan 1983 och 1985. Därefter försämras åter budgetsaldot i referensalternativet, medan balansalternativet medför en fortsatt saldoförbättring mellan 1985 och 1987. I tabell 11.9 lämnas en översiktlig redovisning av hur mycket olika faktorer bidrar till saldoförbättringen i balansalternativet.

Mellan 1983 och 1985 minskar budgetunderskottet med ca 4 % av BNP. Ungefär hälften av budgetförstärkningen kan hänföras till vissa speciella faktorer. Genom omläggningen av uppbördssystemet för skatter och avgifter ökar statens inkomster tillfälligt 1985. Samtidigt minskar valutaförlusterna, statens aktieköp och eftersläpningen i skatteinbetalningarna. Den återstående saldoförbättringen på ca 2 procentenheter förklaras av den minskning som antagits för statens konsumtion och investeringar, bortfallande industristöd och realt minskade transfereringsutgifter till hushållen för pensioner, kommunala bostadstillägg, livsmedelssubventioner m m. Samtidigt ökar ränteutgifterna, men det uppvägs ungefär av de utgiftsnedskärningar som lagts in i kalkylen.

Mellan 1985 och 1987 förbättras budgetsaldot med drygt 3 procentenheter. Samtidigt faller emellertid den tillfälliga inkomstförstärkningen på grund av omläggningen av uppbördssystemet för skatter och avgifter bort, varför förbättringen av det underliggande underskottet är större och uppgår till ca 4 procentenheter. Därav svarar minskningen av statens utgifter för konsumtion och investeringar samt transfereringsutgifternas utveckling enligt redan

Tabell 11.9 Förklaringsfaktorer till förbättringen av statens budgetsaldo 1983–1987 i balansalternativet
Procentuell andel av BNP

	1983–1985	1985–1987
Budgetsaldo	+4,1	+3,4
Inkomster	+0,6	0,0
därav omläggning av uppbördssystemet	+0,7	–0,7
Utgifter	–3,6	–3,5
Konsumtion och investeringar	–0,6	–0,3
Transfereringar före nedskärningar	–1,7	–1,4
därav industristöd	–0,7	–0,2
Nedskärningar	–0,8	–1,5
Räntor	+1,2	–0,1
Finansiella transaktioner	–1,7	–0,2
därav valutaförluster	–0,6	0,0
aktieköp	–0,3	0,0
eftersläpning i skatteuppbörden	–0,5	+0,1

fattade beslut och gjorda åtaganden för ca 1,5 procentenheter. Förbättringen av statens inkomster exkl. omläggningen av uppbördssystemet för skatter och avgifter bidrar med ca 0,5 procentenheter. Det sammanhänger dels med att utbetalningarna av kommunalskattemedel 1987 beräknas ligga på en onormalt låg nivå, dels med de växande realinkomsterna i ekonomin. Återstoden av saldoförbättringen förklaras i huvudsak av de utgiftsnedskärningar som lagts in i kalkylen. Till skillnad från perioden 1983–1985 ökar inte statens ränteutgifter i förhållande till BNP, vilket beror på att ränteläget faller.

Socialförsäkringens finansiella saldo skiljer sig inte nämnvärt mellan alternativen vilket framgår av tabell 11.10. Bl a beror det på att de omfattande utbetalningarna från arbetslöshetsförsäkringen automatiskt kompenseras genom statsbidrag. Det inflationsrensade sparandet är dock större i balansalternativet eftersom inflationen är lägre. Allmänna pensionsfonden växer i detta alternativ med 40 miljarder kr i 1983 års priser medan den i referensalternativet ökar med mindre än 10 miljarder kr mellan 1983 och 1987.

Den *kommunala sektorns* finansiella utvecklingsförlopp påverkas i hög grad av dynamiken i statens utbetalningar av kommunalskattemedel. Den tvååriga eftersläpningen medför att kommunernas finanser förstärks vid fallande inflationstakt. Utgifterna påverkas omedelbart medan skatteinkomsternas ökning dämpas först två år senare. Skatteinkomsterna 1985 är således desamma i de båda fallen, medan prisindex för de kommunala konsumtionsutgifterna är drygt 8 % lägre i balans- än i referensalternativet. Balansalternativet blir därmed under 1984 och 1985 mycket gynnsamt från finansiell synpunkt jämfört med referensalternativet, se tabell 11.11. I viss utsträckning motverkas det av att kommunerna i referensalternativet antas anpassa sin konsumtionsvolym nedåt och att budgetförstärkningarna i balansalternativet beräkningstekniskt har antagits beröra statsbidragen till

Tabell 11.10 Socialförsäkringssektorns inkomster och utgifter 1983–1987 i balansalternativet

	Miljarder kr, löpande priser		Procentuell volymförändring från föregående år[a]				Differens till referensalt.[b]
	1983	1987	1984	1985	1986	1987	1987
Inkomster							
Socialförsäkringsavgifter	59,9	78,4	1,9	1,4	3,0	3,3	+3,8
Övriga inkomster	30,9	41,1	3,4	8,8	3,3	– 3,7	– 9,0
Totalt	*90,8*	*119,5*	*2,4*	*4,0*	*3,1*	*0,8*	*– 5,2*
Utgifter							
Transfereringar till hushåll	56,4	76,9	1,5	5,6	3,1	3,6	– 6,5
Övriga utgifter	16,0	20,2	0,8	1,6	1,6	1,8	+0,2
Totalt	*72,4*	*97,1*	*1,4*	*4,7*	*2,8*	*3,2*	*– 6,3*
Finansiellt sparande[c]	*18,4*	*22,4*	..	..	..	..	*+1,1*[b]

[a] Deflaterat med prisindex för privat konsumtion.
[b] Miljarder kr i 1983 års priser.
[c] Uppgifter för 1984–1987 återfinns i appendix 2, tabell 59.
Källa: Finansdepartementet.

Tabell 11.11 Kommunernas inkomster och utgifter 1983–1987 i balansalternativet

	Miljarder kr, löpande priser		Procentuell volymförändring från föreående år[a]				Differens till referensalt.[b]
	1983	1987	1984	1985	1986	1987	1987
Inkomster							
Skatter	107,0	136,2	1,0	3,9	3,0	– 1,3	– 3,6
Statsbidrag	48,2	62,8	1,3	3,1	2,6	2,2	+ 3,2
Budgetförstärkning	. .	–7,1	. .	. .	. .	. .	– 6,0
Övriga inkomster	42,4	53,0	0,7	2,0	1,6	0,7	+ 0,1
Totalt	*197,6*	*244,9*	*1,0*	*2,3*	*1,7*	*– 1,0*	*– 6,3*
Utgifter							
Transfereringar till hushåll	13,2	16,1	2,1	0,2	–0,2	0,0	0,0
Övriga transfereringar	18,2	20,7	–1,5	5,5	–4,5	– 3,6	– 2,3
Konsumtion	146,8	196,2	1,8	1,0	1,0	1,0	+ 6,7
Investeringar[d]	20,4	24,7	–1,0	0,0	0,0	0,0	+ 3,0
Totalt	*198,6*	*257,7*	*0,8*	*3,0*	*2,1*	*2,6*	*+ 7,4*
Finansiellt sparande[c]	*–1,0*	*– 12,8*	. .	. .	. .	. .	*–13,7*[b]

[a] Samma deflateringsmetod som i tabell 11.8.
[b] Miljarder kr i 1983 års priser.
[c] Uppgifter för 1984–1987 återfinns i appendix 2, tabell 59.
[d] Inkl affärsverk.
Källa: Finansdepartementet.

kommunerna. Det finansiella saldot kommer ändå att bli ca 8 miljarder kr bättre i balans- än i referensalternativet.

Mellan 1985 och 1987 försämras det finansiella sparandet i balansalternativet med ca 10 miljarder kr bl a på grund av att slutregleringen av statens kommunalskatteutbetalningar tillfälligt ligger på en låg nivå. Eftersom det finansiella sparandet i referensalternativet förbättras kraftigt under motsvarande period uppkommer under 1987 en mycket stor skillnad i finansiellt sparande till balansalternativets nackdel, ca 17 miljarder kr i löpande pris. Med samma relation mellan debiterad kommunalskatt och utbetalning av kommunalskattemedel i de båda alternativen skulle skillnaden minska till 11 miljarder kr. På grund av den ökade osäkerheten i beräkningsresultaten mot slutet av perioden har utredningen inte funnit det meningsfullt att göra någon närmare bedömning av hur den kommunala konsumtionen i balansalternativet 1987 skulle kunna påverkas av den finansiella situation som då beräknas råda. Det bör också erinras om att de budgetförstärkningar som antagits i balansalternativet relativt schablonmässigt fördelats med lika belopp mellan hushåll, företag och kommuner.

Eftersom bytesbalansen inte förändras särskilt mycket i något av alternativen uppvisar den privata sektorn ett motsatt utvecklingsförlopp mot den offentliga sektorn. Under 1984 och 1985 minskar den privat sektorns sparande som andel av BNP i såväl balans- som referensalternativet, se tabell 11.7. Sparandet fortsätter därefter att minska i balansalternativet medan det ökar i referensalternativet.

Hushållens realinkomster växer snabbare i balans- än i referensalternativet, se tabell 11.12. Inkomstskillnaden ligger till stor del på lönerna och beror på såväl högre reallöner som högre sysselsättning. Även

Tabell 11.12 Hushållens inkomster och utgifter 1983–1987 i balansalternativet

	Miljarder kr, löpande priser		Procentuell volymförändring från föregående år[a]				Differens till referensalternativ[b]
	1983	1987	1984	1985	1986	1987	1987
Inkomster							
Löner	304,8	396,1	0,4	2,2	3,0	3,3	+19,5
Pensioner	90,4	116,2	0,2	4,4	1,0	2,2	+ 0,7
Övriga inkomster, netto	110,0	137,7	–0,5	2,0	3,6	0,0	– 5,3
Budgetförstärkning	..	– 7,1	..	..	..	..	– 6,0
Direkta skatter	140,1	178,7	0,4	1,8	2,5	2,2	– 4,5
Disponibelinkomst	365,1	464,2	0,1	2,2	2,3	2,0	+ 13,4
Sparkvot, procent	1,1	3,0	–	–	–	–	–
Privat konsumtion	360,9	450,3	0,2	1,6	1,6	1,3	+ 9,3
Finansiellt sparande[c]	3,8	14,5	..	..	..	..	+ 0,4[b]

[a] Deflaterat med implicitprisindex för privat konsumtion.
[b] Miljarder kr i 1983 års priser.
[c] Uppgifter för 1984–1987 återfinns i appendix 2, tabell 59.
Källa: Finansdepartementet.

pensionsinkomsterna ligger realt något högre 1987 vilket beror på urholkningen av basbeloppet 1984 i referensalternativet. Bland övriga inkomster ligger skillnaden framför allt i utbetalningarna från arbetslöshetsförsäkringen som är betydligt lägre i balansalternativet. Dessutom har budgetförstärkande åtgärder motsvarande totalt 6 miljarder kr i 1983 års priser schablonmässigt lagts på hushållens inkomstsida.

Den lägre inflationstakten bidrar till att direktskattekvoten, som i referensalternativet stiger med 1,3 procentenheter mellan 1983 och 1987, är i stort sett oförändrad i balansalternativet.

Sammantaget innebär detta att hushållens reala disponibla inkomster växer med drygt 2 % per år under förloppets senare del. En högre sparkvot än i referensalternativet medför dock att skillnaden i konsumtionstillväxt mellan alternativen endast uppgår till ca 0,5 procentenheter per år. Den högre sparkvoten i balansalternativet motsvaras av högre investeringar i småhus varför hushållens finansiella sparkvot blir densamma som i referensalternativet.

Företagssektorns finansiella utveckling skiljer sig kraftigt mellan alternativen. Med växande produktion och hög lönsamhet stiger de *icke-finansiella företagens* inkomster från produktionen snabbt. Mot slutet av perioden avtar expansionen samtidigt som vinstandelen sjunker något. Driftsöverskotten överstiger 1987 referensalternativets nivå med 24 miljarder kr eller nära 30 % (1983 års priser). I tabell 11.13 särredovisas också den del av den totala budgetförstärkningen som schablonmässigt lagts som minskade bidrag till näringslivet.

Investeringsutgifterna (inkl lagerförändring) växer snabbt och ligger 1987 40 % högre än i referensalternativet. Härav svarar skillnaden i lagerförändring för drygt 10 procentenheter. Skillnaden i investeringsnivåer beror dels på bättre produktionsutveckling dels på högre lönsamhet. Industrins produktionsnivå ligger 1987 15 % högre än i referensalternativet. Samtidigt

Tabell 11.13 Icke-finansiella företags inkomster och utgifter 1983–1987 i balansalternativet

	Miljarder kr, löpande priser		Procentuell volymförändring från föregående år[a]				Differens till referensalternativ[b]
	1983	1987	1984	1985	1986	1987	1987
Inkomster							
Driftsöverskott, brutto	100,4	135,9	7,3	7,7	1,8	– 3,5	+24,5
Övriga inkomster	35,5	38,6	–13,9	6,6	– 0,7	0,8	– 1,5
Budgetförstärkning	..	– 7,1	..	..	..	..	– 6,0
Totalt	*135,9*	*167,4*	*1,8*	*6,0*	*0,0*	*– 4,2*	*+17,0*
Utgifter							
Transfereringar	65,4	84,0	– 0,2	13,7	– 3,7	– 1,4	+ 5,1
Investeringar	68,1	113,5	21,9	4,9	13,3	– 3,4	+26,7
Totalt	*133,5*	*196,5*	*11,1*	*8,8*	*5,5*	*2,6*	*+31,8*
Finansiellt sparande[c]	*2,4*	*–30,1*	..	..	..	..	*–14,8*[b]

[a] Deflaterat med implicitprisindex för privat konsumtion.
[b] Miljarder kr i 1983 års priser.
[c] Uppgifter för 1984–1987 återfinns i appendix 2, tabell 59.
Källa: Finansdepartementet.

är den reala räntabiliteten på det materiella kapitalet ca 7 procentenheter *högre* och den reala avkastningen på finansiella placeringar ca 1 procentenhet *lägre*. Med dessa förutsättningar kan industriinvesteringarna 1987 beräknas vara ca 35 % större i balans- än i referensalternativet. Skillnaden i investeringsnivå förklaras enligt det samband som använts för att bestämma investeringarna till ungefär lika delar av högre efterfrågan och ökad lönsamhet. Även bostadsinvesteringar och investeringar i det övriga näringslivet ligger väsentligt över referensalternativets värden. Det finansiella sparandet blir ca 15 miljarder kr sämre än i referensalternativet 1987.

De *finansiella företagens* utveckling i balansalternativet påverkas i hög grad av den sjunkande nominella räntenivån. Räntenettot uppgår till 55 miljarder kr 1987 jämfört med 70 miljarder kr i referensalternativet, se tabell 11.14. Rensat från inflationseffekter på nettoförmögenheten blir emellertid sparandet ungefär lika stort i båda alternativen.

Budgetunderskottet har under senare år alltmer finansierats direkt hos allmänheten och då framför allt hos företagen. Detta kommer att bli nödvändigt även under de närmaste åren. Utrymmet för finansiering i banksystemet begränsas av kraven på en relativt långsam likviditetstillväxt i ekonomin. Dessutom är det rimligt att ett ökat utrymme i bankernas långivning ges till företagssektorn. Då statens upplåning utomlands samtidigt upphör under perioden blir kraven på finansiering hos allmänheten betydande, trots att statens totala finansieringsbehov minskar.

År 1987 har budgetunderskottet minskat så kraftigt att upplåningen i företagssektorn begränsas till 3 miljarder kr, se tabell 11.15. Fram t o m 1986 är emellertid upplåningen hos företagen betydligt större. För att inte detta skall leda till finansiell utträngning av företagens realinvesteringar är det väsentligt att lönsamheten på materiella investeringar hålls uppe och att

Tabell 11.14 Finansiella företags inkomster och utgifter 1983–1987 i balansalternativet

	Miljarder kr, löpande priser		Procentuell volymförändring från föregående år[a]				Differens till referensalt.[b]
	1983	1987	1984	1985	1986	1987	1987
Inkomster							
Räntor	126,8	160,0	4,9	7,1	– 3,2	– 2,5	–22,3
Övrigt	13,7	17,9	2,1	1,6	3,0	2,4	+ 1,1
Totalt	*140,5*	*177,9*	*4,6*	*6,5*	*– 2,6*	*– 2,0*	*–21,2*
Utgifter							
Räntor	86,7	104,6	5,1	6,4	– 3,6	– 6,0	–17,2
Övrigt	25,0	34,9	2,4	7,8	4,0	2,0	+ 2,3
Totalt	*111,7*	*139,5*	*4,5*	*6,7*	*– 2,0*	*– 4,2*	*–14,9*
Finansiellt sparande[c]	*28,8*	*38,4*	..	..	..	..	*– 6,3*[b]

[a] Deflaterat med implicitprisindex för privat konsumtion.
[b] Miljarder kr i 1983 års priser.
[c] Uppgifter för 1984–1987 återfinns i appendix 2, tabell 59.
Källa: Finansdepartementet.

företagens bruttosparande utvecklas gynnsamt. I diagram 11.3 illustreras hur bruttosparande och investeringar utvecklats i företagen under början av 1980-talet samt de antaganden som utredningen gjort angående utvecklingen fram till 1987. I diagrammet har också lagts in de krav på statspappersköp som framkommer i kalkylen. Mätt som andel av BNP förblir bruttosparandet ungefär oförändrat samtidigt som investeringarna ökar. Genom att budgetförstärkningar lagts in de närmaste åren minskar dock statens upplåningsbehov i företagssektorn parallellt med att företagssektorns finansiella sparande försämras. Detta torde vara en viktig förutsättning för att finansiella spänningar på kreditmarknaden skall kunna undvikas.

Tabell 11.15 Finansieringen av statens budgetunderskott 1983–1987 i balansalternativet
Miljarder kr, löpande priser

	1983	1984	1985	1986	1987
Banksektorn	0	8	8	9	9
AP-fonden	10	10	9	9	8
Försäkringsbolagen	12	12	12	13	13
Hushållen	10	13	13	12	12
Företagen	30	25	23	14	3
Inhemsk upplåning	52	68	65	57	45
Utlandet[a]	25	10	2	8	–
Total upplåning	87	78	67	65	45

[a] Upplåningen utomlands inkluderar de valutaförluster som uppkommer genom att delar av den statliga utlandsskulden omsätts till högre valutakurser.
Källa: Finansdepartementet.

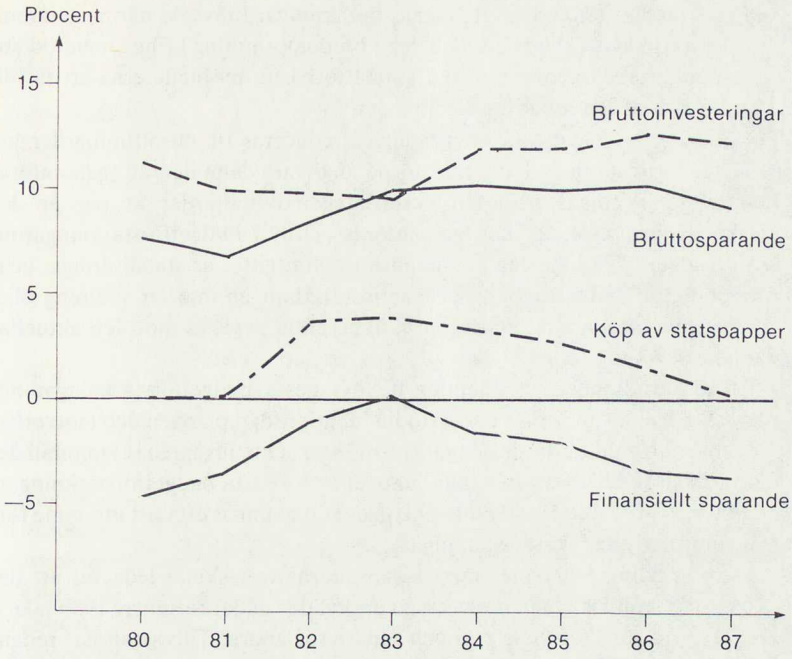

Diagram 11.3 Icke-finansiella företags bruttosparande, bruttoinvesteringar, finansiella sparande samt nettoköp av statspapper som andel av BNP, 1980–1987
Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

11.6 Slutsatser

I detta kapitel redovisas ett alternativ för de närmaste årens utveckling som leder mot balans i ekonomin 1990. Två syften angavs i avsnitt 9.3 med att långtidsutredningen denna gång även innehåller en förloppsanalys för de närmaste åren. Det ena är att analysera hur de medelfristiga framskrivningarna hänger samman med utsikterna för de närmaste åren och det andra att analysera vilka anpassningsproblem som framkommer under förloppet.

Balansalternativet i kapitel 11 anger en utveckling som leder mot samhällsekonomisk balans 1990. Det visar hur försörjningsbalansens olika komponenter bör utvecklas och vad som krävs av den finansiella utvecklingen och pris- och lönebildningen för att ekonomin skall närma sig balansmålen. Därmed är det första syftet uppnått. En utveckling 1983–1987 i enlighet med balansalternativet leder inte till extrema tillväxttal etc för den återstående perioden fram till 1990.

De krav som framkommer i förloppsanalysen har främst att göra med pris- och lönebildningen och förstärkningar av statsbudgeten. Priser och löner bör 1985 öka 5 procentenheter långsammare än vad som framkommer om 1970-talets pris- och lönebildning skulle bli rådande.

Flera faktorer torde komma att underlätta den kraftiga dämpningen av inflationstakten: Den internationella inflationen förväntas bli låg, produktivitetsökningarna kan vid en gynnsam utveckling bli höga, skatte- och avgiftshöjningarna blir troligen begränsade, den offentliga sektorns expansionstakt blir troligen måttlig och marginalskatterna sänks.

Troligen räcker emellertid inte detta för att realisera den relativprissänk-

ning som enligt långtidsutredningens beräkningar krävs de närmaste åren. En aktiv arbetsmarknadspolitik och en bred uppslutning kring en metod att bestämma löneökningarna skulle kunna förbättra möjligheterna att få till stånd den kraftiga inflationsdämpningen.

Underskottet i statsbudgeten behöver reduceras till 40–50 miljarder kr 1990. För att uppnå detta mål torde det vara lämpligt att genomföra budgetförstärkningar på i storleksordningen 6 miljarder kr per år de närmaste åren. När de skall genomföras och hur budgetförstärkningarna skall fördelas på olika slag av inkomster och utgifter är stabiliserings- och fördelningspolitiska frågor vilka långtidsutredningen inte tar ställning till. Budgetförstärkningarna måste i praktiken alltid avvägas mot den aktuella ekonomiska situationen.

Enligt utredningens bedömning behövs dessa budgetförstärkningar de närmaste åren även för att understödja inflationsdämpningen och motverka tendenser till valutautflöde och räntehöjningar. Om tillväxten i ekonomin de närmaste åren blir stark kommer behovet av fortsatta budgetförstärkningar att mildras. Mot slutet av 1980-talet kan det t o m finnas ett visst utrymme för nya reformer eller skattesänkningar.

En utveckling i enlighet med balansalternativet skulle leda till att de ekonomisk-politiska målen successivt uppfylldes under resten av 1980-talet. Det sker tidigare för vissa mål och senare för andra. Tillväxten har redan kommit igång. Både för 1983 och 1984 kan tillväxttakter på 2 à 3 % per år registreras. Osäkerheten i detta alternativ gäller huruvida tillväxten blir bestående de närmaste åren. Den behövliga lönsamheten i näringslivet torde också i stort sett ha nåtts 1984.

De mål som närmast torde kunna realiseras är låg inflation och balans i utrikeshandeln. Inflationen bör under 1984 och 1985 kunna dämpas radikalt. Bytesbalansen har redan förbättrats starkt och torde kunna vara ungefär balanserad 1985.

När det gäller sysselsättningen finns det emellertid betydande trögheter. Trots en god tillväxt under 1983 och följande år reduceras arbetslösheten bara i långsam takt de närmaste åren. Balans i statsbudgeten är troligen det mål som kan uppnås sist, kanske först mot slutet av 1980-talet.

Balansalternativet visar hur effektiv inflationsdämpning och tillväxt är för att lösa balansproblemen i den svenska ekonomin. Samtidigt visar det att problemen att komma in på denna tillväxtbana är stora. Slutligen kan påpekas att en utveckling enligt balansalternativet på sikt kan ge en stark krona och medge apprecieringar vilka avskärmar Sverige från utländsk inflation. Det skulle göra det möjligt med ännu lägre pris- och löneökningstakter än de långtidsutredningen förutsätter.

V Sammanfattning och slutsatser

12 Sammanfattning och slutsatser

12.1 Inledning

Syfte och metod

Långtidsutredningen behandlar denna gång i första hand tiden fram till 1990. Utredningen skall inte betraktas som en prognos över den mest sannolika utvecklingen under resten av 1980-talet. Utredningen försöker i stället beskriva en utveckling sådan att de av statsmakterna uttalade målen för den ekonomiska politiken uppnås under resten av 1980-talet eller senast 1990 och klargöra vilka krav som kommer att ställas på den ekonomiska politiken och på ekonomins funktionssätt om dessa mål skall nås. Långtidsutredningen är således en *kravanalys* och inte en prognos.

Målen för den ekonomiska politiken har i regeringens finansplaner angetts vara full sysselsättning, stabilt penningvärde, hög ekonomisk tillväxt, jämn fördelning av levnadsstandarden, regional balans och balans i utrikesbetalningarna. Den fulla sysselsättningen har framhållits som den ekonomiska politikens viktigaste mål.

I långtidsutredningen förs en diskussion om dessa mål (avsnitt 2.4 och 6.1.3), vilken leder fram till att full sysselsättning preciseras som 2 % arbetslöshet, stabilt penningvärde som 4 % inflation och balans i utrikesbetalningarna som ett överskott i bytesbalansen på 10 miljarder kr. De övriga målen preciseras inte siffermässigt. Däremot ingår särskilda avsnitt som behandlar väldfärds- och fördelningsfrågor (7.9) samt den regionala utvecklingen (7.10). När det gäller fördelningsmålet kan noteras den positiva betydelse hög tillväxt, ökad sysselsättning och dämpad inflation har för inkomst- och förmögenhetsfördelningen. Utredningen har däremot inte kunnat gå in på hur skatte- och transfereringssystemen påverkar inkomstfördelningen.

Vidare tillför långtidsutredningen ytterligare två mål som utredningen menar är viktiga för att ekonomin skall befinna sig i långsiktig balans. De preciseras som att avkastningen på materiellt kapital i industrin före bolagsskatt skall överstiga avkastningen på långfristiga obligationer med 2 procentenheter resp att budgetunderskottet skall minskas till 40–50 miljarder kr 1990. Det senare innebär att den offentliga sektorns finansiella sparande i stort sett är balanserat 1990.

Samtliga dessa preciseringar är naturligtvis i viss mån godtyckliga och har inte kunnat baseras på uttalanden från regering eller riksdag. Formellt är

dessutom inflationstakt och budgetunderskott inte mål i den meningen att de anges som förutsättningar för beräkningarna utan de framkommer i stället som resultat av beräkningarna. För flera av målen gäller dessutom att de kan anses vara medel för att uppnå andra mål.

Långtidsutredningen arbetar med en kombination av å ena sidan särskilda studier rörande enskilda branscher och olika ekonomiska förhållanden och å andra sidan sammanhållna modellberäkningar. Studierna utförs utanför finansdepartementet medan modellberäkningar och avstämningar mot de enskilda studierna utförs inom departementet.

Denna gång arbetar långtidsutredningen med tre tidsperspektiv. Huvudperspektivet avser 1980–1990. I detta perspektiv beskrivs ekonomins strukturella utveckling och de valmöjligheter som kan finnas i ett medelfristigt perspektiv när det gäller resursernas användning. Det andra tidsperspektivet är 1983–1987 i vilket olika konjunkturförlopp de närmaste åren analyseras. Avsikten är att i detta perspektiv beskriva vilka krav som ställs på den ekonomiska politiken och ekonomins funktionssätt för att ekonomin skall ledas in på en bana mot balans 1990. Genom denna uppdelning av analysen för 1980-talet söker utredningen särskilja den strukturella utvecklingen från konjunkturåterhämtningen. Det tredje tidsperspektivet avser 1990–2000. I denna s k perspektivanalys för 1990-talet analyseras betydelsen av sparkvot, investeringsnivå och teknisk utveckling för den ekonomiska tillväxten.

Långtidsutredningen kan naturligtvis inte erbjuda några exakta förutsägelser om framtiden. Både de förutsättningar som läggs till grund för beräkningarna och de samband som tillämpas är behäftade med stor osäkerhet. I någon mån har utredningen försökt belysa dessa osäkerheter med känslighetsanalyser.

Internationell bakgrund

Den internationella utvecklingen är som vanligt svår att förutse. Inte minst är det osäkert vilka effekter den höga arbetslösheten, de höga realräntorna, budgetunderskotten och andra obalanser har på den långsiktiga tillväxten. Den internationella utvecklingen är också starkt beroende av chocker av olika slag (som de kraftiga oljeprishöjningarna i mitten och slutet av 1970-talet) och av förändringar i den ekonomiska politikens inriktning i de dominerande industriländerna.

Långtidsutredningens internationella bakgrundsbeskrivning för 1980-talet baseras av denna anledning på två skilda scenarier. I ett *gynnsamt scenario* fortsätter konjunkturuppgången i industriländerna utan kraftiga åtstramningar och utan att inflationen stiger nämnvärt. Detta skulle kunna mildra de strukturella obalanserna på den finansiella sidan och leda till stigande reallöner och investeringar och fortsatt expansion. För råvaruproducerande och skuldtyngda länder skulle betalningsrestriktionerna lätta. Risker för akuta kriser i det internationella kreditsystemet skulle minska och tendenserna till protektionism dämpas.

I ett *stagnationsscenario* förutsätts att inflationen tenderar att öka igen, vilket möts med en förnyad åtstramningspolitik i industriländerna. Expansionen kommer av sig. Den reala efterfrågeutvecklingen blir svag i och med

att varken reallöner eller investeringar ökar. En utveckling av detta slag skulle innebära en fortsättning på de senaste årens stagnation, möjligen avbruten av kortare uppgångsfaser. I en sådan situation förvärras troligen de akuta betalningsproblemen i vissa länder, nya kriser uppstår i det internationella banksystemet och vi får en ökande protektionism.

Långtidsutredningen har denna gång valt att lägga en försiktig internationell bedömning mellan dessa båda scenarier till grund för analyserna. (De senaste tio årens långtidsutredningar har överskattat den internationella tillväxten). Den innebär en BNP-tillväxt på i genomsnitt 2 % per år 1983–1990 i OECD-området och konsumentpriser som stiger med 5 % per år. En sådan utveckling torde leda till en fortsatt stigande arbetslöshet i industriländerna under resten av 1980-talet.

Ytterligare en faktor, som under resten av decenniet verkar återhållande på exportmöjligheterna, är handelspolitiken. Under 1970-talet gynnades världshandelns tillväxt av handelsliberaliseringen medan de protektionistiska tendenserna under 1980-talet snarast torde dämpa tillväxten något. Långtidsutredningen räknar med att världshandeln med bearbetade varor ökar med ca 3 % per år 1983–1990.

Huvudproblem

Huvudproblemet i denna långtidsutredning är hur det skall vara möjligt att i Sverige uppnå full sysselsättning i en omvärld med hög och kanske stigande arbetslöshet. Devalveringarna 1981 och 1982 har gett de svenska företagen en god konkurrenskraft. Avgörande för framtiden blir om denna konkurrenskraft kan bibehållas eller t o m stärkas ytterligare.

Långtidsutredningens beräkningar visar att det finns ett relativt stort realt resursutrymme. Bruttonationalprodukten skulle kunna öka med 2–2,5 % per år 1983–1990. Delvis beror det på att ekonomin i utgångsläget befinner sig i en konjunktursvacka med outnyttjad kapacitet. Kalkylerna visar att en snabb tillväxt i sig lättar på många av utgångslägets ekonomiska problem. Den förbättrar sysselsättningsläget, ger utrymme för reallöneökningar, förbättrar den offentliga sektorns finanser och drar med sig ökade investeringar.

Utredningens analyser visar emellertid också att om 1970-talets pris- och lönebildning blir rådande de närmaste åren kommer en sådan tillväxt inte att realiseras. Väsentligt lägre ökningstal än de som varit förhärskande det senaste decenniet måste uppnås både för timlöner och priser. Pris- och lönebildningen måste således förändras för att balans i den svenska ekonomin skall uppnås på medellång sikt.

Utredningens analyser tyder vidare på att statsbudgeten bör förstärkas väsentligt de närmaste åren både för att på kort sikt styra resurser mot den konkurrensutsatta sektorn, dämpa inflationen och minska risken för valutautflöde eller räntehöjning och för att på medellång sikt uppnå det målsatta budgetsaldot.

Skulle dessa förutsättningar uppfyllas torde det vara möjligt att se fram emot en väsentligt bättre ekonomisk utveckling under resten av 1980-talet än under de senaste tio åren. Denna utveckling beskrivs i avsnitt 12.2 och 12.3. Förutsättningarna för att komma in på denna bana som leder mot ekonomisk balans beskrivs i avsnitt 12.4.

133 12.2 Resursutrymme och resursanvändning

Arbetskraftsutbud, produktivitet och produktionskapacitet

Produktionkapacitetens ökning 1980–1990 bestäms i långtidsutredningen av arbetskraftsutbudets och produktivitetens utveckling. Statistiska centralbyrån har gjort prognoser för arbetskraftsutbudet. För produktivitetsutvecklingen är förändringar i realkapitalinsatsen och den tekniska utvecklingen i vid mening av avgörande betydelse. Prognoser för produktivitets- och investeringsutvecklingen har gjorts i sektorstudierna för olika delar av näringslivet.

Befolkningen väntas under 1980-talet vara i stort sett oförändrad totalt sett. Inom denna oförändrade total väntas emellertid antalet barn (0–15 år) minska med ca 200 000, antalet i arbetskraftsåldrarna (16–64 år) öka med drygt 100 000 och antalet äldre (65 år–) öka med nästan 150 000. Befolkningsutvecklingen kommer därmed att lämna ett något större bidrag till arbetskraftsutbudet under 1980-talet än under föregående decennium. Den andel av befolkningen som inte tillhör arbetskraftsåldrarna ("depenency ratio") minskar från knappt 37 % 1980 till knappt 36 % 1990.

De relativa AK-talen (andel av befolkningen i en åldersgrupp som tillhör arbetskraften) väntas vara i stort sett oförändrade för män och fortsätta att öka för kvinnor, dock betydligt långsammare än under 1970-talet. I t ex åldersgruppen 25–55 år är AK-talet för män oförändrat drygt 95 % medan det för kvinnor ökar från 83 % 1980 till 91 % 1990 vilket kan jämföras med en ökning med 19 procentenheter under 1970-talet.

Denna utveckling innebär att arbetskraften under 1980-talet ökar med 280 000 personer. Sysselsättningen behöver öka ungefär lika mycket för att full sysselsättning skall uppnås i slutåret. Med hänsyn till att 1980–1983 har inneburit en något minskande sysselsättning behöver antalet sysselsatta öka med 290 000 personer 1983–1990.

Den genomsnittliga arbetstiden per sysselsatt väntas fortsätta att minska under 1980-talet genom ökad frånvaro och minskad medelarbetstid per vecka. Den tendens till ökad medelarbetstid som har kunnat märkas de senaste två åren förutsätts vända igen när sysselsättningen och reallönerna ökar.

Sammanlagt innebär detta att antalet arbetstimmar beräknas öka med ca 1 % totalt under perioden 1980–1990. Det kan jämföras med en minskning med 6 % under 1970-talet. Förkortningen av arbetsveckan från 42,5 tim till 40 tim 1970–1972, sänkningen av pensionsåldern från 67 till 65 år den 1 juli 1976 och införandet av den femte semesterveckan 1978 bidrog till att timvolymen minskade under 1970-talet medan inga motsvarande reformer är inlagda för 1980-talet (i avsnitt 7.11 analyseras dock konsekvenserna av en förkortning av arbetsveckan före 1990).

Produktivitetsutvecklingen i näringslivet som helhet förväntas bli långsammare under 1980-talet än under 1970-talet. Det gäller emellertid inte industrin där en snabb produktionsökning och kraftigt ökade investeringar väntas leda till en något snabbare produktivitetsutveckling än tidigare. I andra sektorer är den långsammare produktivitetstillväxten betingad av ändrad produktionsinriktning och minskad potential för produktivitetshöj-

ning, exempelvis i skogsbruket och byggnadssektorn. I den privata tjänstesektorn har produktivitetsutvecklingen varit betydligt långsammare under andra delen av 1970-talet än tidigare och t o m negativ under början av 1980-talet. Det medför även vid en relativt snabb produktivitetsökning under resten av 1980-talet att produktivitetstillväxten i genomsnitt under 1980-talet torde bli lägre än under 1970-talet.

För ekonomin som helhet leder dessa tendenser till att produktiviteten beräknas kunna öka med 1,6–1,9 % per år 1980–1990 beroende på produktionens sektorsammansättning. Med hänsyn till arbetskraftens utveckling skulle det medge en BNP-tillväxt på 1,7–2,0 % per år. En förmånligare sysselsättningsutveckling mätt i arbetstimmar och en långsammare produktivitetstillväxt ger således sammantagna ungefär samma produktionstillväxt under 1980-talet som under 1970-talet, ca 2 % per år. 1983–1990 beräknas BNP-tillväxten i långtidsutredningens två alternativ (se nedan) kunna bli 2,4 resp 2 % per år.

Alternativ rörande resursanvändningen

Mot bakgrund av den ovan berörda utvecklingen av den internationella ekonomin och av den inhemska produktionskapaciteten har långtidsutredningen utarbetat två reala alternativ avseende resursernas användning 1980–1990. Förutsättningarna för de båda alternativen har angivits för perioden 1983–1990. För fullständighetens skull redovisas här både utvecklingen 1980–1990 och 1983–1990 där den förra perioden bättre beskriver en strukturell utveckling och den senare innefattar både en konjunkturåterhämtning och en strukturell förändring.

De reala alternativen avses belysa de avvägningsfrågor som kan bli aktuella när det gäller hur en framtida standardökning kan tas ut. Utredningen har valt att i första hand belysa avvägningen mellan privat och offentlig konsumtion. Följande två alternativ redovisas:

- *Alternativ 1* med inriktning på privat konsumtion och näringslivet
- *Alternativ 2* med inriktning på offentlig konsumtion och offentlig sektor.

Båda alternativen är balanserade i den meningen att de ekonomisk-politiska målen förutsätts vara uppnådda 1990. Båda alternativen är vidare konstruerade så att nödvändiga resurser avsätts för kapitalbildning, dvs för bruttoinvesteringar, lagerinvesteringar och nettoexport.

Långtidsutredningens beräkningar tyder på att kapitalbildningen kommer att ta i anspråk en stor del av det reala resursutrymmet under resten av 1980-talet:

– Exporten behöver öka väsentligt snabbare än importen för att bytesbalansmålet skall nås 1990. Detta förutsätter i sin tur enligt utredningens beräkningar en fortsatt sänkning av relativpriserna med ca 1 % per år 1983–1990. Ungefär 1/3 av resursökningen 1983–1990 beräknas behöva avsättas för ökad nettoexport, se diagram 12.1.

– Bruttoinvesteringarna beräknas behöva öka i ungefär samma takt som totalproduktionen 1983–1990. För industriinvesteringarna behövs en väsentligt snabbare ökningstakt medan bostadsinvesteringarna och den offentliga

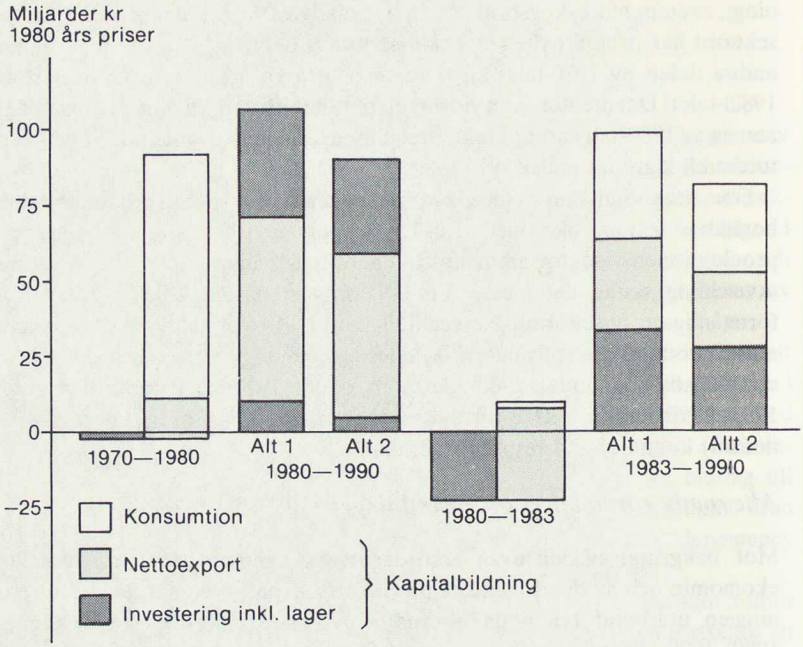

Diagram 12.1 Resursförändring och resursanvändning 1970–1990.[1] *Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.*

[1] Under perioderna 1970–1980 och 1980–1983 har investeringar inkl lager minskat, vilket i diagrammet markeras med en stapel nedåt från nolllinjen. Det utrymme som har frigjorts genom denna minskning har kunnat utnyttjas för nettoexport och konsumtion vilket gör att den högra stapeln för dessa båda perioder börjar under nollstrecket.

sektorns investeringar förutses öka endast långsamt eller t o m minska, se tabell 12.1.

– Lagerinvesteringarna förutsätts 1990 vara av samma storlek i förhållande till totalproduktionen som 1980 vilket innebär en lagerökning på drygt 1 % av BNP. Under 1983 förekom däremot en lageravveckling på drygt 1 %

Tabell 12.1 Försörjningsbalans 1970–1990
Årlig procentuell volymförändring

	1970–1980	1980–1990		1980–1983	1983–1990	
		Alt 1	Alt 2		Alt 1	Alt 2
BNP	2,0	1,9	1,6	0,6	2,4	2,0
Import av varor och tjänster	2,4	1,1	0,9	–0,7	1,9	1,7
Privat konsumtion	1,6	0,9	0,3	–0,5	1,5	0,6
Offentlig konsumtion	3,2	0,7	1,4	1,3	0,5	1,5
Stat	1,8	–1,2	–0,5	–1,7	–1,0	0,0
Kommuner	3,9	1,5	2,2	2,6	1,1	2,1
Bruttoinvesteringar	0,6	0,8	0,3	–3,4	2,7	1,9
Industri	0,5	3,4	2,6	–11,0	10,3	9,1
Övrigt näringsliv	2,9	1,1	0,8	–0,8	1,9	1,4
Bostäder	–1,5	–1,1	–2,8	–4,2	0,2	–2,2
Stat	0,3	–1,2	–0,4	–1,9	–0,9	0,3
Kommuner	–1,7	–0,4	0,2	–1,9	0,2	1,1
Lagerinvestering[a]	1,1	1,1	1,1	–1,2	1,1	1,1
Export av varor och tjänster	3,8	4,2	3,8	5,4	3,7	3,2

[a] Lagerförändring slutåret i procent av BNP.

av BNP vilket medför att även lagerinvesteringarna tar i anspråk en del av resursökningen 1983–1990. Ungefär 1/3 av resursökningen beräknas behöva avsättas för bruttoinvesteringar och lagerinvesteringar sammantagna.

Det konsumtionsutrymme som återstår motsvarar således bara 1/3 av resursökningen 1983–1990. Fördelningen av detta utrymme på privat och offentlig konsumtion har varierats mellan långtidsutredningens två alternativ. I alternativ 1 förutsätts den *kommunala konsumtionen* öka med 1 % per år 1983–1990. Denna utveckling ligger ungefär i linje med den nuvarande underliggande konsumtionsökningen (dvs exkl beredskapsarbeten och huvudmannaskapsförändringar) och motsvarar dessutom i grova drag en s k baskalkyl för kommunerna (dvs den konsumtionsökning som följer av befolkningsutvecklingen och ett antagande om oförändrad standard på den kommunala servicen). För *statens* del har prognosen baserats på s k långtidsbudgetteknik (vilken visar konsekvenserna av redan fattade beslut och gjorda åtaganden). Den innebär en minskning av den statliga konsumtionen med 1 % per år. Med denna offentliga utveckling blir utrymmet för ökning av den *privata konsumtion* 1,5 % per år 1983–1990.

I *alternativ 2* förutsätts den offentliga konsumtionen – både den kommunala och den statliga – öka 1 % per år snabbare än i alternativ 1 1983–1990. Det ger ett utrymme för ökning av den privata konsumtionen med 0,6 % per år 1983–1990.

När det gäller möjligheterna att uppnå de båda alternativen är det troligt att förutsättningarna att åstadkomma den kraftiga dämpningen av inflationen är bättre om det reala konsumtionsutrymmet är större som i alternativ 1. Å andra sidan ökar ansträngningarna på bytesbalansen i detta alternativ. Kravet på relativprissänkning blir därigenom större.

Produktion och sysselsättning

Långtidsutredningens kalkyler tyder på att strukturomvandlingen måste bli snabb under resten av 1980-talet om balans skall nås i ekonomin 1990. Den yrkesmässiga och geografiska rörligheten torde behöva vara hög under resten av decenniet. Till en stor del torde denna ökade rörlighet uppstå som en konsekvens av den ökade tillväxten i ekonomin. I den regionala studie som har gjorts i anslutning till långtidsutredningen konstateras att antalet flyttningar över kommungräns har minskat stadigt under perioden 1974–1982 från ca 390 000 personer till ca 290 000 personer per år. Genomsnittet för perioden är 330 000 personer. Antalet flyttande beräknas behöva öka till ca 350 000 personer per år under resten av 1980-talet.

Produktionen i *industrin* behöver i alternativ 1 öka med drygt 4 % per år 1983–1990, se tabell 12.2. En sådan expansion förutsätter att de flesta delar av industrin ökar sin produktion, både verkstadsindustrin, basindustrierna och andra delar av industrin. Till största delen måste tillväxten ske i redan stora och utlandsetablerade företag. Den industriella omvandlingen torde trots det behöva bli mycket snabb. Beräkningar i anslutning till den regionala analysen tyder på att närmare hälften av de arbetstillfällen som fanns i industrin 1980 kan komma att ha lagts ner före 1990 och till största delen ha ersatts av arbetsställen där det har skett ny- eller återinvesteringar under perioden. Även om kalkyler av detta slag är osäkra antyder de en kraftig strukturomvandling. Strukturellt innebär 1980-talet en fortsatt nedgång av

Tabell 12.2 Produktion och sysselsättning 1970–1990

	1970–1980	1980–1990		1980–1983	1983–1990	
		Alt 1	Alt 2		Alt 1	Alt 2
Produktion, årlig procentuell förändring						
Industri	1,0	2,8	2,1	–0,7	4,3	3,3
Byggnadsverksamhet	0,8	1,1	0,6	–0,6	1,9	1,2
Övrig varuproduktion	1,9	3,2	2,9	5,3	2,3	1,9
Privata tjänster	2,6	2,1	1,6	0,6	2,7	2,0
Summa näringslivet	*1,8*	*2,3*	*1,8*	*0,5*	*3,1*	*2,3*
Offentliga tjänster	3,6	0,9	1,6	1,8	0,5	1,6
Hela ekonomin	*2,2*	*2,0*	*1,7*	*0,8*	*2,5*	*2,1*
Sysselsättning, förändring i tusental personer						
Industri	–70	–40	–70	–90	50	20
Byggnadsverksamhet	–70	0	–10	–20	20	10
Övrig varuproduktion	–90	–30	–40	–20	–10	–20
Privata tjänster	60	150	90	40	110	50
Summa näringslivet	*–170*	*80*	*–30*	*–90*	*170*	*60*
Offentliga tjänster	500	190	300	70	120	230
Hela ekonomin	*330*	*270*	*270*	*–20*	*290*	*290*

industrisysselsättningen (–40 000 personer 1980–1990). Sysselsättningen i industrin beräknas emellertid i alternativ 1 behöva öka med ca 50 000 personer 1983–1990 beroende på den låga sysselsättningsnivån i utgångsläget.

Industriinvesteringarna beräknas behöva i stort sett fördubblas mellan 1983 och 1990. Det skulle innebära att investeringsvolymen i industrin 1990 i alternativ 1 är ca 10 % högre än toppnivån i mitten av 1970-talet (industriproduktionen är ca 30 % högre 1990 än 1976). Kapitalintensiteten (kapitalstock/produktion) kommer att falla väsentligt under resten av 1980-talet vilket beror på att kapacitetsutnyttjandet ökar, att den nytillkommande produktionen är mindre kapitalkrävande än den gamla, att investeringar i forskning, produktutveckling och marknadsföring har fått en ökande betydelse etc.

För att uppnå en industriexpansion av detta slag måste konkurrenskraften vara god. Långtidsutredningens analyser tyder på att relativpriserna på svenska industriprodukter behöver sänkas med ca 1 % per år under resten av 1980-talet och att räntabiliteten på materiellt kapital före skatt behöver överstiga avkastningen på finansiella placeringar med ett par procentenheter. På längre sikt kommer förmågan att utveckla och sälja nya produkter, att anpassa sig till förändrade yttre förhållanden, att utnyttja den konpetens, utbildningsnivå och infrastruktur som har byggts upp etc att bli avgörande för de svenska industriföretagens konkurrenskraft.

Byggnadsverksamheten beräknas öka med 1–2 % per år 1983–1990. Investeringarna inom industri och övrigt näringsliv bidrar till denna ökning trots att byggnadsandelen av investeringarna blir allt mindre. En fortsatt förskjutning inom byggnadssektorn mot reparationer och underhållförutses. Sysselsättningen i byggnadssektorn beräknas vara i stort sett oförändrad sett över hela 1980-talet.

Denna utveckling för byggnadssektorn är mer gynnsam än tendenserna i utgångsläget vilket illustrerar sektorns starka beroende av den allmänna ekonomiska utvecklingen. Särskilt betydelsefullt för byggnadssektorn är i långtidsutredningens beräkningar att den privata konsumtionen ökar realt sett vilket håller uppe bostadsinvesteringarna, att kommunernas ekonomi blir så god att den tillåter en viss fortsatt expansion av kommunal konsumtion och kommunala investeringar och att exporten ökar kraftigt vilket förutsätter en väsentlig höjning av investeringsnivån särskilt i industrin.

Övrig varuproduktion avser sektorerna jordbruk, skogsbruk och el-, gas-, värme- och vattenverk. Inom *jordbruket* väntas en fortsatt ökning av produktionen under 1980-talet. Antalet brukningsenheter och antalet sysselsatta beräknas emellertid fortsätta att minska. Inom *skogsbruket* minskade produktionen under 1970-talet med ca 2 % per år. För 1980-talet förutses en ökning med ca 2 % per år och en mindre ökning av antalet sysselsatta. Den slutliga användningen av *energi* väntas vara ungefär oförändrad under 1980-talet trots ökande bruttonationalprodukt. En förskjutning beräknas ske från oljeprodukter till elenergi så att importen av råolja och petroleumprodukter som andel av BNP minskar från ca 6 % till ca 4 %. Energiinvesteringarna i vid mening (inkl energibesparing, konvertering till eluppvärmning etc) beräknas 1990 vara lägre än 1980 men ändå motsvara drygt 2 % av BNP och ca 50 000 arbetstillfällen.

Produktionen i den *privata tjänstesektorn* beräknas öka med 2–3 % per år 1983–1990. Under senare år har sysselsättningen i denna sektor expanderat kraftigt. Mellan 1980 och 1983 ökade den med närmare 40 000 personer. Under resten av 1980-talet förutses en fortsatt sysselsättningstillväxt med 50 000–110 000 personer. Expanderande delar av den privata tjänstesektorn är finansinstitut, uppdragsverksamhet, maskinuthyrning, rekreation och kulturell service, privat hälso- och sjukvård, undervisning och forskning och intresseorganisationer.

Den *offentliga sektorns* expansionstakt har dämpats väsentligt de senaste åren. Under de tre första åren på 1980-talet ökade den offentliga produktionen med knappt 2 % per år jämfört med nästan 4 % per år under 1970-talet. Planerna för de närmaste åren tyder på ännu lägre ökningstal. För resten av 1980-talet räknar långtidsutredningen ändå med en fortsatt tillväxt i den offentliga sektorn, 0,5 % per år 1983–1990 i alternativ 1 och 1,6 % per år i alternativ 2. Både statens och kommunernas ekonomi kommer nämligen att förbättras avsevärt om expansionen blir bestående under resten av 1980-talet. Ökningen i den offentliga produktionen kommer troligen att avse den kommunala sektorn medan den statliga produktionen förväntas vara oförändrad eller minska. Antalet sysselsatta i den offentliga sektorn beräknas öka med 120 000 personer 1983–1990 i alternativ 1 och 230 000 personer i alternativ 2.

Bytesbalans

I långtidsutredningens kalkyler har bytesbalansen 1990 målsatts till ett överskott på 10 miljarder kr motsvarande ca 1 % av BNP, se tabell 12.3. Det innebär att det år 1990 sker en ganska betydande real amortering av utlandsskulden. Motiven för att bytesbalansmålet preciserats till detta

Tabell 12.3 Bytesbalans
Miljarder kr, löpande priser

	1980	1983	1990	
			Alt 1	Alt 2
Export av varor och tjänster	156,5	250,6	412,5	406,1
Import av varor och tjänster	166,5	236,1	379,2	372,8
Transfereringar netto	–8,8	–20,6	–23,4	–23,4
Bytesbalans	*–18,8*	*–6,1*	*10,0*	*10,0*

överskott är både långsiktiga och kortsiktiga. På längre sikt motiveras målet av att en övervältring via underskott i bytesbalansen och stigande ränteutgifter av dagens anpassningsbörda på kommande generationer bör undvikas. Avkastningsrelationerna mellan investeringar i Sverige och utvecklingsländer talar också för att Sverige bör vara ett kapitalexporterande land. På kortare sikt är skälen främst att ett överskott minskar riskerna för att ett privat kapitalutflöde driver upp räntan (vilket skulle dämpa investeringarna), positivt påverkar förväntningarna om den framtida ekonomiska utvecklingen inte minst vad gäller inflationen och ökar den ekonomiskpolitiska handlingsfriheten. För att nå bytesbalansmålet måste exporten öka med ca 4 % per år 1983–1990 och importökningen begränsas till ca 2 % per år. Verkstadsindustri, skogsindustri och kemisk industri kommer att svara för ca 70 % av hela exporttillväxten under 1980-talet. En sådan utveckling i utrikeshandeln kräver enligt långtidsutredningens beräkningar fortsatta relativprissänkningar med ca 1 % per år och att lönsamheten är god under resten av 1980-talet.

Priser och löner

Den internationella inflationen har förutsatts vara i genomsnitt 5 % per år under resten av decenniet. Kraven på relativprissänkning gör att den inhemska inflationen i termer av konsumentpriser därför måste begränsas till i genomsnitt drygt 4 % per år 1983–1990, se tabell 12.4. Det bör understrykas att denna inflationsdämpning – till skillnad från utvecklingen i vår omvärld – måste uppnås samtidigt med en mer förmånlig inhemsk sysselsättningsutveckling.

Tabell 12.4 Priser och löner 1970–1990
Årlig procentuell förändring

	1970–1980	1980–1990		1980–1983	1983–1990	
		Alt 1	Alt 2		Alt 1	Alt 2
Konsumtionspris						
– OECD (nationell valuta)	9,1	5,8	5,8	7,8	5,0	5,0
– Sverige	9,6	6,2	6,5	10,7	4,3	4,8
Timlön	10,6	6,6	7,0	6,9	6,5	7,0

För att uppnå den reala utvecklingen enligt långtidsutredningens båda alternativ ställs krav på pris- och lönebildningen även när det gäller lönsamhet och reallöner. Vinstandelen (driftöverskott brutto/förädlingsvärde till faktorpris) måste vara tillräcklig under resten av 1980-talet, särskilt i industrin, för att den expansion och de investeringar som behövs skall komma till stånd. Vinstandelen i industrin beräknas till närmare 30 % både 1983 och 1990 att jämföra med 20–25 % i slutet av 1970-talet och början av 1980-talet, se nedanstående tablå.

Vinstandelar
Procent

	1960	1970	1980	1983	1990	
					Alt 1	Alt 2
Industri	31,8	27,7	22,6	29,3	29,1	27,1
Privata tjänster	49,2	42,7	42,4	43,2	42,0	42,0

Reallönerna behöver öka för att den privata konsumtionen skall bidra till den reala efterfrågeökningen de närmaste åren. Med den produktivitetstillväxt som förutsätts i långtidsutredningens beräkningar finns det också ett utrymme för reallöneökningar. Det har beräknats till ca 2 % per år före skatt i genomsnitt för perioden 1983–1990. I detta avseende skiljer sig resten av 1980-talet väsentligt från de senaste åtta åren vilka inneburit sänkta reallöner.

Den gynnsammare reallöneutvecklingen under resten av 1980-talet beror på att tillväxten blir hög och att vinstandelen i utgångsläget har kommit upp på en nivå som på längre sikt torde vara tillräcklig för att uppnå den eftersträvade expansionen. Tillväxten kan därför även ge utrymme för reala löneökningar – under förutsättning att de nominella pris- och löneökningarna blir låga. Vidare medför den betydligt långsammare ökningstakten i de offentliga utgifterna i alternativ 1 att någon större del av reallöneutrymmet inte heller behöver tas i anspråk för ökade skatter och avgifter. I alternativ 2 där den offentliga utgiftsexpansionen är snabbare minskar emellertid utrymmet för reala löneökningar efter skatt.

Osäkerheten

Naturligtvis är långtidsutredningens beräkningar behäftade med betydande osäkerheter. I viss mån har detta belysts i ett antal känslighetskalkyler. I dessa har förutsättningarna varierats rörande internationell utveckling, arbetskraftsutbud och produktivitet.

De resultat som därvid framkommer visar på en BNP-tillväxt på mellan 1,5 och 2,2 % per år för perioden 1980–1990 att jämföra med 1,9 % per år i alternativ 1. Den privata konsumtionen beräknas kunna öka med mellan 0,4 och 1,5 % per år under samma period att jämföra med 0,9 % per år i alternativ 1.

Känslighetsanalyserna visar vidare att en förutsatt bättre internationell

tillväxt medför att det räcker med ungefär oförändrade relativpriser under resten av 1980-talet för att uppnå bytesbalansmålet. Relativpriserna behöver i en sådan situation inte sänkas nämnvärt ytterligare.

Sammantagna visar känslighetsanalyserna emellertid att huvudslutsatserna i långtidsutredningen består även vid de variationer i förutsättningarna som görs. Inflationen måste dämpas radikalt under resten av decenniet. Det är endast detta som kan ge möjlighet till en relativt snabb tillväxt och reallöneökningar och som inom rimlig tid kan leda till strukturell balans i den svenska ekonomin.

12.3 Andra aspekter på utvecklingen

Regional utveckling

Den regionala analys som har gjorts i anslutning till långstidsutredningen innehåller bl a en jämförelse med länsplaneringen. I den senare görs årligen bedömningar av befolknings- och sysselsättningsutvecklingen i länen baserad på prognoser för varje kommun. Jämförelsen visar att långtidsutredningens bild av sysselsättningsutvecklingen under 1980-talet är mycket mer positiv. Länsplaneringen anger en ökning av antalet sysselsatta med bara 30 000 personer under 1980-talet. Långtidsutredningen visar på en ökning av antalet sysselsatta med 270 000 personer under 1980-talet. Skillnaderna beror naturligtvis på att länsplaneringen skriver fram tendenserna i utgångsläget medan långtidsutredningen analyserar vad som krävs för att full sysselsättning skall nås 1990. Långtidsutredningens utveckling leder således närmare målet regional balans om det uttolkas som att full sysselsättning skall nås i hela landet.

Vidare visar den regionala nedbrytningen av långtidsutredningens kalkyler att den geografiska rörligheten väntas öka. Befolkningsförskjutningarna mellan länen beräknas emellertid bli små under 1980-talet. I enskilda kommuner och orter kan stora problem uppkomma till följd av den snabba strukturomvandlingen.

Den regionala nedbrytningen av långstidsutredningens kalkyler visar vidare en mer balanserad sysselsättningsutveckling än länsplaneringen. Exempelvis beräknas både skogslänen och storstadslänen öka sin sysselsättning under 1980-talet enligt långtidsutredningen medan länsplaneringen förutser en minskning i skogslänen. Sysselsättningsökningen väntas dock bli starkast i Stockholmsområdet även i den regionala nedbrytningen av långstidsutredningens beräkningar. Tillverkningsindustrins tillbakagång väntas där fortsätta samtidigt som den privata tjänstesektorn expanderar i snabbare takt än för riket som helhet.

Inkomst- och förmögenhetsfördelning

I samband med långtidsutredningen har även en studie av inkomst- och förmögenhetsfördelningen utförts. Den tyder bl a på att det har skett en viss inkomstutjämning under perioden 1975–1981 i den meningen att grupper med lägre inkomster per konsumtionsenhet har erhållit en mer förmånlig

utveckling av sina reala disponibla inkomster. Studien visar också att pensionärerna i genomsnitt har erhållit en relativt snabb realinkomstökning att ensamstående med barn och samboende med många barn har haft en negativ realinkomstutveckling och att arbetarhushåll har erhållit en realinkomstökning medan realinkomsterna minskat för tjänstemannahushåll. Studien bygger på urvalsundersökningar vid statistiska centralbyrån vilket styrt valet av undersökningsperiod. Förändring i skatter, transfereringar, förvärvsgrad m m påverkar resultaten.

När det gäller fördelningsfrågorna under 1980-talet kan noteras att reallönerna beräknas kunna öka med 2 % per år 1983–1990 vilket borde dämpa fördelningskonflikterna mellan olika grupper. Vidare bygger långtidsutredningen på att inflationen dämpas kraftigt och på en återgång till full sysselsättning vilket skulle ha en stor positiv betydelse för inkomst- och förmögenhetsutjämningen. Utredningen har emellertid inte kunnat gå in på skatte- och transfereringssystemens inverkan på den framtida inkomstfördelningen. Vinsterna i industrin förutsätts vara höga under resten av 1980-talet. Denna vinstnivå – ungfär densamma som under 1960-talet – bedöms vara nödvändig för att få den expansion som bl a leder till ökade reallöner. Trots denna högre vinstnivå kommer den allra största delen av förädlingsvärdets tillväxt att tillfalla löntagarna.

Arbetstidsförkortning

Långtidsutredningen har även analyserat effekterna av en förkortning av den lagstadgade arbetsveckan från 40 timmar till 37,5 timmar före 1990, dvs en förkortning av arbetstiden för en heltidsarbetande med 6,25 %. Arbetstidsförkortningen studeras som ett långsiktigt allokeringsproblem. På längre sikt innebär kortare arbetstid minskad produktionskapacitet och minskat konsumtionsutrymme. Frågan om arbetstidsförkortning eller ej blir då en fråga om att ta ut en potentiell standardhöjning i form av ökad fritid eller ökad konsumtion. Detta är en typ av frågeställningar som med fördel kan studeras med långtidsutredningens metoder. I analysen behandlas däremot inte arbetstidsförkortningen som ett medel för att eventuellt dämpa arbetslösheten i en situation med outnyttjad kapacitet och arbetslöshet.

Resultaten av analysen visar att arbetstidsförkortningen leder till ett produktionsbortfall på 4–7 % 1990. Det begränsar konsumtionsutrymmet. Begränsningen mildras dock av att mindre resurser behöver användas för investeringar och nettoexport. Vid en arbetstidsförkortning är det troligt att *både* den privata och den offentliga konsumtionen måste dämpas. Skulle arbetstidsförkortningen helt tas ut på bekostnad av privat konsumtion skulle den senare behöva bli 6 % lägre 1990 än utan arbetstidsförkortning. Den offentliga konsumtionen skulle bli 7 % lägre 1990 om arbetstidsförkortningen helt motsvarades av minskad offentlig konsumtion.

1990-talet

I långtidsutredningen ingår också en utblick mot sekelskiftet. Den tar sin utgångspunkt i den balanserade situation 1990 som representeras av alternativ 1. Vid beräkningarna förutsätts att den svenska nettoskulden till

utlandet, vilken skulle uppgå till ca 12 % av BNP 1990, skall avvecklas under 1990-talet.

Beräkningarna tyder på att vid en oförändrad investeringskvot under 1990-talet och en teknisk utveckling som under perioden 1974–1981 skulle BNP-tillväxten kunna bli knappt 2 % per år även under 1990-talet. Skulle däremot investeringskvoten kunna öka från ca 18 % 1990 till ca 20 % år 2000 och den tekniska utvecklingen bli snabbare (motsvara perioden 1963–1981) så skulle tillväxten kunna ökas till närmare 3 % per år.

Kalkylerna visar dessutom att om balans kan uppnås 1990 så kommer utrymmet för att öka konsumtionsstandarden att förbättras under 1990-talet. Den totala konsumtionen skulle kunna öka med 1,5–2 % per år att jämföra med knappt 1 % per år under 1980-talet. En återgång till 1960-talets och det tidiga 1970-talets tillväxt och konsumtionsökning kan dock knappast uppnås ens under 1990-talet.

12.4 Finansiell utveckling

Den svenska ekonomin befann sig i början av 1980-talet i finansiell obalans. Mellan första hälften av 1970-talet och 1983 försämrades den offentliga sektorns finansiella sparande med ca 10 % av BNP motsvarande ca 80 miljarder kr i dagens prisnivå. Till allt väsentligt beror denna försämring på statens ökande budgetunderskott. Försämringen av den offentliga sektorns sparande har åtföljts av en försämrad bytesbalans, en uppbyggnad av finansiella tillgångar i företagen och minskade investeringar.

Långtidsutredningen har angett tre mål för att den svenska ekonomin skall befinna sig i finansiell balans 1990. De avser bytesbalansen, statsbudgeten och näringslivets lönsamhet. Bytesbalansmålet har redan kommenterats och innebär att ett överskott på 10 miljarder kr skall uppnås 1990 (löpande priser). De två andra målen berörs nedan.

För att den expansion och investeringsutveckling som leder till full sysselsättning 1990 skall komma till stånd måste industriföretagen ha en tillräckligt *god lönsamhet.* Långtidsutredningen har preciserat målet rörande näringslivets lönsamhet som att avkastningen på materiellt kapital före bolagsskatt i industrin skall överstiga avkastningen på finansiella placeringar (statsobligationer) med 2 procentenheter. Det är naturligtvis svårt att exakt ange vilken avkastningsskillnad som är förenlig med en viss investeringsnivå. Lönsamhetskraven kan variera mellan branscher och företag, skattesystemet inverkar på avkastningsrelationerna och investeringarna styrs av många andra faktorer. Utredningen har ändå bedömt denna lönsamhetsnivå som rimlig även med hänsyn till sådana faktorer.

Vidare räknar långtidsutredningen med att det internationella ränteläget gradvis sjunker mot 7 à 8 % och att det svenska ränteläget 1990 bör kunna ligga på samma nivå. Avkastningen på materiellt kapital före skatt skulle således behöva uppgå till ca 10 %. Det motsvarar en vinstandel (driftöverskott brutto/förädlingsvärde till faktorpris) i industrin 1990 på knappt 30 % vilket är ungefär samma vinstnivå som 1983. Räntabilitet och investeringar bestämmer tillsammans vilket finansiellt sparande de icke-finansiella företagen kommer att svara för 1990.

Balans i statsbudgeten kan preciseras med olika utgångspunkter. Långtidsutredningen har valt att tillämpa den enligt utredningens mening mest lämpliga metoden i en medelfristig analys, nämligen att utgå från ett mål rörande bytesbalansen och beräkningar av vilket sparande och vilka investeringar resten av ekonomin kan förväntas svara för och att därur härleda ett statligt budgetsaldo som är förenligt med detta mål och dessa beräkningar. Andra möjligheter är att utgå från en normativt bestämd förändring i statens förmögenhet, räntebördans utveckling, möjligheterna att finansiera underskott eller att bestämma den stock av statsobligationer som är möjlig att ha placerad i resten av ekonomin utan att det leder till valutautflöde.

Statens budgetunderskott behöver, med utgångspunkt i den analys av sparande och investeringsbehov som långtidsutredningen har genomfört, reduceras till 40–50 miljarder kr 1990 (löpande priser). Att budgetförstärkningen inte behöver gå längre beror på sparandeutvecklingen i resten av ekonomin:

– De finansiella företagen (banker, försäkringsbolag m m) beräknas svara för ett större sparande 1990 än i början av 1970-talet, se tabell 12.5, vilket delvis kan ersätta sparande i den offentliga sektorn när det gäller att finansiera investeringar.

– De icke-finansiella företagens finansiella sparande väntas också bli något bättre 1990 än i början av 1970-talet p g a den ökade lönsamheten.

– Hushållens finansiella sparande kan förväntas öka i och med att avkastningen på finansiella tillgångar ökar och att den reala kostnaden för att låna stiger.

Naturligtvis kan andra samhällsekonomiskt balanserade budgetsaldon tänkas. Vid ett större överskott i bytesbalansen och vid en högre investeringsnivå 1990 än vad långtidsutredningen räknar med skulle statens budgetunderskott behöva reduceras mer än till 40–50 miljarder kr. Detsamma gäller om den privata sektorns finansiella sparande inte förbättras på det sätt som utredningen förutsätter.

För att bedöma möjligheterna att åstadkomma denna budgetförstärkning har långtidsutredningen gjort detaljerade beräkningar av hur den offentliga sektorns inkomster och utgifter kan komma att förändras under resten av

Tabell 12.5 Finansiellt sparande 1970–1990
Procentuell andel av BNP

	1970–1974	1980	1983	1990	
				Alt 1	Alt 2
Stat	0,6	–7,0	–8,4	–2,1	–1,6
Socialförsäkring	4,4	3,2	2,6	1,6	1,6
Kommuner	–0,9	0,0	–0,1	–0,3	–0,4
Hushåll	–0,4	0,7	0,5	1,4	1,5
Finansiella företag	1,8	3,9	4,1	3,5	3,3
Icke-finansiella företag	–4,8	–4,5	0,4	–3,2	–3,4
Bytesbalans	*0,7*	*–3,6*	*–0,9*	*0,9*	*0,8*

1980-talet. Utredningen har därvid i huvudsak utgått från s k långtidsbudgetteknik, dvs att inkomster och utgifter utvecklas i enlighet med redan fattade beslut och gjorda åtaganden (den mer exakta definitionen av jämförelsenormen redovisas i avsnitt 6.3 och 7.5).

Av beräkningarna framgår att utgiftsexpansionen i den offentliga sektorn inte längre är så stark. Den offentliga konsumtionen förutsätts förändras enligt de reala alternativ som berörts ovan vilka innebär en väsentligt lägre tillväxttakt än tidigare. Transfereringsutgifterna ökar inte heller lika snabbt som tidigare eftersom ATP-systemet nu är utbyggt, pensionstillskotten inte ökar längre etc. I takt med att ekonomin expanderar bortfaller dessutom behoven av nuvarande stora utgifter för arbetslöshetsersättning, beredskapsarbeten, industristöd etc. De stora budgetunderskotten medför visserligen ökade ränteutgifter men de motverkas dels av successivt sjunkande budgetunderskott, dels av fallande räntesatser. Som framgår av tabell 12.6 beräknas utgifterna för statens del i alternativ 1 med den lägre tillväxten av offentlig konsumtion minska med 8 miljarder kr 1983–1990 (1983 års priser) medan de för hela den offentliga sektorn ökar med 46 miljarder kr. De offentliga utgifterna beräknas således öka långsammare än BNP under perioden 1983–1990 (ca 1 % resp 2,4 % per år i alternativ 1).

Av beräkningarna framgår vidare att tillväxten i ekonomin kommer att betyda mycket för de offentliga inkomsternas utveckling. Vid en BNP-tillväxt på 2,4 % per år 1983–1990 i enlighet med alternativ 1 kommer den offentliga sektorns inkomster att utvecklas i ungefär samma takt som BNP realt sett.

Det totala finansieringsbehovet för att dels bekosta utgiftsförändringarna, dels förstärka det offentliga sparandet är som framgår av tabell 12.6 för staten 44 miljarder kr och för hela den offentliga sektorn 80 miljarder kr (1983 års priser). I alternativ 1 täcks i stort sett hela detta finansieringsbehov av inkomstautomatiken. Bara 5 miljarder kr skulle återstå att finansiera genom särskilda åtgärder. I alternativ 2 med en snabbare tillväxt av den offentliga konsumtionen blir naturligtvis finansieringsbehoven större.

Dessa kalkyler visar hur viktig tillväxten är även för att sanera den offentliga sektorns finanser. Det framstår därför som en central uppgift för

Tabell 12.6 Offentlig sektor 1983 och 1990
Miljarder kr, 1983 års priser

	1983	1990	Förändring
Staten			
Inkomster	215	259	44
Utgifter	302	294	–8
Budgetsaldo	*–87*	*–35*	*52*
Offentlig sektor			
Inkomster	434	514	80
Utgifter	475	521	46
Finansiellt sparande	*–41*	–7	*34*

Anm: Uppgifterna avser alternativet 1A, se avsnittet "Finansiella alternativ". Budgetsaldot 1990 är -46 miljarder kr i löpande priser.

den ekonomiska politiken att se till att den nu inledda uppgångsfasen blir stark och varaktig. För att ha en gynnsam effekt på statsfinanserna måste en sådan expansion baseras på låg inflation, stigande reallöner, nettoexport och investeringar och inte på ökande offentliga transfereringar eller sänkta skatter.

Det vore emellertid oförsiktigt att förlita sig till att tillväxten automatiskt löser de finansiella balansproblemen för den offentliga sektorn. Därför bör en medelfristig strategi för statsbudgetens sanering utformas med utgångspunkt från en betydligt lägre BNP-tillväxt t ex 1 % per år. Denna tillväxt motsvarar trenden de senaste tio åren. Även om det går betydligt sämre än vad som enligt långtidsutredningens beräkningar krävs för att uppnå samhällsekonomisk balans 1990 torde man kunna räkna med en viss tillväxt i den svenska ekonomin på medellång sikt.

Vid en tillväxt på 1 % per år blir den automatiska inkomstförstärkningen betydligt mindre än vad som angivits ovan. För att samma utgiftsutveckling och sparandeförbättring skall uppnås kommer det då att krävas särskilda budgetförstärkande åtgärder motsvarande 4 miljarder kr per år 1983–1990 (1983 års priser) om man ser enbart till staten och 8 miljarder kr per år om man ser till hela den offentliga sektorn. Med hänsyn till det starka sambandet mellan de offentliga delsektorerna är det i viss mån en bedömningsfråga vilken delsektor som svarar för förstärkningen av den offentliga sektorns finanser. Mot denna bakgrund ter sig budgetförstärkningar på 6 miljarder kr per år de närmaste åren som rimliga. I den mån tillväxten blir stark och långvarig kommer behovet av fortsatta budgetförstärkningar att stegvis avta. Mot slutet av 1980-talet kan det t o m finnas ett visst utrymme för nya reformer eller skattesänkningar.

En ekonomi som tillväxer med endast 1 % per år leder emellertid inte mot full sysselsättning. Budgetförstärkningarna kan därför inte ses isolerade från ekonomins utveckling i övrigt. Även om de skulle kunna skapa balans i statsbudgeten förmår de inte ensamma skapa balans i samhällsekonomin. För det senare måste budgetförstärkningarna kombineras med en kraftig dämpning av inflationen. Därigenom kan den totala efterfrågan växa tillräckligt snabbt för att sysselsättningen skall förbättras samtidigt som den externa balansen förstärks. I långtidsutredningens beräkningar av förloppet 1983–1987 baseras därför det alternativ som leder mot balans 1990 på både budgetförstärkningar och en dämpad pris- och lönestegringstakt, se vidare avsnitt 12.5.

Finansiella alternativ

Långtidsutredningen har gjort finansiella beräkningar för flera olika alternativ vilka skiljer sig åt med hänsyn till inkomsternas och utgifternas utveckling 1983–1990. Alternativen 1A och 1B baseras på det reala alternativet 1 (långsam ökning av offentlig konsumtion) och innebär långsammare tillväxt av de offentliga utgifterna. Alternativen 2A, 2B och 2C baseras på alternativ 2 och innebär snabbare tillväxt av de offentliga utgifterna. I *alternativ 1A* förutsätts att budgetförstärkningen genomförs via en höjning av inkomstskatten. I *alternativ 1B* förutsätts i stället en neddragning av transfereringarna till hushållen. Neddragningen har gjorts så

stor att även vissa avgiftshöjningar som ligger i grundkalkylen kan undvikas. I *alternativ 2A* sker budgetförstärkningen genom en höjning av inkomstskatten och i *alternativ 2B* genom en neddragning av transfereringarna till hushållen. Slutligen studeras i *alternativ 2C* vilka skattehöjningar som krävs om transfereringsutgifterna till hushållen ökar ännu snabbare än vad som förutsätts i alternativ 2A.

I detta sammanhang kan det vara lämpligt att redovisa en uppställning över de alternativ av skilda slag som långtidsutredningen arbetar med. En sådan återges nedan. Den upptar även alternativen i tidsperspektivet 1983–1987 vilka behandlas i avsnitt 12.5.

De olika alternativen resulterar i vitt skilda krav på skatteförändringar från en skattesänkning på 7 miljarder kr i alternativ 1B till en skattehöjning på 44 miljarder kr i alternativ 2C. I samtliga fall är dessa beräkningar baserade på den tillväxt som ligger i de reala alternativen 1 och 2. Skulle denna tillväxt inte realiseras ökar kraven på budgetförstärkningar.

Alternativen i 1984 år långtidsutredning

Alternativ	Innebörd
Reala alternativ 1980–1990	
Alternativ 1	Inriktning på privat konsumtion och näringslivet
Alternativ 2	Inriktning på offentlig konsumtion och offentlig sektor
Anm: Dessutom belyses i avsnitt 7.11 ett alternativ som innehåller en arbetstidsförkortning och görs i avsnitt 6.4 vissa känslighetsanalyser.	
Finansiella alternativ 1980–1990	
Alternativ 1 A	Budgetförstärkning genom *skattehöjning*, real utveckling enl alt 1
Alternativ 1 B	Budgetförstärkning genom *neddragning av transfereringar*, real utveckling enl alt 1
Alternativ 2 A	Budgetförstärkning genom *skattehöjning*, real utveckling enl alt 2
Alternativ 2 B	Budgetförstärkning genom neddragning av *transfereringar*, real utveckling enl alt 2
Alternativ 2 C	*Ökade transfereringar*, finansiering genom *skattehöjning*, real utveckling enl alt 2
Alternativ 1983–1987	
Referensalternativ	Höga pris- och löneökningar, passiv finanspolitik
Balansalternativ	Låga pris- och löneökningar, budgetförstärkningar
Alternativ 1990–2000	
Alternativ A	Oförändrad investeringskvot, långsam teknisk utveckling
Alternativ B	Högre investeringskvot, snabb teknisk utveckling

I diagram 12.2 illustreras utvecklingen av inkomster och utgifter i de finansiella alternativen som andelar av bruttonationalprodukten.

Den offentliga sektorns finansiella utveckling präglas i samtliga alternativ av en kraftig inbromsning i den offentliga utgiftsexpansionen. Som framgår av diagrammet är utgifterna oförändrade eller minskar som andel av BNP i de olika alternativen. Trots detta måste skatter och avgifter som andel av BNP öka i samtliga alternativ utom ett för att skapa den målsatta balansen i de offentliga finanserna. Det är utredningens förhoppning att dessa beräkningar skall kunna utgöra ett underlag för en diskussion om inriktningen av den offentliga inkomst- och utgiftspolitiken de närmaste åren.

Trots att budgetunderskottet förbättras mellan 1983 och 1990 kommer den utestående statsskulden att fortsätta växa i snabb takt. Statsskuldens andel av BNP, som ökat kraftigt sedan mitten av 1970-talet, når en toppnivå omkring 1987 för att därefter börja sjunka något, se diagram 12.3. Detta förutsätter att de privata sektorerna är beredda att öka andelen statspapper i sina portföljer. Om likviditetstillväxten skall kunna begränsas till vad som kan antas vara förenligt med en inflation på 4 % kan en förhållandevis liten del av

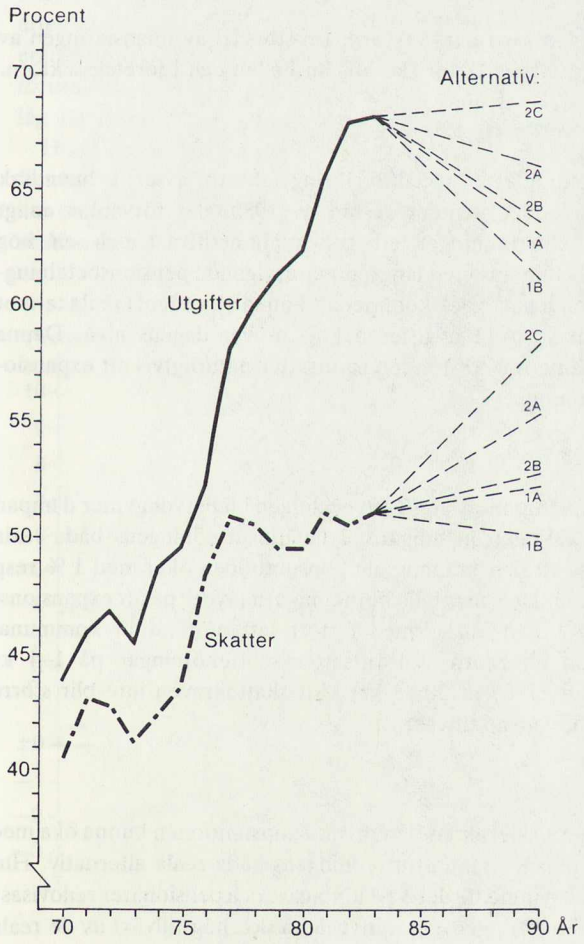

Diagram 12.2 De totala offentliga utgifterna och skatterna (inkl avgifter) som andel av BNP 1970–1990.
Källa: Finansdepartementet.

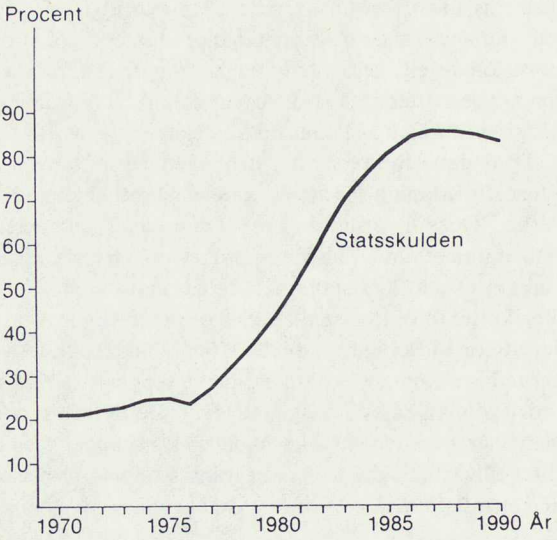

Diagram 12.3 Statsskulden som andel av BNP 1970–1990. Källa: Finansdepartementet.

dessa statspapper placeras i banksektorn. En stor del av finansieringen av budgetunderskotten måste därför ske hos hushållen och i företagssektorn.

Allmänna pensionsfonden

Det finansiella sparandet i socialförsäkringssektorn avser i huvudsak Allmänna pensionsfonden. Under resten av 1980-talet förväntas enligt långtidsutredningens beräkningar en god reallönetillväxt och en hög realränta. Detta tillsammans med långsammare stigande pensionsbetalningar medför att AP-fondens storlek kommer att kunna öka något i reala termer fram till 1990 utan att ATP-avgifterna höjs utöver dagens nivå. Denna gynnsamma utveckling för AP-fonden förutsätter naturligtvis att expansionen blir stark i ekonomin.

Kommunerna

Även i kommunerna förväntas utgiftsutvecklingen bli betydligt mer dämpad under resten av 1980-talet än tidigare. I långtidsutredningens båda reala alternativ förutsätts att den kommunala konsumtionen ökar med 1 % resp 2 % per år 1983–1990. De finansiella beräkningarna tyder på att expansionstakten i alternativ 1 kan klaras med i stort sett oförändrad kommunal utdebitering medan alternativ 2 förutsätter skattehöjningar på 1–4 kr (medelutdebiteringen 1983 är 30:15 kr). Att skattekraven inte blir större beror på skatteunderlagens tillväxt.

Hushållen

Som redan konstaterats beräknas den privata konsumtionen kunna öka med 1,5 % resp 0,6 % per år i långtidsutredningens båda reala alternativ. Hur detta konsumtionsutrymme fördelas på löntagare och pensionärer redovisas i tabell 12.7. Alternativ 1A ger en relativt jämn och hög tillväxt av de reala

Tabell 12.7 Realinkomst efter skatt 1983–1990
Årlig procentuell förändring

	1983–1990				
	Alt 1A	Alt 1B	Alt 2A	Alt 2B	Alt 2C
Reallön efter skatt per timme	1,8	2,4	0,7	1,3	0,1
Genomsnittlig real pensionsinkomst efter skatt	1,6	–0,4	0,6	–0,6	1,8

inkomsterna efter skatt för både löntagare och pensionärer medan alternativ 1B genom sänkta skatter och begränsade transfereringar ger en högre realinkomsttillväxt för löntagare. I alternativen 2A, 2B och 2C begränsas hushållens reala inkomstuveckling efter skatt av den snabbare offentliga konsumtionstillväxten. Även här ger alternativ 2A en relativt jämn inkomsttillväxt medan alternativ 2B p g a sänkta skatter och transfereringar ger en bättre reallönetillväxt efter skatt. Alternativ 2C i vilket ökade transfereringar finansieras med skattehöjningar ger nolltillväxt i reallönerna efter skatt under hela sjuårsperioden. Det senaste alternativet ligger därmed enligt utredningens uppfattning på gränsen för vad som är möjligt att förutsätta samtidigt med att den totala produktionen ökar påtagligt och att låg inflation vidmakthålls.

Hushållens sparande kan delas upp i en finansiell och en real del. Det finansiella sparandet består av bankinlåning, placeringar i aktier, obligationer m m minskat med lån och det reala sparandet av investeringar främst i småhus minskat med kapitalförslitning. Den finansiella sparkvoten har

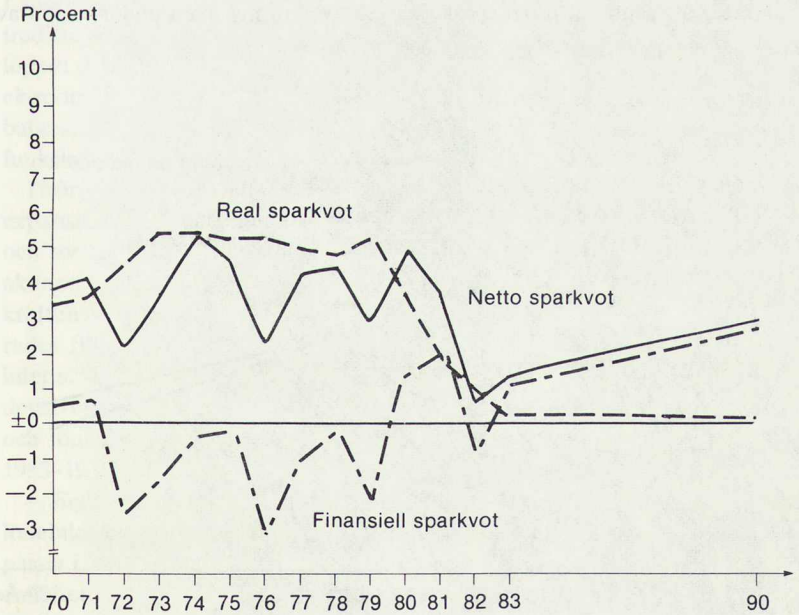

Diagram 12.4 Hushållens sparkvot 1970–1990

under senare tid ökat från att vara negativ till att bli ca 1 % 1983 och beräknas fortsätta att öka till ca 3 % 1990. Den reala sparkvoten sjönk under början av 1980-talet från ca 4 % till ca 0 % och beräknas fortsätta att vara så låg under resten av 1980-talet, se diagram 12.4. Denna omsvängning beror på att den reala avkastningen på finansiellt sparande har ökat samtidigt som kostnaden för att låna och för att bo i nya småhus har ökat. Det ökade finansiella sparandet i hushållssektorn är som redan nämnts en av de faktorer som dämpar kravet på förstärkning av statsbudgeten.

Icke-finansiella företag

Styrande för den finansiella utvecklingen i de icke-finansiella företagen är vinstutveckling och investeringar. Lönsamheten har, som redan nämnts, målsatts i långtidsutredningen. Avkastningen på materiellt kapital i industrin före bolagsskatt skall överstiga avkastningen på finansiella placeringar med 2 procentenheter. I diagram 12.5 redovisas dessa avkastningsrelationer för industrin 1970–1990. Som framgår av diagrammet skulle situationen 1990 ungefär motsvara början av 1970-talet när investeringsutvecklingen var god. De ökade investeringarna under resten av 1980-talet medför trots den höga lönsamheten att de icke-finansiella företagens finansiella sparande slår om från ett mindre överskott 1983 till ett underskott på drygt 3 % av BNP 1990. Till denna omsvängning bidrar också att en lageravveckling 1983 antas förbytas i en lageruppbyggnad 1990.

Finansiella företag

De finansiella företagen har kommit att svara för ett allt större finansiellt sparande det senaste decenniet. Bakom denna utveckling ligger ökade avtalsreglerade arbetsgivaravgifter till kollektivt försäkringssparande, stigande räntor och en snabbt expanderande kreditmarknad. De finansiella företagens räntenetto beräknas öka relativt kraftigt även under resten av

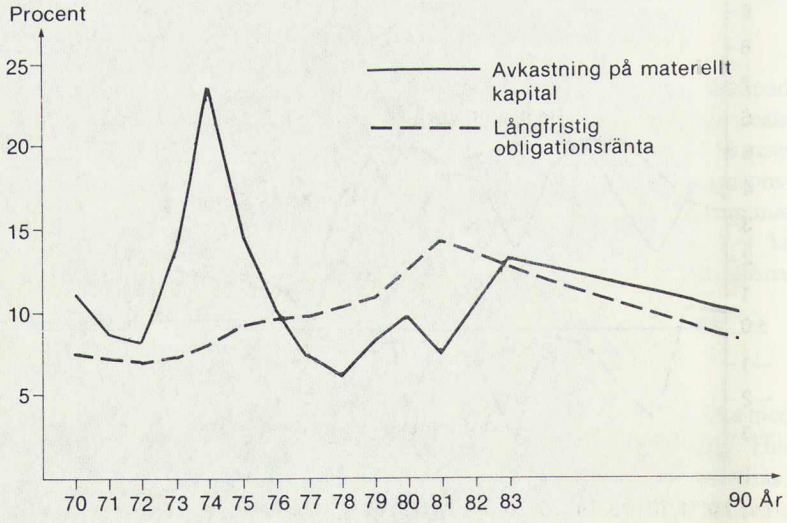

Diagram 12.5 Avkastningen på materiellt kapital och obligationsränta 1970–1990
Källor: Statens industriverk och finansdepartementet.

1980-talet bl a beroende på de höga realräntorna. Till följd av det fallande nominella ränteläget minskar sektorns finansiella sparande ändå något mellan 1983 och 1990 till drygt 3 % av BNP. Det kan emellertid noteras att den största delen av sparandet i denna sektor enbart motsvarar inflationens urholkning av de finansiella tillgångarna.

Kreditmarknad

Kreditmarknaden kommer åtminstone de närmaste åren att präglas av de stora statliga budgetunderskotten. För att inte orsaka en kreditexpansion som är oförenlig med den eftersträvade låga inflationstakten kan bara en mindre del av underskotten finansieras i riksbanken. Utrymmet för att finansiera underskotten i banksektorn, AP-fonden och försäkringsbolagen är också begränsat. Därför måste en stor del av underskotten finansieras i hushållssektorn och de icke-finansiella företagen.

Andelen statspapper av hushållens finansiella tillgångar beräknas öka från 9 % 1983 till 15 % 1990. Denna ökning beräknas till stor del komma till stånd genom det nyintroducerade allemanssparandet som kanaliserar hushållssparandet till staten. Andelen statspapper av företagens finansiella tillgångar beräknas öka från 10 % 1983 till 19 % 1990. En viktig förutsättning för att detta skall kunna ske har skapats genom introduktionen av marknadsanpassade upplåningsinstrument som statsskuldväxlar och riksobligationer.

Behoven av att kraftigt öka placeringen av statspapper hos hushåll och företag medför särskilt de närmaste åren en risk för att räntan drivs upp och investeringsverksamheten dämpas.

12.5 De närmaste åren

Långtidsutredningen har, som redan nämnts, denna gång kompletterat de traditionella medelfristiga beräkningarna med en analys av konjunkturförloppet de närmaste åren. Avsikten med förloppsanalysen är dels att ange hur ekonomin de närmaste åren behöver utvecklas för att på längre sikt nå balans, dels att belysa kraven på den ekonomiska politiken och på ekonomins funktionssätt för att utvecklingen skall gå mot balans 1990.

I början av 1980-talet stod det klart att den svenska ekonomins långsiktiga expansionsmöjligheter begränsades av näringslivets dåliga konkurrenskraft och av de finansiella obalanserna i statsbudget och utrikeshandel. Den ekonomiska politiken har sedan dess inriktats på att förstärka konkurrenskraften och den offentliga sektorns finanser. Den svenska kronan devalverades 1981 och 1982 med 10 % resp 16 %. En konjunkturuppgång har nu inletts. En lång erfarenhet av devalveringar i olika länder visar att en devalvering för att ha avsedd verkan måste följas av kraftigt dämpade pris- och lönestegringar. Mot denna bakgrund har två alternativ för perioden 1983–1987 utarbetats:

– *Referensalternativet* vilket förutsätter dels att 1970-talets pris- och lönebildning blir rådande även 1985 och framåt, dels att finanspolitiken är passiv i betydelsen att statens inkomster och utgifter i huvudsak utvecklas i enlighet med redan fattade beslut och gjorda åtaganden (s k långtidsbudgetteknik).

– *Balansalternativet* vilket förutsätter dels en väsentligt lägre pris- och löneökningstakt än referensalternativet, dels budgetförstärkningar på i genomsnitt ca 6 miljarder kr per år 1985–1987.

Båda alternativen bygger på en försiktig internationell bedömning där konjunkturtoppen nås 1985 varefter tillväxten blir mycket dämpad.

Referensalternativet

För att möjliggöra en förloppsanalys för de närmaste åren har en dynamisk modell utvecklats, dvs en modell som beskriver anpassningen över tiden år för år till olika slag av förändringar.[1] Med modellens hjälp är det möjligt att beskriva vad som skulle hända de närmaste åren om 1970-talets pris- och lönebildning blev rådande fr o m 1985.

Resultaten tyder på att timlönerna skulle öka med ca 10 % 1985 varefter ökningstakten successivt skulle dämpas till ca 8 % 1987, se tabell 12.8. Mot bakgrund av den relativt goda lönsamheten i näringslivet 1983 och 1984 är en sådan utveckling inte helt osannolik. Prisernas ökningstakt skulle också avta till 7 % 1987. Denna långsamma dämpning av pris- och löneökningstakterna skulle emellertid få mycket negativa konsekvenser för den reala ekonomin.

Bruttonationalprodukten skulle stagnera 1985 och börja falla därefter. Även sysselsättningen skulle minska. Till följd av trögheterna i ekonomin blir dämpningen 1985 begränsad men stark därefter. Arbetslösheten skulle närma sig 300 000 personer 1987.

Budgetunderskottet blir initialt lägre vid en snabbare pris- och löneökningstakt men kommer mot slutet av perioden upp mot 100 miljarder kr. Bytesbalansen håller sig ungefär oförändrad. Förlusten av marknadsandelar motverkas av ökande relativpriser och den låga inhemska efterfrågenivån.

[1] Modellen innehåller skattade ekvationer för priser, löner, privat konsumtion, industriinvesteringar, export, import och sysselsättning samt en detaljerad bestämning av inkomster och utgifter för olika institutionella sektorer, se vidare kapitel 10 och bilaga 17.

Tabell 12.8 Svensk ekonomi 1983–1987
Årlig procentuell förändring (om inte annat anges)

	Referensalternativ				Balansalternativ			
	1984	1985	1986	1987	1984	1985	1986	1987
BNP	1,8	0,2	–1,5	–0,7	2,6	2,9	3,0	1,8
Import av varor	3,5	0,8	–1,1	0,1	4,3	1,0	1,9	–0,8
Privat konsumtion	–0,3	0,8	1,1	0,5	0,2	1,6	1,6	1,3
Offentlig konsumtion	0,9	–0,1	–0,1	–0,1	0,9	0,4	0,5	0,5
Bruttoinvesteringar	1,1	–1,1	–2,3	–3,2	1,1	1,5	3,9	4,0
Export av varor	3,1	1,6	0,1	0,4	4,3	4,8	3,1	3,5
Timlön	9,3	10,5	9,6	8,2	6,0	5,1	7,2	7,2
Konsumentpris	9,3	8,3	7,5	7,1	6,6	3,0	4,3	4,0
Sysselsättning i timmar	0,9	–0,5	–1,1	–1,6	1,0	0,1	0,2	0,2
Arbetslöshet (tusental)	134	164	218	294	135	125	110	95
Bytesbalans (miljarder kr)	–2	1	2	5	–5	0	–4	8
Budgetunderskott (miljarder kr)	–70	–62	–78	–100	–78	–67	–65	–45

Det bör här påpekas att en förutsättning för analysen är att sysselsättnings- och finanspolitiken är passiv i den meningen att några ökade arbetsmarknads- eller industripolitiska insatser inte har lagts in i beräkningarna och inte heller några finanspolitiska stimulansåtgärder trots den starkt ökande arbetslösheten. Skulle sådana åtgärder vidtas (vilket torde vara troligt i den uppkomna situationen) skulle obalanserna i ekonomin i stället för i en mycket stor arbetslöshet ta sig uttryck i ännu högre pris- och löneökningstakter, större budgetunderskott och större underskott i bytesbalansen – vilket i sin tur skulle skärpa kraven på anpassning längre fram i tiden. En annan förutsättning som gäller båda alternativen är att kronans växelkurs är oförändrad gentemot ett genomsnitt av andra valutor. I referensalternativet förutsätter det en stigande räntemarginal i förhållande till omvärlden.

Trots de negativa konsekvenserna är referensalternativet inte helt osannolikt. I stora delar liknar det utvecklingen under andra hälften av 1970-talet även om obalanserna då syntes främst i underskott i statsbudget och bytesbalans. Mot denna problemfyllda utveckling ställs i nästa avsnitt en utveckling som leder mot balans 1990.

Balansalternativet

I den strukturella analysen för perioden 1980–1990 angavs vissa krav för att samhällsekonomisk balans skall uppnås 1990. Kraven avsåg främst en kraftig dämpning av inflationen och en reducering av budgetunderskottet. I balansalternativet beskrivs en utveckling 1983–1987 som leder mot balans 1990. Balansalternativet bygger på två förutsättningar, dels att pris- och löneökningarna blir väsentligt lägre än under 1970-talet, dels att budgetförstärkningar på i genomsnitt 6 miljarder kr per år vidtas 1985–1987.

Både när det gäller relativprissänkningar och budgetförstärkningar bygger balansalternativet på att en större del av den nödvändiga anpassningen genomförs 1985–1987 än vad som i genomsnitt krävs fram till 1990. Därigenom uppnås inom ramen för en total tillväxt på ca 2,5 % per år en förskjutning från inhemsk till extern efterfrågan. En sådan utveckling skulle öka möjligheterna att den genomförda devalveringen får bestående positiva effekter på såväl bytesbalans som sysselsättning.

Den strama finanspolitiken skulle också stödja inflationsbekämpningen genom att begränsa ökningstakten i den inhemska efterfrågan, minska budgetunderskottet och motverka inflationsförväntningarna. När förstärkningarna skall förläggas i tiden och hur de skall fördelas på olika slag av inkomster och utgifter är stabiliserings- och fördelningspolitiska frågor som utredningen inte tar ställning till.

Penningpolitiken bör utformas så att den ligger i linje med utredningens antaganden om oförändrade växelkurser och låg inflation. Det innebär att endast en mindre del av budgetunderskottet kan finansieras i banksektorn. Det krävs då att en betydande del av budgetunderskottet lånas upp från företag och hushåll. Sannolikt kommer detta att kräva en något högre ränta än i omvärlden.

För att uppnå en tillväxt som leder mot full sysselsättning och övriga balansmål 1990 måste pris- och löneutvecklingen vara sådan att efterfrågan utvecklas starkare än enligt referensalternativet utan att den yttre balansen går förlorad. En sådan utveckling torde underlättas av efterfrågetillväxten

blir någorlunda balanserad med en viss tyngdpunkt i den externa efterfrågan. Det innebär att:

- Nettoexporten måste öka kraftigt vilket enligt utredningens beräkningar kräver både sänkta relativpriser och god lönsamhet de närmaste åren.
- Näringslivets investeringar, särskilt industrins, måste också öka kraftigt. Detta kräver både att kapacitetsutnyttjandet ökar och att lönsamheten är god. Lönsamhetskraven accentueras de närmaste åren av att den internationella räntenivån kan förväntas bli hög.
- Den privata konsumtionen måste också bidra till den reala efterfrågeexpansionen. Grunden för denna konsumtionsökning måste komma från stigande reallöner. Den offentliga sektorns ansträngda finanser medger inte att konsumtionsökningen baseras på ökade transfereringar eller sänkta skatter. De ökande finansiella underskotten i den offentliga sektorn som skulle bli följden skulle på något längre sikt hota den nödvändiga kapitalbildningen. Samtidigt som reallönerna bör öka måste både pris- och löneökningarna hållas på en låg nominell nivå.

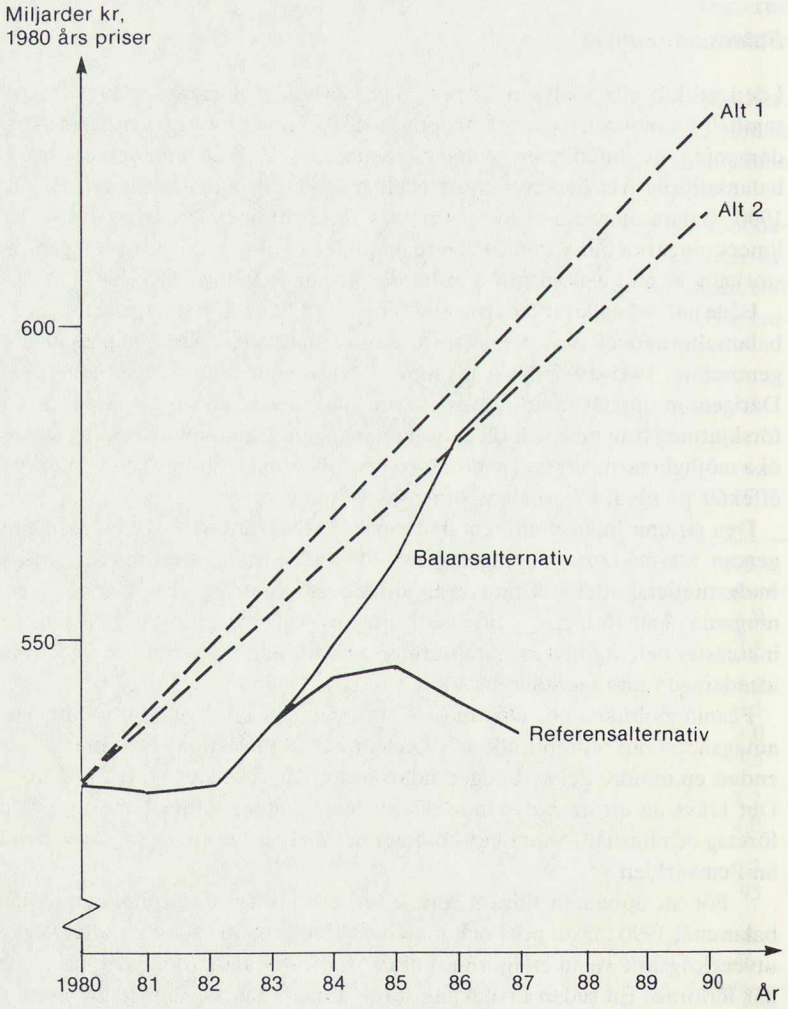

Diagram 12.6 Bruttonationalprodukt 1970–1990 i balans- och referensalternativen

- Den offentliga konsumtionen behöver också bidra till den reala efterfrågeökningen vilket förutsätter att den offentliga sektorns finanser förbättras via låga pris- och löneökningar och realt ökande skatteunderlag.

Inflationen måste snabbt ner till mycket låga tal. Långtidsutredningen har i balansalternativet förutsatt att timlöneökningen 1985 stannar på 5 % och att inflationen dämpas till 3 %. Därefter har något högre ökningstal antagits.

Med dessa förutsättningar kan en betydligt bättre ekonomisk utveckling de närmaste åren förutses. Bruttonationalprodukten ökar med 2 à 3 % per år de närmaste åren. Sysselsättningen ökar med ca 40 000 personer per år, vilket successivt dämpar arbetslösheten ned mot 2 %. I diagram 12.6 jämförs BNP-utvecklingen enligt referens- och balansalternativen med de tidigare behandlade reala alternativen 1 och 2 för perioden 1980–1990. Referensalternativet innebär att uppgången 1982–1984 kommer av sig och förbyts i en

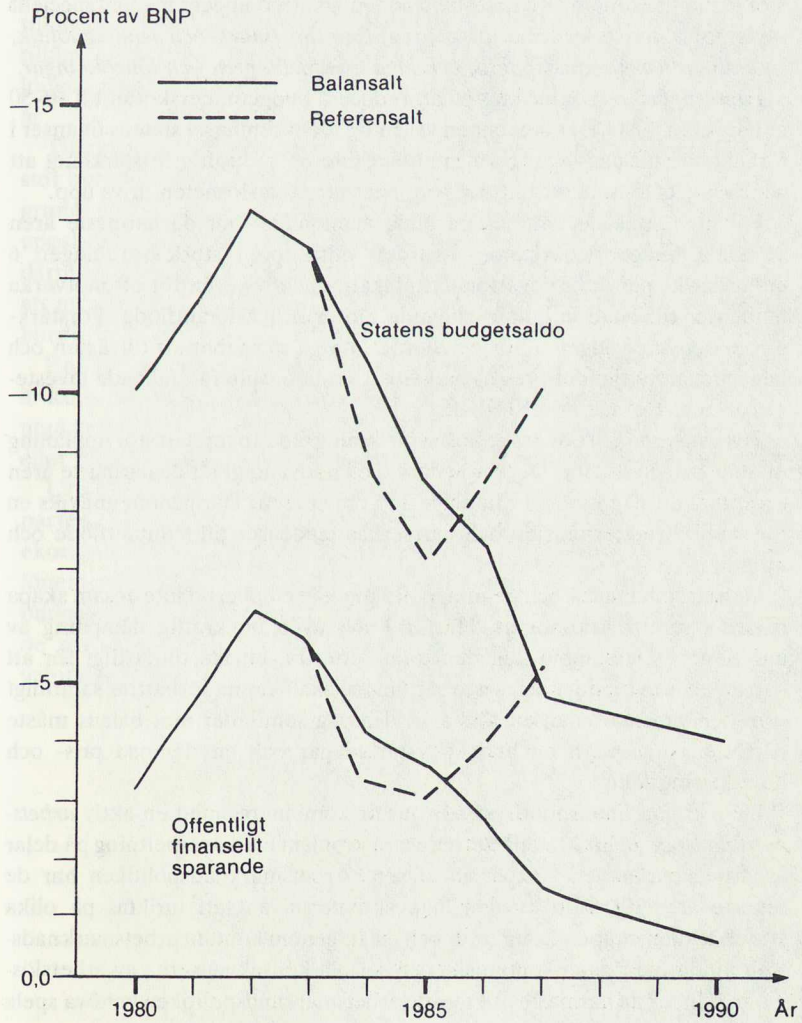

Diagram 12.7 Statens budgetsaldo och den offentliga sektorns finansiella sparande 1980–1990 i balans- och referensalternativen Källor: Statistiska centralbyrån och finansdepartementet.

produktionsdämpning. Balansalternativet däremot leder mot de BNP-nivåer 1990 som kan ge full sysselsättning.

Även på den finansiella sidan leder balansalternativet mot de uppsatta målen 1990. Bytesbalansen kommer ungefär i jämvikt 1985 varefter ett visst underskott uppstår 1986 till följd av den stigande aktivitetsnivån. Underskottet är emellertid inte av någon större omfattning och förbyts redan 1987 i ett överskott. Statsbudgetens underskott reduceras kraftigt som andel av BNP vilket framgår av diagram 12.7. Detta kontrasterar mot utvecklingen enligt referensalternativet där underskottet börjar öka igen mot slutet av perioden.

Slutsatser

Anpassningsproblemen de närmaste åren har, som framgår av långtidsutredningens analyser, i första hand att göra med pris- och lönebildningen och underskotten i statsbudgeten. För att ekonomin skall följa en väg som leder mot samhällsekonomisk balans 1990 bör enligt utredningens mening speciellt tre faktorer samverka de närmaste åren: *En stram finans- och penningpolitik, en aktiv arbetsmarknadspolitik och låga nominella pris- och löneökningar.*

Finanspolitiken bör inriktas på att reducera budgetunderskottet till 40–50 miljarder kr 1990. Det innebär en väsentlig förstärkning av statens finanser i förhållande till dagsläget men samtidigt inte en så kraftig förstärkning att näringslivets lönsamhet blir för svag eller att arbetslösheten drivs upp.

För att uppnå det långsiktiga budgetsaldomålet bör de närmaste åren särskilda budgetförstärkande åtgärder vidtas på i storleksordningen 6 miljarder kr per år. Budgetförstärkningarna behövs även för att motverka tendenser till ökad inflation, stigande räntor och valutautflöde. Förstärkningen av statsbudgeten bör emellertid inte gå så snabbt att tillväxten och kapacitetsutnyttjandet pressas ned vilket skulle resultera i fallande investeringar och stigande arbetslöshet.

Penningpolitiken bör ges en stram inriktning med en fortsatt stor upplåning utanför banksystemet. Det torde därvid bli nödvändigt att de närmaste åren acceptera ett något högre ränteläge än i omvärlden. Därigenom undviks en för snabb kreditexpansion och motverkas tendenser till valutautflöde och inflation.

Den strama finans- och penningpolitiken kan emellertid inte ensam skapa balans i samhällsekonomin. Härför krävs även en kraftig dämpning av inflationen. Därigenom kan den totala efterfrågan öka tillräckligt för att kapacitetsutnyttjandet och sysselsättningen skall kunna förbättras samtidigt som den externa balansen förstärks. En väg som leder mot balans måste därför baseras på både budgetförstärkningar och en dämpad pris- och lönestegringstakt.

Den strama finanspolitiken bör därför kombineras med en aktiv *arbetsmarknadspolitik* inriktad på att reducera problem med överhettning på delar av arbetsmarknaden i expansionsfasen. Arbetsmarknadspolitiken har de senaste åren till följd av den låga aktivitetsnivån fått inriktas på olika sysselsättningsskapande åtgärder och på att genom kontant arbetsmarknadsstöd mildra de privatekonomiska och sociala konsekvenserna av arbetslösheten. Under de närmaste åren torde arbetsmarknadspolitiken behöva spela

en mer expansionsinriktad roll.

Långtidsutredningens regionala analyser tyder på att den geografiska och yrkesmässiga rörligheten behöver öka. Antalet flyttningar över kommungräns beräknas behöva öka och industrins strukturomvandling behöver bli mycket snabb.

En inriktning av arbetsmarknadspolitiken på att tillgodose behovet av yrkesutbildad arbetskraft för att undvika s k flaskhalsproblem och en effektiv arbetsförmedling framstår som väsentliga medel för att undvika att expansionen leder till snabbare pris- och lönestegringar.

Vidare vill långstidsutredningen föra fram möjligheten att en allmän uppslutning kring en *lönemodell* skulle kunna medverka till en utveckling med reallöneökningar och låga nominella pris- och löneökningar. Grundtanken i den i tidigare skeden tillämpade EFO-modellen är att utrymmet för löneökningar bestäms av den internationella inflationen och produktivitetsutvecklingen i den konkurrensutsatta sektorn. De kraftiga svängningarna i inflation och valutakurser har emellertid gjort EFO-modellen svår att tillämpa i praktiken. I situationer med obalans i samhällsekonomin kan en tillämpning av EFO-modellen dessutom leda till för snabba pris- och löneökningstakter. EFO-modellen har heller inte använts under senare år.

Tillgängliga studier tyder på att förväntningar av skilda slag har en mycket stor betydelse för prisernas och lönernas utveckling. Bl a därför skulle en ny grund för lönebildningen kunna ha en stabiliserande inverkan. En bred uppslutning kring en lönemodell skulle kunna förändra förväntningarna och därmed påverka inflationen. Dessutom visar långtidsutredningens analyser att mycket finns att vinna för alla parter om inflationen kan dämpas, vilket borde tala för att en bred uppslutning skulle kunna nås.

En lönemodell bör vara enkel och lätt att förstå och bör utformas så att den är konsistent med att ekonomin på längre sikt skall uppnå balans. Den kan utgå från den internationella inflationen, från en målsatt inhemsk inflation eller från lönekostnadsutvecklingen i viktiga konkurrentländer.

Utformningen av en ny lönemodell är en fråga för arbetsmarknadens parter. Det finns emellertid samband mellan en lönemodell och den ekonomiska politiken i stort. Detta samband kan ta sig uttryck i att lönemodellen läggs till grund för pris- och löneökningar i den statliga budgeten, att finans- och penningpolitiken utformas så att den understödjer de resultat man kommer fram till vid tillämpning av lönemodellen, att valutapolitiken förs i linje med förutsättningarna för modellen etc.

Appendix 1

Tekniska aspekter på bedömningen av industrins lönsamhet och finansiering[1]

Utredningen konstaterar i avsnitt 7.4.3 att den snabba investeringstillväxten inom industrin under planperioden för att kunna realiseras också ställer krav på en gynnsam finansiell utveckling. Konkret antas detta bl a innebära att räntabiliteten före skatt på materiellt kapital måste överstiga motsvarande avkastning på finansiella placeringar med 2 procentenheter. I detta appendix preciseras närmare hur skattesystemet, dvs företagens nettovinstbeskattning och finansiärernas beskattning av utdelningar och aktievinster, inverkar på räntabilitetskravet vid marginella nyinvesteringar och hur detta räntabilitetskrav förhåller sig till den av utredningen angivna differensen mellan den genomsnittliga räntabiliteten på materiellt kapital och avkastningen på finansiella placeringar.

I det följande redovisas kortfattat hur skattesystemet inverkar på det räntabilitetskrav ett företag måste ställa på sina nyinvesteringar för att kunna ge sina finansiärer – långivare och aktieägare – en viss given avkastning. För att förenkla kommer vi att bortse från risk och anta att finansiärerna har samma krav på ersättning oberoende av om de finansiella resurserna kanaliseras till företaget i form av eget eller främmande kapital. Resonemanget gäller alltså enbart frågan om storleken av den "kil" skattesystemet slår in mellan avkastningen före skatt på företagets nyinvesteringar och den avkastning som kan lämnas till finansiärerna.

Låt oss först utgå från att företaget finansierar sina investeringar med lån. Frågan gäller då helt enkelt vilken avkastning som krävs före skatt för att företaget skall kunna förränta och amortera sina lån. Låneräntor är avdragsgilla vid vinstbeskattningen och det är därför intuitivt klart att om räntan är t ex 8 procent, den lägsta nominella avkastning efter kalkylmässig avskrivning men före skatt som företaget kan acceptera på sina nyinvesteringar är just 8 procent.

Antag sedan att investeringarna finansieras med hjälp av nyemission och bortse för ögonblicket från att företagen vid nyemission i viss utsträckning har rätt till avdrag för utdelningar (s k Annell-avdrag). Av en vinstkrona före skatt betalar företagen för närvarande ca 53 procent i skatt, vilket betyder att en vinstkrona i aktieägarens hand (före personlig inkomstskatt) svarar mot en vinst före skatt i företaget på 2,13 kr. Denna relation mellan behållningen (före personlig inkomstskatt) för aktieägaren och bolagets vinst före skatt bestämmer i själva verket kostnaden ur företagets synvinkel för att finansiera investeringsverksamheten med hjälp av nyemission. Vid ett avkastningskrav från aktieägarnas sida på 8 procent, måste nytillskotten alltså förräntas med

[1] Detta appendix har på långtidsutredningens uppdrag utarbetats av docent Jan Södersten.

minst 17 procent före skatt (2,13 x 8 %).

Den avgjort viktigaste källan till eget kapital är emellertid kvarhållna vinster. Beslutet att behålla en del av företagsvinsten för att "självfinansiera" investeringarna innebär att en aktieägare vars marginalskatt för utdelningar är m får en investering i företaget på 1 krona i utbyte mot att själv få disponera beloppet 1-m, netto efter skatt. Denna relation mellan investerat och "uppoffrat" belopp innebär att företaget kan nöja sig med en avkastning före bolagsskatt som är endast 1-m gånger den som enligt ovan gäller vid nyemissionsfinansiering. Men för att vara acceptabel från aktieägarnas synpunkter måste vinstnedplöjning i företaget resultera i en kursstegring för företagets aktier som ett uttryck för en förväntan om framtida utdelningsökningar. Värdestegringar beskattas enligt gällande regler för realisationsvinstbeskattningen som för fysiska personer, bl a innebär att 40 procent av den realiserade nominella kursvinsten tas upp till beskattning. Andra regler gäller för institutionella aktieplacerare. Den viktiga frågan här är emellertid vad gällande regler för realisationsvinstbeskattningen betyder i termer av *effektiv* beskattning av den *löpande* värdestegringen. Låt oss då helt enkelt anta att nuvarande skatteregler motsvarar en effektiv skattesats på z procent, vilket betyder att 1-z av värdestegringen återstår i ägarnas händer, netto efter skatt. Varje krona i värdestegringsvinst efter skatt svarar alltså mot en värdestegring före skatt på 1/(1-z), och detta innebär att räntabilitetskravet vid finansiering med behållen vinst måste räknas upp med 1/(1-z) gånger jämfört med det ovan angivna räntabilitetskravet vid nyemission.

Kombinerar vi de motverkande effekterna av utdelningsbeskattningen och av beskattningen av värdestegringar, blir då resultatet att räntabilitetskravet vid självfinansiering motsvarar faktorn (1-m)/(1-z) gånger räntabilitetskravet vid nyemission.

I en nyligen avslutad studie av den svenska kapitalbeskattningen har Södersten-Lindberg (1983) beräknat den marginella skattesatsen m och den marginella effektiva värdestegringsskatten z för olika kategorier av aktieägare (hushåll och institutioner med olika skattemässig status). Dessa beräkningar tyder på att i genomsnitt faktorn (1-m)/(1-z) är av storleken 0,65. Räntabilitetskravet före skatt vid självfinansiering skulle alltså med ovan angivna förutsättningar uppgå till 11 procent (0,65 x 17 procent) jämfört med 17 procent vid nyemission.

Sammanfattningsvis kan vi alltså konstatera att räntabilitetskravet före skatt för företagens nyinvesteringar i hög grad beror av vilken finansieringskälla som utnyttjas. Nyemission är den skattemässigt dyraste finansieringsformen (då vi bortser från Annell-avdragen) medan lånefinansiering ur skattesynpunkt är billigast. Gör vi antagandet att företagen för sin långsiktiga tillväxt kommer att finansiera sina investeringar till hälften med lån, till 40 procent med behållen vinst och till 10 procent med nyemission, blir det vägda genomsnittet för räntabilitetskravet ca 10 procent. Skattesystemet skulle alltså skjuta in en "kil" mellan den lägsta avkastning som kan accepteras före skatt i företaget och finansiärernas avkastningsanspråk (före personlig inkomstskatt) på 2 procentenheter.

Den ovan redovisade intuitiva härledningen av företagets räntabilitetskrav före skatt bygger på den implicita förutsättningen att nettovinstskatten beräknas på företagets "verkliga" vinst. I själva verket är detta en orealistisk

förutsättning, eftersom skattelagstiftningen, åtminstone i tider av stabila priser, ger företagen goda möjligheter att ur skattesynpunkt skriva av sina kapitalinvesteringar i snabbare takt än som är motiverat med hänsyn till kapitalföremålens åldrande och förslitning. Den senareläggning av skattebetalningarna detta medför kan sägas innebära en möjlighet för företagen att ta upp en skattekredit och denna kan tolkas som ett räntefritt lån från statsmakterna till företaget. Skattekrediten kan alltså uppfattas som en finansieringskälla för företaget, som minskar behovet reguljär upplåning eller insats av eget kapital för att finansiera investeringsprojekten.

Den nyss nämnda studien av Södersten-Lindberg tyder på att skattekreditfinansieringen varierar mellan olika typer av realinvesteringar (maskiner, byggnader och lager). Man torde dock kunna utgå från att företagen enligt gällande skatteregler i genomsnitt har möjlighet att finansiera åtminstone 1/3 av sina investeringar med skattekrediter. Det betyder att endast 2/3 av investeringarna behöver finansieras med reguljär upplåning för vilken företagen måste betala ränta eller med eget kapital på vilket ägarna kräver avkastning. För vårt sifferexempel betyder detta att företagets räntabilitetskrav före skatt kan reduceras från 10 procent (i genomsnitt för lån, behållen vinst och nyemission) till knappt 7 procent (2/3 x 10 %). Möjligheten till billig skattekreditfinansiering (genom snabb skattemässig avskrivning bl a via investeringsfondsystemet) innebär alltså att den lägsta räntabilitet som kan accepteras före skatt på nyinvesteringar är lägre än det avkastningsanspråk finansiärerna ställer (före personlig inkomstskatt).

Som nämnts gör LU bedömningen att räntabiliteten före skatt på materiellt kapital måste överstiga avkastningen på alternativa finansiella investeringar med 2 procentenheter och denna bedömning kan förefalla strida mot ovan redovisade slutsatser om skattereglernas effekter. Siffrorna är emellertid inte direkt jämförbara. Utredningens räntabilitetstal och avkastningsdifferens gäller industrins hela kapitalstock, dvs både gamla och nya investeringar, medan resonemanget i detta appendix gäller marginella nyinvesteringar, för vilka gällande av- och nedskrivningsmöjligheter kan utnyttjas av företagen i full utsträckning. Denna sistnämnda förutsättning är i själva verket avgörande. Skattereglerna ger nämligen, i kombination med avdragsrätten för låneräntor, i många fall avdragsmöjligheter som *överstiger* den faktiska vinsten från det marginella investeringsobjektet. För att fullt kunna utnyttja denna långtgående avdragsmöjlighet kan det i själva verket ofta krävas en hög avkastning på den redan existerande kapitalstocken. En viktig förutsättning för att de investeringsstimulanser som finns inbyggda i skattesystemet skall kunna materialiseras kan alltså vara en tillräckligt hög avkastning på redan befintligt kapital.

Referenser:

Bergström, Villy och Södersten, Jan: "Har industrins vinster verkligen fallit?", Skandinaviska-Enskilda Bankens kvartalsskrift, 1979:3/4.

Södersten, Jan och Lindberg, Thomas: "Skatt på bolagskapital", Industriens Utredningsinstitut, Stockholm 1983.

Appendix 2

Sammanfattning i tabellform

Tabell 1 Sektorindelning och sektordefinitioner i LU-modellerna

EMMA-sektor	SNI[a]	SNR[b]	AMMA-sektor
1 Jordbruk och fiske	11,13	1100,1300	1 Jordbruk, fiske och skogsbruk
2 Skogsbruk	12	1200	
3 Extraktiv industri	2	2000	
4 Skyddad livsmedelsindustri	3111/2,3116/8	3111	
5 Konkurrensutsatt livsmedelsindustri	3113/5,3119,3121/2	3112	
6 Dryckesvaru- och tobaksindustri	313/4	3120	
7 Textil- och beklädnadsindustri	32	3200	
8 Trä-, massa- och pappersindustri	33,341	3410,3420	
9 Grafisk industri	342	3430	
10 Gummivaruindustri	355	3510	2 Industri
11 Kemisk industri	351/2,356	3520	
12 Petroleum- och kolindustri	353/4	3530	
13 Jord- och stenindustri	36	3600	
14 Järn-, stål- och metallverk	37	3700	
15 Verkstadsindustri exkl. varv	38./.3841	3800./.3843	
16 Varv	3841	3843	
17 Övrig tillverkningsindustri	39	3900	
18 El-, gas-, värme- och vattenverk	4	4000	3 El-, gas-, värme- och vattenverk
19 Byggnadsverksamhet	5	5000	4 Byggnadsverksamhet
20 Varuhandel	61/2	6100	
21 Samfärdsel	7	7000	
22 Bostadsförvaltning	83101	8300	
23 Privata tjänster	63,81,82 83102,83103, 832/3,9	6300,8100, 8200,8400,8500, 9000	5 Privata tjänster
24 Utländska turisttjänster	–	–	

[a] Standard för svensk näringsgrensindelning.
[b] Kod för svenska nationalräkenskapernas ADB-system.

Tabell 2 Privata konsumtionens varugruppsindelning på huvudgrupps- och delgruppsnivå i EMMA-modellen

Huvudgrupp	Delgrupper	
	NR-kod	Innehåll
1 Livsmedel	11100	Bröd och andra spannmålsprodukter
	11200	Kött
	11300	Fisk
	11400	Mjölk, ost och ägg
	11500	Oljor och fetter
	11600	Frukt och grönsaker
	11700	Potatis och andra rotfrukter
	11800	Socker
	11910	Kaffe, te och kakao
	11920	Konfektyrer m m
2 Drycker och tobak	12000	Alkoholfria drycker
	13000	Alkoholhaltiga drycker
	14000	Tobak
3 Beklädnadsartiklar	21100	Beklädnadsartiklar andra än skodon
	21200	Reparation av beklädnadsartiklar andra än skodon
	22100	Skodon
	22200	Reparation av skodon
4 Kulturella varor och tjänster	72000	Kulturella tjänster (fotoservice, radio- och TV-licenser, lotterier, spel, underhållning, sport, veterinärtjänster)
	73000	Böcker, tidningar och tidskrifter
	74000	Privat utbildning
5 Hygien och sjukvård	81100	Frisörarbeten, skönhetsvård etc
	81200	Kroppsvårdsartiklar
	51000	Medicinska och farmaceutiska produkter
	52000	Terapeutisk utrustning
	53000	Tjänster av läkare, sköterskor och liknande yrkesutövare
6 Bostadstjänster	31000	Bostad och vattenavgifter
7 Transporter	61100	Nyinköp av bilar
	61200	Övriga transportmedel
	62100	Reservdelar och tillbehör
	62300	Garage, billeasing, körskola, bilbesiktning
8 Fritidsartiklar	71100	Radio, TV och grammofoner
	71200	Fotografisk utrustning, båtar och andra större varaktiga fritidsartiklar
	71300	Andra icke varaktiga fritidsartiklar
	71400	Reparation, drift och underhåll av fritidsartiklar
9 Möbler och heminredningsartiklar	41100	Möbler, varor för fast montering, mattor och andra golvbeläggningsmaterial
	42100	Hushållstextilier och andra inredningsartiklar
	43100	Spisar, kaminer, kylskåp, tvättmaskiner och liknande större varaktiga hushållsinventarier
	43200	Reparation av hushållsapparater
	44100	Glasvaror, bords- och hushållsartiklar
	45100	Förbrukningsartiklar för hushåll
10 Övriga varor och tjänster	45200	Hushållstjänster
	46000	Arbetshjälp i hemmet
	64000	Post och tele
	82100	Juveler, ur, ringar och ädelstenar
	82200	Andra personliga artiklar
	82300	Skriv- och ritartiklar samt kontorsmateriel
	83100	Utgifter för restaurang- och kafébesök
	83200	Utgifter för hotelltjänster
	85000	Finansiella tjänster
	86000	Andra tjänster
	90000	Uppehållskostnader i utlandet och i Sverige, netto
11 Energi	32100	Elström
	32200	Gas
	32300	Flytande bränslen
	32400	Annat bränsle
	32500	Ånga
	62200	Bensin, olja och smörjmedel
	63000	Köpta transporttjänster

Tabell 3 Bruttonationalproduktens utveckling i OECD-området 1970–1980 samt antagna förändringar 1980–1990
Årlig procentuell förändring

	1970 – 1980		1980 – 1990	
	Volym	Pris	Volym	Pris
Förenta staterna	2,9	7,0	1,9	5,1
Japan	4,8	7,2	3,0	2,7
Förbundsrepubliken Tyskland	2,8	5,2	1,4	3,6
Frankrike	3,6	9,4	1,5	7,9
Storbritannien	1,9	13,9	0,9	7,7
Italien	3,1	14,8	0,9	12,0
Kanada	4,1	8,8	1,6	6,1
Belgien	3,2	7,0	1,3	6,9
Danmark	2,3	9,6	1,5	6,9
Finland	3,6	11,3	1,8	6,5
Nederländerna	2,9	7,7	1,0	4,1
Norge	4,7	8,4	1,5	7,6
Schweiz	1,2	5,2	0,8	4,0
Sverige	2,0	9,6	1,9[a]	5,8[a]
Österrike	3,7	6,3	1,3	4,5
OECD, Europa	3,0	10,7	1,3	5,4
OECD, totalt	3,2	8,8	1,7	5,8

[a] Alternativ 2: 1,6 % volym, 6,2 % pris.

Tabell 4 Prisernas utveckling inom olika näringsgrenar, 1970–1990, alternativ 1 och 2
Årlig procentuell förändring

	1970–1980					1980–1990, alt 1			1980–1990, alt 2		
	Produktionspris	Export		Import		Exportpris, produktionspris	Importpris, världsmarknadspris	Relativpris	Exportpris, produktionspris	Importpris, världsmarknadspris	Relativpris
		Pris	Relativpris	Pris	Relativpris						
Jordbruk och fiske	8,3	7,5	–4,2	9,2	0,8	4,5	4,2	0,3	5,0	4,2	0,8
Skogsbruk	11,2	10,2	–0,7	8,7	–2,2	6,3	6,3	0,0	6,3	6,3	0,0
Extraktiv industri	8,0	5,7	–1,5	23,6	14,5	5,3	7,6	–2,3	5,8	7,6	–1,8
Skyddad livsmedelsindustri	6,6	10,2	–0,1	9,6	2,7	4,2	6,4	–2,1	4,6	6,4	–1,7
Konkurrensutsatt livsmedelsindustri	9,2	9,9	–2,4	8,7	–0,4	4,9	6,5	–1,5	5,2	6,5	–1,2
Dryckesvaru- och tobaksindustri	8,4	9,2	–3,4	8,3	0,0	4,7	6,7	–1,9	5,0	6,7	–1,5
Textil- och beklädnadsindustri	9,0	8,0	3,8	8,5	–0,4	4,0	5,0	–0,9	4,4	5,0	–0,6
Trä-, massa- och pappersindustri	10,7	10,8	0,8	9,0	–1,5	6,5	6,5	0,0	6,5	6,5	0,0
Grafisk industri	11,3	8,6	–2,5	7,8	–3,2	4,5	7,3	–2,7	4,9	7,3	–2,3
Gummivaruindustri	9,9	10,3	0,6	8,8	–1,0	6,9	7,0	–0,1	7,0	7,0	0,0
Kemisk industri	10,7	10,7	1,8	9,7	–0,9	4,5	6,7	–2,0	4,8	6,7	–1,7
Petroleum- och kolindustri	20,3	23,2	0,0	25,6	4,4	7,3	7,3	0,0	7,3	7,3	0,0
Jord- och stenindustri	10,7	9,1	0,1	9,2	–1,3	5,8	7,4	–1,5	5,8	7,4	–1,5
Järn-, stål- och metallverk	8,9	8,1	0,7	7,3	–1,5	4,5	4,8	–0,3	4,7	4,8	–0,1
Verkstadsindustri exkl varv	9,2	10,3	1,8	9,2	0,0	5,7	8,0	–2,1	6,0	8,0	–1,9
Varv	11,0	12,1	2,5	9,4	–1,4	6,2	6,6	–0,4	6,3	6,6	–0,3
Övrig tillverkningsindustri	7,8	7,9	–4,4	7,7	–0,1	3,8	5,9	–1,9	4,0	5,9	–1,8
El-, gas-, värme och vattenverk	11,2	19,7	7,6	11,3	0,0	5,0	–0,1	1,5	5,4	–0,1	1,5
Byggnadsverksamhet	10,4	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Varuhandel	10,3	8,9	0,0	10,7	0,4	5,8	9,2	–3,1	6,3	9,2	–2,6
Samfärdsel	7,9	7,6	0,0	7,6	–0,3	6,3	7,2	–0,8	6,7	7,2	–0,4
Bostadsförvaltning	9,1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Privata tjänster	10,6	9,0	–0,8	11,7	1,0	6,1	8,2	–1,9	6,6	8,2	–1,5
Utländska turisttjänster	–	9,2	0,2	10,8	–	5,9	10,0	–3,7	6,1	10,0	–3,6
Totalt	9,7	10,0	1,2	11,9	2,0	5,7	7,4	–1,6	6,0	7,4	–1,3
Varor	9,8	10,3	1,2	12,2	2,2	5,6	7,1	–1,4	5,8	7,1	–1,2
Tjänster	9,7	8,0	–0,2	10,1	0,4	6,1	8,9	–2,1	6,5	8,9	–1,7

Tabell 5 Försörjningsbalansens utveckling 1970–1990, alternativ 1 och 2
1980 års priser

	Milj kr 1980	Årlig procentuell förändring		
		1970–1980	1980–1990	
			Alt 1	Alt 2
1 Privat konsumtion	270 045	1,6	0,9	0,3
2 Offentlig konsumtion	153 156	3,2	0,7	1,4
Statlig	47 622	1,8	−1,2	−0,5
Kommunal	105 534	3,9	1,5	2,2
3 Total konsumtion (1+2)	423 201	2,1	0,8	0,7
4 Bruttoinvestering, totalt	105 986	0,6	0,8	0,3
Bostäder	24 490	−1,5	−1,1	−2,8
Offentlig[a]	17 638	−1,2	−0,6	0,1
Stat	4 840	0,3	−1,2	−0,4
Kommun	12 798	−1,7	−0,4	0,2
Privat	63 858	2,1	1,8	1,3
Industri	18 573	0,5	3,4	2,6
5 Lagerförändring[b]	5 905	(−7 500)	(1 070)	(1 070)
6 Inhemsk förbrukning (3+4+5)	535 092	1,6	0,8	0,6
7 Summa kapitalbildning (4+5+8−9)	101 868	1,2	5,4	4,7
8 Export av varor och tjänster	156 514	3,8	4,2	3,8
9 Import av varor och tjänster	166 537	2,4	1,1	0,9
10 BNP[c]	525 069	2,0	1,9	1,6

[a]Med offentliga investeringar avses endast offentliga myndigheters investeringar. Investeringar gjorda av offentliga affärsverk och aktiebolag ingår i privata investeringar.
[b]Förändring i milj kr.
[c]Till mottagarpris.

Tabell 6 Resursernas fördelning 1970–1990, alternativ 1 och 2
Procent av BNP

	1970	1980	1990	
			Alt 1	Alt 2
A 1980 års priser				
1 Privat konsumtion	53,3	51,4	46,6	45,1
2 Offentlig konsumtion	25,8	29,2	26,1	28,8
3 Total konsumtion (1+2)	79,1	80,6	72,7	73,9
4 Bruttoinvestering, totalt	23,1	20,2	18,2	17,7
Bostäder	6,6	4,7	3,5	3,0
Offentliga	4,6	3,4	2,6	2,9
Privat	11,9	12,1	12,1	11,8
5 Lagerförändring	3,1	1,1	1,1	1,1
6 Bytesbalansens saldo[b]	–5,3	– 1,9	8,0	7,3
7 Summa kapitalbildning (4+5+6)	20,9	19,4	27,3	26,1
8 BNP[c]	100,0	100,0	100,0	100,0
B Löpande priser				
1 Privat konsumtion	53,4	51,4	48,2	46,4
2 Offentlig konsumtion	21,6	29,2	29,0	31,4
3 Total konsumtion (1+2)	75,0	80,6	77,2	77,8
4 Bruttoinvestering	22,5	20,2	18,8	18,2
Bostäder	5,6	4,7	3,6	3,1
Offentliga[a]	4,8	3,4	2,7	3,0
Privat	12,1	12,1	12,5	12,1
5 Lagerförändring	3,1	1,1	1,0	1,0
6 Bytesbalanssaldo[b]	–0,6	–1,9	3,0	3,0
7 Summa kapitalbildning (4+5+6)	25,0	19,4	22,8	22,2
8 BNP[c]	100,0	100,0	100,0	100,0

[a] Med offentliga investeringar avses endast offentliga myndigheters investeringar. Investeringar gjorda av offentliga affärsverk och aktiebolag ingår i privata investeringar.
[b] Skillnaden mellan export och import av varor och tjänster.
[c] Till mottagarpris.

Tabell 7 Konsumtion och investering inom privat och offentlig sektor 1970–1990, alternativ 1 och 2
1980 års priser

	Milj kr 1980	Årlig procentuell förändring		
		1970–1980	1980–1990	
			Alt 1	Alt 2
Privat sektor	333 903	1,7	1,1	0,5
Konsumtion	270 045	1,6	0,9	0,3
Bruttoinvestering[a]	63 858	2,1	1,8	1,3
Statlig sektor	52 462	1,6	−1,2	−0,5
Konsumtion	47 622	1,8	−1,2	−0,5
Bruttoinvestering[a]	4 840	0,3	−1,2	−0,4
Kommunal sektor	118 332	3,1	1,3	2,0
Konsumtion	105 534	3,9	1,5	2,2
Bruttoinvestering[a]	12 798	−1,7	−0,4	0,2
Total offentlig sektor	170 794	2,6	0,6	1,3
Konsumtion	153 156	3,2	0,7	1,4
Bruttoinvestering[a]	17 638	−1,2	−0,6	0,1
Bostadsbyggande	24 490	−1,5	−1,1	−2,8
Offentlig sektor + bostadsbyggande	195 284	2,0	0,4	0,9

[a]Exkl bostadsbyggande.

Tabell 8 Privat konsumtion inom olika näringsgrenar 1970–1990, alternativ 1 och 2
1980 års priser

	Milj kr 1980	Årlig procentuell förändring		
		1970–1980	1980–1990	
			Alt 1	Alt 2
Jordbruk och fiske	9 275	2,4	1,3	0,6
Skogsbruk	453	−1,4	3,3	2,7
Industri	146 650	1,1	0,4	−0,2
El-, gas-, värme- och vattenverk	9 004	7,3	5,0	4,6
Byggnadsverksamhet	–	–	–	–
Summa varu- och kraftproduktion	165 382	1,4	0,8	0,2
Varuhandel	–	–	–	–
Samfärdsel	11 340	2,9	1,5	0,8
Bostadsförvaltning	51 394	2,6	1,7	1,4
Privata tjänster	36 157	0,9	0,7	−0,3
Utländska turisttjänster	5 772	−0,3	−5,2	−6,3
Summa tjänsteproduktion	104 663	1,8	1,1	0,4
Totalt	270 045	1,6	0,9	0,3

Tabell 9 Privat konsumtion totalt och per capita på varugruppsnivå 1970–1990, alternativ 1 och 2
1980 års priser

	Milj kr 1980 Totalt	Årlig procentuell förändring		
		1970–1980	1980–1990	
			Alt 1	Alt 2
Livsmedel	48 752	0,8	1,1	0,5
Drycker och tobak	17 686	−0,1	0,2	0,0
Beklädnadsartiklar	20 159	1,9	1,8	1,1
Kulturella varor och tjänster	12 789	2,2	0,7	−0,3
Hygien och sjukvård	7 816	0,9	0,2	0,5
Bostadstjänster	51 625	2,3	1,6	1,3
Transporter	17 763	1,5	1,1	−0,1
Fritidsartiklar	13 680	5,5	1,7	0,7
Möbler och heminredningsartiklar	18 392	1,4	0,5	−0,3
Övriga varor och tjänster	28 914	−1,1	−1,3	−2,5
Energi	32 469	1,3	0,6	0,1
Total privat konsumtion	270 045	1,2	0,8	0,2

Tabell 10 Bruttoinvesteringar inom olika näringsgrenar 1970–1990, alternativ 1 och 2
1980 års priser

	Milj kr 1980	Årlig procentuell förändring		
		1970–1980	1980–1990	
			Alt 1	Alt 2
Jordbruk och fiske	3 303	5,9	−0,2	−0,3
Skogsbruk	1 183	1,3	0,9	0,8
Industri	18 573	0,5	3,4	2,6
El-, gas-, värme- och vattenverk	8 999	1,0	−2,4	−2,4
Byggnadsverksamhet	1 858	1,1	0,2	0,1
Summa varu- och kraftproduktion	33 916	1,1	1,5	1,0
Varuhandel	4 706	0,8	1,4	1,0
Samfärdsel	10 893	2,7	2,5	2,4
Bostadsförvaltning	30 200	−0,7	−1,2	−2,7
Privata tjänster	8 633	6,0	3,9	3,4
Summa tjänsteproduktion	54 432	0,9	0,8	−0,1
Summa näringsliv	88 348	1,0	1,1	0,3
Offentliga tjänster	17 638	−1,2	−0,6	0,1
Totalt	105 986	0,6	0,8	0,3

Tabell 11 Bruttoinvesteringarnas fördelning 1970–1990, alternativ 1 och 2
Procent av totala bruttoinvesteringar, 1980 års priser

	1970	1980	1990	
			Alt 1	Alt 2
Jordbruk och fiske	1,9	3,1	2,8	2,9
Skogsbruk	1,0	1,1	1,1	1,2
Industri	17,6	17,5	22,6	22,1
El-, gas-, värme- och vattenverk	8,1	8,5	6,1	6,4
Byggnadsverksamhet	1,7	1,8	1,7	1,7
Summa varu- och kraftproduktion	30,3	32,0	34,3	34,3
Varuhandel	4,4	4,4	4,7	4,8
Samfärdsel	8,3	10,3	12,2	12,6
Bostadsförvaltning	32,3	28,5	23,4	21,0
Privata tjänster	4,8	8,2	11,0	11,0
Summa tjänsteproduktion	49,8	51,4	51,3	49,4
Summa näringsliv	80,1	83,4	85,6	83,7
Offentliga tjänster	19,9	16,6	14,4	16,3
Totalt	100	100	100	100

Tabell 12 Bruttoinvesteringarnas andel av BNP 1970–1990, alternativ 1 och 2
1980 års priser

	1970	1980	1990	
			Alt 1	Alt 2
Jordbruk och fiske	0,4	0,6	0,5	0,5
Skogsbruk	0,2	0,2	0,2	0,2
Industri	4,1	3,6	4,1	3,9
El-, gas-, värme- och vattenverk	1,9	1,7	1,1	1,2
Byggnadsverksamhet	0,4	0,4	0,3	0,3
Summa varu- och kraftproduktion	7,0	6,5	6,2	6,1
Varuhandel	1,0	0,9	0,9	0,8
Samfärdsel	1,9	2,1	2,2	2,2
Bostadsförvaltning	7,5	5,7	4,3	3,7
Privata tjänster	1,1	1,6	2,0	2,0
Summa tjänsteproduktion	11,5	10,3	9,4	8,7
Summa näringsliv	18,5	16,8	15,6	14,8
Offentliga tjänster	4,6	3,4	2,6	2,9
Totalt	23,1	20,2	18,2	17,7

Tabell 13 Byggnadsinvesteringar inom olika näringsgrenar 1970–1990, alternativ 1 och 2
1980 års priser

	Milj kr 1980	Årlig procentuell förändring		
		1970–1980	1980–1990	
			Alt 1	Alt 2
Jordbruk och fiske	1 180	6,3	−2,7	−2,8
Skogsbruk	234	3,4	−1,2	−1,3
Industri	4 929	−1,0	2,8	2,0
El-, gas-, värme- och vattenverk	6 631	0,7	−2,7	−2,7
Byggnadsverksamhet	451	5,3	0,8	0,7
Summa varu- och kraftproduktion	13 425	0,5	−0,2	−0,6
Varuhandel	1 818	−1,4	1,4	1,0
Samfärdsel	3 394	1,9	0,4	0,3
Bostadsförvaltning	30 137	−0,7	−1,2	−2,7
Privata tjänster	3 828	1,8	3,9	3,4
Summa tjänsteproduktion	39 177	−0,3	−0,3	−1,5
Summa näringsliv	52 602	−0,1	−0,3	−1,3
Offentliga tjänster	14 420	−1,7	−0,6	0,1
Totalt	67 022	−0,5	−0,3	−1,0

Tabell 14 Maskininvesteringar m m inom olika näringsgrenar 1970–1990, alternativ 1 och 2
1980 års priser

	Milj kr 1980	Årlig procentuell förändring		
		1970–1980	1980–1990	
			Alt 1	Alt 2
Jordbruk och fiske	2 123	5,7	1,0	0,9
Skogsbruk	949	0,9	1,3	1,2
Industri	13 644	1,1	3,6	2,8
El-, gas-, värme- och vattenverk	2 368	2,0	−1,8	−1,8
Byggnadsverksamhet	1 407	0,1	0,0	−0,1
Summa varu- och kraftproduktion	20 491	1,5	2,5	1,9
Varuhandel	2 888	2,4	1,4	1,0
Samfärdsel	7 499	3,1	3,4	3,2
Bostadsförvaltning	63	11,6	−1,2	−2,7
Privata tjänster	4 805	11,5	3,9	3,4
Summa tjänsteproduktion	15 255	4,9	3,2	2,9
Summa näringsliv	35 746	2,8	2,8	2,3
Offentliga tjänster	3 218	1,3	−0,7	0,0
Totalt	38 964	2,7	2,5	2,2

Tabell 15 Export från olika näringsgrenar 1970–1990, alternativ 1 och 2
1980 års priser

	Milj kr 1980	Årlig procentuell förändring		
		1970–1980	1980–1990	
			Alt 1	Alt 2
Jordbruk och fiske	1 451	5,5	2,9	2,9
Skogsbruk	195	−13,3	0,3	0,3
Industri	129 776	3,4	4,2	3,7
El-, gas-, värme- och vattenverk	370	1,1	14,1	14,1
Byggnadsverksamhet	–	–	–	–
Summa varu- och kraftproduktion	131 792	3,3	4,2	3,8
Varuhandel	2 272	13,6	4,8	4,1
Samfärdsel	13 444	3,5	2,0	2,0
Bostadsförvaltning	–	–	–	–
Privata tjänster	4 587	14,4	6,4	6,1
Utländska turisttjänster	4 419	8,5	7,5	7,3
Summa tjänsteproduktion	24 722	6,4	4,3	4,1
Totalt	156 514	3,8	4,2	3,8

Tabell 16 Import av varor och tjänster fördelad efter produktionssektor 1970–1990, alternativ 1 och 2
1980 års priser

	Milj kr 1980	Årlig procentuell förändring		
		1970–1980	1980–1990	
			Alt 1	Alt 2
Jordbruk och fiske	4 810	− 0,2	0,2	−0,1
Skogsbruk	781	17,6	−4,3	−4,3
Industri	138 312	2,3	0,9	0,7
El-, gas-, värme- och vattenverk	361	− 6,3	6,9	6,3
Byggnadsverksamhet	–	–	–	–
Summa varu- och kraftproduktion	144 264	2,2	0,9	0,7
Varuhandel	1 914	3,9	1,7	1,4
Samfärdsel	5 597	5,3	2,1	2,1
Bostadsförvaltning	–	–	–	–
Privata tjänster	4 571	7,1	5,0	4,8
Utländska turisttjänster	10 191	2,6	2,1	1,6
Summa tjänsteproduktion	22 273	4,2	2,7	2,4
Totalt	166 537	2,4	1,1	0,9

Tabell 17 Bytesbalans 1970–1990, alternativ 1 och 2
Miljarder kr, löpande priser

	1970			1980			1990 alt 1			1990 alt 2		
	Export	Import	Export-överskott	Export	Import	Export-överskott	Export	Import	Export-överskott	Export	Import	Export-överskott
Verkstadsindustri exkl varv	14,0	12,9	1,1	59,7	47,9	11,9	182,1	134,5	47,6	175,4	136,8	38,6
Trä-, massa- och pappersindustri	8,3	0,9	7,4	27,4	4,1	23,3	64,0	9,0	54,9	63,2	8,3	54,9
Extraktiv industri, petroleum- och kolind.	1,8	4,3	–2,5	8,4	37,5	–29,1	20,6	64,1	–43,5	20,4	62,1	–41,6
Därav råolja och petroleumprodukter	0,3	3,5	–3,2	5,9	33,2	–27,8	15,7	56,4	–40,7	15,7	54,5	–38,8
”– malm m m	1,6	0,8	0,7	2,5	4,4	–1,4	4,9	7,7	–2,8	4,7	7,6	–2,8
Övriga varor	11,3	18,7	–7,4	36,3	54,8	–18,5	77,6	103,4	–25,9	77,5	99,5	–22,0
Varor	35,4	36,8	–1,5	131,8	144,3	–12,5	344,2	311,1	33,2	336,5	306,6	29,9
Tjänster	6,2	5,7	0,5	24,7	22,3	2,4	68,3	68,1	0,2	69,6	66,2	3,4
Varor och tjänster	41,5	42,5	–1,0	156,5	166,5	–10,0	412,5	379,2	33,4	406,1	372,8	33,4
U-landsbistånd			–0,5			–3,7			–7,2			–7,2
Räntor inkl korr.post för räntor			0,2			–4,7			–17,9			–17,9
Privata transfereringar						–1,3			–3,8			–3,8
Övriga transfereringar			–0,1			–0,1			0			0
Korrigeringspost för transfereringar						0,9			5,6			5,6
Transfereringsbalans			–0,4			–8,8			–23,4			–23,4
Bytesbalans			–1,4			–18,8			10,0			10,0

Tabell 18 Förädlingsvärde (till faktorpris) inom olika näringsgrenar 1970–1990, alternativ 1 och 2
1980 års priser

	Milj kr 1980	Årlig procentuell förändring		
		1970–1980	1980–1990	
			Alt 1	Alt 2
Jordbruk och fiske	9 382	1,2	1,4	1,1
Skogsbruk	6 748	−2,3	2,2	1,9
Industri	107 926	1,0	2,8	2,1
El-, gas-, värme- och vattenverk	12 775	6,1	4,8	4,5
Byggnadsverksamhet	36 352	0,8	1,1	0,6
Summa varu- och kraftproduktion	173 183	1,1	2,5	1,9
Varuhandel	50 539	1,9	1,9	1,4
Samfärdsel	32 575	4,6	2,5	2,1
Bostadsförvaltning	41 091	1,9	0,8	0,5
Privata tjänster	60 345	2,7	2,8	2,2
Summa tjänsteproduktion	184 550	2,6	2,1	1,6
Summa näringsliv	357 733	1,8	2,3	1,8
Offentliga tjänster	113 997	3,6	0,9	1,6
Totalt	471 730	2,2	2,0	1,7

Tabell 19 Näringsgrenarnas andel av den totala produktionen 1970–1990, alternativ 1 och 2

	1970	1980	1990	
			Alt 1	Alt 2
Jordbruk och fiske	2,2	2,0	1,9	1,9
Skogsbruk	2,2	1,4	1,5	1,5
Industri	25,8	22,9	24,8	23,6
El-, gas-, värme- och vattenverk	1,9	2,7	3,6	3,5
Byggnadsverksamhet	8,9	7,7	7,0	6,9
Summa varu- och kraftproduktion	41,0	36,7	38,8	37,4
Varuhandel	11,1	10,7	10,6	10,4
Samfärdsel	5,5	6,9	7,2	7,1
Bostadsförvaltning	9,0	8,7	7,8	7,7
Privata tjänster	12,3	12,8	13,9	13,4
Summa tjänsteproduktion	37,9	39,1	39,5	38,6
Summa näringsliv	78,9	75,8	78,3	76,0
Offentliga tjänster	21,1	24,2	21,7	24,0
Totalt	100	100	100	100

Tabell 20 Antal arbetstimmar inom olika näringsgrenar 1970–1990, alternativ 1 och 2

	Milj tim 1980	Årlig procentuell förändring		
		1970–1980	1980–1990	
			Alt 1	Alt 2
Jordbruk och fiske	240,35	−4,2	−3,1	−3,3
Skogsbruk	74,60	−4,9	0,6	0,4
Industri	1 472,47	−2,2	−1,0	−1,3
El-, gas-, värme- och vattenverk	57,95	0,4	1,2	1,1
Byggnadsverksamhet	471,54	−2,9	−0,4	−0,7
Summa varu- och kraftproduktion	2 316,91	−2,6	−0,9	−1,2
Varuhandel	809,11	−0,7	−0,8	−1,0
Samfärdsel	467,43	−0,2	0,5	0,3
Bostadsförvaltning	44,52	0,7	0,5	0,3
Privata tjänster	751,04	−1,0	1,8	1,4
Summa tjänsteproduktion	2 072,10	−0,7	0,5	0,2
Summa näringsliv	4 389,01	−1,8	−0,2	−0,5
Offentliga tjänster	1 583,81	3,5	0,9	1,6
Totalt	5 972,82	−0,6	0,1	0,1

Tabell 21 Antal sysselsatta inom olika näringsgrenar 1970–1990, alternativ 1 och 2

	1 000-tal 1980	Årlig procentuell förändring		
		1970–1980	1980–1990	
			Alt 1	Alt 2
Jordbruk och fiske	177	−3,2	−2,7	−2,9
Skogsbruk	54	−4,1	1,2	1,0
Industri	981	−0,7	−0,4	−0,8
El-, gas-, värme- och vattenverk	32	1,5	1,5	1,4
Byggnadsverksamhet	302	−2,0	0,0	−0,3
Summa varu- och kraftproduktion	1 546	−1,4	−0,4	−0,8
Varuhandel	522	0,3	−0,4	−0,7
Samfärdsel	299	1,3	1,1	0,8
Bostadsförvaltning	35	0,6	0,8	0,6
Privata tjänster	535	0,2	2,2	1,7
Summa tjänsteproduktion	1 391	0,5	1,0	0,6
Summa näringsliv	2 937	−0,6	0,3	−0,1
Offentliga tjänster	1 259	5,2	1,4	2,2
Totalt	4 196	0,8	0,6	0,6

Tabell 22 Produktiviteten inom olika näringsgrenar 1970–1990, alternativ 1 och 2
Förädlingsvärde per arbetstimme, årlig procentuell förändring

	1970–1980	1980–1990	
		Alt 1	Alt 2
Jordbruk och fiske	5,6	4,7	4,6
Skogsbruk	2,7	1,6	1,5
Industri	3,3	3,8	3,4
El-, gas-, värme- och vattenverk	5,6	3,6	3,4
Byggnadsverksamhet	3,8	1,5	1,3
Summa varu- och kraftproduktion	3,8	3,5	3,2
Varuhandel	2,6	2,6	2,4
Samfärdsel	4,8	1,9	1,8
Bostadsförvaltning	1,2	0,3	0,2
Privata tjänster	3,7	1,0	0,8
Summa tjänsteproduktion	3,2	1,5	1,4
Summa näringsliv	3,6	2,5	2,3
Offentliga tjänster	0,1	0,0	0,0
Totalt	2,9	1,9	1,6

Tabell 23 Bruttosparande, bruttoinvesteringar samt finansiellt sparande 1970–1990
Procent av BNP, löpande priser

	1970–1974	1975–1979	1980–1983	1970	1980	1983	1990	
							Alt 1A	Alt 2A
Bruttosparande								
Stat	1,8	–1,2	–7,3	3,3	–5,9	–7,4	–1,3	–0,8
Socialförsäkringssektor	4,4	3,9	3,0	4,1	3,2	2,6	1,6	1,6
Kommun	3,5	2,8	3,1	3,5	3,2	2,8	2,2	2,4
Icke finansiella företag	7,5	6,2	8,3	7,6	7,6	10,1	10,2	9,4
Finansiella företag	2,1	3,4	4,4	1,6	4,1	4,3	3,7	3,4
Hushåll	4,6	4,6	4,3	4,6	5,5	3,5	4,1	3,8
Summa	**23,9**	**19,7**	**15,9**	**24,7**	**17,7**	**15,9**	**20,5**	**19,7**
Bruttoinvesteringar (inkl lager)								
Stat	1,3	1,2	1,0	1,4	1,1	1,0	0,8	0,8
Socialförsäkringssektor	–	–	–	–	–	–	–	–
Kommun	4,3	3,2	3,0	5,1	3,1	2,9	2,5	2,7
Icke finansiella företag	12,3	11,2	10,4	14,3	12,1	9,8	13,4	12,8
Finansiella företag	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2
Hushåll	5,0	5,3	3,8	4,4	4,8	3,0	2,7	2,3
Summa	**23,2**	**21,2**	**18,6**	**25,5**	**21,3**	**16,8**	**19,6**	**18,9**
Finansiellt sparande								
Stat	0,6	–2,4	–8,3	1,9	–7,0	–8,4	–2,1	–1,6
Socialförsäkringssektor	4,4	3,9	3,0	4,1	3,2	2,6	1,6	1,6
Kommun	–0,9	–0,3	0,0	–1,6	0,0	–0,1	–0,3	–0,4
Icke finansiella företag	–4,8	–5,0	–2,1	–6,7	–4,5	0,3	–3,2	–3,4
Finansiella företag	1,8	3,1	4,2	1,3	3,9	4,1	3,5	3,3
Hushåll	–0,4	–0,7	0,5	0,2	0,7	0,5	1,4	1,5
Summa	**0,7**	**–1,5**	**–2,7**	**–0,8**	**–3,6**	**–0,9**	**0,9**	**0,8**

Tabell 24 Statens inkomster och utgifter 1970–1990
Miljarder kronor, löpande priser

	1970	1980	1983	1990				
				Alt 1A	Alt 1B	Alt 2A	Alt 2B	Alt 2C
Statens inkomster	*46,4*	*147,7*	*215,1*	*348,9*	*323,6*	*368,4*	*340,3*	*399,4*
Direkta skatter	17,6	38,0	48,0	84,5	78,1	103,9	76,2	134,5
Indirekta skatter	21,1	69,6	105,2	157,1	157,1	154,9	154,9	154,9
varav								
Moms	7,6	34,2	46,2	72,2	72,2	70,0	70,0	70,0
Löneskatter	1,0	6,6	17,5	27,5	28,3	28,3	28,3	28,3
Övrigt	12,4	28,8	41,5	57,4	56,6	56,6	56,6	56,6
Socialförsäkringsavgifter	2,9	25,2	35,4	74,9	56,4	77,0	77,0	76,8
Övriga inkomster	4,9	14,9	26,5	32,4	32,0	32,7	32,2	33,2
varav								
Driftöverskott, netto	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Kapitalförslitning	0,5	1,5	2,1	3,8	3,8	3,9	3,9	3,9
Transf från hushåll	1,3	0,9	2,7	3,7	3,7	3,9	3,9	3,9
soc förs	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
kommuner	1,0	3,4	3,1	3,5	3,1	3,6	3,1	4,1
icke fi företag	0,5	1,9	3,5	2,9	2,9	3,0	3,0	3,0
fi företag	0,2	0,9	4,2	6,6	6,6	6,7	6,7	6,7
Räntor	1,3	5,9	10,6	11,4	11,3	11,1	11,1	11,1
Aktieutdelning	0,0	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Statens utgifter	*43,1*	*184,4*	*273,5*	*372,5*	*358,2*	*386,9*	*369,8*	*406,4*
Transfereringar	26,9	133,2	212,4	289,8	275,5	295,5	278,4	315,0
varav till								
Hushåll	12,4	51,7	67,8	84,6	73,8	86,9	73,8	102,1
Soc förs	1,0	2,8	8,9	10,3	4,7	10,7	4,6	17,3
Kommuner	9,2	38,7	48,2	74,8	74,7	81,4	81,5	81,3
Icke fi företag	1,9	18,8	35,6	35,4	35,4	34,0	34,0	34,0
varav								
Subventioner	1,7	14,6	25,2	30,1	30,2	28,6	28,6	28,6
Övriga transfereringar	0,3	4,2	10,4	5,3	5,3	5,4	5,4	5,4
Utlandet	0,6	4,1	4,9	7,8	7,8	7,9	7,9	7,9
Räntor	1,8	17,1	47,0	76,9	79,0	74,4	76,5	72,4
Konsumtion	13,8	45,3	54,4	74,0	74,0	81,8	81,8	81,8
Bruttoinvesteringar	2,0	4,8	5,8	7,6	7,6	8,4	8,4	8,4
Lagerinvesteringar	0,4	1,0	0,7	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9
Köp och förs av fastigheter	0,1	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Finansiellt sparande	**3,3**	**–36,7**	**–58,4**	**–23,6**	**–34,6**	**–18,4**	**–29,5**	**–7,0**
Utlåning	4,7	14,0	16,2	16,3	16,3	14,0	14,0	14,0
Kursförluster	0,0	0,1	6,1	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5
Korrigeringspost	1,7	2,0	6,3	4,1	4,0	5,0	4,9	5,1
Budgetsaldo	**–3,1**	**–52,9**	**–87,0**	**–46,4**	**–57,3**	**–39,9**	**–50,8**	**–28,6**

Tabell 25 Socialförsäkringssektorns inkomster och utgifter 1970–1990
Miljarder kronor, löpande priser

	1970	1980	1983	1990				
				Alt 1A	Alt 1B	Alt 2A	Alt 2B	Alt 2C
Socialförsäkringssektorns inkomster	*13,5*	*66,4*	*90,8*	*137,6*	*136,8*	*140,7*	*136,6*	*147,3*
Soc förs avgifter	10,2	49,5	59,9	94,9	97,5	97,5	97,5	99,3
varav								
ATP-avgifter	6,1	22,2	29,5	47,6	49,0	49,0	49,0	48,9
Sjukförs avgifter	4,0	27,0	30,0	46,5	47,8	47,8	47,8	49,8
Arbetslöshetsförs avg	0,1	0,2	0,4	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7
Statsbidrag	1,0	2,8	8,9	10,3	4,7	10,7	4,6	17,3
Övriga inkomster	2,3	14,1	22,0	32,4	34,3	32,3	34,2	30,5
varav								
Kapitalförslitning	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ersättning från ATP	0,0	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Räntor	2,3	14,0	21,8	32,1	34,1	32,1	34,0	30,2
Aktieutdelning	0,0	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Socialförsäkringssektorns utgifter	*6,4*	*49,5*	*72,4*	*119,6*	*107,7*	*123,2*	*107,8*	*140,8*
Transfereringar	6,0	47,1	69,4	115,5	103,5	118,7	103,2	136,3
varav till								
Staten	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Soc förs	0,0	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Kommunerna	0,6	5,2	6,9	9,3	9,3	9,6	9,6	9,6
Icke fi företag	0,7	4,5	5,8	10,0	10,0	10,3	10,3	10,3
varav								
Subventioner	0,7	4,2	5,3	9,4	9,4	9,7	9,7	9,7
Övriga transfereringar	0,0	0,3	0,4	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
Hushåll	4,6	37,2	56,4	95,7	83,8	98,4	83,0	116,0
Räntor	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Konsumtion	0,3	2,4	3,0	4,0	4,0	4,4	4,4	4,4
Bruttoinvesteringar	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Finansiellt sparande	**7,1**	**16,9**	**18,4**	**18,1**	**29,1**	**17,5**	**28,8**	**6,4**

Tabell 26 Kommunernas inkomster och utgifter 1970–1990
Miljarder kronor, löpande priser

	1970	1980	1983	1990				
				Alt 1A	Alt 1B	Alt 2A	Alt 2B	Alt 2C
Kommunernas inkomster	*35,5*	*145,8*	*197,6*	*306,8*	*305,5*	*335,6*	*334,8*	*336,0*
Direkta skatter	17,5	75,9	104,5	163,7	162,0	181,3	180,4	181,9
Indirekta skatter	0,7	1,7	2,5	4,2	4,2	4,2	4,2	4,2
Statsbidrag	9,2	38,7	48,2	74,8	74,7	81,4	81,5	81,3
varav								
Allmänna	2,2	9,6	10,5	17,1	17,1	18,8	18,9	18,7
För konsumtion	5,8	27,2	35,7	54,9	54,9	59,6	59,6	59,6
För investering	1,1	1,8	2,0	2,8	2,8	3,1	3,1	3,1
Övriga inkomster	8,2	29,5	42,4	64,0	64,5	68,7	68,7	68,6
varav								
Driftsöverskott, netto	1,3	1,9	3,2	5,2	5,2	5,8	5,8	5,8
Kapitalförslitning	1,4	5,3	7,7	13,6	13,6	14,0	14,0	14,0
Transf från hushåll	3,1	10,5	16,1	26,2	26,6	28,7	28,7	28,7
soc förs	0,6	5,2	6,9	9,3	9,3	9,6	9,6	9,6
kommuner	0,4	2,0	2,5	4,1	4,1	4,5	4,5	4,5
icke fi företag	0,6	0,7	0,9	1,5	1,5	1,7	1,7	1,7
Räntor	0,7	4,0	5,1	4,0	4,0	4,4	4,4	4,4
Aktieutdelning	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Kommunernas utgifter	*38,3*	*145,6*	*198,6*	*310,0*	*309,6*	*339,7*	*339,1*	*340,4*
Transfereringar	6,4	23,8	31,4	39,4	38,9	41,8	41,2	42,5
varav till								
Hushåll	2,6	9,3	13,2	17,8	17,8	18,3	18,3	18,3
Stat	1,0	3,4	3,1	3,5	3,1	3,6	3,1	4,1
Kommuner	0,4	2,0	2,5	4,1	4,1	4,5	4,5	4,5
Icke fi företag	1,0	4,5	6,4	9,0	9,0	9,5	9,5	9,5
varav								
Subventioner	0,5	3,9	5,1	6,7	6,7	7,0	7,0	7,0
Övriga transfereringar	0,5	0,7	1,4	2,3	2,3	2,5	2,5	2,5
Räntor	1,4	4,5	6,2	5,0	5,0	5,9	5,8	6,2
Konsumtion	23,0	105,5	146,8	242,5	242,5	267,0	267,0	267,0
Bruttoinvesteringar	8,8	17,0	20,5	28,3	28,3	31,0	31,0	31,0
Köp och förs av fastigheter	0,1	–0,7	–0,1	–0,2	–0,2	–0,2	–0,2	–0,2
Finansiellt sparande	**–2,8**	**0,2**	**–1,0**	**–3,3**	**–4,1**	**–4,1**	**–4,3**	**–4,3**

Tabell 27 Icke finansiella företags inkomster och utgifter 1970–1990
Miljarder kronor, löpande priser

	1970	1980	1983	1990				
				Alt 1A	Alt 1B	Alt 2A	Alt 2B	Alt 2C
Icke finansiella företags inkomster	*25,7*	*83,1*	*136,0*	*194,8*	*195,2*	*185,4*	*185,4*	*185,3*
Driftsöverskott	10,3	25,5	48,0	69,2	69,2	61,7	61,7	61,7
Kapitalförslitning	10,1	37,4	52,5	82,6	82,6	80,5	80,5	80,5
Transfereringar	8,2	42,9	71,1	89,3	89,7	88,5	88,5	88,5
varav från								
Stat	1,9	18,8	35,6	35,4	35,4	34,0	34,0	34,0
varav								
Subventioner	1,7	14,6	25,2	30,1	30,2	28,6	28,6	28,6
Övriga transfereringar	0,3	4,2	10,4	5,3	5,3	5,4	5,4	5,4
Soc förs	0,7	4,5	5,8	10,0	10,0	10,3	10,3	10,3
Kommuner	1,0	4,5	6,4	9,0	9,0	9,5	9,5	9,5
Fi företag	1,1	3,6	5,8	7,8	7,8	8,0	8,0	8,0
Hushåll	2,0	6,1	7,4	11,6	11,9	11,5	11,5	11,4
Utlandet	0,6	1,6	4,5	6,8	6,8	7,3	7,3	7,3
Aktieutdelning	0,8	3,7	5,6	8,8	8,8	8,0	8,0	8,0
–Subventioner	–2,8	–22,6	–35,6	–46,3	–46,3	–45,4	–45,4	–45,4
Icke finansiella företags utgifter	*37,3*	*106,5*	*133,6*	*229,8*	*229,7*	*223,4*	*223,4*	*223,4*
Transfereringar	12,7	43,2	65,5	81,5	81,4	80,0	80,0	80,0
varav till								
Stat	0,5	1,9	3,5	2,9	2,9	3,0	3,0	3,0
Kommuner	0,6	0,7	0,9	1,5	1,5	1,7	1,7	1,7
Icke fi företag	1,0	3,4	4,8	6,5	6,5	6,6	6,6	6,6
Hushåll	1,6	4,0	5,4	7,9	7,9	7,9	7,9	7,9
Utlandet	0,6	1,8	4,0	6,8	6,8	6,9	6,9	6,9
Räntor	4,7	20,5	29,4	27,0	26,9	27,7	27,7	27,7
Aktieutdelning	1,4	5,7	7,8	12,3	12,3	11,2	11,2	11,2
Direkt skatt	2,3	5,2	9,6	16,5	16,5	15,0	15,0	15,0
Bruttoinvesteringar	20,9	61,0	78,8	139,9	139,9	135,2	135,2	135,2
Lagerinvesteringar	4,9	4,8	–8,6	11,1	11,1	11,0	11,0	11,0
Köp och förs av fastigheter	–1,2	–2,5	–2,1	–2,8	–2,8	–2,9	–2,9	–2,9
Finansiellt sparande	**–11,6**	**–23,4**	**2,4**	**–35,0**	**–34,7**	**–38,0**	**–38,0**	**–38,0**

Tabell 28 Finansiella företags inkomster och utgifter 1970–1990
Miljarder kronor, löpande priser

	1970	1980	1983	1990				
				Alt 1A	Alt 1B	Alt 2A	Alt 2B	Alt 2C
Finansiella företags inkomster	*17,3*	*92,8*	*140,5*	*181,8*	*182,2*	*180,7*	*180,7*	*180,7*
Driftsöverskott, netto	1,5	9,6	14,2	22,7	22,7	22,5	22,5	22,5
Minus ofördelade banktjänster	–3,2	–13,8	–21,0	–33,6	–33,6	–33,4	–33,4	–33,4
Kapitalförslitning	0,1	0,5	0,8	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3
Transfereringar	18,8	96,4	146,5	191,3	191,8	190,3	190,3	190,3
varav från								
Icke fi företag	0,9	3,4	4,8	6,5	6,5	6,6	6,6	6,6
Hushåll	1,8	10,1	12,8	19,6	20,0	19,6	19,6	19,6
Utlandet	0,2	0,2	0,4	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6
Räntor	15,6	81,6	126,8	162,0	162,0	161,0	160,9	160,9
Aktieutdelning	0,3	1,1	1,8	2,8	2,8	2,6	2,6	2,6
Finansiella företags utgifter	*15,0*	*72,3*	*111,7*	*142,9*	*143,0*	*143,9*	*143,9*	*143,9*
Transfereringar	14,5	71,2	110,5	141,0	141,0	141,9	141,9	141,9
varav till								
Stat	0,2	0,9	4,2	6,6	6,6	6,7	6,7	6,7
Icke fi företag	1,1	3,6	5,8	7,8	7,8	8,0	8,0	8,0
Hushåll	1,7	5,8	9,1	15,4	15,4	15,9	15,9	15,9
Utlandet	0,0	0,2	0,4	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6
Räntor	10,9	58,5	86,7	102,7	102,7	103,6	103,6	103,6
Aktieutdelning	0,3	1,0	1,6	2,5	2,5	2,3	2,3	2,3
Direkta skatter	0,3	1,0	2,7	5,4	5,4	4,9	4,9	4,9
Bruttoinvesteringar	0,4	1,0	1,1	1,8	1,8	1,7	1,7	1,7
Köp och förs av fastigheter	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Finansiellt sparande	**2,2**	**20,5**	**28,8**	**38,8**	**39,3**	**36,9**	**36,9**	**36,8**

Tabell 29 Hushållens inkomster och utgifter 1970–1990
Miljarder kronor, löpande priser

	1970	1980	1983	1990				
				Alt 1A	Alt 1B	Alt 2A	Alt 2B	Alt 2C
Hushållens inkomster	*160,8*	*542,7*	*704,7*	*1 091,6*	*1 069,0*	*1 117,8*	*1 089,2*	*1 150,5*
Löner	103,0	337,3	423,3	685,2	685,3	705,2	705,2	705,2
varav								
Egentliga löner	89,5	245,9	304,8	479,5	493,3	493,3	493,3	491,9
Kollektiva avgifter	13,5	91,4	118,4	205,7	192,0	211,9	211,9	213,3
Driftsöverskott	23,9	56,6	74,0	116,3	116,3	117,2	117,2	117,2
varav								
Företagarinkomster	11,7	28,7	37,3	64,3	64,3	63,7	63,7	63,7
Bostadsinkomst	6,2	18,3	28,1	37,3	37,3	38,9	38,9	38,9
Restpost	6,0	9,6	8,5	14,7	14,7	14,6	14,6	14,6
Kapitalförslitning	4,3	14,8	20,2	28,5	28,5	29,2	29,2	29,2
Transfereringsinkomster	29,6	133,9	187,3	261,6	238,9	266,1	237,5	298,9
varav från								
Stat	12,4	51,7	67,8	84,6	73,8	86,9	73,8	102,1
varav								
Socialförsäkringsutfall	8,1	36,2	48,1	60,7	52,7	62,4	52,6	73,6
Övriga transfereringar	4,3	15,5	19,7	23,9	21,1	24,6	21,2	28,5
Soc förs	4,6	37,2	56,4	95,7	83,8	98,4	83,0	116,0
Kommuner	2,6	9,3	13,2	17,8	17,8	18,3	18,3	18,3
Icke fi företag	1,6	4,0	5,4	7,9	7,9	7,9	7,9	7,9
Fi företag	1,7	5,8	9,1	15,4	15,4	15,9	15,9	15,9
Utlandet	0,1	0,5	1,2	1,9	1,9	2,0	2,0	2,0
Räntor	5,7	22,7	30,3	32,1	32,1	31,1	31,1	31,1
Aktieutdelning	0,9	2,6	3,9	6,2	6,2	5,6	5,6	5,6
Hushållens utgifter	*160,4*	*538,8*	*700,9*	*1 076,2*	*1 053,5*	*1 101,4*	*1 072,8*	*1 134,2*
Transfereringar	60,8	243,7	319,3	508,3	485,6	552,9	524,3	585,6
varav till								
Stat	4,2	26,1	38,0	78,6	60,1	80,9	80,9	80,7
varav								
Soc förs avgifter	2,9	25,2	35,4	74,9	56,4	77,0	77,0	76,8
Övriga avgifter	1,3	0,9	2,7	3,7	3,7	3,9	3,9	3,9
Soc förs	10,2	49,4	59,9	94,9	97,5	97,5	97,5	99,3
Kommuner	3,1	10,5	16,1	26,2	26,6	28,7	28,7	28,7
Icke fi företag	2,0	6,1	7,4	11,6	11,9	11,5	11,5	11,4
Fi företag	1,8	10,1	12,8	19,6	20,0	19,6	19,6	19,6
Utlandet	0,2	1,6	2,6	3,5	3,5	3,6	3,6	3,6
Räntor	6,9	32,2	42,5	47,8	47,8	45,8	45,8	45,8
Direkt skatt	32,4	107,6	140,1	226,2	218,1	265,2	236,6	296,5
Konsumtion	92,0	270,0	360,9	538,2	538,2	522,3	522,3	522,3
Bruttoinvesteringar	6,7	22,2	18,7	27,0	27,0	23,5	23,5	23,5
Lagerinvesteringar	–0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Köp och förs av fastigheter	0,9	2,9	1,9	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6
Finansiellt sparande	**0,3**	**3,8**	**3,8**	**15,4**	**15,4**	**16,4**	**16,4**	**16,4**
Disponibel inkomst	*95,7*	*284,2*	*365,1*	*554,8*	*554,9*	*535,7*	*535,7*	*535,7*
Nettosparande	*3,7*	*14,1*	*4,2*	*16,6*	*16,6*	*13,4*	*13,4*	*13,4*

Tabell 30 Utlandssektorns inkomster och utgifter 1970–1990
Miljarder kronor, löpande priser

	1970	1980	1983	1990				
				Alt 1A	Alt 1B	Alt 2A	Alt 2B	Alt2C
Utgifter till utlandet	*44,6*	*185,1*	*275,9*	*428,3*	*428,3*	*422,0*	*422,0*	*422,0*
Import	42,5	166,5	236,1	379,2	379,2	372,8	372,7	372,8
Löner, netto	0,0	–0,3	–0,4	–0,6	–0,6	–0,6	–0,6	–0,6
Transfereringar varav från	2,1	18,8	40,1	49,7	49,7	49,9	49,9	49,9
Stat	0,6	4,1	4,9	7,8	7,8	7,9	7,9	7,9
Icke fi företag	0,6	1,8	4,0	6,8	6,8	6,9	6,9	6,9
Fi företag	0,0	0,2	0,4	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6
Hushåll	0,2	1,6	2,6	3,5	3,5	3,6	3,6	3,6
Räntor	0,6	10,4	27,2	29,4	29,4	29,4	29,4	29,4
Aktieutdelning	0,1	0,6	1,0	1,6	1,6	1,5	1,5	1,5
Inkomster från utlandet	*43,2*	*166,3*	*269,8*	*438,3*	*438,3*	*432,0*	*432,0*	*432,0*
Export	41,5	156,5	250,6	412,5	412,5	406,1	406,1	406,1
Transfereringar varav till	1,7	9,7	19,1	25,8	25,8	25,9	25,9	25,9
Icke fi företag	0,6	1,6	4,5	6,8	6,8	7,3	7,3	7,3
Fi företag	0,2	0,2	0,4	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6
Hushåll	0,1	0,5	1,2	1,9	1,9	2,0	2,0	2,0
Räntor	0,5	5,8	9,8	11,5	11,5	11,5	11,5	11,5
Aktieutdelning	0,3	1,5	3,1	5,0	5,0	4,5	4,5	4,5
Direkta skatter	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Bytesbalansen	**–1,4**	**–18,8**	**–6,1**	**10,0**	**10,0**	**10,0**	**10,0**	**10,0**

Tabell 31 Inkomstbildning och finansiellt sparande 1980
Procentuell andel av BNP

		Stat	Socialför-säkrings-sektor	Kommuner	Icke finansiella företag	Finansiella företag	Hushåll	Summa	därav Bostäder
1	*Faktorinkomster*	*0,3*	*0,0*	*1,4*	*12,0*	*–0,7*	*77,8*	*90,7*	*7,6*
	Kapitalförslitning	0,3	0,0	1,0	7,1	0,1	2,8	11,3	3,1
	Driftöverskott	0,0	0,0	0,4	4,9	–0,8	10,8	15,2	4,5
	Löner och kollektiva avgifter	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	64,2	64,2	0,0
2	*Inkomstomfördelning*	*2,5*	*3,7*	*21,9*	*–4,4*	*4,8*	*–20,9*	*7,6*	*–4,5*
	Indirekta skatter	13,3	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0	13,6	0,0
	Subventioner	–2,8	–0,8	–0,7	0,0	0,0	0,0	–4,3	0,0
	Direkta skatter	7,2	0,0	14,5	–1,0	–0,2	–20,5	0,0	0,0
	Transfereringar, netto	–13,6	1,8	7,8	1,6	0,7	0,6	–0,9	0,0
	Kapital- och företagarinkomster	–1,7	2,7	0,0	–5,0	4,3	–1,1	–0,8	–4,5
3	*Disponibelt (1 + 2)*	*2,8*	*3,7*	*23,3*	*7,6*	*4,1*	*56,9*	*98,3*	*3,1*
4	*Slutlig efterfrågan*	*9,7*	*0,5*	*23,3*	*12,5*	*0,2*	*55,7*	*101,9*	*5,1*
	Konsumtion	8,3	0,5	20,1	0,0	0,0	51,4	80,6	0,0
	Bruttoinvestering	0,9	0,0	3,2	11,6	0,2	4,2	20,2	5,1
	Lagerinvestering	0,2	0,0	0,0	0,9	0,0	0,0	1,1	0,0
5	*Nettoköp av mark och fastigheter*	*0,0*	*0,0*	*–0,1*	*–0,5*	*0,0*	*0,6*	*0,0*	*0,0*
6	**Finansiellt sparande** (3–4–5)	**–7,0**	**3,2**	**0,0**	**–4,5**	**3,9**	**0,7**	**–3,6**	**–2,1**
	därav exkl bostäder	–7,0	3,2	0,0	–3,6	3,9	1,9	–1,6	–

Anm. På grund av avrundning kan differenser uppkomma.

Tabell 32 Inkomstbildning och finansiellt sparande 1983
Procentuell andel av BNP

		Stat	Socialför-säkrings-sektor	Kommuner	Icke finansiella företag	Finansiella företag	Hushåll	Summa	därav Bostäder
1	*Faktorinkomster*	*0,3*	*0,0*	*1,6*	*14,4*	*–0,9*	*74,3*	*89,7*	*8,7*
	Kapitalförslitning	0,3	0,0	1,1	7,5	0,1	2,9	12,0	3,2
	Driftöverskott	0,0	0,0	0,5	6,9	–1,0	10,6	17,0	5,5
	Löner och kollektiva avgifter	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	60,7	60,7	0,0
2	*Inkomstfördelning*	*0,1*	*3,1*	*22,3*	*–4,3*	*5,2*	*–19,0*	*7,4*	*–5,5*
	Indirekta skatter	15,1	0,0	0,4	0,0	0,0	0,0	15,5	0,0
	Subventioner	– 3,6	–0,8	–0,7	0,0	0,0	0,0	–5,1	0,0
	Direkta skatter	6,9	0,0	15,0	–1,4	–0,4	–20,1	0,0	0,0
	Transfereringar, netto	–14,1	0,7	7,8	2,5	0,4	2,1	–0,6	0,0
	Kapital- och företagarinkomster	–4,3	3,1	–0,1	–5,4	5,2	–1,0	–2,3	–5,5
3	*Disponibelt* (1 + 2)	*0,4*	*3,1*	*23,9*	*10,1*	*4,3*	*55,3*	*97,0*	*3,2*
4	*Slutlig efterfrågan*	*8,7*	*0,4*	*24,0*	*10,1*	*0,2*	*54,5*	*97,9*	*4,6*
	Konsumtion	7,8	0,4	21,1	0,0	0,0	51,8	81,1	0,0
	Bruttoinvestering	0,8	0,0	2,9	11,3	0,2	2,7	17,9	4,6
	Lagerinvestering	0,1	0,0	0,0	–1,2	0,0	0,0	–1,1	0,0
5	*Nettoköp av mark och fastigheter*	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*–0,3*	*0,0*	*0,3*	*0,0*	*0,0*
6	**Finansiellt sparande** (3–4–5)	**–8,4**	**2,6**	**–0,1**	**0,4**	**4,1**	**0,5**	**–0,9**	**–1,4**
	därav exkl bostäder	–8,4	2,6	–0,1	1,9	4,1	0,4	0,5	–

Tabell 33 Inkomstbildning och finansiellt sparande 1990 alternativ 1A
Procentuell andel av BNP

		Stat	Socialför-säkrings sektor	Kommuner	Icke finansiella företag	Finansiella företag	Hushåll	Summa	därav Bostäder
1	*Faktorinkomster*	*0,4*	*0,0*	*1,7*	*13,7*	*–0,9*	*74,8*	*89,6*	*7,4*
	Kapitalförslitning	0,3	0,0	1,2	7,4	0,1	2,6	11,7	2,7
	Driftöverskott	0,0	0,0	0,5	6,2	–1,0	10,5	16,2	4,7
	Löner och kollektiva avgifter	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	61,8	61,7	0,0
2	*Inkomstomfördelning*	*5,0*	*2,0*	*22,4*	*–3,5*	*4,5*	*–22,2*	*8,2*	*–4,7*
	Indirekta skatter	14,2	0,0	0,4	0,0	0,0	0,0	14,5	0,0
	Subventioner	–2,7	–0,8	–0,6	0,0	0,0	0,0	–4,2	0,0
	Direkta skatter	7,6	0,0	14,8	–1,5	–0,5	–20,4	0,0	0,0
	Transfereringar, netto	–8,9	–0,1	7,9	1,4	0,2	–1,2	–0,6	0,0
	Kapital- och företagarinkomster	–5,1	2,9	0,0	–3,4	4,8	–0,6	–1,5	–4,7
3	*Disponibelt (1 + 2)*	*5,3*	*2,0*	*24,1*	*10,2*	*3,6*	*52,6*	*97,9*	*2,7*
4	*Slutlig efterfrågan*	*7,4*	*0,4*	*24,4*	*13,6*	*0,2*	*51,0*	*97,0*	*4,1*
	Konsumtion	6,7	0,4	21,9	0,0	0,0	48,5	77,4	0,0
	Bruttoinvestering	0,7	0,0	2,6	12,6	0,2	2,4	18,5	4,1
	Lagerinvestering	0,1	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	1,1	0,0
5	*Nettoköp av mark och fastigheter*	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*–0,3*	*0,0*	*0,2*	*0,0*	*0,0*
6	**Finansiellt sparande** (3–4–5)	**–2,1**	**1,6**	**–0,3**	**–3,2**	**3,5**	**1,4**	**0,9**	**–1,4**
	därav exkl bostäder	–2,1	1,6	–0,3	–1,7	3,5	1,3	2,3	–

Anm. Hushållens löneinkomster skiljer sig från löneinkomsterna i summakolumnen, eftersom den senare ej innehåller löneinkomster från utlandet. Dessa ingår ej i BNP till faktorpris, som utgörs av summa faktorinkomster i matrisen. Posten återförs som en transfereringsinkomst från utlandet på raden för transfereringar, netto, där således värdet i summakolumnen överstiger radsumman med motsvarande belopp.

Tabell 34 Inkomstbildning och finansiellt sparande 1990 alternativ 1B
Procentuell andel av BNP

		Stat	Socialför-säkrings-sektor	Kommuner	Icke finansiella företag	Finansiella företag	Hushåll	Summa	därav Bostäder
1	*Faktorinkomster*	*0,4*	*0,0*	*1,7*	*13,7*	*–0,9*	*74,8*	*89,6*	*7,4*
	Kapitalförslitning	0,3	0,0	1,2	7,4	0,1	2,6	11,7	2,7
	Driftöverskott	0,0	0,0	0,5	6,2	–1,0	10,5	16,2	4,7
	Löner och kollektiva avgifter	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	61,8	61,7	0,0
2	*Inkomstomfördelning*	*4,0*	*3,0*	*22,3*	*–3,4*	*4,6*	*–22,2*	*8,2*	*–4,7*
	Indirekta skatter	14,2	0,0	0,4	0,0	0,0	0,0	14,5	0,0
	Subventioner	–2,7	–0,8	–0,6	0,0	0,0	0,0	–4,2	0,0
	Direkta skatter	7,0	0,0	14,6	–1,5	–0,5	–19,7	0,0	0,0
	Transfereringar, netto	–9,2	0,8	8,0	1,5	0,3	–2,0	–0,6	0,0
	Kapital- och företagarinkomster	–5,3	3,1	0,0	–3,4	4,8	–0,6	–1,5	–4,7
3	*Disponibelt* (1 + 2)	*4,3*	*3,0*	*24,0*	*10,2*	*3,7*	*52,6*	*97,9*	*2,7*
4	*Slutlig efterfrågan*	*7,4*	*0,4*	*24,4*	*13,6*	*0,2*	*51,0*	*97,0*	*4,1*
	Konsumtion	6,7	0,4	21,9	0,0	0,0	48,5	77,4	0,0
	Bruttoinvestering	0,7	0,0	2,6	12,6	0,2	2,4	18,5	4,1
	Lagerinvestering	0,1	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	1,1	0,0
5	*Nettoköp av mark och fastigheter*	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*–0,3*	*0,0*	*0,2*	*0,0*	*0,0*
6	**Finansiellt sparande** (3–4–5)	**–3,1**	**2,6**	**–0,4**	**–3,1**	**3,5**	**1,4**	**0,9**	**–1,4**
	därav exkl bostäder	–3,1	2,6	–0,4	–1,6	3,5	1,3	2,3	–

Tabell 35 Inkomstbildning och finansiellt sparande 1990 alternativ 2A
Procentuell andel av BNP

		Stat	Socialför-säkrings sektor	Kommuner	Icke finansiella företag	Finansiella företag	Hushåll	Summa	därav Bostäder
1	*Faktorinkomster*	*0,4*	*0,0*	*1,8*	*12,7*	*–0,9*	*76,0*	*89,9*	*7,6*
	Kapitalförslitning	0,3	0,0	1,2	7,2	0,1	2,6	11,5	2,8
	Driftöverskott	0,0	0,0	0,5	5,5	–1,0	10,4	15,5	4,8
	Löner och kollektiva avgifter	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	62,9	62,8	0,0
2	*Inkomstomfördelning*	*6,1*	*2,0*	*24,4*	*–3,3*	*4,3*	*–25,6*	*8,0*	*–4,8*
	Indirekta skatter	13,8	0,0	0,4	0,0	0,0	0,0	14,2	0,0
	Subventioner	–2,6	–0,9	–0,6	0,0	0,0	0,0	–4,0	0,0
	Direkta skatter	9,3	0,0	16,2	–1,3	–0,4	–23,6	0,0	0,0
	Transfereringar, netto	–9,5	0,0	8,6	1,4	0,2	–1,4	–0,6	0,0
	Kapital- och företagarinkomster	–4,9	2,9	–0,1	–3,4	4,5	–0,6	–1,5	–4,8
3	*Disponibelt* (1 + 2)	*6,5*	*2,0*	*26,2*	*9,4*	*3,4*	*50,4*	*97,8*	*2,8*
4	*Slutlig efterfrågan*	*8,1*	*0,4*	*26,6*	*13,0*	*0,2*	*48,7*	*97,0*	*3,6*
	Konsumtion	7,3	0,4	23,8	0,0	0,0	46,6	78,1	0,0
	Bruttoinvestering	0,8	0,0	2,8	12,1	0,2	2,1	17,8	3,6
	Lagerinvestering	0,1	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	1,1	0,0
5	*Nettoköp av mark och fastigheter*	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*–0,3*	*0,0*	*0,2*	*0,0*	*0,0*
6	**Finansiellt sparande** (3–4–5)	**–1,6**	**1,6**	**–0,4**	**–3,4**	**3,3**	**1,5**	**0,9**	**–0,8**
	därav exkl bostäder	–1,6	1,6	–0,4	–2,2	3,3	1,0	1,7	–

Tabell 36 Inkomstbildning och finansiellt sparande 1990 alternativ 2B
Procentuell andel av BNP

		Stat	Socialför-säkrings-sektor	Kommuner	Icke finansiella företag	Finansiella företag	Hushåll	Summa	därav Bostäder
1	*Faktorinkomster*	*0,4*	*0,0*	*1,8*	*12,7*	*–0,9*	*76,0*	*89,9*	*7,6*
	Kapitalförslitning	0,3	0,0	1,2	7,2	0,1	2,6	11,5	2,8
	Driftöverskott	0,0	0,0	0,5	5,5	–1,0	10,4	15,5	4,8
	Löner och kollektiva avgifter	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	62,9	62,8	0,0
2	*Inkomstomfördelning*	*5,2*	*3,0*	*24,4*	*–3,3*	*4,3*	*–25,6*	*8,0*	*–4,8*
	Indirekta skatter	13,8	0,0	0,4	0,0	0,0	0,0	14,2	0,0
	Subventioner	–2,6	–0,9	–0,6	0,0	0,0	0,0	–4,0	0,0
	Direkta skatter	6,8	0,0	16,1	–1,3	–0,4	–21,1	0,0	0,0
	Transfereringar, netto	–7,8	0,8	8,6	1,4	0,2	–3,9	–0,6	0,0
	Kapital- och företagarinkomster	5,1	3,0	–0,1	–3,4	4,5	–0,6	–1,5	–4,8
3	*Disponibelt* (1 + 2)	*5,5*	*3,0*	*26,2*	*9,4*	*3,4*	*50,4*	*97,8*	*2,8*
4	*Slutlig efterfrågan*	*8,1*	*0,4*	*26,6*	*13,0*	*0,2*	*48,7*	*97,0*	*3,6*
	Konsumtion	7,3	0,4	23,8	0,0	0,0	46,6	78,1	0,0
	Bruttoinvestering	0,8	0,0	2,8	12,1	0,2	2,1	17,8	3,6
	Lagerinvestering	0,1	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	1,1	0,0
5	*Nettoköp av mark och fastigheter*	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*–0,3*	*0,0*	*0,2*	*0,0*	*0,0*
6	**Finansiellt sparande** (3–4–5)	**–2,6**	**2,6**	**–0,4**	**–3,4**	**3,3**	**1,5**	**0,9**	**–0,8**
	därav exkl bostäder	–2,6	2,6	–0,4	–2,2	3,3	1,0	1,7	–

Tabell 37 Inkomstbildning och finansiellt sparande 1990 alternativ 2C
Procentuell andel av BNP

		Stat	Socialför-säkrings-sektor	Kommuner	Icke finansiella företag	Finansiella företag	Hushåll	Summa	därav Bostäder
1	*Faktorinkomster*	*0,4*	*0,0*	*1,8*	*12,7*	*–0,9*	*76,0*	*89,9*	*7,6*
	Kapitalförslitning	0,3	0,0	1,2	7,2	0,1	2,6	11,5	2,8
	Driftöverskott	0,0	0,0	0,5	5,5	–1,0	10,4	15,5	4,8
	Löner och kollektiva avgifter	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	62,9	62,8	0,0
2	*Inkomstomfördelning*	*7,2*	*1,0*	*24,4*	*–3,3*	*4,3*	*–25,6*	*8,0*	*–4,8*
	Indirekta skatter	13,8	0,0	0,4	0,0	0,0	0,0	14,2	0,0
	Subventioner	–2,6	–0,9	–0,6	0,0	0,0	0,0	–4,0	0,0
	Direkta skatter	12,0	0,0	16,2	–1,3	–0,4	–26,4	0,0	0,0
	Transfereringar, netto	–11,4	–0,9	8,5	1,4	0,2	1,4	–0,6	0,0
	Kapital- och företagarinkomster	–4,7	2,7	–0,1	–3,4	4,5	–0,6	–1,5	–4,8
3	*Disponibelt* (1 + 2)	*7,5*	*1,0*	*26,2*	*9,4*	*3,4*	*50,4*	*97,8*	*2,8*
4	*Slutlig efterfrågan*	*8,1*	*0,4*	*26,6*	*13,0*	*0,2*	*48,7*	*97,0*	*3,6*
	Konsumtion	7,3	0,4	23,8	0,0	0,0	46,6	78,1	0,0
	Bruttoinvestering	0,8	0,0	2,8	12,1	0,2	2,1	17,8	3,6
	Lagerinvestering	0,1	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	1,1	0,0
5	*Nettoköp av mark och fastigheter*	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*–0,3*	*0,0*	*0,2*	*0,0*	*0,0*
6	**Finansiellt sparande** (3–4–5)	**–0,6**	**0,6**	**–0,4**	**–3,4**	**3,3**	**1,5**	**0,9**	**–0,8**
	därav exkl bostäder	–0,6	0,6	–0,4	–2,2	3,3	1,0	1,7	–

Tabell 38 Finansieringsmatris 1982 och 1990
Ställningsvärden ult 1982 resp ult 1990 som andel av totala finansiella tillgångar exkl aktier

Tillgångar / Skulder	Stat	Kommun	Soc förs	Riks-banken	Banker	Mellan-hands-institut	Försäkr-bolag	Övr fin företag	Icke-fin företag	Hushåll	Utlandet	Oför-delat	Summa
Stat		0,1–0,1	2,0–2,0	2,2–1,4	3,0–2,5		1,3–2,7		0,9–3,9	1,6–2,7	3,6–2,5	0,1–0,1	14,8–17,9
Kommun	0,2–0,2		0,4–0,3		0,5–0,5	0,3–0,3	0,2–0,2			0,1–0,0	0,1–0,1	0,7–0,7	2,5– 2,2
Soc förs													
Riksbanken					0,3–0,1				0,3–0,3	1,2–1,0	0,1–0,1		1,9– 1,6
Banker	0,3–0,2	0,9–0,8	0,6–0,5	0,0–0,2	1,6–2,1	0,5–0,6	0,2–0,2	0,2–0,3	2,9–3,2	8,3–6,3	3,8–3,3	0,7–0,7	20,0–18,5
Mellanhandsinstitut		0,1–0,1	3,5–3,1		2,8–2,6		2,0–2,3		0,4–0,6	0,3–0,3	0,8–0,7	0,4–0,4	10,2–10,6
Försäkringsbolag										1,6–2,0		0,4–0,4	2,0– 2,3
Övr fin företag		0,1–0,1			0,2–0,2		0,1–0,1		0,8–0,8	0,1–0,1		0,2–0,2	1,6– 1,6
Icke-fin företag	1,7–1,7	0,1–0,1	0,9–0,7		5,0–5,4	3,6–4,4	1,2–1,1	0,9–0,9	6,9–6,5	0,6–0,5	2,2–1,9	4,9–4,5	28,1–27,9
Hushåll	2,0–2,1				4,9–4,5	5,2–4,3	0,4–0,4	0,5–0,5	0,3–0,4				13,4–12,2
Utlandet				0,9–1,0	1,9–1,8	0,5–0,5	0,1–0,1		2,0–2,3			0,2–0,2	5,5– 5,9
Ofördelat	1,4–1,4	0,6–0,6	0,3–0,3		1,0–1,0	0,5–0,5	0,3–0,3	0,2–0,2	2,0–2,0	1,6–1,2			
Summa tillgångar	5,6–5,6	1,9–1,8	7,6–6,9	3,1–2,6	21,2–20,8	10,5–10,5	5,8–7,4	1,8–1,8	16,5–19,9	15,5–14,2	10,6–8,6		
Summa skulder													

Anm. I varje cell i matrisen anger den vänstra siffran ställningsvärdet ultimo 1982 och den högra siffran ställningsvärdet ultimo 1990.

Tabell 39 Finansiella flöden som andel av total kreditgivning 1990, samt finansiella ställningsvärden 1990 som andel av finansiella tillgångar exkl aktier

Tillgångar / Skulder	Stat	Kommun	Soc förs	Riks-banken	Banker	Mellan-hands-institut	Försäkr-bolag	Övr fin företag	Icke-fin företag	Hushåll	Utlandet	Oför-delat	Summa
Stat		0,1–0,1	1,2–2,0	0,6–1,4	2,1–2,5		3,9–2,7		1,5–3,9	4,5–2,7	–0,9–2,5	0,1–0,1	13,1–17,9
Kommun	0,1–0,2		0,2–0,3		0,7–0,5	0,4–0,3	0,2–0,2				0,1–0,1	0,1–0,7	2,7– 2,2
Soc förs													
Riksbanken					0,1–0,1				0,3–0,3	0,9–1,0	0,1–0,1		1,5– 1,6
Banker	0,2–0,2	0,7–0,8	0,5–0,5	0,1–0,2	2,6–2,1	0,8–0,6	0,3–0,2	0,4–0,3	3,9–3,2	4,3–6,3	2,8–3,3	0,7–0,7	17,2–18,5
Mellanhandsinstitut		0,1–0,1	2,8–3,1		2,5–2,6		2,9–2,3		0,9–0,6	0,5–0,3	0,6–0,7	0,4–0,4	10,7–10,1
Försäkringsbolag										2,4–2,0		0,4–0,4	3,0– 2,3
Övr fin företag		0,1–0,1			0,2–0,2		0,1–0,1		0,9–0,8	0,2–0,1		0,2–0,2	1,8– 1,6
Icke-fin företag	1,9–1,7	0,2–0,1	0,4–0,7		5,5–5,4	5,5–4,4	1,0–1,1	1,0–0,9	9,4–6,5	0,5–0,5	1,6–1,9	4,4–4,5	31,5–27,9
Hushåll	2,3–2,1				4,3–4,5	3,6–4,3	0,3–0,4	0,6–0,5	0,2–0,4				11,3–12,2
Utlandet				1,0–1,0	2,3–1,8	0,6–0,5	0,1–0,1		3,3–2,3			0,2–0,2	7,4– 5,9
Ofördelat	1,4–1,4	0,6–0,6	0,3–0,3		1,0–1,0	0,5–0,8	0,3–0,3	0,2–0,2	2,0–2,0	1,6–2,0	1,6–1,2		
Summa tillgångar	5,9–5,6	1,8–1,8	5,3–6,9	1,8–2,6	21,2–20,8	11,3–10,5	9,2–7,4	2,1–1,8	22,3–19,9	14,8–14,2	4,3–8,6		
Summa skulder													

Anm. I varje cell i matrisen anger den vänstra siffran det finansiella flödet 1990 och den högra siffran ställningsvärdet 1990.

Tabell 40 Prisutveckling för vissa komponenter i försörjningsbalansen 1970–1987, referens- och balansalternativ
Årlig procentuell förändring

	1970–1983	Referensalternativ				Balansalternativ			
		1984	1985	1986	1987	1984	1985	1986	1987
BNP	10,5	9,8	9,3	8,2	7,8	6,3	2,9	4,2	4,4
Privat konsumtion	9,9	9,3	8,3	7,5	7,1	6,6	3,0	4,3	4,0
Offentlig konsumtion	10,9	9,2	10,3	9,2	8,1	6,1	5,1	6,5	6,6
Bruttoinvesteringar	9,8	7,6	7,3	8,1	6,9	6,7	3,2	4,7	4,4
Export	10,2	8,0	7,5	5,8	5,3	5,0	3,3	3,0	3,1
Import	12,2	5,2	5,4	5,3	4,3	5,1	5,3	5,2	4,2

Tabell 41 Försörjningsbalansens utveckling 1970–1987, referensalternativ
1980 års priser

	Milj kr 1980	Årlig procentuell förändring					
		1970–1980	1980–1983	1983–1984	1984–1985	1985–1986	1986–1987
1 Privat konsumtion	270 045	1,6	– 0,5	–0,3	0,8	1,1	0,5
2 Offentlig konsumtion	153 156	3,2	1,3	0,9	–0,1	–0,1	–0,1
Statlig	47 622	1,8	– 1,7	–1,5	–1,0	–1,0	–1,0
Kommunal	105 534	3,9	2,6	1,8	0,2	0,2	0,2
3 Total konsumtion (1 + 2)	423 201	2,1	0,2	0,1	0,4	0,6	0,1
4 Bruttoinvestering, totalt	105 986	0,6	– 3,4	1,1	–1,1	–2,3	–3,2
Offentliga[a]	17 638	–1,2	– 1,9	–1,2	–3,3	–3,3	–3,2
Näringslivet	88 348	1,0	– 3,7	1,5	–0,7	–2,1	–3,2
Industri	18 573	0,5	–11,0	8,0	6,3	8,1	–3,3
5 Lagerförändring[b]	5 905	(–7 500)	(–12 300)	(8 953)	(1 445)	(–8 000)	(0)
6 Inhemsk förbrukning (3+4+5)	535 092	1,6	– 1,3	2,0	0,4	–1,4	–0,4
7 Summa kapitalbildning (4+5+8–9)	101 868	1,2	2,4	8,2	–0,8	–9,2	–4,6
8 Export av varor och tjänster	156 514	3,8	5,4	3,2	1,0	–0,3	–0,1
9 Import av varor och tjänster	166 537	2,4	– 0,7	4,3	1,9	0,0	1,0
10 BNP[c]	525 069	2,0	0,6	1,8	0,2	–1,5	–0,7

[a] Med offentliga investeringar avses endast offentliga myndigheters investeringar. Investeringar gjorda av offentliga affärsverk och aktiebolag ingår i privata investeringar.
[b] Förändring i milj kr.
[c] Till mottagarpris.

Tabell 42 Försörjningsbalansens utveckling 1970–1987, balansalternativ
1980 års priser

	Milj kr 1980	Årlig procentuell förändring					
		1970–1980	1980–1983	1983–1984	1984–1985	1985–1986	1986–1987
1 Privat konsumtion	270 045	1,6	– 0,5	0,2	1,6	1,6	1,3
2 Offentlig konsumtion	153 156	3,2	1,3	0,9	0,4	0,5	0,5
Statlig	47 622	1,8	– 1,7	–1,5	–1,0	–1,0	–1,0
Kommunal	105 534	3,9	2,6	1,8	1,0	1,0	1,0
3 Total konsumtion (1 + 2)	423 201	2,1	0,2	0,4	1,1	1,2	1,0
4 Bruttoinvestering, totalt	105 986	0,6	– 3,4	1,1	1,5	3,9	4,0
Offentliga[a]	17 638	–1,2	– 1,9	–1,2	–0,4	–0,4	–0,3
Näringslivet	88 348	1,0	– 3,7	1,5	1,9	4,8	4,9
Industri	18 573	0,5	–11,0	8,0	9,2	22,4	14,3
5 Lagerförändring[b]	5 905	(–7 500)	(–12 300)	(8 953)	(1 445)	(5 000)	(–6 000)
6 Inhemsk förbrukning (3+4+5)	535 092	1,6	– 1,3	2,3	1,5	2,6	0,4
7 Summa kapitalbildning (4+5+8–9)	101 868	1,2	2,4	11,0	8,9	8,8	4,2
8 Export av varor och tjänster	156 514	3,8	5,4	5,1	5,3	3,2	3,5
9 Import av varor och tjänster	166 537	2,4	– 0,7	4,5	1,3	2,2	–0,3
10 BNP[c]	525 069	2,0	0,6	2,6	2,9	3,0	1,8

[a] Med offentliga investeringar avses endast offentliga myndigheters investeringar. Investeringar gjorda av offentliga affärsverk och aktiebolag ingår i privata investeringar.
[b] Förändring i milj kr.
[c] Till mottagarpris.

Tabell 43 Bruttoinvesteringar inom olika näringsgrenar 1970–1987, referensalternativ
1980 års priser

	Milj kr 1980	Årlig procentuell förändring					
		1970–1980	1980–1983	1983–1984	1984–1985	1985–1986	1986–1987
Industri	18 573	0,5	–11,0	8,0	6,3	8,1	–3,3
El-, gas-, värme- och vattenverk	8 999	1,0	3,9	0,0	–5,9	–17,3	–5,2
Bostadsförvaltning	30 200	–0,7	–5,5	–7,2	–4,5	–3,1	–5,2
Övrigt näringsliv	30 576	3,3	–0,5	6,7	0,6	–1,7	–1,3
Summa näringsliv	88 348	1,0	–3,7	1,5	–0,7	–2,1	–3,2
Statliga	4 840	0,3	–1,9	–1,7	–1,3	–1,3	–1,3
Kommunala	12 798	–1,7	–1,9	–1,0	–4,0	–4,0	–4,0
Summa offentliga myndigheter	17 638	–1,2	–1,9	–1,2	–3,3	–3,3	–3,2
Totalt	105 986	0,6	–3,4	1,1	–1,1	–2,3	–3,2

Tabell 44 Bruttoinvesteringar inom olika näringsgrenar 1970–1987, balansalternativ
1980 års priser

	Milj kr 1980	Årlig procentuell förändring					
		1970–1980	1980–1983	1983–1984	1984–1985	1985–1986	1986–1987
Industri	18 573	0,5	–11,0	8,0	9,2	22,4	14,3
El-, gas-, värme- och vattenverk	8 999	1,0	3,9	0,0	–5,9	–17,3	–5,2
Bostadsförvaltning	30 200	–0,7	–5,5	–7,2	–4,3	5,0	3,9
Övrigt näringsliv	30 576	3,3	–0,5	6,7	5,6	2,9	2,6
Summa näringsliv	88 348	1,0	–3,7	1,5	1,9	4,8	4,9
Statliga	4 840	0,3	–1,9	–1,7	–1,3	–1,3	–1,3
Kommunala	12 978	–1,7	–1,9	–1,0	0,0	0,0	0,0
Summa offentliga myndigheter	17 638	–1,2	–1,9	–1,2	–0,4	–0,4	0,3
Totalt	105 986	0,6	–3,4	1,1	1,5	3,9	4,0

Tabell 45 Bruttoinvesteringarnas andel av BNP 1970–1987, referensalternativ
Procent, 1980 års priser

	1970	1980	1983	1984	1985	1986	1987
Industri	4,1	3,6	2,5	2,6	2,8	3,0	2,9
El-, gas-, värme- och vattenverk	1,9	1,7	1,9	1,8	1,8	1,5	1,4
Bostadsförvaltning	7,5	5,7	4,8	4,4	4,1	4,1	3,9
Övrigt näringsliv	5,0	5,8	5,6	5,9	5,9	5,9	5,9
Summa näringsliv	18,5	16,8	14,8	14,7	14,6	14,5	14,1
Statliga	1,1	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8
Kommunala	3,5	2,5	2,3	2,2	2,1	2,1	2,0
Summa offentliga myndigheter	4,6	3,4	3,1	3,0	2,9	2,9	2,8
Totalt	23,1	20,2	17,9	17,7	17,5	17,4	16,9

Tabell 46 Bruttoinvesteringarnas andel av BNP 1970–1987, balansalternativ
Procent, 1980 års priser

	1970	1980	1983	1984	1985	1986	1987
Industri	4,1	3,6	2,5	2,6	2,7	3,2	3,6
El-, gas-, värme- och vattenverk	1,9	1,7	1,9	1,8	1,7	1,4	1,3
Bostadsförvaltning	7,5	5,7	4,8	4,3	4,0	4,1	4,2
Övrigt näringsliv	5,0	5,8	5,6	5,9	6,0	6,0	6,1
Summa näringsliv	18,5	16,8	14,8	14,6	14,4	14,7	15,2
Statliga	1,1	0,9	0,8	0,8	0,8	0,7	0,7
Kommunala	3,5	2,5	2,3	2,2	2,1	2,1	2,0
Summa offentliga myndigheter	4,6	3,4	3,1	3,0	2,9	2,8	2,7
Totalt	23,1	20,2	17,9	17,6	17,3	17,5	17,9

Tabell 47 Export och import av varor och tjänster 1970–1987, referensalternativ
1980 års priser

	Milj kr 1980	Årlig procentuell förändring					
		1970–1980	1980–1983	1983–1984	1984–1985	1985–1986	1986–1987
Export							
Pristagarvaror	36 036	2,2	6,6	4,5	–1,5	0,2	2,3
Priskonkurrerande varor	95 756	3,8	5,0	2,5	2,9	0,0	–0,3
Summa varor	131 792	3,3	5,4	3,1	1,6	0,1	0,4
Tjänster	24 722	6,4	5,4	4,2	–1,9	–2,5	–2,7
Totalt	156 514	3,8	5,4	3,2	1,0	–0,3	–0,1
Import							
Varor exkl olja	111 078	3,4	0,5	4,2	2,5	–0,8	1,0
Råolja och petroleumprodukter	33 187	–0,6	–5,5	0,8	–6,2	–2,2	–4,0
Summa varor	144 264	2,2	–0,8	3,5	0,8	–1,1	0,1
Tjänster	22 273	4,2	0,1	8,7	8,6	5,9	5,7
Totalt	166 537	2,4	–0,7	4,3	1,9	0,0	1,0

Tabell 48 Export och import av varor och tjänster 1970–1987, balansalternativ
1980 års priser

	Milj kr 1980	Årlig procentuell förändring					
		1970–1980	1980–1983	1983–1984	1984–1985	1985–1986	1986–1987
Export							
Pristagarvaror	36 036	2,2	6,6	4,5	–1,5	0,2	2,3
Priskonkurrerande varor	95 756	3,8	5,0	4,3	7,3	4,1	3,9
Summa varor	131 792	3,3	5,4	4,3	4,8	3,1	3,5
Tjänster	24 722	6,4	5,4	8,9	7,4	3,8	3,6
Totalt	156 514	3,8	5,4	5,1	5,3	3,2	3,5
Import							
Varor exkl olja	111 078	3,4	0,5	5,1	2,0	1,9	–0,7
Råolja och petroleumprodukter	33 187	–0,6	–5,5	1,2	–3,4	2,1	–1,1
Summa varor	144 264	2,2	–0,8	4,3	1,0	1,9	–0,8
Tjänster	22 273	4,2	0,1	5,2	3,4	3,7	2,4
Totalt	166 537	2,4	–0,7	4,4	1,3	2,2	–0,3

Tabell 49 Bytesbalans 1983–1987, referensalternativ
Miljarder kr, löpande priser

	1983	1984	1985	1986	1987
Export av varor	210,9	233,6	252,9	266,9	281,0
Import av varor	201,1	218,7	231,2	240,1	249,8
Handelsbalans	*9,8*	*15,0*	*21,7*	*26,8*	*31,2*
Export av tjänster	39,7	45,7	50,5	52,9	55,6
Import av tjänster	35,0	40,2	46,8	52,7	58,6
Tjänstebalans	*4,7*	*5,5*	*3,7*	*0,2*	*–3,1*
Bytesbalans för varor och tjänster	14,5	20,4	25,4	27,0	28,1
Räntenetto	–17,4	–18,9	–20,8	–21,0	–18,9
Övriga transfereringar	–3,2	–3,4	–3,3	–3,6	–4,1
Transfereringsbalans	*–20,6*	*–22,3*	*–24,1*	*–24,7*	*–23,1*
Bytesbalans	*–6,1*	*–1,9*	*1,3*	*2,4*	*5,1*

Tabell 50 Bytesbalans 1983–1987, balansalternativ
Miljarder kr, löpande priser

	1983	1984	1985	1986	1987
Export av varor	210,9	230,7	249,5	264,5	282,6
Import av varor	201,1	220,3	233,4	249,8	257,7
Handelsbalans	*9,8*	*10,4*	*16,1*	*14,7*	*24,9*
Export av tjänster	39,7	45,7	51,1	54,8	58,3
Import av tjänster	35,0	39,0	43,2	47,5	51,2
Tjänstebalans	*4,7*	*6,7*	*7,9*	*7,3*	*7,1*
Bytesbalans för varor och tjänster	14,5	17,1	24,0	22,0	32,0
Räntenetto	–17,4	–19,0	–21,2	–21,9	–20,0
Övriga transfereringar	–3,2	–3,4	–3,3	–3,7	–4,2
Transfereringsbalans	*–20,6*	*–22,4*	*–24,5*	*–25,6*	*–24,2*
Bytesbalans	*–6,1*	*–5,3*	*–0,5*	*–3,6*	*7,8*

Tabell 51 Förädlingsvärde inom olika näringsgrenar 1970–1987, referensalternativ
1980 års priser

	Milj kr 1980	Årlig procentuell förändring					
		1970–1980	1980–1983	1983–1984	1984–1985	1985–1986	1986–1987
Jord- och skogsbruk	16 130	–0,4	3,9	2,4	–1,6	–1,9	–3,0
Industri	107 926	1,0	–0,7	5,1	1,6	–1,7	–0,2
El-, gas-, värme- och vattenverk	12 775	6,1	6,9	6,3	2,4	1,3	1,4
Byggnadsverksamhet	36 352	0,8	–0,6	–2,5	–1,4	–2,5	–2,9
Privata tjänster	184 550	2,6	0,6	1,1	–0,1	–1,2	–0,9
Summa näringsliv	357 733	1,8	0,5	2,1	0,3	–1,4	–0,9

Tabell 52 Förädlingsvärde inom olika näringsgrenar 1970–1987, balansalternativ
1980 års priser

	Milj kr 1980	Årlig procentuell förändring					
		1970–1980	1980–1983	1983–1984	1984–1985	1985–1986	1986–1987
Jord- och skogsbruk	16 130	–0,4	3,9	3,1	1,7	1,3	1,5
Industri	107 926	1,0	–0,7	5,9	5,2	5,3	2,7
El-, gas-, värme- och vattenverk	12 775	6,1	6,9	7,0	4,7	4,4	3,3
Byggnadsverksamhet	36 352	0,8	–0,6	–2,1	1,3	2,8	2,5
Privata tjänster	184 550	2,6	0,6	2,5	3,4	3,2	2,0
Summa näringsliv	357 733	1,8	0,5	3,3	3,7	3,8	2,3

Tabell 53 Sysselsättning i timmar 1970–1987, referensalternativ

	Milj tim 1980	Årlig procentuell förändring					
		1970–1980	1980–1983	1983–1984	1984–1985	1985–1986	1986–1987
Jord- och skogsbruk	314,95	–4,3	–2,2	–3,0	–4,0	–4,3	–5,3
Industri	1 472,47	–2,2	–2,8	1,4	–0,1	–1,8	–2,8
El-, gas-, värme- och vattenverk	57,95	0,4	1,7	1,0	–0,5	–0,5	–0,5
Byggnadsverksamhet	471,54	–2,9	–1,1	–2,2	–0,4	–1,6	–2,0
Privata tjänster	2 072,10	–0,7	0,9	1,5	–0,6	–0,9	–1,6
Summa näringsliv	4 389,01	–1,8	–0,7	–0,8	–0,7	–1,5	–2,2
Stat	397,50	1,9	–1,6	–0,3	–1,4	–1,4	–1,4
Kommun	1 186,31	4,1	2,8	1,9	0,2	0,2	0,2
Summa offentliga tjänster	1 583,81	3,5	1,7	1,4	–0,2	–0,1	–0,1
Totalt	5 972,82	–0,6	–0,1	0,9	–0,5	–1,1	–1,6

Tabell 54 Sysselsättning i timmar 1970–1987, balansalternativ

	Milj tim 1980	Årlig procentuell förändring					
		1970–1980	1980–1983	1983–1984	1984-1985	1985–1986	1986-1987
Jord- och skogsbruk	314,95	–4,3	–2,2	–2,9	–2,2	–1,8	–2,2
Industri	1 472,47	–2,2	–2,8	1,4	0,2	–0,4	0,0
El-, gas-, värme- och vattenverk	57,95	0,4	1,7	1,0	1,0	1,0	1,1
Byggnadsverksamhet	471,54	–2,9	–1,1	–2,0	0,3	0,5	0,5
Privata tjänster	2 072,10	–0,7	0,9	1,5	0,0	0,6	0,4
Summa näringsliv	4 389,01	–1,8	–0,7	0,8	0,0	0,1	0,1
Stat	397,50	1,9	–1,6	–0,3	–1,4	–1,4	–1,4
Kommun	1 186,31	4,1	2,8	1,9	1,0	1,0	1,0
Summa offentliga tjänster	1 583,81	3,5	1,7	1,4	0,5	0,5	0,5
Totalt	5 972,82	–0,6	–0,1	1,0	0,1	0,2	0,2

Tabell 55 Antal sysselsatta personer 1970–1987, referensalternativ

	1000-tal 1980	Årlig procentuell förändring					
		1970–1980	1980–1983	1983–1984	1984–1985	1985–1986	1986–1987
Jord- och skogsbruk	231	–3,4	–3,1	–2,4	–3,4	–3,0	–4,2
Industri	981	–0,7	–3,2	1,7	–0,2	–1,3	–2,2
El-, gas-, värme- och vattenverk	32	1,3	–1,0	0,0	3,0	0,0	0,0
Byggnadsverksamhet	302	–2,0	–0,1	–1,7	–2,4	–2,8	–3,6
Privata tjänster	1 391	0,5	0,9	1,4	0,1	–0,8	–1,5
Summa näringsliv	2 937	–0,6	–0,8	0,9	–0,5	–1,3	–2,1
Stat	278	3,6	3,3	–0,3	–1,0	–1,0	–1,0
Kommun	981	5,8	1,7	1,6	0,6	0,6	0,7
Summa offentliga tjänster	1 259	5,2	2,0	1,1	0,2	0,2	0,3
Totalt	4 196	0,8	0,0	1,0	–0,3	–0,8	–1,3

Tabell 56 Antal sysselsatta personer 1970–1987, balansalternativ

	1000-tal 1980	Årlig procentuell förändring					
		1970–1980	1980–1983	1983–1984	1984–1985	1985–1986	1986–1987
Jord- och skogsbruk	231	–3,4	–3,1	–2,4	–1,5	–1,5	–1,5
Industri	981	–0,7	–3,2	1,7	1,0	0,5	0,8
El, gas-, värme- och vattenverk	32	1,3	–1,0	0,0	3,0	2,9	2,9
Byggnadsverksamhet	302	–2,0	–0,1	–1,7	0,3	0,3	0,0
Privata tjänster	1 391	0,5	0,9	1,4	1,2	1,8	1,7
Summa näringsliv	2 937	–0,6	–0,8	0,9	0,9	1,0	1,1
Stat	278	3,6	3,3	–0,3	–1,0	–1,0	–0,7
Kommun	981	5,8	1,7	1,6	1,6	1,7	1,7
Summa offentliga tjänster	1 259	5,2	2,0	1,1	1,0	1,1	1,2
Totalt	4 196	0,8	0,0	1,0	0,9	1,1	1,0

Tabell 57 Produktiviteten inom olika näringsgrenar 1970–1987, referensalternativ
Förädlingsvärde per timme, 1980 års priser

	Årlig procentuell förändring					
	1970–1980	1980–1983	1983–1984	1984–1985	1985–1986	1986–1987
Jord- och skogsbruk	4,1	6,2	5,5	2,5	2,5	2,5
Industri	3,3	2,1	3,7	1,7	0,1	2,6
El-, gas-, värme- och vattenverk	5,6	5,2	5,2	2,9	1,8	1,9
Byggnadsverksamhet	3,8	0,5	–0,5	–1,0	–1,0	–1,0
Privata tjänster	3,3	–0,3	–0,4	0,6	–0,3	0,7
Summa näringsliv	3,6	1,2	1,3	1,0	0,1	1,4

Tabell 58 Produktiviteten inom olika näringsgrenar 1970–1987, balansalternativ
Förädlingsvärde per timme, 1980 års priser

	Årlig procentuell förändring					
	1970–1980	1980–1983	1983–1984	1984–1985	1985–1986	1986–1987
Jord- och skogsbruk	4,1	6,2	6,2	4,1	3,1	3,7
Industri	3,3	2,1	4,5	5,0	5,7	2,7
El-, gas-, värme- och vattenverk	5,6	5,2	5,9	3,7	3,4	2,2
Byggnadsverksamhet	3,8	0,5	–0,1	1,0	2,3	2,0
Privata tjänster	3,3	–0,3	1,0	3,4	2,5	1,7
Summa näringsliv	3,6	1,2	2,5	3,7	3,6	2,2

Tabell 59 Finansiellt sparande 1983–1987; balans- och referensalternativet
Miljarder kr, löpande pris

		Balansalternativet				Referensalternativet			
	1983	1984	1985	1986	1987	1984	1985	1986	1987
Stat	–58,4	–51,7	–47,7	–42,8	–24,6	–42,9	–39,2	–53,3	– 77,4
Socialförsäkring	18,4	20,8	21,7	23,6	22,4	21,8	23,0	23,8	24,1
Kommuner	– 1,0	– 1,1	– 2,6	– 3,7	–12,8	– 5,7	– 10,6	– 6,2	4,0
Hushåll	3,8	5,1	9,1	11,7	14,5	5,6	9,4	12,2	16,1
Icke finansiella företag	2,4	–10,6	–16,1	–27,0	–30,1	–12,9	–19,8	–20,2	– 14,3
Finansiella företag	28,8	32,2	35,0	34,6	38,4	32,2	38,5	46,1	52,6
Bytesbalans	– 6,1	– 5,3	– 0,6	– 3,6	7,8	– 1,9	1,3	2,4	5,1
Statens budgetsaldo	–87,0	–78,2	67,1	–64,9	–44,9	–69,5	–62,3	–77,8	– 100,1

Appendix 3

Bilagor till 1984 års långtidsutredning

Nr	Namn	Författare
Bilagedel 1 Sektorstudier, SOU 1984:5		
1	Skogsbruket	Skogsstyrelsen med bidrag från Sveriges Lantbruksuniversitet, Stiftelsen Skogsarbeten och virkesråden
2	Energiinvesteringarna under 1980-talet	Industridepartementet
3	Bostäder och byggnadsverksamhet	Svenska Byggnads-entreprenörföreningen, bostadsstyrelsen, statens industriverk
4	Varuhandel och privata tjänster	Handelns utrednings-institut
5	Samfärdsel	Kommunikationsdepartementet
Bilagedel 2 Särskilda studier, SOU 1984:6		
6	De handelspolitiska förutsättningarna för svensk export under 1980-talet	Kommerskollegium
7	Sveriges tjänstehandel med utlandet under 1970-talet	Riksbanken
8	De utlandsetablerade företagen och den svenska ekonomin	Industriens Utredningsinstitut
9	Regional analys	Expertgruppen för forskning om regional utveckling
10	Inkomst- och förmögenhetsfördelning	Statistiska centralbyrån
11	Budgetunderskott och samhällsekonomi	J Myhrman
Bilagedel 3 Långtidsutredningarnas modellsystem och ekonometriska studier, SOU 1984:7		
12	Hushållssparandet	Konjunkturinstitutet
13	Näringslivets lönsamhet, investeringar och finansiering	Statens industriverk
14	Export och import av varor	Konjunkturinstitutet
15	Tjänstehandelns och transfereringarnas inkomst- och priskänslighet	Riksbanken
16	Prisbildning på sektornivå	A Forslund och Y Lindh
17	Långtidsutredningens modellsystem	Finansdepartementet

Statens offentliga utredningar 1984

Kronologisk förteckning

1. Sociala aspekter på regional planering. I.
2. Värdepappersmarknaden. Fi.
3. Domstolar och eko-brott. Ju.
4. Långtidsutredningen. LU 84. Huvudrapport. Fi.

Statens offentliga utredningar 1984

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet
Domstolar och eko-brott. [3]

Finansdepartementet
Värdepappersmarknaden. [2]
Långtidsutredningen. 1. Långtidsutredningen. LU 84. Huvudrapport. [4]

Industridepartementet
Sociala aspekter på regional planering. [1]

Anm. Siffrorna inom klammer betecknar utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.

KUNGL. BIBL.
1984-03-29
STOCK

KUNGL. BIBL.
1984-03-29
STOCKHOLM

Liber
Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-08133-4
ISSN 0375-250X